ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1930

ΜΕΤΑ 2 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 181 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ"

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1930

ΜΕΤΑ 2 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 181 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ„

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,, ΜΑΙΣΝΕΡ & ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ — 5041

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Πρόγραμμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος.

1. Της ἐκδόσεως της Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἐπιμελουνται τρεις των συμβούλων της Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

2. Πᾶσα πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα ἀποστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Γραμματέα της Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιον Π. Οἰκονόμον, Διευθυντὴν τῆς Ἐφημερίδος, λεωφόρος Πανεπιστημίου 20.

3. Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματειαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα εἰς εὑρήματα καὶ πορίσματα των ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας ἀναφερόμενα, συντεταγμέναι δὲ ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ἐπιτροπεία, ᾗ ἀπόκειται ἡ περὶ τῆς δημοσιεύσεως ἀπόφασις, ἐπιφυλάσσει ἑαυτῇ πᾶσαν ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν μεταβολήν, ἣν ἤθελε κρίνει ἀναγκαίαν ἐν τοις πρὸς δημοσίευσιν πεμπομένοις χειρογράφοις.

Τὴν εὐθύνην των ἐν ταῖς δημοσιευομέναις πραγματείαις ἐκφερομένων ἐπιστημονικῶν γνωμῶν φέρουσιν οἱ συγγραφεις αὐτῶν, ἀποκλείεται δὲ πᾶς προσωπικοῦ χαρακτῆρος ἔλεγχος.

4. Ἐκδίδεται κατ' ἔτος εἷς τόμος εἰς σχῆμα τέταρτον ἐκ δώδεκα τοὐλάχιστον τυπογραφικῶν φύλλων συγκείμενος μετὰ των ἀναγκαίων εἰκόνων καὶ πινάκων. Ἕκαστος τόμος πωλειται ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ ἀντὶ δραχμῶν 400.

5. Οἱ συντάκται των δημοσιευομένων πραγματειῶν λαμβάνουσι δραχμὰς χαρτίνας ἑκατὸν εικοσι πέντε ἀντὶ ἑκάστου τυπογραφικοῦ φύλλου καὶ ἀντίτυπα πεντήκοντα τῶν πραγματειῶν αὐτῶν.

6. Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῳ ἀρχείῳ.

7. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς διαμείβεται πρὸς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ συγγενῆ τῳ σκοπῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

		Σελὶς
Μυλωνας:	*Οἱ προϊστορικοὶ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ ἱστορικὰ ἑλληνικὰ φῦλα*	*1 - 29*
Κεραμόπουλλος:	*Αἱ βιομηχανίαι καὶ τὸ ἐμπόριον τοῦ Κάδμου*	*29 - 58*
Χατζῆς:	*Ἐπιγραφὴ ἐκ Σαλαμῖνος*	*59 - 60*
»	*Τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς νήσου Σαλαμῖνος*	*60 - 73*
»	*Τήλεφος καὶ Λύτβη*	*73 - 76*
Παπαδημητρίου:	*Βελλεροφόντης καὶ Πήγασος ἐπὶ σαρκοφάγου ἐξ Ἀθηνῶν*	*76 - 89*
Πάλλας:	*Τεμάχια μαρμαρίνων τραπεζῶν μετ' ἀναγλύφου παρυφῆς*	*90 - 96*
Γιαννόπουλος:	*Θεσσαλικαὶ ἐπιγραφαὶ*..	*96 - 107*
Μαρινᾶτος:	*Αἱ θαλασσογραφικαὶ παραστάσεις τῆς Κρητομυκηναϊκῆς ἐποχῆς*	*108 - 126*
Ξυγγόπουλος:	*Πηλινον Βυζαντινὸν θυμιατήριον*	*127 - 140*
Ρωμαῖος:	*Τὸ Ἡρῷον τῆς Ἀλυζίας*	*141 - 159*
Πλάτων:	*Περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ λατρείας τῶν σταλακτιτῶν*.. ..	*160 - 168*

Γιαννόπουλος:	*Θεσσαλικὰ*..	*169 - 181*
Κεραμόπουλλος:	*Εἰς Μακεδονικὴν ἐπιγραφὴν*	*181*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Εἰκόνες

Αἱ βιομηχανίαι καὶ τὸ ἐμπόριον τοῦ Κάδμου.

Σελ.	Εἰκ.	
31	1	Κάτοψις τοῦ ἀνασκαφέντος μέρους τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου.
32	2	Ἀγγεῖα πρωτοελλαδικὰ ἐκ τῶν βαθέων στρωμάτων ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Κάδμου.
35	3	Κρύσταλλος ἐκ τοῦ Καδμείου.
36	4	Κρύσταλλος ἐκ τοῦ Καδμείου.
36	5	Ἀνοικτὸν χειροποίητον ἀγγεῖον ἐξ ὑαλώδους μάζης.
41	6	Εἰργασμένοι ἀχάται ἐκ τοῦ Καδμείου τῶν Θηβῶν.
41	7	Ἡ ὀπισθία ἤτοι ἡ φυσικὴ ἀργὴ ὄψις τοῦ λίθου.
42	8	Ἡ ὀπισθία ὄψις τοῦ λίθου.
43	9	Σκεύη ἢ κοσμήματα ἐξ ὄνυχος. Ἐκ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου.
43	10	Ἄλλη ὄψις τῶν σκευῶν ἢ κοσμημάτων.
44	11	Κοσμήματα ἢ σκεύη ἐξ ὄνυχος ἀχάτου λίθου.
44	12	Ἄλλη εἰκὼν τῶν σκευῶν εἰκ. 11.
45	13	Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ σκεύους εἰκ. 11β καὶ 12β.
45	14	Σκεύη ἢ κοσμήματα ἐκ λίθου ὄνυχος. Ἐκ τοῦ ἐν Θήβαις ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου.
46	15	Ὀπισθία ὄψις τοῦ σκεύους εἰκ. 14α.
46	16	Σκεύη καὶ πλάκες ἀχάτου. Ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου ἐν Θήβαις.
47	17	Ὀπισθία ὄψις τοῦ λίθου τῆς εἰκ. 16γ.
48	18	Σκεύη ἢ κοσμήματα καὶ πλάκες ὄνυχος ἢ ἀχάτου. Ἐκ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου.
49	19	Τὸ κιονοκρανον εἰκ. 18δ, πῶς φαίνεται ἐν γυψίνῳ ἐκμάγματι ἄνευ τῶν ἐγχρώμων φλεβῶν.
49	20	Σκεύη, κοσμήματα καὶ ὑλικὰ ὄνυχος ἐκ τοῦ ἐν Θήβαις Καδμείου ἀνακτόρου.
50	21	Τομὴ τοῦ σκεύους εἰκ. 20α.
50	22	Ὄψις τοῦ σκεύους εἰκ. 20ε κατὰ γύψινον ἔκμαγμα ἄνευ τῶν ἐγχρώμων φλεβῶν.
51	23	Ὀπισθία πλευρὰ καὶ τομαὶ τοῦ σκεύους εἰκ. 20ε καὶ 22.
52	24	Ἀτελῆ σκεύη καὶ ὑλικὰ ὄνυχος ἐκ τοῦ Καδμείου τῶν Θηβῶν.
53	25	Κοσμήματα καὶ σκεύη καὶ τεμάχια ἀχάτου ἐκ τοῦ Καδμείου τῶν Θηβῶν.
54	26	Ὀπισθία ὄψις τοῦ λίθου εἰκ. 24.
54	27	Ὀπισθία ὄψις τῆς ψηφιδος εἰκ 24η.
54	28	Τομὴ κατὰ πλάτος α καὶ κατὰ μῆκος τοῦ λίθου β εἰκ. 24σ.
55	29	Ἀχάται (α, β), χαλκῆ κεφαλὴ ἥλου (γ) ὀψιανοὶ (δ - η) καὶ πυρῖται (θ) ἐκ τοῦ Καδμείου.
55	30	Ὄψις του σκεύους εἰκ. 29α κατὰ γύψινον ἔκμαγμα ἤτοι ἄνευ των ἐγχρώμων φλεβῶν του λίθου.
56	31	Σκεῦος ἐξ ἀχάτου κωνικὸν διαλυθὲν ὑπὸ τοῦ πυρός.
56	32	Ἀχάται καὶ κρύσταλλος (ξ) ἐκ του Καδμείου των Θηβῶν.
58	33	Ἡμίτομον ᾠοῦ ἐκ θραύσεως. Στεατίτης.
58	34	Πηλίνου ειδωλίου τεμάχιον.

Τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς νήσου Σαλαμῖνος.

67	1	Κόλουρις (νυν Πούντα) καὶ Κυνόσουρα.

Τήλεφος καὶ Αὐτβη.

75	1	Roscher, L. d. M. λ. Telephos, σ. 298.
75	2	Roscher, L. d. M. λ. Minos, σ. 3005/6.

Βελλεροφόντης καὶ Πήγασος ἐπὶ σαρκοφάγου ἐξ Ἀθηνῶν.

77	1	Β. καὶ Πήγασος.
79	2	Μία των πλευρῶν χαλκου τρίποδος.
80	3	Παράστασις Ἀμαζονομαχίας ἐκ της ζωοφόρου της Φιγαλείας.
80	4	Κενταυρομαχία ἐκ τῆς ζωοφόρου της Φιγαλείας.
81	5	Μετόπη του ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ του Διός.
81	6	Ἀνάγλυφον του Μουσείου του Βατικανου.
82	7	Ἐκ σαρκοφάγου του Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσπιῶν.
82	8	Ἀμαζονομαχία ἐκ σαρκοφάγου της Βιέννης.
83	9	Ἐκ λευκῆς κύλικος Καμίρου.
84	10	Ἐκ γραπτῆς στήλης των Θηβῶν.
84	11	Κεφαλὴ αἰγός.
84	12	Ἐκ νομίσματος της Σικυῶνος.
84	13	Ἐκ του Βρεττανικοῦ Μουσείου.
85	14	Ἐκ σαρκοφάγου του Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἐξ Ἀνάφης.
86	15	Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου αὐτονόμου.
86	16	Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου των χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ.
87	17	Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων του Ἀδριανοῦ.
87	18	Ἐκ νομίσματος της Κορίνθου τῶν χρόνων Καρακούλλα.
88	19	Χαλκοῦν νομισματόσημον της Ἀχαΐας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Σελ. Εικ.

88 20 Ἐκ της Ζωοφόρου του Παρθενῶνος.

89 21 Μετόπη ἐκ του Παρθενῶνος.

Τεμάχια μαρμαρίνων Τραπεζῶν μετ' ἀναγλύφου παρυφης.

91 1 Ἀνάγλυφος παρυφὴ τεμαχίου μαρμαρίνης τραπέζης Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

92 2 Τομαὶ των ἐν εἰκ. 1 καὶ 3 δημοσιευομένων τεμαχίων.

93 3 Ἀνάγλυφος παρυφὴ τεμαχίου μαρμαρίνης τραπέζης του Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν προερχομένου ἐκ Μήλου.

94 4 Ἀνάγλυφος παρυφὴ μαρμαρίνης Τραπέζης της συλλογῆς Νέας Ἀγχιάλου.

95 5 Τεμάχιον μαρμαρίνης Τραπέζης μετ' ἐπιπεδογλύφου παρυφῆς του Βυζαντινοῦ Μουσείου.

95 6 Τομὴ του ἐν εἰκ. 5 εικονιζομένου τεμαχίου.

Θεσσαλικαὶ Ἐπιγραφαί.

97 1 Ἀρχαϊκὴ ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ Καραδεμιρτζῆ Φαρσάλων.

97 2 Πλαγία ὄψις της στήλης μετ' ἐπιγραφῆς.

97 3 Πλαγία ὄψις της στήλης μετ' ἐπιγραφῆς.

100 4 Ἐπιγραφὴ ἐξ Ἰωλκοῦ.

103 5 Ἐπιτύμβιος Ρωμαϊκῶν χρόνων στήλη ἐκ της συνοικίας Σάλια Λαρίσης

104 6 Ἀναθηματικὴ στήλη ἐκ Κραννῶνος.

106 7 Ἐπιτύμβιος στήλη Ρωμ. χρόνων ἐξ Εὐϋδρίου χωρίου Σιμικλί.

106 8 Θωράκιον παλαιοχριστιανικὸν ἐκ της συνοικίας Σάλια Λαρίσης.

107 9 Ἐπίθημα παραστάδος παλαιοχριστιανικὸν ἐκ χωρ. Κολαξίζ Φαρσάλων (Σκοτούσης).

Αι θαλασσογραφικαὶ παραστάσεις τῆς Κρητομυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

109 1 Πρωτομινωϊκὴ σφραγίς. Πλάτανος.

110 2 Ἐκ Λάρνακος Παλαικάστρου.

112 3 α. σφράγισμα, β. σφραγιδόλιθος. Κνωσός.

115 4 ΜΜ πίθος. Παχυάμμος.

117 5 α, ῥυτὸν ἐκ Ψείρας. β, ἐξ ἀπιοσχήμου ἀλαβάστρου Ἁγίας Τριάδος. γ, ἐκ του ἀργυροῦ ῥυτου τῶν Μυκηνῶν.

118 6 Ἀνταναχλάσεις του ἡλίου ὑπὸ τῆς ἐπιφανείας της θαλάσσης.

119 7 Ρυτὰ ἐκ Παλαικάστρου.

121 8 Φιάλαι ἐν τῳ Μουσείῳ του Βερολίνου.

122 9 Ἀνάγλυφον ἐκ του ἀνακτόρου Σαργὼν του Β' της Ἀσσυρίας.

123 10 Ἑτρουσκικὸν κάτοπτρον.

Σελ. Εικ.

124 11 Σφραγιδόλιθος του Βρεττανικοῦ Μουσείου.

125 12 Ἀνάπτυξις κοσμήματος ἐξ ἀναγλυφου ἐκ Tello.

Πήλινον Βυζαντινὸν Θυμιατήριον.

127 1 Θραύσμα πηλίνου θυμιατηρίου ἐν τῳ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν. Κυρία ὄψις. (Μέγεθος πραγματικόν).

128 2 Θραύσμα πηλίνου θυμιατηρίου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν. Ὀπισθία ὄψις

128 3 Τομαὶ κατὰ μῆκος καὶ πλάτος του πηλινου θυμιατηρίου.

129 4 Ἀποκατάστασις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς του πηλίνου θυμιατηρίου.

129 5 Παραστάσεις θυμιατηρίων ἐπὶ τοιχογραφιῶν· 1) Ὡμορφη Ἐκκλησιὰ Αἰγίνης. 2) Πέτς ἐν Σερβίᾳ. 3) Σοπότσανι ἐν Σερβίᾳ.

130 6 Μετάλλινα θυμιατήρια (Κατσιὰ) 1) Μαρκὸβ Μαναστὴρ ἐν Σερβίᾳ 2) Μ. Βαρλαὰμ Μετεωρων. 3) Ἅγιον Ὄρος.

131 7 Μουσουλμανικαὶ παραστάσεις πτηνοῦ μετὰ γυναικείας κεφαλῆς, 1) ἐκ περσικοῦ ἀγγείου ἐν τῳ Βρεττανικῳ Μουσείῳ, 2) Ἐκ γυψίνης διακοσμήσεως ἐν τῳ Μουσείῳ Κωνσταντινουπόλεως.

132 8 Πτηνὰ μετὰ γυναικείας κεφαλῆς ἐπὶ του λωτοῦ του Παραδείσου· Λεπτομέρεια τῆς Περσικῆς εἰκόνος ἐν τῷ Ἐθνογραφικῳ Μουσείῳ του Ἀμστερδαμ.

133 9 Ἀνάγλυφον ἐν τῳ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.

134 10 Περσικὸν πινάκιον ἐν τῳ Βρεττανικῳ Μουσείῳ.

134 11 Τὸ ἄνω μέρος θωρακίου ἐν τῷ Ναῷ Λαγουδιανῆς Θεσσαλονίκης.

135 12 Τμῆμα θωρακίου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.

135 13 Ἐπίθημα κιονίσκου ἐν τῷ Βυζανττνῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.

136 14 Λεπτομέρεια ἐκ του ἐλεφαντίνου κιβωτιδίου τῆς συλλογῆς M. de Rothchild.

137 15 Βυζαντινὸν ἀγγεῖον ἐν τῇ συλλογῇ D. Talbot Rice.

138 16 Βυζαντινὸν ἀγγειον ἐν τῷ Μουσείῳ Παλαιᾶς Κορίνθου.

139 17 Ἐξέλιξις τῆς γυναικείας μορφῆς ἐν τη βυζαντινῇ κεραμικῇ. 1) Ἀγγειον Περσικόν. 2) Ἀγγειον Συλ. D.T. Rice (πρβ. εἰκ. 15). 3) Ἀγγειον Π. Κορίνθου (πρβ. εἰκ 16). 4) Θυμιατήριον Βυζ. Μουσείου. 5) Κεφαλὴ πολεμιστοῦ (;) ἐπὶ ἀγγείου ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀκροπόλεως. 6) Κεφαλὴ πολεμιστοῦ ἐπὶ ἀγγείου ἐν τῇ συλλογῇ Θεσσαλονίκης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Τὸ Ἡρῶον της Ἀλυζίας.

Σελ.	Εἰκ.	
142	1	Τοῦ Ἡρώου ἄποψις ΒΔ.
143	2	» » » ΝΑ.
145	3	Σχεδίασμα τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς
146	4	Ὄψις Ἀμφικίονος μὲ τὸ «χρισμα».
147	5	Τομὴ σαρκοφάγου.
148	6	Κρηπίδωμα τοῦ Μνημείου.
149	7	ΒΔ. γωνία.
150	8	Ὀρθοστάτης
151	9	Λίθος δόμου.
152	10	Τομὴ δύο ἐπιστυλίων.
152	11	Ἡ ὄπισθεν πλευρὰ του μεγίστου ἐπιστυλίου.
153	12	Τὸ γεισον.
155	13	Ἀκρωτήριον Δ.
155	14	» Α.
156	15	» Δ.
156	16	» Α.
157	17	Μαρμάρινος κυλινδρικὸς βωμός.
158	18	Ἰωνικὸν κιονόκρανον.
158	19	Σύντριμμα κιονοκράνου.

Περὶ της ἐν Κρήτῃ λατρείας τῶν Σταλακτιτῶν.

160	1	Λίθινα συσσωματώματα ἐκ του μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσσοῦ.
161	2	Λίθινα συσσωματώματα ἐκ διαφόρων μερῶν της Κρήτης.
162	3	Συσσωμάτωμα πιθανῶς σταλακτικὸν ἐκ τοῦ ἀνακτόρου Κνωσου.
163	4	Σταλακτικὰ συσσωματώματα ἐκ Κρήτης.
164	5	Δύο τῶν σταλακτιτῶν του σπηλαίου τῆς Εἰλειθυίας.
165	6	Ὁ ἐντὸς τεμένους σταλακτίτης του σπηλαίου Εἰλειθυίας.
167	7	Σφράγισμα της Κνωσου παριστῶν σταλακτικὴν μορφήν.
168	8	Σφράγισμα ἐξ Ἁγίας Τριάδος παριστῶν τεμάχια σταλακτιτῶν ἐπὶ βωμοῦ.

Θεσσαλικὰ — Γλυπτὰ ἐκ Θεσσαλίας.

170	1	Κορμὸς ἀγάλματος Ἑρμοῦ ἐκ της ἀρχαίας Μελιβοίας (Πολυδένδρι Ἁγυιᾶς).
171	2	Κορμὸς ἀγάλματος ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας.
172	3	Κορμὸς ἀγάλματος ἐκ της ἀρχαίας Μελιβοίας.
172	4	Κεφαλὴ ἀγάλματος ἐκ της ἀρχαίας Μελιβοίας.
173	5	Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Βρυνίνης του Ἀλμυροῦ.
174	6α	Κορμὸς Ἀγάλματος Ἀθηνᾶς ἐξ Ἄτραγος.
174	6β	Πλαγία ὄψις ἀγάλματος Ἀθηνᾶς.
175	7α	Κεφαλὴ ἐφήβου ἐκ Φαρσάλου (Μ. Ἀλμυροῦ).
175	7β	» » » » Πλαγία ὄψις

Θεσσαλικὰ — Ἐπιγραφαί.

176	8	Ἐπιγραφὴ Λαρίσης.
179	9	Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ Μελιβοίας.
180	10	Βάσις ἀγάλματος μετ' ἐπιγραφης ἐκ Μελιβοίας.

Εἰς Μακεδονικὴν Ἐπιγραφήν.

181	1	Ἡρακλῆς του Φαρνεσίου Τύπου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΦΥΛΑ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ε. ΜΥΛΩΝΑ

Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὡς γνωστόν, ἡ Ἑλλὰς κατείχετο ὑπὸ φύλων ἀνηκόντων εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν. Αἱ ἀρχαιότεραι παραδόσεις παρουσιάζουσι τὰ φῦλα ταῦτα ὡς ἐγκατεστημένα ἤδη εἰς διαφόρους τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίας ἢ ὡς περιπλανώμενα ἐντὸς της περιοχῆς τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Οἱ κάτοικοι οὗτοι ἦσαν αὐτόχθονες ἢ ἐξ ἄλλης χώρας κατῆλθον εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πόθεν ἀρχικῶς ὡρμήθησαν καὶ πότε ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς ὑπ᾽ αὐτῶν κατεχομένας χώρας; Περὶ τῶν προβλημάτων τούτων ἡ παράδοσις παρέχει ἐλαχίστας καὶ ὅλως ἀσαφεῖς πληροφορίας. Ἓν μόνον σαφῶς καθορίζει. Τὰ Ἰνδοευρωπαϊκὰ φῦλα, ἅτινα ἐσχημάτισαν μέγα μέρος τοῦ ἱστορικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος, παρουσιάσθησαν τὸ πρῶτον εἰς τὰς βορειοτέρας αὐτῆς ἐπαρχίας, ἐκεῖθεν δὲ κατῆλθον εἰς τὰς νοτιωτέρας περιοχάς. Τὰ ὀνόματα φύλων προφανῶς μὴ Ἑλληνικῶν, (Πελασγοί, Θρᾷκες Κᾶρες, Λέλεγες κτλ.) ἀναφέρονται εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς μύθους καὶ τὰς παραδόσεις. Πρὸς τούτοις μὴ Ἑλληνικὰ ὀνόματα πόλεων καὶ τοποθεσιῶν διετηρήθησαν μέχρι σήμερον. (Κόρινθος, Τίρυνς-νθος, Ὑμηττὸς κτλ.) Ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῶν μὴ Ἑλληνικῶν φύλων τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τῆς παραδόσεως πρὸς τοὺς Ἰνδοευρωπαίους κατοίκους τῆς ἱστορικῆς Ἑλλάδος; Πότε κατῴκησαν τὴν Ἑλλάδα τὰ φῦλα, ἅτινα ἀφῆκαν ἀποδείξεις τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν εἰς τὰ τοπωνύμια τὰ καθαρῶς μὴ Ἰνδοευρωπαϊκά; Καὶ ἐπὶ τῶν προβλημάτων τούτων ἡ παράδοσις παρέχει ἀσαφεῖς εἰμὴ καὶ ὅλως ἀντιφατικὰς πληροφορίας.

Εἶναι τελείως ἀδύνατον νὰ σχηματίσωμεν ἔστω καὶ ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς μεμακρυσμένης ἐκείνης ἐποχῆς, καθ᾽ ἣν ἡ Ἑλλὰς τὸ πρῶτον κατῳκήθη, οὐδὲ νὰ λάβωμεν σαφῆ γνῶσιν τῶν ἀλλεπαλλήλων καθόδων τῶν λαῶν, οἵτινες ὡς κύματα κατέκλυζον τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἐρειδόμενοι μόνον ἐπὶ τῶν πολυτίμων, ἀλλ᾽ ἀνεπαρκῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας διέσωσεν ἡ παράδοσις ἐν ποιητικῇ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μορφῇ. Πρὸ τεσσαρακονταετίας ἡ τοιαύτη γνῶσις ἦτο τελείως ἀδύνατος, διότι ἡ παράδοσις ἀπετέλει τὴν μόνην καὶ σπουδαιοτάτην πηγὴν τοῦ ἐρευνητοῦ. Σήμερον ὅμως ἔχομεν καὶ ἕτερον πολύτιμον βοήθημα τὰ λείψανα τῶν προϊστορικῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερε τελευταίως εἰς φῶς. Ἡ φωτεινὴ ἐργασία τοῦ Schliemann, τοῦ Τσούντα, τοῦ Evans καὶ ἄλλων σοφῶν ἐπιστημόνων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν διαφόρων Ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν κατέστησαν δυνατὴν τὴν ἐπιτυχῆ μελέτην τῆς μεμακρυσμένης ἐκείνης ἐποχῆς, περὶ τῆς ὁποίας ἡ παράδοσις διέσωσεν ὀλίγας μόνον εἰδήσεις, καὶ παρέσχον τὴν λύσιν πολλῶν προβλημάτων σχετιζομένων πρὸς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τοὺς πρώτους κατοίκους τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Σκοπὸς τῆς μελέτης ταύτης εἶναι ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν διάκρισις τῶν διαφόρων φύλων, ἅτινα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτελεσθεισῶν ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι σχετικῶς ὀλίγοι προϊστορικοὶ συνοικισμοὶ ἀνεσκάφησαν μέχρι τοῦδε καὶ ὅτι οὗτοι περιορίζονται εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δυτικὴ Ἑλλὰς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος. Ἐν τούτοις ὅμως τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων συνοικισμῶν λείψανα εἶναι τόσον ὁμοιόμορφα ὥστε νὰ ἐπιτρέπωσιν ὡρισμένα συμπεράσματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων δυνάμεθα ἀνενδοιάστως νὰ βασίσωμεν τὰς περὶ τῶν προϊστορικῶν χρόνων γνώσεις ἡμῶν. Πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀκριβεῖς χρονολογίας καὶ ὅτι αὐταὶ δίδονται πάντοτε κατὰ προσέγγισιν. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδειξαν ὅτι διάφοροι πολιτισμοὶ ἀνεπτύχθησαν, εἰς τὴν ἀνατολικὴν τοὐλάχιστον τῆς Ἑλλάδος πλευράν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προϊστορικῆς περιόδου καὶ ὅτι οἱ πολιτισμοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν σύγχρονοι, ἀλλὰ διεδέχοντο ἀλλήλους. Ἡ διαδοχὴ αὕτη τῶν πολιτισμῶν ἐπιτρέπει τὴν ὑποδιαίρεσιν τῶν μακρῶν προϊστορικῶν χρόνων εἰς ἐποχάς, αἵτινες ἀποτελοῦσι τοὺς μεγάλους, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, σταθμοὺς τῶν πέραν τῆς παραδόσεως χρόνων. Τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῶν πολιτισμῶν τούτων καὶ συνεπῶς καὶ τῶν προϊστορικῶν ἐποχῶν, τὰς ὁποίας ἀντιπροσωπεύουσι δύνανται νὰ καθορισθῶσι μετὰ σχετικῆς ἀκριβείας.

ΟΙ ΑΝΑΚΑΛΥΦΘΕΝΤΕΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Ὁ ἀρχαιότερος γνωστὸς μέχρι τοῦδε πολιτισμὸς ἀνάγεται εἰς τὴν Νεολιθικὴν ἐποχήν. Ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Ἑλλάδος κατῳκειτο ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς τὰ μέταλλα ἦσαν ἄγνωστα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ νεολιθικὸς οὗτος πολιτισμὸς ἀνεφάνη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Λαμβάνοντες ὅμως ὑπ' ὄψει τὰς διαφόρους νεολιθικὰς ἐπιχώσεις δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ φορεῖς αὐτοῦ ἐγκατεστάθησαν εἰς μὲν τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν πέμπτην εἰς δὲ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἕκτην ἢ ἑβδόμην πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδα. Τὰ ἀνακαλυφθέντα λείψανα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ νεολιθικὸς πολιτισμός, ὅστις ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἦτο διάφορος τοῦ τῆς Κρήτης[1]. Εἰς τὴν Κρήτην οὗτος ἀναπτύσσεται ὁμαλῶς καὶ ἄνευ βιαίας μεταβολῆς ἐξελίσσεται εἰς τὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἐν ᾧ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα καταστρέφεται βιαίως. Ἡ καταστροφὴ αὕτη, ἐπελθοῦσα εἰς μὲν τὴν Πελοπόννησον καὶ κεντρικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα περὶ τὰ 2600 π. Χ., εἰς δὲ τὴν Θεσσαλίαν ἀργότερον καὶ πιθανῶς περὶ τὰ 2300 π.Χ., ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον σταθμὸν τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς.

Εἰς τοὺς συνοικισμούς, οἱ ὁποῖοι ἱδρύθησαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν νεολιθικῶν χωρίων ἀνευρίσκομεν τὸ πρῶτον τὸν χαλκόν. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ καταστροφὴ τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ ὁρίζει τὴν ἀρχὴν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ χαλκοῦ. Ὁ δεύτερος οὗτος πολιτισμός, ὁ τοῦ χαλκοῦ, ἀναφαίνεται κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς Πελοποννήσου, ἐκεῖθεν δὲ ἐπεκτείνεται πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς πεδιάδος τοῦ Σπερχειοῦ[2]. Παρουσιάζει τόσα

1 Πρβλ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. σ. 110 - 112.

2 Carl W. Blegen, Ph. D., Korakou. A Prehistoric Settlement near Corinth, σ. 110 - 113.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

κοινὰ στοιχεῖα πρὸς τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Κρήτης, ὥστε δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀνεπτύχθη ὑπὸ φύλων συγγενῶν πρὸς τὰ κατέχοντα τὰς νήσους ἐκείνας. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ εἶναι ἀγγεῖα χειροποίητα μετὰ μελανῆς στιλπνῆς ἐπιφανείας (τὰ ἀγγεῖα Urfirnis). Εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα κατεστράφη βιαίως καὶ ὁ πολιτισμὸς οὗτος περὶ τὰ 2000 π.Χ. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ὁρίζει τὸ τέλος τῆς λεγομένης πρωτοελλαδικῆς περιόδου, τῆς πρώτης δηλαδὴ περιόδου τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ.

Ἡ δευτέρα περίοδος τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, ἡ μεσοελλαδική, εἶναι ἡ περίοδος τοῦ Μινυείου λεγομένου πολιτισμοῦ. Ἄφθονα λείψανα τοῦ πολιτισμοῦ τούτου ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας τὰς κειμένας μεταξὺ τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου[1], σχετικῶς ὀλίγα εἶναι γνωστὰ ἐκ τῶν Κυκλάδων, οὐδὲν δὲ ἴχνος αὐτοῦ ἀνευρέθη μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ μεσοελλαδικὸς πολιτισμὸς ἀναπτύσσεται ὁμαλῶς καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Κρήτης ἐξελίσσεται εἰς τὸν γνωστὸν Μυκηναϊκόν. Κατὰ τὸν Sir Arthur Evans, ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη ὑπὸ Κρητῶν, οἵτινες ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα περὶ τὰ τέλη τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ παρὰ πάντων, ἐκ δὲ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν στοιχείων δὲν δύναται πλήρως νὰ ἀποδειχθῇ. Ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς παρουσιάζει πλεῖστα Κρητικὰ στοιχεῖα, ὀλιγώτερα εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχήν, περισσότερα εἰς τὴν ὑστερωτέραν, ἀλλὰ διατηρεῖ ἰσχυρὸν Ἑλλαδικὸν χαρακτῆρα[2]. Οἱ κάθετοι τάφοι τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν διατηροῦσι τὸ σχῆμα τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς· πολλὰ τῶν κτερισμάτων, ἅτινα περιεῖχον, ἰδίως οἱ ἀρχαιότεροι τάφοι ὁ ἕκτος καὶ ὁ τέταρτος, φαίνονται ἐξελιχθέντα ἐκ τῶν γνωστῶν στοιχείων τοῦ προγενεστέρου πολιτισμοῦ, ἐν ᾧ ἄλλα, τὰ ἐξ ἠλέκτρου π.χ. δὲν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς Κρήτης[3]. Αἱ ἀπεικονίσεις τῶν Μυκηναίων, τὸ σχῆμα τῶν ἀνακτόρων αὐτῶν, αἱ ἐνδυμασίαι κτλ. εἶναι στοιχεῖα τόσον διάφορα τῶν Κρητικῶν ὥστε καθιστῶσι τὴν ἀποδοχὴν τῆς Κρητικῆς κατακτήσεως δύσκολον[4]. Εἶναι πιθανωτέρα ἡ ἐκδοχὴ τῆς διὰ τοῦ ἐμπορίου εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα τῶν μινωϊκῶν στοιχείων. Ταῦτα ἐπέδρασαν ἰσχυρῶς ἐπὶ τοῦ ἐγχωρίου πολιτισμοῦ, ὅστις κατ' ὀλίγον ἐξειλίχθη εἰς τὸν μυκηναϊκόν. Εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ μινυείου - μυκηναίου πολιτισμοῦ δὲν διακρίνομεν τὰς ἀποτόμους μεταβολάς, οὔτε τὰς καταστροφάς, αἵτινες ἐπηκολούθησαν τὸ τέλος τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ. Διακρίνομεν ὡρισμένα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἴσως ὑποδεικνύουσι σπουδαιότατα γεγονότα. Ἡ Κρητικὴ ἐπίδρασις εἶναι πολὺ ἰσχυρὰ καὶ ἀναμφισβήτητος. Αἱ Μυκῆναι καταλαμβάνουσι σπουδαιοτάτην θέσιν περὶ τὰ 1600 π.Χ. (πρβλ. τοὺς βασιλικοὺς τάφους τοὺς ἀνακαλυφθέντας ὑπὸ τοῦ Schliemann, τοῦ Σταματάκη, καὶ τοῦ Τσούντα εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν). Διάφορα στοιχεῖα πολιτισμοῦ, οἱ θολωτοὶ τάφοι, ἀναφαίνονται εἰς τὴν πόλιν ταύτην περὶ τὰ 1500 π.Χ.[5] Μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα καὶ ἰσχυρὰ τείχη κτίζονται εἰς Τίρυνθα καὶ Μυκήνας μετὰ τὰ 1400

1 Ibid., σ. 113 - 116.

2 Πρβλ. Georg. Karo, Die Schachtgräber von Mykenai, ἐν Ath. Mitt, XL σ. 113 ἑξ.

3 Πρβλ. καὶ Martin P. Nilsson, The Minoan-Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion, σ. 11 - 20.

4 J. P. Harland, The Peloponnesos in the Bronze Age, ἐν Harvard Studies in Classical Philology, XXXIV, 1923, σ. 28 - 30.

5 Πρβλ. Χ. Τσούντα, Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος πολιτισμός, σ. 146 ἑξ. 242 - 244. Ch. Tsountas καὶ J. I. Manatt, The Mycenaean Age, σ. 345 καὶ A. J. B. Wace, ἐν B.S.A., XXV. 1921 - 23, σ. 391.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

π.Χ. Τὰ στοιχεῖα ὅμως ταῦτα ἀναφαινόμενα μεμονωμένως καὶ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς δὲν εἶναι ἀρκεταὶ ἀποδείξεις μιας βιαίας καταστροφῆς τοῦ μινυείου-μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος καταστρέφεται βιαίως περὶ τὰ τέλη τῆς 12ης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ ἔχομεν τὸν μινωϊκὸν πολιτισμόν. Οὗτος ἐξελιχθεὶς ἐκ τοῦ νεολιθικοῦ ἀναπτύσσεται ὁμαλῶς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Αἰγύπτου. Αἱ μέχρι τοῦδε γενόμεναι ἀνασκαφαὶ διδάσκουσιν ὅτι τὰ διάφορα κέντρα τοῦ μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἡ Κνωσός, ἡ Φαιστός, κτλ. κατεστράφησαν ἐπανειλημμένως, ἀλλ' αἱ καταστροφαὶ αὗται ἔσχον ἐλαχίστην ἐπίδρασιν εἰς τὴν πρὸς τὰ πρόσω ἐξέλιξιν αὐτοῦ. Περὶ τὰ 1400 π.Χ. ἡ Κνωσός, ἡ Φαιστὸς καὶ ἄλλαι μεγάλαι Κρητικαὶ πόλεις κατεστράφησαν βιαίως. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς νήσου σχετικῶς πενιχρὸν πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μυκηναϊκοῦ. Καὶ ὁ πολιτισμὸς οὗτος καταστρέφεται βιαίως περὶ τὰ τέλη τῆς 12ης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Κατὰ ταῦτα αἱ γενόμεναι μέχρι τοῦδε ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἔφερον εἰς φῶς τρεῖς τοὐλάχιστον διαφόρους πολιτισμούς. Τὸν νεολιθικόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ εἶναι ἄγνωστος ἀλλὰ τὸ τέλος δύναται νὰ τεθῇ περὶ τὰ 2600 π.Χ., τὸν τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ, τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς, ὅστις διήρκεσε περὶ τὰς ἓξ ἑκατονταετηρίδας, καὶ τὸν λεγόμενον μινύειον πολιτισμόν, ὅστις ἐξελιχθεὶς εἰς τὸν μυκηναϊκὸν κατεστράφη περὶ τὰ τέλη τῆς 12ης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος. Τὸ τέλος τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ ὡς καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ μινυείου-μυκηναϊκοῦ ὁρίζεται σαφῶς ὑπὸ μεγάλων καταστροφῶν.

ΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Ἀπότομοι μεταβολαὶ εἰς τὴν ἐξέλιξιν ἑνὸς πολιτισμοῦ ὀφειλόμεναι εἰς ἐσωτερικὰς ταραχὰς δὲν εἶναι ὅλως ἀδύνατοι, οὐδὲν δὲ εὐκολώτερον τῆς καταστροφῆς διὰ τυχαίου πυρὸς ἑνὸς συνοικισμοῦ συγκειμένου τὸ πλεῖστον ἐκ καλυβῶν κατεσκευασμένων ἐκ ξηρῶν κλάδων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἀνοικτὴ ἑστία. Ἀλλ' ὅταν ἀνευρίσκωμεν συγχρόνους βιαίας καταστροφὰς πολλῶν συνοικισμῶν καὶ μετὰ ταύτας πολιτισμὸν τελείως διάφορον τοῦ προγενεστέρου τῆς καταστροφῆς, τότε δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ καταστροφὴ δὲν ἦτο τυχαία οὐδὲ ὠφείλετο εἰς ἐσωτερικοὺς πολέμους, ἀλλ' εἰς νέα φῦλα, ἅτινα ἐπιδραμόντα καὶ ὑποτάξαντα τοὺς προγενεστέρους κατοίκους ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Καὶ οἱ ἀνακαλυφθέντες εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος διάφοροι πολιτισμοὶ ἀκολουθοῦσι γενικὰς καταστροφάς· ἑπομένως εἶναι δημιουργήματα διαφόρων φύλων. Ἐὰν δυνηθῶμεν νὰ διακρίνωμεν τοὺς φορεῖς αὐτῶν θὰ κατορθώσωμεν νὰ καθορίσωμεν τὰ διάφορα φῦλα, τὰ ὁποῖα διαδοχικῶς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχήν. Ὡς βάσιν τῆς ἐρεύνης ταύτης θὰ θέσωμεν τὸ ἀξίωμα «οἱ αὐτοὶ ἢ ὅμοιοι πολιτισμοὶ δημιουργοῦνται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἢ συγγενῶν φύλων, διάφοροι δὲ πολιτισμοὶ παράγονται ὑπὸ φύλων ἀνηκόντων εἰς διαφόρους ὁμοφυλίας».

Οἱ φορεῖς τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ κατέχουσι τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἀπὸ μεμακρυσμένης τινὸς ἐποχῆς μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ 2600 π.Χ. Σχετικῶς ὀλίγα γνωρίζομεν περὶ τῶν πρώτων τούτων κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Φαίνε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ται ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν αὐτόχθονες, ἀλλ' ἐπήλυδες κατελθόντες εἰς Ἑλλάδα ἀπὸ βορρᾶ[1]. Πιθανῶς ὡρμήθησαν ἀρχικῶς ἐκ Μικρας Ἀσίας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἔχομεν θετικὰ στοιχεῖα δυνάμενα νὰ ὁρίσωσιν ἀσφαλῶς τὰς φυλετικὰς ἢ γλωσσικὰς συγγενείας τῶν κατοίκων τούτων. Ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν ἐρειδόμενοι[2], ἰδίως δὲ ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν δοξασιῶν, αἵτινες περιστρέφονται περὶ γυναικείαν τινὰ θεότητα, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ πρῶτοι γνωστοὶ κάτοικοι τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Ἰνδοευρωπαῖοι ἐλάτρευον Θεὸν τινα τὸν dyaúḥ τῶν Ἰνδῶν, τὸν Δία τῶν Ἑλλήνων, τὸν Jupiter τῶν Λατίνων κτλ. Πρὸς τούτοις εἶναι ὅλως ἀπίθανος ἡ ὕπαρξις Ἀρίων φύλων εἰς τὴν Βαλκανικὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 4ης π. Χ. χιλιετηρίδος, εἰς ἐποχὴν δηλαδή, καθ' ἣν τὰ νεολιθικὰ φῦλα ἦσαν ἐγκατεστημένα εἰς Θεσσαλίαν[3]. Οἱ νεολιθικοὶ κάτοικοι τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὔτε Ἴωνες, οὔτε Αἰολεῖς, οὔτε Ἀχαιοί. Ὁ καθηγητὴς κ. Τσούντας. (Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, σ. 395 ἑξ.) ἀνεγνώρισεν εἰς τούτους τοὺς Θρᾷκας καὶ Πελασγοὺς τῆς παραδόσεως. Ἵνα καταστήσωμεν τοὺς νεολιθικοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος περισσότερον συγκεκριμένους δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τούτους Πελασγούς. (Πρβλ. Νεολιθικὴν ἐποχὴν ἐν Ἑλλάδι, σ. 141, καὶ Myres ἐν J.H.S., 1907, σ. 170 ἑξ.)

Εἴδομεν ὅτι ὁ νεολιθικὸς πολιτισμὸς τῆς Κρήτης εἶναι διάφορος τοῦ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ οἱ νεολιθικοὶ τῆς νήσου κάτοικοι εἶναι διάφοροι τῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ καὶ οἱ νεολιθικοὶ Κρῆτες δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι λατρεύουσι γυναικείαν θεότητα, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι εἶναι οἱ προπάτορες τῶν δημιουργῶν τοῦ Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, οἱ πρόπατορες δηλαδὴ φύλων μὴ Ἰνδοευρωπαϊκῶν.

ΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Περὶ τὰ 2500 π. Χ. οἱ πρῶτοι γνωστοὶ κάτοικοι τῆς Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου[4] ἐξεδιώχθησαν τῶν συνοικισμῶν αὐτῶν ἢ ὑπετάγησαν εἰς δεύτερον ῥεῦμα φύλων, ἅτινα ἐδημιούργησαν τὸν πολιτισμὸν τῆς πρωΐμου ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, τῆς πρωτοελλαδικῆς δηλαδὴ ἐποχῆς. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος εἶναι τόσον διάφορος τοῦ νεολιθικοῦ ὥστε οἱ δημιουργοὶ αὐτοῦ εἶναι ἀσφαλῶς διάφοροι τῶν νεολιθικῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἔχει ὅμως πλεῖστα κοινὰ στοιχεῖα πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Κρήτης· συνεπῶς οἱ δημιουργοὶ αὐτοῦ εἶναι φῦλα συγγενῆ πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα κατέχουσι τὰς νήσους ταύτας κατὰ

1 Γ. Ε. Μυλωνᾶ, ἔ. ἀ. σ. 124 - 142.

2 Ὡς γνωστὸν εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς ἀνασκαφέντας νεολιθικοὺς συνοικισμοὺς ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ εἰδώλια παριστῶντα γυναῖκας. Τὰ εἰδώλια ταῦτα δεχόμεθα ὡς ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας τῶν πρωτογενῶν κατοίκων της Ἑλλάδος, ὡς παριστῶντα ἴσως τὴν θεὰν φύσιν, διὰ λόγους, οὓς ἐξεθέσαμεν εἰς τὴν Νεολιθικὴν ἐποχὴν ἐν Ἑλλάδι σ. 120, καὶ εἰς Neolithic Settlement of Olynthus, σ. 61. Πρβλ. G. Childe, the Aryans, σ. 114.

3 Κατὰ τὸν Childe, ἔ. ἀ., σ. 78, ἡ διασπορὰ τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων ἤρξατο μόλις περὶ τὰ 2500 π. Χ. Συνεπῶς ταῦτα δὲν ἠδύναντο νὰ εὑρίσκωνται εἰς τὴν Βαλκανικὴν κατὰ τὴν 4ην χιλιετηρίδα.

4 Ἵνα ἀποφύγωμεν δυσκόλους καὶ διὰ πολλῶν λέξεων δηλουμένους ὁρισμοὺς τῶν τόπων τῆς Ἑλλάδος, περὶ τῶν ὁποίων πραγματευόμεθα χρησιμοποιοῦμεν τὰ ἀκόλουθα γνωστὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα διὰ τὰς ἑξῆς περιοχάς. Ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς: ὁλόκληρος ἡ Ἑλληνικὴ χερσόνησος πλὴν τῶν νήσων. Στερεὰ Ἑλλάς: ἡ ἀνατολικὴ περιοχὴ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἡ περιλαμβανομένη μεταξὺ του Σπερχειοῦ καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Πελοπόννησος: ἡ βορειοανατολικὴ γωνία τῆς Πελοποννήσου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν τοῦ χαλκου. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι φῦλα μὴ ὑπαγόμενα εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν· κατ' ἀκολουθίαν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεας τῆς ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς του χαλκοῦ δὲν εἶναι Ἰνδοευρωπαῖοι. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν γένει ἀνευρίσκομεν τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς Ἑλληνικά. Ὁ C. W. Blegen ἀπέδειξεν ὅτι τὰ τοπωνύμια ταῦτα Κόρινθος, Τίρυνς-νθος, Ὑμηττὸς κτλ. ἐδόθησαν εἰς πόλεις καὶ τοποθεσίας ὑπὸ τῶν δημιουργῶν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ[1]. Συνεπῶς οἱ δεύτεροι κάτοικοι τῆς Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου καὶ γλωσσικῶς ἀποδεικνύονται ἀνήκοντες εἰς φῦλα μὴ ὑπαγόμενα εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν. Πιθανώτατα τὰ φῦλα ταῦτα ἀρχικῶς ὡρμήθησαν ἐκ τῶν νοτιοδυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἦσαν δὲ οἱ Κᾶρες καὶ οἱ Λέλεγες τῆς παραδόσεως[2]. Ὁ J. B. Haley, ἔ. ἀ. σ. 141-145, ἀπέδειξεν ὅτι τὰ Ἀσιατικὰ τοπωνύμια δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν μετάβασιν φύλων ἐξ Ἑλλάδος εἰς Μ. Ἀσίαν.

ΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ ΤΟΥ ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ὁ πολιτισμὸς τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς ὁ λεγόμενος Μινύειος εἶναι τόσον διάφορος τοῦ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ ὥστε δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξελιχθεὶς ἐξ ἐκείνου[3]. Δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀναβίωσις τοῦ προγενεστέρου τούτων νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ; Τὴν ἄποψιν ταύτην δέχεται ὁ H. Frankfort ἐν τῇ σπουδαιοτάτῃ αὐτοῦ πραγματείᾳ, «Studies in Early Pottery of the Near East ¦II. Asia, Europe and the Aegean and Their Earliest Interrelations, σ. 145, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς κεραμεικῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐξετάζων τὰ χαρακτηριστικὰ ἀμαυρόχρωμα καὶ μινύεια ἀγγεῖα τῆς Φωκίδος ὁ Frankfort δέχεται ὅτι ταῦτα ἠδύναντο νὰ ἐξελιχθῶσιν ἐκ τῶν ἀβαφῶν καὶ γραπτῶν νεολιθικῶν ἀγγείων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἐκ τούτου συμπεραίνει ὅτι καὶ ὁ ὅλος μινύειος λεγόμενος πολιτισμὸς εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν νεολιθικὸν καὶ κατ' ἀκολουθίαν οἱ δημιουργοὶ τοῦ μινυείου ἦσαν οἱ νεολιθικοὶ κάτοικοι οἱ ἀπαλλαγέντες τοῦ ζυγοῦ τῶν πρωτοελλαδικῶν φύλων.

Συγκρίνοντες τοὺς πολιτισμοὺς τῆς νεολιθικῆς καὶ τῆς μέσης περιόδου τοῦ χαλκοῦ παρατηροῦμεν σπουδαιοτάτας διαφορὰς ἀπ' ἀλλήλων οὐ μόνον εἰς τὴν κεραμεικήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν, εἰς τὰ ἔθιμα τῆς ταφῆς καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἔχομεν διάφορον τρόπον τοιχοδομίας καὶ διάφορα σχήματα οἰκημάτων. Μετὰ τὰ 2000 π. Χ. τὰ πτώματα παιδίων τοποθετοῦνται εἰς πίθους (ἢ καὶ ἁπλῶς καλύπτονται διὰ τεμαχίων πίθων) καὶ θάπτονται μεταξὺ τοίχων καὶ ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν οἰκιῶν· τρόπος ταφῆς τελείως ἄγνωστος εἰς τοὺς προγενεστέρους χρόνους[4]. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν νεολιθικῶν συνοικισμῶν εἰδώλια τῆς Θεᾶς Φύσεως οὐδόλως συναντῶνται εἰς στρώματα ὁριζόμενα ὑπὸ

1 The Coming of the Greeks, ὑπὸ J. B. Haley and C. W. Blegen, ἐν τῷ American Journal of Archaeology (A. J. A.), XXXII, 1928, σ. 141-154.

2 Οἱ μῦθοι οἱ πραγματευόμενοι περὶ τῶν Κυκλώπων, του Κάδμου, Κέκροπος και Πέλοπος ἀνήκουσιν ἴσως εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

3 Πρβλ. Μυλωνᾶ, ἔ. ἀ. σ. 158-160, ὅπου περιγράφονται τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῶν δύο πολιτισμῶν.

4 Ὁ ἐν Ῥαχμανίῳ ἀνακαλυφθεὶς πίθος ὁ περικλείων παιδικὰ ὀστᾶ ἀνάγεται εἰς τὴν λιθόχαλκον ἐποχήν. Πρβλ. A. J. B. Wace καὶ M. S. Thompson, Prehistoric Thessaly σ. 41 καὶ 244. Ἐὰν ὁ τρόπος οὗτος ταφῆς ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ἀσφαλῶς θὰ ἀνευρίσκοντο πίθοι περιέχοντες ὀστᾶ ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν οἰκιῶν τῆς Θεσσαλίας, αἱ ὁποῖαι ἀνεσκάφησαν μετὰ μεγάλης προσοχῆς. Ὡς γνωστὸν ἡ λιθόχαλκος ἐποχὴ τῆς Θεσσαλίας ἀντιστοιχεῖ προς τὴν πρωτοελλαδικὴν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τῶν μινυείων ἀγγείων. Εἶναι εὔλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ δοξασίαι τῶν δημιουργῶν τῶν δύο ἐκείνων πολιτισμῶν εἶναι διάφοροι. Αἱ σπουδαιότεραι διαφοραὶ αἱ παρατηρούμεναι μεταξὺ τοῦ νεολιθικοῦ καὶ τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ ἀποδεικνύουσι τὴν ἐκτεθεῖσαν θεωρίαν τοῦ Frankfort ὡς ἀπίθανον. Πρὸς τούτοις σχεδὸν πάντες οἱ πρωτοελλαδικοὶ συνοικισμοὶ κατεστράφησαν βιαίως ὑπὸ τῶν δημιουργῶν τῶν μινυείων ἀγγείων. Τὰ ἴχνη τῆς καταστροφῆς ταύτης εἶναι καταφανῆ εἰς τοὺς μέχρι τοῦδε ἐπιστημονικῶς ἀνασκαφέντας συνοικισμοὺς τῆς Εὐτρήσεως ἐν Βοιωτίᾳ, τοῦ Κοράκου καὶ τῶν Ζυγουριῶν ἐν τῇ βορειοανατολικῇ γωνίᾳ τῆς Πελοποννήσου[1]. Αἱ μεγάλαι μεταβολαὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ αἱ βίαιαι καταστροφαὶ δικαιολογοῦνται μόνον ἐὰν δεχθῶμεν εἰσβολὴν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα φύλων διαφόρων τῶν προγενεστέρων αὐτῆς κατοίκων.

Γεννᾶται νῦν τὸ δύσκολον ἐρώτημα πόθεν ὡρμήθησαν τὰ φῦλα ταῦτα. Εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην θὰ ἔχωμεν ὡς ὁδηγοὺς τὰ χαρακτηριστικὰ ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς, τὰ μινύεια καὶ τὰ ἀμαυρόχρωμα δηλαδὴ ἀγγεῖα. Δεχόμεθα τὴν γνώμην τοῦ Frankfort (ἔ. ἀ. σ. 12-14 καὶ 137) ὅτι τὰ ἀμαυρόχρωμα ἐξειλίχθησαν ἐκ τῶν νεολιθικῶν ἀγγείων. Τὸ τοιοῦτον δὲν ἀντιβαίνει πρὸς τὴν πιθανότητα τῆς εἰσβολῆς νέων φύλων, καθότι μία τοιαύτη εἰσβολὴ δὲν σημαίνει τὴν παντελῆ καταστροφὴν τῶν προγενεστέρων κατοίκων. Οὗτοι συνήθως παραμένουσιν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ὡς δοῦλοι, ἢ ἀποτελοῦσι τὴν τάξιν τῶν ἐργατῶν. Ὡς τοιοῦτοι ἐξακολουθοῦσι νὰ δημιουργῶσι τοὐλάχιστον ἀγγεῖα ἐπὶ τῶν γνωστῶν εἰς αὐτοὺς προτύπων. Κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν ἐποχὴν καὶ παραλλήλως πρὸς τὰ ἀγγεῖα Urfirnis, ἀνευρίσκομεν γραπτὰ ἀγγεῖα φέροντα διάκοσμον ἐν πολλοῖς ὅμοιον πρὸς τὸν συναντώμενον ἐπὶ τῶν νεολιθικῶν. Ἡ μεγαλυτέρα παραγωγὴ γραπτῶν ἀμαυροχρώμων ἀγγείων κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων κυριάρχων φύλων. Ὁ Frankfort δέχεται ὅτι οἱ ἀνακτήσαντες τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀπόγονοι τῶν νεολιθικῶν κατοίκων κατόπιν ἐπανειλημμένων πειραμάτων ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσι καὶ μινύεια ἀγγεῖα. Ἡ τεχνοτροπία τῶν ἀγγείων τούτων - χρῶμα, ὄπτησις, λιπαρὰ ἀφὴ - ἠδύναντο νὰ ἐξελιχθῶσιν ἐκ τῶν μελανοτέφρων νεολιθικῶν ἀγγείων τῆς Φωκίδος, ἀλλὰ τὰ σχήματα αὐτῶν παραμένουσιν ἀνεξήγητα. Τὸ ἰδιάζον σχῆμα τῶν κοινοτάτων μινυείων κυλίκων δὲν συναντᾶται εἰς τὴν νεολιθικὴν κεραμεικήν, οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξελιχθῇ ἐκ τῶν γνωστῶν νεολιθικῶν σχημάτων. Τὰ σχήματα τῶν μινυείων συνήθως ἀποδίδονται εἰς τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἔσχον ἀργυρᾶ σκεύη ἐπὶ τῆς κεραμεικῆς[2]. Ἀλλ' ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνευρεθέντων ἀργυρῶν

1 Πρβλ. Excavations at Eutresis, ὑπὸ Hetty Goldman, σ. 36. Zygouries. A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae, ὑπὸ Carl W. Blegen, σ. 221, Korakou σ. 2. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, τὴν ὁποίαν ἐνηργήσαμεν τὸν Μάϊον καὶ Ἰούνιον του 1930, ἀπέδειξεν ὅτι καὶ ἡ θέσις αὕτη ἐγκατελείφθη περὶ τὸ τέλος τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου. παρέμεινεν ἀκατοίκητος κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν καὶ πάλιν ἤκμασε κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ΙΙΙ ἐποχήν. Ὁ τελευταιος πρωτοελλαδικὸς συνοικισμὸς κατεστράφη βιαίως, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν τεθραυσμένων ἀγγείων, τῶν οἰκιακῶν καὶ λοιπῶν σκευῶν, ἅτινα εὑρέθησαν ἀνεστραμμένα ἐπὶ τῶν δαπέδων τῶν οἰκημάτων.

2 Ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Οἰκονόμος ἔχει τὴν γνώμην ὅτι «πολλὰ σχήματα καὶ διακοσμητικαὶ λεπτομέρειαι παναρχαίων ἀγγείων δύνανται νὰ ἑρμηνευθῶσιν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς καλαθοπλεκτικῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἀναμφισβητήτως ἐκ τῶν πρώτων ἀνθρωπίνων βιοτεχνιῶν. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ τις καὶ μόνα τὰ χρυσᾶ κύπελλα ἐκ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν (Staïs Collection mycénien σ. 61 ἀρ. 627· σ. 62 ἀρ. 628) διὰ νὰ πεισθῇ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ μεταλλοτεχνία ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν ταύτην. Ἀλλ' ὑπάρχουσι πλείονα παραδείγματα ἐκ πηλίνων ἀγγείων, τὰ ὁποια ἐνισχύουσι τὴν γνώμην της καλαθοπλεκτικῆς ἐπιδράσεως καὶ ἀναιρουσι τὴν γνώμην τῶν ἀρνουμένων ταύτην καὶ εἰς τα μυκηναϊκὰ κύπελλα».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἀντικειμένων δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ μετάλλου τούτου ἦτο τόσον γενικὴ ὥστε νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν μεγάλην παραγωγὴν τῶν μινυείων ἀγγείων. Ἐὰν τὸ γωνιῶδες περίγραμμα καὶ αἱ ταινιοειδεῖς λαβαὶ ἀποδοθῶσιν εἰς πρότυπα ἐκ μετάλλου τότε δὲν δύνανται νὰ ἑρμηνευθῶσι τὰ σχήματα πολλῶν ἀγγείων τῆς νεολιθικῆς καὶ πρωΐμου ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ[1]. Εἶναι πιθανώτερον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ γωνιῶδες περίγραμμα τῶν μεσοελλαδικῶν ἀγγείων ἐξειλίχθη ἐκ τῶν πρωτογόνων νεολιθικῶν σχημάτων. Διὰ πάντα ταῦτα δεχόμεθα ὅτι τὰ σχήματα τοὐλάχιστον τῶν μινυείων ἀγγείων εἰσήχθησαν ὑπὸ τῶν νέων φύλων, τὰ ὁποῖα εἰσήγαγον καὶ τὰ διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ διάφορα ἔθιμα ταφῆς. Τὰ φῦλα ταῦτα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κεραμεικῆς τῶν προγενεστέρων κατοίκων καὶ μὲ τὴν συνεργασίαν ἴσως αὐτῶν ἐδημιούργησαν τὰ μινύεια ἀγγεῖα. Κατ' ἀκολουθίαν ἐὰν δυνηθῶμεν νὰ διακρίνωμεν τὴν προέλευσιν τῶν σχημάτων τοὐλάχιστον τῶν μινυείων ἀγγείων θὰ καθορίσωμεν ταὐτοχρόνως πόθεν κατῆλθον οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν, θὰ ὁρίσωμεν δηλαδὴ τὴν χώραν, ἐκ τῆς ὁποίας ὡρμήθησαν τὰ φῦλα, ἅτινα ἀπετέλεσαν μέγα μέρος τῶν κατοίκων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχήν.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΜΙΝΥΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ὁ καθηγητὴς κ. Carl Darling Buck ἐν τῇ περισπουδάστῳ αὐτοῦ πραγματείᾳ «The Language of Greece, 2000.-1000», ἐν Classical Philology, XXI, 1926, σ. 1 ἑξ., δέχεται ὅτι ὁ μινύειος πολιτισμὸς εἰσήχθη εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ νότου. Προτοῦ δεχθῶμεν τὴν γνώμην ταύτην πρέπει νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι τά τε ἀμαυρόχρωμα καὶ τὰ μινύεια ἀγγεῖα εἰσήχθησαν εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ νότου. Ἐπὶ τῶν ἀμαυροχρώμων δὲν δυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, διότι ὡς ὁ Frankfort (ἔ. ἀ. σ. 139) ἀπέδειξε, τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἐξειλίχθησαν ἐκ τῶν νεολιθικῶν γραπτῶν ἀγγείων τῆς Φωκίδος καὶ συνεπῶς ἡ περιοχὴ ἐκείνη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ κοιτὶς αὐτῶν. Τὰ ὀλίγα γραπτὰ σχήματα τὰ μὴ συναντώμενα κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν, ὡς ὁ εἰς κύκλον ἐγγεγραμμένος σταυρός, ἴσως προέρχονται ἀπὸ τὰς Κυκλάδας. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως κατὰ ποῖον χρόνον τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς τὰ νησιωτικὰ ταῦτα σχέδια εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν ἐπ' αὐτῶν συμπεράσματα[2]. Τὸ μεταξὺ ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ Μήλου ἐμπόριον ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν καὶ εἰς τοῦτο δύνανται νὰ ἀποδοθῶσι τὰ σχετικῶς ὀλίγα νησιωτικὰ σχέδια.

Τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν μινυείων ἀγγείων εἶναι δυσκολώτατον καὶ μέχρι τοῦδε παραμένει ἄλυτον. Δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν Πελοπόννησον ὡς τὸ κέντρον τῆς παραγωγῆς αὐτῶν, διότι εἰς ταύτην μέχρι σήμερον ἀνευρέθησαν μόνον ἀγγεῖα πολυτελείας οὕτως εἰπεῖν, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ εἰσαχθῶσι καὶ ἄλλοθεν. Εἶναι φυσικὸν νὰ ἀνεύ-

1 Πρβλ. G. E. Mylonas, Excavations at Olynthus I. The Neolithic Settlement, εἰκ. 23, 24, 26. W. A. Heurtley ἐν B. S. A. (British School Annual) XXVIII, 1926-27, πίν. XIV, I καὶ L. Rey ἐν B. C. H. (Bulletin de Correspondence Hellénique) 1917-19, πίν. IV, 2, ὅ κλπ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς Μακεδονίαν ἀγγεῖα κατεσκευασμένα ἐκ μετάλλου ἦσαν τόσον ἄφθονα κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, ὥστε νὰ ἐμπνεύσωσι τοὺς ἀγγειοπλάστας ὅπως τὰ μιμηθῶσι.

2 Κατὰ τὸν Wace καὶ τὸν Thompson, ἔ. ἀ. σ. 18, πολλὰ τῶν ἀγγείων τῆς Φυλακωπῆς καὶ τῆς Λιγίνης ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν (=ὑστεροελλαδικὴν) ἐποχήν. Ὁ δὲ Edgar, ἐν Phylakopi σ. 93, δέχεται ὅτι ταῦτα εἰσήχθησαν εἰς Μῆλον ἐκ Πελοποννήσου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ρωμεν ἀγγεῖα καθημερινῆς χρήσεως, λέβητας, ὑδρίας κτλ. κατεσκευασμένα κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν μινυείων εἰς τὸ κέντρον τῆς παραγωγῆς αὐτῶν. Ἀλλὰ τοιαῦτα μέχρι τοῦδε δὲν ἀνευρέθησαν εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας συνοικισμοὺς τῆς Ἀργολιδοκορινθίας, ἐν ᾧ εἰς τὴν βορειοτέραν ἐπαρχίαν τῆς Φωκίδος ἀνεκαλύφθησαν ἀρκετά. Τοὐναντίον εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀνευρίσκομεν ἀγγεῖα ἐξ ἐγχωρίου πηλοῦ, τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν πολλαπλῶν προπαθειῶν τῶν ἐντοπίων ἀγγειοπλαστῶν πρὸς κατασκευὴν μινυείων. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ὠνομάσθησαν ὑπὸ τοῦ Wace καὶ τοῦ Thompson ἀργεῖα μινύεια (Argive-Minyan)[1]. Εἶναι δὲ ὅλως παράλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὸν τόπον τῆς κατασκευῆς τῶν μινυείων καὶ παραλλήλως πρὸς ταῦτα κατεσκευάζοντο καὶ ἀπομιμήσεις. Συνεπῶς ἡ Πελοπόννησος ἀποκλείεται ὡς κέντρον τῆς δημιουργίας τῶν μινυείων ἀγγείων. Καὶ ἐὰν ἔτι δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ πρῶτον ἐμφανίζονται τὰ μινύεια πρέπει νὰ ἀποδείξωμεν πόθεν ταῦτα εἰσήχθησαν ἐκεῖ, διότι, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξειλίχθησαν ἐκ τῶν ἀγγείων τῆς πρωτοελλαδικῆς ἢ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Buck θὰ εἰσήχθησαν ἀπὸ νότου, ἤτοι ἀπὸ τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Κρήτης. Ἀλλ' εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν Κυκλάδων τὰ μινύεια εἶναι τελείως ἄγνωστα. Ἓν ἀγγεῖον ἐκ Σύρου (τὸ ὑπ' ἀριθμ. 5228 εἰς τὴν Κυκλαδικὴν αἴθουσαν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν)[2] εἶναι τὸ μοναδικὸν εὕρημα ἐκ τῶν βορείων Κυκλάδων. Εἰς τὴν Αἴγιναν καὶ τὴν Φυλακωπὴν τῆς Μήλου ἀνευρέθησαν πίθοι περιέχοντες ὀστᾶ παιδίων ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν οἰκιῶν καὶ μεταξὺ τοίχων[3]. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ ἔθιμον εἰσήχθη εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἐκ τῶν νήσων, διότι ἀνευρίσκομεν τοῦτο εἰς τὸ Ῥαχμάνιον τῆς Θεσσαλίας εἰς προγενεστέραν ἐποχήν, τὴν λιθόχαλκον, ἥτις ἤρχισε εἰς Θεσσαλίαν περὶ τὰ 2300 π.Χ.[4]. Τὸ ἔθιμον λοιπὸν τῆς ὑπὸ τὰ δάπεδα ταφῆς ἀναφαίνεται πρῶτον εἰς τὰς βορειοτέρας ἐπαρχίας τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Φυλακωπὴν ἀνευρέθησαν καὶ μινύεια· ἀλλὰ προφανῶς ταῦτα ὡς καὶ τὰ μετ' αὐτῶν ἀνευρεθέντα Καμαραϊκὰ εἰσήχθησαν εἰς τὴν νῆσον ἀπὸ ἄλλην χώραν[5]. Εἰς τὴν Κρήτην μέχρι τοῦδε οὐδὲ ἕν τεμάχιον μινυείου ἀγγείου ἀνεκαλύφθη. Ἡ τοιαύτη σπάνις εἰμὴ ἔλλειψις μινυείων εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ τὴν Κρήτην ἀποδεικνύει ὅτι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα καὶ οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὁρμηθῶσιν ἀπὸ νότου. Συνεπῶς ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀπὸ νότου εἰσαγωγῆς τοῦ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ φαίνεται ἀπίθανος.

Κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν ἐποχὴν κατέχουσι τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα φῦλα, τὰ ὁποῖα, ὡς εἴδομεν, ὡρμήθησαν ἐκ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ πολιτισμός, τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξαν ἦτο ὅλως διάφορος τοῦ μεσοελλαδικοῦ. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι διάφορα φῦλα κατεῖχον τὴν Στερεὰν καὶ τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὰς δύο ἐκείνας περιόδους καὶ ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν ἀρχικῶς ὡρμήθη ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, δὲν ἦτο δυνατὸν τὸ δεύτερον νὰ κατῆλθε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τοῦ αὐτοῦ σημείου. Συνεπῶς καὶ ἡ ἐκ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κάθοδος τῶν μεσοελλαδικῶν φύλων ἀποκλείεται.

Ὁ E. J. Forsdyke διακρίνει εἰς τὴν κεραμεικὴν τῆς δευτέρας Τρωϊκῆς πόλεως τὴν

1 Ἔ. ἀ. σ. 223. Blegen, Korakou, σ. 17.

2 Χ. Τσούντα, Κυκλαδικά, Ἐφ. Ἀρχ. 1899, πίν. 9, 27.

3 Dawkins-Droop, ἐν B. S. A., XVII, 1910-11, σ. 6 ἑξ. Β. Στάη, ἐν Ἐφ. Ἀρχ. 1895, σ. 235 ἑξ. Τὰ εἰς Αἴγιναν ἀνευρεθέντα μινύεια εἰσήχθησαν εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Πρβλ. J. P. Harland, Prehistoric Aegina, σ. 111-112.

4 Πρβλ. Wace καὶ Thompson, ἔ. ἀ. σ. 41 καὶ σ. 244 καὶ Γ. Ε. Μυλωνᾶ, ἔ. ἀ. σ. 153, διὰ τὴν χρονολογίαν.

5 Dawkins-Droop, ἔ. ἀ. σ. 16.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἀρχὴν τῆς τεχνοτροπίας καὶ τῶν σχημάτων τῶν μινυείων ἀγγείων [1]. Κατ' ἀκολουθίαν δέχεται τὴν ἐκ τῆς γωνίας ἐκείνης εἰσαγωγὴν τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ μεγάλαι καταστροφαί, αἵτινες ἐσημείωσαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ, ὡς καὶ τὰ πολυπληθῆ ἀγγεῖα, ἰδίᾳ δὲ τὰ μεγάλα οἰκιακὰ σκεύη τὰ ἀνακαλυφθέντα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σωτηριάδου εἰς τοὺς ἀγροὺς Πιπέρι παρὰ τὸ Δραχμάνιον τῆς Φωκίδος [2], ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὰ μινύεια ἀγγεῖα δὲν εἰσήχθησαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Στερεᾶς διὰ τοῦ ἐμπορίου, ἀλλ' ἐπεβλήθησαν διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν δημιουργῶν αὐτῶν εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην τῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν τὰ φῦλα ἐκεῖνα ἦλθον ἐκ Τροίας θὰ ἔπρεπε νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ Τρωϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν τῶν στοιχείων τούτων ἦσαν καὶ τὰ μετὰ πύργων τείχη τὰ περιβάλλοντα τὴν δευτέραν πόλιν. Εἶναι εὔλογον νὰ ἀναμείνωμεν κατακτητὰς ὁρμηθέντας ἐκ τῆς Τροίας νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῆς πατρίδος αὐτῶν καὶ νὰ ἐνισχύσωσι διὰ τειχῶν τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἱδρυθέντας συνοικισμοὺς εἰς κατακτηθεῖσαν ξένην χώραν. Ἀλλὰ τοιαῦτα τείχη, καὶ γενικῶς τείχη, δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας μεσοελλαδικοὺς συνοικισμούς. Οὐδὲ ταφαὶ ἐντὸς πίθων ἀνευρέθησαν εἰς Τροίαν. Τὰ μέγαρα τῆς δευτέρας Τρωϊκῆς πόλεως ἔχουσι τετράπλευρον σχῆμα· δὲν ἦτο δυνατὸν ἐκ τούτου νὰ ἐξελιχθῇ τὸ ἄψιδωτὸν σχῆμα τῶν μεταγενεστέρων μεσοελλαδικῶν κτισμάτων. Ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τῶν μεγάρων τῆς Τροίας καὶ τῶν οἰκημάτων τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ αὐτὴ ἢ ὁμοία. Ἀλλὰ ταύτην ἀνευρίσκομεν ἐν Θεσσαλίᾳ ἤδη κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν [3]. Καὶ ἕτερον πρόβλημα δὲν δύναται νὰ ἐπεξηγήσῃ ἡ θεωρία αὕτη. Εἰς τὸ Θέρμον τῆς Αἰτωλίας ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα ἐν πολλοῖς ὅμοια πρὸς τὰ μινύεια, ἀλλὰ καταφανῶς διάφορα ἐκείνων [4]. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἔχουσι σχήματα μὴ συναντώμενα μεταξὺ τῶν διασωθέντων λειψάνων εἰς Τροίαν. Οὐδὲ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐγχώριοι ἀπομιμήσεις τῶν μινυείων, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔπρεπε μετ' αὐτῶν νὰ ἀνακαλυφθῶσι καὶ ἀληθῆ μινύεια. Ἀλλά, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἀληθῆ μινύεια ἀγγεῖα δὲν ἀνευρέθησαν εἰς Θέρμον. Κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα, ὁ ἀρχαιότερος συνοικισμὸς τοῦ Θέρμου ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς (περὶ τὰ 1600 π.Χ.). Συνεπῶς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου εἶναι μεταγενέστερα τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐμφανίζονται εἰς τὴν Στερεὰν τὰ μινύεια. Τὰ ἀγγεῖα ὅμως ταῦτα κατεσκευάσθησαν ἐλευθέρως καὶ ἄνευ ἐπιδράσεως τῶν μινυείων τῆς Στερεᾶς, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς μὴ ἀνακαλύψεως ἀληθινῶν μινυείων. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν ἐγνώρισαν τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τῶν μινυείων εἰς τὴν Στερεὰν προτοῦ κατέλθωσιν εἰς Θέρμον, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίζωσι καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ τροχοῦ. Ἀλλ' οὗτος εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸ Θέρμον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Κατὰ ταῦτα ἡ θεωρία τῆς Τρωϊκῆς προελεύσεως τῶν μινυείων δὲν δύναται νὰ ἑρμηνεύσῃ πολλὰ προβλήματα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν μεσοελλαδικὸν πολιτισμόν.

1 Ἐν Journal of Hellenic Studies (J. H. S.), XXXIV, 1914, σ. 125 - 156. Πρβλ. Childe, ἐν J. H. S., XXXV, 1915, σ. 196 - 207. Ἰδίως ἐν Catalogue of Greek and Etruscan Vases of the British Museum, vol. I, Part I. Prehistoric Aegean Pottery, σ. XXV ἔνθα ὁ Forsdyke διατυπώνει ἐκ νέου τὴν Τρωϊκὴν θεωρίαν κἄπως μεταβεβλημένην κατόπιν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Childe.

2 Ἰδίως ἐν Revue des Etudes Grecques, XXV, 1912, σ. 251 ἑξ. καὶ εἰκ. 9, 10.

3 Πρβλ. Χ. Τσούντα, Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, εἰκ. 9, 18, 22.

4 Κ. Ρωμαῖος ἐν Δελτίῳ 1915, σ. 225 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Ὁ Forsdyke βασίζει τὴν θεωρίαν αὐτοῦ περὶ τῆς Τρωικῆς προελεύσεως τῶν μινυείων ἀγγείων εἰς τὴν ἀνακάλυψιν μελανομόρφων ἀγγείων (bucchero) μετὰ μεγάλων κυλινδρικῶν λαβῶν εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τῆς Τροίας. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἀρά γε ἀνευρίσκονται μόνον εἰς τὴν Τροίαν; Αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη γενόμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπέδειξαν ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ εἶναι μελανὰ ὁμοιάζοντα κατὰ πολὺ πρὸς τὰ Τρωικά. Ἔτι δὲ εἰς τὸν νεολιθικὸν συνοικισμὸν τῆς Ὀλύνθου ὁ καθηγητὴς κ. Robinson ἀνεκάλυψε πλεῖστα ὄστρακα ἀγγείων, τῶν ὁποίων ἡ μὲν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ἦτο στιλπνὴ μελανή, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ εἶχε χρῶμα φαιὸν ὅμοιον σχεδὸν πρὸς τὸ τῶν μινυείων ἀγγείων, εἶχε δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὴν λιπαρὰν ἐκείνων ἀφήν[1]. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ὀξυγόνου εἰς κλειστὸν ἰπνὸν προσδίδει εἰς τὸν πηλὸν τῶν ἀβαφων ἀγγείων ἐρυθρὸν χρῶμα, ἡ δὲ τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος μελανόν[2]. Τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ παράγεται συνήθως ὑπὸ τοῦ καπνοῦ τῶν καιομένων ὑγρῶν ἢ χλωρῶν ξύλων. Ἀλλὰ τὸ στιλπνὸν μελανὸν χρῶμα τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν νεολιθικῶν ἀγγείων τῆς Ὀλύνθου πιθανώτατα παρήγετο τῇ βοηθείᾳ ἀνθρακούχου οὐσίας, ἥτις ἐπετίθετο ἐπὶ τῶν ἀγγείων πρὸ τῆς ὀπτήσεως. Τὸ τοιοῦτο καταφαίνεται ἐξ ὀστράκων, μέρος τῆς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων ἔχει χρῶμα στιλπνὸν μελανόν, μέρος δὲ λαμπερὸν ἐρυθρόν[3]. Τὰ δύο χρώματα διαχωρίζονται δι' εὐθείας σχεδὸν γραμμῆς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται μόνον νὰ ἐξηγηθῇ ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὸ μέρος τῆς ἐπιφανείας, ὅπερ ἔχει μελανὸν χρῶμα εἶχε καλυφθῆ ὑπὸ ἀνθρακούχου οὐσίας πρὸ τῆς ὀπτήσεως. Ἐὰν οἱ ἀγγειοπλάσται μὴ χρησιμοποιοῦντες τὴν οὐσίαν ταύτην προέβαινον εἰς τὴν ὄπτησιν τῶν ἀγγείων καθ' ὃν τρόπον παρεσκεύαζον τὰ ἔχοντα φαιὰν τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν, θὰ παρῆγον σκεύη τελείως ὅμοια κατὰ τὴν ποιότητα πρὸς τὰ μινύεια. Αἱ τεχνικαὶ γνώσεις τῶν ἀγγειοπλαστῶν τῆς Μακεδονίας φαίνεται ὅτι ἦσαν πολὺ ἀνεπτυγμέναι ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ὀλύνθου καὶ ἐκ τοῦ νεολιθικοῦ ἰπνοῦ τοῦ ἀνακαλυφθέντος εἰς τὸν συνοικισμὸν ἐκεῖνον[4]. Οἱ πλάγιοι αὐλοὶ οἱ φέροντες πρὸς τὴν ἑστίαν τοῦ νεολιθικοῦ ἰπνοῦ τῆς Ὀλύνθου κλειόμενοι μετέβαλον τὴν ἀτμόσφαιραν τούτου εἰς ἀνθρακοῦχον καὶ οὕτως κατάλληλον πρὸς παραγωγὴν τοῦ φαιοῦ χρώματος τῶν μινυείων ἀγγείων. Οἱ νεολιθικοὶ κάτοικοι τῆς Ὀλύνθου δὲν ἦσαν Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ προπάτορες τῶν δημιουργῶν τῶν μινυείων. Καὶ ὁ πολιτισμός, τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξαν ἦτο ὅλως διάφορος τοῦ μινυείου. Αἱ τεχνικαὶ ὅμως παραδόσεις, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησαν πιθανῶς διετηρήθησαν καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ φυλετικῶς διαφόρων κατοίκων τῆς Χαλκιδικῆς.

Ἀγγεῖα μετὰ μελανῆς ἐπιφανείας εἶναι συνήθη ἐν τῇ κεντρικῇ Μακεδονίᾳ καὶ εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ χαλκοῦ. Μεταξὺ τῶν σχημάτων τῶν ἀγγείων διακρίνομεν κύλικας ἐν πολλοῖς ὁμοίας πρὸς τὰς μινυείας· αἱ δὲ χαρακτηριστικαὶ μεγάλαι λαβαὶ τῶν μινύειων, αἱ ὑψούμεναι ὑπεράνω τοῦ χείλους εἶναι συνήθεις καὶ εἰς τὰ Μακεδονικὰ ἀγγεῖα[5]. Εἰς τὴν

1 G. E. Mylonas, ἔ. ἀ. σ. 35.
2 Blegen, Korakou, σ. 7, ὑποσημ. 1.
3 Mylonas, ἔ. ἀ. πίναξ 1, 3.
4 Αὐτ. σ. 12-18.
5 Πρβλ. W. A. Heurtley, ἔ. ἀ. πίναξ XIV, 1. 4. L. Rey, ἔ. ἀ. πίναξ IX, 2 καὶ εἰκ. 15-16 ἐν σ. 196. Ἐπὶ του σχήματος της κύλικος ταύτης ἰδίως ἐστήριξε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ὁ Forsdyke.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Τροίαν αἱ λαβαὶ αὐται εἶναι κατεσκευασμέναι ἐκ τεμαχίου πηλοῦ κυλινδρικοῦ σχήματος· αἱ λαβαὶ τῶν μινυείων ἀγγείων εἶναι κατεσκευασμέναι ἐκ πεπλατυσμένου τεμαχίου πηλοῦ καὶ διὰ τοῦτο εἶναι διάφοροι τῶν Τρωϊκῶν. Πεπλατυσμένας λαβὰς ἀνευρίσκομεν ἐν Μακεδονίᾳ εἰς μέγαν ἀριθμόν[1]. Καὶ αἱ μικραὶ λαβαὶ τῶν ἐπὶ ὑψηλῶν βάσεων μινυείων κυπέλλων, ἄγνωστοι εἰς τὴν Τροίαν, ἀπαντῶσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς[2]. Αἱ ὁμοιότητες τῶν Μακεδονικῶν πρὸς τὰ μινύεια ἀγγεῖα ἀποδεικνύονται περισσότεραι καὶ σπουδαιότεραι ἐκείνων, τὰς ὁποίας παρουσιάζουσι τὰ ἀγγεῖα τῆς Τροίας. Τὰ ἀνακαλυφθέντα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας Μακεδονικοὺς συνοικισμοὺς εἶναι ἐλάχιστα μὴ διαφωτίζοντα ἡμᾶς οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον περὶ τοῦ σημείου τούτου. Ἓν πρᾶγμα ὅμως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον. Οἱ Μακεδονικοὶ συνοικισμοὶ δὲν περιεβάλλοντο ὑπὸ τειχῶν καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιάζουσι τοὺς μεσοελλαδικοὺς συνοικισμοὺς περισσότερον τῶν τῆς Τροίας. Δέον νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅτι ἐλάχιστοι σχετικῶς συνοικισμοὶ ἀνεσκάφησαν μέχρι τοῦδε εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ' εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τῶν ἀνασκαφέντων ἀνευρίσκομεν ἄφθονα στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ προέλθῃ μέγα μέρος τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ.

Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Θέρμου, μὴ δυνάμενος νὰ ἑρμηνευθῇ διὰ τῆς θεωρίας τοῦ Forsdyke, παρέχει ἁπτὰ τεκμήρια τῆς Μακεδονικης καταγωγῆς τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ. Τὸ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν καθηγητῶν Γ. Σωτηριάδου καὶ Κ. Ῥωμαίου, εἰς τὰ κατώτατα στρώματα ἀνακαλυφθὲν ἀνάκτορον Α.[3] παρουσιάζει πλείστας ὁμοιότητας, οὐ μόνον κατὰ τὸ σχέδιον καὶ τὰς ἐσωτερικὰς διαιρέσεις ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τοιχοδομίαν πρὸς τὸ ἐν Κοράκου ὑπὸ τοῦ Blegen ἀνακαλυφθὲν εἰς μεσοελλαδικὰ στρώματα μέγαρον F[4]. Ἡ ὁμοιότης αὕτη δὲν εἶναι τυχαία οὐδὲ δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων ἐκ Πελοποννήσου (ὅρα ἀνωτέρω σ. 10), ἀλλ' ὀφείλεται εἰς φυλετικὴν συγγένειαν τῶν δημιουργῶν τοῦ τύπου τούτου τῶν ἀνακτόρων. Τὰ ἐγχώρια ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς τὰ κατώτερα στρώματα παρέχουσιν ἕτερα τεκμήρια πρὸς ἐπαλήθευσιν τῆς συγγενείας ταύτης. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι χειροποίητα καὶ εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ «πρασινοφαίου» πηλοῦ. Ὁ καθηγητὴς κ. Ῥωμαῖος ἤδη τῷ 1915 διέκρινε τὴν ὁμοιότητα τούτων πρὸς τὰ μινύεια. Εἰς τὸ Δελτίον τοῦ ἔτους 1915 σ. 260 λέγει: Πρὸς τὰ μινύεια «μεγάλως πλησιάζουσι τὰ πρασινόφαια τοῦ Θέρμου... Διὰ πάντα ταῦτα οὐδόλως ἀμφιβάλλω ὅτι τὰ πρασινόφαια τοῦ Θέρμου ἀποτελοῦσι τάξιν παράλληλον καὶ εἰς πολλὰ ταυτιζομένην πρὸς τὴν τῶν μινυείων». Παραλληλίζων δὲ ταῦτα πρὸς τὰ μινύεια εἰς τὴν σελίδα 261 καταλήγει: «Εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος ἀγγείων πρέπει νὰ ὑπαχθῶσι καὶ αἱ δύο κατηγορίαι». Πράγματι τὰ πρασινόφαια ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου παρουσιάζουσι τὰ αὐτὰ τεχνικὰ στοιχεῖα πρὸς τὰ μινύεια. Ἡ ἀνωτέρα τελειότης καὶ τὰ περισσότερον μεταλλικὰ σχήματα τῶν τελευταίων ὀφείλονται εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ κεραμεικοῦ τροχοῦ ἀγνώστου εἰς τὴν Αἰτωλίαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Τὰ ἀγγεῖα ὅμως τοῦ Θέρμου φέρουσι μεμαρτυρημένας Μακεδονικὰς λαβάς. Αἱ γωνιώδεις λαβαὶ τῶν κρατήρων (Ῥωμαῖος, ἔ.ἀ. εἰκ. 15-16) εἶναι Μακεδονικαὶ ἀποτελοῦσαι τὸν μεσοελλαδικὸν σταθμὸν τῆς ἐξελίξεως τῶν νεολιθικῶν Μακεδονικῶν λαβῶν εἰς τὰς ὑψηλὰς λαβὰς

1 W. A. Heurtley, ἔ. ἀ. πίναξ XIV, 1. L. Rey, ἔ. ἀ. πίναξ IV, 2, 3.

2 L. Rey, ἔ. ἀ. πίν. VI, 1-3. G. E. Mylonas, ἔ. ἀ. εἰκ. 51.

3 Κ. Ρωμαῖος, ἐν Δελτίῳ 1915, σ. 231 εἰκ. 2.

4 ἔ. ἀ. σ. 76-78 καὶ 115.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου. Ἡ «μονόχρωμος κύλιξ» ἐκ Θέρμου (Ῥωμαῖος ἔ. ἀ. εἰκ. 17) εἶναι συνηθεστάτη εἰς Μακεδονίαν κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ χαλκοῦ (2000 - 1600 π.Χ. κατὰ τὸν W. A. Heurtley) τὸ δὲ πρότυπον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξειλίχθη εἶναι ἐν χρήσει εἰς τὴν περὶ τὸν Ἀξιὸν πεδιάδα κατὰ τὴν λιθόχαλκον καὶ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ χαλκοῦ (3000 - 2000 π.Χ.) Κατὰ ταῦτα τὰ «πρασινόφαια» ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου ὡς καὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν ὁριζόμενον χρονολογικῶς ἀνάκτορον Α. κατεσκευάσθησαν ὑπὸ Μακεδονικῶν φύλων. Ἀλλὰ τὰ ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου εἶναι τὰ αὐτὰ κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν τοὐλάχιστον πρὸς τὰ μινύεια καὶ τὸ ἀνάκτορον εἶναι ὅμοιον πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ μεσοελλαδικὰ ἀψιδωτὰ κτίσματα. Τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ταῦτα, τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα δηλαδὴ τοῦ λεγομένου μινυείου πολιτισμοῦ, εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ Μακεδονικῶν φύλων εἶναι πλέον φανερόν.

Τὰ μινύεια ἀγγεῖα εἶναι τροχήλατα[1], ἀλλ' ἡ χρῆσις τοῦ τροχοῦ ἐγενικεύθη εἰς Μακεδονίαν μόλις κατὰ τὴν πρώϊμον περίοδον τοῦ σιδήρου[2]. Πῶς δυνάμεθα νὰ ἐπεξηγήσωμεν τὴν ἀντίθεσιν ταύτην; Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Εὐτρήσεως αἱ γενόμεναι ὑπὸ τῆς Δίδος Hetty Goldman ἀπέδειξαν ὅτι ὁ κεραμεικὸς τροχὸς ἦτο ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς[3]. Τὰ Μακεδονικὰ φῦλα δὲν ἔφερον ἐκ Μακεδονίας τὸν τροχόν, τοῦτο ἄλλως τε ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν χειροποιήτων ἀγγείων τοῦ Θέρμου, ἀλλ' εὗρον αὐτὸν εἰς τὰς καταληφθείσας χώρας τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς. Ἐπωφελήθησαν τὴν μεγάλην ταύτην ἀνακάλυψιν διὰ τὴν τελειοποίησιν τῶν σχημάτων, ἅτινα εἰσήγαγον εἰς Ἑλλάδα. Ὁ τροχὸς δὲν ἦτο τὸ μόνον στοιχεῖον πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον οἱ ἐπιδρομεῖς υἱοθέτησαν. Ἀναγνωρίσαντες τὴν μεγαλυτέραν τελειότητα τῶν ἐγχωρίων γραπτῶν ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξειλίχθησαν τὰ ἀμαυρόχρωμα, υἱοθέτησαν καὶ ταῦτα καταλιπόντες τὰ ἰδικά των γεωμετρικὰ ἀγγεῖα, ὀλίγα τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Λιανοκλάδιον τῆς Δωρίδος. Εἰς Θέρμον, ὅπου τὰ Μακεδονικὰ φῦλα δὲν ἀνεῦρον προϋπάρχοντα ἀκμαῖον πολιτισμόν, ἀγγεῖα μετὰ γεωμετρικῆς διακοσμήσεως ὁμοίας εἰς πολλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀγγείων τῆς Μακεδονίας καὶ Λιανοκλαδίου, ἀποτελοῦσι τὰ μόνα γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς. Οὐδὲ τὸ σχῆμα τῶν οἰκημάτων αὐτῶν, τὸ ἀψιδωτὸν μέγαρον, ἐπέβαλλον οἱ ἐπιδρομεῖς εἰς τοὺς ὑπηκόους τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο μετὰ τῶν ἀψιδωτῶν κτισμάτων ἀνευρίσκομεν εἰς μεσοελλαδικοὺς συνοικισμοὺς καὶ τετράπλευρα οἰκήματα. Τὸ τετράπλευρον σχῆμα, καθὼς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Ζυγουριῶν, ἦτο χαρακτηριστικὸν τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς τοὐλάχιστον εἰς Πελοπόννησον. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Εὐτρήσεως[4] καὶ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ ἐπίσης ἀπέδειξαν ὅτι τὸ τετράπλευρον σχῆμα ἦτο τὸ μόνον ἐν χρήσει εἰς τοὺς συνοικισμοὺς ἐκείνους κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν περίοδον.

Εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Λιανοκλαδίου οἱ Ἄγγλοι ἀρχαιολόγοι ἀνεκάλυψαν μετὰ τῶν

1 Ὁ καθηγητὴς κ. Persson δέχεται ὅτι τὰ μινύεια τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς Ἀσίνην ἐγένοντο τῇ βοηθείᾳ μητρῶν καὶ οὐχὶ τροχοῦ, Bulletin de laSociete Royale des Lettres de Lund, 1924 - 25, σ. 67 ἑξ., ἀλλὰ πρβλ. Zygouries, σ. 126. Ἴσως ὁ τροχὸς καὶ αἱ μῆτραι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν μινυείων εἰς διαφόρους περιοχάς.

2 Τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς Μπομπούστης ἀναγόμενα εἰς τὴν 14 - 10 π. Χ. ἑκατονταετηρίδα εἶναι χειροποίητα (B.A. S. 1926 - 27, σ. 177). Εἰς τὴν Μεγάλην Τούμπαν τῆς Ὀλύνθου ὁ καθηγητὴς κ. Robinson ἀνεκάλυψε χειροποίητα ἀγγεῖα ἀνήκοντα εἰς τὴν 10ην πιθανῶς ἑκατονταετηρίδα. Περὶ τούτων ἔγραψα ἐκτενῆ πραγματείαν, ἥτις θὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς μετὰ τῶν ἐξ Ὀλύνθου ἀττικῶν ἀγγείων.

3 H. Goldman, ἔ. ἀ. σ. 25.

4 Πρβλ. H. Goldman, ἔ. ἀ. εἰκ. 8, 15, 22 καὶ Zygouries, εἰκ. 5, 7, 9, 14, 18, 21, 22.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

μινυείων καὶ ἀμαυροχρώμων λαβὰς καὶ γραπτὰ ἀγγεῖα ἀσφαλῶς Μακεδονικά[1]. Τὰ εὑρήματα ταῦτα ἀποδεικνύουσι τὴν ὕπαρξιν Μακεδονικῶν φύλων εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Σπερχειοῦ κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχήν. Τὰ Μακεδονικὰ ταῦτα στοιχεῖα, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Wace καὶ τοῦ Thompson, εἰσήχθησαν εἰς Λιανοκλάδιον διὰ τῶν διόδων τοῦ Τυμφρηστοῦ. Διὰ τῶν αὐτῶν διόδων δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατῆλθον καὶ οἱ δημιουργοὶ τῶν μινυείων. Ὁ συνοικισμὸς τοῦ Θέρμου, ἱδρυμένος εἰς τὸ νοτιώτατον δυτικὸν ἄκρον τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς καθόδου ἐξ ἐκείνης τῆς κατευθύνσεως. Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ ἱδρυταὶ τοῦ συνοικισμοῦ τούτου παραπλανηθέντες δὲν κατώρθωσαν νὰ εὕρωσι τὴν πρὸς ἀνατολὰς δίοδον, τὴν ὁποίαν ἴσως προηγούμενα φῦλα ἠκολούθησαν, κατῆλθον ἔτι νοτιώτερον καὶ ἐγκατεστάθησαν περὶ τὴν Τριχωνίδα λίμνην. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη εἶναι πιθανή· ἀλλὰ ἡ ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου-Τυμφρηστοῦ-Γκιώνας, ἐγείρεται ὡς τεῖχος εἰς τὸ κέντρον τῆς Στερεᾶς, φυσικὴ δὲ δίοδος, ὡς ἡ τοῦ Μετσόβου, δὲν ὑπάρχει δυναμένη νὰ φέρῃ ἐκ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Σπερχειοῦ. Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν πιθανότητα μιᾶς καθόδου διὰ στενωπῶν καὶ φαράγγων μέχρι Καρπενησίου, ὁπόθεν αἱ δίοδοι εἶναι ὁμαλώτεραι· τὸ ἐγχείρημα ὅμως θὰ ἦτο δυσκολώτατον.

Ἡ ἑτέρα ὁμαλωτέρα ὁδὸς ἐκ τῆς Μακεδονίας πρὸς τὴν Στερεὰν διέρχεται διὰ τῆς Θεσσαλίας (εἴτε διὰ τῆς διόδου τοῦ Μετσόβου, εἴτε διὰ τῶν βορείων διόδων τῶν Τεμπῶν κτλ.) Ὀλίγα λείψανα μινυείου πολιτισμοῦ ἀνεκαλύφθησαν εἰς Θεσσαλίαν καὶ ταῦτα πιθανώτατα εἰσήχθησαν ἀπὸ νότου[2]. Πρέπει ὅμως νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ μινύειος πολιτισμὸς ἔλαβε τὴν χαρακτηριστικὴν εἰς αὐτὸν μορφὴν μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Μακεδονικῶν φύλων εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα. Εἶναι δὲ φυσικὸν νὰ εὕρωμεν εἰς Θεσσαλίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἴσως διῆλθον, μόνον οὐσιώδη στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τούτου.

Εἰς τὸ Ῥαχμάνιον τῆς βορείου Θεσσαλίας καὶ εἰς στρώματα τῆς λιθοχάλκου ἐποχῆς ἀνεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια κτίσματος τετραπλεύρου μετὰ τῆς μιᾶς τῶν μικροτέρων πλευρῶν ἀψιδωτῆς. Ὑπὸ τὸ δάπεδον δ' ἑτέρου ἀψιδωτοῦ κτίσματος, τῆς οἰκίας Ρ., ἀνευρέθη πίθος περικλείων ὀστᾶ παιδίου. Οἱ ἀνασκάψαντες δέχονται ὅτι ἡ ταφὴ αὕτη ὡς καὶ τὸ ἀψιδωτὸν κτίσμα (Q) ἀνάγονται εἰς τὴν λιθόχαλκον ἐποχήν[3]. Τὰ ἀψιδωτὰ κτίσματα τοῦ Ῥαχμανίου καὶ ἡ ὑπὸ τὸ δάπεδον ταφὴ εἶναι στοιχεῖα πολιτισμοῦ ἄγνωστα εἰς τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν, δὲν δύνανται δὲ νὰ εἰσήχθησαν ἀπὸ νότου διότι ἀνάγονται εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν ἐκείνης, εἰς ἣν ἀνήκουσιν ὅμοια λείψανα ἀνακαλυφθέντα εἰς νοτιωτέρους συνοικισμούς[4]. Καὶ ἐὰν ἔτι δεχθῶμεν ὅτι ἀνάγονται εἰς σύγχρονον ἢ μεταγενεστέραν ἐποχὴν δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἰσήχθησαν ἀπὸ νότου γενικῶς καὶ εἰδικῶς ἀπὸ τῆς Στερεᾶς, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔπρεπε μετ' αὐτῶν νὰ ἀνεύρωμεν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀγγεῖα τὰ ἀνακαλυπτόμενα εἰς τόσον μέγαν ἀριθμὸν εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τῆς περιοχῆς ἐκείνης, ἤτοι μινύεια καὶ ἀμαυρόχρωμα. Ἀλλ' οὐδὲ ἓν τεμάχιον τοιούτων ἀγγείων ἀνεκα-

1 Prehistoric Thessaly, εἰκ. 131-134 καὶ W. A. Heurtley, ἔ. ἀ. σ. 181.

2 Πρβλ. Prehistoric Thessaly, σ. 247.

3 Ἧτις ἀρχίζει περὶ τὰ 2300 π.Χ. Prehistoric Thessaly, εἰκ. 17, σ. 39, 41 καὶ 244.

4 Ἡ ὠοειδὴς οἰκία τοῦ συνοικισμοῦ Ἐρινίου ἡ ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Κουρουνιώτου ἀνάγεται εἰς ὑστερωτέρους χρόνους, καθὼς καὶ ἡ ἐντὸς πίθου ταφὴ τῶν Ζερελίων. Πρβλ. Prehistoric Thessaly, σ. 161, 132 ἑξ. εἰκ. 80-81 καὶ Korakou, σ. 115.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

λύφθη εἰς Ῥαχμάνιον καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰ ἕτερα μεσοελλαδικὰ στοιχεῖα, τὰ ἀψιδωτὰ δηλαδὴ κτίσματα καὶ ἡ ὑπὸ τὰ δάπεδα ταφή, δὲν εἰσήχθησαν ἀπὸ νότου. Τὰ ὑπὸ τοῦ Wace καὶ τοῦ Thompson εἰκονιζόμενα ἀγγεῖα τῆς λιθοχάλκου καὶ πρωίμου ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἐκ Ῥαχμανίου (ἔ.ἀ. εἰκ. 14, 23^{d} καὶ 24^{α} - ^{β} ἰδίως) ἔχουσι σχήματα ὅμοια πρὸς τὰ τῶν μινυείων. Κατ' ἀκολουθίαν εἰς Ῥαχμάνιον τῆς Θεσσαλίας ἀνευρίσκομεν τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ - ἀψιδωτὰ οἰκήματα, ἀγγεῖα μεταλλικῶν σχημάτων, ταφὴν ὑπὸ τὰ δάπεδα - εἰς πρωτογενῆ σχετικῶς μορφήν· καὶ ταῦτα εἰσήχθησαν οὐχὶ ἀπὸ νότου, ἀλλὰ πιθανώτατα ἀπὸ βορρᾶ (ἰδίως τὰ ἀγγεῖα). Τὰ εὑρήματα τοῦ Ῥαχμανίου ἴσως ὑποδεικνύουσι τὸ σημεῖον διὰ τοῦ ὁποίου τὰ νέα μεσοελλαδικὰ φῦλα εἰσῆλθον εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Καὶ εἰς τοὺς νοτιωτέρους συνοικισμοὺς τῆς Τζάνη Μαγούλας καὶ τοῦ Τσαγγλίου ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα τελείως ὅμοια πρὸς τὰ Μακεδονικὰ τῆς λιθοχάλκου ἐποχῆς[1]. Ἐὰν ταῦτα δὲν ἀποδεικνύωσι ἐγκατάστασιν Μακεδονικῶν φύλων εἰς Θεσσαλίαν, τοὐλάχιστον συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς καθόδου τῶν Μακεδονικῶν μεσοελλαδικῶν φύλων διὰ τῆς χώρας ταύτης. Τὸ σχῆμα τῶν ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως μινυείων κυπέλλων ὡς καὶ ἡ εἰς τρία διαμερίσματα ἐσωτερικὴ διαίρεσις τῶν ἀψιδωτῶν οἰκημάτων τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς εἶναι στοιχεια, ἅτινα τὰ κατερχόμενα φῦλα ἠδύναντο νὰ λάβωσιν ἐκ Θεσσαλίας[2].

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐρεύνης συνάγεται ὅτι ὁ μεσοελλαδικὸς πολιτισμὸς εἶναι κρᾶμα στοιχείων ἐντοπίων καὶ ξένων. Τὰ ἐντόπια στοιχεῖα περιλαμβάνουσι τὰ ἀμαυρόχρωμα ἀγγεια καὶ τὸν κεραμεικὸν τροχὸν ἰδίως. Τὰ ξένα στοιχεῖα, ἡ τεχνοτροπία καὶ τὰ σχήματα τῶν μινυείων, τὰ ἀψιδωτὰ μέγαρα, ἡ ὑπὸ τὰ δάπεδα καὶ ἡ μεταξὺ τοίχων ταφὴ παιδίων, εἰσήχθησαν ἐκ τῆς Μακεδονίας πιθανῶς. Οἱ εἰσαγωγεῖς αὐτῶν ἦσαν φῦλα διάφορα τῶν προτέρων κατοίκων τῆς Στερεᾶς, κατῆλθον δὲ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Σπερχειοῦ εἴτε διὰ τῶν διόδων τοῦ Τυμφρηστοῦ εἴτε διὰ τῆς Θεσσαλίας· ἐγκατεστάθησαν ἀρχικῶς εἰς Φωκίδα καὶ Βοιωτίαν ἐκεῖθεν δὲ ἐπεξετάθησαν πρὸς νότον μέχρι τῆς Κυνουρίας.

ΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ ΤΩΝ ΜΙΝΥΕΙΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ

Θὰ προσπαθήσωμεν νῦν νὰ ὁρίσωμεν τὴν ὁμοφυλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ νέοι οὗτοι ἐπιδρομεῖς ἀνήκουσιν. Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ λεγόμενος μινύειος πολιτισμός, ἀρχίσας περίπου τῷ 2000 π. Χ. ἐξειλίχθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μινωϊκοῦ εἰς τὸν μυκηναϊκὸν καὶ τέλος βιαίως κατεστράφη κατὰ τὰ 1100 π.Χ. Ὁ Wace καὶ ὁ Blegen, ὡς γνωστόν[3], διαιροῦσι τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν (2000-1600 π.Χ.) καὶ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχὴν (1600-1200 π.Χ.). Ὁ J. P. Harland[4] διακρίνει τόσα διάφορα στοιχεῖα πολιτισμοῦ κατὰ τὰ 1400 π. Χ. εἰς τὴν Ἀργολίδα, ὥστε δέχεται τὴν χρονολογίαν ταύ-

1 Πρβλ. Heurtley, ἐν B. S. A. XXVIII, 1926 - 1927, σ. 180.

2 Πρβλ. Prehistoric Thessaly, εἰκ. 59^{e}, f, g, καὶ κύπελλα ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως ἐκ τῶν ἀγρῶν Πιπέρι ἐν J. H. S., 1915, σ. 196. Ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τῶν ἀνακτόρων ἴσως ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς Μακεδονίαν, καθότι ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας φαίνεται ὅτι εἰσήχθη εἰς Θεσσαλίαν μετὰ τῶν λοιπῶν στοιχείων τοῦ λεγομένου πολιτισμοῦ τοῦ Διμηνίου. Ὥστε ἡ κάθοδος διὰ τῆς Θεσσαλίας τῶν οἰκιστῶν τοῦ Θέρμου δὲν εἶναι ἀπαραίτητος.

3 The Pre-Mycenaean Pottery of the Mainland, ἐν B. S. A., XXII, 1916 - 18, σ. 175 ἑξ.

4 The Peloponnesos in the Bronze Age ἐν Harvard Studies in Classical Philology, XXXIV, 1923, σ. 6, 30 - 34.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

την ὡς ὁρίζουσαν τὸ τέλος τῆς μεσοελλαδικῆς καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑστεροελλαδικῆς ἐποχῆς. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ τοὐλάχιστον στοιχεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζει τὴν γνώμην του ταύτην, οἱ θολωτοὶ τάφοι, τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ τείχη ὑπάρχουσιν εἰς τὴν Ἀργολίδα ἤδη κατὰ τὰ 1500 π.Χ.[1] ὥστε δὲν δύνανται νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἰδιάζοντα εἰς τὴν ἐποχὴν τὴν ἀρχομένην κατὰ τὰ 1400. Ἡ μεγαλυτέρα αὐτῶν χρῆσις καὶ τελειοποίησις ὀφείλεται εἰς τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πλούτου τῆς Τίρυνθος καὶ τῶν Μυκηνῶν, εἰς τὴν ἰσχὺν μιας νέας αὐτοκρατορίας διαδεχθείσης τὴν Μινωϊκήν, ἥτις ὡς γνωστὸν καταστρέφεται περὶ τὰ 1400 π.Χ. Ἡ χρονολογία αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μέγας ἱστορικὸς σταθμός, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἔχῃ μεγαλυτέραν σημασίαν ἐπὶ τῆς διαιρέσεως εἰς περιόδους τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνης, ἥτις σημειώνει τὴν συγκέντρωσιν μεγάλης δυνάμεως εἰς τὰς χεῖρας τῶν Μυκηναίων ἀρχόντων κατὰ τὰ 1600 περίπου. Ἡ διαίρεσις τοῦ Wace καὶ τοῦ Blegen, στηριζομένη ἐπὶ τεχνικῶν λόγων, ἐπὶ τῆς ἐπικρατήσεως μινωϊκῶν στοιχείων εἰς τὴν τέχνην καὶ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Μυκηνῶν (περὶ τὰ 1600), ἐπὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν θολωτῶν τάφων (περὶ τὰ 1500) καὶ ἐπὶ τῆς δημιουργίας τῆς Μυκηναϊκῆς, ἃς τὴν ὀνομάσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, αὐτοκρατορίας τῆς διαδεχθείσης τὴν Μινωϊκὴν (περὶ τὰ 1400 π.Χ.) εἶναι προτιμοτέρα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει οὔτε ἡ ὑποδιαίρεσις τοῦ Wace καὶ τοῦ Blegen οὔτε ἡ τοῦ J. P. Harland δεικνύει ἀποτόμους μεταβολὰς πολιτισμοῦ οὐδὲ βιαίας καταστροφάς, (ἐπισυμβάσας εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα 2000-1100 π.Χ.) δυναμένας νὰ ὑποδείξωσι τὴν κάθοδον εἰς τὴν Ἑλλάδα νέων φύλων διαφόρων τῶν προτέρων αὐτῆς κατοίκων. Κατ' ἀκολουθίαν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Ἑλλάδος κατείχετο ὑπὸ τῆς αὐτῆς ὁμοφυλίας ἀπὸ τοῦ 2000-1100 π.Χ. Ἡ συγκέντρωσις τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πλούτου εἰς τὰς Μυκήνας ἡ γενομένη περὶ τὰ 1600 καὶ οἱ θολωτοὶ τάφοι, οἵτινες, κατὰ τὸν καθηγητὴν Χ. Τσούνταν[2], φανερώνουσιν ἀλλαγὴν δυναστείας εἰς Μυκήνας περὶ τὰ 1500 π.Χ. ἴσως ὑποδεικνύουσι τὴν κάθοδον καὶ ἑτέρων φύλων ἀνηκόντων εἰς τὴν αὐτὴν πάντοτε ὁμοφυλίαν.

Ὡς γνωστὸν τὰ Ἰνδοευρωπαϊκὰ φῦλα, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν μέγα μέρος τῶν ἱστορικῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος κατῆλθον εἰς τὴν χώραν ταύτην καθ' ὁμάδας. Εἶναι τελείως εὔλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ πρῶτα Ἰνδοευρωπαϊκὰ φῦλα τὰ κατελθόντα εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα εἰσήγαγον νέα στοιχεῖα πολιτισμοῦ καὶ ἐπέφερον ἀρκετὰς καὶ μεγάλας καταστροφάς. Δύο τοιαύτας καταστροφὰς διακρίνομεν μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν δημιουργῶν τοῦ πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ, οἵτινες ἀποδεικνύονται ὡς μὴ ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν· μίαν ἐπισυμβᾶσαν περὶ τὰ 2000 π.Χ. καὶ ἑτέραν περὶ τὰ 1100 π.Χ.[3]. Ἡ τελευταία, ὡς γνωστὸν ἐπηκολούθησε τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων ἐκ τῆς Μακεδονίας. Πρὸς τούτοις πολλὰ νέα στοιχεῖα πολιτισμοῦ ὅλως διάφορα τῶν προγενεστέρων ἀναφαίνονται μόνον περὶ τὰ 2000 π.Χ. Δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν σύγχρονον ἢ τὴν ἐντὸς ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος κάθοδον τῶν λεγομένων ἑλληνικῶν φύλων, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παραμένει ἀνεξήγητος ἡ ἀπομόνωσις τῆς Ἀρκαδικῆς λεγομένης διαλέκτου εἰς τὸ ὀρεινὸν κέντρον τῆς Πελοποννήσου μακρὰν τῶν παραλίων καὶ ἡ ὕπαρξις ταύτης εἰς νῆσον τόσον μεμακρυσμένην τῆς Ἑλλάδος ὅσον

1 Πρβλ. A. J. B. Wace, ἐν B. S. A. 1926, σ. 12, 120-122, 269, 391 καὶ J. H. S. 1926, σ. 110 ἑξ.

2 Χ. Τσούντας, ἔ. ἀ., σ. 147, 243. Τὴν διάκρισιν ταύτην τῶν δυναστειῶν ἐδέχθη καὶ ὁ A.J.B. Wace, ἔ. ἀ., σ. 119, 120.

3 Ὅρα ἀνωτέρω σ. 3 καὶ Nilsson ἔ. ἀ. σ. 11 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἡ Κύπρος. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται μόνον νὰ ἐξηγηθῇ ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ποτὲ οἱ ὁμιλοῦντες τὴν Ἀρκαδικὴν κατεῖχον καὶ τὴν παραλίαν, ἐκ τῆς ὁποίας μετὰ πάροδον χρόνου ἐξεβλήθησαν. Εἰς τὴν Ἀρκαδικὴν διάλεκτον ἀνευρίσκομεν πλεῖστα στοιχεῖα Ἰωνικὰ μαρτυροῦντα προγενεστέραν παρουσίαν τῶν ὁμιλούντων τὴν Ἰωνικὴν εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Οὕτως πρὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν κάθοδον τῶν Ἰώνων καὶ τὴν τῶν ὁμιλούντων τὴν Ἀρκαδικήν. Αἱ κάθοδοι αὐται ἔδει νὰ λάβωσι χώραν πολὺ πρὸ τοῦ 1100 καὶ εἶναι φυσικώτερον νὰ δεχθῶμεν ὅτι συνέβησαν εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα μαρτυροῦσι καταστροφὰς καὶ ἐμφάνισιν νέων στοιχείων πολιτισμοῦ δυναμένων νὰ ἐξηγηθῶσι μόνον διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως νέων φύλων. Ἡ καταστροφὴ τοῦ 1100 ἡ γενομένη ὑπὸ τῶν Δωριέων δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐκείνη, ἣν ἐπέφερεν ἡ ἐμφάνισις τῶν πρώτων Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων εἰς Ἑλλάδα καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἑτέρα καταστροφή, ἡ ὑποδεικνυομένη ὑπὸ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων, ἡ ἐπισυμβᾶσα περὶ τὰ 2000 π. Χ. καὶ ἡ ὁρίζουσα τὴν ἀρχὴν τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς ὀφείλεται εἰς τὴν ἐμφάνισιν ταύτην. Τὰ νέα λοιπὸν φῦλα τὰ ἐκ τῆς Μακεδονίας πιθανῶς ὁρμηθέντα, τὰ συμβαλόντα εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὰ ἀποτελέσαντα μέρος τοὐλάχιστον τῶν τρίτων κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν κατοίκων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀνῆκον εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν. Ὁ Carl W. Blegen, ἔ. ἀ. σ. 154, ὥρισε τὴν κάθοδον τῶν Ἑλληνικῶν φύλων κατὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην, ἔτι δὲ ὁ J. P. Harland ἀπέδωσε τὴν καταστροφὴν τοῦ πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ Αἰγίνης εἰς τὴν ἀπὸ βορρᾶ κάθοδον τῶν Ἑλληνικῶν φύλων[1]. Ἐν τῇ νεολιθικῇ ἐποχῇ ἐν Ἑλλάδι, σ. 151, ἐδέχθημεν ὡς Ἰνδοευρωπαίους τοὺς δημιουργοὺς τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ. Οἱ ἱστορικοὶ Ed. Meyer (Geschichte des Altertums I (1921), 2, σ. 808) καὶ Beloch (I, I σ. 71 καὶ 92), ἐδέχθησαν τὴν αὐτὴν χρονολογίαν διὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἑλληνικῶν φύλων στηρίξαντες ταύτην ἐπὶ διαφόρων οὐχὶ ἀρχαιολογικῶν λόγων[2].

Ἐπὶ τοῦ παρόντος στερούμεθα στοιχείων δυναμένων νὰ ὁρίσωσιν ἐπακριβῶς ποῖον τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν Ἑλληνικῶν φύλων ἦτο τὸ κατὰ τὰ 2000 π. Χ. ἐμφανισθὲν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Ὁ P. Kretschmer ὑπεστήριξεν ἤδη τῷ 1909, ἐν Glotta, I, σ. 9 ἑξ. Zur Gesch. der griech. Dialekte, ὅτι τὰ πρῶτα Ἑλληνικὰ φῦλα τὰ κατελθόντα εἰς Ἑλλάδα ἦσαν οἱ Ἴωνες. Τὴν γνώμην του ταύτην στηρίζει ἐπὶ γλωσσικῶν φαινομένων. Εἰς τὴν Ἀρκαδικὴν λεγομένην διάλεκτον, τὴν ἀπομονωθεῖσαν εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρκαδίας διὰ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων, παρατηροῦνται ἀρκετὰ Ἰωνικὰ καὶ ἄφθονα Αἰολικὰ στοιχεῖα. Εἰς τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον ἀφ' ἑτέρου οὐδὲν Ἀρκαδικὸν στοιχεῖον παρατηρεῖται. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται νὰ ἐπεξηγηθῇ ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι οἱ ὁμιλοῦντες τὴν Ἀρκαδικὴν κατῆλθον εἰς Ἑλλάδα εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν οἱ Ἴωνες ἦσαν ἤδη ἐγκατεστημένοι εἰς αὐτήν, ὅτι κατέλαβον μέρος τῆς Ἰωνικῆς περιοχῆς, ἐπέβαλον τὴν γλῶσσαν αὐτῶν εἰς τοὺς νέους ὑπηκόους, ἀλλ' ἐδέχθησαν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν στοιχεῖα τῆς γλώσσης τῶν ὑπηκόων των. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐγένετο παρὰ πάντων ἀποδεκτή, ἀλλὰ πολλοὶ γλωσσολόγοι, ἐν οἷς καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Buck[3],

1 Prehistoric Aegina, σ. 111 - 112. Δὲν καθορίζει ὅμως ἐὰν καὶ εἰς τὴν Στερεὰν τὸ πρῶτον τότε ἀναφαίνονται Ἑλληνικὰ φῦλα, ἢ ἐὰν ἦσαν ἐκεῖ πρὸ πολλοῦ ἐγκατεστημένα οὐδὲ πόθεν ἠδύναντο νὰ ὁρμηθῶσιν.

2 Πρβλ. C. D. Buck, ἔ. ἀ. σ. 25, σημ. 2.

3 ἔ. ἀ. σ. 24.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

θεωροῦσι ταύτην ὡς πιθανήν. Ἔχομεν ἀρχαιολογικοὺς λόγους, οἵτινες συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης;

Ἡ Ἑλληνικὴ παράδοσις παρέχει ἐλαχίστας σχετικῶς πληροφορίας περὶ τῶν κινήσεων τῶν Ἰώνων ὅταν οὗτοι τὸ πρῶτον ἀναφαίνονται εἰς τὸ πλαίσιον τῶν πρωτοϊστορικῶν χρόνων. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἐν ᾧ οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ φέρονται ὡς ἐγκατασταθέντες εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἐκ ταύτης ὡς ὁρμηθέντες πρὸς νότον, οὐδεμία παράδοσις φέρει τὰ Ἰωνικὰ φῦλα εἰς Θεσσαλίαν. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἀνευρίσκομεν μόνον ποταμόν τινα καλούμενον Ἴωνα[1] καὶ πιθανῶς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τῆς Ἰωλκοῦ εἶναι Ἰωνικὸν (κατὰ τὸν Kretschmer «Ἰάων ὁλκός») ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι παρήχθη ἐκ ῥίζης «Ια» τῆς ῥίζης δηλ., ἣν ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ ὄνομα τῶν Ἰαόνων. Ἀλλ' ἡ Ἰωλκὸς εὑρίσκεται πλησίον τῆς παραλίας καὶ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ οὕτως ὑπὸ ὑστερωτέρων Ἰώνων ἀποίκων. Οἱ Ἴωνες φέρονται ὡς ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς περὶ τὸν Σαρωνικὸν καὶ τὸν Ἀργολικὸν χώρας. Μέρος τοὐλάχιστον τῆς Βοιωτίας ὡμίλει τὴν Ἰωνικὴν καὶ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους[2]. Ἡ Εὔβοια εἶναι Ἰωνική[3]. Ἡ Ἀττικὴ ἐθεωρεῖτο τὸ κέντρον τῶν Ἰώνων κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους[4]. Ὁ μῦθος τοῦ Θησέως ὑποδεικνύει τὴν φυλετικὴν συγγένειαν τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Τροιζῆνα. Ἡ Ἐπίδαυρος κατείχετο ὑπὸ Ἰώνων[5] ἔτι δὲ καὶ ἡ Κυνουρία, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος[6], ὡς καὶ ἡ μετέπειτα ὀνομασθεῖσα Ἀχαΐα[7]. Ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης, περὶ τὸν Ἀργολικόν, Κορινθιακὸν καὶ Σαρωνικὸν ἐκβληθέντες οἱ Ἴωνες ὑπὸ μεταγενεστέρων φύλων κατέφυγον εἰς τὴν Ἀττικήν, ἐκ ταύτης δὲ φέρονται ὡς μεταναστεύσαντες πρὸς ἀνατολὰς (Παυσ. VII, 2).

Ἐὰν ἐξετάσωμεν νυν τὴν περιοχὴν τὴν κατεχομένην ὑπὸ τοῦ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ παρατηροῦμεν ὅτι αἱ πεδιάδες ἀπὸ τοῦ Λιανοκλαδίου μέχρι τοῦ Ἄργους κατέχονται ὑπὸ τῶν δημιουργῶν τῶν μινυείων. Ἡ Φωκίς, ἡ Βοιωτία καὶ ἡ Ἀργολὶς ἰδίᾳ παρέχουσιν ἄφθονα λείψανα. Ἀφ' ἑτέρου ἐλάχιστα ἴχνη τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ, ὡς διεμορφώθη οὗτος εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, ἀνεκαλύφθησαν εἰς Θεσσαλίαν. Ταῦτα εἶναι ἀφθονώτερα εἰς τὸ Διμήνιον, τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Σοῦρπι, δηλαδὴ εἰς συνοικισμοὺς κειμένους πλησίον τῆς παραλίας, ἐν ᾧ εἶναι σπανιώτερα εἰς τὸ ἐσωτερικόν[8]. Ὁ μινύειος πολιτισμὸς θεωρεῖται ὡς ξένος πρὸς τὸν ἐντόπιον Θεσσαλικόν, ὁ δὲ Wace καὶ ὁ Thompson ὑποθέτουσιν ὅτι εἰσήχθη δι' ἀποίκων ἐκ τοῦ Βοιωτικοῦ Ὀρχομενοῦ. Ὁ μινύειος πολιτισμὸς καὶ τὰ Ἰωνικὰ φῦλα εἶναι ξένα πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ἡ Ἰωλκὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς Ἰωνικὴ ἀποικία. Ὡς ἀπέδειξεν ἰδίως ὁ καθηγητὴς κ. Ἀ. Ἀρβανιτόπουλος τὸ Διμήνιον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ Ἰωνικὴ Ἰωλκὸς[9]· ἀλλὰ τὰ ἐκ τούτου εὑρήματα ἀποδεικνύουσιν ὅτι οἱ δημιουργοὶ τοῦ

1 Στράβ. VII, 327· «πόλις Ὀξύνεια παρὰ τον Ἴωνα ποταμόν».

2 Ιρβλ. A. Thumb Handbuch der griechischen Dialekte. σ. 71, χάρτην ὁρίων διαλέκτων κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Καὶ τὸ ὄνομα τῶν Ἀόνων τῶν κατοικούντων εἰς Βοιωτίαν.

3 Στέφ. Βυζ. εἰς λ. Ἑλλοπία. Χωρίον Εὐβοίας καὶ αὕτη ἡ νῆσος ἀπὸ Ἕλλοπος τοῦ Ἴωνος. Στράβ. X, 445. (Ἡ Εὔβοια) «Ἑλλοπία δ' ὠνομάσθη ἀπὸ Ἕλλοπος τοῦ Ἴωνος».

4 Μεταξὺ ἄλλων ἴδε πρβλ. Αἰσχύλου Πέρσας 176 ὅπου ἡ Αττικὴ καλεῖται «Ἰαόνων γῆ».

5 Παυσ. II, 26,2.

6 VIII, 73. Οἱ Κυνούριοι αὐτόχθονες ἐόντες δοκέουσι μοῦνοι εἶναι Ἴωνες ἐκδεδωρίευνται δὲ ὑπό τε Ἀργείων ἀρχόμενοι καὶ τοῦ χρόνου.

7 Ἡροδ. I, 145-46· καὶ Στράβ. VIII, 383. «Ταύτης δὲ τῆς χώρας (sc. Ἀχαΐας) τὸ μὲν παλαιὸν Ἴωνες ἐκράτουν ἐξ Ἀθηναίων τὸ γένος ὄντες· ἐκαλεῖτο δὲ τὸ μὲν παλαιὸν Αἰγιάλεια . . . ὕστερον δ' ἀπ' ἐκείνων Ἰωνία.

8 Wace καὶ Thompson, ἔ. ἀ. σ. 247.

9 Γράπται στῆλαι Παγασῶν, σ. 69 καὶ Πρακτικὰ 1909, σ. 155-162.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

μινυείου πολιτισμοῦ εἶχον ἱδρύση ἀποικίαν πολὺ πλησίον τῆς μόνης εἰς Θεσσαλίαν πιθανῆς Ἰωνικῆς πόλεως. Ἴωνες δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν Φωκίδα, μολονότι ἡ περιοχὴ αὕτη εἶναι ἴσως τὸ πρῶτον κέντρον τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ. Τοῦτο ἀποτελεῖ σοβαρώτατον χάσμα εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν. Ἴσως εἰς Φωκίδα ἐλησμονήθησαν ἢ καὶ ὑπεκατεστάθησαν ὑπὸ νεωτέρων αἱ ἀρχαιότεραι περὶ Ἰώνων παραδόσεις[1]. Αἱ περὶ τὸν Σαρωνικόν, Ἀργολικὸν καὶ Κορινθιακὸν κόλπον χῶραι φέρονται ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς τὸ κέντρον τῆς Ἰωνικῆς ζώνης. Αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἀπέδειξαν ὅτι αἱ περιοχαὶ αὗται κατείχοντο ὑπὸ τῶν δημιουργῶν τῶν μινυείων. Ἡ ἔκτασις, τὴν ὁποίαν κατέχουσιν οἱ δημιουργοὶ τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ, οὓς δεχόμεθα ὡς τοὺς πρώτους Ἰνδοευρωπαίους κατοίκους τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἰδίως πρὸ τῆς καθόδου τῶν Ἀχαιῶν καὶ Αἰολέων, ταυτίζεται εἰς τὰς γενικὰς αὐτῆς γραμμὰς πρὸς ἐκείνην, ἣν φέρονται κατοικοῦντες οἱ Ἴωνες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπικρατήσεως αὐτῶν. Συνεπῶς εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ Ἴωνες τῆς παραδόσεως εἶναι οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς δημιουργοὺς τῶν μινυείων τῆς ἀρχαιολογίας[2].

Συνοψίζοντες τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης ἡμῶν περὶ τοῦ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ συμπεραίνομεν ὅτι οὗτος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῶν προγενεστέρων μὴ Ἰνδοευρωπαίων κατοίκων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ Ἀρίων φύλων κατελθόντων ἐκ Μακεδονίας διὰ τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Τυμφρηστοῦ, ἢ πιθανώτερον διὰ τῆς Θεσσαλίας. Τὰ κατελθόντα νέα φῦλα πιθανῶς ἦσαν οἱ Ἴωνες.

Αἱ περὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι

1 Εἶναι ἀξιοσημειωτον ὅτι πολλαὶ τῶν διατηρηθεισῶν εἰς τὴν Ἀργολιδοκορινθίαν παραδόσεων πραγματεύονται τὴν ἐκδίωξιν τῶν Ἰώνων ἐκ τῆς περιοχῆς ἐκείνης καὶ τὴν μετάβασιν αὐτῶν εἰς Ἀττικήν. Καὶ ἡ ἐκ τῆς Τροιζῆνος εἰς Ἀθήνας μετάβασις τοῦ Θησέως ἴσως σημειώνει τὴν ἐκ τῆς περιοχῆς ἐκείνης ἐπιστροφὴν εἰς Ἀττικὴν τῶν Ἰώνων. Πιθανὸν ἡ Ἀττικὴ διὰ τὸ λεπτόγεων (ὅρα καὶ Θουκυδ. I, 2) ἀτέφυγε τὴν ὑποδούλωσιν εἰς ἄλλα φῦλα καὶ ἀπετέλεσε τὸ κέντρον, εἰς τὸ ὁποιον κατέφυγον οἱ Ἴωνες οἱ ἐκδιωχθέντες ἐκ τῶν εὐφορωτέρων αὐτῶν κτήσεων. Οἱ Ἴωνες ἦσαν πιθανῶς οἱ πρῶτοι Ἰνδοευρωπαιοι οἱ κατελθόντες εἰς Ἑλλάδα. Ἐκ τῆς Φωκίδος καὶ Βοιωτίας, χώρας εἰς τὰς ὁποίας φαίνεται ὅτι τὸ πρῶτον ἐγκατεστάθησαν, κατῆλθον εἰς Πελοπόννησον ἴσως διὰ τῶν πρὸς τὸν Κορινθιακὸν παραλίων τῆς Βοιωτίας καὶ χωρὶς νὰ διέλθωσι διὰ τῆς Ἀττικῆς. Πάντως ὅμως καὶ τὴν Ἀττικὴν κατῴκησαν καὶ εἰς ταύτην κατέφυγον ὅτε ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς Πελοποννήσου. (Μινύεια ἀγγεια ἀνεκαλύφθησαν εἰς πολλὰ σημεια τῆς Ἀττικῆς εἰδικῶς δὲ εἰς Ἐλευσῖνα ὅπου φαίνεται ὅτι ἤκμαζε μέγας μινύειος συνοικισμός). Ἔκτοτε ἡ περιοχὴ αὕτη κατείχετο ὑπὸ τῶν αὐτῶν Ἰωνικῶν φύλων. Σχετικῶς λοιπὸν εἶχον δίκαιον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς αὐτόχθονας. Ἐὰν δὲ διὰ τῆς λέξεως «αὐτόχθονες» ὁρίσωμεν τοὺς ἀρχαιοτέρους Ἰνδοευρωπαίους κατοίκους τῆς Ἑλλάδος δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἱστορικῶς ἀληθεῖς τοὺς περιφήμους λόγους του Δημοσθένους πρὸς τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ «μόνοι γὰρ πάντων αὐτόχθονες ὑμεῖς ἐστε κἀκεῖνοι (δηλ. οἱ Ἀρκάδες)». (Περὶ τῆς παραπρεσβείας 424).

2 Οἱ δημιουργοὶ τῶν μινυείων ἀγγείων συνήθως συγχέονται πρὸς τοὺς Μινύας, τοὺς Ὁμηρικοὺς κατοίκους τοῦ Βοιωτικοῦ Ὀρχομενοῦ. Οἱ Μινύαι, ὡς γνωστόν, φέρονται ὡς κατοικήσαντές ποτε μέρος τῆς Ἤλιδος, τῆς Λακωνίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Βοιωτίας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ἐπακριβῶς τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν οἱ Μινύαι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς περιοχὰς ἐκείνας· πιθανῶς ὅμως κατεῖχον ταύτας κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχήν. (Πρβλ. καὶ τὸν θολωτὸν τάφον τοῦ Ὀρχομενοῦ, ὅστις ὑπὸ τῆς παραδόσεως φέρεται ὡς κτισθεὶς ὑπὸ τῶν Μινυῶν) Τὰ τεφρὰ μινύεια ἀγγεια δὲν ἦσαν πλέον ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (ἰδίως κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν II καὶ III ἐποχήν). Οἱ δημιουργοὶ τῶν μινυείων ἐγκατεστάθησαν οὐ μόνον εἰς τὸν Ὀρχομενόν, ἀλλ' εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνατολικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς Πελοποννήσου περὶ τὰ 2000 π. Χ., λείψανα δ' αὐτῶν δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Ἤλιδα καὶ τὴν Λακωνίαν. Οἱ δημιουργοὶ τῶν μινυείων, ἤτοι μέγα μέρος τῶν μεσοελλαδικῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, ἦσαν διάφοροι τῶν Μινυῶν τοῦ Ὀρχομενοῦ. Ἡ σύγχυσις προῆλθεν ἐκ τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποιον ἐδόθη εἰς τὰ μεσοελλαδικὰ τεφρὰ ἀγγεῖα ὑπὸ τοῦ H. Schliemann. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ὠνομάσθησαν καὶ λυδικὰ (παρ' ἡμῖν ὑπό τε ἄλλων καὶ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Α. Σκιᾶ), ἀλλὰ νυν παρὰ πάντων καλοῦνται μινύεια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τόσον περιωρισμέναι ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ βασίσωμεν ἐπ' αὐτῶν θετικόν τι συμπέρασμα. Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐδέχθημεν τὴν ἐκ Μακεδονίας κάθοδον εἰς Ἑλλάδα τῶν πρώτων ἱστορικῶν Ἑλληνικῶν φύλων. Κατ' ἀκολουθίαν δεχόμεθα ὅτι μέρος τοὐλάχιστον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν ἀπετελεῖτο ἐξ Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων[1]. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Θεσσαλίας μετὰ τὰ 2300 π. Χ. παρουσιάζει πλεῖστα Μακεδονικὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἀσφαλῶς εἰσήχθησαν ὑπὸ φύλων κατελθόντων ἐκ Μακεδονίας[2]. Μέρος λοιπὸν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν ἦτο συγγενὲς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Μακεδονίας, ἤτοι ἀπετελεῖτο ἐξ Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων. Περὶ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος δὲν γνωρίζομεν θετικόν τι. Ἡ Κρήτη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην κατέχεται ὑπὸ φύλων, τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησαν τὸν μινωϊκὸν πολιτισμόν, δηλαδὴ ὑπὸ φύλων μὴ Ἰνδοευρωπαϊκῶν.

ΟΙ ΑΙΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΧΑΙΟΙ

Τὴν κάθοδον τῶν Ἰώνων ἐπηκολούθησεν ἡ κάθοδος τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν κατέχομεν τὰ στοιχεῖα τὰ δυνάμενα νὰ ὁρίσωσι τὸν χρόνον τῆς καθόδου τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἐὰν τὰ φῦλα ταῦτα κατῆλθον ὁμοῦ ἢ καὶ χωριστὰ ἢ ποῖον ἐξ αὐτῶν προηγήθη. Ἡ κάθοδος καὶ ἐγκατάστασις τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὰς νοτιωτέρας ἐπαρχίας φαίνεται ὅτι ἐγένετο εἰρηνικῶς, διότι εἰς τὰς χώρας ἐκείνας ἀνεύρισκον πληθυσμὸν συγγενῆ· συνεπῶς εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἠπειρωτικοῦ πολιτισμοῦ δὲν διακρίνομεν δεδομένα, δυνάμενα νὰ ὑποδείξωσι τὴν κάθοδον ταύτην. Μετὰ τὴν κάθοδον τῶν δημιουργῶν τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ, πιθανῶς τῶν Ἰώνων, διακρίνομεν δύο σπουδαῖα γεγονότα: τὴν ἀνύψωσιν τῆς θέσεως τῶν Μυκηνῶν περὶ τὰ 1600 π.Χ. καὶ τὴν ἐμφάνισιν νέας δυναστείας, ἐπιμαρτυρουμένης ὑπὸ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ἐθίμων ταφῆς, εἰς τὴν πόλιν ταύτην περὶ τὰ 1500 π.Χ. Ἡ αὔξησις τῆς δυνάμεως τῶν Μυκηνῶν ἴσως ὀφείλεται εἰς τὰς ἐμπορικὰς αὐτῆς σχέσεις πρὸς τὴν Κρήτην. Ἡ νέα δυναστεία ὅμως δὲν προήρχετο ἐκ τῶν οἰκογενειῶν τῶν κατεχόντων τὰς Μυκήνας κατὰ τὴν 16ην π.Χ. ἑκατονταετηρίδα διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ ἔθιμα τῆς ταφῆς θὰ ἦσαν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς πρώτης δυναστείας τηρηθέντα. Ἡ νέα δυναστεία, πιθανῶς, προήρχετο ἐκ τῶν τάξεων νέων φύλων, τὰ ὁποῖα ἐγκαθίστανται νῦν εἰς Μυκήνας. Τὰ φῦλα ταῦτα ἦσαν συγγενῆ πρὸς τὰ προηγούμενα, διότι ἐδειξαν παντοιοτρόπως τὸν σεβασμὸν αὐτῶν πρὸς τοὺς βασιλικοὺς τάφους τῆς προηγουμένης δυναστείας. Περιέκλεισαν τὸν χῶρον, τὸν ὁποῖον ἐκεῖνοι κατεῖχον, ἐπέθεσαν ἐπιτυμβίους στήλας, ἔκτισαν τὸν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν περίβολον οὕτως ὥστε τὸ τεῖχος νὰ μὴ διέρχηται διὰ τοῦ βασιλικοῦ νεκροταφείου καὶ ἐτέλουν θρησκευτικάς τινας τελετὰς πρὸς τιμὴν τῶν ταφέντων ἐκεῖ βασιλέων ἐπὶ πολὺ χρονικὸν διάστημα μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς νέας δυναστείας[3]. Ἡ νέα δυναστεία καὶ τὰ φῦλα, ἅτινα προφανῶς ἦσαν μετ' αὐτῆς, ἐγκατεστάθησαν εἰς Μυκήνας περὶ τὰ 1500 π.Χ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀχαιοὶ φέρονται ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Βογάζκιοϊ οὐ μόνον ὡς ἐγκατεστημένοι ἤδη εἰς Ἑλλάδα περὶ τὰ 1350 π.Χ.,

1 Πρβλ. Α. Δ. Κεραμόπουλλον, εἰς Ἑλληνικὰ τόμ. Β', σ. 105 ἑξ. Οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Δωριεῖς ἐν Μακεδονίᾳ

2 Πρβλ. καὶ W. A. Heurtley, ἔ. ἀ. σ. 180.

3 Α. Δ. Κεραμόπουλλος ἐν Ἐφ. Ἀρχ. 1918, σ. 52-57. Γ. Οἰκονόμος. De profusionum receptaculis sepulcralibus. σ. 13-14. Nilsson, ἔ. ἀ., σ. 531 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἀλλὰ καὶ ὡς ἔχοντες ἰσχυρὸν κράτος καὶ ἀποικίαν εἰς Μ. Ἀσίαν. Δυνάμεθα κατ' ἀκολουθίαν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ δυναστεία ἡ ἐγκατασταθεῖσα εἰς Μυκήνας περὶ τὰ 1500 ἦτο Ἀχαϊκὴ καὶ τὰ φῦλα, τὰ ὁποῖα ἐγκαθίδρυσαν ταύτην ἦσαν οἱ Ἀχαιοί. Δυνάμεθα δηλαδὴ νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς Μυκήνας περὶ τὰ 1500 π.Χ.[1] Κατ' ἀκολουθίαν οἱ Ἀχαιοὶ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ δημιουργοὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν καθέτων τάφων τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ἀφ' οὗ οὗτοι ἦσαν οἱ φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ τῶν θολωτῶν. Οἱ κάθετοι τάφοι παρουσιάζουσι τόσα κοινὰ στοιχεῖα πρὸς τοὺς μεσοελλαδικοὺς ὥστε εἶναι φυσικώτερον νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἶναι δημιουργήματα τῶν μεσοελλαδικῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι ἔργα τῶν Ἰώνων κατὰ μέγα μέρος. Οἱ Ἀχαιοὶ φέρονται ὑπὸ τῶν ξένων ἐπιγραφῶν καὶ ὑπὸ τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν ὡς κατέχοντες τὰς Μυκήνας μέχρι τῆς καθόδου τῶν Δωριέων. Κατὰ συνέπειαν ἐὰν οἱ Αἰολεῖς δὲν ἦσαν οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ ἐάν ποτε κατεῖχον τὴν Ἀργολιδοκορινθίαν θὰ κατῆλθον ἀπὸ βορρᾶ πρὸ τοῦ 1500 π.Χ.

Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ἡ κάθοδος αὕτη τῶν Αἰολέων, ἀλλὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς λίαν πιθανὴ ἡ τῶν Ἀχαιῶν περὶ τὰ 1500 π.Χ. καὶ εἰς τούτους νὰ ἀποδοθῇ ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς δυνάμεως τῶν Μυκηνῶν, ἡ καταστροφὴ τῆς δυνάμεως τοῦ μινωϊκοῦ βασιλείου περὶ τὰ 1400 π.Χ. καὶ ἡ δημιουργία τῆς μυκηναϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Πόθεν ὡρμήθησαν οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Αἰολεῖς πρὸ τῆς καθόδου των εἰς Ἑλλάδα εἶναι δύσκολον νὰ ὁρίσωμεν. Ἡ παράδοσις φέρει αὐτοὺς ὡς ἐγκατεστημένους εἰς Θεσσαλίαν. Δὲν δύνανται ὅμως νὰ εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας, διότι εἰς τὴν χώραν ταύτην ἀνευρίσκομεν κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν φῦλα, τὰ ὁποῖα δεχόμεθα ὡς μὴ Ἰνδοευρωπαϊκὰ (ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς κεραμεικῆς καὶ τῶν εἰδωλίων, ἅτινα δεχόμεθα παριστῶντα τὴν θεὰν φύσιν). Κατ' ἀκολουθίαν οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοί, Ἰνδοευρωπαϊκὰ φῦλα, ἐγκατεστάθησαν εἰς Θεσσαλίαν εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τῆς νεολιθικῆς. Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἐλάχιστα γνωρίζομεν. Τὰ νέα ὅμως στοιχεῖα, ἅτινα ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας συνοικισμοὺς τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰ ἐκ Μακεδονίας προερχόμενα. Ἐκ Μακεδονίας προφανῶς εἰσήχθη καὶ ὁ χαλκὸς εἰς Θεσσαλίαν, συχνὴ δὲ ἐπικοινωνία ὑφίστατο μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρῶν καθ' ὅλην τὴν προϊστορικὴν ἐποχήν. Ἀφ' ἑτέρου δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε εἰς Θεσσαλίαν λείψανα, ἅτινα ἠδύναντο νὰ εἰσαχθῶσιν ἐξ ἄλλης χώρας, ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας δηλαδή, ἢ καὶ νὰ ὑποδείξωσιν ἐγκατάστασιν φύλων ὁρμηθέντων ἐξ ἄλλης χώρας πλὴν τῆς Μακεδονίας. Ἐὰν δεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ τὴν μαρτυρίαν τῆς παραδόσεως περὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἔχομεν πολλοὺς λόγους νὰ πιστεύσωμεν εἰς ταύτην ἰδίως γλωσσολογικούς, (διότι οὐ μόνον κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἡ Θεσσαλία κατείχετο ὑπὸ φύλων ὁμιλούντων τὴν Αἰολικὴν διάλεκτον), πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐκ Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου, ἴσως, ὡρμήθησαν οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ προτοῦ κατέλθωσιν εἰς Θεσσαλίαν.

Μεταξὺ τῶν στοιχείων τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, μέρος τοῦ ὁποίου τοὐλάχιστον ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἀνευρίσκομεν μερικὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα,

1 Πρβλ. Χ. Τσούνταν, ἔ. ἀ. σ. 242-244 καὶ 146 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τὰ ὁποια ἠδύναντο νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον μόνον ἀπὸ βορρᾶ. Τὰ ἐξ ἠλέκτρου ἀντικείμενα, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Nilsson, ἔ.ἀ., μόνον διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου ἠδύναντονὰ εἰσαχθῶσι. Τὰ χαρακτηριστικὰ ἠπειρωτικὰ μέγαρα μετὰ τῶν ἑστιῶν καὶ κιόνων αὐτῶν εἶναι βορείου τύπου. Αἱ περόναι, αἵτινες ἀναφαίνονται μετὰ τὰ 1400 π.Χ., ὡς ἀπέδειξεν ὁ Studuiczka[1], ἐλκουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπὸ βορρᾶ. Οἱ τάφοι τῆς Τρεμπένιστε, καθὼς ἀπέδειξεν ὁ καθηγητὴς κ. Κεραμόπουλλος[2], παρέχουσι καὶ νέα τεκμήρια τῆς ἐκ Μακεδονίας καθόδου τῶν δημιουργῶν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀπὸ περιοχῆς κειμένης βορειότερον τῆς Θεσσαλίας καὶ ἀπὸ χώρας ὅπου κατέληγον αἱ δύο μεγάλαι ὁδοὶ τοῦ ἐκ τῆς Βαλτικῆς ἠλέκτρου ὡρμήθησαν οἱ δημιουργοὶ τοῦ τε ἀρχαιοτέρου καὶ τοῦ νεωτέρου μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ προτοῦ κατέλθωσιν εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα. Ἡ Ἤπειρος καὶ ἡ Μακεδονία κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ἡ περιοχὴ αὕτη, δεχόμεθα δὲ ὅτι ἐκ ταύτης ὡρμήθησαν οἵ τε Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ διὰ νὰ κατέλθωσιν εἰς Ἑλλάδα.

Περισσότεραι ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἀρχαιολογικῶς ἄγνωστον κατὰ παράδοσιν κοιτίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὴν Ἤπειρον, ἴσως φέρωσιν εἰς φῶς περισσοτέρας καὶ πειστικωτέρας ἀποδείξεις τῆς τοιαύτης καθόδου.

ΟΙ ΑΧΑΙΟΙ

Οἱ Ἀχαιοὶ παρὰ πάντων ἀναγνωρίζονται ὡς Ἕλληνες. Ὁ καθηγητὴς κ. Prentice εἰς μελέτην του ἐπιγραφομένην The Achaeans[3] δέχεται ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἀνῆκον εἰς φυλὴν Μικρασιατικὴν καὶ μὴ Ἰνδοευρωπαϊκήν, ἥτις εἴτε πρὸ τοῦ 2000, ἤτοι κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν ἐποχήν, εἴτε μετὰ τὰ 1350 π.Χ. ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Φθιώτιδα τῆς Θεσσαλίας. Τὴν θεωρίαν ταύτην στηρίζει ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Βογάζκιοϊ καὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Karnak, ἥτις περιγράφει τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Merneptah κατὰ τῶν Λιβύων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν. Τὰ μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέντα εἰς Φθιώτιδα ἀρχαιολογικὰ λείψανα εἶναι σχεδὸν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ ἐκ τῶν λοιπῶν περιοχῶν τῆς Θεσσαλίας. Μετὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ἡ περιοχὴ αὕτη παρουσιάζει τὸν αὐτὸν πολιτισμὸν ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι τῆς Θεσσαλίας. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ Φθιῶτις (Ἀχαΐα) κατῳκειτο ὑπὸ τῶν αὐτῶν φύλων ὡς ἐκεῖναι, Τὰ διάφορα στοιχεῖα πολιτισμοῦ τὰ εἰσαχθέντα κατὰ τὴν λιθόχαλκον καὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, τὰ αὐτὰ εἰς ὁλόκληρον τὴν Θεσσαλίαν, εἶναι καθαρῶς Μακεδονικὰ[4] οὐδὲν δὲ ἐξ αὐτῶν φαίνεται εἰσαχθὲν ἐξ ἄλλης χώρας. Ἐγκατάστασις Μικρασιατικῶν φύλων εἰς τὴν (Ἀχαΐαν) Φθιώτιδα μόνον, μετὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν, δὲν δικαιολογεῖται ὑπὸ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Βογάζκιοϊ δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν Ἰνδοευρωπαῖοι.

Ὁ E. Forrer εἰς τὴν προκαταρκτικὴν αὐτοῦ δημοσίευσιν τῶν ἀρχείων τοῦ Βογάζκιοϊ διακρίνει μεταξὺ τῶν βασιλέων καὶ τῶν χωρῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς ταῦτα ὀνόματα ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα[5]. Ὁ Kretschmer καὶ ἄλλοι ἀνεγνώρισαν ἕτερα ὀνόματα. Οὕτως

1 Ἐν Ath. Mit. 1887, σ. 8 - 24.

2 Πρβλ. Ἡ Ἀρχαϊκὴ Νεκρόπολις του Τρεμπένιστε παρὰ τὴν λίμνην τῆς Ἀχρίδος. Ἀρχ. Ἐφημ. 1927 - 28, σ. 41 ἑξ.

3 Ἐν A. J. A. XXXIII, 1929, σ. 206 ἑξ.

4 Πρβλ. W. A. Heurtley, ἔ.ἀ.σ. 180 καὶ Μυλωνᾶ, ἔ.ἀ., σ. 46.

5 Vorhomerische Griechen in dem Keilschrifttexten von Boghaz-Koï, ἐν Mitt. der deutschen Orientges. Nº 63. 1924.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

εἰς τὸν Alaksandus τοῦ Uilusa ἀνεγνώρισαν τὸν Ἀλέξανδρον τοῦ Ἰλίου, εἰς τὸν Tawagalawas τὸν Ἐτεοκλέα, εἰς τὸν Attarissijas τὸν Ἀτρέα, εἰς τὸν Antarawas τὸν Ἀνδρέα καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς χώρας Achchijawa τὴν Ἀχαΐαν. Ὁ Ed. Meyer[1] νομίζει ὅτι ὁ Alaksandus καὶ ὁ Attarissijas δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Ἀτρεύς, ὡς ἐδέχθη ὁ Forrer, ὁ δὲ Dr. Friedrich[2] ὑποστηρίζει ὅτι δὲν εἶναι βέβαιον ἐὰν ὁ Antarawas ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἢ ἦτο βασιλεὺς ἑτέρου Ἀσιατικοῦ κράτους. Πάντες ὅμως δέχονται ὅτι ἡ Achchijawa τῶν Χετταίων εἶναι ἡ Ἀχαΐα τῶν Ἑλλήνων. Τὴν χώραν Achchijawa τοποθετεῖ ὁ Ed. Meyer εἰς τὴν Παμφυλίαν τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφέρωνται ὅλαι αἱ μαρτυρίαι τῶν Χετταϊκῶν ἐπιγραφῶν περὶ τῆς Achchijawa εἰς τὸ προϊστορικὸν τοῦτο βασίλειον τῆς Παμφυλίας; Ὁ καθηγητὴς κ. Prentice δέχεται ὅτι πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι ἀναφέρονται εἰς τὸ μικρὸν βασίλειον τῆς Παμφυλίας καὶ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης στηρίζει συλλογισμούς, οἵτινες φέρουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς μὴ Ἑλληνικότητος τῶν Ἀχαιῶν. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐρεύνης φαίνεται ἡμῖν ἐπισφαλής, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἔτι ἀκολουθήσωμεν τοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὰ αὐτὰ πρὸς τὸν κ. Prentice συμπεράσματα. Ὁ βασιλεὺς τῆς Achchijawa Tawagalawas φέρεται ὡς ὑποτελὴς τῶν Χετταίων εἰς ἐπιγραφὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Murshil (ἀνελθόντος εἰς τὸν θρόνον περὶ τὰ 1345 π.Χ.). Ὀλίγον ὑστερώτερον, περὶ τὰ 1325, ὁ βασιλεὺς τῆς Achchijawa ἀποκαλεῖται «ἀδελφὸς» ὑπὸ τῶν Χετταίων βασιλέων καὶ φέρεται ὡς ἰσότιμος πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Βαβυλῶνος, τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Δὲν ἦτο δυνατὸν ἐντὸς ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος ἡ ἰσχὺς τοῦ μικροῦ βασιλείου τῆς Παμφυλίας (τῆς Achchijawa δηλ.) νὰ ηὐξήθη τόσον ὥστε οἱ βασιλεῖς αὐτοῦ νὰ θεωρῶνται ἴσοι πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς ἀχανοῦς ἐπικρατείας τῶν Χετταίων καὶ ἰσότιμοι πρὸς τοὺς μεγάλους ἄρχοντας τῆς Ἀσσυρίας, τῆς Βαβυλωνίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ αὔξησις τῆς δυνάμεως τῆς Achchijawa δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγένετο εἰς βάρος τῶν Χετταίων διότι οὗτοι εὑρίσκοντο εἰς τὸ μέγιστον σημεῖον τῆς δυνάμεως αὐτῶν, οὔτε καὶ εἰς βάρος τῶν γειτόνων διότι καὶ ἐκεῖνοι ὡς ἡ Achchijawa ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Χετταίους καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Dudhalia IV, περὶ τὰ 1250 π.Χ., ὁ βασιλεὺς Attarissijas τῆς Achchijawa κατέλαβε μέρος τῆς γειτονικῆς χώρας Zippalsa καὶ ἐξεδίωξε τὸν βασιλέα αὐτῆς Maduwattas. Ἠναγκάσθη ὅμως ὑπὸ τῶν Χετταίων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς νέας αὐτοῦ κτήσεις καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἰδίαν χώραν. Οἱ Χετταῖοι δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τῆς Achchijawa ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Dudhalia IV· πολλῷ μᾶλλον δὲν θὰ ἐπέτρεπον ταύτην εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ δύναμις αὐτῶν εὑρίσκετο εἰς τὴν μεγαλυτέραν αὐτῆς ἐκδήλωσιν, ἐπὶ τῆς βασιλείας δηλ. τοῦ Murshil. Αἱ ἀνωτέρω σκέψεις φέρουσιν εἰς τὸ ἀκόλουθον συμπέρασμα: ἡ Achchijawa, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς θεωρεῖται ὡς «ἀδελφὸς» ὑπὸ τῶν Χετταίων ἀρχόντων, ἦτο διάφορος τῆς Achchijawa - Παμφυλίας, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς φέρεται ὡς ὑποτελὴς εἰς αὐτούς[3].

Τὸ ἀρχαιότερον ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς Achchijawa ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους προκατόχου τινὸς τοῦ Murshil, ἤτοι πραγματεύεται γεγονότα λαβόντα χώραν πρὸ τοῦ 1345 π. Χ. Ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Arzawa, ὅστις ἐκρατεῖτο ὡς ὅμηρος εἰς τὴν

1 Ἐν Geschichte des altertums, II², I σ. 302 σημ. 1.
2 Ἐν G. d. A., II², I, σ. 549 ἑξ. καὶ Prentice. ἔ. ἀ.
3 Πρβλ. Buck ἔ. ἀ. σ. 21 ἑξ. καὶ Nilsson, ἔ.ἀ. σ. 36.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

αὐλὴν ἑνὸς τῶν προκατόχων τοῦ Murshil, δραπετεύσας κατέφυγεν εἰς Κύπρον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Achchijawa. Ὁ καθηγητὴς κ. Prentice, δεχόμενος τὴν Παμφυλίαν ὡς τὴν Achchijawa, διερωτᾶται πῶς ἦτο δυνατὸν ἤδη πρὸ τοῦ 1345 οἱ Ἕλληνες-Ἀχαιοὶ τῆς Μ. Ἀσίας νὰ ἦσαν τόσον ἰσχυροὶ ὥστε νὰ ἀψηφῶσι τὴν τεραστίαν δύναμιν τῶν Χετταίων δίδοντες ἄσυλον εἰς πολιτικὸν φυγάδα. «Even if the Pamphylians had arrived early in the 14nth century it would be strange indeed if, in the time of a predecessor of Mursil II they already formed a power strong enough to protect a prince who fled from the Hittite king». (Prentice, ἔ. α. σ. 215). Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ βασίλειον τῆς Achchijawa ὑφίστατο τότε (πρὸ του 1345) καὶ κατὰ τὸν Prentice τοῦτο εὑρίσκετο εἰς Παμφυλίαν, τὸ βασιλειον ἐκεῖνο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι Ἑλληνικὸν καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλ' ἀνῆκον εἰς Μικρασιατικόν τι φῦλον, μέρος τοῦ ὁποίου μετηνάστευσε εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Φθιώτιδα πρὸ τοῦ γεγονότος τούτου ἢ εἰς χρόνους μεταγενεστέρους. Ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἰδίως ὁ κ. Prentice στηρίζει τὴν νέαν ταύτην θεωρίαν. Ἂς ἴδωμεν ὅμως μήπως ἡ ἐπιγραφὴ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἄλλως πως.

Ὁ Ed. Meyer τοποθετεῖ τὴν Arzawa εἰς τὸν Ταῦρον. Ὁ D. G. Hogarth[1] θέτει ταύτην εἰς τὸν Ταῦρον τῆς Κιλικίας. Ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας ταύτης, τῆς Arzawa δηλ., ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν τῶν Χετταίων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Shubbiluliuma (τοῦ ὁποίου ἡ βασιλεία ἤρχισε περὶ τὰ 1400 ἢ περὶ τὰ 1380 κατὰ τοὺς Γερμανοὺς ἐκδότας τῶν ἀρχείων τοῦ Βογάζκιοϊ)[2] καὶ πιθανῶς εἰς τοῦτον ἐδωκεν ὡς ὅμηρον τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ βασιλέως τούτου, ἢ ἐπὶ τῆς τῶν διαδόχων του, πάντως πρὸ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Murshil ἐδραπέτευσεν ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Arzawa. Ἐὰν ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς πρωτευούσης τῶν Χετταίων, ἥτις ἔκειτο πλησίον τῆς σημερινῆς Ἀγκύρας, θὰ κατήρχετο πρὸς νότον καὶ θὰ διήρχετο διὰ τῆς Παμφυλίας ἢ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κιλικίας διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Κύπρον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παραμένει ἀνεξήγητον διατὶ ἐγκατέλειπε τὰ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Κύπρον ἐν ᾧ μετ' ὀλίγον ἐπέστρεφε καὶ πάλιν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι κατέφυγεν εἰς Κύπρον χωρὶς νὰ διέλθῃ διὰ τῶν νοτίων παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας, παραμένει ἀνεξήγητον πῶς ἀφῆκε τὴν νῆσον, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο ἀσφαλέστερος, διότι ἡ δύναμις τῶν Χετταίων ἦτο χερσαία, καὶ κατέφυγεν εἰς χώραν συνορεύουσαν πρὸς τὰς κτήσεις τῶν Χετταίων. Ὁσονδήποτε ἰσχυρὸν καὶ ἂν ἦτο τὸ κράτος τῆς Achchijawa δὲν ἠδύνατο νὰ ἀψηφήσῃ τὴν κολοσσιαίαν δύναμιν τῆς Χετταϊκῆς ἐπικρατείας, ἥτις νῦν ἔφθανε μέχρι τῆς Συρίας. Διαρκούσης τῆς βασιλείας αὐτοῦ (περίπου 1380-1350;) ὁ Shubbiluliuma ἐπεξέτεινε τὰ ὅρια τῆς ἐπικρατείας τῶν Χετταίων μέχρι Χαλεπίου[3] ἠνάγκασε δὲ αὐτὸν τὸν Φαραὼ τῆς Αἰγύπτου Amenhotep III νὰ ὑπογράψῃ συνθήκην. Ἐὰν οἱ ἄρχοντες τῆς Achchijawa — Παμφυλίας ἐπωφελούμενοι τῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν, αἵτινες ἐπηκολούθησαν τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τούτου μετὰ τὰ 1360, ἐδωσαν ἄσυλον εἰς τὸν φυγάδα ἀσφαλῶς θὰ ἐτιμωρήθησαν διὰ τὴν ἐχθρικὴν αὐτῶν στάσιν ἀποκατασταθείσης τῆς τάξεως πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ὁμόρων κρατιδίων· ἡ τιμωρία δὲ αὕτη θὰ ἀνεγράφετο εἰς τὸ

1 Cambridge Ancient History, II, σ. 275.

2 Αὐτόθ. σ. 260. Ἐν τοις κατωτέρω χρησιμοποιοῦμεν τὰς χρονολογίας τῶν Γερμανῶν ἐκδοτῶν τῶν ἀρχείων τοῦ Βογάζκιοϊ.

3 Αὐτ., σ. 262-263.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἀρχεῖον τὸ περιγράφον τὰ τῆς φυγῆς τοῦ πρίγκιπος τῆς Arzawa. Ἐὰν ἡ στάσις αὕτη τῆς Achchijawa δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς σοβαρὸν καὶ τιμωρητέον παράπτωμα, τότε καὶ ἡ φυγὴ τοῦ πρίγκιπος δὲν ἐνεῖχε τόσην σπουδαιότητα καὶ κατὰ συνέπειαν καταντᾶ περίεργος ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναγραφὴ ταύτης εἰς τὰ ἀρχεῖα. Νομίζομεν ὅτι ἡ στάσις τῆς Achchijawa ἀπετέλει βαρὺ παράπτωμα καὶ ὅτι ἡ ἀτιμωρησία ὠφείλετο εἰς τὴν μεγάλην της δύναμιν καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῶν Χετταίων νὰ ἐπιβάλωσιν τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν. Ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων προσεκτικὴ ἀναγραφὴ σκοπὸν εἶχε νὰ ὑπενθυμίζῃ τὴν ἐχθρικὴν στάσιν τῆς Achchijawa, ἥτις παρέμεινεν ἀτιμώρητος. Θὰ ἦτο παράλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ βασίλειον τῆς Achchijawa, τὸ ὁποῖον ἦτο ὑποτελὲς εἰς τοὺς Χετταίους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Murshil (1345) ἦτο τόσον ἰσχυρὸν περὶ τὰ 1360 ὥστε νὰ ἀψηφῇ τὴν δύναμιν τῆς ἐπικρατείας τοῦ Shubbiluliuma καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἐὰν ἡ μεγάλη αὕτη δύναμις τῆς Achchijawa κατεστρέφετο μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1360-1345, τὸ γεγονὸς τῆς ὑποταγῆς τοῦ ἰσχυροῦ τούτου κράτους θὰ ἀνεφέρετο ἀσφαλῶς εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν Χετταίων βασιλέων, ἀφ' οὗ ἡ φυγὴ καὶ μόνη ἑνὸς πρίγκιπος καὶ ἡ καταφυγὴ αὐτοῦ εἰς Achchijava περιεγράφη λεπτομερῶς. Ἀλλὰ τοιοῦτον τι φαίνεται ὅτι δὲν συνέβη. Ἐπίσης θὰ ἦτο παράλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ φυγὰς θὰ ᾐσθάνετο ἑαυτὸν ἐν ἀσφαλείᾳ τόσον πλησίον τῆς δυνάμεως τῶν Χετταίων, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζεν. Εἶναι φυσικὸν νὰ ἀναμείνωμεν ὅτι θὰ ἔφευγε ὅσον ἠδύνατο μακρὰν τῶν κτήσεων τῶν Χετταίων. Τοῦτο καὶ ἔπραξε καταφυγὼν οὐχὶ εἰς τὴν Achchijawa-Παμφυλίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἑτέραν Achchijawa τὴν Ὁμηρικὴν Ἀχαΐαν, τὴν Ἑλλάδα δηλαδή. Ἐκεῖ ἦτο πολὺ μακρὰν τῶν Χετταίων καὶ ἦτο ἀσφαλὴς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς νέας δυνάμεως, ἥτις διεδέχθη περὶ τὰ 1400 π.Χ. τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κρήτης.

Καθὼς μαρτυροῦσι τὰ εὑρήματα τῆς Ἐγκώμης τῆς Κύπρου, μέρος τῆς νήσου ταύτης εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν εἰμὴ τὴν κυριαρχίαν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους[1]. Καὶ ἐὰν ἔτι δὲν δεχθῶμεν Μυκηναϊκὴν-Ἀχαϊκὴν ἀποικίαν ἐπὶ τῆς Κύπρου[2] εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν μεγάλην ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀκόμη δὲ καὶ ἐγκατάστασιν μυκηναϊκῶν οἰκογενειῶν τεχνιτῶν κτλ. εἰς ταύτην. Εἶναι εὔλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ ἄρχοντες τῆς Κύπρου, γνωρίζοντες τὴν μεγάλην δύναμιν τῶν Μυκηνῶν ἀπέστειλαν εἰς τοὺς συγγενεῖς ἢ καὶ φίλους βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος τὸν φυγάδα. Κατὰ ταῦτα ἡ Achchijawa τοῦ Χετταϊκοῦ ἐγγράφου δὲν εἶναι ἡ μικρὰ Παμφυλία, ἥτις ἐκαλεῖτο καὶ αὕτη Achchijawa, ἀλλ' ἡ μεγάλη ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς, ἥτις κατὰ Ὁμηρικὸν τρόπον ἀποκαλεῖται Ἀχαΐα. Ἡ διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως ὀνομασία διαφόρων χωρῶν κατεχομένων ὑπὸ Ἀχαϊκῶν φύλων δὲν εἶναι μοναδική. Μέρος τῆς βορείου ἀκτῆς τῆς Κύπρου καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἀκόμη ἔφερε τὸ ὄνομα Ἀχαιῶν ἀκτή, ἔτι δὲ ἡ ἀκρόπολις τῆς Ἰαλυσοῦ τῆς Ῥόδου ὠνομάζετο Ἀχαΐα. Καὶ αἱ προϊστορικαὶ κτήσεις τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ τῆς Παμφυλίας ἠδύναντο νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα Ἀχαΐα. Κατὰ ταῦτα ἡ μαρτυρία τοῦ Χετταϊκοῦ τούτου ἐγγράφου ἀντὶ νὰ ἀποδείξῃ τὸ ξενικὸν τῶν Ἀχαϊκῶν φύλων ἀποδεικνύει περιτράνως τὴν ὕπαρξιν ἰσχυροῦ Ἀχαϊκοῦ κράτους εἰς τὴν Ἑλλάδα περὶ τὰ 1350

1 Εἰς τοὺς ἀνακαλυφθέντας τάφους μετὰ τῶν λοιπῶν κτερισμάτων ἀνευρέθησαν σκαραβαῖοι τῆς βασιλίσσης Teje καὶ τοῦ Ἀμενόφεως IV, 1370-1352. Πιθανῶς ὁ συνοικισμὸς ἱδρύθη περὶ τὰ 1370 π.Χ.

2 Πρβλ. Einar Gjerstad. Studies in Prehistoric Cyprus, 1926.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

π. Χ. Εἴδομεν δ' ὅτι καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν μαρτυριῶν συνάγομεν τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ὅτι δηλαδὴ ἔχομεν τὸ μέγα καὶ ἰσότιμον πρὸς τὸ Χετταϊκὸν κράτος τῆς Achchijawa-Ἑλλάδος, καὶ τὸ μικρὸν καὶ ὑποτελὲς βασίλειον τῆς Achchijawa-Παμφυλίας, ὅπερ πιθανὸν ἀπετελειτο ἐξ ἀποίκων Ἑλλήνων-Ἀχαιῶν.

Ἂς ἐξετάσωμεν νῦν τὴν μαρτυρίαν τὴν παρεχομένην ὑπὸ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν.

Μεταξὺ τῶν λαῶν, οἵτινες ἀναφέρονται ὡς συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Λιβύων κατὰ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Karnak καὶ τῆς Athribis καταλέγονται καὶ οἱ Akaiwasha[1] οἵτινες ἀνεγνωρίσθησαν ὡς Ἀχαιοί[2]. Οἱ σύμμαχοι, ὡς γνωστόν, ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ Merneptah. Ἀπὸ τῶν πτωμάτων τῶν Λιβύων ἀπεκόπησαν οἱ φαλλοί, ὡς ἔχοντες «Karnata», ἀπὸ δὲ τῶν σωμάτων τῶν συμμάχων ἡ μία χείρ. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ λέξις «Karnata» σημαίνει, «ἀκροβυστία», ὡς δέχονται πολλοὶ τῶν ἑρμηνευτῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν[3], τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι πάντες οἱ σύμμαχοι τῶν Λιβύων οἱ φερόμενοι ὡς μὴ ἔχοντες «Karnata», μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ οἱ Akaiwasha, ἦσαν περιτετμημένοι. Τὴν ἐξήγησιν ταύτην δεχόμενος ὁ καθηγητὴς κ. Prentice συμπεραίνει ὅτι οἱ Akaiwasha-Ἀχαιοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ εἶναι Ἕλληνες. Ἡ ἑρμηνεία ὅμως αὕτη τῆς λέξεως «Karnata» δὲν ἐγένετο παρὰ πάντων ἀποδεκτή[4]. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ λέξις «Karnata» παρουσιάζει πολλὰς δυσκολίας, ἀλλὰ μέχρις ὅτου ἡ σημασία αὐτῆς ἐξακριβωθῇ καὶ γίνῃ ἀποδεκτή, δὲν δικαιούμεθα νὰ ἱδρύσωμεν ἐπὶ ταύτης μόνης ἐθνολογικὰ συμπεράσματα.

Οἱ Turusha ἢ Thuirsha, οἱ Shakarusha ἢ Shakalesha, οἱ Shardina (Sirdana τῶν γραμμάτων τῆς Ἀμάρνας) καὶ οἱ Luka φέρονται μετὰ τῶν Akaiwasha ὡς σύμμαχοι τῶν Λιβύων. Ποῖα εἶναι τὰ φῦλα ταῦτα καὶ ποίας χώρας κατῴκουν εἶναι ζητήματα ὑποθέσεων. Οἱ Turusha καὶ οἱ Shardina φαίνεται ὅτι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τοὺς Τυρσηνοὺς καὶ τοὺς κατοίκους τῶν Σάρδεων, εἶναι δὲ πιθανῶς φῦλα Μικρασιατικά. Οἱ Luka φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς Lukki τῶν Χετταϊκῶν ἀρχείων ἤτοι κάτοικοι τῆς Λυκίας[5]. Ὁ Breasted παρετήρησεν ὅτι οἱ Akaiwasha μόνοι ἐκ τῶν συμμάχων φέρονται πάντοτε ὡς ἀνήκοντες εἰς «τὰς χώρας τῆς θαλάσσης». Οἱ χερσαῖοι Αἰγύπτιοι προφανῶς διὰ τῶν λέξεων «αἱ χῶραι τῆς θαλάσσης» δηλοῦσι χώρας περιβαλλομένας (ἴσως πανταχόθεν) ὑπὸ τῆς θαλάσσης καὶ οὐχὶ ἁπλῶς παραλίους περιοχάς, διότι ἄλλως δὲν δικαιολογεῖται ἡ διάκρισις τῆς χώρας τῶν Akaiwasha ἀπὸ τῆς τῶν Luka, ἥτις ἦτο παραθαλάσσιος. Συνεπῶς οἱ Akaiwasha τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν δὲν ἦσαν οἱ κάτοικοι τῆς παραθαλασίου Achchijawa τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Παμφυλίας δηλαδή, ἥτις ἦτο εἰς σχετικῶς ὁμοίαν γεωγραφικὴν θέσιν πρὸς τὴν χώραν τῶν Luka, ἀλλ' οἱ κάτοικοι χώρας περιβαλλομένης ὑπὸ θαλάσσης, αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος δηλαδή. Ἡ προσεκτικὴ διάκρισις τῶν Akaiwasha ὡς ἀνηκόντων εἰς τὰς χώρας τῆς θαλάσσης δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία εἰσέτι ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως μιᾶς μικρᾶς ἀποικίας τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὰ

1 Πρβλ. J. B. Breasted, Ancient Records of Egypt, τόμ. III, 574 καὶ 600. Ὁ Dr. Breasted γράφει Ekwesh ἀντὶ τοῦ γνωστοῦ Akaiwasha.

2 Πρβλ. ἰδίως H. R. Hall, ἐν B. S. A. 1901-2, σ. 160 ἑξ.

3 J. B. Breasted, ἔ. ἀ. σ. 247, Ed. Meyer, G. d. A. II², I, 1928, σ. 558 κλπ.

4 Πρβλ. W. Max Müller, ἐν Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, 1888, σ. 147 ἑξ. καὶ H. R. Hall, ἐν Cambridge Ancient History, II, σ. 282.

5 Πρβλ. καὶ Χ. Τσούνταν, Οἱ Λύκιοι τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλληνικῶν μύθων ἐν Δελτίῳ τῆς Ἑλ. Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, τόμ. Ζ', σ. 189 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

νοτιοδυτικὰ παράλια τῆς Μικρας Ἀσίας καὶ ἑνὸς μεγάλου κέντρου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ ταύτης οἱ Αἰγύπτιοι προσπαθοῦσι νὰ καταστήσωσι φανερὸν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς μικρᾶς Παμφυλίας, ἀλλὰ περὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος καὶ νὰ αὐξήσωσιν οὕτως τὴν σημασίαν τῆς νίκης τοῦ Φαραὼ Merneptah, ὅστις κατετρόπωσε οὐ μόνον μικροὺς λαούς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰσχυροὺς κατοίκους τῶν χωρῶν τῆς θαλάσσης. Ἡ λέξις «Karnata» παρέχει ἀληθεῖς δυσχερείας, ἀλλὰ καὶ δὲν δύναται, ὡς εἴπομεν, ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἑρμηνευθῇ πλήρως. Τοὐναντίον ἡ μαρτυρία τῆς προελεύσεως τῶν Akaiwasha Ἀχαιῶν, εἶναι ὡρισμένη καὶ σαφὴς καὶ φαίνεται ὅτι ἀνάγεται μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν τῆς 13ης ἑκατονταετηρίδος ἄρα δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ Akaiwasha - Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν Ἕλληνες. Τοὐναντίον ἡ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μαρτυρία ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ἑνὸς ἰσχυροῦ Ἀχαϊκοῦ βασιλείου εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἐξέτασις τῶν Χετταϊκῶν ἀρχείων καὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν δὲν ἔφερον εἰς φῶς θεωρητικὰ στοιχεῖα δυνάμενα νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν Ἕλληνες. Θετικοὶ ὅμως ἀρχαιολογικοὶ λόγοι, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω εἰς σελίδα 22, πείθουσιν ὅτι ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἀπαράδεκτος[1].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται, νομίζω, φανερὸν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν Ἕλληνες καὶ ὅτι ἤδη κατὰ τὴν 14ην ἑκατονταετηρίδα π. Χ. εἶχον ἰσχυρὸν βασίλειον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὴν ἔκτασιν τοῦ βασιλείου καὶ τῆς δυνάμεως τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀμυδρὰν εἰκόνα τούτου ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰ κάτωθι μεμαρτυρημένα γεγονότα. Περὶ τὰ 1400 π. Χ. ἡ μεγάλη δύναμις τῆς Κνωσοῦ καταστρέφεται βιαίως ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν. Ὀλίγον βραδύτερον ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Κύπρου ἀναφαίνεται συνοικισμός, ὁ ὁποῖος καὶ ἐὰν ἔτι δὲν ἱδρύθη ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ὑπέκειτο εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν αὐτῶν. Ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους μέρος τῆς βορείου παραλίας τῆς νήσου ἐκαλεῖτο Ἀχαιῶν ἀκτή. Περὶ τὰ 1330 π. Χ. τοὐλάχιστον ἀνευρίσκομεν εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἀχαϊκὴν ἀποικίαν, ὑποτελῆ εἰς τοὺς Χετταίους βασιλεῖς[2]. Περὶ τὰ 1225 π. Χ. οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τῶν Λιβύων καὶ λοιπῶν Μικρασιατικῶν πιθανῶς φύλων εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον. Εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι λείψανα τῆς τελευταίας φάσεως τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, τῆς δημιουργηθείσης ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν, ἀνευρέθησαν οὐ μόνον εἰς τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν, τὴν Τροίαν, εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας. Τὰ ὀλίγα ταῦτα στοιχεῖα ὡς καὶ τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη δίδουσιν ἀμυδρὰν εἰκόνα μιᾶς μεγάλης δυνάμεως, μιᾶς πραγματικῆς αὐτοκρατορίας ἱδρυθείσης ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ τῶν θεμελίων τῆς Μινωϊκῆς.

1 Ὅσον ἀφορᾶ τὰς γλωσσικὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Prentice, πρβλ. Buck ἔ. ἀ., σ. 17 ὑποσημείωσιν.

2 Ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας προφανῶς οἱ Ἀχαιοὶ ἔφερον εἰς Ἑλλάδα δούλους, οὓς ἐχρησιμοποίουν εἰς τὰ δημόσια ἔργα τὴν ἵδρυσιν μεγάρων, τειχῶν κτλ. Ὁ καθηγητὴς κ. Χ. Τσούντας, ἔ. ἀ., ἀπέδειξεν ὅτι οἱ πραγματικοὶ τειχοδόμοι τῆς Τίρυνθος ἦσαν νησιῶται. Ἀλλ' ἡ ἵδρυσις τῶν τεραστίων τειχῶν τῆς Τίρυνθος ἀπῄτει πλὴν τῶν τεχνιτῶν καὶ πλῆθος ἐργατῶν. Ὡς ἐργάται ἴσως ἐχρησιμοποιοῦντο οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας αἰχμάλωτοι καὶ δουλοι. Μετὰ πάροδον χρόνου αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἐργασίας ἐλησμονήθησαν καὶ οἱ ἐκ Μ. Ἀσίας δουλοι, οἱ ἐργασθέντες ὡς ἐργάται ἐφέροντο ὡς οἱ πραγματικοὶ κτίσται τῶν τειχῶν. Ἡ μητρόπολις θὰ εὑρίσκετο εἰς συνεχῆ ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Μικρασιατικῆς ἀποικίας. Ἐκ ταύτης προῆλθον οἱ ποικίλοι μυθοι περὶ Λυκίας. Ἐκ τῆς ἀποικίας ἴσως ὡρμῶντο ἰσχυροὶ ἄρχηγοί, ὡς ὁ Προιτος, καὶ κατελάμβανον τὴν ἐξουσίαν ὁσάκις ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνίσχυρος νὰ χειρισθῇ ταύτην.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἀναφέρονται εἰς Αἰγυπτιακὰς ἐπιγραφὰς μετὰ τὴν ἦτταν. ἣν ὑπέστησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Merneptah. Προφανῶς τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν ἐστράφη πρὸς βορρᾶν, ἴσως πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὸν Εὔξεινον πόντον. Δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ δυνάμεις αὐτῶν κατετρύχοντο εἰς τὸν μακρὸν Τρωϊκὸν πόλεμον[1].

Ἡ ἐκ Μακεδονίας κάθοδος τῶν Δωριέων, περὶ τὰ 1104 π.Χ., ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν αὐτοκρατορίαν. Ὡς γνωστὸν τὴν κάθοδον ταύτην ἐπηκολούθησε μία μακρὰ σκοτεινὴ περίοδος ζυμώσεων, ἐκ τῆς ὁποίας ἀνέκυψεν ἡ Ἑλλὰς τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὰ ἐκ τῆς μελέτης ἡμῶν συμπεράσματα δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν οὕτως:

Οἱ νεολιθικοὶ κάτοικοι τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἶναι ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν ἀνατολικὴν ταύτης πλευρὰν κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδα. Αἱ γλωσσικαὶ καὶ φυλετικαὶ αὐτῶν συγγένειαι εἶναι ἄγνωστοι, ἀλλὰ πιθανῶς οἱ πρῶτοι γνωστοὶ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ταύτης τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦσαν Ἰνδοευρωπαῖοι. Καὶ ἡ Κρήτη κατέχεται κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ὑπὸ ἑτέρων μὴ Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων. Οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν παραμένουσιν εἰς τὴν νῆσον σχεδὸν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν προϊστορικῶν χρόνων, δημιουργοῦσι τὸν μινωϊκὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν Κρητικὴν θαλασσοκρατορίαν, καταστρέφονται ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν περὶ τὰ 1400 π. Χ. καὶ τέλος ὑποτάσσονται εἰς τοὺς Δωριεῖς περὶ τὰ 1100. Ὁ πολιτισμὸς τῶν νεολιθικῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς καταστρέφεται περὶ τὰ 2500 π. Χ. ὑπὸ φύλων ὁρμηθέντων ἀρχικῶς ἐκ τῶν νοτιοδυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ δεύτεροι οὗτοι κάτοικοι τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἀνήκουσιν εἰς φῦλα μὴ Ἰνδοευρωπαϊκά, ὑπὸ τούτων δὲ ἐδόθησαν τὰ μέχρι σήμερον διατηρηθέντα προελληνικὰ τοπωνύμια (Κόρινθος, Τίρυνς-νθος κλπ.) Περὶ τὰ 2300 π. Χ. φῦλα κατελθόντα ἐκ Μακεδονίας ἔθεσαν τέρμα εἰς τὸν νεολιθικὸν πολιτισμὸν τῆς Θεσσαλίας. Μετὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην αἱ κάθοδοι Μακεδονικῶν φύλων εἰς Θεσσαλίαν συνεχίζονται. Περὶ τὰ 2000 π. Χ. ἀναφαίνεται εἰς τὴν Στερεὰν καὶ Πελοπόννησον ὁ μινύειος λεγόμενος πολιτισμός. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος εἶναι κρᾶμα στοιχείων ἐντοπίων καὶ ξένων, τὰ ὁποῖα εἰσήγαγον πιθανῶς Μακεδονικὰ φῦλα κατελθόντα διὰ τοῦ Τυμφρηστοῦ ἢ διὰ τῆς Θεσσαλίας. Οἱ εἰσβολεῖς οὗτοι ἦσαν οἱ πρῶτοι Ἰνδοευρωπαῖοι οἱ κατελθόντες εἰς Ἑλλάδα καὶ πιθανῶς ἦσαν οἱ Ἴωνες. Οἱ Ἴωνες ἐγκαθίστανται εἰς τὰς χώρας τὰς περὶ τὸν Ἀργολικόν, τὸν Σαρωνικὸν καὶ τὸν Κορινθιακόν. Ὁ μινύειος πολιτισμὸς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Κρητικοῦ ὁμαλῶς καὶ ἄνευ βιαίων μεταβολῶν ἐξελίσσεται εἰς τὸν μυκηναϊκόν. Τὴν κάθοδον τῶν Ἰώνων ἐπακολουθεῖ ἡ ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἐκ Μακεδονίας διὰ Θεσσαλίας πιθανῶς κάθοδος τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁρίσωμεν ποῖον τῶν φύλων τούτων κατῆλθε πρῶτον, ἢ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι κατῆλθον ὁμοῦ ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα. Οἱ Ἀχαιοὶ (ἢ οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Αἰολεῖς) κατῆλθον περὶ τὰ 1500 π.Χ., εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἀναφαίνεται νέα δυναστεία εἰς Μυκήνας. Οἱ

1 Περὶ τὰ 1196 π. Χ., ὡς μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ῥαμεσσῆ τοῦ ΙΙΙ, αἱ νῆσοι αἱ κείμεναι ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης, δηλαδὴ αἱ Ἑλληνικαὶ νῆσοι, ἦσαν ἀνήσυχοι. Ἡ πληροφορία αὕτη πιθανῶς ἀνάγεται εἰς τὰ πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου γεγονότα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Ἀχαιοὶ εἶναι φῦλα Ἑλληνικά. Καταστρέφουσι τὴν δύναμιν τῆς Κρήτης περὶ τὰ 1400 π.Χ. καὶ καθὼς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν Χετταϊκῶν ἀρχείων, οὐ μόνον εἶναι καλῶς ἐγκαθιδρυμένοι εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν 14ην ἑκατονταετηρίδα, ἀλλὰ καὶ ἱδρύουσιν ἀποικίαν εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας περὶ τὰ 1330. Ὡς διάδοχοι τῆς μινωϊκῆς θαλασσοκρατορίας οἱ Ἀχαιοὶ ἱδρύουσι αὐτοκρατορίαν, τὴν ἔκτασιν τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἀμυδρῶς ἐκ τῆς διασπορᾶς τοῦ ὑστερομυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν Χετταϊκῶν ἀρχείων καὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐκ τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν. Ἡ δύναμις τῶν Ἀχαιῶν ἐξασθενεῖ ἐκ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν, ἃς ἐπιχειροῦσι (ὡς ἡ κατὰ τῆς Αἰγύπτου) καὶ ἐκ τῆς Τρωϊκῆς ἐκστρατείας, τέλος δὲ συντρίβεται ὑπὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων περὶ τὰ 1104 π.Χ. Τὴν κάθοδον ταύτην ἐπακολουθεῖ περίοδος ζυμώσεων, περὶ τῆς ὁποίας ἐλάχιστα γνωρίζομεν, μετὰ δὲ ταύτην ἀρχίζουσιν οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι. Πρὸ τῆς καθόδου τῶν Ἑλληνικῶν φύλων διεκρίναμεν δύο ῥεύματα λαῶν, ἅτινα ἐγκατασταθέντα εἰς Ἑλλάδα, ἀπετέλεσαν τοὺς νεολιθικοὺς αὐτῆς κατοίκους καὶ τοὺς δημιουργοὺς τοῦ πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ κάτοικοι οὗτοι δὲν ἦσαν ἰνδοευρωπαῖοι, συγχωνευθέντες δὲ μετὰ τῶν κατελθόντων εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν Ἀρίων φύλων ἀπετέλεσαν μετ' ἐκείνων τοὺς ἱστορικοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

Σημ. Τὴν μελέτην περὶ τῶν προϊστορικῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἐδωσα πρὸς ἐκτύπωσιν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν τὸν παρελθόντα Μάρτιον, πρὶν ἔτι ἀκούσω τι περὶ του εἰς τὸ αὐτὸ θέμα ἀναφερομένου βιβλίου τοῦ καθηγητοῦ κ. Myres. Τὸ βιβλίον τοῦτο καὶ μέχρι τοῦδε, ὅτε ἡ μελέτη μου ἐκτυποῦται, δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω ἐν Ἀθήναις καὶ νὰ μελετήσω. Ἐλπίζω ὅμως ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα δὲν εἶναι ἐναντία πρὸς τὰ συμπεράσματα τοῦ σοφοῦ Ἄγγλου ἐρευνητοῦ.

Γ. Ε. Μ.

ΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΙ ΚΑΙ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΤΟΥ ΚΑΔΜΟΥ

ὑπὸ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΥ

GUSTAVE GLOTZ
χαριστήρια.

Ἑπτ' ἐτέων δεκάδας πλήσας χώρει ἐπὶ πλείω,
εὐπορίην δὲ πόροι οὔριος αἰγίοχος.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1906 συμπληροῦται ἤδη 25ετία, κατὰ τὴν ὁποίαν μόνος καὶ μετὰ τῆς ἀναγκαίας βραδύτητος καὶ προσοχῆς, διδασκόμενος ὑπὸ τῆς χθὲς χάριν τῆς σήμερον, καὶ διὰ τῆς προθύμου χρηματικῆς χορηγίας τοῦ τε Ὑπουργείου (μάλιστα πρὸς ἀπαλλοτριώσεις ἰδιωτικῶν κτημάτων) καὶ τῆς γηραιᾶς ἡμῶν ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ γενικοῦ ἀνασκαφικοῦ αὐτῶν προϋπολογισμοῦ, ἐν μικρῷ δὲ μέρει καὶ τῇ χρηματικῇ βοηθείᾳ τοῦ ἀειμνήστου φιλαρχαίου Ὁλλανδοῦ Goecoop, ἀνέσκαψα ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν τὰ ἐρείπια τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου, σωθέντα μέχρι τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν μέρει δὲ καὶ μέχρις ἡμῶν διὰ περιπετειώδους ἱστορίας, ἣν ἀνασυνεκρότησα ἤδη ἐν τῇ *Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι* τοῦ 1910 σ. 111 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Κατὰ τὴν ἱστορίαν ταύτην τὸ οἰκοδόμημα κατεστράφη διὰ πυρκαϊᾶς προξενηθείσης ὑπὸ κεραυνοῦ, καὶ ἐπειδὴ ὁ κεραυνὸς κατὰ τὴν πίστιν τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, κληροδοτηθεῖσαν καὶ εἰς τοὺς ἔπειτα Ἕλληνας (πρβλ. *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν* II 1927 σ. 430 ἑξ.), ἐξεπορεύετο ἐκ τοῦ Διός, ὁ δὲ τόπος τῆς πτώσεως αὐτοῦ, τὸ ἐνηλύσιον (bidental), ἐθεωρεῖτο ἱερὸς τοῦ Καταιβάτου Διὸς (πρβλ. *Ἀρχ. Ἐφ.* ἔ. ἀ. 115. Nilsson, *Rhein. Mus.* 1908, 313. J. E. Harrison, *Primitive Athens* 59 ἑξ. Maass, *Oester. Jahresh.* 1908 σ. 11 - 15), τὸ ὅλον πυρπολημένον ἐρείπιον ἐθεωρήθη ἱερόν, ἐτύγχανε λατρείας καὶ κατὰ τοὺς Μυκηναϊκοὺς καὶ κατὰ τοὺς καθαρῶς ἑλληνικοὺς χρόνους μέχρι τοῦ Χριστιανισμοῦ, αἱ δὲ ἀμέσως μετὰ τὴν πυρκαϊὰν ἀνάγκαι τοῦ ἀστέγου βασιλέως ἐθεραπεύθησαν δι' οἰκοδομῆς, πλησίον που ἐπὶ τῆς Καδμείας, ἄλλου ἀνακτόρου, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας ἐν Θήβαις μετεποιήθη εἰς ἱερὸν τῆς Δήμητρος (πρβλ. τὰ ἐμὰ *Θηβαϊκὰ* σ. 346 ἑξ. 353 ἑξ.)[1].

Κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους μνημονεύεται τὸ ἐρείπιον ἐν ταῖς Βάκχαις τοῦ Εὐριπίδου (ΑΕ ε' ἀ. 316) εἰκονίζετο δὲ πιθανῶς καὶ ἐν τῇ σκηνογραφίᾳ αὐτῶν[2], ἔπειτα ἀναφέρεται ἐν δελφικαῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ Γ' αἰ. π.Χ. (*Πρακ. τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ.* 1911 σ. 151). καὶ τελευταιον ὑπὸ τοῦ Παυσανίου.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν, ὅτι κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τὸ οἰκοδόμημα ἦτο ἄρτιον καὶ ὑγιές, ἐκτισμένον τὸ πλεῖστον διὰ μεγάλων ἢ μικρῶν ἀκατεργάστων (ἀφ' οὗ ὁ σίδηρος ἦτο ἄγνωστος κατὰ τὴν κτίσιν του) λίθων ἢ καὶ μεγάλων ὠμῶν πλίνθων παρεμβαλλομένων ἑκάστοτε πρὸς ἰσοπέδωσιν τῶν δόμων («περασιᾶς»), ὅτε οἱ κτίσται ἀνύψουν τὸ «ῥάμμα» ἤτοι τὸ σχοινίον τῆς εὐθυντηρίας[3]. Τὸ συγκρότημα τοῦτο ἐστερεοῦτο διὰ παρεμβολῆς ξυλοδεσίας, ἣν ἐσφαλμένως ἀνασυνέστησα ἐν τοις *Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας* τοῦ ἔτους 1927. Ὁ φίλος καθηγητὴς ἐν Γοτίγγῃ κ. K. Müller παρασκευάζων τὴν ἔκδοσιν τοῦ μεγάλου περὶ Τίρυνθος βιβλίου τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου εἶχε τὴν οἰκείαν αὐτῷ φιλοφροσύνην νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν μου εἰς τοῦτο (πρβλ. καὶ Dörpfeld *Troja u. Ilion* I,90 καὶ Wace BSA 1921 - 3 XXV σ. 149 κ. εἰκ. 34,240, σ. 67 πίν. 16. σ. 17 εἰκ. 20 καὶ πίν. 13[d]), κατὰ δὲ τὸ παρελθὸν θέρος 1929 ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω ἀναμφισβητήτως, ὅτι τὰ κατακόρυφα ξύλα τῆς εἰκόνος 5 ἐν σελ. 38 τῶν ἄνω *Πρακτικῶν* πρέπει νὰ ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ ἐπαλλήλων ὁριζοντίων, ἐνδέσμων ἢ ἐμβατικῶν, ἐπειδὴ ὄντως ἡ θέσις αὐτῶν ὑπάρχει κοίλη καθ' ὅλον τὸ πάχος καὶ τὸ ὕψος τῶν σῳζομένων τοίχων, οὓς ἐσχάτως ἀφόβως (πρβλ. *Πρακ. τ. Ἀρχ. Ἑτ.* 1927 σ. 37) ἐξήτασα. Ὅπου δὲν ἦτο ὁ χῶρος τῶν ξύλων κατειλημμένος διὰ καταρρεόντων ἅμα τῇ ἐπαφῇ χωμάτων, ὑπῆρχον λίθοι τινὲς συμπεσόντες κατὰ τὴν καταστροφὴν ὡς καὶ ἀγγεῖα ἢ ὄστρακα. Ἡ πυρπόλησις τῆς ξυλοδεσίας ἐγένετο αἰτία νὰ συνιζήσωσιν οἱ τοῖχοι, καὶ διὰ τοῦτο ὁ σχε-

1 Ἐπειδὴ δὲν ἔχω πειραν φυσικῶν τινων φαινομένων καὶ δυσπιστῶ, καθὼς βεβαίως καὶ ἄλλοι, πῶς κεραυνὸς ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ πυρκαϊάν, ἐπρόσεξα εἴδησίν τινα, ἣν ἐδημοσίευσεν ἡ ἐφημερὶς «Ἑστία» τῆς 12 Ὀκτωβρίου 1929 σελ. 6 ὑπὸ τὸν τίτλον «πυρκαϊὰ ἐκ κεραυνοῦ». Λέγει δηλ. «Διαρκούσης τῆς καταιγίδος τῆς χθεσινῆς νυκτὸς εἰς τὸν Πειραιᾶ κατέπεσε κεραυνὸς ἐντὸς μιᾶς ξυλίνης ἀποθήκης τοῦ ἐν Νέῳ Φαλήρῳ ἐργοστασίου «Κεραμεικός», ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχον 8000 ὁκάδες χόρτου. Ἡ ἀποθήκη ἀνεφλέγη ἀμέσως καὶ ἀπετεφρώθη εἰς διάστημα πέντε λεπτῶν τῆς ὥρας. Ἐκ τῆς μεγάλης ἐντάσεως τῶν φλογῶν ὁ ὁρίζων προσέλαβε ζωηροτάτην ἐρυθρὰν ἀπόχρωσιν, ἐνομίσθη δὲ πρὸς στιγμήν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ πυρκαϊᾶς τρομακτικῶν διαστάσεων . . .»

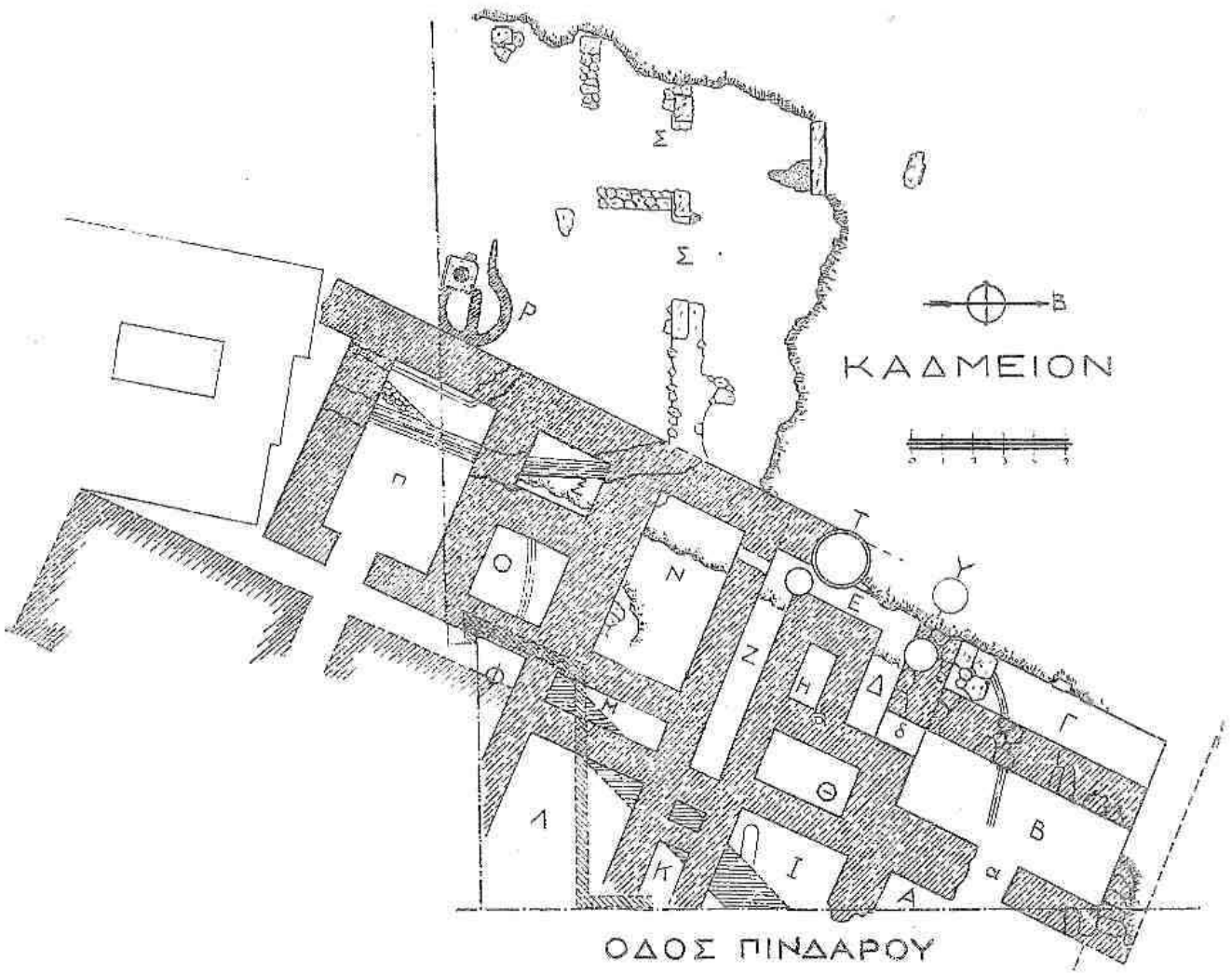
2 Πρβ. Πολυδ. 4, 124 «ἡ δὲ ἀριστερὰ (θύρα τῆς σκηνῆς) τὸ εὐτελέστατον ἔχει πρόσωπον ἢ *ἱερὸν ἐξηρημωμένον* ἢ ἄοικός ἐστι.»

3 Μετεκομίσαμεν τοιαύτας πλίνθους συντετριμμένας εἰς τὸ μουσεῖον ἐκ τῆς τελευταίας ἀνασκαφῆς· πρβλ. *Πρακτικὰ* 1928, 49.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

διάσας τὴν δημοσιευθεῖσαν κάτοψιν τοῦ οἰκοδομήματος δὲν ἠδύνατο νὰ συναγάγῃ εὐκόλως τετράγωνα ἀκριβῶς δωμάτια ἢ ἐνιαχοῦ ἀπεστένωσέ πως τοὺς διαδρόμους ὡς τὸν Ε. *(εἰκ. 1)*. Τὰ μέτρα ἔδει νὰ ληφθῶσιν εἰς τὸ δάπεδον ἢ κάλλιον μικρὸν ὑπ' αὐτό.

Τὸ οἰκοδόμημα ἦτο ἐκτισμένον ἐπὶ λοφίσκου τῆς Καδμείας, ἐφ' οὗ ἄλλοτε προϋπῆρχεν ἄλλο ἢ ἄλλα κτίσματα, ἀνερχόμενα μέχρι τῶν πρωτοελλαδικῶν χρόνων· ἐπειδὴ καὶ θεμέλια εὑρέθησαν ταπεινὰ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πώρου ἑδραζόμενα (εἰκ. 1 ἐν τοῖς δωματίοις Π καὶ

Εἰκ. 1. Κάτοψις του ἀνασκαφέντος μέρους του Καδμείου ἀνακτόρου.

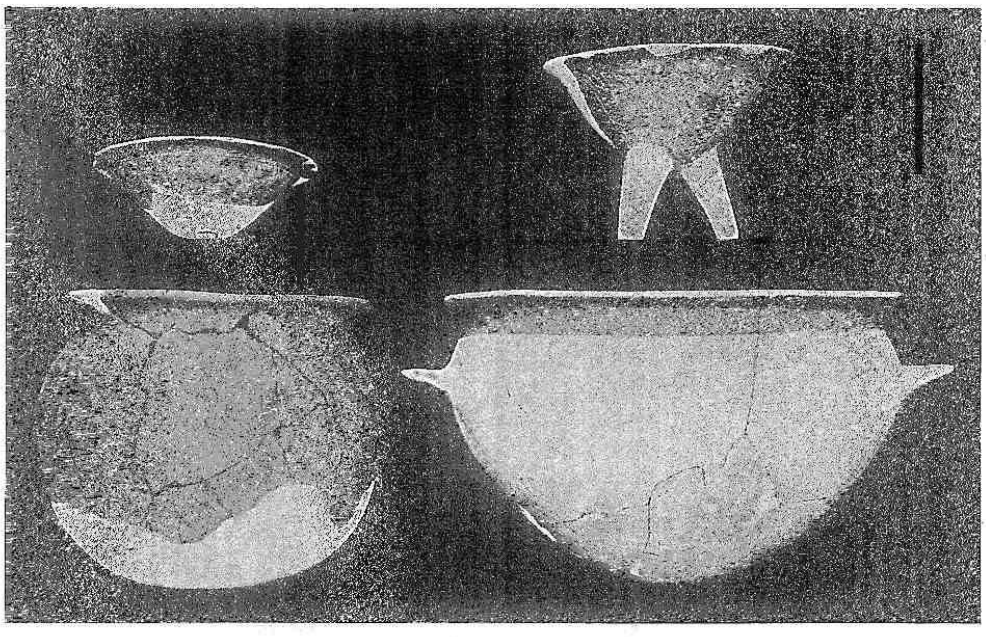
ΜΛΚΙ) καὶ τὰ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἀνακτόρου χώματα ἐνεῖχον μινύεια ἀγγεῖα καὶ ἄλλα μεσοελλαδικὰ καὶ πρωτοελλαδικά. Τῶν πρωτοελλαδικῶν, ἅτινα, εὑρεθέντα ὅλα ὁμοῦ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1928 (πρβλ. *Πρακτ.* 1928 σ. 50), συνεκολλήθησαν ἤδη, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν εἰκ. 2 α-δ. Εἶνε τὰ ἀξιολογώτατα δείγματα τῶν παλαιῶν ἐκείνων πολιτισμῶν, ἅτινα ἔχομεν ἐκ Θηβῶν, (πρβλ. καὶ *Θηβαϊκά* σ. 2 ἑξ.).

Τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 2δ θὰ ὀνομάσω κρατῆρα. Ἔχει ὕψ. 0.22, ἄνω διάμ. 0.35-0.365. Ὁ πυθμήν, εὐθὺς ὑποκάτω, ἔχει διάμ. 0.10. χειροποίητον. Πηλὸς ὠχρέρυθρος ἐπιτριβεὶς διὰ βεβρεγμένων χειρῶν. Τὸ χεῖλος ἔνδον καὶ ἔξω βεβαμμένον δι' Urfirnis. Αἱ λαβαὶ πεπλασμέναι τριγωνικαὶ ὁριζόντιαι διάτρητοι. Τὸ ἀγγεῖον σῴζεται ὁλόκληρον σχεδόν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 2 γ. Χύτρα χειροποίητος ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ ἐρυθροῦ ἀνωμάλως μελανθέντος ὑπὸ τοῦ πυρός. Τὸ κατὰ τὸν πυθμένα μέρος λείπει ὡς καὶ ἄλλα μέρη συμπληρωθέντα· ὕψ. 0.215 - 0.23. Διάμ. στομίου 0.24. ὦτα δύο (τὸ ἓν ἐσώθη, ὁρατὸν ἐν τῇ εἰκόνι) προσπεφυκότα ἢ ἀνάπλαστα εἰς τὴν κοιλίαν, χαρακτηριστικά.

Εἰκ. 2 β. Τριποδικὸν ἀγγεῖον μελανωποῦ πηλοῦ. Τὸ πλεῖστον ἐκ συμπληρώσεως. Κατὰ τὴν συμπλήρωσιν ἔχει διάμ. χειλέων 0.18 καὶ ὕψ. 0.13. Ἔξω εἶναι κεκοσμημένον διὰ σφηνοειδῶν ἐμπιέσεων ἐπὶ μαλακοῦ τοῦ πηλοῦ: ὑπὸ τὰ χείλη εἶνε ὁριζόντιος διπλῆ ζώνη σφηνῶν, ἀπ' αὐτῆς δὲ κατήρχοντο πρὸς τοὺς πόδας καὶ μεταξὺ αὐτῶν τέσσαρα ζεύγη (σῴζονται

Εἰκ. 2. Ἀγγεῖα πρωτοελλαδικὰ ἐκ τῶν βαθέων στρωμάτων ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Καδμείου.

τὰ δύο) διπλῶν ὁμοίων σειρῶν σφηνῶν χωριζομένων ἐν μέσῳ διὰ καθέτου γραμμῆς. Ἐντὸς τινων σφηνῶν διατηρεῖται λευκὴ ὕλη, δι' ἧς ἐπληροῦντο ὅλοι οἱ σφῆνες.

Εἰκ. 2 α. Πινάκιον κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ συμπληρώσεως. Βεβαμμένον ὅλον δι' Unfirnis. Ἔξω ὑπὸ τὸ ὁριζόντιον χεῖλος εἶναι μεταξὺ δύο ζευγῶν ὁριζοντίων λευκῷ χρώματι γραφεισῶν γραμμῶν σύστημα κεκλιμένων τεμνομένων γραμμῶν ὁμοίως λευκῶν. Κατὰ τὴν συμπλήρωσιν ἔχει διάμ. 0.165 σχεδόν, ὕψ. 0.05 περίπου.

Τὸ ἀνάκτορον ἐκτίσθη πιθανῶς κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ΙΙ περίοδον καὶ προσέλαβε τοιχογραφίας κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον[1]. Ἀλλὰ περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης ἢ τὴν ἀρχὴν

1 Ὁ Evans The Palace of Minos at Knossos III, 416 δέχεται ὡς χρόνον τῆς κτίσεως τοῦ ἀνακτόρου τὴν ὑστερομινωϊκὴν ΙΒ καὶ ὁρίζει τὸ 1500 π.Χ. ὡς χρονολογίαν. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ καταβῶμεν ἐντεῦθεν τοῦ 1400 π. Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τῆς ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου αἱ τοιχογραφίαι εἶχον, ὡς φαίνεται, βλαβῆ ἐνιαχοῦ καὶ ἀντικατεστάθησαν. Εἰς δύο δωμάτια εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐγένετο τοιαύτη ἀντικατάστασις, εἰς τὰ Ν καὶ Π τοῦ σχεδίου (εἰκ. 1 ὅρα καὶ τὸ ἐν *Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἑτ.* 1927 σελ. 33 πρβλ. σ. 42). Ἀλλ' εἰς μὲν τὸ Ν καθηρέθησαν αἱ παλαιαὶ τοιχογραφίαι καὶ ἐχώσθησαν εἰς τὸ ἀνυψωθὲν οὕτω δάπεδον τοῦ αὐτοῦ δωματίου, εἰς δὲ τὸ Π ἐπὶ τῶν παλαιῶν τοιχογραφιῶν ἐτέθη νέον ἐπίχρισμα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐγράφησαν αἱ νέαι γραφαί, ἀσυγκρίτως κατώτεραι τῶν πρώτων ἐν ἀμφοτέροις τοῖς δωματίοις. Ἂν αἱ πρῶται ἀποδοθῶσιν εἰς Κρῆτας τεχνίτας, ὡς θέλει π.χ. καὶ ὁ Glotz *Civilis. egeenne* 58 ἑξ., δυνάμεθα νὰ ἐκτείνωμεν τὴν κρητικὴν ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν, δεχόμενοι κρῆτα ἀρχιτέκτονα, ὅστις εἰσήγαγε καὶ τὸ σύστημα τῶν φωταγωγῶν, οἷος εἶνε ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Καδμείου ὁ ὑπὸ τὸ γράμμα Η θαλαμίσκος, ὃν διέτεμε τουρκικὸν ὑδραγωγεῖον κρήνης παρὰ τοὺς δύο περαιτέρω ἀποπάτους τοῦ τουρκικοῦ λουτροῦ τοὺς εὑρεθέντας τῷ 1921 *(Πρακ. Ἀρχ. Ἑτ.* 1921, σ. 33)[1]. Τοιούτου φωταγωγοῦ ἡ ὕπαρξις ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τὰ νότια διαμερίσματα τοῦ ἀνακτόρου, ὡς ἀποδεικνύω ἐν *Πρακτ.* 1928, 51.

Τὸ πολύπλοκον σχέδιον τοῦ Καδμείου γίνεται σαφές, ἂν τις ἀκολουθήσῃ ὁδὸν ἐκ τοῦ μεγάρου Α διὰ τῆς πύλης α εἰς τὸν προθάλαμον Β, περαιτέρω δὲ διὰ τῆς θύρας δ καὶ τοῦ διαδρόμου Δ (ἔνθα εὑρέθησαν τῷ 1921 οἱ μετὰ μυκηναϊκῶν ἐπιγραφῶν ἑτερόστομοι ἀμφορεῖς) καὶ Ε καὶ ΖΚ, ἀφ' οὗ ἀφορμᾶται ὁ ΜΦ. Διὰ τῶν διαδρόμων τούτων ἔφθανέ τις εἰς τὰς θύρας πάντων τῶν δωματίων, μὴ ἐξακριβωθείσας ἢ μόνον εἰς τὸ δωμάτιον Π καὶ εἰς τὸ ἐν τῷ σχεδίῳ εἰκ. 1 νῦν σημειούμενον ἀπέναντι αὐτοῦ πρὸς ἀνατολάς. Ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο ἐκ τοῦ μεγάρου νὰ μεταβῇ εἰς τοὺς παρὰ τοὺς διαδρόμους θαλάμους, ἔνθα ἦτο ὁ γυναικῶν, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν κοσμημάτων χρυσοῦ κλ,. ἅτινα εὑρέθησαν ἐνταῦθα.

Θὰ ἠδύνατό τις λοιπὸν νὰ φαντασθῇ τὸν ἄνακτα τοῦ ἀνακτόρου τούτου ἀπολαύοντα ἀμερίμνως τοῦ βασιλικοῦ μεγαλείου του ἐν μέσῳ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν θαλαμηπόλων καὶ τῶν κολάκων ὑπηρετῶν ἢ ὑπηκόων καὶ τοῦ πλούτου, ὃν ἐσώρευεν ἡ δύναμις αὐτοῦ ἡ βασιλική.

Τὰ πράγματα ὅμως ἀληθῶς καὶ ἀκριβῶς δὲν ἦσαν οὕτω. Ὁ βασιλεὺς εἰργάζετο. Εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς αὐλὴν τοῦ ἀνακτόρου εὑρέθη ὁ ἀγγειοπλαστικὸς κλίβανος, *Πρακ.* 1911, 148 ἑξ., ἐν ᾧ ὠπτῶντο ἀγγεῖα πλαττόμενα ὑπὸ εἰδικῶν βεβαίως τεχνιτῶν καὶ ἐργατῶν ἐπὶ τόπου ***(εἰκ. 1[P])***[2]. Παραπλεύρως τοῦ κλιβάνου ἐν κοιλότητι τοῦ ἐδάφους – θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι τοιοῦτόν τι καὶ ἀπωτέρω που – εὑρέθη ἐζυμωμένος καὶ καθαρὸς πηλὸς ἕτοιμος πρὸς πλάσιν. Τὰ δὲ προϊόντα τοῦ ἐργοστασίου τούτου, ἀθρόα παραγόμενα ὑπὸ πολλῶν συγχρόνως τεχνιτῶν διακριτῶν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν, ἦσαν προωρισμένα πρὸς ἐμπορίαν καὶ ἀπεθηκεύοντο ἐν τῷ

1 Περὶ τοῦ φωταγωγοῦ τούτου ὅρα σημείωμά μου ἐν τῷ ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι του Γερμαν. ἀρχαιολ. Ἱνστιτούτου δημοσιευομένῳ νῦν πανηγυρικῷ τόμῳ. *Bericht über die Hundertjahrfeier 21 - 25 April 1929*, 1930 σελ. 252 ἑξ.

2 Τοιοῦτοι παλαιοὶ κλίβανοι εὑρέθησαν καὶ ἀλλαχοῦ (Τίρυνς), ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν θὰ σημειώσω, ὅτι περιγράφεται ἐσφαλμένως ὑπὸ τοῦ Καβεράου ἐν *Ἀνασκαφῇ τῆς Ἀκροπόλεως* σ. 119, ἔνθα αἱ δύο κοιλότητες τοῦ ὑποκαύστρου λέγονται τοιχοι, οἱ δὲ τρεῖς τοιχοι λέγονται κοιλότητες, τοποθετεῖται δὲ ἡ εἴσοδος τοῦ κτίσματος πρὸς Β, ἐν ᾧ εἶνε πρὸς Ν κατὰ τὸν πίνακα. Ὅτι ἀμελῶς ἀνεσκάφη καὶ ἀτελῶς παρετηρήθη ὁ κλίβανος, δεικνύει καὶ ἡ ἔλλειψις σημειώσεων περὶ λειψάνων ἀγγείων ἐνταῦθα, ἅτινα θὰ ἐχρονολόγουν αὐτόν. Ὅρα τελευταῖον καὶ G. Mylonas *Excavations at Olynthus* I, σ. 12 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἀνακτόρῳ εἰς πάντας τοὺς θαλάμους καὶ τοὺς διαδρόμους. Καὶ ἐν μὲν τοῖς θαλάμοις θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπάρχωσι καὶ ἑρμάρια ἢ κιβώτια πλήρη τούτων, ἀλλ' ἐν τοῖς διαδρόμοις ἡ στενοχωρία τοῦ 1 μέτρου πλάτους δὲν ἐπέτρεπε τοιαύτην ῥύθμισιν. Μόνον ἐν ῥυμοῖς καὶ τούτοις ἐξηρτημένοις ἐκ τῆς ὀροφῆς ἦτο δυνατὸν νὰ τοποθετηθῶσιν ἐν μεγάλῳ πλήθει ἀγγεῖα ἄνευ βλάβης τῶν τοιχογραφιῶν. Ὁ διάδρομος Δ, πλ. 1 μ. καὶ μήκους περίπου 4 μ., ἀπέδωκε τοὐλάχιστον 80 μεγάλους ἑτεροστόμους ἀμφορεῖς ὕψ. 0.45 μ. κατὰ κανόνα. Ἀναρίθμητον δὲ ἦτο τὸ πλῆθος τῶν ὑψιπόδων κυλίκων, τῶν πινακίων, τῶν τριποδικῶν ἀγγείων καὶ ἄλλων τινῶν σχημάτων, ἅτινα συνελέχθησαν ἐν τοῖς ἄλλοις διαδρόμοις, πλεονάζοντα ἀλλαχοῦ μὲν ταῦτα ἀλλαχοῦ δ' ἐκεῖνα (πρβλ. *Ἀρχ. Ἐφ.* 1909 71 κ. ἀ.). Διὰ τούτων δὲ τῶν οὕτω βεβυσμένων διαδρόμων ἐπορεύετο ὁ βασιλεὺς ἐκτελῶν τὰ ὑψηλὰ αὐτοῦ καθήκοντα ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἔνοικοι τοῦ ἀνακτόρου, πιθανῶς δὲ καὶ οἱ κατασκευασταὶ τῶν ἀγγείων τεχνῖται ἢ ἐμπορικοὶ ὑπάλληλοι τοῦ βασιλέως, ὁσάκις ἐταμίευον ἢ ἐπώλουν τὰ ἀγγεῖα.

Ἀλλὰ καὶ οἱ θάλαμοι ἦσαν ὡσαύτως πλήρεις ἀγγείων, μάλιστα τῶν λεπτοτέρων καὶ μικροτέρων (πρβλ. *Ἀρχ. Ἐφ.* 1909,61 ἑξ.) Μόνον ὁ φωταγωγὸς Η οὐδὲν ἀγγεῖον περιεῖχεν. Ἦσαν δὲ πάντα καινουργῆ ἀτριβῆ καὶ ἄγραφα πλὴν τῶν ἑτεροστόμων ἀμφορέων. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ γραφὴ εἶνε ἁπλῆ, ἄνευ ἀξιώσεων καλλιτεχνικῶν, ὥστε καὶ τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποιότης καὶ τὸ ἀτριβὲς καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἐξ οὗ προέρχονται κλιβάνου ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ βιομηχανικὴ αὕτη παραγωγὴ ἦτο προωρισμένη πρὸς ἐμπορίαν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας κατασκευάζοντες τὴν πορσελάνην τῶν Σεβρῶν καὶ ὁ μιμηθεὶς αὐτοὺς τελευταῖος Kaiser τῆς Γερμανίας δὲν εἶνε οὔτε μόνα οὔτε πρῶτα παραδείγματα βασιλέων βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων οὔτε δὲ ὁ σιλφιοπώλης βασιλεὺς τῆς Κυρηναϊκῆς Ἀρκεσίλας.

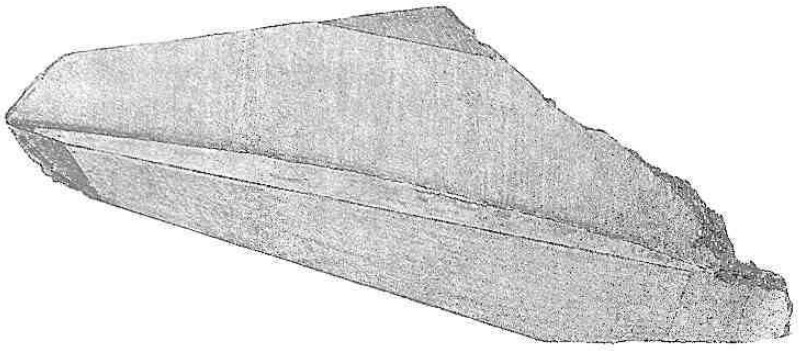
Ἀλλ' ἂν ὁ βασιλεὺς τῆς Καδμείας ἦτο βιομήχανος παραγωγὸς ἔμπορος ἀναλαμβάνων ὀχληρὰς φροντίδας χάριν κέρδους, ἠδύνατο ἀράγε ἄλλος ἄνθρωπος ἐν τῷ κράτει νὰ ἀνταγωνισθῇ τὸ βασιλικὸν ἐργοστάσιον καὶ νὰ κεντήσῃ τὸν βασιλέα εἰς τὸ μᾶλλον εὐαίσθητον σημεῖον, νὰ θίξῃ αὐτὸν εἰς τὸ συμφέρον, διὰ νὰ μὴ εἴπω εἰς τὸ βαλλάντιον ἢ τὸ χρηματοφυλάκιον, ἀφ' οὗ τότε δὲν ὑπῆρχον νομίσματα; Καὶ ἂν ἀληθῶς μηδεὶς ἐτόλμα νὰ πολεμήσῃ τὰ συμφέροντα τοῦ μονάρχου, πῶς ἐξηγεῖται, ὅτι τὸ ἀνάκτορον ἦτο τόσον πλῆρες προϊόντων, ὅτι δὲν ἐγίνετο κατανάλωσις; Ὁ βασιλεὺς θὰ ἦτο σφόδρα τεθλιμμένος διὰ τὴν στάσιν τοῦ ἐμπορίου. Αἰτία τῆς στάσεως ταύτης ἦτο ἀράγε πόλεμός τις, ἄλλη τις δυστυχία τοῦ κόσμου ἢ ἐμπορικὸς ἀνταγωνισμὸς ἄλλου τινὸς βιομηχάνου, ὃν ἀρτίως ἠθελήσαμεν νὰ ἀποκλείσωμεν; Πόσην δὲ λύπην θὰ ᾐσθάνθη ὁ βασιλεὺς ἀπολέσας μετὰ τοῦ ἀνακτόρου καὶ ὁλόκληρον τὴν ἑτοίμην πρὸς φόρτωσιν παραγωγὴν τοῦ ἐργοστασίου;

Πιστεύω μᾶλλον, ὅτι τὸ ἐργοστάσιον τοῦ βασιλέως δὲν εἰργάζετο μόνον διὰ τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ, ἀλλ' ὅτι θὰ ἐξέπεμπεν ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐμπορεύματα εἰς ἄλλα μέρη καθὼς ἔπραττον τὰ ἐργοστάσια τῆς Φοινίκης ἢ τῆς Αἰγύπτου (πρβλ. π.χ. Ἰλ. Δ. 141 ἑξ. Helbig, *Hom. Epos* 21 ἑξ. κ.ἀ. Busolt *Staatskunde*[3] 172 ἑξ). Μοὶ φαίνεται μάλιστα, ὅτι καὶ πάλαι θὰ ἐγίνοντο ἐμπορικαὶ πανηγύρεις εἰς διαφόρους τόπους καὶ ὅτι οἱ βιομήχανοι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐξέπεμπον εἰς αὐτὰς φορτία προϊόντων κοινῆς χρήσεως, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον· «ἐμπορικόν τι πρᾶγμα ἡ πανήγυρις» λέγει ὁ Στράβων. Ἡ συνήθεια μάλιστα, αὕτη, πληροῦσα κοινωνικὴν ἀνάγκην, θὰ ἦτο πολὺ παλαιὰ ἐν Ἀνατολῇ, ἔνθα διετηρήθη καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἐν μεγάλῃ ἀκμῇ, ὥστε νὰ παραγάγῃ τὰ καὶ ἄλλως χρήσιμα διὰ τὴν συγκοινωνίαν καραβὰν - σεράγια ἐπὶ τῶν ὁδικῶν ἀρτηριῶν τοῦ περσικοῦ κράτους, αἵτινες δὲν θὰ ἦσαν χρήσιμοι μόνον διὰ τὸ κρατικὸν ἀγγαρήιον (Ἡρόδ.). Διὰ τοιούτων ὁδῶν θὰ ἠλθεν ὁ ἀνατολίζων ῥυθμὸς τῆς Ἑλλ. ἀγγειογραφίας καὶ «βαρβάρων ὑφάσματα,» ἅτινα γινώσκει ὁ Ἴων τοῦ Εὐριπίδου. Ἀλλ᾽ ἡ βιομηχανία τῶν ἀγγείων δὲν ἦτο ἡ μόνη, ἣν ἤσκει ὁ βασιλεὺς τῆς Καδμείας, ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ πυρποληθέντος ἀνακτόρου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1928 εὗρον ἐν τῇ νοτίᾳ προσεκβολῇ τοῦ διαδρόμου ΦΜ εἰς χῶρον ἑνὸς περίπου τετραγωνικοῦ μέτρου μέγα πλῆθος λίθων ὀνύχων ἢ ἀχατῶν, τινῶν εἰς πλάκας τετμημένας διὰ πρίονος καὶ προωρισμένας πρὸς κατασκευὴν κοσμημάτων, ἄλλων δὲ εἰς παντοῖα κοσμήματα ἡμιτελῆ ἢ ἀποτυχόντα ἐν τῇ κατασκευῇ[1]. Εἶνε προφανές, ὅτι ἡ ἐργασία τῶν λίθων τούτων ἐγίνετο ὡσαύτως ἐν τῷ ἀνακτόρῳ ὑπὸ εἰδικῶν τεχνιτῶν καὶ ὅτι τὰ ὑλικὰ αὐτῆς ἦσαν πολύτιμα, ἀφ᾽ οὗ ἐξ αὐτῶν ἐγίνοντο κοσμήματα καὶ δὲν ὑπῆρχον ἐν Βοιωτίᾳ τοιαῦται ὕλαι, ἐν ᾧ ἐκ τοῦ προχείρου ἐκεῖ ὀπαλίου δὲν ὑπάρχουσι κοσμήματα. Τὰ ὑλικὰ ταῦτα

Εἰκ. 3. Κρύσταλλος ἐκ τοῦ Καδμείου.

λοιπὸν ἐφυλάσσοντο ἐντὸς τοῦ ἀνακτόρου. Μικρὸν κιβώτιον ἐν τῷ διαδρόμῳ ἢ κρυψών τις ἐν τῷ τοίχῳ αὐτοῦ ἤρκει νὰ περιλάβῃ αὐτά. Ἡ διασπορὰ ὅμως αὐτῶν ἐν ὅλῳ τῷ πλάτει τοῦ διαδρόμου ἐπὶ ἓν μέτρον μήκους καὶ εἰς ὕψος μέχρι 1 $^1/_2$ μ. παρὰ τὴν ΝΑ γωνίαν ἔξω τοῦ δωματίου Π ἐνδεικνύει κρυψῶνα ἢ κιβώτιόν τι φυλασσόμενον μᾶλλον *ὑψηλὰ* ἐν τῷ διαδρόμῳ. Τὰ ἡμιτελῆ ἔργα καὶ τὸ προπαρεσκευασμένον πρὸς αὐτὰ ὑλικὸν εἶνε σχετικῶς ὀλίγα καὶ δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ βιομηχανία αὕτη τοῦ βασιλέως ηὐδοκίμει περισσότερον, ἀφ᾽ οὗ ἕτοιμα ἔργα δὲν ἔμενον ἀπώλητα, ἐκτὸς ἂν ἡ ἐλλειψις ἱκανῆς πρώτης ὕλης εἶχεν ἐπίσχει τὴν λειτουργίαν τοῦ κλάδου τούτου τῶν βασιλικῶν ἐπιχειρήσεων.

Θὰ ἠδύνατό τις ὅμως νὰ δεχθῇ καὶ τὴν ἀπίθανον κατ᾽ ἐμὲ γνώμην, ὅτι ὁ πλούσιος ἰδιοκτήτης κατεῖχε τοιαύτην πρώτην ὕλην, ἵνα, ὅταν ἤθελεν ἐμφανισθῇ περιοδεύων τις εἰδικὸς λιθογλύφος, κατασκευάσῃ δι᾽ αὐτοῦ χρήσιμα κοσμήματα διὰ τοὺς ἐν τῷ ἀνακτόρῳ ἀνθρώπους. Τοιαῦτα ὅμως κοσμήματα δὲν εὑρέθησαν ἐν αὐτῷ ἄλλα.

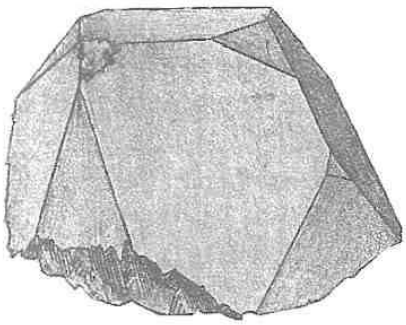
Ὅ,τι εἶπον περὶ τῶν ἀχατῶν ἰσχύει καὶ περὶ τῶν κρυστάλλων ***(εἰκ. 3 καὶ 4)*** τῶν εὑρεθέντων ὁμοῦ εἰς τὰ δωμάτια ΟΞ (ὅρα *Πρακτ. τ. ἀρχ. Ἑτ.* 1911, σ. 146 ἑξ.). Τὰ κρύσταλλα

1 Γράφω τινὰ περὶ τούτων ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας* τοῦ 1928, σ. 47 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ταῦτα φέρουσιν ὁμοίας ὡς οἱ ἀχάται πριονίσεις πρὸς ἀποτομὴν μερῶν χάριν κατασκευῆς κοσμημάτων (ὅρα εἰκ. 3). Τὴν ἐργασίαν ταύτην δὲν εἶχον ἐννοήσει, ὅτε ἔγραφον ἐν τοῖς ἄνω *Πρακτικοῖς* περὶ αὐτῶν.

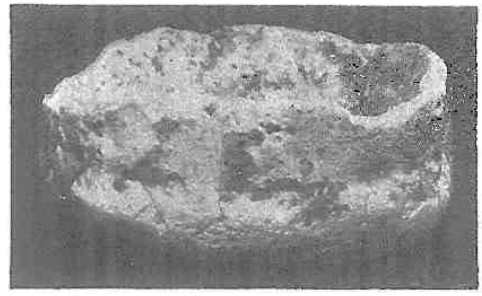
Πρὸς ὅμοιον σκοπὸν ἐχρησίμευσε καὶ τὸ ἐξ ἀργιλλικοῦ σχιστολίθου πρασίνου μαλακοῦ πελεκόμορφον σκεῦος, οὗτινος τὰς πριονίσεις ἐξέλαβον ὡς ἐκ μαχαιριοῦ ἀκονωμένου ἐπ᾽ αὐτοῦ προελθούσας (*Ἐφ. Ἀρχ.* 1909, σ. 79 εἰκ. 9. σ. 102).

Εἰκ. 4. Κρύσταλλος ἐκ τοῦ Καδμείου.

Ὥστε ἡ λιθογλυφία ἠσκεῖτο ἐν τῷ ἀνακτόρῳ διὰ ποικίλου ὑλικοῦ. Ἴσως μάλιστα θὰ ἠδύνατό τις νὰ συναγάγῃ καὶ τὸ πόρισμα, ὅτι, ἀφ᾽ οὗ τὰ ἐκ πολυτίμου ὕλης ξενικῆς κοσμήματα, τὰ προωρισμένα πρὸς ἐσωτερικὴν βεβαίως κατανάλωσιν, ἐξηντλοῦντο πωλούμενα, τὰ μὴ καταναλισκόμενα ἀγγεῖα θὰ εἶχον ἔδαφος καταναλώσεως ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κυρίως.

Ἀλλὰ μετὰ τῶν ἀχατῶν, ἤτοι ἐν τῷ αὐτῷ μικρῷ χώρῳ εὑρέθη καὶ κακόπλαστον ***(εἰκ. 5)*** ἀγγεῖον μικρὸν ἀνοικτὸν χειροποίητον ἐξ ὑαλώδους λευκῆς μάζης, φέρον ἴχνη πυρὸς ὑποκάτω (διάμ. 0.065 - 0.057. καὶ 0.025 κατὰ τὰ χείλη). Ὑπέθεσα κατ᾽ ἀρχάς, ὅτι θὰ ἦτο ἐξ ὕλης πυριμάχου καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς τῆξιν μετάλλων πολυτίμων καὶ ἐπίστευσα οὕτω, ὅτι τὰ χρυσᾶ φύλλα τὰ συνδεδεμένα διὰ σύρματος λεπτοῦ χρυσοῦ, τὰ εὑρεθέντα σποράδην ἐν τῷ ἀνακτόρῳ πανταχοῦ (*Πρ. τ. Α. Ε.* 1927,42 ἑξ. εἰκ. 8. 1911,146) δὲν ἦσαν ἁπλῶς κοσμήματα δηλωτικὰ μόνον τοῦ πλούτου τῶν ἐνοίκων, ἀλλὰ καὶ δείγματα ἐκ τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων τοῦ ἀνακτόρου τῶν προοριζομένων πρὸς πώλησιν, ἀφ᾽ οὗ μάλιστα εἶνε λίαν λεπτά, οἷα συνήθως εὑρίσκομεν ἐντὸς τάφων καὶ πιστεύομεν ὅτι μόνον χάριν τῶν νεκρῶν κατεσκευάζοντο. Ἀλλ᾽ ἔπειτα ἐπέστησα τὴν προσοχήν μου εἰς τὸ μέγα πλῆθος τῶν ψηφίδων ἐξ ὑαλομάζης τῶν εὑρεθεισῶν κυρίως ἐν τῷ θαλάμῳ Ν καὶ πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς πλησίον αὐτοῦ. Περὶ τούτων εἶχον πιστεύσει, ὅτι ὑπομιμνήσκουσι τὸν ὅρμον τῆς Ἁρμονίας, ὅτι ἐξυπηρέτουν συρμὸν ἀκμάζοντα καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πυρκαϊᾶς καὶ ὅτι ἐπομένως ἀνῆκον εἰς τὰ κοσμήματα τῶν γυναικῶν τοῦ ἀνακτόρου (πρβλ. *Πρ. τ. ΑΕ* 1911, 144,147,152). Νῦν χωρὶς νὰ ἀποκλείω τὴν χρῆσιν ταύτην, δέχομαι προσέτι, ὅτι αἱ ψηφῖδες ἐξ ὑαλομάζης κατεσκευάζοντο ἐν τῷ ἀνακτόρῳ καὶ ὅτι πρὸς τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐχρησιμοποιεῖτο ἴσως καὶ τὸ μικρὸν ἐξ ὁμοίας ὕλης πεποιημένον κακόπλαστον ἀγγεῖον. Ὅτι δὲ τοιαῦται ψηφῖδες κατεσκευάζοντο ἐν Ἑλλάδι δέχεται καὶ ὁ Τσούντας *Ἐφ. Ἀρχ.* 1897, 99 ἑξ. 104,127 ἑξ. πρβλ. αὐτ. 1909 σ. 102$_1$ καὶ 1917,195. Τὸ ἀγγεῖον δὲ εἶνε τοσοῦτον ἄτεχνον, ὥστε εἶνε ἀπαράδεκτος ἡ γνώμη, ὅτι ὑπεβλήθησάν ποτε εἰς τὸν κόπον νὰ προμηθευθῶσι καὶ νὰ κομίσωσιν αὐτὸ ἄλλοθεν εἰς Θήβας· ὥστε κατεσκευάσθη ἐκεῖ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ, ἔνθα εὑρέθη,

Εἰκ. 5. Ἀνοικτὸν χειροποίητον ἀγγεῖον ἐξ ὑαλώδους μάζης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

καὶ πιστοποιεῖ οὕτω, ὅτι ἡ τέχνη τῆς ὑαλοχοΐας ταύτης ἦτο γνωστὴ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ.

Τὸ ἐργαστήριον τῶν Θηβῶν δὲν εἶνε τὸ πρῶτον βεβαιούμενον ἐν Μυκηναϊκοῖς χρόνοις, ἀλλὰ τὸ δεύτερον. Ἤδη ὁ Τσούντας εὗρε τὸ πρῶτον εἰς οἰκίαν πρὸς Α τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μυκηνῶν: ἐκεῖ ἐν θαλάμῳ τινὶ εὗρε 5 τεμάχια χαλκηδονίου ἀργά, 7 κρυστάλλου, 1 ἀχάτου, 2 μαλαχίτου γεώδους, 1 γαληνίτου, 1 ἀγγείου ἐξ ἀχάτου, 1 ποτηρίου ἐξ ὑαλομάζης, κοσμήματά τινα ἐξ ὑαλομάζης καὶ ὀστοῦ καὶ πολλὰ τεμάχια θείου. Ἐν ἄλλῳ δωματίῳ παρακειμένῳ εὑρέθη φακοειδὴς ἀχάτης ἄνευ γλυφῆς καὶ ἄτρητος, βεβλαμμένος δ' εἴς τι μέρος τῆς περιφερείας. Ὁ Τσούντας παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι ἕνεκα τῆς βλάβης ταύτης ἔμεινεν ὁ λίθος ἡμίεργος ὑπὸ τοῦ ἐδῶ οἰκοῦντος καὶ ἐργαζομένου τεχνίτου (*Ἀρχ. Ἐφημ.* 1897 σελ. 121, Furtwängler, *Gemmen* III, 29. Ὅρα δὲ καὶ Τσούντα *Προϊστ. Ἀκροπ.* 315). Ἐκ τῶν ῥηθησομένων κατωτέρω θὰ γεννηθῇ ἡ ἀμφιβολία μόνον, ἂν ὁ τεχνίτης εἰργάζετο πρὸς ἴδιον λογαριασμὸν ἢ μᾶλλον ὡς βασιλικὸς τεχνίτης καθὼς ὁ ἐν τῷ Καδμείῳ, ὅτε ἡ γειτονικὴ πρὸς τὸ ἀνάκτορον οἰκία θὰ ἦτο παράρτημα αὐτοῦ, κτισθὲν ἀνεξάρτητον ἕνεκα τῆς ἀπροσφόρου τοῦ ἀνακτόρου θέσεως πρὸς ἀνάπτυξιν συνεχοῦς συνθέτου οἰκοδομικοῦ σχεδίου, ὡς ἐγένετο ἐν Θήβαις καὶ ἐν Τίρυνθι.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω βιοτεχνιῶν ἰδίας προσοχῆς ἀξία εἶνε ἡ λιθογλυφία. Εἴπον, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Βοιωτία καὶ αἱ πέριξ χῶραι δὲν παρέχουσιν ἀχάτην ἢ ὄνυχα ἐν γένει, ἡ ὕλη αὕτη ἦτο πολύτιμος πρὸς κόσμον τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι δὲν μετεχειρίζοντο πρὸς τοῦτο ὀπάλιον, ὅστις εὑρίσκεται εἰς τοὺς ἀγροὺς τῶν Θηβῶν. Πόθεν ὅμως ἤρχετο καὶ πῶς ἠγοράζετο ὁ ἀχάτης; τίνα ἀνταλλάγματα ἔδιδεν ὁ βασιλεὺς πρὸς ἀπόκτησιν αὐτοῦ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ, καθ' ὃν ἐπεκράτει τὸ ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον;

Γενικῶς ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα, αἱ πολύτιμοι ὕλαι, ἀντηλάσσοντο ἤδη κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους κομιζόμεναι ἐκ μακρινῶν τόπων. Ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ ἠλέκτρου, ὅπερ παραγόμενον ἐν τῇ Βαλτικῇ διεπέρα τὴν Εὐρώπην ὁλόκληρον ἤδη μεσούσης τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος π.Χ. καὶ φθάνον εἰς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν διεσπείρετο ἐν τοῖς μυκηναϊκοῖς χρόνοις εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα τοὐλάχιστον, εὑρισκόμενον νῦν ἐν τοῖς μυκηναϊκοῖς τόποις καὶ μάλιστα τοῖς τάφοις[1]. Ἤδη τῷ 1896 ὁ Götze ἐν *Festschrift für Bastian* σ. 339 ἑξ. ἐδέχθη τὴν διεθνῆ ἀνταλλαγὴν τῶν πολυτίμων μετάλλων καὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ οὐ μόνον δὲν ἐπολέμησέ τις ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐνίσχυσαν (ὅρα Hörnes *Urgeschichte der bildenden Kunst* 1898 σ. 123, πρβλ. 127 ἑξ. 309. Montelius *Prähist. Zeitschr.* 1910, 249 ἑξ. Bosch-Gimpera, *Atti del convegno Archeol. Sardo* 1926, 3 ἑξ. Hasebrök, *Staat und Handel im alten Griechenland* 1928 σ. 70). Ὁ Hasebrök ἔ. ἄ. λέγει περὶ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ὅτι τὰ μυκηναϊκὰ ἔργα τέχνης τὰ ἁπαντῶντα μέχρι τῶν περάτων τοῦ τότε προσιτοῦ κόσμου, προέρχονται ἐκ τοιαύτης ἀνταλλαγῆς. Τὰ δὲ ἀγγεῖα εἶνε περιφόρητον ἐμπόρευμα καὶ παρὰ πρωτογόνοις νῦν λαοῖς, πολλῷ μᾶλλον λοιπὸν παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς μυκηναίοις, οἵτινες ἐκέκτηντο καὶ πολιτισμὸν ὑψηλόν. Οἱ ἔμποροι θὰ ἐπορίζοντο πᾶν περιζήτητον ἐμπόρευμα ἔκ τινος ἀγορᾶς ἢ ἔκ τινος ἐργαστηρίου τεχνίτου τινός, καὶ ἂν εὕρισκον κέρδος, βεβαίως θὰ ἐπανήρχοντο, ἴσως δὲ ἐλάμβανον τὰ ἐμπορεύματα κομίζοντες ὡς

1 Πρβλ. Nilsson *The Minoan-Mycenean Relig.* 1927, 17 ἑξ., ἔνθα παραλείπονται αἱ Θῆβαι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἀνταλλάγματα ἐκ μακρινῶν χωρῶν πολύτιμόν τι μέταλλον. Τίς οἶδε λοιπόν, ἂν ὁ Κάδμος εἶχε πληρώσει ἀγγείων καὶ τοὺς θαλάμους καὶ τοὺς διαδρόμους τοῦ ἀνακτόρου ἀναμένων τὸν ξένον ἔμπορον, ὅστις θὰ «ἠγόραζε» τὰ ἐστοιβαγμένα βιομηχανικὰ προϊόντα τοῦ βασιλικοῦ ἐργοστασίου κομίζων κρύσταλλον καὶ ἀχάτας καὶ ἄλλους ἴσως λίθους καὶ χρυσὸν καὶ δούλους, καὶ πολύτιμα ὑφάσματα καὶ ὅ,τι ἄλλο ἐχρειάζετο ὁ ἐπιχειρηματικὸς βασιλεύς, ὅστις οὔτε ταῦτα οὔτε χαλκὸν οὔτε ἄργυρον οὔτε μόλυβδον εἶχεν ἰθαγενῆ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ, μετεχειρίζετο ὅμως πάντα ταῦτα ἐπείσακτα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ χρυσοχοϊκὴ τέχνη ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ εἶνε εὐχερεστέρα τῆς λιθογλυφίας, τὰ δὲ χρυσοχοϊκὰ ἀντικείμενα τὰ εὑρεθέντα ἐν τῷ ἀνακτόρῳ δὲν ὑπερβαίνουσι τὴν φιλοδοξίαν κοινοῦ ἐργαστηρίου, πιστεύω, ὅτι εἶνε ἐγχώρια ἔργα, τεχνικὰ προϊόντα τοῦ ἀνακτόρου δι' ὕλης, ἣν ὁ βασιλεὺς ἐπορίζετο, ὡς καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, ἔξωθεν. Ἂν δ' ἴσχυεν ἡ γνώμη, ὅτι τὰ ἐλαφρὰ χρυσᾶ κοσμήματα, δισκάρια λεπτὰ συνήθως συνδεόμενα διὰ λεπτοῦ σύρματος μετ' ἀλλήλων, ἦσαν προωρισμένα χάριν μόνων τῶν νεκρῶν ὡς ἐντάφια κοσμήματα, θὰ ἦτο τοῦτο τεκμήριον, ὅτι πάντως ταῦτα κατεσκευάσθησαν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ. Νομίζω ὅμως, ὅτι ὀρθῶς ὁ Τσούντας (*Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος πολιτισμὸς* σ. 75 ἑξ.), καίπερ εὑρὼν τοιαῦτα κοσμήματα ἐν τάφοις, φαντάζεται ὅμως, ὅτι ἐφόρουν αὐτὰ ἐξηρτημένα ζῶσαι αἱ γυναῖκες καὶ ὅτι ἡ κίνησις καὶ ἡ ἀκτινοβολία τοῦ χρυσοῦ ηὔξανε τὴν χάριν αὐτῶν.

Κατὰ τἀνωτέρω ὁ βασιλεὺς ἤσκει ἀγγειοπλαστικήν, γλυπτικὴν πολυτίμων λίθων, ὑαλοχοϊκὴν καὶ χρυσοχοϊκὴν τέχνην κοσμημάτων. Ἡ τελευταία γίνεται πιθανωτέρα, ἂν παραβάλωμεν τὸ πλῆθος τῶν ἀγγείων, ἅτινα παρῆγε καὶ προσέφερεν ὁ βασιλεύς, πρὸς τὸ πιθανὸν πλῆθος τῶν ἡμιπολυτίμων λίθων, οὓς ἐλάμβανε. Εὑρίσκω, ὅτι τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἰσοφορίσῃ τὴν ἀξίαν τῶν ἀγγείων, πρῶτον διότι δὲν θὰ ἦτο μέγα, ἐπειδὴ τὰ κατασκευαζόμενα κοσμήματα ἦσαν γενικῶς μικρά, δεύτερον διότι ὁ ποριστὸς τῶν λίθων ἐν τῷ τόπῳ τῆς προελεύσεως εἶνε σχεδὸν ἀδάπανος, ἐπειδὴ αἱ πλάκες ἀχάτου, ὅσαι διατηροῦσι τὴν ἀρχικὴν ὄψιν τοῦ πυρῆνος, ἐξ οὗ ἐπριονίσθησαν, δεικνύουσιν αὐτὴν στρογγύλην, ἤτοι εἶχον μορφὴν περιφορήτων *ἐπὶ τῆς γῆς* χαλίκων καὶ τρίτον διότι ἡ ἀξία τῶν ἐξ αὐτοῦ κοσμημάτων προέρχεται κατὰ μέγα ἐπίσης μέρος καὶ ἐκ τῆς δυσχερείας τῆς ἐξεργασίας αὐτοῦ. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ χρυσός, μέταλλον ἀνύπαρκτον ἐν Βοιωτίᾳ, ἔρχεται ὡς πιθανὸν ἀντάλλαγμα τῶν προϊόντων τοῦ πηλοπλαστικοῦ ἐργαστηρίου.

Ἀλλ' ἂν ὁ βασιλεὺς ἐχρειάζετο τηλικαύτην παραγωγὴν ἀγγείων, ἵνα τροφοδοτήσῃ τὰ ἄλλα εἰδικὰ ἐργαστήρια τοῦ ἀνακτόρου διὰ σπανίων καὶ πολυτίμων ὑλικῶν, τί ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ ἰδιώτης τεχνίτης εἰς ξένον ἔμπορον, ἵνα πορισθῇ ὅμοια ὑλικὰ καὶ ἀσκήσῃ βιοτεχνίαν πολυτίμων κοσμημάτων; Εὑρίσκω λοιπόν, ὅτι μόνον πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἄνακτες ἦσαν δυνατοὶ νὰ ἀσκῶσι τοιαύτας ἐπιχειρήσεις καὶ διὰ τοῦτο οἱ εἰδικοὶ τεχνῖται, εἴτε ξένοι (Pschor, *Philol. Wochens.* 1913, 542) εἴτε ἐγχώριοι, ὅταν δὲν ἦσαν μισθωτοὶ παρὰ τοιούτοις ἐργοστασιάρχαις, περιώδευον τὴν Ἑλλάδα καὶ προσέφερον τὴν τέχνην αὐτῶν εἰς ἐκείνους, οἵτινες κατεῖχον πρώτην ὕλην πρὸς ἐργασίαν. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πάντως οἱ ἄνακτες. Ὁ Μενέλαος δωρεῖται ἀργυροῦν καὶ χρυσοῦν κρατῆρα τῷ Τηλεμάχῳ (Ὀδ. 0,103,115 ἑξ. 121,207), ὁ δὲ Νέστωρ βεβαίως ἔδωκε τὸν χρυσόν, ὃν ὁ χρυσοχόος περιέχεε περὶ τὰ κέρατα τῶν θυμάτων (γ, 425), καὶ εἰς ἄνακτά τινα, ἴσως τὸν βασιλέα τῆς Τίρυνθος, θὰ ἀνῆκεν ὁ θησαυρὸς ὁ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

εὑρεθεὶς αὐτόθι παρὰ τὸν ὀχυρὸν λόφον τῷ 1915 (*Πρακτικὰ τῆς ΑΕ* 1915 σ. 204 ἑξ. *Ἀρχ. Δελτ.* 1916 Παράρτ. σ. 13 ἑξ.). Ἐν τῷ θησαυρῷ τούτῳ εὑρέθησαν μετ' ἀγγείων χαλκῶν καὶ παντοίων καὶ πολυπληθῶν πολυτίμου ὕλης κοσμημάτων καί τινα ἐλάσματα ἢ ῥάβδοι ἢ πλίνθοι χαλκοῦ ἢ χρυσοῦ ἢ ἐλέφαντος ὡς πρώτη ὕλη, ἣν ἐκέκτητο ὁ κύριος καὶ παρεῖχε τῷ τεχνίτῃ πρὸς κατασκευὴν κοσμημάτων (πρβλ. *Ἀρχ. Δελτ.* ἔ.ἄ. ἀριθ. 3,7,10,17, εἰκ. 5 καὶ σ. 21 ἀριθ. 8). Ὅταν δὲ οἱ ἐργοδόται παρέχωσι *τὴν πρώτην* ὕλην, σημαίνει τοῦτο, ὅτι οἱ ἐργολῆπται δὲν εἶχον τοιαύτην ὕλην κατὰ κανόνα· ὥστε τοιοῦτοι ἄνδρες δὲν ἠδύναντο νὰ ἱδρύσωσι μεγάλα ἐργαστήρια βιομηχανικῆς παραγωγῆς.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον ὅμως τοῦ πορισμοῦ τῶν πολυτίμων ἢ ἁπλῶς χρησίμων ἀλλὰ σπανίων ὑλῶν ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω καὶ τόδε.

Ὅταν οἱ βασιλεῖς κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς ἤδη χρόνους ἐκάλουν ἀλλήλους ἀδελφοὺς ὡς συμβαίνει μεταξὺ Δαναοῦ καὶ Αἰγύπτου (Ἀπολλόδ. 2,1,4,3) καὶ μεταξὺ τῶν χιττιτῶν βασιλέων τοῦ Βογὰζ-κιοϊ καὶ τῶν βασιλέων τῆς Ἀχιγιάβα (Ἀχαΐας) κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα π.Χ. Forrer. *Mitteil. d. deutsch. Orientgesells.* N° 63, 1924), δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι δύο βασιλεῖς φιλίως διακείμενοι κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους χρόνους θὰ ἐφιλοφρονοῦντο ἀλλήλους διὰ δώρων, ἐν οἷς τὰ μᾶλλον εὐχάριστα καὶ ἀσπάσια θὰ ἦσαν ὅσα δὲν ἦσαν εὐκόλως ποριστὰ ἑκατέρῳ.

Τοιαῦτα δῶρα μάλιστα εὔκολον εἶνε νὰ φαντασθῶμεν ὅτι καὶ ἐξεμαιεύοντο ἢ ἁπλῶς καὶ ἀφελῶς ἐζητοῦντο ὑπὸ τοῦ ἔχοντος ἀνάγκην μονάρχου. Ὅπλα καὶ ἄγγεῖα πολυτελῆ καὶ ἐσθῆτες κ.ἄ. ὡς βασιλικὰ δῶρα μνημονεύονται συχνὰ παρ' Ὁμήρῳ. Ὅτι ὅμως καὶ ἀκατέργαστα μέταλλα μετεδίδοντο ἢ ἐζητοῦντο ὡσαύτως, γινώσκομεν ἐκ τῆς βασιλικῆς ἐν σφηνοειδεῖ γραφῇ ἀλληλογραφίας τῶν αἰγυπτίων βασιλέων Ἀμενόφιος τοῦ III καὶ τοῦ IV μετ' ἀσιατῶν ἀνεξαρτήτων ἢ ὑποτελῶν βασιλέων, εὑρεθείσης τῷ 1885 ἐν Τὲλλ ἐλ Ἀμάρνα τῆς Αἰγύπτου[1]. Ἡ ἀλληλογραφία ἀνάγεται λοιπὸν εἰς τὸν 14ον αἰῶνα π.Χ. ἤτοι ἀντικατοπτρίζει κατάστασιν κρατοῦσαν ἀκριβῶς ἐν τοῖς μυκηναϊκοῖς χρόνοις, εἰς οὓς ἀνάγεται τὸ πυρποληθὲν ἀνάκτορον τῶν βοιωτικῶν Θηβῶν. Ὅτι δὲ ὑπῆρχον σχέσεις μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ τῆς τότε Ἑλλάδος, εἶνε πασίγνωστον· ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν τοῦτο μὲν τῶν αἰγυπτιακῶν σκαραβαίων τοῦ Ἀμενόφιος III, οἵτινες εὑρέθησαν ἐν Μυκήναις καὶ Ρόδῳ, τοῦτο δὲ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ τάφου τοῦ Τουθμώσιος III (β΄ ἥμισυ τοῦ 15ου αἰῶν. π.Χ.), ἔνθα ἄνδρες νησιῶται τοῦ Αἰγαίου κομίζουσι τῷ βασιλεῖ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα ὡς δῶρα (πρβλ. Τσούντα *Μυκ. καὶ μυκην. πολ.* 212 ἑξ. πρβλ. Evans, *Palace of Minos* I 280 ἑξ., 286 ἑξ., II, 167 ἑξ. 192 ἑξ. 253 ἑξ. 736 ἑξ.). Συνολικὸν κατάλογον ὅρα νῦν παρὰ Pendlebury, *Aegyptiaca* Cambridge 1930).

Κατὰ τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἐλ Ἀμάρνα ὁ βαβυλώνιος βασιλεὺς Καδασμὰν-Βὲλ χρειάζεται διαρκῶς χρυσὸν καὶ πιέζει τὸν «ἀδελφόν» του βασιλέα τῆς Αἰγύπτου νὰ στείλῃ αὐτῷ μεγάλας ποσότητας τῆς πολυτίμου ὕλης, τόσον μεγάλας καὶ δαψιλεῖς ὅσον ἡ γῆ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀμένοφις δὲν στέλλει τὴν ζητουμένην ποσότητα, γεννῶνται προστριβαί.

Ὁ Τουσραττά, βασιλεὺς τῶν Μεττανί, γράφει πρὸς Ἀμένοφιν τὸν τρίτον μεταξὺ ἄλλων

1 Ed. Meyer, *Gesch. d. Altert.*[6] I II σ. 19 § 154. Breasted. *Gesch. Aegyptens* μετάφρ. γερμ. ὑπὸ H. Ranke 1910 σ. 276, Μετάφρασις γερμανικὴ τῶν σπουδαιοτάτων τούτων ἐπισήμων ἱστορικῶν ἐγγράφων ὑπὸ Knudtzon *Die El Amarna Tafeln* 1907.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

(Knudtzon σ. 136 ἑξ.): «Ἂς εὐαρεστηθῇ ὁ ἀδελφός μου νά μοι στείλῃ δεκαπλάσια τῶν ὅσων ἔστειλε πρὸς τὸν πατέρα μου. Καὶ παρεκάλεσα (=παρακαλῶ) τὸν ἀδελφόν μου, νά μοι στείλῃ πολὺν χρυσόν, λέγων: «περισσότερον ἢ τὸν πατέρα μου ἂς εὐαρεστηθῇ ὁ ἀδελφός μου νά με πλουτίσῃ καὶ νά μοι στείλῃ». Εἰς τὸν πατέρα μου δὰ ἔστειλες πολὺν χρυσόν, μεγάλας χρυσᾶς φιάλας(;) καὶ μεγάλας χρυσᾶς στάμνους(;) ἔστειλες αὐτῷ, χρυσᾶς πλάκας(;) τόσον ἀφθόνως ὅσον καὶ χαλκὸν ἔστειλες αὐτῷ... Οὕτως ἂς εὐαρεστηθῇ ὁ ἀδελφός μου νά μοι στείλῃ λίαν πολὺν χρυσόν, ἀμετρήτως πολὺν ἂς μοι στείλῃ ὁ ἀδελφός μου. Ὁ ἀδελφός μου ἂς μοι στείλῃ περισσότερον χρυσὸν ἢ ὅσον εἰς τὸν πατέρα μου. Ὑπάρχει δὰ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ ἀδελφοῦ μου τόσος χρυσός, ὅση ἄμμος»[1]... Ὡς ἀπάντησιν δὲ πρὸς ὁμοίας ἐπιστολὰς ἔστειλεν ὁ Ἀμένοφις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀσσυρίας δῶρον 20 τάλαντα χρυσοῦ. Ὁ δὲ ὑποτελὴς βασιλεὺς τῆς Κύπρου (Ἀλασίας) στέλλει εἰς Αἴγυπτον μεγάλα ποσὰ χαλκοῦ κυπρίου (cuprum). Ἅπαξ δέ, λιμοῦ ἐπισκήψαντος εἰς Κύπρον, δὲν ἔστειλε καὶ ζητεῖ συγγνώμην διὰ τοῦτο, (πρβλ. *Klio* 1921, 236).

Ὁμοίας σχέσεις τῶν βασιλέων δεικνύουσιν αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν Χετταίων τοῦ Βογὰζ-κιοϊ. Π.χ. ὁ Ραμσῆς ὁ ΙΙ ζητεῖ παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀττουσὶλ σίδηρον, ὃν οὗτος ἀρνεῖται εὐγενῶς νὰ δώσῃ, λέγων, ὅτι πρὸς καιρὸν δὲν εἶχε *(Zeitschr. d. D. Morgenl. Ges.* 1918, 61. Schachermayr *Athen. Mitt.* XLI σ. 414.

Ἂν ὅμοια πράγματα ἐφαρμόσωμεν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ συγχρόνου τότε βασιλέως τῶν βοιωτίων Θηβῶν, θὰ ἴδωμεν, ὅτι οὗτος εἶχε τὴν εὐχέρειαν ὄχι μόνον διὰ τοῦ ἐμπορίου ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς φιλίας τῶν βασιλικῶν «ἀδελφῶν» νὰ πορίζηται μέταλλα ἢ ἄλλας πολυτίμους ὕλας, μάλιστα δὲ ἂν προσέφερε καὶ ἀντίδωρα, ἅτινα ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐν ἀφθονίᾳ καὶ οἷα δὲν λείπουσιν οὐδ' ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Ἐλ Ἀμάρνα.

Τοιουτοτρόπως καταλήγομεν συνάγοντες, ὅτι κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους τὰ δαπανηρὰ καὶ μεγάλων κεφαλαίων ἢ σπανίων ὑλῶν δεόμενα ἐπιτηδεύματα δὲν ἠδύναντο νὰ ἀσκήσωσι κοινοὶ ἄνθρωποι, ἀλλ' ἡγεμόνες καὶ ἄνακτες ἱδρύοντες μεγάλα διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐργαστήρια καὶ ἀπασχολοῦντες εἰδικοὺς τεχνίτας εἴτε μισθωτοὺς εἴτε δούλους. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι, ὡς ἐλάμβανον ὡς δῶρα ἢ ἠγόραζον τὰ ξενικὰ ὑλικά, καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπορίζοντο καὶ εἰδικοὺς ἐκ τῶν αὐτῶν χωρῶν τεχνίτας, οἵους γινώσκει ὕστερον ὁ Ὅμηρος κλητοὺς ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν. Τοιαύτη δ' ἐκδοχὴ ἐνισχύει τὴν γνώμην, ὅτι καὶ ζωγράφοι καὶ ἀρχιτέκτονες ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ Κρήτης[2], φωτίζει δ' αὐτὴν διὰ νέου φωτὸς ὡς καὶ τὴν ὅλην οἰκονομικὴν ζωὴν τῶν σκοτεινῶν ἐκείνων χρόνων. Ἡ τεχνικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν πρώτων τοιχογραφιῶν τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς βαθμιαία κατάπτωσις ἐγχωρίου τέχνης, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς διάκρισις ἔργων τεχνικῶν, ὧν οἱ κατασκευασταὶ ἀκολουθοῦσιν ἑκάτεροι ἰδίαν παράδοσιν.

Πρὸς τίνας χώρας ἄγουσι τὸν Κάδμον εἰς σχέσεις οἱ ἡμιπολύτιμοι λίθοι καὶ τὰ ἄλλα

1 Ἐν διαλέξει αὐτοῦ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Γερμαν. ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτῳ ὁ Ed. Meyer ἐξήνεγκε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ πολὺς χρυσὸς τῆς Αἰγύπτου προέρχεται πιθανῶς ἐκ τῶν ὀρέων τῆς χώρας τῶν Σομαλί. Περὶ τῆς βορείας Εὐρώπης ὅρα Hörnes ἔ. ἀ. 128.

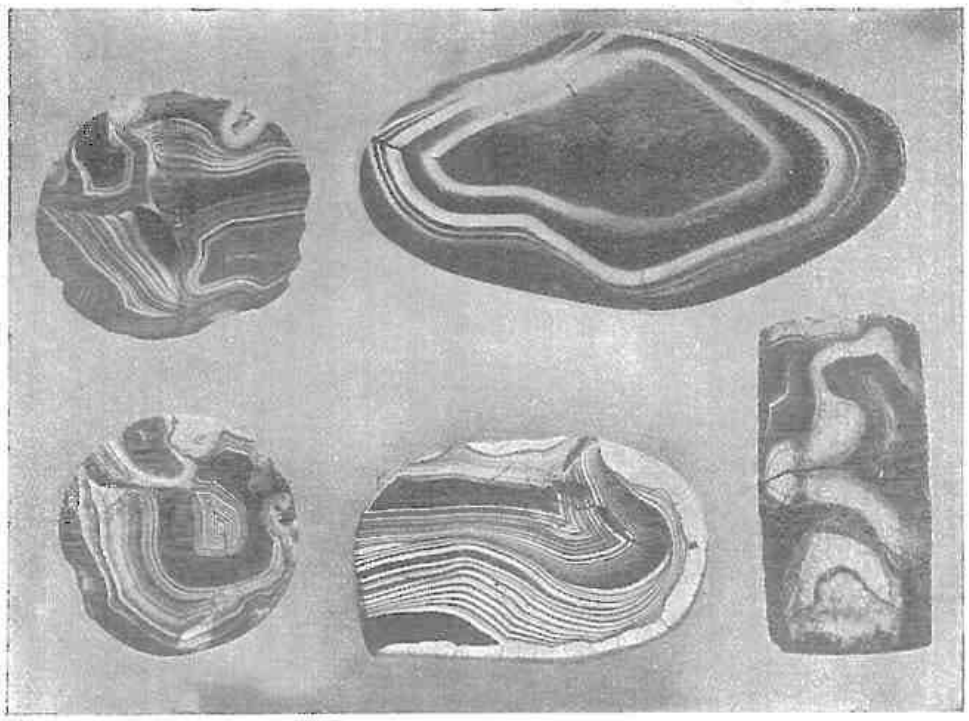
2 Ὁ Evans *Palace of Minos* ΙΙ¹ σ. 168 πρβλ. ΙΙΙ, 416 ὁμιλεῖ περὶ τῶν πιθανῶν ὁδῶν ἐκ Κρήτης εἰς Βοιωτίαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

μὴ βοιωτικὰ ὑλικὰ τῶν βιομηχανιῶν του, ἃς εἴπωσιν ἄλλοι δυνάμενοι νὰ ἔχωσι ἐγκύρους ὀρυκτολογικὰς γνώμας.

Ἐπισυνάπτω κατάλογον τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα ἐσώθησαν ἐκ τοῦ ἐν τῷ Καδμείῳ ἀνακτόρῳ ἐργαστηρίου ἡμιπολυτίμων λίθων, εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θέρους

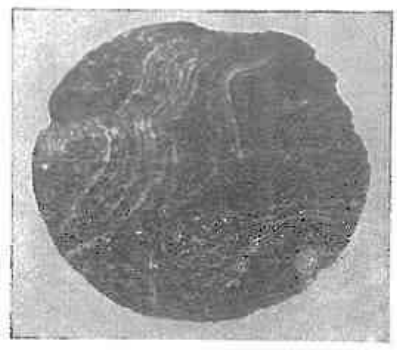
α β

γ δ ε

Εἰκ. 6. Εἰργασμένοι ἀχάται ἐκ του Καδμείου τῶν Θηβῶν.

τοῦ 1928. Ἐν αὐτοῖς περιλαμβάνεται καὶ μία κεκαυμένη ψηφὶς ὑαλομάζης καί τινες ὀψιανοί, ὧν εἷς λίαν κεκαυμένος καὶ ὅ,τι ἄλλο. Τὴν ἐργασίαν τοῦ ὀψιανοῦ δὲν δέχομαι γενομένην ἐν τῷ ἀνακτόρῳ (εὑρέθησαν καὶ ἀλλαχοῦ ἐν αὐτῷ ὀψιανοί), τὰ ἐξ αὐτῶν ὅμως ἐργαλεῖα ἴσως ἐχρησιμοποιοῦντο ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐργαστηρίῳ.

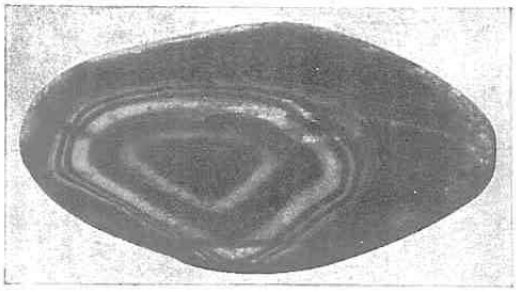
Εἰκ. 7. Ἡ ὀπισθία ἤτοι ἡ φυσικὴ ἀργὴ ὄψις του λίθου εἰκ. 6α.

1. ***Εἰκ. 6α.*** Ἔχει διάμ. 0.046, πάχ. μέγιστον κατὰ τὰ χείλη σχεδὸν 0.004, ὄπισθεν δὲ δεικνύει καμπύλην καὶ ἁδρὰν τὴν φυσικὴν ὄψιν τοῦ λίθου ***(εἰκ. 7).*** Ἐπριονίσθη ἐκ δύο ἀντιθέτων σημείων, αἱ δὲ δύο πριονίσεις δὲν συνηντήθησαν ἀκριβῶς. Αἱ πριονίσεις λεῖαι. Ἄγνωστον ἂν ὁ πρίων ἦτο ὀδοντωτός.

2. ***Εἰκ. 6β.*** Μῆκ. 0.095, πλ. 0.05, πάχ. μέγιστον κατὰ τὸν κρημνὸν τῆς ἀποτομῆς 0.01, ἀλλὰ πρὸς τὸ κέντρον ἀεὶ μεῖζον, ἐπειδὴ ἡ ὄψις εἶναι ἐπικαμπὴς καὶ λεία. Πῶς ἐγένετο ἡ ἐπικαμπὴς λείανσις, δὲν φαίνεται, οὐδ᾽ ἔχω ἐγὼ νὰ εἴπω οὐδ᾽ ἠδυνήθην νὰ μάθω, πῶς γίνονται τοιαῦται ἐργασίαι. Ἐπίσης δὲν διακρίνω πῶς ἐτμήθησαν τὰ χείλη καμπυλόγραμμα ἢ πῶς τμηθέντα ἴσως γωνιώδη ἐλειάνθησαν καμπύλως. Ἀπτόμενος δὲ τῶν ζητημάτων τούτων οὕτω, καταλείπω αὐτὰ νὰ λυθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι. Ὄπισθεν *(εἰκ. 8)* φαίνονται κατὰ μῆκος ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν δύο πριονίσεις, ὧν ἡ πρώτη βαθυτέρα πως, ἡ δὲ δευ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τέρα ὑψηλότερον ἀχθεῖσα, ἵνα ἴσως ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐκ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς ἀχθείσης πρώτης πασῶν πριονίσεως. Ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ δύο δὲν συνηντήθησαν τελείως. Οὕτως ἔχομεν τρεῖς πριονίσεις, αἵτινες ὅμως ἐν μέσῳ τοῦ λίθου κατέλιπον κατὰ μῆκος στενόμακρον σύνδεσμον πρὸς τὸν ὅλον πυρῆνα τοῦ λίθου· τὸν σύνδεσμον τοῦτον ἢ ἀπέκοψαν διὰ δύο πιθανῶς πριονίσεων τελευταῖον ἢ ἀπέθραυσαν καὶ ἔπειτα ἐλείαναν, οὕτως ὥστε νὰ δεικνύῃ δύο συναντώμενα ἐπίπεδα. Ὁ λίθος εὑρέθη ἀκέραιος, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀτυχία παρακολουθεῖ τὴν εὐτυχίαν, ἀπέπεσεν ὁ λίθος ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἄλλως προσεκτικωτάτου ἐργάτου καὶ ἐθραύσθη κατὰ τὸ μέσον πλάτος εἰς δύο, εἶναι δὲ νῦν συγκεκολλημένος. Τί εἶδος κοσμήματος θὰ ἀπετέλει ἡ πλάξ, ἐλεύθερος εἶναι πᾶς τις νὰ φαντασθῇ. Ἡ ἐξεργασία εἰς ρομβοειδὲς σχῆμα παρακολουθεῖ τὸν σχηματισμὸν τῶν φλεβῶν τοῦ λίθου.

Εἰκ. 8. Ἡ ὀπισθία ὄψις τοῦ λίθου εἰκ. 6β.

3. ***Εἰκ. 6γ.*** Διάμ. 0.04. πάχ. μέγ. 0.04. Φαίνεται ὅτι εἶχε τμηθῆ διὰ δύο πριονίσεων καὶ ἐλειάνθη εἶτα (κυματισμὸς τῆς ἐπιφανείας κατὰ τὸ κέντρον δεικνύει τὴν συνάντησιν τῶν δύο πριονίσεων). Ὄπισθεν δεικνύει δύο ἐπίσης πριονίσεις καταλιπούσας ἐν μέσῳ διαμετρικῶς σύνδεσμον, ὅστις ἀποθραυσθεὶς ἐσχημάτισεν ἀνώμαλον ταινίαν, πλ. 0.006.

4. ***Εἰκ. 6δ.*** Μῆκ. «διαγώνιον» μέγιστον 0.06, εὐθὺ μῆκ. 0.058, πλ. μέγ. 0.042 καὶ πάχ. μέγ. 0,01· ἡ μία γωνία καὶ ἐνιαχοῦ ἡ ἐπιφάνεια βεβλαμμένη. Ἡ περιτομὴ σύμφωνος πρὸς τὴν φορὰν τῶν ἐγχρώμων φλεβῶν, ὥστε ὅλος ὁ λίθος ἦτο προωρισμένος νὰ ἀποτελέσῃ ἓν κόσμημα.

5. ***Εἰκ. 6ε.*** Ἡμίτομον πολυέδρου κυλίνδρου, ἔχον πέντε λείας μακρὰς ἕδρας πλ. 0.008, 0.009, 0.012, 0.01, 0.009. διάμ. 0.028. μῆκ. 0.055. Βεβλαμμένον ὑπὸ τῆς πυρᾶς καὶ ἐρρωγὸς ἐν μέσῳ, θολὸν δὲ διὰ τοῦτο καὶ μὴ ἀποστίλβον. Ἡ ὀπισθία πλευρά, ἥτις δίδει τὴν διάμετρον, ἀπεκόπη διὰ μιᾶς πριονίσεως, ἥτις κατέληξεν εἰς τὸ ἕτερον χεῖλος καταλιποῦσα στενοτάτην λωρίδα ἀποθραυσθεῖσαν ἐν τέλει. Ἐπειδὴ ἡ στενὴ αὕτη λωρὶς καταλείπει ἀνέχουσαν ἐλαφρῶς μᾶζαν, ἔπεται ὅτι ἡ ὄψις αὕτη τοῦ λίθου δὲν ἐλειάνθη τεχνητῶς, ἀλλ' ἡ λειότης παρήγετο διὰ τῆς πριονίσεως; Αἱ ἐπὶ κεφαλῆς ἄκραι πλευραὶ ἐλαφρῶς καμπύλαι λεῖαι.

6. ***Εἰκ. 9α, 10α*** Ὀκτάεδρος κύλινδρος. Εἶχε τμηθῆ πρῶτον εἰς τετράπλευρον πλίνθον, ἀποτμηθεισῶν δὲ τῶν γωνιῶν εἰς στενὰς ἕδρας ἀπετελέσθη τὸ νῦν σχῆμα. Ὕψ. 0.042. Διάμ. διαγώνιος ἄνω 0.028, κάτω 0.030 (αἱ ἐπιφάνειαι ἄνω καὶ κάτω ἐλαφρῶς καμπύλαι, αἱ δὲ ἀκμαὶ ἀποτετμημέναι ὀλίγον διὰ λειάνσεως). Πλάτ. πλευρῶν μέγ. 0.014, 0.01, 0.015, 0.01, 0.015, 0.009, 0.016, 0.009 (αἱ ἐκ τῆς ἀποτομῆς τῶν γωνιῶν τῆς πλίνθου πλευραὶ στενότεραι).

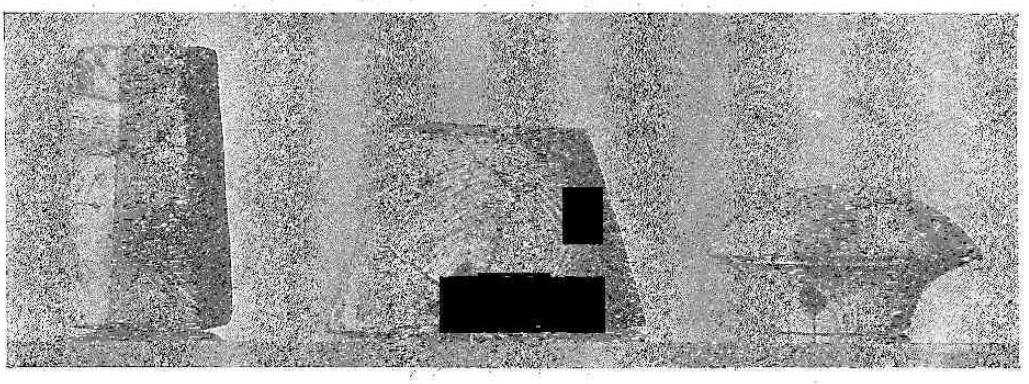
7. ***Εἰκ. 9β, 10β.*** Κόλουρος κῶνος λίαν κεκαυμένος καὶ διασπασθεὶς διὰ τοῦτο εἰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

πλείονα τεμάχια, συγκεκολλημένος δὲ νῦν καί που καὶ ἐλλιπής. Μεγάλη διάμ. 0.052, μικρὰ διάμ. 0.031, ὕψ. πλάγιον 0.033. Ἴσως ἦτο προωρισμένον τὸ τεμάχιον νὰ γίνῃ μῆλον ἢ κομβίον λαβῆς ξίφους (πρβλ. Τσούντα *Μυκῆναι καὶ μυκ. πολιτ.* 86).

8. ***Εἰκ. 9γ, 10,γ.*** Μῆλον ἢ κομβίον λαβῆς ξίφους ἢ σκήπτρου (;). Ἐπικαμπὲς κυκλικὸν ἄνω, τορευτῶς ὑποκάτω μειούμενον, σχηματίζον πρῶτον περὶ τὸ χεῖλος βαθυτέραν ταινίαν

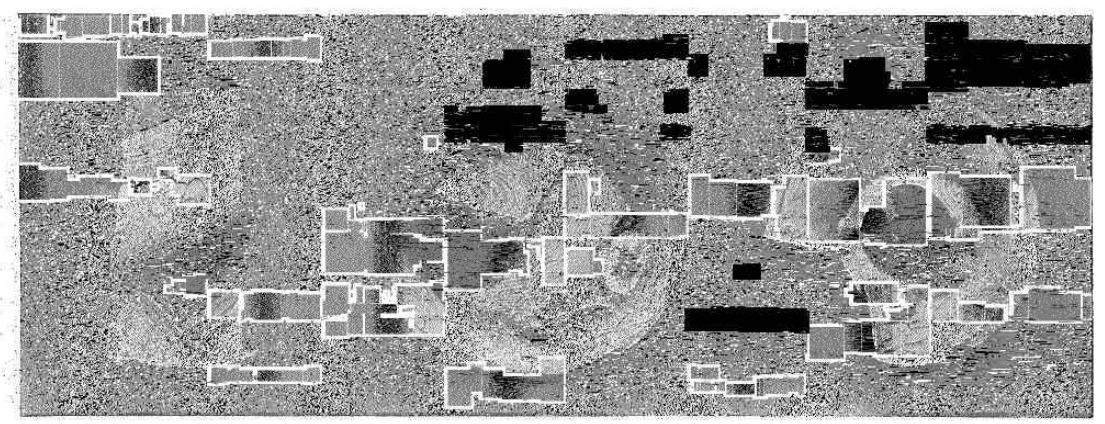
α β γ

Εἰκ. 9. Σκεύη ἢ κοσμήματα ἐξ ὄνυχος. Ἐκ τοῦ Καδμείου Ἀνακτόρου.

πλ. 0.002 καὶ καταλῆγον εἰς βάσιν ῥαβδώδη διαμ. 0.02, κοίλην ἐντὸς μέχρι βάθους σχεδὸν 0.014. Ἡ περιφέρεια τοῦ κοίλου ἀνισοπαχὴς (πρβλ. εἰκ. 10γ). Τὸ ὅλον κεκαυμένον καὶ ἐστερημένον τῆς λαμπηδόνος τῶν χρωμάτων· τὸ ἐλλεῖπον μέρος δὲν ἀπέπεσεν ἕνεκα τοῦ πυρός,

α β γ

Εἰκ. 10. Ἄλλη ὄψις τῶν σκευῶν ἢ κοσμημάτων τῆς εἰκ. 9.

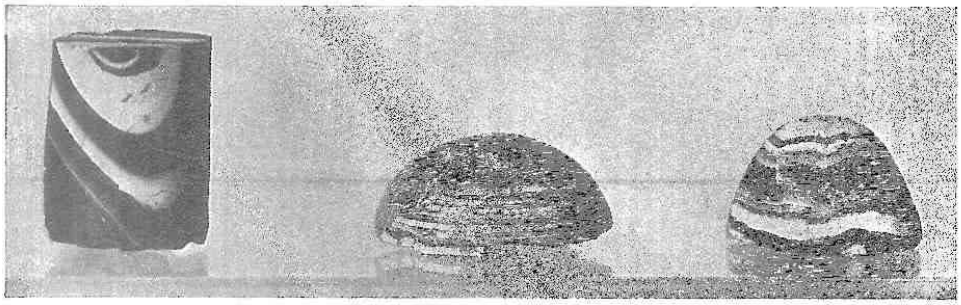
ἀλλ' ἀπεπρίσθη ἐπίτηδες καὶ σῴζονται τὰ ἴχνη τῶν δύο ἑκατέρωθεν πρίσεων. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι δὲν ἦτο χρήσιμον, ὡς κατεσκευάσθη τὸ κομβίον. Ἀληθῶς δὲ ἡ εἰκ. 10γ δεικνύει ἐπὶ τῶν χειλίων τὸ ἥμισυ διαμπεροῦς ὀπῆς προωρισμένης νὰ δεχθῇ ἦλον συνδετικὸν τοῦ μήλου πρὸς τὸ σῶμα τοῦ ἐμβόλου τῆς λαβῆς. Ἡ ὀπή, φαίνεται, εἶχε διαρρήξει τὸ χεῖλος καὶ ἀπε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τμήθη τοῦτο, ἠνοίχθη δὲ ἐνδοτέρω ἄλλη διαμπερὴς ὀπὴ ὁρατὴ εἰς τὴν εἰκ. 9γ. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἐπλησίαζε πολὺ πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ ἐμβόλου, ὅπερ δὲν θὰ ἦτο ἐκ μετάλλου, καὶ οὕτω ἡ στερεότης τῆς συνδέσεως ἦτο ἀνεπαρκής, τὸ σύνολον ἐθεωρήθη ἀποτυχὸν καὶ ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιῶσιν αὐτὸ ὡς πρώτην ὕλην ἀποκόπτοντες τεμάχια πρὸς κατασκευὴν μικροτέρων κοσμημάτων.

9. ***Εἰκ. 11α, 12α.*** Κύλινδρος ἀποτεθραυσμένος τὴν ἑτέραν κεφαλὴν πλατυτέραν οὖσαν τῆς σῳζομένης, ἥτις ἔχει διάμ. 0.026· ὕψ. μέγ. 0.032. Ἀξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι ἡ καμπύλη ἐπι-

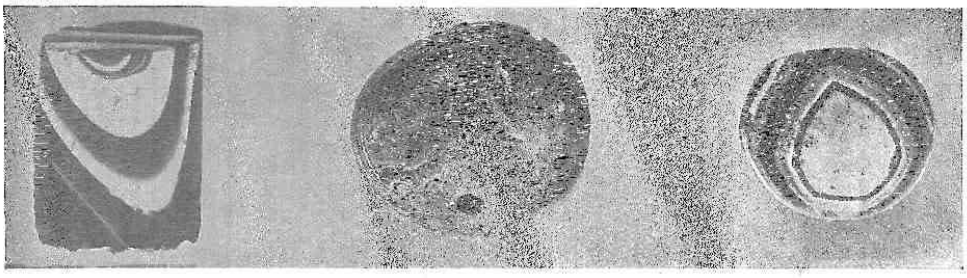
α β γ

Εἰκ. 11. Κοσμήματα ἢ σκεύη ἐξ ὄνυχος ἀχάτου λίθου. Ἐκ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου τῶν Θηβῶν.

φάνεια καλύπτεται κύκλῳ ὑπὸ πυκνοτάτων παραλλήλων αὐλάκων, δηλουσῶν, ὅτι ὁ κύλινδρος προῆλθεν ἐκ διατρήσεως μείζονος λίθου διὰ περιστροφῆς χαλκοῦ σωλῆνος, κέρατος ἢ καλάμου, ὡς ἐγίνετο ἐν τῇ νεολιθικῇ περιόδῳ, τῇ βοηθείᾳ ὕδατος καὶ σμύριδος. Ὁ κύλινδρος λοιπὸν

α β γ

Εἰκ. 12. Ἄλλη εἰκὼν τῶν σκευῶν εἰκ. 11.

εἶνε ὁ πυρὴν ὁ παραμείνας ἄθικτος ἐντὸς τῆς κοιλότητος τοῦ καλάμου, ἡ δὲ σμύρις ἴσως παρήγαγε τὰς αὐλακας τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας τοῦ κυλίνδρου. Περὶ πρωΐμου χρήσεως τῆς σμύριδος ὅρα Evans *The palace of Minos* I, 55. Τὸ ἐργαλεῖον τῆς διατρήσεως ὡς ἀνασυνεστάθη ὑπὸ τοῦ κόμητος Gundaker Wurmbrand ὅρα π.χ. παρὰ Hörnes, *Urgesch. d. Menschen* 1892 σ. 245 καὶ πρβλ. καὶ Mortillet *Musée préhistor.* 1903 πιν. LVII ἀριθ. 618 καὶ 621.

10. ***Εἰκ. 11β, 12β, 13.*** Κυρτόν, ὄχι σφαιρικόν, σκεῦος, ἐλλιπὲς ὑποκάτω, ἅτε καὶν καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

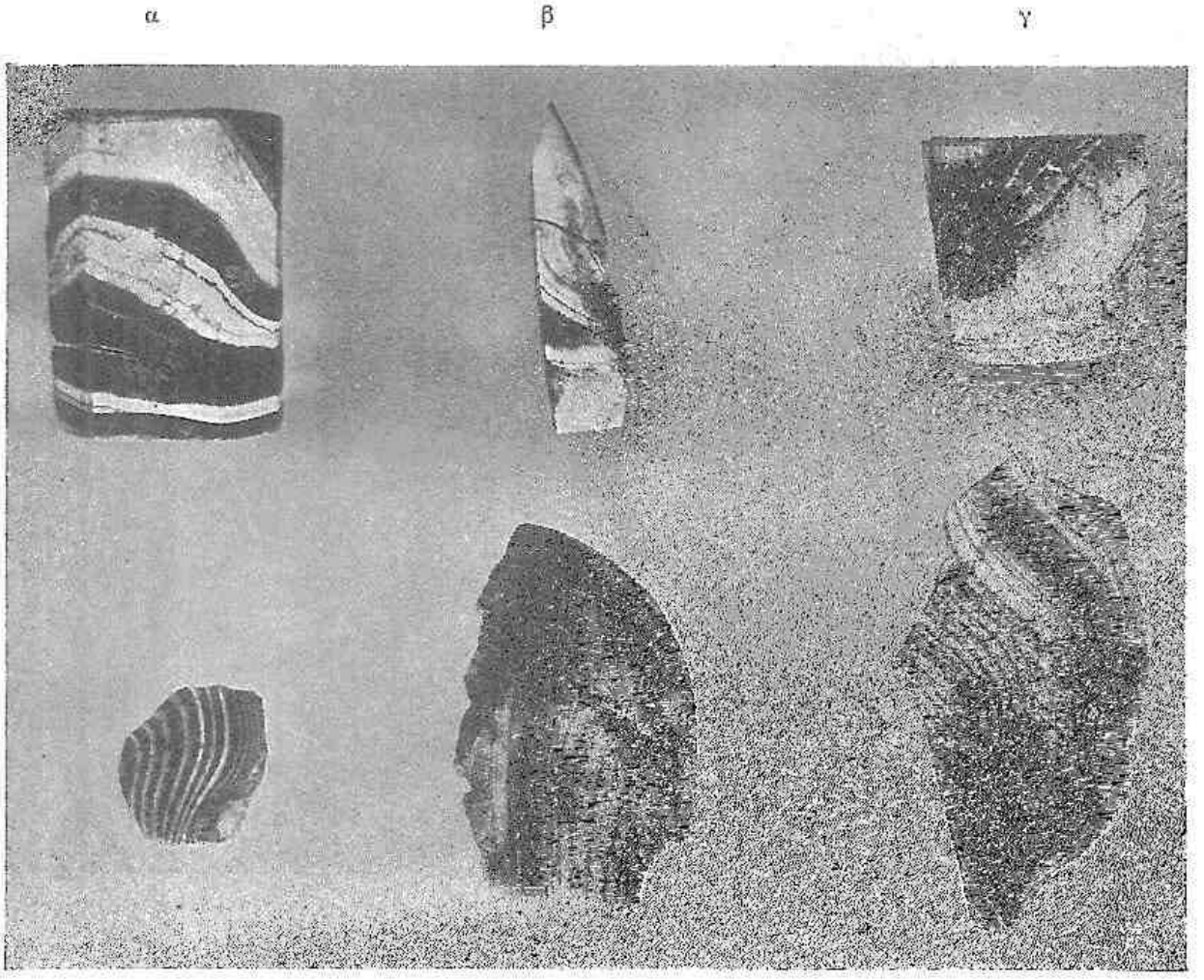
ἀποπεσὸν εἰς ὑπαλλήλους λεπίδας ἢ φολίδας, ὧν τινες σῴζονται χωρὶς νὰ εἶνε αἱ ἐξώταται. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σκεύους ὀγκοῦται εἰς μεῖζον ὕψος καὶ συστέλλει τὴν διάμετρον, ὡς δεικνύει ἡ εἰκ. 13. Μεγ. διάμ. 0.04, ἐλαχίστη 0.037. Φέρει διαμπερῆ ὀπὴν λοξήν, κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐλάσσονος διαμέτρου. Μέγιστον ὕψ. σχεδὸν 0.02.

Εἰκ. 13. Τομὴ κατὰ μῆκος του σκεύους Εἰκ. 11β καὶ 12β.

11. ***Εἰκ. 11γ, 12γ.*** Ἐπίκυρτον σκεῦος· ὕψ. περίπου 0.025, μεγ. διάμ. 0.033, ἐλαχ. διάμ. 0.03. Παρὰ τὴν βάσιν διαμπερὴς ὀπὴ διατρηθεῖσα ἐκ τῶν δύο ἄκρων. Τὸ σχῆμα προσηρμόσθη πρὸς τὰς φλέβας τοῦ λίθου. Ὑπάρχει ῥωγμὴ ὑποκάτω ἀφορμωμένη ἐκ τῆς ὀπῆς, ἀλλ᾽ ἀγνοῶ ἂν προῆλθεν ἐκ τῆς διατρήσεως ἢ ἐκ τοῦ πυρός. Ἀγνοῶ ἐπίσης τὸν προορισμὸν τοῦ ἀντικειμένου.

12. ***Εἰκ. 14α, 15.*** Ἡμίτομον πεντάπλευρον κυλίνδρου ὀκταπλεύρου. Αἱ ἄκραι πλευραὶ εἶνε ἡμίτομα ἐπίσης. Πλάτ. πλευρῶν 0.003, 0.009, 0,015, 0.009, 0.005. Μεγ. διάμ. 0.027 καὶ

Εἰκ. 14. Σκεύη ἢ κοσμήματα ἐκ λίθου ὄνυχος. Ἐκ του ἐν Θήβαις ἀνακτόρου του Κάδμου.

0.025. Πρὶν τιμηθῇ ὁ κύλινδρος εἶχεν ἐπιχειρηθῇ ἡ διαμπερὴς κατὰ μῆκος διάτρησις αὐτοῦ κατὰ τὸν ἐν ἀριθ. 9 δηλούμενον τρόπον, ἀρξαμένη ἐξ ἑκατέρου ἄκρου καὶ παραμείνασα ἀτελὴς ὡς δεικνύει ἡ εἰκ. 15 τῆς ὀπισθίας ὄψεως. Τὸ ὄργανον τῆς διατρήσεως ἕνεκα τῆς λεπτότητός

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

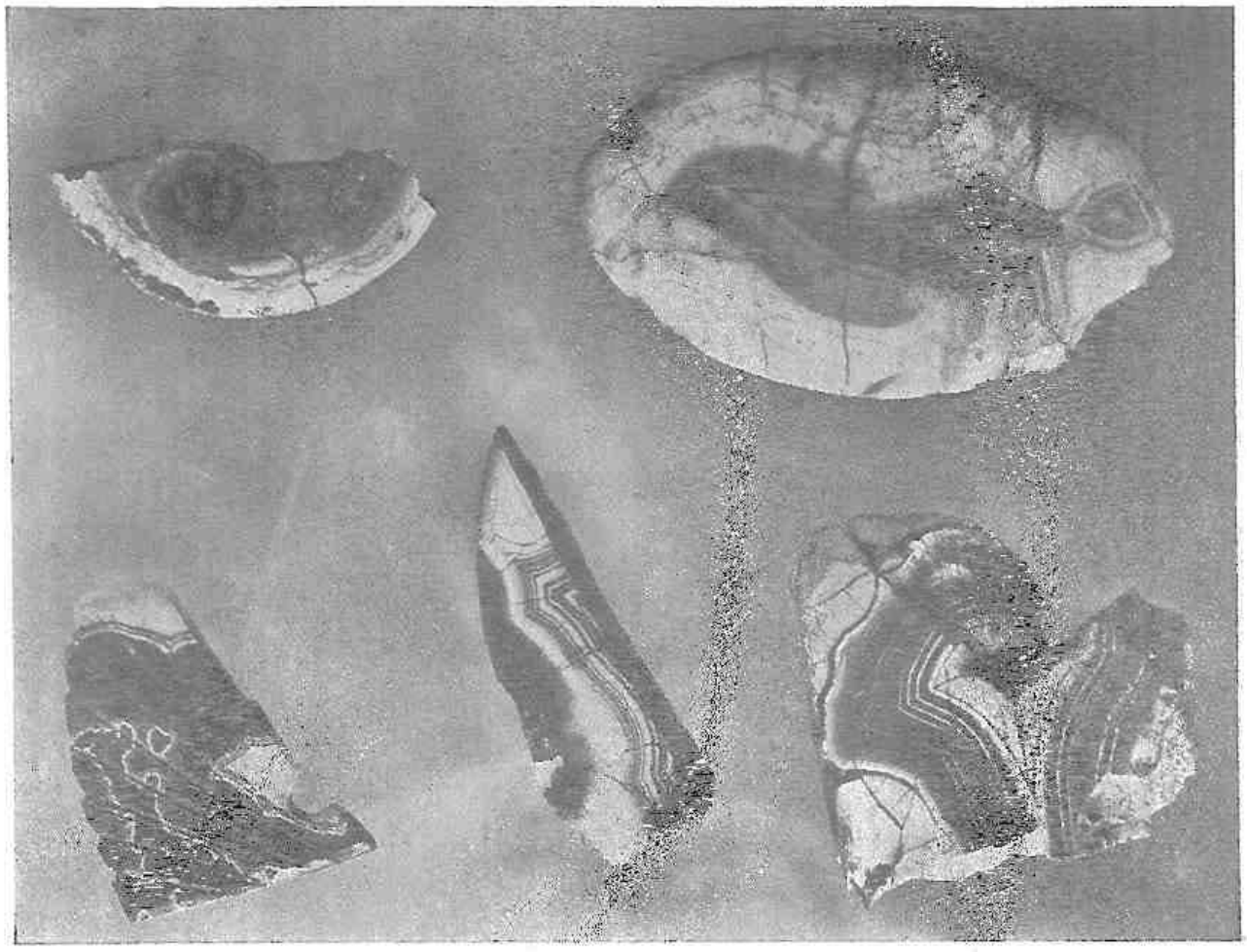
του δὲν πιστεύω ὅτι ἦτο κέρας ἢ κάλαμος, ἀλλὰ μετάλλινος σωλήν. Ἐπὶ τῶν μελαινῶν φλεβῶν τοῦ λιθου κατὰ τὴν ὀπισθίαν ὄψιν διακρίνονται αἱ ἐκ τῆς σμύριδος παραχθεῖσαι αὔλακες, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν λευκῶν, διότι ἴσως αὗται ἔπαθον περισσότερον ὑπὸ τοῦ πυρός. Φαίνεται δ' ὅτι κατὰ τὴν διάτρησιν εἶχεν ὑποστῆ βλάβην ὁ λίθος καὶ διὰ τοῦτο ἔπειτα ἐπρίσθη εἰς δύο πρὸς διάφορον τοῦ πρώτου σκοπόν. Ἡ διάπρισις ἐγένετο ἑκατέρωθεν κατὰ μῆκος, ἡ δὲ ἀπόσπασις ἐγένετο διὰ ἀποθραύσεως τῆς παραμεινάσης ἀπρίστου ταινίας ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τῆς διατρήσεως αὔλακος καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς.

Εἰκ. 15. Ὀπισθία ὄψις του σκεύους εἰκ. 14α.

13. ***Εἰκ. 14β.*** Ἐκ μείζονος πλακὸς ἐπικύρτου ἐπάνω, ἐπιπέδου κάτω, ἐπικαμποῦς κατὰ τὴν περιφέρειαν, ἀπόκομμα διὰ πριονίσεως, καταφανοῦς ἐκ τῆς ἀπρίστου κάτω κατὰ μῆκος (εἰς τὸ ἀριστερὸν τῆς εἰκόνος) ταινίας, ἥτις ἀπεθραύσθη. Συγκεκολλημένον ἐκ τριῶν θραυσμάτων. Μῆκ. μέγ. 0.044 πλ. μέγ. 0.009, πάχ. μέγ. 0.008.

14. ***Εἰκ. 14γ.*** Ἡμίτομον πεντάπλευρον ὀκταπλεύρου κυλίνδρου. Μεγ. διάμ. 0.025, ἐλαχ. διάμ. 0.023. Ὕψ. 0.026. Πάχ. μέγ. 0.015. Πλ. μέγ. πλευρῶν 0.007,0.01, 0.011, 0.01, 0.006.

α β γ δ ε

Εἰκ. 16. Σκεύη καὶ πλάκες ἀχάτου ἐκ του ἀνακτόρου του Κάδμου ἐν Θήβαις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Ἡ ἐλάσσων κορυφὴ ἐπικαμπὴς ἐλαφρῶς, λεία. Ἡ μείζων πεπρισμένη ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὴν διάμετρον, ἔνθα ἀπεθραύσθη ἡ ἐσχάτη στενὴ ἄπριστος ταινία.

15. ***Εἰκ. 14δ.*** Πλὰξ μεγ. μήκ. 0.019. πλ. μεγ. 0.015. Ὄπισθεν ἀνώμαλος. Κάτω ἴχνη τῆς πρίσεως. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀτελὴς ἐργασία, ἄνω ἀποτεθραυσμένη.

16. ***Εἰκ. 14ε.*** Πλὰξ λεία ἑκατέρωθι, ἀπεστρογγυλωμένη δεξιά, ὀπὴ ἀριστερὰ πρὸς τὰ κάτω ἐπὶ τοῦ κρημνοῦ τῆς θραύσεως. Κάτω πιθανῶς τεχνητὴ ἀπότμησις. Μέγ. ὕψ. 0.043, μέγ. πλ. 0.028 πάχ. 0.002.

17. ***Εἰκ. 14ζ.*** Πλὰξ συγκεκολλημένη ἐκ δύο, λεία ἑκατέρωθεν, τὰς δ' ἄκρας ἀποτεθραυσμένη. Ὀπὴ δεξιὰ κατὰ τὸ μέσον. Μεγ. μῆκ. 0.057, μέγ. πλ. 0.229.

18. ***Εἰκ. 16α.*** Ἀπόθραυσμα ἐν σχήματι τομέως κύκλου ἐκ δύο συγκεκολλημένον. Ὑποκάτω κυματοειδῶς ἀνώμαλον. Κύκλῳ καὶ ἐπάνω εἰργασμένον, λεῖον, σχηματίζον δὲ κατὰ τὴν περιφέρειαν ταπεινοτέραν ταινίαν πλ. 0.005, ὑψηλότερον δὲ ἐπικαμπὲς ἔξαρμα, ὡς εἶνε καὶ ἡ σκοτεινὴ φλὲψ τοῦ λίθου. Μεγ. χορδὴ τοῦ τόξου τοῦ τομέως 0.045, μέγ. πλ. 0.021. πάχ. μέγ. σχεδὸν 0.01.

19. ***Εἰκ. 16β.*** Δίσκος ἐλλειψοειδής, ἐλαφρῶς ἐπικαμπὴς λεῖος ἑκατέρωθεν. Αἱ φλέβες τοῦ λίθου ὑδαρεῖς ὀπαλιοειδεῖς. Ἀποτεθραυσμένος παρὰ τὴν ἑτέραν κορυφήν, Μεγ. κατὰ μῆκος διάστασις 0.07, μεγ. κατὰ πλάτος διάστασις 0.042. Πάχ. μέγ. περίπου 0.005. Μόνος ὁ λίθος οὗτος δὲν ἔχει ζωηρὰς τὰς φλέβας.

20. ***Εἰκ. 16γ, 17.*** Πτέρυξ πολυχρώμου πτηνοῦ βεβαίως, ἐκλεγέντος τοῦ ὡραίου λίθου ἐπίτηδες. Ἡ ὄπισθεν πλευρὰ εἰκ. 17 ἐλαφρῶς ἐπικαμπὴς λεία καὶ ἀποστίλβουσα. Ἡ ὄψις εἰκ. 16γ ἀπώλεσε τὴν λαμπηδόνα ἕνεκα τοῦ πυρός, διὸ καὶ ἡ πτέρυξ ἐρράγη ἐσχάτως εἰς δύο ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ὑγρᾶς ἀτμοσφαίρας ἐπὶ τὸν ἀσβεστοποιηθέντα ὑπὸ τοῦ πυρὸς λίθον. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης διακρίνονται ἀναγλύπτως τρία συστήματα πτερῶν: βραχύτατα, μέσα καὶ μακρότατα. Τὰ βραχύτατα καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀδιάκριτα ἅτε πτίλα καθορίζει ἔγγλυφος καμπύλη γραμμὴ ἀναχωροῦσα ἐκ τοῦ κάτω μέρους τῆς ἀνοικτῆς παρὰ τὴν δεξιὰν κάτω γωνίαν ὀπῆς καὶ βαίνουσα πρὸς τὴν κάτω ἀπεστρογγυλωμένην πλευράν. Τὰ μέσα πτερὰ καθορίζει ἑτέρα μείζονος ἀκτῖνος καμπύλη γραμμὴ ἀναχωροῦσα ὑπεράνωθεν τῆς ὀπῆς, ἔνθα τὰ πτερὰ σχηματίζουσιν ὀδόντα, βαίνουσα πρὸς τὰ κάτω ὡς ὁμοκέντρου κύκλου μεῖζον τόξον ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρώτην, καὶ καταλήγουσα ὡσαύτως κάτω. Τὰ μακρότατα πτερὰ καταλήγουσιν εἰς τὴν ἀριστερὰν ἀποτομὴν τοῦ λίθου διακριτὰ καθ' ἕκαστον διὰ γλυφῆς καθ' ὅλον τὸ αὐτόθι πάχος τοῦ λίθου. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εἰκ. 16γ εἶνε διακριτὰ τὰ μακρότατα καὶ τὰ μεσαῖα διὰ διπλῶν ἐγγλύπτων αὐλάκων. Μέγ. διαγώνιον μῆκ. 0.045, μῆκ. τῆς κάτω πλευρᾶς 0.031, τῆς δὲ ἀριστερᾶς 0.04 σχεδὸν (εὐθὺ μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου τῆς ἀποθραυσθείσης ἄνω κορυφῆς ταῦ λίθου). Ἡ εἰκ. 17 ἀτυχὴς ἀριστερὰ διὰ τὴν λάμψιν.

Εἰκ. 17. Ὀπισθία ὄψις τοῦ λίθου εἰκ. 16γ.

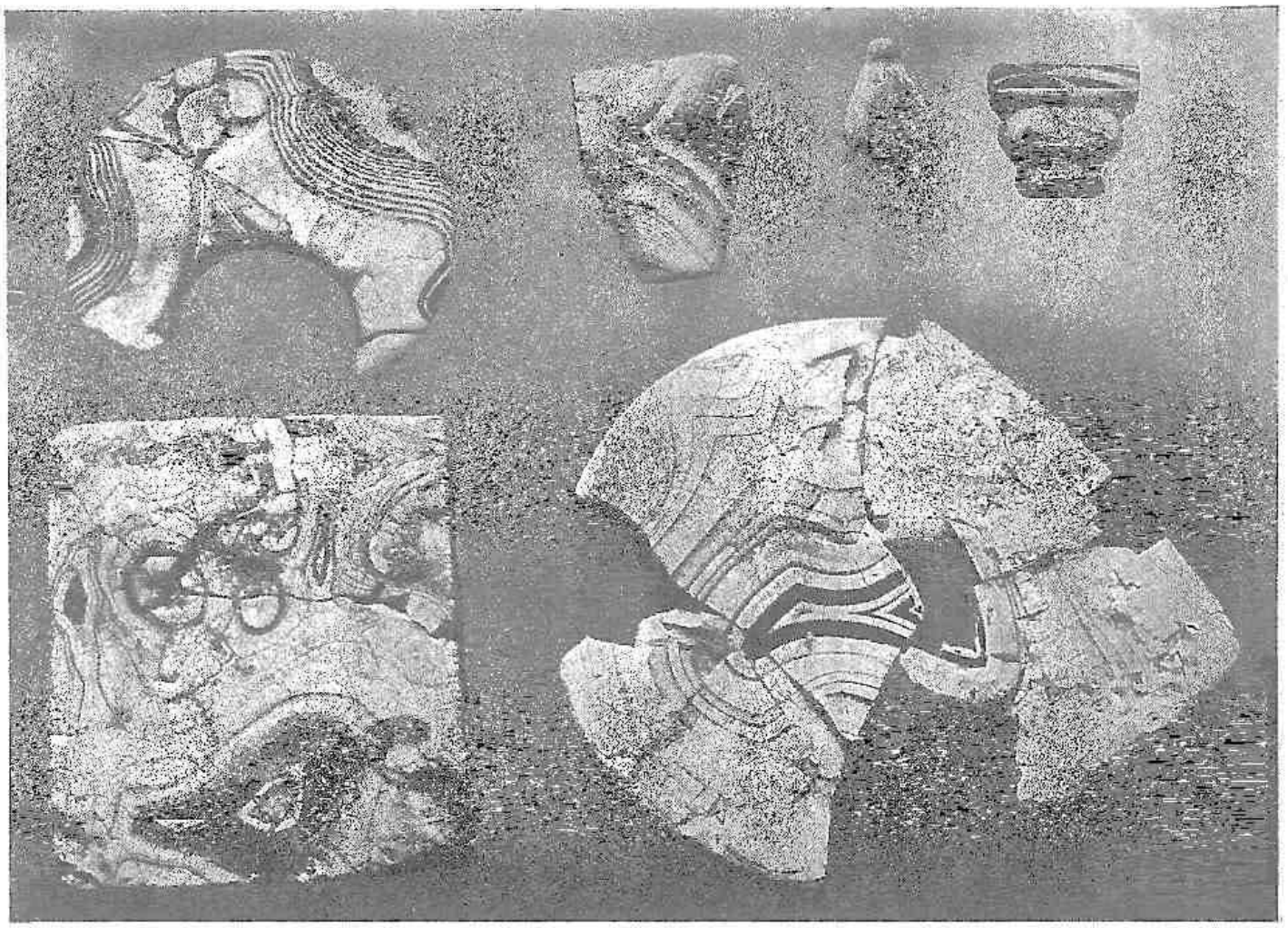
21. ***Εἰκ. 16δ.*** Ἀπόκομμα ἐκ μείζονος πλακὸς ἐπικύρτου ἐλαφρῶς ὑποκάτω, ἐπιπέδου εἰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τὴν ὁρατὴν ἐν τῇ εἰκόνι ὄψιν καὶ ἀπεστρογγυλωμένης σχεδὸν κατὰ τὴν περιφέρειαν διὰ λειάνσεως (ἡ λείανσις παρήγαγεν ἐφαπτομένας ἐπιπέδους ἐπιφανείας). Συγκεκολλημένον ἐκ δύο. Μέγ. μῆκ. 0.05 μέγ. πάχ. 0.01, μέγ. πλ. 0.018. Δεξιὰ ἡ πριόνισις ἀφῆκε λεπτὴν ταινίαν ἀποθραυσθεῖσαν ἐν τέλει. Ἡ κάτω πλευρὰ εἶχεν ἀρχικῶς πριονισθῆ λοξῶς, ἀλλ᾽ ἐγκατελείφθη ἡ πρίσις αὕτη καὶ σῴζεται ὁρατὴ κάτω δεξιά, διὰ νέας δὲ τομῆς ἀπετμήθη ἡ κάτω κορυφή. Ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα τομὴ εἶνε στενὴ ἐντός, πλατυτέρα δὲ πρὸς τὰ ἔξω.

22. ***Εἰκ. 16ε.*** Πλὰξ λεία πριονισμένη ἐπάνω, ὑποκάτω, δεξιὰ καὶ ἀριστερά· εἶνε ἀποκε-

α β γ δ

ε ζ

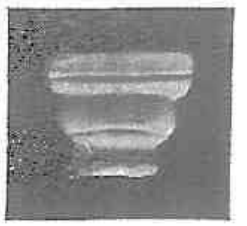
Εἰκ. 18. Σκεύη ἢ κοσμήματα καὶ πλάκες ὄνυχος ἢ ἀχάτου. Ἐκ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου.

κρουμένη τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μέρος. Ἀνισοπαχὴς ὡς σφήν, μειουμένου τοῦ πάχους (0.013-0.008) πρὸς τὰ ἄνω, ἐν ᾧ τὸ πλάτος (0.045) μειοῦται πρὸς τὰ κάτω, ἔνθα προσεκολλήθη καὶ ἄλλο τεμάχιον μὴ ὁρατὸν ἐν τῇ εἰκ. 16ε, ὥστε τὸ ὕψος νῦν ἀνεβιβάσθη ἀπὸ 0.04 εἰς 0.061.

23. ***Εἰκ. 18α.*** Δίσκος κυκλικὸς ἀκτῖνος 0.026, ἀφ᾽ οὗ ἀπεκόπη κύκλος διαμέτρου ἴσης πρὸς τὴν ἀκτῖνα ταύτην καὶ οὕτω προέκυψε τὸ μηνοειδὲς σχῆμα τοῦ μεγάλου δίσκου. Οὗτος εἶνε λεῖος ἐπάνω, ὄπισθεν δὲ δεικνύει δύο διαπρίσεις πρὸς τὴν διάμετρον, μὴ συναντηθείσας ὅμως ἀκριβῶς. Ὥστε διάφορον τὸ πάχος (0.002-0.005). Συγκεκολλημένον ἐκ πλειόνων τεμαχίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

24. ***Εἰκ. 18β.*** Σχῆμα βουκρανίου, καμπυλωτὸν ἐπάνω, ἐπίπεδον ὑποκάτω, εὐθέως ἀποτετμημένον κατὰ τὰ ὦτα καὶ τὸ στόμα, λοξῶς ὑπὲρ τὸ κρανίον, ἀπεστρογγυλωμένον κατὰ τὰς γνάθους. Φαίνεται, ὅτι θὰ συνεπληροῦτο διὰ ἐνθέτων ἄλλων, ἴσως ἐξ ἄλλης ὕλης, μερῶν, στερεουμένων εἰς ὀπὰς βάθ. 0.004, ὧν ἀνὰ δύο μὲν εἶνε κατὰ τὰ ὦτα, δύο δὲ ὑπὲρ τὸ κρανίον ἔχουσαι αὗται τρίτην διαμπερῆ πρὸς τὸ στόμα (αὕτη φαίνεται ὀλίγον ὑπὲρ τὸ μέτωπον ἐν τῇ εἰκόνι). Ἡ φρόνησις ἀπήτει, νομίζω, ἵνα πρὸς ἀποφυγὴν διαρρήξεως διανοιχθῶσιν αἱ ὀπαὶ πρὶν ἀποκοπῇ τὸ σύνολον κατὰ τὸ πάχος. Κατὰ τὸ μέτωπον, πρὸ τῆς διαμπεροῦς ὀπῆς, εἶνε ἐν σχήματι γωνίας ἐχούσης τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ κάτω αὖλαξ ἔγγλυπτος κυματοειδοῦς τομῆς, δηλοῦσα οἱονεὶ προπετῆ χαίτην ἵππου. Μῆκ. μέγ. 0.03 περίπου, πλ. μεγ. 0.023, παχ. 0.005 περίπου.

Εἰκ. 19. Τὸ κιονόκρανον εἰκ. 18δ, πῶς φαίνεται ἐν γυψίνῳ ἐκμάγματι ἄνευ τῶν ἐγχρώμων φλεβῶν.

25. ***Εἰκ. 18γ.*** Ἐξάρτημα τρισταγονοειδές, ἐπάνω φέρον ὁριζοντίαν ὀπὴν πρὸς ἐξάρτησιν. Ὁμοίως εἰργασμένον καὶ ὄπισθεν, ἄρτιον δέ.

26. ***Εἰκ. 18δ. εἰκ. 19.*** Πλακῶδες ὄπισθεν κιονόκρανον, ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως ἐν Μυκήναις (πρβλ. Durm, Die Baukunst der Griechen [3] σ. 75 εἰκ. 47),

α β γ

δ ε ζ

Εἰκ. 20. Σκεύη, κοσμήματα καὶ ὑλικὰ ὄνυχος ἐκ τοῦ ἐν Θήβαις Καδμείου ἀνακτόρου.

κυροῦν δὲ τὴν γνώμην τοῦ Durm ὡς πρὸς τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸ μέρη, ἅτινα εἶνε τὰ ἑξῆς: πρῶτος ἐπάνω εἶνε ὁ ἄβαξ, ἀφ' οὗ χωρίζεται διὰ στενῆς ἐγγλύπτου αὔλακος στενὴ λωρὶς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ὡς κυμάτιον συστελλομένη καὶ κατερχομένη λοξῶς μέχρι τοῦ δίκην τροχίλου ἐκ σπείρας ὀγκουμένου λευκοῦ τὸ πλεῖστον ἐχίνου, ἀφ' οὗ χωρίζεται πάλιν δι' αὐλακος κυμάτιον συστελλόμενον ἀμέσως κατωτέρω, ἵνα ἐξαρθῇ πάλιν εἰς τὸ ὑποτραχήλιον. Ὕψ. ὄπισθεν 0.016, ἔμπροσθεν 0.017 (τέμνεται λοξῶς). Πλ. εἰς τὸν ἄβακα 0.02, εἰς τὸ ὑποτραχήλιον 0.012. Σχετικῶς ἀβλαβὲς ὑπὸ τοῦ πυρός.

27. ***Εἰκ. 18ε.*** Τετράγωνος πλὰξ πανταχόθεν πριονισμένη, ὑπὸ τοῦ πυρὸς δ' ἐρρωγυῖα. Πάχ. 0.08 - 0.09. Πλευραὶ 0.052, 0.06, 0.055, 0.06.

28. ***Εἰκ. 18ζ.*** Καρδιόμορφος πλὰξ μήκ. 0.09, πλ. 0.077, πάχ. μέχρι 0.006. Τὸ σχῆμα τῆς πλακὸς προσηρμόσθη πρὸς τὰς φλέβας τοῦ λίθου. Ὑπάρχουσι σχίζαι τῆς αὐτῆς πλακός. Φαίνεται ἀρτίως εἰργασμένον τὸ σκεῦος.

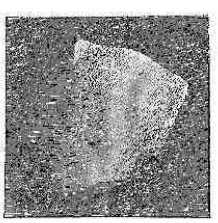
29. ***Εἰκ. 20α.*** Σκαραβαιοειδὲς ἢ χελωνοειδὲς κόσμημα λευκὸν ἐντελῶς καὶ πλακῶδες ὑποκάτω (εἰκ. 21), διογκούμενον ἔπειτα πέριξ κανονικῶς καὶ χρησιμοποιοῦν οὕτω κυματοειδῆ ἐπὶ τοῦ λευκοῦ γραμμὴν ὡς κόσμον, ἐξαιρόμενον δ' εἶτα εἰς πολύφλεβον κύρτωμα. Προφανῶς ὁ τεχνίτης ἀπέβλεψε νὰ κατασκευάσῃ ἔργον πρόσφορον πρὸς τὰ χρώματα τοῦ λίθου. Ἡ τοιαύτη δ' ἐργασία ἁπαντῶσα καὶ ἐν ἄλλοις κοσμήμασιν, ἐλέγχει μακρὰν ἐμπειρίαν τῆς φύσεως τῶν λίθων καὶ πλουσίαν φαντασίαν. Εἶνε βεβλαμμένον τὸ ἔργον ὑπὸ τοῦ πυρὸς καὶ ἐλλιπὲς ἄνω δεξιὰ καὶ κάτω ἀριστερά. Ἔχει διαμπερῆ ὀπὴν κατὰ μῆκος, ἀλλ' ὄχι ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον· ἀναχωρεῖ αὕτη ἄνω ἀριστερὰ καὶ καταλήγει κάτω δεξιὰ τοῦ κέντρου ἐγγύς.

Εἰκ. 21. Τομὴ τοῦ σκεύους εἰκ. 20α.

30. ***Εἰκ. 20β.*** Τριγωνικὸν ἐξάρτημα προσηρμοσμένον πρὸς τὴν φορὰν τῶν κυρίων φλεβῶν τοῦ λίθου. Ἐλλείπει σχίζα ἐπάνω δεξιά. Μῆκ. τῆς ἄνω πλευρᾶς 0.03, διατεμνομένης ὑπὸ διαμπεροῦς ὀπῆς. Μέγ. μῆκ. ὑψηλὰ 0.037. Καμπυλωτὸν ἑκατέρωθεν καὶ ἀπεστρογγυλωμένον κατὰ τὰς πλευρὰς τὸ σκεῦος.

31. ***Εἰκ. 20γ.*** Ἕτερον ὅμοιον, ἀλλ' ἄνευ ὀπῆς, βλαβέν. Αἱ φλέβες πάλιν προσαρμόζονται πρὸς τὸ σχῆμα ἑκατέρωθεν. Αἱ πλευραὶ συνέρχονται καμπύλως, ἀλλὰ ἡ συνάντησις εἶνε κόψις.

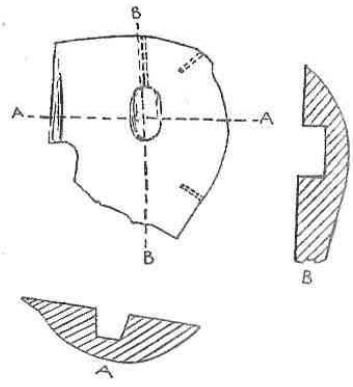
Εἰκ. 22. Ὄψις τοῦ σκεύους εἰκ. 20ε κατὰ γύψινον ἔκμαγμα, ἄνευ τῶν ἐγχρώμων φλεβῶν.

32. ***Εἰκ. 20δ.*** Κυκλικὴ πλὰξ ἐπίπεδος τὴν ὑποκάτω ἐπιφάνειαν καὶ ὀλιγώτερον παθοῦσα κατ' αὐτήν, ἐν ᾧ ἡ ἐπάνω διεσπάσθη οἰκτρῶς. Δύο πρίσεις συναντώμεναι εἶνε διακριταὶ ὑποκάτω. Μεγ. διάμ. 0.035, ἐλαχ. 0.033 περίπου.

33. ***Εἰκ. 20ε.*** Εἰκ. 22. Θὰ ὀνομάσω τὸ ἔργον τοῦτο προτομὴν λέοντος ἀποτεθραυσμένην εἰς τὸν λαιμόν. Ἀληθῶς ὑπὲρ τὸ κάτω πρὸς δεξιὰ ρύγχος ἐχρησιμοποιήθη μέλαν φλεβικὸν τοῦ λίθου κέντρον ὡς ὀφθαλμός, ἀριστερὰ τοῦ ὁποίου διὰ θαυμαστῆς γλυπτῆς κυμάνσεως ἐξαίρεται ἡ παρειά, περαιτέρω δὲ ἀριστερὰ πρὸς τὴν ἐκτενῆ μέλαιναν φλέβα σχηματίζεται ὁμοίως πτυχὴ τοῦ λαιμοῦ. Ὀλίγον ὑπὲρ τὸν ὀφθαλμὸν καὶ καθέτως πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ λίθου βαίνει ὀπὴ μήκ. 0.009, εἰς τὸ τέρμα δὲ συναντᾷ κοιλότητα ἀνοικτὴν εἰς τὴν ὄπι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

σθεν πριονισμένην ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν (ἡ ἐσχάτη ἄπριστος καὶ ἀποτεθραυσμένη πρὸς ἀπόσπασιν ἀπὸ τοῦ nucleus ταινία σῴζεται). Ἡ κοιλότης αὕτη (εἰκ. 23), βάθ. 0.004, μεγ. διαστ. 0.008, ἔχει ἐπίπεδον τὸν πυθμένα, κατακόρυφα τὰ χείλη καὶ περίγραμμα παρεμφερὲς πρὸς βοιωτικὴν ἀσπίδα, μετὰ μικρᾶς ὅμως συστολῆς ἐν μέσῳ. Ἠνοίχθη δ᾽ ἡ κοιλότης αὕτη ὡς ἑξῆς: διὰ σμύριδος καὶ τρυπάνου -- μαλακωτέρας πιθανῶς ὕλης, πρβλ. ἀριθ. 9,12 — ἤνοιξαν πρῶτον κυκλικὴν ὀπὴν διαμ. σχεδὸν 0.006, εἶτα δ᾽ ὁμοίαν ἔχουσαν τὸ κέντρον αὐτῆς ἐπὶ τῆς περιφερείας τοῦ πρώτου, ὥστε προέκυψεν ἡ μορφὴ τῆς κοιλότητος ἔχουσα τὸ ἐξωτερικὸν περίγραμμα τοῦ ἀριθμοῦ 8 μετὰ μικρᾶς ὅμως συστολῆς ἐν μέσῳ, μικρᾶς ἴσως καὶ δι᾽ ἄλλην ἐπεξεργασίαν. Τὸ ἔργον τοῦτο λοιπὸν ἦτο προωρισμένον νὰ ἐπικοσμήσῃ ἐπιφάνειάν τινα, ἧς ἐξοχή τις εἰσήρχετο ὡς ἔμβολον εἰς τὴν κοιλότητα ταύτην καὶ δι᾽ ἧλου εἰσαγομένου διὰ τῆς ὑπὲρ τὸν ὀφθαλμὸν ὀπῆς ἐστερεοῦτο εἰς τὴν ἐπικοσμουμένην ἐπιφάνειαν ἤτοι εἰς τὸ ἐξέχον ἔμβολον αὐτῆς. Ὑπὲρ τὸ μέτωπον ὑψοῦται ἀνάγλυπτος βεβλαμμένη νῦν κορύφωσις φέρουσα ὀπὴν βάθ. 0.007 περίπου, κατερχομένην δὲ πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν ἤτοι πρὸς τὴν προηγουμένην ὀπήν, ἀλλὰ μὴ ἐξικνουμένην μέχρις αὐτῆς. Προφανῶς ἡ ὀπὴ αὕτη θὰ εἶχεν ἀνοιχθῆ πρὶν γίνῃ ἡ ἀνάγλυπτος ἐργασία τῆς κορυφώσεως ἡ ἀποτελοῦσα λεπτὰ τὰ χείλη τῆς ὀπῆς. Ἄλλη ὀπὴ βαθ. 0.005 περίπου εἶνε ἀριστερὰ τοῦ πλατυτάτου μέρους τῆς μελαίνης φλεβός. Αἱ ὀπαὶ αὗται θὰ ἐδέχοντο σύρμα τι ἐκ χρυσοῦ π.χ., ὅπερ καμπτόμενον εἶτα εἰσήγετο εἰς τὴν ἐπικοσμουμένην ἐπιφάνειαν. Ἡ τῆς κορυφώσεως ὅμως ὀπὴ ἠδύνατο νὰ δεχθῇ καὶ κόσμημά τι ὡς συμβαίνει εἰς τὸ χρυσοῦν ζῷον τοῦ Καδμείου *Πρακτικά* 1927 σ. 42 καὶ εἰκ. 6.

Εἰκ. 23. Ὀπισθία πλευρὰ καὶ τομαὶ του σκεύους εἰκ. 20ε καὶ 22.

34. ***Εἰκ. 20ζ.*** Πλάξ. μεγ. μήκ. 0.067, μέγ. πλ. 0.05. Πάχ. 0.002 - 0.004. Ὄπισθεν δύο πρίσεις σαφεῖς. Συγκεκολλημένη ἐκ τριῶν θραυσμάτων.

35. ***Εἰκ. 24α.*** Πλακῶδες, ἐπίπεδον ἄνω καὶ κάτω, θραῦσμα, ἔχον περίγραμμα παρεμφερὲς πρὸς προτομὴν μυκηναϊκοῦ εἰδωλίου. Μεγ. διάστασις 0.028, πάχ. 0,001 - 0.002.

36. ***Εἰκ 24β.*** Ψηφὶς κυλινδρικὴ ἀλείαντος, ἄτρητος, ἀτελὴς λοιπόν. μέγ. ὕψ. 0.012.

37. ***Εἰκ. 24γ.*** Ὅμοιον παχύτερον. μέγ. ὕψ. 0.014.

38. ***Εἰκ. 24δ.*** Ὅμοιον. μέγ. ὕψ. 0.016.

39. ***Εἰκ. 24ε.*** Ὅμοιον. μέγ. ὕψ. 0.019.

40. ***Εἰκ. 24ζ.*** Θραῦσμα ἐκ κυκλικοῦ δίσκου ἐπιπέδου ἑκατέρωθι, λεπτοτέρου δὲ κατὰ τὴν περιφέρειαν. Μεγ. διάστασις 0.037. Πάχ. 0.004 - 0.006.

41. ***Εἰκ. 24η.*** Διάτρητος κατὰ μῆκος κεκαυμένη ψηφὶς ἐξ ὑαλομάζης. Μέγ. μήκ. 0.02.

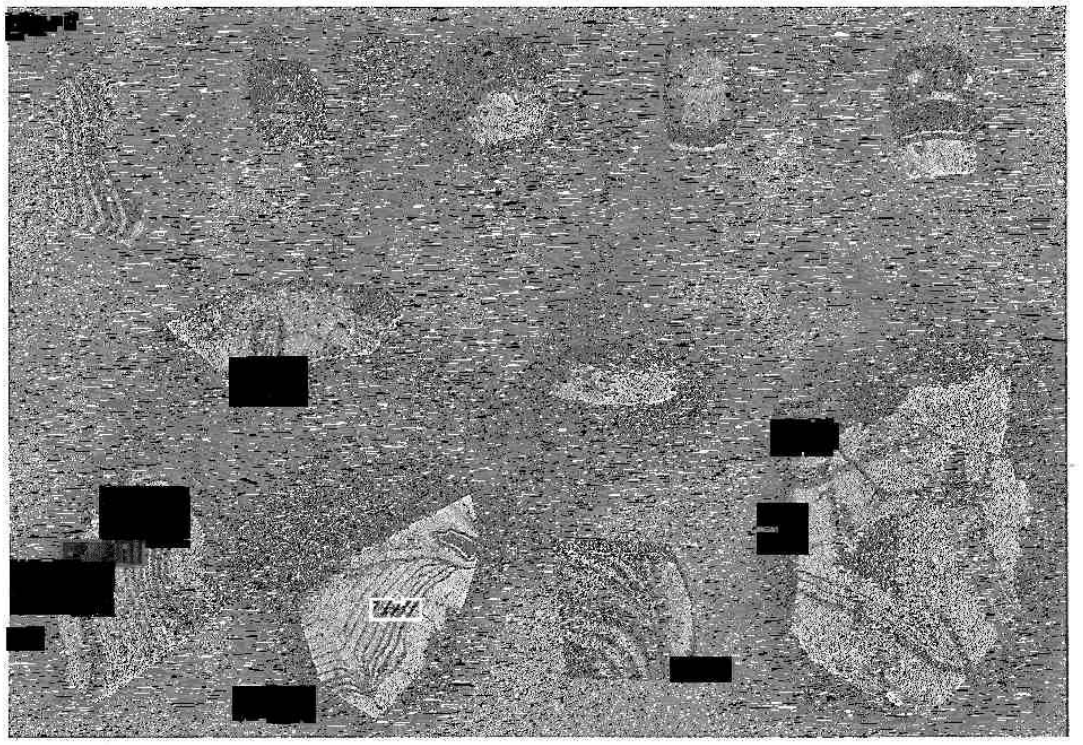
42. ***Εἰκ. 24θ.*** Θραῦσμα ἐπιπέδου ἑκατέρωθι πλακός. Ἄνω δεξιὰ εὐθύγραμμος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

πλευρά, κάτω δεξιὰ κάθετοι ἀπόπειραι διαπρίσεως· μεγ. διάστ. 0.038. πάχ. 0.002-0.003.

43. *Εἰκ. 24ι.* Θραῦμα πλακὸς ἔχον ἀριστερὰ καμπύλην, οὐχὶ τελείως κυκλικὴν πλευράν. Προέρχεται πιθανώτατα ἐκ τοῦ αὐτοῦ πυρῆνος ἐξ οὗ καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 42, διότι ἔχει τὰς

α β γ δ ε ζ η

ϑ ι κ λ

Εἰκ. 24. Ἀτελῆ σκεύη καὶ ὑλικὰ ὄνυχος (το ξ εἶναι ψηφὶς ὑαλομάζης) ἐκ τοῦ Καδμείου τῶν Θηβῶν.

αὐτὰς φλέβας, ἀλλὰ δὲν ἦσαν, νομίζω εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν αἱ δύο αὗται πλάκες. Μεγ. διάστ. 0.04. πάχ. 0.002-0.003.

44. *Εἰκ. 24κ.* Ἐκ κυκλικῆς ἢ καμπύλου περιγράμματος (δεξιὰ) πλακὸς ἀποπρισθὲν μέρος ἢ κατάλοιπον. Ἀριστερὰ τὸ μὴ πρισθὲν μέρος ἀπεθραύσθη. Ἄνω πλευρᾶς μῆκ. 0.019, κάτω 0.02, ἀριστερὰ 0.021. Ἡ ἐν τῇ εἰκόνι πλευρὰ δεικνύει ἄνω καταλειφθεῖσαν ἐν τῇ ἀρχῇ της ἀπόπειραν διαπρίσεως διὰ λεπτῆς λεπίδος, κάτω δὲ δύο ὁμοίας διαπρίσεις.

Τὸ πάχος εἶναι 0.006, ἔχει δὲ καὶ τοῦτο εἰς τὴν καμπύλην πλευρὰν (δεξ.) ἀρχὴν πρίσεως βαθυτέραν ἢ αἱ ἐπὶ τῆς ὄψεως.

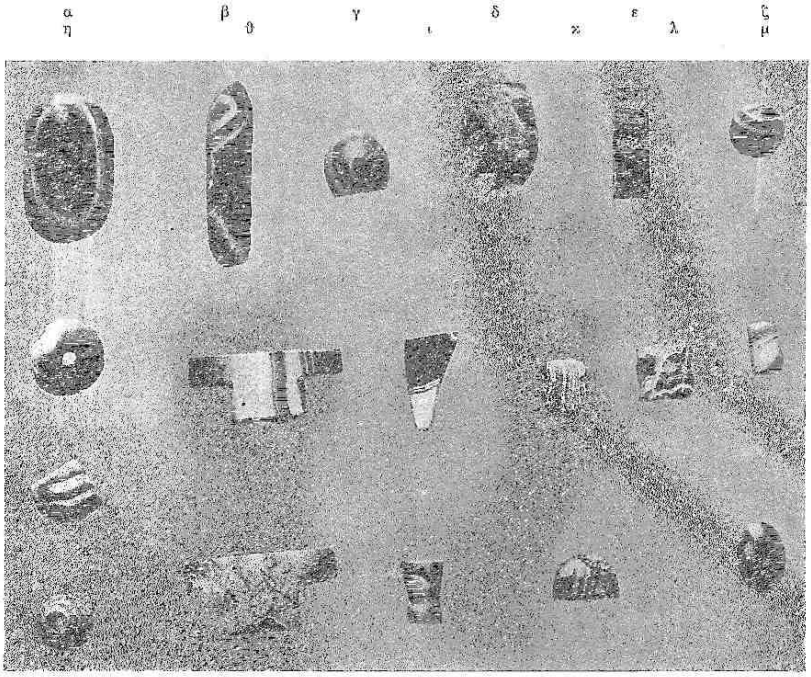
45. *Εἰκ. 24λ.* Πλὰξ ἐπίπεδος ὑποκάτω καὶ ἐπάνω (συνάντησις δύο πρίσεων ἀριστερὰ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω). Ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ ἐκ κατασκευῆς, ἡ δεξιὰ κάτω ἐκ πρίσεως. Καὶ εἰς τὴν ὄπισθεν ἐπιφάνειαν διακριτὴ πρίσις καὶ ἀπόθραυσις. Μεγ. διάστ. 0.06. Μέγ. πλ. 0.038. Πάχ. .0.006-0.008.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

46. ***Εἰκ. 25α.*** Σκαραβαιοειδὴς λίθος ἐπιμήκης ὅσον ἔδει, ἵνα προσαρμοσθῇ πρὸς λευκάζουσαν ἐν βαθεῖ καστανῷ φλέβα. Ἐπίπεδος ὑποκάτω πλὴν πλησίον τῶν χειλέων, ἔνθα βαθυτέρα ἐργασία. Ἐπάνω ἐπικαμπὴς μέχρι πάχους 0.01 περίπου. Μέγ. μῆκ. 0.027, πλ. 0.016.

47. ***Εἰκ. 25β.*** Ἀποπρισθεῖσα διὰ τομῶν ἐπικαμπὴς λελεασμένη σχίζα ἐκ μείζονος λίθου, ὅστις ἴσως ἦτο πλὰξ ὄχι γωνιώδης. Μέγ. μῆκ. 0.032, πλ. 0.008 πάχ. σχεδὸν 0.004.

48. ***Εἰκ. 25γ.*** Περίεργον ἐπικαμπὲς ἄνω, ἐπίπεδον κάτω, ἔργον, ἔχον ἀπὸ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω διαμπερῆ ὀπήν, ἑκατέρωθεν δ' αὐτῆς κάτω ἀνὰ μίαν ἀβαθῆ (βάθ. 0.002). Ὄπισθεν

Εἰκ. 25. Κοσμήματα καὶ σκεύη καὶ τεμάχια ἀχάτου ἐκ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου των Θηβών.

δὲ ἑκατέρωθεν τῆς φορᾶς τῆς διαμπεροῦς ὀπῆς εἶναι ἀνὰ μία ἐπίσης ἀβαθής. Μέγ. μῆκ. καὶ πλ. 0.011 περίπου, μέγ. πάχος τῆς εὐθείας τομῆς 0.006 σχεδόν.

49. ***Εἰκ. 25δ.*** Διάτρητος κατὰ μῆκος ἐπικαμπὴς ψηφὶς βεβλαμμένη ὑπὸ τοῦ πυρός. μέγ. μῆκ. 0.021. πλ. 0.014 περίπου καὶ πάχ. 0.008 περίπου.

50. ***Εἰκ. 25ε.*** Ἐξάεδρος ψηφὶς φέρουσα ἐν μέσῳ κατὰ τὸ πάχος ὀπὴν ἀποστενουμένην πρὸς ὄπισθεν, Μῆκ, 0.019. πλ. πλευρῶν 0.006 περίπου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

51. ***Εἰκ. 25ζ.*** Διάτρητος ψηφὶς σφαιρικὴ πλὴν μικρᾶς ἐπιπέδου ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς καὶ κάθηται. Διάμ. 0.007.

52. ***Εἰκ. 25η.*** Διάτρητος κυκλικὴ ψηφὶς Διάμ. 0.009, πάχ. 0.001 - 0.002. Ὄπισθεν κατὰ τὴν διάμετρον ἀποτεθραυσμένη ταινία κατάλοιπον δύο πρίσεων ἑκατέρωθεν.

53. ***Εἰκ. 25θ.*** Ὑπάρχουσι τρία ὅμοια κοσμήματα (πρβλ. ἀριθ. 60), ὧν ἡ σύνθεσις καὶ χρῆσις δεῖται καθορισμοῦ. Τοῦτο ἔχει μῆκ. ἄνω 0.026, κάτω 0.012. ὕψ. 0.011 καὶ πάχ. 0.003.

54. ***Εἰκ. 25ι.*** Μέγ. διαγώνιον μῆκος 0.017, ἄνω πλ. 0.009. Ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω εἰς τὴν ἄνω τομὴν δύο ὀπαὶ βάθ. 0.003 περίπου. Ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἄλλη ὀπὴ βάθ. 0.005. Αἱ πρῶται ὀπαὶ δὲν ἐξικνοῦνται εἰς ταύτην. Ἡ δεξιὰ τομὴ εἶνε λοξῶς πρὸς ἀριστερὰ τετμημένη, ὥστε ἂν αἱ ὀπαὶ ἦσαν πρὸς στερέωσιν, ὡς ἐρρήθη ἐν ἀριθ. 33, τὸ κόσμημα εἶχεν ὡς κυρίαν ὄψιν τὴν ὑποκάτω (εἰκ. 26). Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καμπύλον.

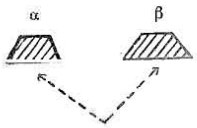
55. ***Εἰκ. 25κ.*** Ἐξάρτημα ὅρμου φέρον δύο διαμπερεῖς ὀπὰς ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά.

Εἰκ. 26.
Ὀπισθία ὄψις του λίθου εἰκ 24ι.

Εἰκ. 27.
Ὀπισθία ὄψις τῆς ψηφῖδος εἰκ. 24κ.

Εἰκ. 28.
Τομὴ κατὰ πλάτος α καὶ κατὰ κατὰ μηκος του λίθου β εἰκ. 24σ.

Ἡ ὀπισθία ὄψις (εἰκ. 27), ἥτις ἦτο ἡ κυρία, φέρει ἐλαφρῶς ἀνάγλυπτον σπεῖραν. Τὸ σχῆμα τοῦ κοσμήματος γνωστὸν καὶ ἐκ ψηφίδων ὑαλομάζης. Μῆκ, 0.01 πλ. 0.007, πάχ. 0.003.

56. ***Εἰκ. 25λ.*** Πλὰξ πανταχόθεν ἀρτία, προωρισμένη πιθανῶς πρὸς διακοσμητικὴν ἔνθεσιν. Μῆκ. πλευρῶν 0.009. πάχ. σχεδὸν 0.002.

57. ***Εἰκ. 25μ.*** Διάτρητος κατὰ μῆκος κύλινδρος ἄρτιος ἀλλ' ὄχι κανονικός. μήκ. 0.0085, διαμ. 0.005.

58. ***Εἰκ. 25ν.*** Ἡμίτομον διατρήτου ποτὲ κυλινδρικῆς ψηφῖδος μήκ. καὶ διαμέτρου 0.01, πάχ. 0.005.

59. ***Εἰκ. 25ξ.*** Κωνικὸν ἡμίτομον ἀμφικώνου διατρήτου ψηφῖδος διάμ. καὶ ὕψ. 0.01.

60. ***Εἰκ. 25ο.*** Ὅμοιον πρὸς τὸ 53. Μῆκ. ἄνω 0.025, κάτω 0.013, ὕψ. 0.013, πάχ, 0.003. Τρίτον ὅμοιον (δὲν ἀπεικονίσθη) εἶνε ἐλλιπὲς τὸν ἕτερον βραχίονα· ἔχει μῆκ. ἄνω 0.019, πλ. κάτω 0.007.

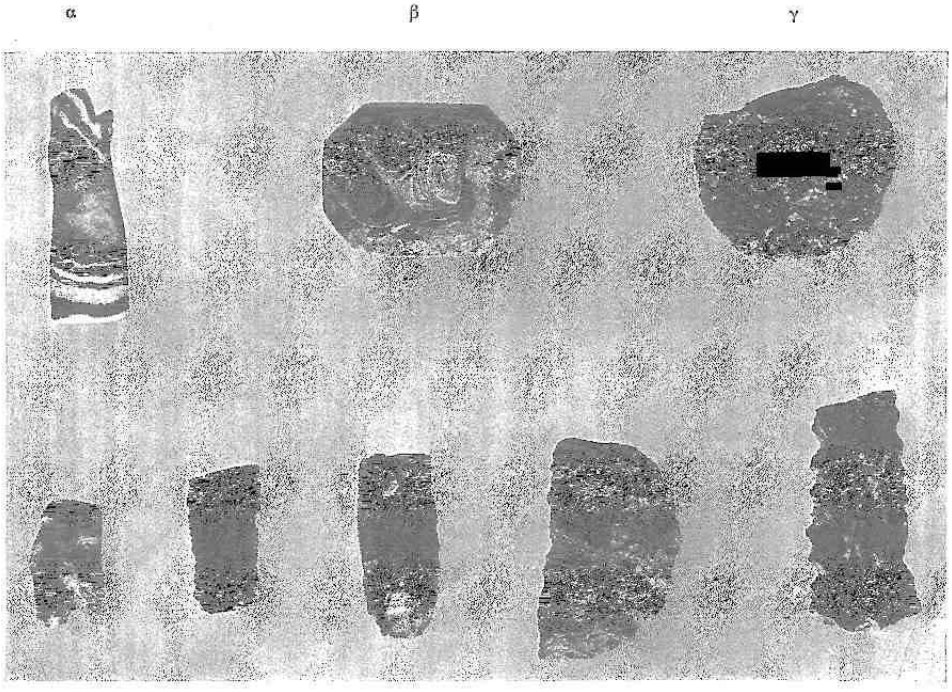
61. ***Εἰκ. 25 π.*** Διάτρητος ἀτελὴς ψηφὶς μήκ. 0.011, ἄνω διαμ. 0.008.

62. ***Εἰκ. 25ρ.*** Ἡμίτομον φακοειδοῦς διατρήτου ψηφῖδος. Ἡ τομὴ κατὰ μῆκος τῆς ὀπῆς Κάτω μῆκ. 0.011, ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω 0.008, μέγ. πάχ. 0.003.

63. ***Εἰκ. 25σ.*** Κόσμημα ἔχον κατὰ μῆκος (0.012 κάτω, 0.007 ἄνω) τομὴν τὴν εἰκ. 28β. κατὰ δὲ πλάτος (0.008 κάτω 0.006 ἄνω) τὴν τομὴν εἰκ 28α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

64. ***Εἰκ. 29α. 30.*** Μῆκος 0.035, πλ. 0.0115. Εἶνε κατὰ μῆκος ἡμίτομον, δεικνύον ὄπισθεν πῶς, πρὶν πριονισθῇ πρὸς ἀποκοπὴν τὸ ἡμίτομον, εἶχε διατρηθῆ κατὰ μῆκος, ἀλλ᾽ οὕτως ὥστε αἱ ἐξ ἑκατέρου ἄκρου ἀχθεῖσαι ἀνίσου διαμέτρου ὀπαὶ δὲν συνηντήθησαν ἀκριβῶς κατὰ

Εἰκ. 29. Ἀχάται (α, β), χαλκῆ κεφαλὴ ἥλου (ν), ὀψιανοὶ (δ-η) καὶ πυρῖται (θ) ἐκ τοῦ Καδμείου.

τὸ μέσον. Ἡ ἐπὶ τῆς εἰκόνος ὄψις εἶνε περίτεχνος, δεικνύουσα πολλοὺς κυματισμοὺς τῆς ἐπιφανείας ἀναγλύπτους πρὸς δήλωσιν ποδός, νομίζω, πτηνοῦ, οὗ ὁ ὀπίσθιος ὄνυξ σῴζεται, ἐν ᾧ οἱ πρόσθιοι θὰ ἐστερεοῦντο περαιτέρω κατὰ τὴν ἀποτεθραυσμένην ἄκραν ἐντὸς δύο ὀπῶν βάθ. 0.004, Πρβλ. τὴν εἰκ. 30.

Εἰκ. 30. Ὄψις τοῦ σκεύους εἰκ. 29α κατὰ γύψινον ἔκμαγμα ἤτοι ἄνευ τῶν ἐγχρώμων φλεβῶν τοῦ λίθου.

65. ***Εἰκ. 29β.*** Ὀκταγώνου ἐπικαμποῦς κατόψεως κόσμημα ἄτρητον μετὰ φλεβῶν ὡσεὶ σχεδίων χέλυος ἐπάνω. Ὑποκάτω ἐπίπεδον ἐκ πρίσεως, ἧς ἡ ἀποθραυσθεῖσα ἐσχάτη ταινία σῴζεται διδακτική. Μῆκ. 0.029, πλ. σχεδὸν 0.023. Πάχ. τομῆς πλευρῶν 0.004 - 0.008.

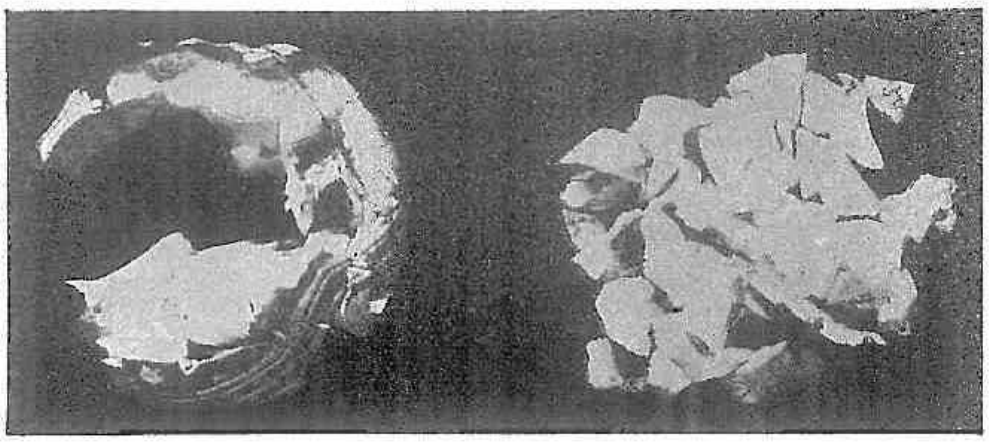
66. ***Εἰκ. 31.*** Σκεῦος κωνικόν, ἐπίπεδον ὑποκάτω, λίαν κεκαυμένον καὶ διαλελυμένον ἐξαχθὲν ἐκ τῶν ἐρειπίων. Ἡ διάλυσις ἐξακολουθεῖ δίκην ἀσβέστου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὑγρᾶς ἀτμοσφαίρας. Εἰκονίσθη ὁμοῦ καὶ τὸ ἥμισυ περίπου τῶν ὑπαρχόντων θραυσμάτων αὐτοῦ. Κάτω διάμ. 0.051.

67. ***Εἰκ. 32α.*** Ἐκ μείζονος εἰργασμένου ἐπικαμποῦς λίθου ἀπόκομμα ἀποπρισθὲν. μήκ. 0.03, μέγ. πλ. τῆς πρισθείσης πλευρᾶς 0.01.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

68. ***Εἰκ. 32β.*** Ἀπόθραυσμα πλακὸς λείας ἐπάνω καὶ ὑποκάτω. Μήκ. 0.025, μέγ. πάχ. 0.005. ἐπίπεδον ἐπάνω καὶ ὑποκάτω.

α β

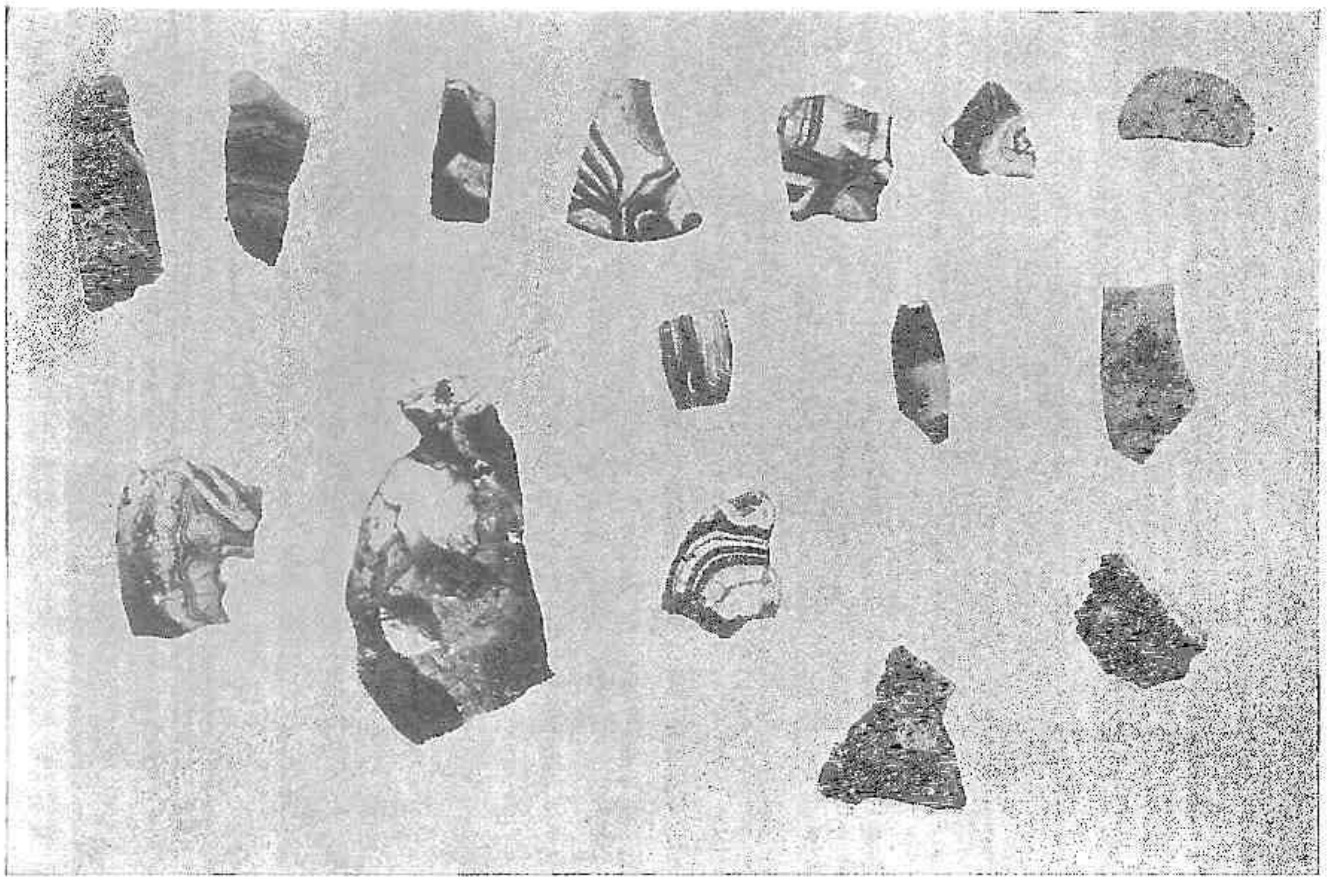

Εἰκ. 31. Σκεῦος ἐξ ἀχάτου κωνικὸν διαλυθὲν ὑπὸ τοῦ πυρὸς (α βάσις. β τεμάχια).

69. ***Εἰκ. 32γ.*** Πλακὸς τεμάχιον ἀποπρισθὲν ἀριστερὰ καὶ κάτω, θραυσθὲν ἄνω, ὑπόκυρτον δεξιά. Μέγ. μῆκ. 0.017. Πλ. καὶ πάχ. 0.007.

α β γ δ ε ζ η

ϑ ι κ

λ μ ν ξ ο

Εἰκ. 32. Ἀχάται καὶ κρύσταλλος (ξ) ἐκ του Καδμείου τῶν Θηβῶν.

70. ***Εἰκ. 32δ.*** Ἄνω καὶ ἀριστερὰ τεθραυσμένον πλακῶδες σκεῦος, κάτω, δεξιά, ἔπάνω καὶ ὑποκάτω εἰργασμένον. Χορδὴ τοῦ κυκλικοῦ μέρους 0.017 μῆκ. 0.02 πάχ. μέχρι 0.004.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

71. ***Εἰκ. 32ε.*** Λεπτὴ πλὰξ εἰργασμένη πανταχοῦ πλὴν στενῆς λωρίδος ἀποθραυσθείσης κατὰ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ φυσικοῦ χρωματισμοῦ. Μεγίστη διαγώνιος 0.02, πάχ. μέχρι 0.002.

72. ***Εἰκ. 32ζ.*** Λεπτὴ πλὰξ πανταχόθεν τεθραυσμένη (ἀριστερὰ κατὰ τὴν γραμμὴν πρίσεως). Μεγίστη διάστασις 0.013, πάχ. μέχρι 0.002.

73. ***Εἰκ. 32η.*** Λεπτῆς πλακὸς κυκλικῆς ἡμίτομον διαμ. 0.016 πάχ. 0.001. Ἀνῆκεν εἰς διάτρητον ψηφῖδα, ἧς διακριτὸν τὸ διαπρισθὲν διαμετρικὸν τρῆμα.

74. ***Εἰκ. 32θ.*** Ὑπόλοιπον πανταχόθεν εἰργασμένον, δεικνύον ὄπισθεν μὲν ἐν μέσῳ τὴν στενὴν ταινίαν τῆς ἀποθραύσεως μετὰ τὴν ἑκατέρωθεν πρίσιν, ἐπάνω δὲ πρὸς ἀριστερὰ-αὐλακα. Μῆκ. 0.012, πλ. 0.004.

75. ***Εἰκ. 32ι.*** Ἡμίτομον ἐπιμήκους ψηφῖδος διατρήτου (ἐτμήθη κατὰ μῆκος τοῦ τρήματος) παθὸν καὶ ἐκ θραύσεως. Μῆκ. 0.018.

76. ***Εἰκ. 32κ.*** Πλακῶδες θραῦσμα ἔχον εἰργασμένην μόνην τὴν ἐν τῇ εἰκόνι ἐπάνω ὁρατὴν ἐπιφάνειαν. Μῆκ. 0.023.

77. ***Εἰκ. 32λ.*** Ἐκ κυκλικοῦ, ἐπιπέδου ὑποκάτω, ἐπικαμποῦς ἐπάνω σκεύους ἀπόθραυσμα. Ἡ κυκλικὴ πλευρὰ ἔχει πάχ. 0.006· χορδὴ αὐτῆς ὑποκάτω 0.021. Φαίνεται, ὅτι ἡ μορφὴ τοῦ σκεύους εἶχε προσαρμοσθῆ πρὸς τὰς φυσικὰς ἐγχρώμους φλέβας τοῦ λίθου.

78. ***Εἰκ.32 μ.*** Θραῦμα κεκαυμένης πλακὸς ἐσχηματισμένης κατὰ τὰς ἐγχρώμους φλέβας (εὐκρινὲς τοῦτο ὑποκάτω), καὶ σῳζούσης πλὴν τῆς ἀρχικῆς ἐπιπέδου ὄψεως τῶν δύο πλευρῶν (ἐπάνω καὶ ὑποκάτω) καὶ τὴν ἐστρογγυλωμένην. Μῆκ. 0.046, πλ. 0.025, πάχ. 0,009.

79. ***Εἰκ. 32ν.*** Θραῦσμα πλακὸς κυκλικῆς, ὡς δεικνύει ἡ σῳζομένη ἀριστερὰ πλευρά. Μῆκ. 0.018, πλ. 0.013, πάχ. 0.008.

80. ***Εἰκ. 32ξ.*** Θραῦσμα κρυστάλλου, οὗτινος ἡ εὐρυτέρα πλευρὰ δεικνύει πρίσιν καὶ λείψανον τῆς ἀποθραυσθείσης ὑπολοίπου ἀπρίστου λωρίδος. Τῆς πλευρᾶς ταύτης μεγίστη διάστασις 0.021. Καὶ ἡ παράλληλος αὐτῇ ἄνω μικρὰ πλευρὰ ἐπίπεδος, ἀλλ᾽ ἄγνωστον, ἂν τοῦτο προῆλθεν ἐκ πρίσεως (πρβ. εἰκ. 3,4). Πάχ. μεταξὺ τῶν δύο τούτων πλευρῶν μέχρι 0.012.

81. ***Εἰκ. 32ο.*** Θραῦσμα σκεύους ἐπιπέδου ὑποκάτω, (δηλ. τὸ λευκάζον ἐπάνω μέρος). κυκλικοῦ τὴν συναφῆ πλευράν, ἥτις περιθέεται ὑπὸ δύο ἐγγλύπτων αὐλάκων παραλλήλων. (ἡ μία ὁρατὴ ἐν μέσῳ τοῦ σκοτεινοῦ μέρους). Μεγίστη διάστασις 0 017, παχ. 0.011.

82. ***Εἰκ. 29δ.*** Λεπὶς ὀψιανοῦ μήκους 0.02. ἴσως εἶνε τεθραυσμένη αἰχμὴ βέλους μετ᾽ ὄγκων, ὧν ὁ εἷς ἐσώθη ἐν μέρει, ὡς φαίνεται (πρβλ. ΑΕ 1910 σ. 219, εἰκ. 12αν).

83. ***Εἰκ. 29ε.*** Λεπὶς ὀψιανοῦ μήκ. 0.023.

84. ***Εἰκ. 29ζ.*** Λεπὶς ὀψιανοῦ μήκ. 0.028.

85. ***Εἰκ. 29η.*** Πρίων ἐξ ὀψιανοῦ μέλανος κεκαυμένος. μῆκ. 0.035 σχεδόν, πλ. 0.02 Ἡ μία πλευρὰ κυρτοτέρα διὰ τὸν εὐχερέστερον χειρισμόν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

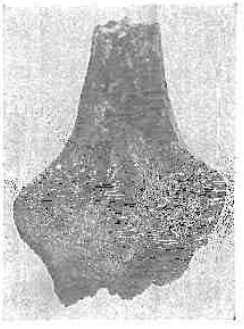
86. ***Εἰκ. 29θ.*** Πρίων ἐξ ἐρυθρωποῦ πυρίτου μήκ. 0.035, πλ. μεγ. 0.017.

Εὑρέθησαν καὶ ἕτερα 6 τεμάχια ὀψιανοῦ μικρότερα σποράδην ἐγγύς, μὴ κεκαυμένα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ἐρειπίου (πρβλ. *Πρακτικὰ* 1927 σ. 44).

87. ***Εἰκ. 33.*** Ἡμίτομον ᾠοῦ ἐκ μέλανος στεατίτου εἰς μέγεθος ἀληθοῦς ᾠοῦ ὄρνιθος (ἢ νήσσης;) Μέγ. μῆκ. 0.051, πλ. 0.032, Ἐν τῷ *Ἀρχαιολ. Δελτ.* 1918,94 ἑξ. ἐδέχθην, ὅτι αἱ ἀλεκτορίδες ἐγένοντο γνωσταὶ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους. Ἀλλ' ὁ Seltmann ἐν *Annual of the Br. School* 1923-5 σελ. 98 ἑξ., στηριζόμενος εἰς μινωϊκὴν σφραγῖδα καὶ εἰς ὄστρακον μυκηναϊκοῦ ἀγγείου, δέχεται, ὅτι ἦσα ν γνωσταὶ ἐν Ἑλλάδι (Πελο-

Εἰκ. 33. Ἡμίτομον ᾠοῦ ἐκ θραύσεως Στεατίτης.

Εἰκ. 34. Πηλίνου ειδωλίου τεμάχιον.

ποννήσῳ) ἤδη ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος π.Χ. Ἂν τὸ ἡμίτομον ᾠόν, τὸ δημοσιευόμενον νῦν δὲν εἶνε σμίκρυνσις ἢ μεγέθυνσις φυσικοῦ ᾠοῦ, ἐνισχύει τὴν γνώμην τοῦ Seltmann, εἰ καὶ τὰ τεκμήρια αὐτῆς εἶνε ἀσθενῆ ἅτε ἀμφίβολα.

88. ***Εἰκ. 29γ.*** Χαλκοῦ ἧλου κεφαλὴ πλακώδης κυκλικὴ λεπτή, διαμ. 0.03 περίπου. Ὁ ἧλος λεπτὸς ἀποτεθραυσμένος κατὰ τὴν βάσιν.

89. ***Εἰκ. 34.*** Εἰδωλίου πηλίνου κακοπλάστου ἀγράφου τεμάχιον ὕψ. μεγ. 0.055, πλάτους 0.04. Λείπει τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μέρος. Εὑρέθη καὶ ἕτερον ἡμίτομον τυπικοῦ μυκηναϊκοῦ πηλίνου εἰδωλίου ἐν τῷ Καδμείῳ ἀλλαχοῦ.

ΑΝΤ. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΚ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

ΥΠΟ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Χ. ΧΑΤΖΗ

Τὴν κατωτέρω ἀναδημοσιευομένην καὶ διορθουμένην ἀττικὴν ἐπιγραφὴν[1] ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ H. Fränkel, Athen. Mitteil. 48 (1923) σ. 3· παρατηρήσεις καὶ νέας ἀναγνώσεις ἐδημοσίευσεν ὁ J. Kirchner, ἔ. ἀ. σ. 23, σημ. 3· ὀρθότερον δὲ καὶ μετὰ σοφωτάτων ὑπομνημάτων ἐξέδωκεν αὐτὴν ὁ καθηγητὴς A. Wilhelm, Wiener Anzeiger 64 (1927) σ. 222.

Καθ' ἡμᾶς ἡ ἐπιγραφὴ ὀρθότερον ὀφείλει νὰ ἀναγνωσθῇ οὕτω:[2]

1 [———— ca. 3 ————] Α [———— ca. 7 ————]
[———— ca. 10 ————]
3 [———— ca. 10 ————] τ]ὴν Συπταλ[ιὰ]ν Μύρω[ν ———— ca. 7 ————]
[. ἐγγυηταὶ] Σμικυθίων Σμικύθο Ἐλευσίνιο[ς, ———— ca. 7 ————]
[———— ca. 7 ————] Ἐ]λευσίνιος: ΡΔΔΔ· τὴν ΡΟΟΦΑΓΕΑΝ [———— ca. 7 ————]
6 [———— ca. 6 ————]δο Περιθοίδης: ἐγγυηταὶ Ναυσιγένης Ναυ[σικλέους]
[Ἀν]αγυράσιος: ΔΔΔΗΗΗ: Βοειοτομίαν· μι((σθωταὶ))· Διόφαντο[ς ———— ca. 7 ————]
[Ἀ]γ[ν]όθεος Πειραιεύς: ΗΗΙΙΙ: Κόλουριν Ναύμα[χος ———— ca. 7 ————]
9 . Λ . Περιθοίδης: [ἐγ]γυ[ητὴς] Σμικυθίων Ἰσον[ό]μ[ου ———— ca. 7 ————]
[———— ca. 5 ————]: ΔΠΗ: κεφάλ[αιον ———— ca. 10 ————] ΗΗΙΙΙ.

Στίχ. 3. [τ]ὴν Συπταλ[ιὰ]ν: Ἡ Συπταλιά, ἡ ΡΟΟΦΑΓΕΑ, ἡ Βοειοτομία καὶ ἡ Κόλουρις εἶναι, ὡς ἔδειξεν ὁ Wilhelm, τοπωνυμίαι, *θὰ ἀναζητηθῶσι δὲ κατ' ἐμὲ πᾶσαι ἐπὶ τῆς νήσου Σαλαμῖνος·* εἰς τοῦτο ἄγει ἡμᾶς ἡ Κόλουρις, περὶ ἧς ἰδὲ παρατηρήσεις μου εἰς στίχ. 8.

Ἡμεῖς ἐτονίσαμεν *Συπταλιὰν* (καὶ οὐχὶ *Συπταλίαν*, ὡς τονίζει ὁ Wilhelm)· ὁμοίως τονίζονται *φυταλιά*[3], *τρυμαλιά, ἀπομαγδαλιά, ἱμαλιά, ἀμυγδαλιά.*

Ὁ Wilhelm νομίζει (σ. 217), ὅτι *Συπταλιά*, ἢ *Συπταλία* κατ' αὐτόν, εἶναι ἕτερος τύπος τοῦ *Ψυττάλεια — Ψυτταλία· ἀλλὰ Ψυτταλία* εἶναι τύπος, ὃν μαρτυρεῖ ὁ κῶδιξ P(alatinus) τοῦ Ἀρριανοῦ Κυνηγετ. 24· ἀλλ' ἤδη ὁ L. Dindorf (πβ. Ἀρριαν. ἔκδ. Hercher - Eberhard σ. XLIV) διώρθωσεν εἰς *Ψυττάλεια* καὶ ἡ διόρθωσις αὐτοῦ δικαίως ἐγένετο ἀποδεκτή.

Ἀλλ' αἱ λοιπαὶ δυσκολίαι τῆς ταυτίσεως εἶναι μεγάλαι καὶ *ὅλως ἀνυπέρβλητοι·* καὶ τὸ μὲν σ ἀντὶ τοῦ ψ ἴσως δὲν παρέχει μεγάλην δυσκολίαν, *ἂν δεχθῶμεν βεβαίως, ὅτι ἡ τοπωνυμία Ψυττάλεια* δὲν ἦτο ἑλληνική· ἀλλὰ τὸ τ ἀντὶ πτ πῶς θὰ ἑρμηνευθῇ; Οὐδεὶς βεβαίως

1 Τόπος εὑρέσεως χωρίον Ἀμπελάκι (νήσου Σαλαμῖνος), ἔνθα τὸ πάλαι ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Σαλαμίς.

2 Ὑπομιμνήσκομεν καὶ πάλιν τὴν πρότασιν τοῦ Drachmann περὶ τριαδικῆς (1, 3, 6, 9 κλπ.) ἀριθμήσεως τῶν στίχων τῶν ἐπιγραφῶν· πρβ. *O. Stählin*, Editionstechnik, Leipzig - Berlin, 1914[2] σ. 67, *Α. Χατζῆ*, ΑΕ 1925-1926, σ. 95 σημ. 1 καὶ Πολέμωνα 1 (1929) σελ. 125 σημ. 74.

3 Καὶ τοπωνυμία *Φυταλιά·* πβ. Wilhelm ἔ. ἀ. σ. 219 (=IG XI 2, 158).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

δύναται νὰ προσαγάγῃ τὸ ἐν ἄλλῃ διαλέκτῳ ἢ γλώσσῃ[1] φαινόμενον τῆς τροπῆς τοῦ πτ εἰς ττ, ἵνα συνάψῃ τὸ *Ψυττάλεια* πρὸς τὸ *Συπταλιά*[2].

Στίχ. 5. τὴν ΡΟΟΦΑΓΕΑΝ: Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Wilhelm *Βο(υ)σφαγέαν* δὲν ἀπεδέχθημεν, διότι ἀνεμένομεν *Βουσφαγίαν*. Ἡμεῖς φρονοῦμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ τί ὑποκρύπτεται· τὸ νεοελλην. *νεροφαγιὰ* δὲν βοηθεῖ.

Στίχ. 7. Βοειοτομίαν: Ὀρθῶς ἑρμηνεύει τὴν τοπωνυμίαν ταύτην ὁ Wilhelm (das Schneiden von Rinderhäuten)· ἀνάλογον τοπωνύμιον ἔχομεν καὶ σήμερον· *Σφαγεῖα* (τὰ) καλεῖται συνοικία τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ σφαγείων, ἅτινα ἦσάν ποτε ἐκεῖ. Διὰ τὸ ἀρχαῖον τοπωνύμιον *Μοσχοτομέαι* (IG IX 61) ἐν Φωκίδι πβ. Glotta 17 (1929) σ. 244.

Στίχ. 8. Κόλουριν: Ὁ Kirchner ἀνέγνωσε ΚΟΛΟΥΡΙΝ· ὁ Wilhelm συμφωνῶν μεταγράφει Κο(υ)λοῦριν· περὶ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Fränkel ΚΟΛΟΥΕΙΝ ἢ ΚΟΛΟΥΡΙΝ ὁ Wilhelm παρατηρεῖ ἐν σελ. 215 τὰ ἑξῆς: Mir ist angesichts dieser Aussagen der beiden Gelehrten nicht zweifelhaft, dass ΚΟΛΟΥΡΙΝ auf dem Steine steht und Fränkel κολούειν nur deshalb zu erkennen glaubte, weil er κολουριν oder κουλουριν nicht zu deuten vermochte.

Κατὰ ταῦτα ἐπὶ τοῦ λίθου (400 - 350 π. Χ.) ἔχομεν τὴν ἀρχαιοτέραν μνείαν τοῦ ὀνόματος *Κόλουρις*. Ὁ Wilhelm ὀρθῶς συνῆψε τοῦτο πρὸς τὸ νεώτερον ὄνομα τῆς νήσου *(ἡ) Κούλουρι(ς)*· οὐχὶ ὀρθῶς ὅμως νομίζει, ὅτι τὸ ΚΟΛΟΥΡΙΝ δύναται νὰ μεταγραφῇ *Κ(ο)υλοῦριν*· περὶ τούτου ἰδὲ κατωτέρω διατριβήν μου *Τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς νήσου Σαλαμῖνος* σ. 63 κἑ.

Ἐκεῖ ὁμοίως θὰ δείξωμεν, ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ *Κόλουρις* εἶναι τὸ ἀκρωτήριον *Πούντα*, ἥτις εἶναι ὄντως ἄκρα κόλουρις.

10.11.30 ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ[3]

ΥΠΟ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Χ. ΧΑΤΖΗ

Λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ θερινῆς διαμονῆς ἐν Σαλαμῖνι τῷ 1906 ἠσχολήθην περὶ τὰς ἀρχαίας ὀνομασίας τῆς νήσου[4].

Ἐν τῇ παρούσῃ ἐρεύνῃ α') θὰ καταλέξω πάσας τὰς ὀνομασίας τῆς νήσου, ὅσας παραδίδουσιν ἡμῖν ἀρχαῖαι πηγαί, β') θὰ δώσω τὸ ἔτυμον αὐτῶν καὶ θὰ εἴπω διὰ τίνα λόγον ἐδόθησαν καὶ γ') θὰ δείξω τίνας ὀνομασίας πράγματι ἔφερεν ἡ νῆσος.

*
* *

Τῇ νήσῳ Σαλαμῖνι ἀποδίδονται τὰ ἑξῆς ὀνόματα: 1) *Σαλαμίς*, 2) *Κούλουρις* ἢ ὀρθότερον *Κόλουρις* (ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω), 3) *Κυχρεία*, 4) *Σκιράς*, 5) *Πιτυοῦσσα*, 6) *Ἰαονία*, 7) *Πελάνα*, 8) *Ἐλαιοῦσσα*, 9) *Ὑδροῦσσα*, 10) *Ἐλευσὶς* καὶ 11) *νῆσος Δράκοντος*.

1 Κρητικὸν (ἀρχαῖον) *ἤγραται* ἀντὶ *γέγραπται*, ἰταλ. *Settembre* ἐκ τοῦ λατιν. *September* κλπ.

2 Παρατήρησον, ὅτι αἱ τοπωνυμίαι *Συπταλιὰ* καὶ ΡΟΟΦΑΓΕΑ ἐκφέρονται ἐνάρθρως, αἱ δὲ *Βοειοτομία* καὶ *Κόλουρις* ἄνευ τοῦ ἄρθρου.

3 Ἀνεκοινώθη ἐν συνεδρίᾳ τῶν ἑταίρων τῆς Ἐπιστημονικῆς ἑταιρείας τῇ 19 Νοεμβρίου 1930· πβ. Ἀθηνᾶν 42 (1930) σ. 262.

4 Τὴν διατριβὴν ταύτην ἀνήγγειλα ἤδη ἐν Ἀθηνᾶ 41 (1929) σ. 202.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

1. Σαλαμίς: Τὸ ὄνομα συνήφθη (πρβ. F. C. Movers, Die Phönizier, Berlin 1850, II, 2 σ. 239)[1] πρὸς τὴν σημιτικὴν (φοινικικὴν) λ. šalam (=εἰρήνη)[2]· ἀλλὰ δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ πάντων ἡ ἐτυμολογία αὕτη· πρβλ. Ed. Meyer, Geschichte des Altertums II σ. 145 κἑ.[3].

Ἡμεῖς ἀνεμένομεν τὸν τύπον **Σάλαμα* (ἰδ. ἀνωτ. σημ. 2)· ἴσως ὅμως τὴν κατάληξιν -ις (γεν. -ινος) ἔδωκεν ἡ γειτνιάζουσα *Ἔλευσ-ις* (γεν. -ῖνος)[4].

Αἱ παλαιότεραι ἑρμηνεῖαι τοῦ ὀνόματος *(Σαλαμὶς* θυγάτηρ Ἀσωποῦ, *σάλος, σάλα* [=φροντίς], *θάλασσα)*[5] πρέπει νὰ ἀπορριφθῶσιν ἄνευ συζητήσεως.

Ὁ Aug. Fick, Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands, Göttingen 1905, σ. 76, 116 καὶ 136, ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι λελεγικῆς ἢ καρικῆς προελεύσεως· ἀλλ' οὐδὲν ἐπιχείρημα σοβαρὸν προσάγει· περὶ τῆς φοινικικῆς ἀρχῆς οὐδὲν λέγει.

Ἐνταῦθα ὀφείλω νὰ προσθέσω, ὅτι τοῦ ἐπιθέτου *σαλαμὸς* (=ἁλαζών), ὅπερ μνημονεύει ὁ Φώτιος ἐν τῷ Λεξικῷ αὐτοῦ (σ. 143, σημ. 4 Naber)[6], θηλυκὸν ἴσως ἠδύνατο νὰ εἶναι τὸ ***Σαλαμίς***[7]· πρβλ. *σύμμαχος—συμμαχίς, αἰχμάλωτος—αἰχμαλωτίς, περίοικος—περιοικὶς κ.ἄ.π.*

Τέλος μνημονεύω δύο ὁμωνύμους: 1) τὴν γνωστὴν Σαλαμῖνα τῆς Κύπρου (νῦν *Παλαιὰ Ἀμμόχουστο* καὶ σπανιώτερον ἡ *Σαλαμῖνα*) καὶ 2) *παράλιον* τοπων. νῦν ἐν Ῥόδῳ *Σαλαμῖνα* (ἡ)· πρβ. χειρόγρ. Ἱστορικοῦ λεξ. ἑλλην. γλώσσης ἀριθ. 313, σ. 192· βεβαίως τὸ τοπων. τοῦτο εἶναι λείψανον *ἀρχαῖον!* Ἔτι πρόσθες, ὅτι ἐν Ζακύνθῳ νῦν εἶδος σταφυλῆς καλεῖται *σαλαμῖνα* (ἡ)· πβ. Λαογραφίαν 8 (1921/5) σ. 214. Πβ. καὶ Σ. Μενάρδον, Ἀθηνᾶ 18 (1906) σ. 329.

2. Κόλουρις — Κούλουρις: Περὶ αὐτοῦ θὰ εἴπω ἰδιαιτέρως διὰ μακρῶν κατωτέρω (σ. 63 κἑ.).

3. Κυχρεία: Ὅτι ἡ νῆσος Σαλαμὶς ἐκλήθη καὶ Κυχρεία[8], μαρτυροῦσιν ὁ Στράβων Θ΄ 393[9], ὁ Στέφαν. Βυζάντ. λ. *Κυχρεῖος πάγος*[10] καὶ ὁ Εὐστάθ. εἰς Διονύσ. Περιηγ. 506 (Geogr. graec. minor. II σ. 314.8)[11].

Τὸ ὄνομα εἶναι κατ' ἐμὲ ποιητικὸν ἐπίθετον[12] *(Κυχρεία νῆσος)*· τοῦτο γίνεται ἱκανῶς βέβαιον, ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι παρὰ Σοφοκλεῖ (FTG² ἀπόσπ. 521 Nauck) κεῖται *Κυχρεῖος πάγος* (ἀπὸ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Σαλαμῖνος Κυχρέως)· ὁμοίως παρ' Αἰσχύλῳ (Πέρσ. 570) κεῖται *ἀκτάς... Κυχρείας*. Καὶ ἡ ἐν Σαλαμῖνι ἀρχαία πόλις *Κυχρεία* κατ' ἐμὲ ἐκλήθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων *θελόντων νὰ δηλώσωσι τὴν παλαιότητα αὐτῆς*· ἐν ἐπιγραφῇ

1 Πρβ. καὶ Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie, Berlin 1878, σελ. 134, σημ. 3 καὶ ἄλλους.

2 Πρβ. καὶ λέξιν *σάλαμα* = εἰρήνη· ἰδ. Ἔρρ. Στεφ. Θησαυρ. λ. σαλάμ καὶ Σαλάμιοι.

3 Περὶ τῆς δῆθεν φοινικικῆς ἀποικίας ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ Σαλαμῖνος πρβ. E. Drerup, Die Anfänge der hellenischen Kultur. Homer, München 1903, σ. 141, σημ. 25.

4 Ἐὰν ὁ τύπος ἑρμηνευθῇ οὕτως, ἡ Σαλαμὶς τῆς Κύπρου εἶναι κατ' ἐμὲ θυγάτηρ τῆς ἡμετέρας Σαλαμῖνος.

5 Πρβ. Pape-Benseler λ. Σαλαμὶς καὶ C. Bursian, Geographie von Griechenland, Leipzig 1862, τόμ. Α΄ σελ. 362,2· ἄλλας ἐτυμολογίας βλέπε παρὰ L. Grasberger, Studien zu den griechischen Ortsnamen, Wurzburg 1888, σ. 262.

6 Τοῦτο ὁ Schleusner λίαν τολμηρῶς διώρθωσεν εἰς *σαλάκων*· ἀλλ' ἡ λέξις αὕτη ἅπαντα ἀνωτέρω ἐν σ. 142 (Naber).

7 Ἀλαζονικὴ ὅμως νῆσος (πόλις κλπ.) τί θὰ ἐσήμαινεν;

8 Τονίζεται καὶ Κύχρεια.

9 «*ἐκαλεῖτο... τὸ παλαιὸν... Κύχρεια*».

10 Ἀντιγράφει τὸν Στράβωνα.

11 «*ἐκαλεῖτο δέ ποτε Κυχρεία*».

12 Πρβ. καὶ Milchhöfer παρὰ Curtius-Kaupert, Karten von Attika, Text, Heft VII-VIII, σ. 26 καὶ Bursian, Geogr. von Griechenl. I. σ. 362, 2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

(ΑΕ 1884, σ. 170, στίχ. 32) λέγεται «*ἡ ἀρχαία πόλις [ἡ προ]σον[ομ]ασθεῖσ[α]*» οὐχὶ ἡ «*καλουμένη*»· τοῦτο οὐδεὶς παρετήρησε[1].

Ὁ Fick, Vorgr. Ortsn. σ. 115, διὰ τὸ *Κυχρεύς*, ὅπερ θεωρεῖ θρακικόν, νομίζει, ὅτι ἡ Σαλαμὶς ἀρχικῶς ἔσχε θρακικὴν ὀνομασίαν· ἀλλ' οὗτος *δὲν ἀποδεικνύει*, ὅτι ὄντως ἡ Σαλαμὶς ἐκλήθη ποτὲ *Κυχρεία!*

4. Σκιράς: Τὸ ὄνομα μαρτυροῦσιν ὁ Στράβων Θ΄ 393 καὶ ὁ Εὐστάθ. εἰς Διονύσ. Περιηγ. 506. Ἡ ἐπιθετικὴ δὲ κατάληξις — *ὰς* ὑποδηλοῖ ποιητικὸν ἐπίθετον (πρβ. καὶ *Κυχρεία, Ἰαονία).*

Θεωρῶ περιττὸν νὰ μνημονεύσω τὰς ἀρχαίας ἑρμηνείας ὡς ἀπιθάνους· καθ' ἡμᾶς *Σκιρὰς* (νῆσος) ὠνομάσθη ὑπό τινος ποιητοῦ ἡ νῆσος διὰ τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους (*σκῖρος* = γύψος)· ὁ Pape-Benseler ἐπίσης πιθανῶς συνῆψε πρὸς τὸ ἐπίθ. *σκιρὸς* (=σκληρός)· πρβ. ὅτι *Σκιράδες* = Σκιρωνίδες (πέτραι σκληραί)· ἴσως ὅμως καὶ διὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι λατρείαν τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς[2] ἐκλήθη ἡ νῆσος ὑπὸ ποιητοῦ τινος καὶ *Σκιράς.*

5. Πιτυοῦσσα: Καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο, ὅπερ μαρτυρεῖ ὁ Στράβων Θ΄ 394 *(ὠνομάσθη δὲ καὶ Πιτυοῦσσα ἀπὸ τοῦ φυτοῦ)*[3], εἶναι προφανῶς ποιητικόν· ὁ Aug. Fick, Vorgr. Ortsn. σ. 54, ἐν τῷ περὶ Σάμου κεφαλαίῳ παρατηρεῖ, ὅτι τὰ δῆθεν παλαιότερα ὀνόματα τῆς νήσου Σάμου *Ἀνθεμοῦσσα, Δρυοῦσσα, Μελάμφυλλος, Παρθενία* εἶναι προφανῶς ποιητικαὶ (poetische) ὀνομασίαι καὶ μὴ ἀνήκουσαι τῇ γλώσσῃ τοῦ βίου· πρβ. ὅσα καὶ ἐγὼ παρετήρησα περὶ τῶν ὀνομάτων *Ὑδροῦσσα, Λασία* κλπ. τῆς νήσου Ἄνδρου, Ἀνδριακ. ἡμερολόγ. 5 (1930) σ. 172 κέ.

Καὶ περὶ τῶν πόλεων Λαμψάκου, Μιλήτου, Φασήλιδος καὶ Χίου μαρτυρεῖται, ὅτι *δῆθεν παλαιότερον* ἔφερον τὸ αὐτὸ ὄνομα· ἀναντιρρήτως καὶ ἐνταῦθα ἡ πηγὴ εἶναι ποιητική.

6. Ἰαονία: Παρὰ Πλουτάρχῳ Σόλ. 10 ἀναγινώσκομεν, ὅτι ὁ Σόλων ἐχρησιμοποίησε χρησμούς, «*ἐν οἷς ὁ υἱὸς* (ἐνν. ὁ Ἀπόλλων) *Ἰαονίαν τὴν Σαλαμῖνα προσηγόρευσε*». Πιθανώτατα ἐν τῷ χρησμῷ ἔκειτο «*νῆσον Ἰαονίαν* (=ἰωνικήν, ἀθηναϊκήν)»· κατὰ ταῦτα καὶ τὸ Ἰαονία εἶναι οὐχὶ πραγματικὸν ὄνομα τῆς νήσου, ἀλλὰ προφανῶς ποιητικὸν ἐπίθετον.

7. Πελάνα: Κατὰ τὸν Ἡσύχιον «*Πελάνα: ἡ Σαλαμὶς ἐν τοῖς Εὔκλου χρησμοῖς*[4]». Καθ' ἡμᾶς ὁ *Κύπριος* μάντις Εὔκλος ἐν τοῖς χρησμοῖς αὐτοῦ πιθανώτατα ἔλεγε περὶ τῆς Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου καὶ οὐχὶ περὶ τῆς ἡμετέρας Σαλαμῖνος, ὡς νομίζει ὁ Pape-Benseler ἐν λ. Σαλαμίς.

8. Ἐλαιοῦσσα: Ἐν χάρταις ἰταλικοῖς τοῦ 17-18 αἰῶνος κεῖται Salamis sive Elbeza· τὸ Elbeza (=Ἐλαιοῦσσα) ὀφείλεται εἰς σφάλμα τοῦ ἀντιγράφοντος χαρτογράφου· πολλάκις δηλαδὴ ἐν τοῖς χάρταις εἰς ὀνόματα νήσων κυρίως προσκολλῶνται διὰ τὴν στενότητα τοῦ χώρου ὀνόματα παρακειμένων νήσων ἢ πόλεων παραλίων· ἡ νησὶς τῆς Ἀττικῆς Ἐλαιοῦσσα ἔμεινεν οὕτως ἀνώνυμος ἐν τοῖς χάρταις, διότι τὸ ὄνομα αὐτῆς ἀπεδόθη ἐκ πλάνης εἰς τὴν πλησίον κειμένην Σαλαμῖνα καὶ ἐθεωρήθη ἕτερον (πιθανῶς νεώτερον) ὄνομα αὐτῆς.

1 Τελευταῖον διέλαβε περὶ της πόλεως ταύτης ὁ Honigmann ἐν Pauly-Wissowa RE. λ. *Κύχρεια.*

2 Ἐντεῦθεν καὶ ἀκρωτήριον τῆς Σαλαμῖνος καλεῖται *Σκιράδιον.*

3 Ὅλως ἀπιθάνως ὁ Στράβων συνάπτει πρὸς τὸ φυτὸν *πιτυοῦσσα*· ὁ τὴν νῆσον ὀνομάσας Πιτυοῦσσαν *ἀπέβλεψεν εἰς τὰς πολλὰς πίτυς.*

4 Πρβ. καὶ Σ. Δραγούμην, Ἀθηνᾶ 31 (1919) σ. 125.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

9. Ὑδροῦσσα: Ὁμοίως ἐν ἄλλοις χάρταις τῆς αὐτῆς περιόδου κεῖται Salamis sive Drusia (ἢ Broussia)[1]· καὶ περὶ τοῦ Drusia — Brussia (= Ὑδροῦσσα)[2] παρατηρῶ, ὅσα καὶ περὶ τοῦ Ἐλαιοῦσσα — Elbeza.

10. Ἐλευσίς: Ὁμοίως ἐν ἄλλοις χάρταις διὰ τὸ αὐτὸ ἀντιγραφικὸν σφάλμα ἡ Σαλαμὶς καλεῖται καὶ *Lepsina* = Ἐλευσίς.

11. Νῆσος Δράκοντος: Ὁ Μελέτιος, Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, Ἐνετία 1728, σ. 352, λέγει ὅτι ἡ Σαλαμὶς ἐκαλεῖτο καὶ «*νῆσος Δράκοντος*». Ἀγνοῶ τίνα πηγὴν εἶχε· ἴσως διὰ τὸν σαλαμίνιον μυθικὸν Κυχρέα, ὅστις ὄφις ἐπεκλήθη καὶ ὅστις ὑπὸ μορφὴν ὄφεως ἐπεφάνη κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος, ἐκλήθη ἡ Σαλαμὶς ὑπό τινος νῆσος τοῦ δράκοντος, ἢ καὶ διὰ τὸν μυθικὸν βασιλέα τῆς Σαλαμῖνος Ὄφιν (Μέγ. ἐτυμολ. λ. *Σαλαμίς*).

* * *

Κατ' ἐμέ, ἂν τὸ Σαλαμὶς θεωρηθῇ πράγματι φοινικικὸν — ἤτοι προελληνικὸν — καὶ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι Σαλαμὶς καὶ Σαλαμίνιος ἤδη παρ' Ὁμήρῳ[3], τότε ἀδιστάκτως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι μόνον δύο ὀνόματα διὰ πάντων τῶν αἰώνων ἐγνώρισεν ἡ νῆσος, τὸ *Σαλαμὶς*[4] καὶ τὸ *Κο(ύ)λουρι(ς)*· πβ. καὶ διατριβήν μου Ἡ προϊστορικὴ πρωτεύουσα τῆς Ἄνδρου, Ἀνδριακ. ἡμερολόγ. 5 (1930) σ. 173 καὶ ὑποσημ. 15.

* * *

Νῦν θὰ διαλάβω περὶ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος *Κούλουρις* ἢ ὀρθότερον *Κόλουρις*[5].

Τὸν τύπον *Κούλουρις* παρέχει ἡμῖν σχόλιόν τι εἰς Εὐσεβ. Εὐαγγελ. προπαρασκ. Δ΄ 16 (p. 329,10 Gifford)[6]: «*οὐ τὴν πρὸς ταῖς Ἀθήναις Σαλαμῖνα λέγει· αὕτη γὰρ Κούλουρις πάλαι ἐλέγετο, ὡς καὶ Καλλίμαχος ἐν Ἑκάλῃ φησίν· ἀλλὰ τὴν κατὰ Κύπρον Σαλαμῖνα λέγει*»[7]· ὁμοίαν εἴδησιν παρέχει καὶ ὁ παρισιν. κῶδ. 451, φύλλ. 275β· ταύτην ἐξέδωκεν ὁ Ἐμμ. Miller, Périple de Marcien d'Héraclée, Paris 1839, σ. 282: «*Σαλαμὶς ἡ πρὸς Ἀθήναις Κούλουρις πάλαι ἐλέγετο, ὡς Καλλίμαχος ὁ Κυρηναῖος ἐν Ἑκάλῃ φησίν*»· πβ. καὶ Müller, FHG V, 1, σ. 3 (ὑποσημ.).

Κατὰ ταῦτα ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις λέγεται, ὅτι ἡ Σαλαμὶς[8] ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Κούλουρις καὶ ὅτι τοῦτο ἐμαρτύρουν ἄλλοι τε, οὓς ὁ Σχολιαστὴς γινώσκει, ἀλλὰ δὲν μνημονεύει, καὶ ὁ Καλλίμαχος (3 αἰ. π.Χ.) ἐν τῷ ἔπει αὐτοῦ Ἑκάλη.

Ἡ πίστωσις τοῦ τύπου *Κούλουρις* ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἔχει διὰ τὴν περαιτέρω ἔρευναν μεγάλην σημασίαν· διότι οὕτω θὰ εἶναι εὐχερὲς εἰς ἐμὲ νὰ δείξω, ὅτι κακῶς ἐκλήθη ἡ Νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἵνα ἑρμηνεύσῃ τὸ ὄνομα *Κούλουρις*.

Ἀλλὰ νῦν ἐρωτᾶται· ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Εὐσεβίου ἀνέγνωσε τὸν τύπον ὀρθῶς παρὰ Καλλιμάχῳ; Ἴδωμεν τί οἱ παλαιότεροι φιλόλογοι ἔγραψαν· ὁ Müller (FHG V, 1, σ. 3) ἤκασεν, ὅτι ὁ Καλλίμαχος εἶχε γράψει *Κυνουρίς*, ὁ δὲ Otto Schneider, Callimachea II σ. 213,

1 Παρὰ τῷ *de la Guilletiere*, Athènes ancienne et nouvelle, [3] Paris 1676, σ. 111 κεῖται: *Colouri ἡ Santa Broussia*· τὸ Santa (= S.) ὀφείλεται εἰς παρανόησιν τοῦ s. = sive (= ἢ)!

2 Οὕτω καλεῖται νησὶς παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς.

3 Πρβ. καὶ Beloch, Griech. Geschichte 1[2], 2, σ. 309.

4 Τοῦτο ἐσώζετο παρὰ τῷ λαῷ μέχρι τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος μ.Χ· πβ. Gregorovius - Λάμπρον, Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1904, τόμ. Α΄ σελ. 315.

5 Τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἔχει γραφῆ τῷ 1906.

6 Τὸ σχόλιον ἔχει γραφῆ ὑπὸ τοῦ Καισαρείας Ἀρέθα (αἰ. 9 μ.Χ.)· πβ. Σ. Κουγέαν, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1913, σ. 54.

7 Πρβ. O. Schneider, Callimachea, Lipsiae 1873, IIσ. 213.

8 Ἡ πόλις ἢ ἡ νῆσος;

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ὑπέθεσεν, ὅτι παρὰ Καλλιμάχῳ ἔκειτο *Κουλουρὶς* ἢ *Κόλουρα*[1]· [τὴν διόρθωσιν *Κόλουρα* (=Πούντα) ἀπεδέχθη καὶ ὁ U. v. Wilamowitz, Aristoteles und Athen, Berlin 1893, τόμ. I σελ. 267]· ὁ Schneider διορθοῖ *Κουλουρὶς* ἀπατηθεὶς ἐκ τοῦ τυπογραφικοῦ σφάλματος *Κουλουρὶ* παρὰ Pape—Benseler!

Ἀλλὰ βεβαίως οἱ διορθοῦντες θὰ ἀπετρέποντο τῶν ἀστόχων διορθώσεων, ἂν ἀπέδιδον τὴν προσήκουσαν σημασίαν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ νῆσος ἔτι καὶ νῦν καλεῖται (ἡ) *Κούλουρι* (=Κούλουρις!).

* * *

Πρὶν εἴπω τί ὁ Καλλίμαχος εἶχε γράψει, ὀφείλω α') νὰ καταλέξω τὰς μνείας τοῦ ὀνόματος κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας, β') νὰ δείξω τίς εἶναι ὁ ἀρχικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος — ὁ τύπος δηλαδή, ὃν οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον καὶ ἑπομένως καὶ ὁ Καλλίμαχος—, γ') νὰ δείξω τὸν λόγον τῆς τροπῆς εἰς τὸν τύπον *Κούλουρις*, ὃν παρέχει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὅστις μέχρι τοῦ νῦν διεσώθη παθὼν μόνον τὴν κανονικὴν ἔκπτωσιν τοῦ τελικοῦ σίγμα, δ') νὰ εὕρω τὸ ἔτυμον τοῦ ἀρχικοῦ τύπου, ε') νὰ εἴπω διατί ὠνομάσθη οὕτως ἡ νῆσος καὶ ς') νὰ δείξω, ὅτι ἡ συνήθης ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματος Κούλουρις εἶναι τελείως ἐσφαλμένη.

Τύποι καὶ μνεῖαι τοῦ ὀνόματος. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος δύο τύποι παλαίουσιν: ὁ τύπος *Κόλουρι(ς)* καὶ ὁ τύπος *Κούλουρι(ς)*[2].

Ἡ σειρὰ τῆς μνείας αὐτῶν εἶναι ἡ ἑξῆς: Τὸν Θ' αἰῶνα ὁ Ἀρέθας (ἰδ. ἀνωτ. σελ. 63 σημ. 6) παρέχει τὸν τύπον *Κούλουρις*.

Παρὰ K. Hopf—Φ. Ζαμβέλδῃ, Οἱ Σλαῦοι ἐν Ἑλλάδι, Βενετία 1872, σ. 92, λέγεται ὅτι ἐν τῇ Χρηστομαθείᾳ Στράβωνος (10ου αἰ.) ἡ Σαλαμὶς λέγεται *Κούλουρι*· ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ ἀληθές.

Τῷ 1204 (ἐν κειμένοις λατινιστὶ γεγραμμένοις[3]) ἡ νῆσος καλεῖται Coluris (=Κόλουρις) καὶ Culuris (=Κούλουρις)· ἰδὲ τὰ κείμενα παρὰ *Tafel*, Symbolarum criticarum, geographiam Byzantinam spectantium, partes duae, II σ. 20, 36, 58 καὶ 90[4] καὶ *Tafel*+*Thomas*, Urkunden zur älteren Handels—und Staatsgeschichte der Republik Venedig, Wien 1856, I σ. 469.

Παρὰ Πτολεμ. Γεωγραφ. III, 14, 44 Müller (=III, 16, 23 Nobbe) ὡς ἑρμήνευμα τῆς λ. *Σαλαμὶς* οἱ κώδικες A (cod. Paris. 1401, αἰῶν. ΙΕ' κατὰ τὸν Omont), D (cod. Paris. 1402), M (cod. Vindob. 1) καὶ Ξ (cod. Barber.) παρέχουσι *Κολοῦρι* (I, 1, σ. 560 Müller) ἢ *Κούλουρι* (I σ. 218 Nobbe: κατὰ τὸν κώδ. A!)· πιστεύω, ὅτι *Κολοῦρι* ἀντὶ *Κόλουρι* ὀφείλεται εἰς παρανάγνωσμα τοῦ Müller[5].

1 Οὕτω καλεῖται πόλις περὶ Πριήνην· πρβ. Στέφ. Βυζάντ. λ. *Αἴδουρα* καὶ Ἡρωδ. Περὶ μονήρ. λέξ. 13,18 πβ. Pauly-Wissowa RE. λ. Kolura.

2 Πρβ. νῦν *Ἐλευσὶς-Λειρῖνα*, *Ἀθῆναι-Ἀθήνα*, *Θῆβαι-Φήβα* κ. ἄ.

3 Τὸ σπουδαιότερον εἶναι ἡ συνθήκη τῶν σταυροφόρων τῷ 1204 περὶ τῆς διανομῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

4 Ἡ γραφὴ *Colurus* εἶναι παρανάγνωσμα τοῦ *Coluris*, αἱ δὲ γραφαὶ *Kuturis* καὶ *Culurus* ὀφείλονται εἰς παρανάγνωσιν τοῦ *Culuris*.

5 Ἂν ὅμως καὶ οἱ τέσσαρες κώδικες ADMΞ παρέχουσι τὸ ἐσφαλμένον *Κολοῦρι*, τότε ἀσφαλῶς ἀντιγράφουσι κοινὴν πηγήν, ἐν ᾗ τὸ ὀρθῶς γεγραμμένον *Κολουρι* ἠδύνατο διά τινα λόγον νὰ ἀναγνωσθῇ *Κολοῦρι*.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Ὁ de la Guilletière ἔ. ἄ. (1676) καλεῖ τὴν νῆσον *Colouri* (= Κόλουρι).

Ὁ Ἀνώνυμος, Archipelagus turbatus, Augspurg 1686, σελ. 16 (ἐν τῷ χάρτῃ τῆς Πελοποννήσου) παρέχει τὸν τύπον *Colari* (γράφε: *Colouri*).

Ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Coronelli (1687) φέρεται ἡ νῆσος ὑπὸ τὸν τύπον *Colouri*.

Παρὰ Dapper, Naukeurige Beschryving der Eilanden in de Archipel, Amsterdam 1688, ἡ νῆσος φέρεται ὑπὸ τὸν τύπον *Coulauri* (γρ. *Coulouri*) πίν.⟨1⟩, *Koulouri* σελ. 138, *Kolouri* ἢ *Koulouri* σ. 146· ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Naukeurige Beschryving van Morea κ.λ.π., Amsterdam 1688, ἐν πίν. 2 παρέχει τὸν τύπον *Colouri*.

Ἐν χάρτῃ τοῦ Nolin (Paris 1699) παρὰ C. Colocotronis, La Macédoine κλπ., Paris 1919, πίν. XIII καὶ XIV, φέρεται ὁ τύπος *Colouri*.

Ὁ μητροπολίτης Μελέτιος, Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, Ἐνετία 1728, σ. 352, γράφει *Κούλουρι*.

Παρὰ Pocockes — Windheim, Beschreibung des Morgenlandes, Erlangen 1755, III σ. 252 (=171), λέγεται, ὅτι ἡ νῆσος καλεῖται *Colouri*[1].

Ὁ Choiseul-Gouffier, Voyage pittoresque dans l' Empire ottoman, *Atlas* I-II, γράφει *Colouri*.

Ὁ χάρτης τοῦ Reinecke (1800) παρέχει τὸν τύπον *Colouri*.

Τέλος ὁ τύπος *Κόλουρι(ς)* ἐξαφανίζεται, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος κυριαρχεῖ μόνον ὁ τύπος *Κούλουρι* (ἡ) ἀποβαλὼν ὁριστικῶς τὸ τελικὸν σίγμα[2]· ἡ ἀποσιώπησις εἶναι κανονική· πρβ. *πόλις-πόλι, πίστις-πίστι, γνῶσις-γνῶσι, χάρις-χάρι* κ.λ.π.

* * *

Νῦν ἐρωτᾶται· τίς εἶναι ὁ ἀρχικὸς τύπος; *Κόλουρις* ἢ *Κούλουρις*[3] εἶχε γράψει ὁ Καλλίμαχος; Ἀναντιρρήτως *Κόλουρις· κόλουρις* εἶναι θηλυκὸν ἀνώμαλον (παρὰ τὸ ὁμαλὸν *κόλουρος*) τοῦ ἐπιθέτου *κόλουρος*, ἀπαντᾷ δὲ τὸ πρῶτον ἐν ἀποσπάσματι Τιμοκρέοντος τοῦ Ῥοδίου (Ε΄ αἰ. π. Χ.), ὅπερ διέσωσεν ὁ Πλούταρχος Θεμιστοκλ. 21:

οὐκ ἐγὼ μόνα κόλουρις[4]·
ἐντὶ καὶ ἄλλαι ἀλώπεκες[5].

Περὶ τῶν στίχων τούτων πρβ. Bergk, PLG[3] III σ. 1203.

Τὸ θηλυκὸν *κόλουρις* δὲν εἶναι μονῆρες· πρβλ. *λάμπουρις*[6], *ἵππουρις* (καὶ νῆσος Ἵππουρις: Στέφαν. Βυζάντ. καὶ Pauly-Wissowa RE. λ. Hippuris)[7], *ὄνουρις, ἀπομύζουρις, Ὄλουρις*

1 Ὁ Ἄγγλος Pocockes ἐπεσκέφθη τὴν Ἀνατολὴν τῷ 1732-1742.

2 Ἄνευ τοῦ σίγμα τὸ πρῶτον ἐν Σχολ. Πτολεμ. (ἰδ. ἀνωτ. σ. 64).

3 Οὕτω γράφει ὁ Schneider ἔ. ἀ.

4 Τὸ ἐπίθετον ἀποδίδεται καὶ νῦν τῇ ἀλώπεκι· κατὰ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ (λ. *κολοβός*) ἐν Αἰτωλίᾳ *Κολοβὴ ἀλεποῦ* (= ἀλώπηξ κόλουρις) παρωνύμιον ἀνθρώπου πονηροῦ.

5 Ἐάν, ὡς φαίνεται, ὑποκρύπτεται ὁ μυθος τοῦ Αἰσώπου 46 (ἐπιγράφεται: *ἀλώπηξ κόλουρος*), ἔνθα «*ἀλώπηξ .... τὴν οὐρὰν ἀποκοπεῖσα*» ἀναφέρεται, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐκ τοῦ τέλους τοῦ ἀποσπάσματος ἐξέπεσε στίχος (ἢ καὶ στίχοι), ἐν ᾧ περίπου ἐλέγετο: *αἵτινες τὴν οὐρὰν ἀπεκόπησαν*· ἐὰν τοῦτο εἶναι ἀληθές, τότε οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Ἑρρῖκος Στέφ. τὸ *κόλουρις* μεταφράζει *vulpes*.

6 Ἀρσεν. *λάμπουρος* = ὁ ἔχων λάμπουσαν οὐράν.

7 Ἀρσεν. *ἵππουρος* = ὁ ἔχων οὐρὰν ἵππου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

(πόλις ἐν Μεσσηνίᾳ) καὶ *Τόμουρις*[1]· περὶ τῶν εἰς -ρις πρβλ. Lobeck, Pathologiae sermonis graeci prolegomena, Lipsiae 1843, σ. 460 κἑ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Παφλαγονίᾳ (ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου) πόλις *Collyris* παρὰ τῳ Λατίνῳ Πομπων. Μέλ. I 104 (p. 24, 25 ἐκδ. C. Frick) λίαν ἀπιθάνως διωρθώθη εἰς *Colura*[2] ἢ *Colussa*[3] ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ Holsten (ἐν τῇ ἐκδόσει Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου)· καθ' ἡμας ἐν τῇ *ἑλληνικῇ* πηγῇ τοῦ Πομπωνίου ἔκειτο *Κόλουρις*[4]· περὶ τούτου πείθεταί τις, ὅταν λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ παρὰ τῳ ποιητῇ Μαρκελλίνῳ τῷ Σιδήτῃ (Β΄ αἰ. μ. Χ.) ἰχθὺς *κόλλουρος* — ὀρθῶς *κόλουρος*[5] — μεταγράφεται λατινιστὶ οὐ μόνον *colluru*s, ἀλλὰ καὶ *collyrus*[6] (πρβλ. Thesaur. lingu. Latin. λ. *collyrus*)· εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ δίφθογγος ου μεταγράφεται συχνάκις διὰ τοῦ y· ὁμοίως, ὡς θὰ δείξω ἀλλαχοῦ, ἡ λ. *κολούριον* (τὸ), ἥτις εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ ἐπιθέτου *κόλουρος* [(κακὴ γραφὴ *κόλλουρος*) ἔνν. ἄρτος][7], γραφὲν *κολλούριον* (πβ. A. Wilhelm ἔ. ἀ. σ. 218) διὰ τὰς πολλὰς ἀπὸ τοῦ κολλ- λέξεις[8] μετεγράφη *collurium* καὶ *collyrium* (πβ. Thesaur. lingu. Latin. λ. collyrium)[9].

Ἔπειτα οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι τὸ *Κουλουρις* ἠδύνατο νὰ τραπῇ εἰς *Κόλουρις*· ἀντιθέτως τῆς ἀφομοιώσεως[10] (ο+ου⟩ου+ου) δυνάμεθα ἄπειρα παραδείγματα νὰ προσαγάγωμεν· *οὐδὲ δύναταί τις νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἀφομοίωσις εἶναι ἀρχαία*, ὅτι δηλαδὴ ἐπὶ Καλλιμάχου ἤδη ἠδύνατο νὰ λεχθῇ *Κουλουρις*· ἁπλούστατα ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Εὐσεβίου τὸ παρὰ Καλλιμάχῳ *Κόλουρις* παρανέγνωσεν — ἢ καὶ διώρθωσε — πλανηθεὶς ἐκ τῆς χρήσεως τῶν χρόνων αὐτοῦ.

1 Παρὰ τῷ Μεγ. ἐτυμ. λ. *ἵππουρις*· εἶναι ὅμως ἑλληνικὴ τοπωνυμία; Κατ' ἐμὲ *κόθουρις* καὶ οὐχὶ *κοθουρις* (ἀλώπηξ) δύναται νὰ εἶναι τὸ ὀρθόν.

2 Πρβ. τὴν περὶ Πριήνην *Κόλουραν* (ἰδὲ ἀνωτ. σ. 64, 1).

3 Ἡ Ἑλληνὶς πόλις Κόλουσσα ἐν *Παφλαγονίᾳ* μνημονεύεται *μόνον* ὑπὸ τοῦ Σκύλακος 90 (— Geogr. graec. minor. I. σ. 66 Müller)· νομίζω, ὅτι *Κόλουσσα* εἶναι παρανάγνωσμα ἀντὶ *Κόλουρις*: ΚΟΛΟΥ(ΡΙ)C — ΚΟΛΟΥCA — ΚΟΛΟΥCCA· κατὰ ταῦτα παρὰ Σκύλακι καὶ Πομπωνίῳ νοεῖται ἡ αὐτὴ πόλις τῆς Παφλαγονίας· παρὰ Kiepert (FOA πίν. VIII) ἡ Κόλουσσα τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου.

4 Ἀλλὰ καὶ *Coluris* δυνάμεθα νὰ διορθώσωμεν: COLURIS — COLLIRIS — COLLYRIS.

5 Ἤτοι *κολοβὸς ἰχθύς!* Πρβ. σημερινὰ ὀνόματα ἰχθύων: *κολόβι* (ὑποκορ. τοῦ κολοβὸς) καὶ *κοντσουρίδα* (ἀπὸ τοῦ *κόψουρος*)! Καὶ τὸ πτηνὸν *κολλυρίων* (μόνον παρ' Ἀριστοτ. Ζῴων ἱστορ. 616 b 9) ἀρχικῶς θὰ ἐκλήθη *κολουρίων*: παρὰ τὸ *κόλουρος* (ἐπίθ.) — **κολουρίων* πρβλ. *χλωρὸς (ἐπίθ.)* — *χλωρίων* (πτηνόν), *πορφυροῦς (ἐπίθ.)* — *πορφυρίων* (πτηνόν), *στρογγύλος (ἐπίθ.)* — *Στρογγυλίων* κ. ἄ. Ἔτι πβ. τὸ *κολοβὸς* (= θαλάσσιον πτηνόν: Βιθυνία)· τέλος *κολοβὸς* εἶναι νῦν ἐπίθετον ὀρνίθων καὶ ζῴων: *κότα κολοβή* (ἐν Αἰτωλ. Κρήτ. Μυκόν. κατὰ τὸ Ἀρχ. Ἱστορ. λεξ.) κλπ. Παρὰ Πλουτάρχ. Φλαμ. 21 κειται: *ὄρνιν ἀπὸ γήρως ἀπτῆνα καὶ κόλουρον.* Ἔτι πβ. E. Maass, Rhein. Mus. 74 (1925) σ. 471.

6 Πρὸς τὴν λ. κολλύρα — collyra *οὐδεμίαν* δύναται ὁ *ἰχθὺς* νὰ ἔχῃ σχέσιν!

7 Πρβ. Ἡσύχ. *κόλλου⟨ρος⟩: ἄρτος*. Διὰ τὸ διπλουν λλ (ἀντὶ *κόλουρος*) ἰδὲ ὅσα παρατηροῦμεν περὶ τοῦ ἐπιθέτου *κολλοβὸς* (ἐπομ. σημ.) καὶ τοῦ *κόλλουρος* (ἰχθύς)· ἔτι πβ. Ἡσύχ. λ. *κόλους* (= κολούρους): *ψωμοὺς* (=ἄρτους· πβ. *ψωμί* = *ἄρτος*)! Κατὰ ταῦτα ἡ διόρθωσις *κόλλου⟨ρα⟩* (=κολλύρα!) παρ' Ἡσυχίῳ ὀφείλει νὰ θεωρηθῇ ὅλως ἀπόβλητος.

8 Ὁμοίως τὸ ἐπίθ. *κολοβὸς* ἐγράφη καὶ *κολλοβός*, τὸ κύρ. ὄνομ. *Κόλουθος* (Coluthus) ἐγράφη καὶ *Κόλλουθος* (Colluthus καὶ *Collutus* καὶ *Collothus* ἐν κώδιξι κατὰ τὸν Λατιν. Θησαυρ. λ. *Coluthus*), τὸ ἀκρωτ. τῆς Ἰνδικῆς *Colis* ἐν κώδιξι γράφεται καὶ *Collis* κλπ. Ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ ὁ ἰχθὺς *κολίας* γράφεται *colia* καὶ *collia*, τὸ ἐπίθετον *κωλικὸς* γράφεται *colicus* καὶ *collicus*, ἡ λ. *colon* γράφεται καὶ *collon*, ἡ λ. *colymbium* (=**κολύμβιον*) γράφεται καὶ *collumbium* (πβ. Thes. lingu. Latin.).

9 Ἐντεῦθεν μετηνέχθη πάλιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν (ἤδη ἐν ἐπιγρ. τοῦ Β΄ αἰ. μ.Χρ.: Dittenberger, Sylloge[3] III 1173,15) ὡς *κολλύριον* παραδείγματα ὁμοίας παλινδρομήσεως ἔχομεν οὐκ ὀλίγα· προχείρως πβ. κηρωτὸν — cerotum — cerotto — τσερῶττο, βαλανεῖον — balneum — bagno — μπάνιο κ. ἄ. π.

10 Τὸ *ο* τοῦ *Κόλουρις* ἐτράπη εἰς *ου* οὐχὶ βεβαίως ἐν τῇ ὀνομαστικῇ ἢ τῇ αἰτιατικῇ, ἔνθα ἐτονίζετο, ἀλλ' ἢ ἐν τῇ γενικῇ καὶ δοτικῇ *(Κολούριδος — Κολούριδι)* ἢ ἐν τῷ ἐθνικῷ *(Κολουριώτης)*· πρβ. *κολούριον — κουλοῦρι, τολύπη — τουλούπα, κόντουρος* (γεν. κοντούρου) — *κούντουρος*, fortuna — *φουρτούνα* κ. ἄ. π: πρβ. Γ. Ν. Χατζιδάκιν, ΜΝΕ τόμ. Α΄ σελ. 236 κἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

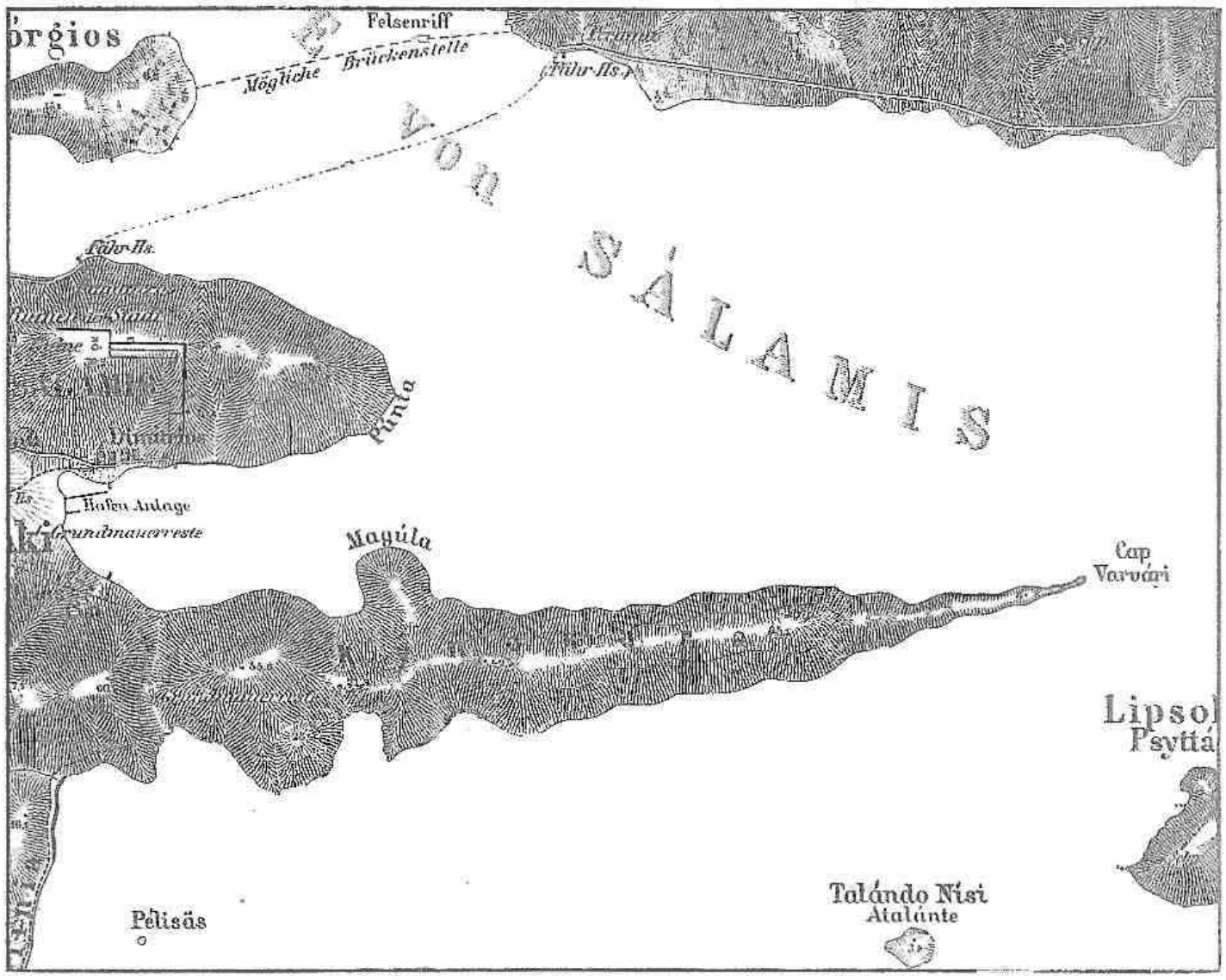
Τέλος ἡ σπουδαία ἐπιγραφή, ἣν ἀνωτέρω (σ. 59 κἑ.) διωρθωμένην ἐξεδώκαμεν καὶ ἐσχολιάσαμεν, αἴρει πασαν ἀμφιβολίαν.

Ἐν τῷ ΚΟΛΟΥΡΙΝ τῆς ἐπιγραφῆς (στίχ. 8) ὀφείλομεν νὰ διαγνώσωμεν τὴν ἡμετέραν *Κόλουριν*[1]· ὁ Wilhelm οὐχὶ ὀρθῶς ἐτόνισε *Κολοῦριν*, διότι συνῆψε πρὸς τὸ οὐδέτερον *κολούριον*, ἀκολουθήσας τὴν συνήθη ἐτυμολογίαν· ἀλλ᾽ ὅτι ἡ λ. *κολοῦριον* δὲν ἠτο δυνατὸν νὰ γίνῃ *Κολοῦρις*, δὲν παρετήρησεν ὁ Wilhelm· ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ σημερινὸς τονισμὸς εἶναι *Κούλουρι* (ἡ), δὲν ἔλαβεν ὑπ᾽ ὄψιν ὁ Wilhelm.

Ἀλλὰ περὶ τοῦ θέματος τούτου θὰ εἴπωμεν καὶ κατωτέρω.

* * *

Εἴπομεν, ὅτι *κόλουρις* εἶναι θηλυκὸν τοῦ ἐπιθέτου *κόλουρος*· τούτου τὸ ἔτυμον προφανὲς καὶ ἡ κυρία σημασία γνωστή· *κόλουρος* ἐκ τοῦ *κόλος* (=κολοβὸς)+*οὐρά* σημαίνει ὁ

Εἰκ. 1. Κόλουρις (νυν Πούντα) και Κυνόσουρα.

ὢν κολοβὸς τὴν οὐράν, ὁ κολοβοῦρος, ἢ ὡς μεταφράζει ὁ Ἑρρῖκος Στέφανος λ. *κόλουρος* «*cui cauda truncata et amputata est*».

1 Κατὰ ταυτα τὰ ἐν τῇ ἐναισίμῳ διατριβῇ τῆς *Ida Kapp*, Kallimachi Hecalae fragmenta, Diss. Berlin 1915, σ. 53 (πβ. Wilhelm ἔ. ἀ. σ. 218), δὲν δύνανται πλέον νὰ στηριχθῶσι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Τὸ ἐπίθετον λοιπὸν *κόλουρις ἀρχικῶς, ὡς πιστεύομεν, ἐδόθη εἰς ἄκραν τινὰ* τῆς Σαλαμῖνος, οὐχὶ δὲ εἰς ὅλην τὴν νῆσον· καθ' ἡμᾶς ἡ μέχρι τοῦδε ἀνώνυμος ἄκρα τῆς νήσου Σαλαμῖνος, *ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Σαλαμὶς* — ἥτις ἄκρα σήμερον καλεῖται κοινῶς *Πούντα*[1] — ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι ***Κόλουρις***[2]· τοῦτο θὰ ἀποδείξωμεν ἐν τοῖς ἑξῆς.

Ἡ Πούντα, ἥτις παρὰ Στράβωνι Θ΄ 393 καλεῖται *χερρονησοειδὴς τόπος*, εἶναι πράγματι ἄκρα κεκολοβωμένη καὶ οὕτω περιγράφεται· ἐπὶ παραδείγματι ἰδοὺ τί γράφει ὁ Milchhöfer παρὰ Curtius-Kaupert, Karten von Attica, Berlin 1895, Text, Heft VII-VIII, σ. 27: «die nördliche, mehr *gerundete* Landzunge mit der *stumpfen Endigung* Punta κ.λ.π.»· ἔτι πρβ. Bürchner παρὰ Pauly-Wissowa RE. λ. Salamis σ. 1832, 21 κέ.

Ὅτι ***Κόλουρις*** (=ἡ κόλος οὐρὰ) ἀκρωτηρίου ὄνομα ἀρχικῶς, διδάσκουσι καὶ τὰ ἑξῆς· *Κυνόσουρα* εἶναι τὸ ὄνομα τριῶν ἀκρωτηρίων (=κυνὸς οὐρά)· ***Βοόσουρα*** δὲ εἶναι ἀκρωτήριον τῆς Κύπρου· ὑπάρχει καὶ ἀκρωτήριόν τι καλούμενον ***Κολοβόν***[3]· σήμερον ἀκρωτήριόν τι τῆς νήσου Πόρου καλεῖται *Μπίστι* (ἀλβαν.=*οὐρά*)· ***Οὐρὰ*** δὲ καλεῖται νῦν καὶ ἀκρωτήριον τῆς Χίου πρὸς νότον τετραμμένον.

Ὁ πλέων ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς πρὸς τὴν Σαλαμῖνα βλέπει πόσον προσφυῶς διὰ τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Κυνόσουραν (νῦν Κάβο-Βάρβαρο), ἥτις βαθέως ὡς τελεία οὐρὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ πέλαγος, *ἡ παρ' αὐτὴν κεκολοβωμένη ἄκρα* ὠνομάσθη ***Κόλουρις***· ἐπὶ τοῦ χάρτου ὁμοίως τὰ αὐτὰ δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ (***εἰκ. 1*** = Curtius-Kaupert, Karten von Attika, πίν. 21) καὶ ἀναγκάζεται νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης μου.

* * *

Ἀλλὰ θὰ ἀντείπῃ τις, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου δὲν ἠτο δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ νῆσος ὅλη. Εἰς ἀπάντησιν ὀφείλω νὰ εἴπω τὰ ἑξῆς περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τοπωνυμιῶν.

Αἱ τοπωνυμίαι αἱ διδόμεναι ὑπὸ τοῦ λαοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχουσιν ἀφορμὴν τὴν γεωγραφικὴν θέσιν καὶ τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους. Οὕτως ὁ πρῶτος οἰκήσας παρὰ ποταμὸν ἢ ῥεῦμα ὤφειλε νὰ καλῇ τὴν οἴκησιν Ποταμὸν ἢ Ῥεῦμα[4], ὁ οἰκήσας ἐπὶ κολώνης (λόφου) ὤφειλε νὰ καλῇ τὴν οἴκησιν ἁπλῶς Κολώνην, ὁ παρὰ λίμνην νὰ καλῇ Λίμνην, ὁ ἐπὶ ἄκρας νὰ καλῇ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ᾤκει, Ἄκραν κ.λ.π. Τὰ παραδείγματα κατέλεξα ἐν τῇ διατριβῇ μου περὶ Ἀμφιπόλεως, Ἐπιστημ. ἠχ. 12 (1925) σ. 77.

Τὸ αὐτὸ ὤφειλεν ὁ αὐτὸς νὰ πράξῃ καὶ ἐὰν κατὰ τύχην ὁ ποταμός, τὸ ῥεῦμα, ἡ κολώνη, ἡ λίμνη, ἡ ἄκρα κ.λ.π. εἶχον ἤδη προσλάβει ὄνομά τι.

Ἵνα μὴ ἀμφιβολία τις περὶ τούτου ὑπολειφθῇ, θὰ παραθέσω ὀνόματα πόλεων οὐ μόνον τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ καὶ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, αἵτινες φέρουσιν ὡς ὄνομα τὸ τοῦ ἀκρωτηρίου, παρ' ὃ ἔκειντο. *Ἀρχαῖα*: ***Ἄκρα*** (ἡ) ἢ *Ἄκρα* (τὰ) ἀκρωτήριον καὶ τόπος ἐν Κύπρῳ, *Δρέπανον* ἄκρα (δρεπανοειδὴς) καὶ πόλις τῆς Δ. Σικελίας, *Ζάγκλη*[5] ἄκρα καὶ πόλις τῆς Σικελίας, *Ῥίον* (=ἄκρα, κορυφὴ) πόλις τῆς Μεσσηνίας ἐν τῷ Θυρεάτῃ

1 Πούντα (ἰταλ. punta) καὶ κάβος (ἰταλ. capo) διαφέρουσιν· ἡ Κυνόσουρα (ἰδὲ καὶ κατωτ.) νῦν *Κάβο*-Βάρβαρο.

2 Ἐπίθετον οὐσιαστικοποιηθὲν διὰ τὴν παράλειψιν τοῦ οὐσ. *ἄκρα*.

3 Τοῦτο λέγεται καὶ Κολοβῶν ἄκρον.

4 Περὶ τοῦ ζητήματος ἔγραψα πολλὰ ἐν Ἐπιστημ. ἠχ. 12 (1925) σ. 77· πρβ. καὶ διατριβήν μου Καστωλὸς — Ὠρωπός, Ἀθηνᾶ 41 (1929) σ. 199 κέξ.

5 Ἡ λ. *ζάγκλη* = δρέπανον· πρβ. Στέφ. Βυζ. λ. *Ζάγκλη*.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

κόλπῳ· *ἀγκών* = προέχουσα ξηρά· ἀλλὰ καὶ ὄνομα παραλίου πόλεως τῆς Ἰταλίας *(Ancon)*· *Ἄκτιον* εἶναι ἄκρα καὶ πόλις κατὰ τὸν Ἡρωδιανὸν Ι σ. 356,29 Lentz καὶ Στέφαν. Βυζάντ. λ. *Ἄκτιον*· ἔτι πβ. *Λιλύβαιον* ἀκρωτήριον καὶ πόλις, *Κορυφάσιον* ὁμοίως, *Δυρράχιον* χερσόνησος καὶ πόλις (πβ. Στέφαν. Βυζάντ. λ. *Ἐπίδαμνος*)· *Ποσειδωνιὰς* ἀπὸ ὁμωνύμου ἄκρας· πβ. καὶ *Ἀφροδισιάς*· *Κώρυκος* ἀκρωτήριον καὶ πόλις τῆς Κιλικίας, *Ῥήγιον* ἀκρωτήριον καὶ πόλις, *Σκύλλαιον* (παρὰ τὸ Ῥήγιον) ὁμοίως, *Μυκάλη* ὁμοίως, *Ἀνεμούριον* (Σικελίας), *Κορακήσιον* (Μ. Ἀσίας), *Τελαμὼν* ὁμοίως· ἐν Ἀνδριακ. ἡμερολογ. 5 (1930) σ. 174 ἔδειξα, ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις *Γαύριον* ὠνομάσθη ἀπὸ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου· προσεχῶς δὲ θὰ δείξω, ὅτι καὶ ἡ νῆσος Ἀστυπάλαια ὠνομάσθη πιθανώτατα ἀπὸ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου.

Νεώτερα: *Γλῶσσα* (χωρίον Σκοπέλου), βεβαίως θὰ ὠνομάσθη οὕτως ἀπὸ γλώσσης γῆς, ἐφ' ἧς κεῖται· *Ἀκρωτῆρι* εἶναι ὀνομασία πολλῶν χωρίων τῆς Ἑλλάδος· *Κάβος* καλεῖται χωρίον τῆς Κερκύρας· *Κατάκολον* (=ἄκρα) καλεῖται κωμόπολις τῆς Ἤλιδος.

Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις χώραις τὰ αὐτὰ παρατηροῦμεν. Ἐν Ῥουμανίᾳ πόλις αὐτῆς καλεῖται Caliacra· βεβαίως ἀπὸ ἀκρωτηρίου, ὅπερ ἐν τῇ ἀρχαιότητι θὰ ἐκαλεῖτο Καλὴ ἄκρα· ἐν Σικελίᾳ χωρίον τι καλεῖται Linguaglossa· ἐν Β. Ἰταλίᾳ πόλις Capo d'Istria· ἐν Γαλλίᾳ πόλεις Pointe -de- Galles, Pointe-à-Pitre κ.λ.π.

* * *

Κατὰ ταῦτα πρὸ τοῦ Καλλιμάχου ἡ πόλις Σαλαμὶς ἐκ τῆς ἄκρας, ἐφ' ἧς ἔκειτο, ἐκαλεῖτο καὶ *Κόλουρις*[1]. Ἡ διωνυμία δὲν δύναται νὰ ξενίσῃ ἡμᾶς· τὸ ὄνομα Σαλαμίς, τὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ξενικόν, ἐπικρατῆσαν ἐδόθη εἰς τὴν νῆσον· ἀλλ' ἡ ἄκρα, ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ πόλις, παρὰ τοῖς ναυτικοῖς εἶχε προσλάβει τὸ ὄνομα Κόλουρις· ἐκ παραλλήλου οἱ μὲν ἐγχώριοι ἐκάλουν τὴν πόλιν καὶ τὴν νῆσον Σαλαμῖνα, οἱ δὲ ἀπέναντι οἰκοῦντες καὶ οἱ ναυτικοὶ[2] τὴν ἄκραν, ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ πόλις Σαλαμίς, ἐκάλουν Κόλουριν· ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἄκραν Κόλουριν ὑπενοεῖτο καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς κειμένη πόλις[3]· ἡ σύγχυσις θὰ τεθῇ μεταξὺ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ Καλλιμάχου· τὸ ὄνομα Σαλαμὶς ἐπάλαισε μέχρι τοῦ ιβ' αἰῶνος. Ἕτερα παραδείγματα διωνυμίας ἔχομεν τὰ ἑξῆς: *Κάστρον* καὶ *Χώρα* καλεῖται ἡ κώμη Ἀμοργός· ἔτι πρβλ. Σαμοθράκη - Χώρα, Θήρα - Σαντορίνη, Τρίπολις - Ντρομπολιτσὰ (σλαβ.), Πελοπόννησος - Μορεάς, Παρνασσὸς - Λυάκουρα, Στερεὰ Ἑλλὰς - Ῥούμελη κ. ἄ. π.

* * *

Νῦν ὑπολείπεται νὰ εἴπωμεν α') περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ὀνόματος *Κόλουρις* (—*Κούλουρις*) εἰς ὅλην τὴν νῆσον καὶ β') περὶ τῆς μεταβιβάσεως τοῦ ὀνόματος εἰς τὴν νῦν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, ἥτις κεῖται οὐχὶ ἐπὶ τῆς Πούντας, τῆς Κολούριδος δηλαδὴ τῶν ἀρχαίων. Καὶ πρῶτον περὶ ἐπεκτάσεως τοῦ ὀνόματος. Αἱ νῆσοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὀνομάζονται ἢ μᾶλλον φέρουσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα τῆς πρωτευούσης πόλεως ἢ κώμης· οὕτως αὐτὴ ἡ

1 Τὸ ὄνομα Σαλαμὶς ἐσώζετο μέχρι τοῦ ιβ' αἰῶνος· ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινατος (1182 ἐν Ἀθήναις) χαίρων λέγει, ὅτι σώζεται τὸ ὄνομα τῆς Σαλαμῖνος· πρβ. Gregorovius — Λάμπρον Ἔ. ἀ. Ι 315.

2 Ὅτι οἱ ναυτικοὶ ἐπιβάλλουσι τὰ ὀνόματα, ἀπόδειξις τρανή, ὅτι πολλὰ ἀκρωτήρια νῦν τῆς Ἑλλάδος φέρουσιν ἑνετικὰ ὀνόματα (Καβοντῶρος κλπ.), χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ἑνετικὴν κατάκτησιν ἢ ἐγκατάστασιν, ἀλλὰ μόνον ναυτικὴν ὑπεροχήν.

3 «*Πλέω πρὸς τὴν Κόλουριν*» λέγων ὁ ναυτικὸς ἐνόει τὴν ἄκραν· ὁ ἀκούων ὅμως ἠδύνατο νὰ νοήσῃ καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς κειμένην πόλιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

νῆσος Σαλαμίς, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι φοινικικόν, ὠνομάσθη ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ, τῆς ἀποικίας τῶν Φοινίκων, ὅστις Šalam ἐκαλεῖτο· ἔτι πρβλ. Χίος, Κέρκυρα, Ζάκυνθος, Λευκάς, Θάσος, Σκῦρος, Κύθηρα, Ἄνδρος, Μῆλος[1]· ἡ Λέσβος πιθανῶς ὠνομάζετο *Ἴσσα* ἀπὸ ὁμωνύμου πόλεως[2], ὡς καὶ νῦν κοινῶς καλεῖται Μυτιλήνη (παρὰ τοῖς Τούρκοις *Midilin*) ἀπὸ τῆς πρωτευούσης πόλεως· Κιττὶμ (ἤτοι Κίτιον) ἐκαλεῖτο ἡ Κύπρος ὑπὸ τῶν Ἑβραίων (πρβ. Παλ. διαθ.).

Καὶ ἐν τοις νεωτέροις χρόνοις τὰ αὐτὰ συμβαίνουσιν· ἡ *Χαλκὶς* μετονομασθεῖσα *Εὔριπος* κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἔδωκε τὸ νέον ὄνομα εἰς ὅλην τὴν νῆσον (Εὔριπος-Ἔγριπος =Εὔβοια)· περὶ τῆς Μυτιλήνης εἶπον ἀνωτέρω· ὁμοίως ὁ *Χάνδαξ* [(νῦν Ἡράκλειον) τῆς Κρήτης—] *Candia* ἔδωκε παρὰ τοῖς ξένοις τὸ ὄνομα εἰς τόσον μεγάλην νῆσον[3].

Καὶ παράλιοι περιφέρειαι καλοῦνται διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς παραλίου πρωτευούσης· οὕτω νῦν ἐν Ῥουμανίᾳ Caliacra καλεῖται ὁλόκληρος νομός· ἔτι περαιτέρω χῶραι ὁλόκληροι ὀνομάζονται διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πρωτευούσης· πβ. Ῥώμη, Βυζάντιον[4], Μαρόκον· Τρίπολις (τῆς Ἀφρικῆς) ἀπὸ τῆς ὁμωνύμου παραλίου πόλεως· ἡ χώρα *Portugal* (ἑλληνιστὶ Πορτουγαλία) ὠνομάσθη ἀπὸ ὁμωνύμου παραλίου πόλεως (Portus Cale, νῦν Oporto: ἰδ. Thes. lingu. Latin. λ. Cale)· ἔτι πρβ. Ἀννόβερον (βασίλειον), Βρανδεμβοῦργον (δουκᾶτον), Μεξικὸν κ. ἄ. π. Καὶ νῦν κοινῶς Σμύρνη καλεῖται οὐ μόνον ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ αὐτὴν χώρα· *Σμυρναῖος* καὶ *Μικρασιάτης* εἶναι νῦν συνώνυμα παρὰ τοῖς πολλοῖς.

Ἐν τέλει θὰ προσθέσω καί τινα ἐξαιρετικῆς σημασίας παραδείγματα: Ἡ νῆσος *Λευκὰς* ὠνομάσθη ἀπὸ ὁμωνύμου πόλεως, ἥτις πάλιν ὠνομάσθη ἀπὸ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου (*Λευκὰς* ἐνν. *ἄκρα*).

Ἄβαρνις (πρβλ. Στέφαν. Βυζάντ. λ. *Ἄβαρνος*) ἦτο ἄκρα, πόλις καὶ χώρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ὡς θὰ δείξω ἀλλαχοῦ, ἡ νῆσος Τῆλος ἐκλήθη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις *Ἐπισκοπὴ*[5] ἀπὸ τοῦ *ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου*, ὅπερ κεῖται ἐν τῷ νοτίῳ τμήματι τῆς νήσου καὶ ἀποβλέπει πρὸς τὴν νῆσον Ῥόδον· ἡ τοπωνυμία *Ἐπισκοπὴ - Πισκοπὴ*[6] (=ἐπὶ + σκοπὴ=σκοπιά, βίγλα, οὐχὶ ἕδρα ἐπισκόπου ἢ καθεδρικὸς ναὸς) εἶναι *κοινοτάτη τοπωνυμία ἐν Ἑλλάδι* (πβ. Πίνακας ἀπογραφῆς καὶ Ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά)· οὐ μόνον κῶμαι, ἀλλὰ καὶ ἁπλαῖ θέσεις[7] (πβ. Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ λεξικοῦ λ. *Ἐπισκοπὴ*) καλοῦνται οὕτω (πβ. τοπωνυμ. *Βίγλα!*)[8].

1 Πρβ. καὶ ὅσα εἶπον περὶ τοῦ *Γαυρος*, τοῦ ἀρχαιοτέρου δηλαδὴ ὀνόματος τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν Ἀνδριακ. ἡμερολογ. 5 (1930) σ. 173 κέ.

2 Πρβ. Burchner, Pauly — Wissowa RE. λ. Lesbos.

3 Περὶ τῶν Κορ(υ)φῶν (=Κερκύρας) προσεχῶς.

4 Τοῦτο ἐπεκράτησε κατ' ἀρχὰς παρὰ τοις ξένοις.

5 Πρβ. καὶ M. Volonakis, The island of Toses and her eleven sisters, London 1922, σ. 11, *Σ. Βυζαντίου*, Λεξικ. Ἑλληνογαλλ., *Ἐλευθερουδάκη* Ἐγκυκλοπ. λεξ. καὶ *Μεγάλ. Ἐγκυκλοπ.* ἐν λ. *Ἐπισκοπή*. Ὁ M. Βολονάκης παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Τῆλος οὐδέποτε ἐγένετο ἕδρα ἐπισκόπου.

6 Πρβ. ἀρχαίαν τοπωνυμίαν *Σκοπὴ* (λόφος ἐν Ἀρκαδίᾳ= *βίγλα*)· *Σκοπὴ* (Scope: παρὰ Πλιν.) καὶ ὄνομα νήσου νοτίως τῆς Καρίας· πβ. Grasberger ἔ.ἀ. σ. 92 κέξ. Ὁ Pape (—Benseler)[4], λ. Σκοπή, καὶ ὁ L. Bürchner, Pauly - Wissowa RE. λ. Skope 2, μεταφράζουσι Warte (=σκοπιά)· πβ. καὶ *Σκοπιά*.

7 Οὕτω λόφος τις ἐν Βόλῳ καλειται *Ἐπισκοπή*. Κατὰ ταῦτα οὐχὶ ὀρθῶς ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἐν Ἀθηνᾷ 35 (1923) σ. 187 ἡ γνώμη τοῦ ὑποστηρίξαντος, ὅτι ἡ ἁπλῆ *τοποθεσία* Πισκοπὴ παρὰ τὸ Λιόπεσι ὑποδηλοῖ ἕδραν ἐπισκόπου.

8 Εἰκάζω, ὅτι καὶ ὁ ἀνακαινισθεὶς πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων βυζαντινὸς ναὸς ἐν τῷ πρώην δήμῳ Τεγέας *Παλαιὰ Ἐπισκοπὴ* ἦτο τὸ καθολικὸν μονῆς ἐξαφανισθείσης, ἥτις ἐκ τῆς θέσεως, ἐν ᾗ ἔκειτο, ἐκαλειτο *Ἐπισκοπή*· ἐν Λακωνικῇ καὶ ἐν τῷ πρώην δήμῳ Οἰνοῦντος ἡ μονὴ τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων καλειται *Ἐπισκοπὴ* (πβ. περιοδ. Μαλεβὸν φ. 4ᾱ, σ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Μορέας εἶναι γνωστόν, ὅτι ἀρχικῶς ἐκαλεῖτο μόνον ἡ Ἦλις (ἡ γνωστὴ χώρα τῆς Β. Δ. Πελοποννήσου)· πβ. Χρονικ. Μορ. 1427 ἐκδ. Schmitt καὶ Γ. Ν. Χατζιδάκιν, Γλωσσολογικαὶ μελέται, Ἀθῆναι 1901, τόμ. Α΄ σελ. 1 κἑ. Ἀλλὰ διατί οὕτω καὶ ὑπὸ τίνων ἐκλήθη ἡ Ἦλις; Ὡς θὰ δείξω λίαν προσεχῶς, *Μορέας* (=μορεὼν) ἐκλήθη, ὡς ἡμεῖς πειθόμεθα, κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀρχικῶς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Ἤλιδος, ὅπερ ὑπὸ μὲν τῶν ἀρχαίων ἐκαλεῖτο *Ἰχθύς*, νῦν δὲ κοινῶς *Κατάκολον* καὶ ὅπερ κεῖται ἀπέναντι καὶ πλησίον τῆς λίμνης *Μουρεά*· εἶτα τὸ ὄνομα τοῦ ἀκρωτηρίου *Μορέας* ἐδόθη εἰς τὴν Ἦλιν *ὑπὸ τῶν ἀπέναντι καὶ πλησίον οἰκούντων Ζακυνθίων καὶ τῶν παραπλεόντων ναυτικῶν*· περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ὀνόματος εἰς ὅλην τὴν χερσόνησον θὰ εἴπω καὶ ἐγὼ τὰ δέοντα ἐν τῇ σχετικῇ διατριβῇ[1].

Ἀγριόσμερνο (τὸ) καλεῖται νῦν ἄκρα καὶ νησὶς παρὰ τὴν Σῦρον.

Ἡ νοτιωτάτη ἄκρα τῆς Ἀφρικῆς καλεῖται *Cap* (ἀκρωτήριον, «κάβος»)· ἐντεῦθεν *Cap* (Ἀποικία τοῦ Ἀκρωτηρίου παρ' ἡμῖν) ἐκλήθη καὶ ὁλόκληρος ἡ συνεχομένη μεγάλη ἀγγλικὴ ἀποικία (ἔκτασις 700,000 □ χιλιόμ., κάτοικοι 2,500,000).

Ἀπὸ ἄκρας τινὸς θὰ ὠνομάσθη καὶ μικρά τις νησὶς παρὰ τὴν Σκῦρον, ἥτις νῦν καλεῖται *Κούλουρι* (ἡ)· πρβ. χάρτην Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ ἐπιτελείου καὶ Μ. Κωνσταντινίδην, Ἡ νῆσος Σκῦρος, Ἀθῆναι 1901, σ. 13.

β) Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἄρωμεν δυσκολίαν τινά· *Κόλουρις* ἐκλήθη, ὡς εἴδομεν, ἡ νῆσος ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς *Πούντας*· ἀλλ', ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ πρωτεύουσα τῆς Σαλαμῖνος, κοινῶς *Κούλουρι*, κεῖται νῦν οὐχὶ ἐπὶ τῆς Πούντας, ἀλλ' ἐν τῷ μυχῷ τοῦ μεγάλου κόλπου τῆς Σαλαμῖνος. Ἁπλούστατα ἡ μετάθεσις ὀφείλεται εἰς τὰς γνωστὰς ἐθνικὰς περιπετείας· οἱ κάτοικοι τῶν ἑλληνικῶν νήσων προσβαλλόμενοι ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ πειρατῶν ἠναγκάζοντο νὰ μεταθέτωσι τὰς οἰκήσεις αὐτῶν[2]· ἐν τῷ Ἀνδριακ. ἡμερολογ. 5 (1930) σ. 178 ἔδειξα, ὅτι ἐν Ἄνδρῳ ἔχομεν *τριπλῆν μετάθεσιν* τῆς πρωτευούσης· ἡ *προϊστορικὴ* πρωτεύουσα τῆς Ἄνδρου ἔκειτο ἐκεῖ ἔνθα νῦν κεῖται τὸ χωρίον *Γαύριον*· ἐν τοῖς *ἱστορικοῖς χρόνοις* ἡ πρωτεύουσα ἐμφανίζεται ἐκεῖ ἔνθα νῦν εἶναι τὸ μικρὸν χωρίον *Παλαιόπολι*, δηλαδὴ ἐν τῇ δυτικῇ Ἄνδρῳ· τέλος *ἡ σημερινὴ πρωτεύουσα* κεῖται ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἀκτῇ τῆς νήσου Ἄνδρου.

Ὁμοίαν μετάθεσιν παρατηροῦμεν ἐν Αἰγίνῃ, Κύπρῳ, Λέσβῳ, Σάμῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

* * *

Μετὰ τὰ εἰρημένα εἶναι ἀνάγκη νὰ δείξω, ὅτι ἡ συνήθης ἑρμηνεία τῆς ὀνομασίας *Κούλουρις* εἶναι ἐσφαλμένη. Ὀφείλω νὰ πράξω τοῦτο, διότι ὁ Wilhelm, ὅστις ἐνῷ ὀρθῶς ἀντὶ

315)· ὁμοίως θὰ ἑρμηνευθῇ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ (ΙΗ΄ αἰῶνος) ἐπὶ εἰκόνος «*Ἐπισκοπὴ καὶ Ὁδηγήτρια*» (Ἐπετηρ. Παρνασσ. 9 [1906], σ. 23)· ἡ ὀνομασία τῆς Θεοτόκου (Παναγίας) ἀπὸ ναου αὐτῆς βεβαίως ἐν θέσει Ἐπισκοπῇ· πβ. Παναγία του Ῥόμβη (Ἀθηναίου) γίνεται Παναγία ἡ Ῥόμβη, Ἅγιος Γεώργιος τοῦ Καρύτση γίνεται Ἅγιος Γεώργιος Καρύτσης κ. ἄ. π. Ὁμοίως θὰ ἑρμηνευθῇ καὶ ἡ Ἐπισκοπὴ τῆς Ἤλιδος· πβ. Γ. Παπανδρέου, Ἡ Ἠλεία, Ἀθῆναι 1924, τόμ. Α΄ σελ. 174. *Ἡ συνήθης ἑρμηνεία τῶν μονῶν καὶ ναῶν ὀφειλομένη εἰς αὐτοσχεδιάσματα εἶναι ὅλως ἀσήρικτος!*

1 Κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῆς παρούσης διατριβῆς ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐφημερίδι *Πρωΐα* τῆς 7 Δεκεμβρίου 1930 ἄρθρον, ὅπερ πειρᾶται δι' ἀτυχῶν — ἵνα μή τι ἄλλο εἰπω — ἐπιχειρημάτων νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ὑπὸ πάντων γενομένην ἀποδεκτὴν γνώμην τοῦ Γ. Ν. Χατζιδάκι.

2 Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ διορθωθῶσιν ὅσα λέγονται παρὰ Wilhelm ἔ. ἀ. σ. 219 (ἄνω)· μάλιστα ἡ γνώμη τοῦ Leake (ἔ. ἀ. σ. 164), ἣν ἀσπάζεται ὁ Wilhelm, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτή, διότι *ὅρμος, κόλπος, λιμὴν* εἶναι πάντα *γένους ἀρσενικοῦ*, ἐν ᾧ τὸ Κόλουρις εἶναι *γένους θηλυκοῦ!*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΚΟΛΟΥΕΙΝ ἀνέγνωσε μετὰ τοῦ Kirchner ΚΟΛΟΥΡΙΝ, οὐχὶ ὀρθῶς συνῆψε τὴν λέξιν πρὸς τὴν μεταγενεστέραν λέξιν *κολούριον*, δι' ἣν αἰτίαν ἠναγκάσθη νὰ τονίσῃ Κολοῦρις.

Πρῶτος ὁ Κοραῆς (τῷ 1819) ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Στράβωνος τόμ. Δ΄ σελ. 175 νομίζων, ὅτι ἡ νῆσος καλεῖται *Κουλοῦρι* (τὸ) κανονικώτατα καὶ δικαιότατα συνῆψε πρὸς τὸ οὐσ. *κουλοῦρι*[1] καὶ ἔμεινεν, ὅτι διὰ τὸ σχῆμα τῆς νήσου ἐδόθη τὸ ὄνομα.

Τὴν γνώμην ταύτην ἠσπάσθησαν ἅπαντες· ἀλλ' οὐχὶ ὀρθῶς· διότι πολλοὶ ἐκ τῶν τὴν γνώμην τοῦ Κοραῆ ἀποδεχθέντων γινώσκουσιν, ὅτι ἡ νῆσος νῦν καλεῖται *ἡ Κούλουρι*.

Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι πρὸς τὴν λ. *κουλούρα, κουλοῦρι* συνῆψαν τὸ ὄνομα τῆς νήσου, ἵνα μόνον ὀλίγους μνημονεύσω, οἱ ἑξῆς: *Leake - Westermann*, Die Demen von Attika, Braunschweig 1840, σ. 164 (κουλοῦρι), *Bursian*, Geogr. v. Griech. Α΄ σ. 362 (Bretzel= κουλοῦρι)[2], *A. Struck*, Griechenland, Wien-Leipzig 1911, Α΄ σ. 173, Bürchner, Pauly-Wissowa RE. λ. Κούλουρις (σ. 2193,2 κέ.), *Μπάρτ - Χίρστ*, Ἐγκυκλοπ. λεξ. λ. Σαλαμίς, *Βαίδεκερ - Εὐαγγελίδης - Μαυρογένης*, Ὁδηγὸς τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1901, σ. 84 (κουλοῦρι), *Σ. Στουραΐτης*, Ἁρμονία 2 (1901) σ. 176 κ. ἄ. π.

Ἐκ τούτων μόνον οἱ πλεῖστοι τῶν ξένων ἐπιστημόνων εὑρίσκονται ἐν δικαίῳ, διότι πλανηθέντες ἐκ τοῦ παρὰ Κοραῆ τύπου Κουλοῦρι (τὸ) ὁμαλῶς ἑρμηνεύουσι.

Ἀλλ', ὡς εἴδομεν, ὁ τύπος *Κόλουρις* ἐμφανίζεται τὸν Δ΄ αἰ. π. Χ· ὥστε ἡ Νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν δύναται νὰ κληθῇ πρὸς ἑρμηνείαν τῆς ὀνομασίας.

Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἡ νῆσος ἐλάμβανε τὸ ὄνομα, δηλαδὴ ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ λ. *Κούλουρι* εἶναι πλάσμα τῶν νεωτέρων χρόνων, πῶς αἱ λέξεις *κουλούρα, κουλοῦρι* (τὸ)[3] θὰ ἐγίνοντο (ἡ) *Κούλουρι;* Ἡ νῆσος ἁπλῶς ὤφειλε νὰ καλῆται *ἡ Κουλούρα ἢ τὸ Κουλοῦρι*· καὶ πράγματι ὑπάρχουσιν αἱ τοπωνυμίαι αὗται ἐν Ἑλλάδι: *Κουλούρα* (ἐν ἐπαρχίᾳ Αἰγιαλείας καὶ ἐν ὑποδιοικήσει Βεροίας), *Κουλοῦρι* (ἐν ἐπαρχίᾳ Λαρίσης)[4], *Κούλουρος*[5] (ἐν Εὐβοίᾳ), *Κουλουρίδα* (=κουλοῦρι) ἐν Κρήτῃ[6].

Ἀλλὰ θὰ εἴπῃ τις· δὲν δύναται ἡ ἀρχαία *Κόλουρις* νὰ συναφθῇ πρὸς τὰ ἀρχαῖα *κολλύρα, κολούριον, κολλυρὶς* καὶ τὸ τοπωνύμιον *Κόλουρα*, ὡς ἔπραξαν ὁ Leake, ὁ L. Ross[7], ὁ O. Schneider (πρβ. ἀνωτ. σ. 63), ἐσχάτως ὁ Wilhelm καὶ ἄλλοι; Ἀπαντῶ· ἀσφαλῶς οὐχί.

Καὶ αἱ μὲν λέξεις *κολλύρα, κολούριον* καὶ *Κόλουρα* οὐδαμῶς δύνανται νὰ γίνωσι *Κόλουρις*· καὶ ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ νῆσος ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι *Κολλυρίς*, ἔπρεπε νῦν νὰ καλῆται *Κολλυρίδα* ἢ τοὐλάχιστον *Κουλλουρίδα* (ἡ)· πρβ. *πατρὶς - πατρίδα* (ἡ), *λεπὶς - λεπίδα* (ἡ), *νασὶς - Νασίδα* (τοπων.) κ. ἄ. π.

1 «*Σαλαμίς: Ἡ νῦν καλουμένη Κουλοῦρι, ἀπὸ τοῦ σχήματος δηλονότι τῆς κολλύρας, ἤ ἐστι τὸ ἐν τῇ συνηθείᾳ κολούριον ἢ κουλούριον, τὸ σημαῖνον τὰ τροχοειδῆ πεμμάτια.*»

2 Πρβ. καὶ L. Grasberger ἔ. ἀ. σ. 125.

3 Αἱ λέξεις αὗται συνήθως γράφονται διὰ δύο λ· οὐχὶ ὀρθῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

4 Ἴσως ἀρχικῶς ἐκαλεῖτο τοῦ Κουλούρη· πρβ. *τοῦ Κουλούρη τ' ἀλῶνι* τοπωνυμία ἐν Κερκύρᾳ.

5 Κατὰ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ (ἀρχ. *κόλουρος* ἢ μεγεθ. τῆς λ. *κουλοῦρι*) = κατωφερὴς τόπος· πρβ. καὶ Ἡσύχ. *κολουρία: τῇ ἀποτομίᾳ.*

6 Ὁ Μ. Φιλήντας, Γλωσσογνωσία, Ἀθῆναι (1924) τόμ. Α΄ σελ. 68, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὴν ἀπὸ τῆς λ. *κουλοῦρι* παραγωγὴν παραβάλλει διαφορώτατα ὅλως τοπωνύμια καὶ ὀνόματα: *Κούταλι* (ἡ) οὐχὶ ἀπὸ τοῦ οὐδ. *κουτάλι* (τό), ἀλλὰ ἀρχαῖον *Κώταλις* (ἡ), ὡς ἔδειξεν ὁ Κ. Ἀμαντος, Ἀθηνᾶ 29 (1917) Παράρτ. σ. 15 κέ., τὸ *Κόντος* = κόμις (πρβ. Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξ.) οὐχὶ *κοντός*, *Χάλκη* εἶναι ἀρχαῖον, ἐν τῷ *Σόφια* (Βουλγαρία) οὐχὶ ἑλληνικὸς τονισμὸς (Sofia) κ.λ.π.

7 Wanderungen in Griechenland, τόμ. Β΄ σ. 86: «. . . . ἡ Κούλουρη (altgriechisch κολλύρα, κολλυρίς, κολλύριον)».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Ἀλλὰ καί τις ἄλλη δυσκολία ὑπάρχει: *κολλύρα*, ὡς θὰ δείξω ἀλλαχοῦ, δὲν ἐδήλου κυκλικὸν ἄρτον, *ἀλλὰ ποιότητα ἄρτου*[1].

* * *

Τέλος ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ νῆσος ἐκλήθη *κόλουρις* διὰ τὸ κυκλικόν, κόλουρον σχῆμα (*κόλουρις νῆσος*)· δηλαδή, ἂν δεχθῶμεν τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον, ὀφείλομεν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ δόντες τὸ ὄνομα τῇ νήσῳ εἶχον κυρίως ὑπ' ὄψιν χάρτην αὐτῆς[2]. *Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι τοῦτο:* ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἣν ὁ Fränkel ἐδημοσίευσε (πρβ. ἀνωτ. σ. 60), *Κόλουρις* δὲν καλεῖται *ἡ νῆσος*, οὐδὲ *ἡ πόλις*, ἀλλὰ ***μικρά τις περιοχή*** (πρβ. καὶ Wilhelm σ. 219 καὶ 221) *τῆς νήσου* Σαλαμῖνος· αὕτη, ὡς ἐδείξαμεν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἄλλη, εἰμὴ ἡ ἄκρα, ἥτις νῦν Πούντα καλεῖται!

* * *

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐρεύνης ἔχομεν τὰ ἑξῆς πορίσματα: 1) Πρὸ τοῦ 400 π. Χ. ἡ σαλαμινία ἄκρα, ἥτις νῦν Πούντα καλεῖται, ὠνομάζετο *Κόλουρις*. 2) Ἐπὶ Καλλιμάχου (Γ΄ αἰ. π. Χ.) κατὰ τὸν Ἀρέθαν ἡ πόλις — ἴσως καὶ ἡ νῆσος — ἐκαλεῖτο καὶ *Κόλουρις*. 3) Τὸ ὄνομα Σαλαμὶς ἐκ παραλλήλου ἐλέγετο μέχρι τοῦ ΙΒ΄ τοὐλάχιστον αἰῶνος μ. Χ. 4) Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Θ΄ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἡ πόλις καὶ ἡ νῆσος ἐκαλοῦντο ἐκ παραλλήλου *Κόλουρις* καὶ *Κούλουρις* ἢ *Κόλουρι* καὶ *Κούλουρι*. 5) *Κόλουρις* εἶναι τὸ ἀνώμαλον θηλυκὸν τοῦ ἐπιθέτου *κόλουρος* (πρώτη μνεία τοῦ θηλυκοῦ τὸν Ε΄ αἰῶνα π.Χ. παρὰ Τιμοκρέοντι τῷ Ῥοδίῳ). 6) Ἡ ἄκρα, ἥτις νῦν Πούντα καλεῖται, ὠνομάσθη *Κόλουρις* διὰ τὸ κολοβὸν σχῆμα αὐτῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παρακειμένην ἄκραν *Κυνόσουραν*. 7) Ἡ ἄκρα ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὴν παρακειμένην πόλιν Σαλαμῖνα· ἀπὸ δὲ τῆς πρωτευούσης ὠνομάσθη ἡ ὅλη νῆσος ὁμοίως. 8) Ἕνεκα ἐξωτερικῆς ἀφορμῆς ἐγένετο μετάθεσις τῆς πρωτευούσης τῆς νήσου. 9) Τῇ νήσῳ δὲν ἐδόθη τὸ ὄνομα διὰ τὸ κυκλικὸν σχῆμα. 10) *Κολούριον* εἶναι (ἀρχ.) ὑποκοριστικὸν τοῦ οὐσιαστικοποιηθέντος ἐπιθέτου *κόλουρος* (ἐνν. ἄρτος) οὐχὶ τοῦ οὐσ. *κολλύρα*.

(1906—) 1930. ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

ΤΗΛΕΦΟΣ ΚΑΙ ΛΥΤΒΗ

ΥΠΟ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Χ. ΧΑΤΖΗ

Ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῆς παρὰ τὸν Ὑμηττὸν εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς (Πολέμων 1 [1929] σ. 162), ἐν ᾗ μνημονεύεται *Τηλέφεια τοῦ Σοφοκλέους*, καὶ μελετήσας τὰς εἰς τὸν μῦθον τοῦ Τηλέφου ἀφορώσας νεωτέρας ἐργασίας ἐπὶ τοῦ παρόντος παρατηρῶ τὰ ἑξῆς.

Πάντας τοὺς μελετητὰς διέφυγε χωρίον Ἕλληνος συγγραφέως ἀφορῶν εἰς τὸν μῦθον

1 Ἡ νεοελληνικὴ λέξις *κουλούρα* κατ' ἐμὲ οὐχὶ ἀπὸ τοῦ ἀρχ. *κολλύρα*, ἀλλὰ μεγεθυντικὸν τῆς λ. *(κολούριον—) κουλοῦρι* (πρβ. *κουντοῦρι — κουντούρα*), ἥτις εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ οὐσιαστικοποιηθέντος ἐπιθέτου *κόλουρος* (=ἄρτος: Ἡσυχ. ἰδ. ἀνωτ. σ. 66, σημ. 7).

2 *Στρογγύλη* εἶναι ὄνομα δύο νησίδων (Ἰταλίας καὶ Αὐκίας)· ἀλλ' αὗται εἶναι λίαν μικραὶ καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ μικροῦ ὕψους εὐσύνοπτοι· ἀλλὰ καὶ πέτρα τις ἢ ἄκρα τις ἐν αὐταῖς δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα; Πρβ. τοπωνύμιον *Στρογγυλὴ* ἀκρωτήριον ἐν Ἄνδρῳ (ἰδ. χάρτην ἐν Μεγάλ. Ἐγκυκλοπ. λ. *Ἄνδρος*) κλπ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τοῦ Τηλέφου καὶ τῆς Αὔγης· παρὰ τῷ Γεωργίῳ Κεδρηνῷ Α΄ σ. 245, 7 (ἐκδ. Bekker) κεῖται: *ἦν δὲ ὁ Ἡρακλῆς γεννηθεὶς ἐν τοῖς ἀνωτέρω προειρημένοις χρόνοις ἐν τῇ Λάτῳ τῆς Θήβης, ἐκ τοῦ γένους τῆς Ἀλκμήνης ὑπάρχων καὶ τοῦ Πίκου Διός· ὃς ἀνετράφη ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ χώρᾳ καὶ ἀνδρεῖος γενόμενος ἦν τότε ἀπὸ τῶν Ἱσπανῶν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν φυγὼν καὶ ἐβασίλευσεν ἐν αὐτῇ ἔτη λη΄· ὅστις ἔλαβε γυναῖκα τὴν Λύτβην τὴν Ἀτλέτου βασιλέως θυγατέρα· ὅθεν καὶ στήλας αὐτῷ χρυσοσφυρήτους ἀνέστησαν οἱ Ἰταλοὶ βασιλεῖς εἴτ᾽ οὖν ῥῆγες ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ, αἵτινες στῆλαι μέχρι τοῦ παρόντος ἵστανται.*

Τὸ χωρίον τοῦτο ἀκριβῶς παραθέτων ὁ Drexler παρὰ Rorscher, Lex. der Mythol. λ. Lytbe, ἀντὶ τῶν λέξεων *Λύτβην τὴν Ἀτλέτου* προτείνει νὰ γραφῇ *Λιβύην τὴν Ἄτλαντος*· ἀλλὰ παρ᾽ οὐδενὶ ἀρχαίῳ συγγραφεῖ λέγεται, ὅτι ἡ Λιβύη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἄτλαντος.

Καθ᾽ ἡμᾶς ὁ Κεδρηνὸς ἐπλανήθη ἀντιγράφων, ὤφειλε δὲ νὰ γράψῃ *Αὔγην τὴν Ἀλέου*· ἴσως ὅμως τὸ σφάλμα ἀνήκει μᾶλλον τῇ πηγῇ τοῦ Κεδρηνοῦ.

Παλαιογραφικῶς ἑρμηνεύεται τὸ ἀντιγραφικὸν σφάλμα (ΑΥΓΗΝ ΤΗΝ ΑΛΕΟΥ—ΛΥΤΒΗΝ ΤΗΝ ΑΤΛΕΤΟΥ)· τὸ ΑΥΓΗΝ ἐτράπη εἰς ΑΒΓΗΝ (αυ=αβ ἐν τῇ μεσαιων· —νεοελλην. προφορᾷ)· τοῦτο εἶτα διωρθώθη εἰς ΑΥΒΓΗΝ (—ΑΥΒΤΗΝ—ΛΥΤΒΗΝ).

Ὅτι τὸ πρᾶγμα οὕτως ἔχει, διδάσκει ἡ συνέχεια τοῦ χωρίου παρὰ Κεδρηνῷ, ἣν παριδὼν δὲν ἀνέγραψεν ὁ Drexler ἀνωτέρω· παρὰ Κεδρηνῷ Α΄ 245, 15 κἑ. κεῖται: *τῆς δὲ Ἰταλίας ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Αὔγῆς (ὀρθ.=Αὔγης: Χατζῆς) Τελέφος (ὀρθ.=Τήλεφος: Χατζῆς· ὁ Κεδρηνὸς εἶχεν ἴσως ὑπ᾽ ὄψιν λατινικὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον πηγὴν ὑπ᾽ ὄψιν: Telephus) καὶ μετ᾽ αὐτὸν υἱὸς αὐτοῦ Λατῖνος ἔτη ιή΄, ὃς τοὺς Κηταίους (ὀρθ.=Κητείους: Xylander) ἐπωνόμασε Λατίνους.* Ἔτι πρβ. Μαλάλ. σ. 162, 4-8 (Dindorf).

* * *

Ὅτι ὁ Ἄλεος ἦτο βασιλεύς, διδάσκει ὁ Παυσαν. Η΄ 4, 5 *(μετὰ δὲ Αἴπυτον ἔσχεν Ἄλεος τὴν ἀρχήν).*

Ὁ Höfer (παρὰ Drexler ἔ. ἀ.) δὲν ἐννοεῖ τί σημαίνουσιν αἱ λέξεις *ἐν τῇ Λάτῳ τῆς Θήβης*· ὁ Drexler παραπέμπει ἁπλῶς εἰς Παυσαν. Θ΄ 11, 1 *(καὶ τῆς Ἀλκμήνης ἐστὶν ἔτι ὁ θάλαμος ἐν τοῖς ἐρειπίοις δῆλος)*· ὡς φαίνεται, νομίζει, ὅτι κρύπτονται αἱ λέξεις *ἐν θαλάμῳ τῆς Θήβης* (=Θηβῶν).

Ἴσως ὅμως ὁ Κεδρηνὸς εἶχεν ὑπ᾽ ὄψιν ἄγνωστον ἡμῖν εἰδησιν περὶ γεννήσεως τοῦ Ἡρακλέους ἐν Αἰγύπτῳ[1]· ἴσως δηλαδὴ ἐν τῇ πηγῇ τοῦ Κεδρηνοῦ ἔκειτο: *ἐν Λάτων πόλει τῆς Θηβαΐδος.*

Ἡ αἰγυπτιακὴ *Λάτων πόλις* καλεῖται καὶ *Λατόπολις* (Στράβ. ΙΖ΄ 817), *Λάττων* καὶ *Λατώ*· οἱ τύποι *Λάτος* (Κεδρην.), *Λάττων* καὶ *Λατὼ* ὀφείλονται εἰς ἄγνοιαν· μόνον ὁ τύπος *Λατόπολις* ἴσως εἶναι γνήσιος (πρβ. τὸ ἐθνικὸν *Λατοπολίτης*).

Τέλος περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλέους ἐν τῇ Ῥώμῃ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων πρβ. Roscher, ML. λ. Hercules σ. 2982, 14-3002, 41, περὶ δὲ τῶν σχέσεων τοῦ Τηλέφου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὴν Ἰταλίαν πρβ. λ. Telephos σ. 291, 38 κἑ.

* * *

Νῦν μεταβαίνω εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐτρουσκικῆς τεφροδόχου κάλπης (πρβ. εἰκ. 1), ἣν ὁ

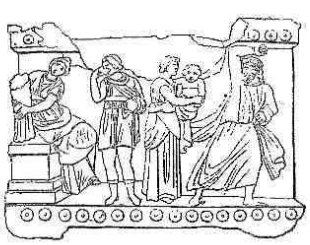
1 Περὶ τοῦ Αἰγυπτίου Ἡρακλέους πρβ. προχείρως Gruppe, Pauly-Wissowa RE. Suppl. III λ. Herakles σ. 386, 42 κἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

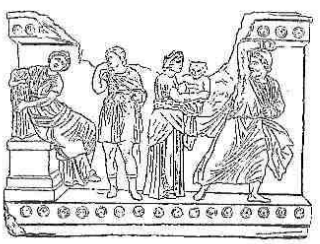
Johannes Schmidt παρὰ Roscher, Lex. d. Myth. λ. Telephos σ. 298 παραθέτει παραλαμβάνων παρὰ Raoul-Rochette, Monuments inédits d' antiquité figurée, Paris 1833, τόμ. I πίν. LXVII A 1 (σ. 327)· τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Raoul-Rochette ἀκολουθεῖ ὁ Wernicke, Pauly-Wissowa RE. λ. Auge σ. 2305, 4 κἑ., ἀλλ' ἀπορρίπτει ὁ J. Schmidt, ἑρμηνεύει δὲ (ἀκολουθῶν τὸν O. Jahn, Telephos und Troilos σ. 46 κἑ. 54) ὡς ἑξῆς: «Weit wichtiger ist das Relief einer etrusk. Aschenkiste, wahrscheinlich eine Szene aus Euripides'Auge: der von einer Wärterin aufgetragene Telephos wird von dem erzürnten Grossvater bedroht, während Auge, der sich ein Mann (Nauplios) nähert, schutzflehend auf einem Altar sitzt und das (verstümmelte) Athenebild umklammert».

Ἀλλ' ἐγὼ φρονῶ, ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο ὀφείλει νὰ διαγραφῇ ἐκ τῶν ἔργων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν μῦθον τοῦ Τηλέφου, *ἢ μᾶλλον νὰ ὀβελισθῇ ὅλως ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν εἰκόνων τῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης.*

Καθ' ἡμᾶς ὁ Raoul-Rochette παρέχει *κακὸν ἀντίγραφον* ἀπὸ εἰκόνος τεφροδόχου κάλπης εἰκονιζούσης τὴν γέννησιν τοῦ Μινωταύρου (πρβ. εἰκ. 2)· τὴν εἰκόνα παρέχει ὁ G. Körte, Die Kreter des Euripides, Histor. u. Philol. Aufsätze E. Curtius gewidmet, Berlin 1884,

Εἰκ. 1. Roscher, L. d. M. λ. Telephos, σ. 298.

Εἰκ. 2. Roscher, L. d. M. λ. Minos, σ. 3005/6.

σ. 199 (προχείρως παρὰ Roscher, ML. λ. Minos, εἰκ. 3), κατὰ τὸν Gerhard· κακὴν εἰκόνα παρέχει ὁ F. Inghirami, Galleria omerica, Odissea, Tavole III 69· ἡ (ἀλαβαστρίνη) κάλπη ἀπόκειται ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Volterra (Toscana) ὑπ' ἀριθ. 299 (μῆκ. 0,53 μ.)· πρβ. καὶ Körte, Rilievi 2, 1 T. 28, 3 (=Roscher, Lex. d. Myth. λ. Pasiphae σ. 1673, 14)· ὁ Körte μνημονεύει τὸν Raoul-Rochette, ἀλλὰ δὲν εἶδεν, ὅτι οὗτος παρέχει εἰκόνα ἀνακριβῆ· τὰς δύο εἰκόνας τῆς κάλπης γινώσκει καὶ ὁ Otto Jahn, Archäol. Beiträge, Berlin 1847, σ. 240 (νομίζει, ὅτι εἶναι διάφορα ἔργα τέχνης ὅμοια· δὲν ἀποκλείει καὶ τὸ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου τέχνης· ἀλλ' οὐδὲν προσάγει πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου).

Κατ' ἐμὲ ὁ Raoul-Rochette κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τῆς κάλπης παρεῖδε—ταχέως, ὡς φαίνεται, ἀντιγράφων—τρεῖς λεπτομερείας: 1) παρέλιπε νὰ εἰκονίσῃ τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς 2) παρεγνώρισε τὴν κεφαλὴν τοῦ Μινωταύρου (βρέφους) καὶ ἐθεώρησε ταύτην ἀνθρωπίνην καὶ 3) παριδὼν τὸν φρύγιον πίλον τοῦ πατρὸς εἰκόνισε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀκάλυπτον.

Ὅτι παρὰ Raoul-Rochette δὲν ἔχομεν διάφορον ἔργον τέχνης, διδάσκουσι *τὰ σημεῖα*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τῆς καταστροφῆς, ἅτινα εἶναι τὰ αὐτά· ἄρα ἔχομεν δύο ἀντίγραφα τῆς αὐτῆς κάλπης! Θὰ ἦτο οὐ μόνον ἀπίθανον, ἀλλὰ καὶ ἀδιανόητον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Gerhard τὴν ἀνθρωπίνην κεφαλὴν (τοῦ Τηλέφου) παρεγνώρισε καὶ προσέθηκε τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Μινωταύρου. Ἵνα πᾶσα ἀμφιβολία ἐκλίπῃ, ἔγραψα εἰς Volterra (Museo e Bibliotheca Guarnacci) καὶ ἔλαβον φωτογραφίαν· ἐν ταύτῃ σαφῶς φαίνονται τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Μινωταύρου.

Κατὰ ταῦτα ἐν τῇ κάλπῃ τῆς Volterra εἰκονίζονται ἡ Πασιφάη καθημένη ἐπὶ βωμοῦ καὶ περιπτυσσομένη ἄγαλμα θεᾶς[1], μετ' αὐτὴν δὲ ὁ Δαίδαλος (ἀγένειος), ἡ τροφὸς μετὰ τοῦ Μινωταύρου (βρέφους) καὶ ὁ Μίνως, ὅστις κατ' ἐμὲ δὲν ἐκράτει, ὡς ἐγράφη που, ξίφος· διὰ τῶν πυγμῶν δηλοῦται ὀργὴ καὶ ἀπειλή.

Ὁ Δαίδαλος εἰκονίζεται οὐ μόνον οἰκτίρων τὴν Πασιφάην, ἀλλὰ καὶ ἀμηχανῶν, διότι προβλέπει τὴν δικαίαν τιμωρίαν (συνεργός!)· περὶ τῆς τιμωρίας τοῦ Δαιδάλου πρβ. Körte ἔ. ἄ. σ. 204. Ἔδειξε δὲ ὁ Körte ἔ. ἄ. σ. 203, σημ. 1, ὅτι ὁ Δαίδαλος εἰκονίζεται καὶ ἀγένειος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

ΒΕΛΛΕΡΟΦΟΝΤΗΣ ΚΑΙ ΠΗΓΑΣΟΣ ΕΠΙ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΥ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΟ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Τὸ ὡραῖον ἐν *εἰκ. 1* ἀπεικονιζόμενον ἀνάγλυφον ἀποκείμενον ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Θησείου ὑπ' ἀριθ. 225 εὑρέθη τυχαίως ἐν ἔτει 1925 ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐρατοσθένους πλησίον τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος τῆς συνοικίας Παγκρατίου[2]. Εἶναι δὲ τοῦτο ἐκ μαρμάρου Πεντελικοῦ πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον καὶ ὄπισθεν ἀδρομερῶς ἐπεξειργασμένον, φέρον ἴχνη ἀσβεστοκονιάματος ἐκ μεταγενεστέρας προσαρμογῆς.

Τὸ μέγιστον σωζόμενον ὕψος αὐτοῦ εἶναι 0.53 μ. τὸ πλάτος 0.81 μ. τὸ δὲ πάχος ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς παραστάσεως 0.10 μ. Τίς εἶναι ἐνταῦθα ὁ παριστανόμενος ἥρως ἀναγνωρίζεται εὐκόλως ἐκ τοῦ Πηγάσου καὶ τῆς Χιμαίρας, τῶν ὁποίων γνωστὸς εἶναι ὁ σύνδεσμος πρὸς τὸν Βελλεροφόντην.

Ὁ Βελλεροφόντης εἶναι γυμνὸς παρίσταται δὲ κατ' ἐνώπιον καὶ πρὸς ἀριστερὰ κλίνων, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ δόρυ, ὅπερ διευθύνεται ἄνω δεξιά, διερχόμενον ὄπισθεν τοῦ λαιμοῦ καὶ στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου. Ἐλλείπει ὅμως ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ καὶ τμήματος τοῦ στήθους καὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς μέχρι περίπου τῆς ὀσφύος.

Ἔχει τὸν δεξιὸν πόδα τεταμένον πρὸς δεξιά, ἐνῷ προβάλλει τὸν ἀριστερόν, καμπτόμενον ἰσχυρῶς εἰς τὸ γόνυ. Ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν ἐλλείπουσι τὰ ἄκρα. Ἐπὶ τοῦ πήχεως τῆς

1 Καθ' ἡμᾶς ὁ καλλιτέχνης τῆς κάλπης *γραπτὴν* ἀσαφῆ εἰκόνα ἀντιγράφων *συνήνωσε δύο ὅλως διάφορα*, τὸν βωμὸν καὶ τὴν βάσιν τοῦ ἀγάλματος· ὁ θέλων νὰ πεισθῇ περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς γνώμης μου δύναται νὰ παραβάλῃ ἀνάλογα ἔργα τέχνης παρὰ Overbeck, Gallerie 26, 8 = Roscher, Lex. d. Mythol. λ. Helena σ. 1971 καὶ λ. Melampus σ. 2573/4.

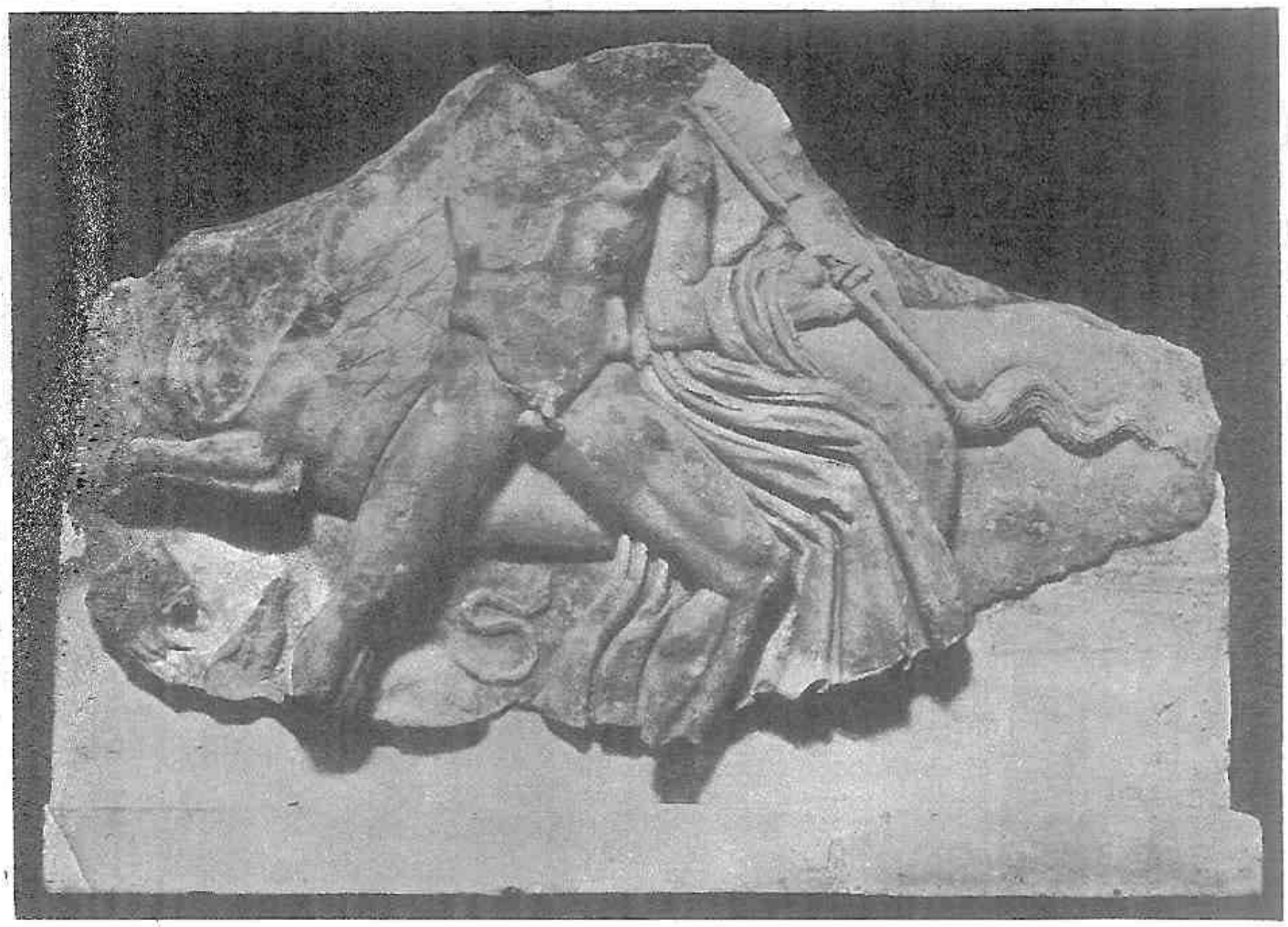
2 Εἰς τὸν Διευθυντὴν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ Ἔφορον τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Ν. Κυπαρίσσην ἐκφράζω τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν νὰ δημοσιεύσω αὐτό. Αἰσθάνομαι πρὸς τούτοις τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γεώργιον Οἰκονόμον διὰ τὸ ζωηρὸν αὐτοῦ ἐνδιαφέρον πρὸς ἀρτιωτέραν δημοσίευσιν αὐτῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἀριστερᾶς χειρὸς εἶναι ἐρριμμένον τὸ ἱμάτιον, ἀνεμιζόμενον πρὸς ἀριστερὰ ἕνεκα τῆς ἀντιθέτου φορᾶς τοῦ ἵππου.

Αἱ κυματοειδεῖς πτυχώσεις δηλούμεναι δι' ἀβαθεστέρων καὶ βαθυτέρων ἐντομῶν βαίνουν ἀλλεπαλλήλως πρὸς τὴν κάμψιν τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς γωνιούμεναι κανονικῶς, ὡς νὰ σχηματίζωνται ἐκ τῆς βαθείας προβολῆς αὐτοῦ.

Διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐκράτει τὸν Πήγασον, ὁρμῶντα πρὸς ἀριστερὰ τῷ ἰεωμένῳ, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ, τοῦ στήθους καὶ τοῦ δεξιοῦ ἐμπροσθίου ποδός.

Εἰκὼν 1.

Ὁ ἀριστερὸς ἐμπρόσθιος ποὺς εἶναι τεθραυσμένος κατὰ τὸ γόνυ, ἐντελῶς δὲ ἠφανισμένοι εἶναι καὶ οἱ δύο ὀπίσθιοι. Μεταξὺ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν φαίνεται ἡ σχηματιζομένη ἐκ τῆς τάσεως τῶν μυῶν γραμμὴ τοῦ στήθους, δεικνύουσα ὅτι ὁ δεξιὸς ποὺς θὰ ἀνωρθοῦτο περισσότερον καμπτόμενος καὶ αὐτὸς εἰς τὸ γόνυ.

Μία γραμμή, ἀρκετὰ βαθεῖα, ἀρχομένη κάτωθεν τῆς δεξιᾶς μασχάλης, χωρίζει τὸ περίγραμμα τοῦ Βελλεροφόντου ἀπὸ τοῦ Πηγάσου.

Τὰ πτερὰ τοῦ Πηγάσου παρίστανται ἐλαφρῶς ἔκτυπα, ὡς φύλλα φυτοῦ μετὰ τοῦ κεντρικοῦ νεύρου εἰς τὸ μέσον καὶ τῶν δύο ἑκατέρωθεν διακλαδώσεων αὐτοῦ. Ἐκφύονται δὲ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ σώματος, χωρὶς νὰ δηλοῦται καλῶς ἡ πτέρυξ καὶ ὁμοιάζουν μᾶλλον πρὸς πτίλα καὶ ὄχι πρὸς ἐξωτερικὰ μεγάλα πτερά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Κάτωθεν τοῦ Πηγάσου παρίσταται ἡ Χίμαιρα, κατὰ τὸν γνωστὸν τύπον τοῦ τέρατος καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ὁμήρου[1]. Τῆς Χιμαίρας ἐλλείπει πάλιν τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος μετὰ τῶν ποδῶν.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ λέοντος εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὰ ἄνω, ἔχουσα δὲ τὸ στόμα ἀνοικτόν, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς αἰγός, τῆς πραγματικῆς δηλ. Χιμαίρας, ἀπὸ τῆς ὁποίας καὶ ὠνομάσθη τὸ θηρίον.

Ἡ κεφαλὴ τῆς Χιμαίρας σῴζεται σχεδὸν ἀκέραιος πλὴν μικρᾶς βλάβης κατὰ τοὺς ρώθωνας. Τὰ κέρατα διευθυνόμενα πρὸς τὰ ὀπίσω φθάνουν ἕως τὸ σῶμα, φαίνεται δὲ σαφῶς ἐπὶ τῆς εἰκόνος ἡ γραμμὴ τοῦ ἑνὸς κέρατος, καθὼς καὶ τοῦ ὠτὸς καὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ.

Πρόκειται δὲ ἐνταῦθα περὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ Βελλεροφόντου μύθου, καθ' ὃν οὗτος τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς ἐχαλιναγώγησε τὸν Πήγασον[2].

Συμφώνως πρὸς τὴν Κορινθιακὴν ταύτην παραλλαγὴν τοῦ μύθου, ὁ Βελλεροφόντης, κατὰ συμβουλὴν τοῦ μάντεως Πολυΐδου, ἐκοιμήθη εἰς τὸ περίφημον ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Κορίνθῳ. Καθ' ὕπνους παρουσιάσθη ἡ Θεά, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς αὐτὸν χαλινὸν καὶ τὸν συνεβούλευσε νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν πατέρα του Ποσειδῶνα Δαμαῖον. Ὁ ἥρως ἐγερθεὶς εὑρίσκει τὸν «*χρυσάμπυκα*» χαλινὸν καὶ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ἀνεγείρει εἰς τὴν Ἀθηνᾶν βωμόν. Διὰ τῆς βοηθείας τοῦ πατρός του καὶ ἔχων τὸν θεῖον χαλινὸν ἐδάμασε ὁ Βελλεροφόντης τὸν Πήγασον. Διὰ τὴν συμβολὴν δὲ ταύτην πρὸς δαμασμὸν τοῦ Πηγάσου ἡ Ἀθηνᾶ ἐλατρεύετο ἐν Κορίνθῳ ὡς χαλινῖτις[3]. Διὰ τοῦ Πηγάσου ὁ Βελλεροφόντης κατώρθωσε νὰ φονεύσῃ τὴν Χίμαιραν. Δὲν ἔχει λοιπὸν αὕτη θέσιν εἰς τὴν προκειμένην παράστασιν. Δὲν συμβιβάζεται δηλαδὴ ἡ παρουσία τῆς Χιμαίρας πρὸς τὸν δαμασμὸν τοῦ Πηγάσου, κατὰ τὸν ὁποῖον βεβαίως δὲν ἦτο παροῦσα. Εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς παρουσίας τῆς Χιμαίρας δύναται νὰ μᾶς βοηθήσῃ ἡ ἑρμηνεία τῆς παραστάσεως καὶ ὁ καθορισμὸς τοῦ μνημείου ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται τὸ ἀνάγλυφον. Τὸ μέγεθος τοῦ ἀναγλύφου τὸ ἐλάχιστον πάχος αὐτοῦ, ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας καὶ τὸ εἶδος τῆς παραστάσεως καταδεικνύουν εἰς ἡμᾶς, ὅτι προέρχεται ἐκ πλευρᾶς σαρκοφάγου, ἥτις, ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἔκειτο κατὰ χώραν, δὲν θὰ ἦτο μακρὰν ἀπὸ τὰς πύλας τῆς πόλεως αἵτινες ἦγον πρὸς τὸν Ὑμηττόν[4]. Νομίζομεν δὲ ὅτι δυνάμεθα ἀκόμη περισσότερον νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχεται. Ἡ ἰδία παράστασις ἀπαντᾷ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐπὶ δύο ἄλλων σαρκοφάγων, ἐξ ὧν ἡ μία, προερχομένη ἐξ Ἀνάφης, εὑρίσκεται ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 1181[5] ἡ δὲ ἄλλη ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Bursian ἐν Arch. Zeitung τοῦ 1854 ὡς εὑρισκομένη ἐν Πάτραις. Καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς σαρκοφάγους ἡ παράστασις τοῦ Βελλεροφόντου εὑρίσκεται εἰς τὴν στενὴν πλευράν. Καὶ τοῦτο βεβαίως εἶναι πολὺ φυσικὸν δεδομένου ὅτι ἡ παράστασις ἐνταῦθα δὲν χρειάζεται περισσοτέραν ἀνάπτυξιν, ὥστε νὰ δύνα-

1 «*ἡ δ' ἄρ' ἦην θεῖον γένος οὐδ' ἀνθρώπων πρόσθε λέων, ὄπισθεν δὲ δράκων μέσση δὲ χίμαιρα δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο*» Ἰλ. Ζ. 180 - 182.

2 περὶ τοῦ μύθου ἴδε Roscher Bellerophon 758 κ.ἑ. τελευταίως ἐπραγματεύθη περὶ τοῦ Βελλεροφόντου ὁ Malten ἐν Jahrb. / 1925 σ. 121 κ.ἑ.

3 Παυσ. ΙΙ, 4, 1.

4 Πιθανῶς πλησίον τῶν λεγομένων πυλῶν τοῦ Διοχάρους, ἂν καὶ αὗται τοποθετοῦνται ὑπ' ἄλλων παρὰ τὴν πλατεῖαν Συντάγματος πβλ. Judeich Topogr. von Athen σ. 133 καὶ Hitzig - Bluemner ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Παυσανίου.

5 Ross Abhandl. der Münchener Akad. 1838 πίν. III, σ. 450 καὶ Inselreisen I, 80.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ται νὰ καταλάβῃ μίαν ἀπὸ τὰς μακρὰς πλευράς. Ἂν παραβάλωμεν ὡσαύτως τὰς διαστάσεις θὰ ἴδωμεν ὅτι αὗται συμφωνοῦν σχεδὸν ἀκριβῶς πρὸς τὰς ἄλλας σαρκοφάγους. Οὕτω τὸ πλάτος τῆς στενῆς πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀριθ. 1181 τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου μετὰ τῆς παρομοίας, ὅπως εἴπομεν, παραστάσεως εἶναι 0.88 μ., ὑπολείπεται δηλ. ταύτης ἡ ἰδική μας μόλις κατὰ 0.07 μ. ὅσον ἀκριβῶς χρειάζεται διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τεθραυσμένης κεφαλῆς τοῦ Πηγάσου. Ἐπίσης τὸ ὕψος τοῦ πεδίου τῆς παραστάσεως τῆς ἰδίας σαρκοφάγου εἶναι 0.77 μ. κατὰ 0.24 μ. δηλ. περισσότερον τοῦ σῳζομένου ὕψους τῆς ἰδικῆς μας, ὅσον περίπου δύναται νὰ ὑπολογισθῇ τὸ ἄνω καὶ κάτω ἐλλεῖπον μέρος αὐτῆς. Οὐδεμία λοιπὸν νομίζω δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου. Δικαιολογεῖται ὅμως ἡ τοιαύτη παράστασις ἐπὶ νεκρικοῦ μνημείου ἄνευ τινος ἀναφορᾶς πρὸς τὸν ἄλλον κόσμον καὶ τὸν θάνατον;

Εἰκ. 2. Μία τῶν πλευρῶν χαλκοῦ τρίποδος.

Ἡ ἐπανάληψις τῆς ἰδίας παραστάσεως ἐπὶ νεκρικῶν μνημείων μᾶς προτρέπει, νομίζω, νὰ ἀνεύρωμεν τὴν ἀναφορὰν ταύτην. Ἐκτὸς τῶν δύο σαρκοφάγων, τὰς ὁποίας ἀνεφέρομεν, παράστασις Βελλεροφόντου φονεύοντος τὴν Χίμαιραν, ἁπανταχῇ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τῶν δύο ἐκ Δηλίου πολεμιστῶν Ρύγχωνος καὶ Σαυγένους, ὧν αἱ γραπταὶ στῆλαι εὑρίσκονται ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Θηβῶν[1]. Καὶ ἐνταῦθα νομίζω ὅτι ἡ παράστασις προσλαμβάνει χθόνιον χαρακτῆρα διὰ τῆς Χιμαίρας. Εἶναι αὕτη ἄλλη μορφὴ τῆς Σφιγγὸς[2] ἥτις τόσον εἶναι χαρακτηριστικὴ εἰς νεκρικὰ μνημεῖα[3]. Μετὰ τῆς Σφιγγὸς εὑρίσκεται ἡ Χίμαιρα ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ τρίποδος τοῦ James Loeb[4]. ***(εἰκ. 2)*** Ἀνήκει καὶ αὕτη εἰς τὸν κύκλον τῶν χθονίων δαιμόνων εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνονται ἡ Ἔχιδνα, αἱ Ἐρινύες, αἱ Γοργόνες, ὁ λέων τῆς Νεμέας, ὁ Πήγασος, ἡ Σφίγξ[5].

Κατὰ τὸν Gubernatis ἡ Χίμαιρα εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς μεταβάσεως τοῦ ἡλίου τῆς ἑσπέρας εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτός[6].

Εἰς τὴν ἰδικήν μας λοιπὸν σαρκοφάγον ὅπου, ὅπως εἴπομεν, ἡ Χίμαιρα δὲν εἶναι ἀναγκαία, ὁ Βελλεροφόντης αἰνίττεται πιθανῶς τὸν πολεμικὸν χαρακτῆρα τοῦ νεκροῦ ἡ δὲ Χίμαιρα τὸν θάνατον.

Τοιουτοτρόπως ὁ τεχνίτης κατώρθωσε νὰ δηλώσῃ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἥρως ἐδάμασε τὸν Πήγασον καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸν κενὸν χῶρον τὸν σχηματιζόμενον ἐκ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ Πηγάσου. Ἀποτελεῖ δηλ. ἡ Χίμαιρα τὸ ἀναγκαῖον συμπλήρωμα διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῆς παραστάσεως, τὸ ἀντίρροπον τοῦ ἀνεμιζομένου ἱματίου ἢ τῆς ἀσπίδος. (ἐν τῇ εἰκ. 14). Ἡ τέχνη

1 Ἴδε Κεραμόπουλλον Α. Ε. 1920 σ. 1-36 πίν. 1 καὶ 2.

2 Daremberg-Saglio-Chimaera σ. 1102.

3 Roscher Sphinx 1391 κ.ἑ.

4 G. H. Chase Amer. Journal 1908 σ. 287 κ.ἑ. πίν. X tripod. A side 1.

5 Daremberg-Saglio Sphinx σ. 1432 καὶ Malten Das Pferd im Totenglauben ἐν Jahrb. 1914, σ. 179 κ.ἑ.

6 Darenberg Saglio Chimaera ἔ. ἀ. Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῆς Χιμαίρας καὶ τοῦ συνδέσμου αὐτῆς πρὸς τὸν νησιωτικὸν κόσμον καὶ τὸ ἡφαίστειον τῆς Θήρας ἴδε Τσούνταν Λαογ. Ζ' σ. 204. πρβ. ἐπίσης Ν. Γ. Πολίτου Λαογραφικὰ σύμμεικτα τόμ. Α' «Ἅγιος Γεώργιος» σ. 85.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τοῦ ἀναγλύφου δὲν εἶναι καὶ τόσον ἐπιμεμελημένη ἀλλ᾽ ἀρκετὰ ζωντανὴ καὶ ἀβίαστος καὶ αἱ κινήσεις τῶν μελῶν τοῦ σώματος μετὰ πολλῆς ἀναλογίας καὶ φυσικότητος ἀποδεδομέναι.

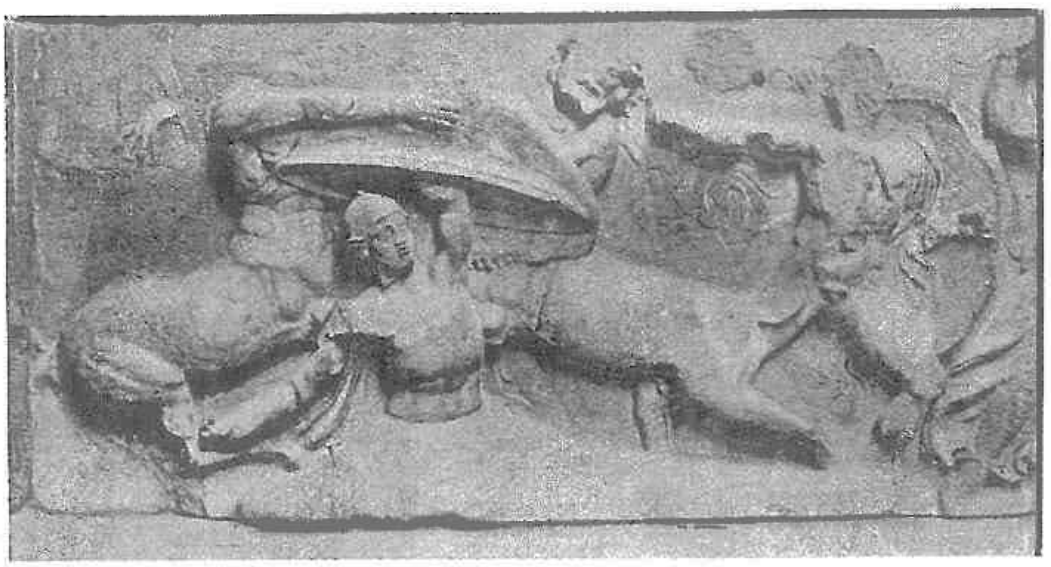
Ὁ ἥρως πατεῖ στερεῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δι᾽ ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν, ὡς δεικνύει ἡ ἰσχυρὰ

Εἰκ. 3. Παράστασις Ἀμαζονομαχίας ἐκ τῆς ζωφόρου τῆς Φιγαλείας.

τάσις τῶν μυῶν καὶ μάλιστα τοῦ ἀριστεροῦ προβαλλομένου ποδός, διότι ἐπ᾽ αὐτοῦ πίπτει τὸ περισσότερον βάρος τοῦ σώματος καὶ ἡ δύναμις πρὸς τιθάσευσιν τοῦ Πηγάσου.

Ἡ ζωηρὰ αὕτη στάσις μετὰ τοῦ προβαλλομένου ἀριστεροῦ ποδὸς εἶναι συνήθης πρὸς

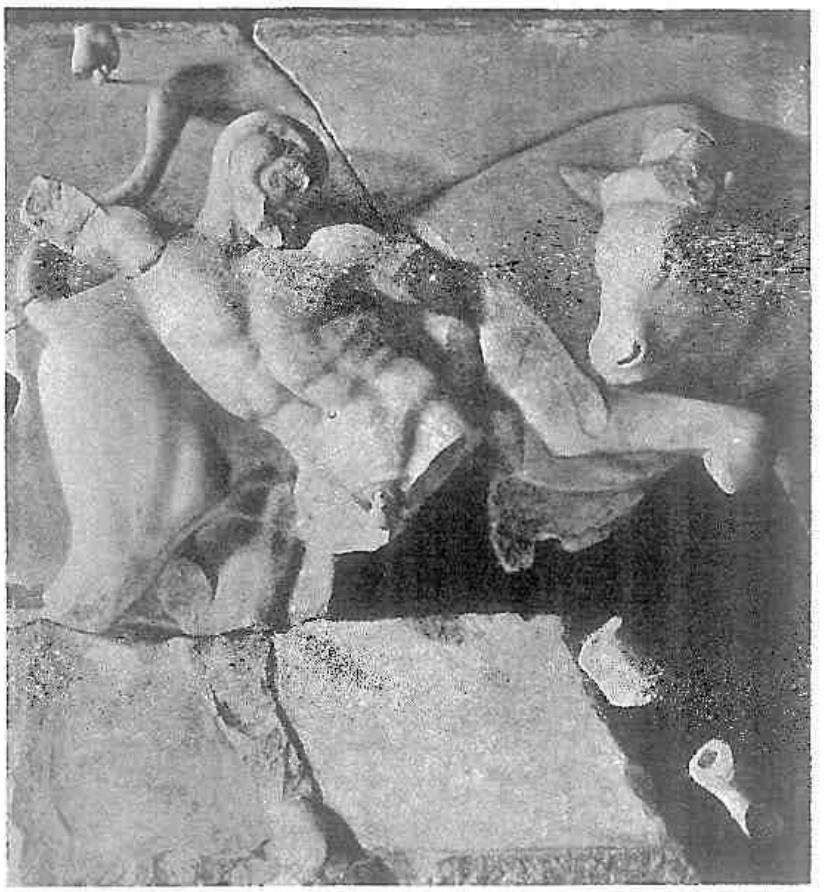
Εἰκ. 4. Κενταυρομαχία ἐκ τῆς ζωφόρου τῆς Φιγαλείας.

δήλωσιν τῆς ὁρμητικῆς διαθέσεως τοῦ παριστανομένου. Πολὺ ζωηροτέρα ἀκόμη καὶ μετὰ βαθυτέρας προβολῆς εἶναι π.χ. ἡ παράστασις τοῦ Θησέως ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Φιγαλείας, κατὰ τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ πρὸς τὰς Ἀμαζόνας, ***(εἰκ. 3)*** ὅπως ἐπίσης καὶ τοῦ ἑτέρου ἥρωος, ὅστις κρατεῖ ἀπὸ τῆς κόμης ἕνα Κένταυρον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ζωφόρου[1] ***(εἰκ. 4)***.

1 πβλ. Catalogue of sculpt n⁰ 541 καὶ Collignon Hist. de la sculpt. grecque τ. 2 σ. 158 καὶ 160.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Ἀκόμη πλησιεστέρα πρὸς τὴν ἰδικήν μας εἶναι ἡ παράστασις τοῦ Ἡρακλέους συλλαμβάνοντος τὸν Κνώσιον ταῦρον ἐπὶ τῆς μετόπης τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διὸς ***(εἰκ. 5)*** καὶ ἐπὶ ἀναγλύφου τοῦ Βατικανοῦ[1] ***(εἰκ. 6)***.

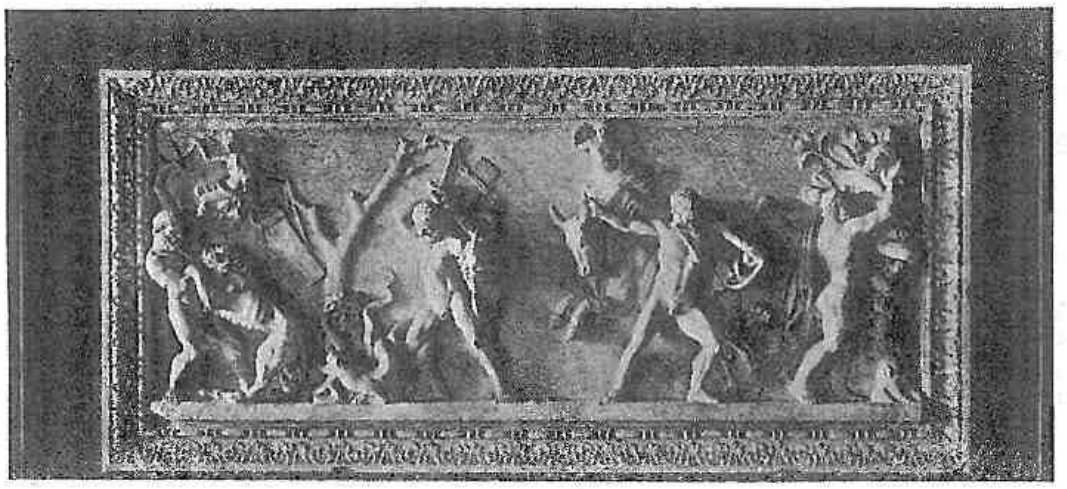

Εἰκ. 5. Μετόπη τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διός.

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν παράστασιν τοῦ αὐτοῦ ἥρωος ἀνάγοντος τὸν Κέρβερον ἐκ τοῦ Ἅδου ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 1182 σαρκοφάγου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ***(εἰκ. 7)*** ἐκ Θεσπιῶν[2] καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων[3].

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης παράδειγμα ἔχομεν ἐκ τῆς Ἀμαζονομαχίας τῆς περιφήμου σαρκοφάγου τῆς Βιέννης, ἥτις ἀνάγεται εἰς τὴν 4ην π. χ, ἑκατονταετηρίδα[4] ***(εἰκ. 8)***.

Ἡ γραμμή, ἥτις χωρίζει τὸ περίγραμμα τοῦ Βελλεροφόντου ἀπὸ τοῦ Πηγάσου, εἶναι ἀρκετὰ βαθεῖα ἐν εἴδει αὔλακος καὶ δεικνύει μᾶλλον ἀτυχῆ προσπάθειαν τοῦ τεχνίτου, ἵνα ἐπιτύχῃ μεγαλυτέραν ἐξαρσιν[5].

Εἰκ. 6. Ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου τοῦ Βατικανοῦ.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ δήλωσις τῶν πτερῶν τοῦ Πηγάσου κατ' ἀπομίμησιν, νομίζω, τῆς ζωγραφικῆς τέχνης. Παρομοίως π. χ. δηλοῦνται τὰ πτερὰ τοῦ κύκνου τῆς περιφήμου λευκῆς κύλικος τῆς Καμίρου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου[6] ***(εἰκ. 9)***. Ὁ Πήγασος ἀνορθοῦται πρὸς ἀριστερὰ τῷ θεωμένῳ,

1 Amelung II, 80, 431.

2 P. Jamot Feuilles de Thespies ἐν Bull. de corr. hell. 1894 σ. 212, κ.ἑ. εἰκ. 2. Robert πίν. XXVII, 99ᵃ.

3 Waddington - Babelon - Reinach Recueil general de monnaies grecques d'Asie mineure I, 2 σ. 356 καὶ 378 πίν. LXII, 1.

4 Robert, Sarkophag-Reliefs II, πίν. XXVII.

5 Ἴσως τοῦτο δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ἀττικὴν παράδοσιν, ἥτις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἰωνικήν, ἀποφεύγει τὴν βαθμιαίαν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἐξάρσεως πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν· ἴδε Παπασπυρίδη Α. Δ, 1926 σ. 118.

6 Pfuhl, Meisterwerke griech. Zeichnung und Malerei σ. 36 πίν. 70.

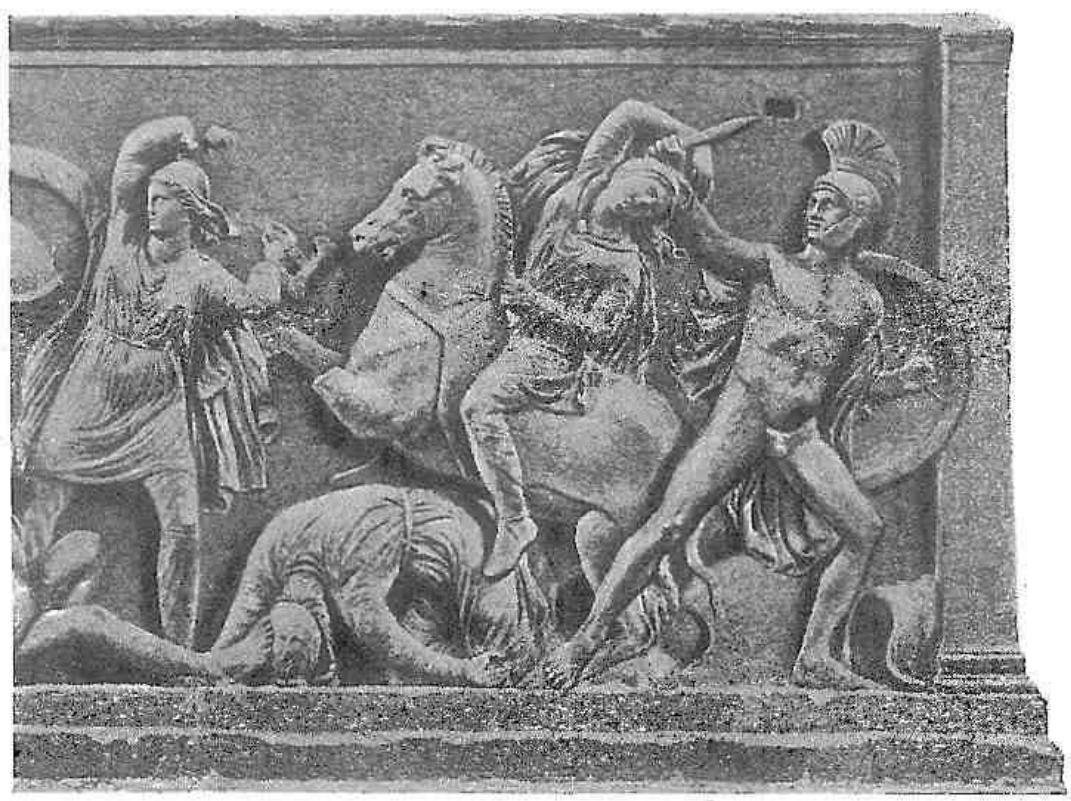
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, ἐνῷ ὁ ἥρως σείρει αὐτὸν διὰ τοῦ χαλινοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω. Αἱ διαγωνίως διασταυρούμεναι κινήσεις τοῦ ἥρωος καὶ τοῦ Πηγάσου δηλοῦν μετὰ πόσης ἐναργείας ἀπέδωσεν ὁ τεχνίτης τὴν σύγκρουσιν τῶν δύο ἀντιθέτων δυνάμεων καὶ τὴν ἀκατανίκητον δύναμιν τοῦ χαλινοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Βελλεροφόν της ἐδάμασε τὸν ἀτίθασον ἵππον, «*φάρμακον πραῢ τείνων ἀμφὶ γένυϊ*», ὅπως μᾶς περιγράφει θαυμασίως ὁ Πίνδαρος[1].

Εἰκ. 7. Ἐκ σαρκοφάγου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσπιῶν.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ λέοντος εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὰ ἄνω καὶ πιθανῶς ἐδῶ ὁ τεχνίτης εἶχεν ὡς πρότυπον συχνοτάτην παράστασιν τοῦ τέρατος κατὰ τὸν φόνον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Βελλεροφόντου[2]. Διότι ἐνταῦθα, ὅπως εἴπομεν, δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ. Ἐκεῖ ἡ στροφὴ τῆς κεφαλῆς τῆς Χιμαίρας εἶναι φυσική, διότι ὁ ἀνίκητος ἐχθρὸς κτυπᾷ αὐτὴν ἀφ' ὑψηλοῦ[3] ἀπὸ τοῦ Πηγάσου πρὸς ὃν στρέφεται μετὰ μανίας ἀνίκανος νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ὑπέρμετρον ἰσχύν της. Τὴν μανίαν δὲ αὐτὴν ἀκριβῶς ἐκφράζει διὰ τοῦ ἀνοικτοῦ στόματός της καὶ τῆς πρὸς τὸν ἥρωα ὁρμητικῆς στροφῆς τῆς κεφαλῆς της. Ἐνθυμίζει τὸν φοβερὸν βρυχηθμὸν πληγωμένου λέοντος. Τοιουτοτρόπως κατορθώνει ὁ τεχνίτης νὰ δηλώσῃ καὶ τὴν ἰδιότητα ἐκείνην τῆς Χιμαίρας, καθ' ἣν πῦρ ἔπνεε ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτῆς[4].

Εἰκ. 8. Ἀμαζονομαχία ἐκ σαρκοφάγου τῆς Βιέννης.

1 Πίνδαρος Ὀλ. XIII, 85.

2 Πβλ. Bendorf-Niemann. Das Heroon. von Gjolbaschi Trysa 1889 πίν. XXII. Furtwaengler. Antike Gemmen I, πίν. XLVI, 14 καὶ Robert A. E. 1892 σ. 247 πίν. 13.

3 Ἀπολλ. 2, 3, 2 «*ἀρθεὶς εἰς ὕψος ἀπὸ τούτου κατετόξευσε τὴν Χίμαιραν*».

4 Malten ἔ. ἀ. σ. 131. Χ. Τσούντας ἔ. ἀ.

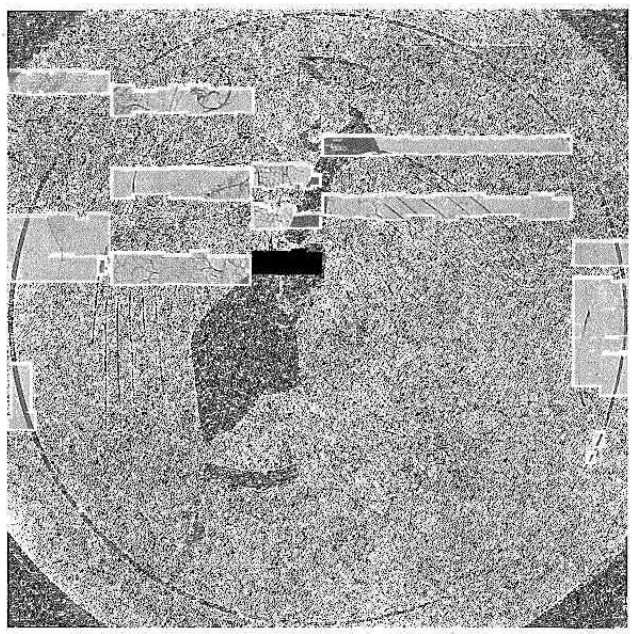
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Τὴν ἰδιότητα δὲ ταύτην πολὺ εὐκολώτερον μὲ τὸ εἰδικὸν πυρόχρουν χρῶμα θὰ ἀπέδιδον οἱ ζωγράφοι[1] ***(εἰκ. 10)***. Ἡ οὐρὰ τῆς Χιμαίρας ἐλίσσεται ὀφιοειδῶς μεταξὺ τῶν σκελῶν τοῦ Βελλεροφόντου καὶ συμπληρώνει οὕτω τὸν σχηματιζόμενον κενὸν χῶρον, συμφωνοῦσα πρὸς τὴν μυθολογικῶς ὀφιοειδῆ αὐτῆς ὑπόστασιν.

Ἀλλ' ἀληθῶς ὡραία καὶ καλλιτεχνικὴ εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς αἰγός, ὅπως βλέπει τις καλλίτερον τὸ διάγραμμα εἰς τὸ σχεδίασμα ***(εἰκ. 11)***.

Συνηθέστερον ἡ κεφαλὴ τῆς Χιμαίρας παρίσταται μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ἄλλοτε βραχυτέρου ἄλλοτε μακροτέρου ὅπως π.χ. ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Σικυῶνος ***(εἰκ. 12)***.

Μετὰ πολλῆς ὅμως ἐπιδεξιότητος καὶ πρωτοτυπίας ἐνταῦθα ὁ καλλιτέχνης ἀπέφυγε τὴν

Εἰκ. 9. Ἐκ λευκῆς κύλικος τῆς Καμίρου.

κακὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐδιδε ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ ὑψηλοῦ λαιμοῦ, ἐν δυσαναλογίᾳ πρὸς τὴν τοῦ λέοντος.

Ἐξοικονομεῖ οὕτω καὶ ἀρκετὸν χῶρον, ὥστε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν τὸ ἀπαιτούμενον μέγεθος καὶ νὰ ἀποδώσῃ καλλίτερον τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς.

Τοιουτοτρόπως ἡ ἔκφρασις καὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς τῆς Χιμαίρας εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ λέοντος μὲ τὸν χαρακτηριστικὸν αὐτὸν μορφασμὸν τῆς αἰγός[2].

Ἡ τόσον ζωντανὴ καὶ φυσικὴ ἀπόδοσις τῆς ἐκφράσεως ταύτης τοῦ ζῴου, ὑπενθυμίζει εἰς ἡμᾶς τὸν ἐπικρατοῦντα πραγματισμὸν εἰς τὴν παράστασιν τῶν ζῴων τῆς Ἑλληνιστικῆς

1 Κεραμόπουλλον ἔ. ἀ. πίν. 1 καὶ 2.

2 Tischbein 1, 1 ἐν Roscher Bellerophon σ. 763, 7.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τέχνης, τῆς ὁποίας ἐνδιαφέρον παράδειγμα διὰ τὴν ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἰδικήν μας εἶναι ἡ περίφημος κεφαλὴ τῆς αἰγὸς τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου[1] ***(εἰκ. 13).***

Εἰκ. 10. Ἐκ γραπτῆς στήλης των Θηβῶν.

Γενικῶς ὅμως τὸ ἔργον δὲν ἔχει τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐνεργητικότητα πρωτοτύπου. Εἶναι ἔργον πρὸς βιομηχανικὴν ἐκμετάλλευσιν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον χειρωνακτικὸν ἐξ ἐκείνων ἄτινα κατεσκευάζοντο διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας. Τοιαῦται δὲ σαρκοφάγοι κατεσκευάζοντο εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, παραλλήλως πρὸς τὰς Ρωμαϊκάς, μάλιστα κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους[2].

Εἰκ. 11.

Ἔχομεν βεβαίως καὶ παλαιότερα παραδείγματα αὐτῶν[3] πολὺ ὅμως σπάνια καὶ ἔξω τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ὁ Matz ἐν Arch. Zeit. 1872[4], διαιρεῖ τὰς σαρκοφάγους τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων εἰς δύο τάξεις. Ἐκ τούτων, αἱ Ἑλληνικαί, αἱ προερχόμεναι δηλ. ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν διατηροῦσι τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν Ἑλληνικῶν κλασσικῶν σαρκοφάγων καὶ εἶναι αἱ ὀλιγώτεραι. Εἰς ταύτας λοιπόν, τὰς Ἑλληνικὰς σαρκοφάγους τῶν Ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, νομίζομεν ὅτι καὶ τὸ νέον ἐξ Ἀθηνῶν τεμάχιον καταλέγεται.

Εἰκ. 13. Ἐκ του Βρεττανικου Μουσείου.

Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν τὰς ἄλλας πλευρὰς τῆς σαρκοφάγου, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν χρονολογικῶς αὐτήν. Ἡ ἐργασία τοῦ ἀναγλύφου, ὅπως εἴπομεν, δὲν εἶναι ἐπιμελημένη, ὅπως εἶναι φυσικὸν νὰ ἀναμένωμεν ἐν ἔργῳ προωρισμένῳ δι' ἐμπορικὴν ἐπιχείρησιν, εἶναι ὅμως πολὺ ἀνωτέρα τῆς τέχνης τῆς ὑπ' ἀριθ. 1181 ἐξ Ἀνάφης σαρκοφάγου καὶ ἀρκετὰ λεπτή, ὁποία ὑπῆρξε πάντοτε ἡ Ἀττικὴ τέχνη ἔχουσα μακρὰν καὶ λαμπρὰν παράδοσιν.

Εἰκ. 12. Ἐκ νομίσματος τῆς Σικυῶνος.

1 Collignon Histoire de la sculpt. τ. 2ος σ. 605 εἰκ. 322.

2 Περὶ τοῦ ἀρχιτεκτονικου σχήματος καὶ τῆς γλυπτῆς διακοσμήσεως τῶν σαρκοφάγων ἴδε Altmann, Architektur und Ornamentik der antiken Sarkophage.

3 Τσούντας Ἱστορία τῆς Ἑλλ. τέχνης σ. 557 εἰς τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἀποδίδει ὁ Jamot τὴν σαρκοφάγον τῶν Θεσπιῶν ἔ. ἀ.

4 Ἴδε καὶ G. Rodenwaldt. Rom. Mitt. 36/37, 1921 2 καὶ 38/39 1923/24 2 κ.ἑ. ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ Winkelmanns Programm 1925 σ. 5 κ. ἑ. καὶ Jahrb. 45. 1930.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Τοῦτο μᾶς δεικνύει πόσην ἀκμὴν καὶ ζωτικότητα ἐξηκολούθουν νὰ ἔχουν καὶ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους αἱ Ἀθῆναι, αἵτινες παρέμενον καὶ τότε ὡς ἓν ἐκ τῶν σπουδαιοτέ-

Εἰκ. 14. Ἐκ σαρκοφάγου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἐξ Ἀνάφης.

ρων καλλιτεχνικῶν κέντρων τῆς Ἑλλάδος. Ἐξ Ἀθηνῶν ὅμως ἔχομεν ὀλίγα παραδείγματα[1] σαρκοφάγων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἄλλων ἐπιτυμβίων μνημείων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Ἡ σπάνις τῶν σαρκοφάγων προσδίδουσα βεβαίως ἀξίαν πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον μνημεῖον

1 Robert Sarkophage ἴδε ἀριθ. 117, 119, 122, 124, 148, 149, 154, 218 καὶ τὴν ὁλόκληρον σωζομένην ὑπ' ἀριθ. 70.

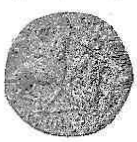
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

δύναται ἴσως νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν οἰκονομικὴν δυσπραγίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν νὰ ἐξοδεύσωσι διὰ τοὺς νεκρούς των περισσότερα τῆς ἀξίας μιᾶς ἀκριβοτέρας ἢ εὐθηνοτέρας στήλης.

Εἰς παλαιοτέρους χρόνους ὁ Σόλων καὶ κατόπιν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἠναγκάσθησαν νὰ περιορίσουν διὰ νόμων τὴν ἐξαιρετικὴν πολυτέλειαν τῶν τάφων καὶ τὸ μέγεθος αὐτῶν[1]. Ὁ περιοριστικὸς δὲ νόμος τοῦ τελευταίου ἔσχε βεβαίως ἐπιβλαβῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιτυμβίου μάλιστα γλυπτικῆς[2]. Τὰ θέματα τῶν σαρκοφάγων τῆς Ρωμαϊκῆς περιόδου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰλημμένα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες γλύπται εὗρισκον ἄφθονα παλαιότερα πρότυπα.

Ἐκ παλαιοτέρου λοιπὸν προτύπου μεγάλου καλλιτέχνου νομίζομεν ὅτι εἶναι εἰλημμένη καὶ ἡ παράστασις τοῦ παρόντος ἀναγλύφου. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην ὁδηγοῦμαι ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς ἄλλα μνημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἰδία παράστασις. Τιθάσευσιν τοῦ Πηγάσου ὑπὸ τοῦ Βελλεροφόντου δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐπὶ τῶν ἑξῆς μνημείων ἐξ ὧν τὰ πρῶτα ὀκτὼ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Engelmann ἐν τῷ Annali dell' instituto τοῦ 1874 ὑπ' ἀριθ. 5-12.

1. Ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀνάφης ἔ. ἀ *(εἰκ. 14)*.
2. Ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῶν Πατρῶν ἔ. ἀ.
3. Ἐπὶ θραύσματος ἀναγλύφου τῆς Villa Carpegna (Ann. ὑπ' ἀρ. 7).

Εἰκ. 15. Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου αὐτονόμου.

Εἰκ. 16. Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανου.

4. Ἐπὶ χαλκοῦ τεμαχίου τοῦ Μουσείου τῆς Φλωρεντίας (Ann. ὑπ' ἀριθ. 8).
5. Ἐπὶ λύχνου δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ Bartoli (ant. luc. I, tav. 28, Ann. ὑπ' ἀριθ. 9).
6. Ἐπὶ δακτυλιολίθου μὲ παρομοίαν παράστασιν πρὸς ἐκείνην τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 (Ann. ὑπ' ἀριθ. 10).
7. Ἐπὶ νομίσματος τῆς Κορίνθου αὐτονόμου μὲ τὴν ἐπιγραφὴν CORINTHVM (Ann. ὑπ' ἀριθ. 11) *(εἰκ. 15)*.
8. Ἐπὶ τοιχογραφίας (Ann. ὑπ' ἀριθ. 12).
9. Ἐπὶ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος (Imhoof-Blumer-Percy-Gartner Numismatic commentary of Pausanias σελ. 13 πίν. (XXVI) καὶ (Catalogue of Greek coins in B. M. σ. 69 πίν. XVIII, 2 καὶ 3) *(εἰκ. 16)*.
10. Ἐπὶ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ Imh. Blumer-P. Gartner ἔ. ἀ. πίν. (XXVII.) *(εἰκ. 17)*.
11. Ἐπὶ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Καρακάλλα Cataloque of Greek coins in B. M. σ. 87 πίν. XXII, 3) *(εἰκ. 18)*.

1 Κικέρων de leg. II, 25, 64.

2 Brückner, Arch. Anz. 1892, 23.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

12. Ἐπὶ χαλκοῦ νομισματοσήμου τῆς Ἀχαΐας (Ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας) μὲ παράστασιν τοῦ Ἀντινόου ὡς Ἑρμοῦ Βελλεροφόντου (Head-Σβορώνου ἱστορία τῶν νομισμάτων τόμ. Ι, σ. 528 τὴν εἰκόνα ἴδε παρὰ M. Bernhardt, Antike Münzbilder im humanistischen Unterricht, Πίν. XXV, 218) *(εἰκ. 19)*.

13. Ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου.

Ἐπὶ τῶν παραστάσεων τούτων δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν ὡς προερχομένας ἐκ τοῦ αὐτοῦ τύπου τὰς ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 9, 11, 12 καὶ 13.

Εἰκ. 17. Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ἐκ τῶν τελευταίων πάλιν ἡ τῆς σαρκοφάγου τῶν Πατρῶν εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῆς Ἀνάφης συμφώνως πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Bursian ἔ. ἀ.

Ἀπομένει λοιπὸν νὰ εὕρωμεν τὰς ὁμοιότητας καὶ τὰς διαφορὰς τῶν ὑπολειπομένων μνημείων.

Εἰς πάντα ὁ Βελλεροφόντης παρίσταται γυμνὸς καὶ κεῖται ἀριστερὰ τοῦ ἐμπρὸς ὁρμῶντος Πηγάσου συγκρατῶν αὐτὸν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός. Ἡ Χίμαιρα ὑπάρχει μόνον ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων σαρκοφάγων. Εἶναι καὶ τοῦτο, μοῦ φαίνεται, μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης μου, ὡς πρὸς τὴν ἀναφορὰν ταύτης πρὸς τὸν θάνατον.

Ἐπὶ τῆς ἰδικῆς μας σαρκοφάγου ὁ Βελλεροφόντης κρατεῖ δόρυ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἐπὶ τοῦ πήχεως τῆς ὁποίας εἶναι ἐρριμένον τὸ ἱμάτιον, ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀνάφης δὲν ὑπάρχει τὸ ἱμάτιον, κρατεῖ δὲ μόνον ἀσπίδα καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 9 νομίσματος τῆς Κορίνθου φέρει ἀσπίδα, μεταξὺ δὲ τῶν σκελῶν αὐτοῦ ἀνεμίζεται ἱμάτιον.

Ἐπὶ τοῦ νομισματοσήμου πάλιν τῆς Ἀχαΐας κρατεῖ τὸ κηρύκειον διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐπὶ τῆς ὁποίας πίπτει πλουσίως πτυχούμενον τὸ ἱμάτιον ἐπὶ δὲ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 11 νομίσματος, ὁ Βελλεροφόντης φέρει τὴν ἀσπίδα, τὸ δόρυ καὶ ἀριστερὰ αὐτοῦ ἀνεμίζεται τμῆμα τοῦ ἱματίου.

Εἰκ. 18. Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Καρακούλλα.

Εἰς πάσας τὰς ὡς ἄνω παραστάσεις πλὴν τῆς ἡμετέρας σαρκοφάγου εἰς ἣν ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ τοῦ ἥρωος, φορεῖ οὗτος κωνικὸν κράνος μετὰ ὀξείας πρὸς τὰ ἄνω κορυφῆς.

Ἐκ πάντων τούτων δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἀνακτήσωμεν ἀκριβῶς τὸν πρῶτον τύπον.

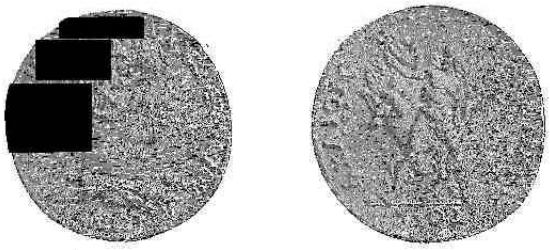
Νομίζομεν ὅμως ὅτι δὲν θὰ ἀπέχῃ οὗτος πολὺ ἀπὸ τοῦ τύπου τοῦ Κορινθιακοῦ νομίσματος τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ διότι οὗτος εἶναι ὁ πληρέστερος καὶ διότι βεβαίως ὁ χαράκτης τοῦ νομίσματος δὲν θὰ προσέθετε λεπτομερείας εἰς τὴν παράστασιν περισσοτέρας ἐκείνων, ἃς εὗρε καὶ ἐμιμήθη ἐκ τοῦ πρωτοτύπου.

Ἐπὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων δὲν ἔχομεν τοὺς ἀριστοτεχνικοὺς καλλιτέχνας τῶν ὡραίων τύπων τῶν νομισμάτων τῶν παλαιοτέρων χρόνων. Οὗτοι ὑπῆρξαν πολλάκις ἀνυπέρβλητοι δημιουργοὶ καλλιτεχνικῶν ἐν μικρογραφίᾳ παραστάσεων, ὧν ἄριστα παραδείγματα ἔχομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Οἱ τῶν Ρωμαϊκῶν ὅμως χρόνων χαράκται εἶναι ἁπλῶς τεχνῖται, ἐπιτήδειοι πολλάκις νὰ μιμῶνται παραστάσεις περιφήμων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἔργων μεγάλων καλλιτεχνῶν τῶν κλασσικῶν καὶ τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων[1]. Ἔχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀντίγραφον περιφήμου ἔργου εὑρισκομένου ἐν Κορίνθῳ, ὅπου ἐλατρεύετο ὁ Βελλεροφόντης ἔχων καὶ ἰδιαίτερον ἱερὸν παρὰ τὸ Κράνειον ἄλσος πρὸ τῆς πόλεως[2].

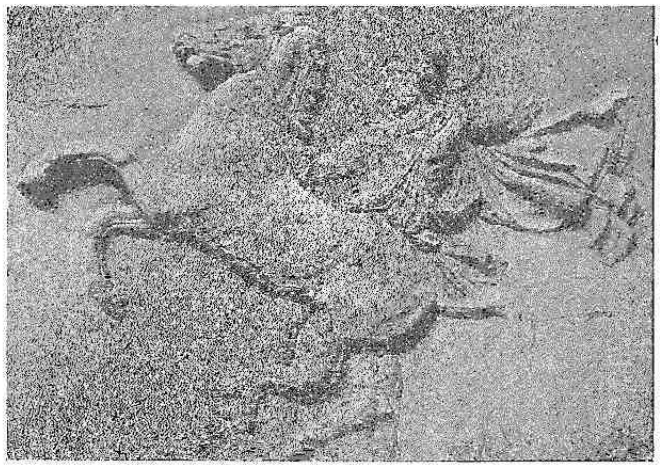
Ἀναφέρεται δὲ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (ΙΙ, 1,9) ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ποσειδῶνος παρὰ τὸν Ἰσθμὸν σύμπλεγμα τοῦ Βελλεροφόντου καὶ τοῦ Πηγάσου καὶ μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως δυνάμεθα νὰ ἀποβλέψωμεν πρὸς αὐτό.

Εἰκ. 19. Χαλκοῦν νομισματόσημον τῆς Ἀχαΐας.

Τὸ χωρίον τοῦ Παυσανίου ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Τὰ δὲ ἄλλα ἀνάκειται Γαλήνης ἄγαλμα καὶ Θαλάσσης καὶ ἵππος εἰκασμένος κήτει τὰ μετὰ τὸ στέρνον, Ἰνώ τε καὶ Βελλεροφόντης καὶ ὁ ἵππος ὁ Πήγασος.*

Ἐκ τῆς περιγραφῆς λοιπὸν τοῦ Παυσανίου φαίνεται ὅτι ὁ Βελλεροφόντης δὲν παριστάνετο ἐπὶ τοῦ Πηγάσου, ὁπότε δὲν θὰ ἀνεφέροντο χωριστὰ κατὰ παράταξιν «*Βελλεροφόντης καὶ ὁ ἵππος ὁ Πήγασος*» ἀλλ' ὅτι πλησίον αὐτοῦ καὶ πιθανῶς σύρων τὸν Πήγασον διὰ τοῦ χαλινοῦ, ὅπως παρίσταται ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω μνημείων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ ἥρωος θὰ ἀνέκειτο βεβαίως ἄγαλμα αὐτοῦ, πιθανῶς δὲ καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Χαλινίτιδος[3] Ἀθηνᾶς ἂν καὶ δὲν ἀναφέρεται τοῦτο ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Παυσανίου. Ἐκ τῶν γνωστῶν καλλιτεχνῶν ἀναφέρονται ποιήσαντες Βελλεροφόντην, ὁ Βαθυκλῆς ὁ Μάγνης[4] ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος καὶ ὁ Θρασυμήδης ὁ Πάριος[5] ἐπὶ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ θρόνου τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα μνημεῖα ἡ παράστασις ἦτο σχετικὴ πρὸς τὸν φόνον τῆς Χιμαίρας, οὐχὶ δὲ πρὸς τὸν δαμασμὸν τοῦ Πηγάσου. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων νὰ ἀνεύρωμεν τὴν σχολὴν ἡ ὁποία ἠρέσκετο εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ Βελλεροφόντου παράστασιν. Εἰς

Εἰκ. 20. Ἐκ τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος.

1 Kurt Regling, Die antike Münze als Kunstwerk σ. 118 κ. ἑ.
2 Παυσ. ΙΙ, 2, 4.
3 Παυσ. ἔ. ἀ.
4 Παυσ. ΙΙΙ, 18, 3.
5 Παυσ. ΙΙ, 27, 2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τὴν ἐξέλιξιν τοῦ τύπου εἰργάσθησαν ἀναμφισβητήτως καὶ οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ γλύπται καὶ οὐχὶ βεβαίως, ἑνὸς καὶ μόνου καλλιτεχνικοῦ ἐργαστηρίου.

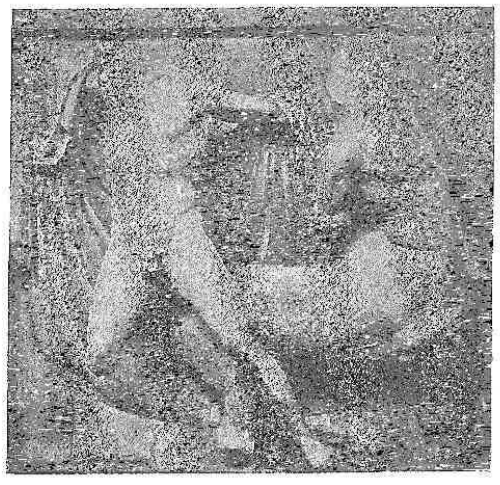
Δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν τύπον τοῦτον, τῶν διασταυρουμένων ἀντιθέτων δυνάμεων καὶ κινήσεων, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του μέχρι τῆς τελείας αὐτοῦ ἀναπτύξεως, ἐπὶ πλείστων γνωστῶν μνημείων ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀρκούμεθα ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν χαρακτηριστικώτατα παραδείγματα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἑξῆς μνημείων[1].

Ἐπὶ τῆς μετόπης τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διός, ὅπου ὁ Ἡρακλῆς συλλαμβάνει διὰ βρόγχου τὸν Κνώσιον ταῦρον ἔ. ἀ. (ἴδε εἰκ. 5).

Ἐπὶ τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνος (δυτικὴ καὶ νοτία πλευρὰ τῆς ζῳφόρου, μετόπη τῆς νοτίας πλευρᾶς ὑπ' ἀριθ. 27) ***(εἰκ. 20 καὶ 21).***

Ἐπὶ τῶν Διοσκούρων τοῦ Monte Cavallo.

Ἐπὶ τῆς ζῳφόρου τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔ. ἀ. (ἴδε εἰκ. ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 4). Περὶ τῆς σχολῆς εἰς ἣν ἀνήκουν τὰ γλυπτὰ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ δὲν εἴμεθα βέβαιοι, ὅλως δὲ διάφοροι γνῶμαι ἐξηνέχθησαν μέχρι τοῦδε, πότε ὑπὲρ τῆς μιᾶς καὶ πότε ὑπὲρ τῆς ἄλλης σχολῆς, «ὁ ρυθμὸς ὅμως αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ἄνευ τῆς προϋποθέσεως τοῦ μεγάλου ἀττικοῦ καλλιτεχνικοῦ ρεύματος»[2].

Εἰκ. 21. Μετόπη ἐκ τοῦ Παρθενῶνος.

Ὁ εἷς τῶν Διοσκούρων τοῦ Monte Cavallo ὁ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρατῶν τὸν ἵππον ἔχει καθορισθῇ ὑπὸ τοῦ Furtwaengler ὡς ἀντίγραφον Φειδιακοῦ ἔργου[3].

Περὶ δὲ τῶν γλυπτῶν τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ναοῦ δὲν ἀμφισβητεῖται ἡ Ἀττικὴ αὐτῶν τεχνοτροπία[4]. Εἶναι φανερὸν λοιπὸν ὅτι ὁ τύπος οὗτος εἴτε παρελήφθη ἔξωθεν εἴτε ἐδημιουργήθη ἐν Ἀττικῇ, διεμορφώθη ὅμως καὶ ἐξειλίχθη ἐντὸς αὐτῆς, ἀρεσκομένης εἰς ζωηρὰς ἀντιθέσεις καὶ γραφικότητας. Αἱ ζωηραὶ καὶ παθητικαὶ κινήσεις, οἱ ἀνεμισμοὶ τῶν ἱματίων, ἡ συγκράτησις ἀνορθουμένου ἵππου, εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν ἄλλων ἀττικῶν μνημείων τοῦ τέλους τῆς 5ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

1 Ἴδε ἀνωτέρω.

2 Γ. Οἰκονόμος Α. Ε. 1924 σ. 40 ἐν ὑποσ. τελευταίως ἐπραγματεύθη περὶ τούτων ὁ B. Schweitzer ἐν Jahrb. (43) 1928, σ. 230 κ.ἑ.

3 A. Furtwaengler, Meisterwerke σ. 128 κ. ἑ.

4 Collignon ἔ. ἀ. τόμ. 2ος σ. 157.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΤΕΜΑΧΙΑ ΜΑΡΜΑΡΙΝΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ ΜΕΤ' ΑΝΑΓΛΥΦΟΥ ΠΑΡΥΦΗΣ

ΥΠΟ ΔΗΜ. Ι. ΠΑΛΛΑ

Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀπέκτησεν ἐσχάτως τεμάχιά τινα τῶν γνωστοῦ τύπου μαρμαρίνων τραπεζῶν, λεπτοῦ πάχους, μετὰ παρυφῆς κοσμουμένης δι' ἀναγλύφων παραστάσεων. Τὰ τεμάχια ταῦτα δημοσιεύομεν κατωτέρω κατ' εὐμενῆ παραχώρησιν τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου καὶ ἡμετέρου Καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν ἐκφράζομεν τὰς εὐγνώμονας ἡμῶν εὐχαριστίας.

Ἡ μορφὴ τῶν τραπεζῶν τούτων εἶναι συνήθως στρογγύλη (διαμ. 0.75 ἕως 1.40 μ. περίπου), ἡ δὲ περιφέρεια αὐτῶν περατοῦται εἰς παρυφὴν (πλατ. 0.097 ἕως 0.18 μ.) φέρουσαν παραστάσεις εἰς ἐπιμελημένην χαμηλῶς ἀνάγλυφον τεχνικήν[1]· μετ' αὐτὴν ἀκολουθεῖ σειρὰ λεσβίου ἀστραγάλου[2]. Ὁ πλαισιούμενος ὑπὸ τῆς παρυφῆς δίσκος τῶν τραπεζῶν κοιλαίνεται εἰς βάθος 0.02 - 0.04 μ.[3]. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια αὐτῶν εἶναι λεία, κατὰ τὸν τρόπον τῶν ῥωμαϊκῶν γλυπτῶν, ἡ δ' ὄπισθεν εἶναι ἁπλῶς κατειργασμένη καὶ φέρει λοξὴν ἐγκοπήν, ἀντίστοιχον τοῦ βάθους τῆς κοίλης ἐπιφανείας.

Ὡς πρὸς τὰ θέματα τῆς ἀναγλύφου παρυφῆς αἱ τράπεζαι αὗται διακρίνονται εἰς τρεῖς κατηγορίας: εἰς τὰς κοσμουμένας δηλονότι διὰ θεμάτων καθαρῶς ἐθνικῶν (βακχικῶν σκηνῶν, προτομῶν θεοτήτων κλπ.), εἰς τὰς διὰ ζῴων ἀντιμαχομένων ἢ διὰ κυνηγετικῶν καὶ ποιμενικῶν σκηνῶν, καὶ τρίτον εἰς τὰς διὰ συνθέσεων εἰλημμένων ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς[4].

Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν αἱ πρῶται θεωροῦνται ὡς τράπεζαι ἐθνικαί, αἱ δὲ τελευταῖαι δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσι μετὰ βεβαιότητος ὡς τράπεζαι προθέσεως χριστιανικῶν ναῶν[5]· τῶν τεμαχίων τῆς δευτέρας κατηγορίας ἀμφιβάλλεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ χρησιμοποίησις, ἂν καὶ ὁμοίας σκηνὰς ἀπαντῶμεν εἰς παλαιοχριστιανικὰ ψηφιδωτὰ καὶ γλυπτά[6].

Ἡ χρονολογία τέλος τῶν ἀναγλύφων τούτων κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ Γ΄ καὶ τοῦ τέλους τοῦ Δ΄ ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε΄ μ. Χ. αἰῶνος[7].

1 Εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀπόκειται καὶ ὁμὰς ἁπλουστέρων τραπεζῶν μετὰ μιᾶς γλυφῆς κατὰ τὴν περιφέρειαν καὶ ἐγχαράκτου παραστάσεως σταυροῦ ἐντὸς κύκλου εἰς τὸ κέντρον (πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Αἱ Παλαιοχριστιανικαὶ Βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος, Ἀρχ. Ἐφημ. 1929, 234).

2 Ὁ ἀστράγαλος ἐλλείπει εἰς τεμάχιον στρογγύλης τραπέζης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης (βλ. Α. Ὀρλάνδου, Τεμάχια τραπεζῶν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης, ἐν Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher, τόμ. 6, 1928, σ. 160), ἐν μέρει δὲ εἰς ἡμικυκλικὴν τράπεζαν τοῦ Μουσείου Agram εὑρεθεῖσαν ἐν Salona (E. Michon, ἐν Revue Biblique, 1916, σ. 26) καὶ εἰς τεμάχιον τετραγωνικῆς τραπέζης τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν προερχόμενον ἐκ Ναυπλίου (ἔν. ἀν. σ. 35).

3 Οὗτος εἶναι ὁ λόγος κυρίως, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ υσγκεντρώσας ὅλον σχεδὸν τὸ μέχρι τοῦδε γνωστὸν ὑλικὸν E. Michon (Rebords de bassins chrétiens ornés de reliefs, Revue Biblique, 1916, σ. 1 - 105, ἐπικαλούμενος καὶ φιλολογικὰς μαρτυρίας, προτιμᾷ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ἐν λόγῳ τραπεζῶν ὡς λεκανῶν (ἔν. ἀν. σελ. 86 κ.ἑ).

4 Michon, ἔν. ἀν. σ. 81 κ. ἑ.

5 Γ. Σωτηρίου, ἔν. ἀν. σ. 234.

6 Πρβλ. ψηφιδωτὸν δάπεδον Βασιλικῆς Α τοῦ Δουμετίου ἐν Νικοπόλει (Α. Φιλαδελφέως, Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως, Ἀρχ. Ἐφημ., 1916, σ. 65 κ. ἑ. καὶ 1917, σ. 51 κ. ἑ.), Kabr - Hiram (ἐν Λούβρῳ σήμερον· βλ. Salomon Reinach, Répertoire de Peintures Grecques et Romaines, Paris 1922, σ. 352 - 353), τεμάχια ἀναγλύφου διαζώματος τοῦ ἁγίου Μηνᾶ Θεσσαλονίκης (ἀποκείμενα εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν· βλ. Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι, 1924, σελ. 19, πίν. 2) κ. ἄ.

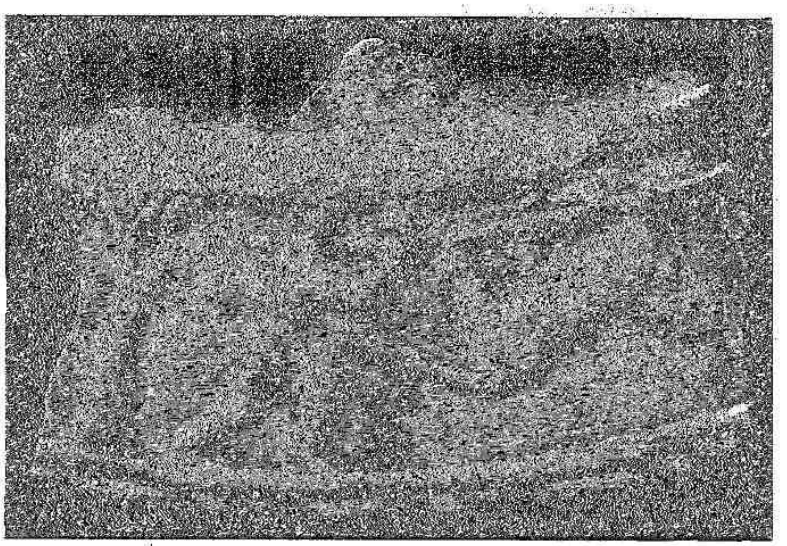
7 Michon, σ. 101 κ. ἑ., Σωτηρίου, σ. 234.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Διὰ τῶν ἐνταῦθα δημοσιευομένων τεμαχίων τραπεζῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν συμπληροῦται ἡ σειρὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι εὑρισκομένων γνωστῶν τοιούτων[1], ἀφ' ἑτέρου δὲ γίνεται γνωστὸν ἕτερον τεμάχιον ἀνῆκον εἰς νέαν ὁμάδα διαφόρου τεχνικῆς.

1. Τὸ πρῶτον τεμάχιον *(εἰκ. 1)* ἐξ Ἀρκαδίας προερχόμενον ἔχει μῆκος 0.28 μ., πλάτος 0.196 μ., πάχος δὲ (ἐσωτερικῶς) 0.01 μ. Ἀνήκει εἰς τράπεζαν κυκλικὴν διαμέτρου 0.98 μ. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια αὐτοῦ κοιλαίνεται κατὰ 0.021 μ. *(βλ. τομὴν εἰκ. 2[A])*, ἐξωτερικῶς δ' ἀπολήγει εἰς παρυφὴν (πλ. 0.145 μ.) μετὰ δύο γλυφῶν ἑκατέρωθεν· ἐκ τούτων ἡ ἔξω, στενωτέρα, ἀκολουθεῖται ὑπὸ λεσβίου ἀστραγάλου.

Ἐπὶ τῆς ἀναγλύφου ἐπιφανείας εἰκονίζεται ἀνὴρ βαίνων δεξιὰ διὰ τῶν δακτύλων ἀμφο-

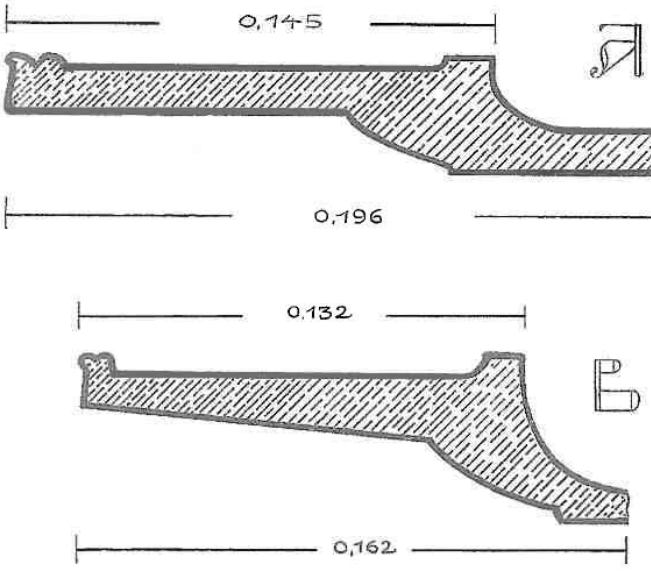
Εἰκ. 1. Ἀνάγλυφος παρυφὴ τεμαχίου μαρμαρίνης τραπέζης τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (προέρχεται ἐξ Ἀρκαδίας).

τέρων τῶν ποδῶν· εἶναι οὗτος ἐνδεδυμένος χιτῶνα μὲ βραχείας χειρίδας, κατερχόμενον μέχρι τῶν γονάτων καὶ ἐζωσμένον κατὰ τὴν ὀσφύν. Διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ κοντὸν στηριζόμενον κατὰ τὸ ἓν ἄκρον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ῥάβδον, τὴν ὁποίαν φέρει πρὸς τὴν βραχεῖαν οὐρὰν ζῴου, κρεμαμένου ἀπὸ τοῦ κοντοῦ, ὠθῶν αὐτὸ πρὸς τὰ ἐμπρός. Δεξιὰ ἄλλο πρόσωπον θὰ ἐκράτει τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ κοντοῦ. Ἀριστερὰ εἰκονίζεται δένδρον. Ἡ ἀμελῶς εἰργασμένη κεφαλὴ τοῦ ἀνδρὸς παρίσταται κατ' ἐνώπιον· εἶναι ἀγένειος, φέρει κόμην διευθυνομένην ἄνω καὶ καταπίπτουσαν μέχρι τοῦ τραχήλου ἀκανονίστως, ἀνέρχεται δὲ μέχρι

1 Τὰ ἐν Ἑλλάδι, ἐκ δημοσιεύσεων γνωστὰ μέχρι τοῦδε, τεμάχια τραπεζῶν εἶναι: 1) Τράπεζα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἐκ Θήρας (ἡ μόνη ὁλόκληρος σχεδὸν σωζομένη· βλ. Α. Ξυγγοπούλου, Πλάξ Τραπέζης Χριστιανική, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, 1914, σ. 70 κ. ἑ.), 2) τεμάχιον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἐκ Ναυπλίου (βλ. Michon ἐν. ἀν. σελ. 35), 3) τεμάχιον ἀποκείμενον εἰς τὸ Γυμνάσιον Ἀμφίσσης (βλ. Α. Ξυγγοπούλου ἐν. ἀν. σελ. 260 κ. ἑ.), 4) τρία τεμάχια τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης (βλ. Α. Ὀρλάνδου ἔν. ἀν. σελ. 160 κ. ἑ.) καὶ 5) τεμάχιον τῆς συλλογῆς Νέας Ἀγχιάλου (βλ. Γ. Σωτηρίου, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας, Ἀρχ. Ἐφημερὶς 1929, σελ. 102)· περὶ τούτου βλέπε καὶ κατωτέρω.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τοῦ μέσου σχεδὸν τῆς ἔσω γλυφῆς· τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας τινὰς παραστάσεις προσώπων ἐπὶ ὁμοίων τραπεζῶν[1]. Ὁ χιτὼν κάτω ἀναδιπλοῦται, ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω, αἱ δὲ πτυχαὶ αὐτοῦ μόλις δηλοῦνται δι' ἐλαφρῶν χαραγῶν. Τὸ φονευθὲν ζῷον, μεθ' ἱκανῆς δεξιότητος εἰργασμένον, κρέμαται ἀπὸ τῶν ποδῶν, ἀνὰ δύο προσδεδεμένων ἐπὶ τοῦ κοντοῦ διὰ ταινιῶν, μὲ φορὰν πρὸς τὰ ὀπίσω, τὴν ὁποίαν ὁ ἀνὴρ προσπαθεῖ νὰ ἐξουδετερώσῃ διὰ τῆς ῥάβδου. Μὲ τὴν κεφαλὴν κρεμαμένην, τὸ στόμα ἀνοικτόν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑποδηλουμένους δι' ᾠοειδοῦς κοιλώματος, τὸ ζῷον εἰκονίζεται πράγματι ἄνευ ζωῆς. Ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου, φέρων ἐναλλὰξ δύο ἀποφύσεις ἀποκοπέντων κλάδων, ἀπολεπτύνεται ἄνω καὶ ἀποσχίζεται εἰς τρεῖς κλάδους σχηματίζοντας τὴν κόμην τοῦ δένδρου, δηλουμένην δι' ἀτρακτοειδῶν σχημάτων.

Εἰκ. 2. Τομαὶ τῶν ἐν εἰκ. 1 καὶ 3 δημοσιευομένων τεμαχίων.

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ σκηνῆς ἐπιστροφῆς ἐκ κυνηγίου· τὸ εἰκονιζόμενον πρόσωπον, ὡς ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ χιτῶνος φαίνεται, εἶναι δοῦλος, τὸ δὲ ζῷον ἐκ τῆς μορφῆς του, τῶν ὀξέων ὤτων καὶ τῶν ποδῶν, ἀπολεγόντων εἰς χηλάς, φαίνεται ὅτι εἶναι δορκάς.

Τὸ θέμα τοῦτο ἀπαντᾷ εἰς ἀνάγλυφα ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποκειμένην σαρκοφάγον τῆς Σιδῶνος[2], εἰς ἀνάγλυφον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου ἐκ τῆς Villa Montalto τῆς Ρώμης[3], εἰς σαρκοφάγον τῆς Μοδένης[4], ἀργότερον δὲ εἰς ὅμοιον πρὸς τὸ ἡμέτερον τεμάχιον τραπέζης τῆς Stuttgart, προερχόμενον ἐξ Αἰγύπτου[5]. Ἡ διαφορὰ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου ἀπὸ τῶν ἀνωτέρω εἶναι, ὅτι εἰς ἐκεῖνα τὸ ζῷον εἶναι κάπρος καὶ προσδένεται ἐπὶ τοῦ κοντοῦ δι' ὅλου τοῦ κορμοῦ· μόνον δὲ εἰς τὸ ἐν Stuttgart τεμάχιον εἰκονίζεται ἐξηρτημένον ἀπὸ τῶν τεσσάρων ποδῶν ὁμοῦ προσδεδεμένων.

Ἡ τεχνικὴ τοῦ τεμαχίου εἶναι ἐλαφρῶς ἀνάγλυφος, ἡ δὲ καθόλου ἐπεξεργασία λεπτή· ἀντιπαραβαλλομένη ὅμως πρὸς ἄλλας ὁμοίας τεχνικῆς τραπέζας ὑπολείπεται ὡς πρὸς τὸ σχέδιον καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν μάλιστα τοῦ ἀνδρὸς μὲ τὸ παρὰ φύσιν βάδισμα καὶ τὴν ἀδεξιότητα εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν κνημῶν καὶ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ χιτῶνος, χαραγμένων κατὰ τύχην.

Κατὰ ταῦτα ὡς χρονολογία τοῦ ἀναγλύφου τούτου δύναται νὰ ὁρισθῇ τὸ τέλος τοῦ Δ΄ αἰῶνος.

1 Πρβλ. Michon, ἔν. ἀν. πιν. I_2, πιν. II_2, πιν. III, εἰκ. 15 σελ. 55, εἰκ. 17 σελ. 59, εἰκ. 20 σελ. 65 καὶ εἰκ. 33 ἐν σελ. 78.

2 S. Reinach, Repertoire de reliefs grecs et romains, τομ. I, Paris 1909, σελ. 407 εἰκ. 6.

3 Reinach, ἔν. ἀν. τόμ. II, Paris 1912, σελ. 481.

4 Reinach, ἔν. ἀν. τόμ. III, Paris 1912, σελ. 60.

5 Α. Ξυγγοπούλου, Πλάξ Τραπέζης Χριστιανικῆς, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1914, σελ. 76-77 εἰκ. 14, πρβλ. καὶ Michon, ἔν. ἀν. σ. 73 εἰκ. 29.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

2. Τὸ δεύτερον τεμάχιον προέρχεται ἐκ Μήλου· ἔχει μῆκος 0.22 μ., πλάτος 0.160 μ., πάχος δὲ ἐσωτερικὸν 0.01 μ. Ἐκ τοῦ κοίλου δίσκου (βάθους 0.04 μ.) ἐλάχιστον τμῆμα διασῴζεται. Ἡ παρυφὴ (πλ. 0.132 μ.), ἀπολήγουσα εἰς δύο ἑκατέρωθεν γλυφάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἐξω ἀκολουθεῖται ὑπὸ λεσβίου ἀστραγάλου, φέρει τὴν παράστασιν λέοντος ὁρμῶντος ἀριστερὰ καὶ δεχομένου πρὸ τοῦ στήθους τὴν αἰχμὴν δόρατος· δεξιὰ διασῴζεται τὸ τριγωνικὸν ῥύγχος ζῴου ἀνεστραμμένου ***(εἰκ. 3, τομὴ εἰκ. 2 B)***.

Ὁ λέων πατεῖ ἐπὶ τῶν δύο ὀπισθίων ποδῶν, ἔχει τὸ σῶμα τεταμένον, τοὺς προσθίους πόδας κατ' εὐθεῖαν ἐμπρός, τὴν κεφαλὴν ὑψηλά, εἰσχωροῦσαν ἐντὸς τῆς πρὸς τὰ ἔσω γλυφῆς, τὸ στόμα ἡμιανοικτόν, τὴν δὲ οὐρὰν φερομένην ἑλικοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀπολήγουσαν εἰς θύσανον· τὰ ὦτα εἶναι μικρά, κυκλοτερῆ, ἡ δὲ χαίτη σχηματίζεται εἰς οὔλους βοστρύχους.

Εἰκ. 3. Ἀνάγλυφος παρυφὴ τεμαχίου μαρμαρίνης τραπέζης τοῦ Βυζ. Μουσείου Ἀθηνῶν προερχομένου ἐκ Μήλου.

Ἡ στάσις τοῦ λέοντος εἶναι ἡ συνήθης τῶν ζῴων ἐν ἐξορμήσει· ὁμοίαν ἀκριβῶς στάσιν παρατηροῦμεν εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν[1], τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης[2] κ.ἀ., συνηθεστάτην ἄλλως εἰς ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσεως (εἰς λύχνους, τεμάχια ὑφασμάτων κλπ.). Ἡ πρὸ τοῦ στήθους τοῦ λέοντος λόγχη δηλοῖ, ὅτι πρόκειται περὶ σκηνῆς κυνηγίου λεόντων, θέματος συχνοῦ εἰς ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης· τὸ θέμα τοῦτο ἄλλοτε μὲν ἀναπτύσσεται εἰς πολυπρόσωπον σύνθεσιν, ἄλλοτε δὲ εἰς ἁπλουστέραν, ὡς εἰς τὸ ἡμέτερον τεμάχιον, εἰς τὴν γνωστὴν σαρκοφάγον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν προερχομένην ἐκ Sidamara[3], εἰς σαρκοφάγον ἐν Clermont τῆς Γαλλίας[4], εἰς μαρμαρίνην πλάκα εὑρεθεῖσαν ἐν Eli-Deré[5], εἰς μωσαϊκὰ δάπεδα χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ὡς π.χ. ἐν Ἐλευθερουπόλει (Beit-Djebrin)[6] καὶ εἰς ἀναλόγους σκηνὰς ἐν Νικοπόλει[7] κ. ἀ. Περὶ ὁμοίας σκηνῆς πρόκειται, πιθανῶς, καὶ ἐν τῷ τεμαχίῳ τραπέζης τοῦ Λούβρου, ἔνθα δεξιὰ διασῴζεται ἐν μέρει ἀνὴρ κρατῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν δόρυ[8].

Τὸ δεξιὰ εἰκονιζόμενον ῥύγχος ἀνήκει εἰς ζῷον ὕπτιον, πληγέν, ὡς εἰς τὴν τράπεζαν

1 Βλ. παράστασιν λέοντος καὶ πάνθηρος ἐν A. Ξυγγοπούλου ἔν. ἀ. σελ. 74, εἰκ. 9, σελ. 81, εἰκ. 20, 21.

2 Βλ. παράστασιν πάνθηρος ἐν A. Ὀρλάνδου, ἔν. ἀν. σελ. 160.

3 Théodore Reinach, Le Sarcofage de Sidamara, ἐν Monnuments Piot, τόμ. IX, Paris 1902, πιν. XIX.

4 H. Leclercq, ἐν Dictionaire des Antiquites Chrétiennes τόμ. III A', σελ. 1094, εἰκ. 2681 ἐν σελ. 1089.

5 J. Velcoff, Ἀρχαῖα Μνημεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐν Ἐπετηρίδι Ἐθνικοῦ Μουσείου Σόφιας, 1921, σελ. 209, εἰκ. 222 (βουλγαριστί).

6 S. Reinach, Répertoire de Peintures Grecques et Romaines, Paris 1922, σελ. 411, εἰκ. 2.

7 Ἐν Βασιλικῇ Α. Δουμετίου (Α. Φιλαδελφέως, ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1916, σελ. 69 κ. ἑ. πιν. 13 κ. ἑ.).

8 Michon, ἔν. ἀν. σελ. 55 εἰκ. 15.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν[1], εἰς τεμάχια τραπεζῶν τοῦ Montenegro[2], τοῦ Λούβρου[3] καὶ τῆς συλλογῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης[4].

Ἄξιος σημειώσεως εἶναι ὁ ἐφ' οὗ φέρεται στηριζόμενον τὸ σῶμα τοῦ λέοντος κορμός, ὅστις προϋποθέτει περίοπτον γλυπτικὸν ἔργον ὡς πρότυπον, τὸ ὁποῖον, φαίνεται, ὅτι μεθ' ἱκανῆς δεξιότητος ἀντέγραψεν ὁ τεχνίτης τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου τεμαχίου. Ὁ κορμός, ὅστις εἰς τὰ περίοπτα γλυπτὰ φέρεται ἄλλοτε μὲν ὡς τετράπλευρος στήλη, ἄλλοτε δὲ ὡς κορμὸς δένδρου μὲ ἀποκοπέντας κλάδους ἢ φολιδωτὸς ἢ κοσμούμενος δι' ἐπαλλήλων σειρῶν ἐκ φύλλων ὑδροχαρῶν φυτῶν, ἐνταῦθα σχηματίζεται ἐκ δύο μαλακῶν πλατέων ἡμιφύλλων, ἐκφυομένων ἀπὸ κόμβου μὲ διεύθυνσιν πρὸς τὴν βάσιν καὶ σχηματιζόντων τρίγωνον, καθ' ὃν περίπου διακοσμητικὸν τρόπον βλέπομεν νὰ διαμορφοῦται τοιοῦτο, προφανῶς ἐν ἀρχῇ κοιλότης, εἰς δένδρα ἐπὶ τεμαχίων τραπέζης ἐκ Ααοδικείας, ἀποκειμένων εἰς τὸ Μουσεῖον Κωνσταντινουπόλεως[5].

Τὸ ἐπιτυχὲς σχέδιον καὶ ἡ ἐπιμελημένη τεχνικὴ ἐκτέλεσις τοῦ ἀναγλύφου, μὲ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπόδοσιν τῶν ἀνατομικῶν λεπτομερειῶν, ἐπιτρέπουν νὰ χρονολογηθῇ τοῦτο εἰς τὰ τέλη τοῦ Γ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς καλὸν ἀντίγραφον ἀρχαίου ὁλογλύφου ἔργου.

3. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀνωτέρω δημοσιευομένων τεμαχίων ἀναδημοσιεύεται ἐνταῦθα μικρὸν τεμάχιον στρογγύλης τραπέζης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου εὑρεθὲν κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου ἐνεργουμένας ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ, ἔνθα αἱ παλαιαὶ Θεσσαλικαὶ Θῆβαι, ἀνασκαφὰς χριστιανικῶν μνημείων, ἀποκείμενον δὲ ἐν τῇ ἐκεῖ συλλογῇ[6] ***(εἰκ. 4).***

Εἰκ. 4. Ἀνάγλυφος παρυφὴ μαρμαρίνης τραπέζης της συλλογῆς Νέας Ἀγχιάλου.

Τοῦ τεμαχίου τούτου τῆς τραπέζης διασῴζεται, μετὰ στενοῦ τμήματος ἐκ τοῦ κοίλου δίσκου αὐτῆς, ἡ παρυφὴ φέρουσα ἐκατέρωθεν ἀνὰ μίαν γλυφήν· τὴν ἐξωτερικὴν ἀκολουθεῖ εἶδός τι ἀστραγάλου ἐξ ἴσων μικρῶν ᾠοειδῶν ἀναγλύπτων δισκαρίων, ὧν γίνεται μερικὴ χρῆσις εἰς ὅμοια γλυπτά[7]. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς παρυφῆς καταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς παραστάσεως ταύρου, βαίνοντος ἀριστερά, μὲ τοὺς προσθίους πόδας προτεταμένους καὶ ἰσχυρῶς στηριζομένους ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τοὺς δὲ ὀπισθίους κεκαμμένους πρὸς τὰ ἔσω· τὴν κεφαλὴν ἔχει χαμηλά, ὀπισθοχωρῶν καὶ ἀποκρούων τὴν ἐπίθεσιν γρυπός, τοῦ ὁποίου διασῴζεται ἀριστερὰ ἡ εἰς ράμφος ἀπολήγουσα κεφαλὴ καὶ μέρος τῶν προσθίων ἄκρων μὲ πέλματα ἐν εἴδει χηλῆς, ἀσυνήθη εἰς παραστάσεις τοῦ μυθολογικοῦ τούτου ζῴου· τὰ ὦτα τοῦ γρυπὸς διευθυνόμενα ἐμπρὸς ἑνοῦνται μετὰ τῆς ἔσω γλυφῆς.

Εἰκονίζεται σκηνὴ ἀντιμετώπων ζῴων ἀλληλοσπαρασσομένων, ἥτις εἶναι συνήθης κατὰ

1 Α. Ξυγγοπούλου, ἔν. ἀν. σελ. 71 εἰκ. 2.

2 Michon, ἔν. ἀν. σελ. 29 εἰκ. 7.

3 Αὐτόθι, σελ. 32 πιν. Ι.

4 Α. Ξυγγοπούγου ἔν. ἀν. σελ. 76 εἰκ. 12, πρβλ. καὶ Michon ἔν. ἀν. σελ. 72.

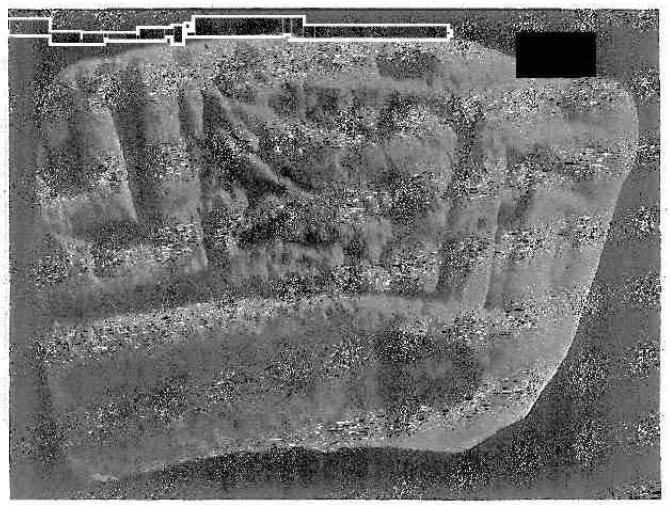
5 Michon, πιν. ΙΙΙ.

6 Γ. Σωτηρίου, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι της Θεσσαλίας, Ἀρχ. Ἐφημ. 1929, σελ. 102, εἰκ. 137 ἄνω ἀριστερά.

7 Michon, ἔν. ἀν. σελ. 31 Πιν. I_2, σελ. 59 εἰκ. 17, σελ. 62 εἰκ. 18 καὶ σελ. 75 εἰκ. 31.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

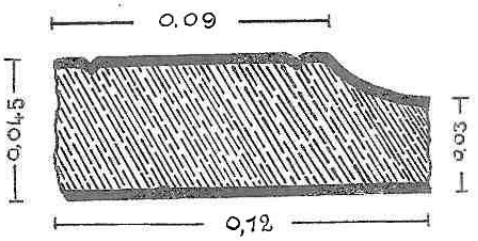
τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἀπαντᾷ δὲ καὶ εἰς ὁμοίας τραπέζας[1]. Παράστασιν βοὸς μετὰ τοῦ χαρακτηριστικοῦ ὕβου ἐπὶ τῆς ῥάχεως παρτηροῦμεν καὶ εἰς τεμάχια τραπεζῶν τοῦ Λούβρου[2] καὶ Τυβίγγης[3]. Παράστασιν γρυπός, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τέχνης μεταδίδεται εὐρέως εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν καὶ ἀργότερον τὴν βυζαντινήν, ἰδίως εἰς θωράκια ἐκκλησιῶν, ὡς διακοσμητικὸν θέμα ἐπὶ τραπεζῶν δὲν γνωρίζομεν ἄλλοθεν, πλὴν ἐκ τεμαχίου τοῦ Λούβρου ἐξ Αἰγύπτου προερχομένου, ἔνθα ὅμως κατ' οὐσίαν δὲν πρόκειται περὶ γρυπός, διότι ἀπὸ τοῦ στήθους καὶ κάτω παρουσιάζεται οὗτος ὑπὸ μορφὴν δράκοντος[4].

Εἰκ. 5. Τεμάχιον μαρμαρίνης τραπέζης μετ' ἐπιπεδογλύφου παρυφῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου.

Τὸ ἀνάγλυφον ἀνάγεται ἴσως εἰς τὰ μέσα τοῦ Δ΄ αἰῶνος.

4. Διάφορον τῆς ὁμάδος εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν τὰ περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος τεμάχια τραπεζῶν εἶναι τὸ παρὸν (μῆκ. 0.19, πλ. 0.12 μ.), ὅπερ εἶναι παχύτερον τῶν πρώτων (0.03 μ. ἐσωτερικῶς), ἔχει ἐλαφρότερον σχετικῶς βάθος (0.013 μ.) καὶ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν ἀκατέργαστον· ἐξωτερικῶς εἶναι τοῦτο ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένον ***(εἰκ. 5, τομὴ εἰκ. 6)***.

Εἰκ. 6. Τομὴ τοῦ ἐν εἰκ. 5 εἰκονιζομένου τεμαχίου.

Ἔχει παρυφὴν (πλ. 0.09 μ.) φέρουσαν εἰς ἐπιπεδόγλυφον τεχνικὴν κόσμημα ἐκ μαιάνδρου, ἀφίνοντος ἐλευθέραν τετράγωνον ἐπιφάνειαν, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνει πτηνὸν βαδίζον, πιθανῶς ὄρνις, εἰς στάσιν ἀνάλογον πρὸς παραστάσεις κατοικιδίων πτηνῶν εἰς τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς Νικοπόλεως, χρονολογούμενον τὸν Ε΄ αἰῶνα[5], κ. ἀ. Τὸ διακοσμητικὸν τοῦτο θέμα, οὐχὶ ἐκ τῶν λίαν συνήθων εἰς τὴν χριστιανικὴν γλυπτικήν[6], εἰς τὴν ἀρίστην μορφήν του συναντῶμεν εἰς ἀνάγλυφα πλαί-

1 Πρβλ. τεμάχιον τραπέζης ἀπεικείμενον ἐν Λούβρῳ Michon, ἔν. ἀν. σελ. 22, πιν. I$_2$), τράπεζαν Βυζ. Μουσείου Ἀθηνῶν (Α. Ξυγγοπούλου, ἔ. ἀν. σελ. 71 κ. ἑ.), ἕτερον τεμάχιον τοῦ Λούβρου ἐξ Αἰγύπτου (Michon, σελ. 71), Τυβίγγης (Α. Ξυγγοπούλου, σελ. 76, εἰκ. 12, Michon, σ. 72).

2 Michon, σελ. 55.

3 Α. Ξυγγοπούλου, ἔν. ἀν. σελ. 76, πρβλ. Michon, σ. 72.

4 Michon, ἔν. ἀν. σ. 74.

5 Α. Φιλαδελφέως, Ἀρχ. Ἐφημ. 1917, σελ. 51 κ. ἑ.

6 Εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀπαντᾷ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 28 θωράκιον ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς προερχόμενον, ἔνθα περιβάλλει κεφαλὴν Μεδούσης, ἐπίσης εἰς μικρὰν μαρμαρίνην παραστάδα καὶ εἰς ἕτερά τινα τεμάχια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

σια πυλῶν τῆς Βασιλικῆς Α τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν, τῶν μέσων τοῦ Ε΄ αἰῶνος[1].

Ἡ τεχνικὴ τῆς πλακός, ὡς εἴπομεν, εἶναι ἐπιπεδόγλυφος· τὸ ἀνάγλυφον κόσμημα δηλαδὴ χάνει τὴν πλαστικὴν μορφήν του λαμβάνον διακοσμητικώτερον χαρακτῆρα· τὸ ὕψος αὐτοῦ εἶναι τὸ τῆς πλακός, αἱ δὲ λεπτομέρειαι, ὡς ἐνταῦθα ἡ πτέρυξ τῆς ὄρνιθος, δηλοῦνται δι᾽ ἐλαφρῶν χαραγῶν· τὸ βάθος κοιλαίνεται ἐλαφρῶς καὶ ἀφίνεται τραχύ. Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ ἱκανῶς διάφορον τοῦ βυζαντινοῦ καὶ κατὰ τὴν μορφὴν καὶ κατὰ τὸ κόσμημα παλαιοχριστιανικὸν ἐπιπεδόγλυφον, τοῦ ὁποίου εἶναι ἐμφανὴς ἡ συγγένεια πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐγχάρακτα, περιορίζεται μὲν ἡ ἀξία τοῦ ἀναγλύφου, ἐπιτυγχάνεται ὅμως μία ἥρεμος φωτοσκίασις, ἰδίως εἰς ἔργα προωρισμένα νὰ βλέπωνται ἐξ ἀποστάσεως[2].

Τὸ ἐν σχέσει πρὸς τὰς προηγουμένας τραπέζας μέγα πάχος τοῦ ἡμετέρου τεμαχίου, τὸ ἀβαθὲς τῆς ἐπιφανείας καὶ ἡ τεχνική του, μὴ ἀπαντῶσα, καθόσον τοὐλάχιστον εἶναι γνωστὸν εἰς ἐμέ, εἰς ἑτέρας ὁμοίας τραπέζας, δίδουν χωριστὴν θέσιν εἰς τοῦτο, ὡς ἀποτελοῦν ἐξέλιξιν τῶν προηγουμένων τραπεζῶν εἰς μορφὴν καθαρῶς πλέον χριστιανικήν, ἐν ᾧ ἐκεῖναι εἶναι ἢ προέρχονται ἐκ προτύπων ἐθνικῶν.

Κατὰ ταῦτα δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ τοῦτο ὡς ἀνῆκον εἰς τράπεζαν προθέσεως· ὡς χρονολογία δ᾽ αὐτοῦ νὰ ὁρισθῶσι τὰ τέλη τοῦ Ε΄ ἢ αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ϛ΄ αἰῶνος.

ΔΗΜ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ

ΘΕΣΣΑΛΙΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

ὑπο ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

1. ΑΡΧΑΪΚΗ ΣΤΗΛΗ ΚΑΡΑΔΕΜΙΡΤΖΗ

Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1930 ἀνευρέθη ἐν τῷ χωρίῳ Καραδεμιρτζῆ τῆς ἐπαρχίας Φαρσάλων ὑπὸ τοῦ φύλακος Φερῶν Β. Μαλιάκα καὶ ἐκομίσθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἁλμυροῦ στήλη ἐπιτύμβιος ἀρχαϊκὴ ὀρθογώνιος, λίθου μαλακοῦ πωρίνου, τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια ἄνισα, ἐφαρμόζοντα. Ἡ στήλη ἔχει μῆκος 1,07, πλάτος 0,30 καὶ πάχος 0,17 καὶ ἔχει ἐπιγραφὰς κατά τε τὴν προσθίαν ὄψιν καὶ ἐκ πλαγίου κατὰ τὴν στενὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ πάχους.

Ἡ ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως ἐπιγραφὴ φέρεται κατὰ μῆκος ἐν τῷ μέσῳ τῆς στήλης διὰ μεγάλων γραμμάτων, ὧν τὸ ὕψος ποικίλλει ἀπὸ 0,16 - 0,05 καὶ κατὰ τὰς κάτωθι σημειουμένας καταμετρήσεις. Κάτωθι δὲ τῆς μέσης μεγάλης ἐπιγραφῆς εἶναι ἑτέρα ὁμοία μικροτέροις γράμμασιν ἐγκεχαραγμένη, ὧν τὸ ὕψος ποικίλλει ἀπὸ 0,095 - 0,04. Ἄνωθεν δὲ τῆς μέσης ἐπιγραφῆς φαίνονται ἕτερα γράμματα ἀτελοῦς λέξεως ὕψους 0,05 ***(εἰκ. 1)***. Κατὰ δὲν τὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ πάχους ἄλλη ἐπιγραφὴ εἶναι ἐγκεχαραγμένη δι᾽ ἀρχαϊκῶν γραμμάτων, ὧν τὸ ὕψος ποικίλλει ἀπὸ 0,03 - 0,04. Πλαγίως δὲ δεξιὰ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ταύτης ἐκτεί-

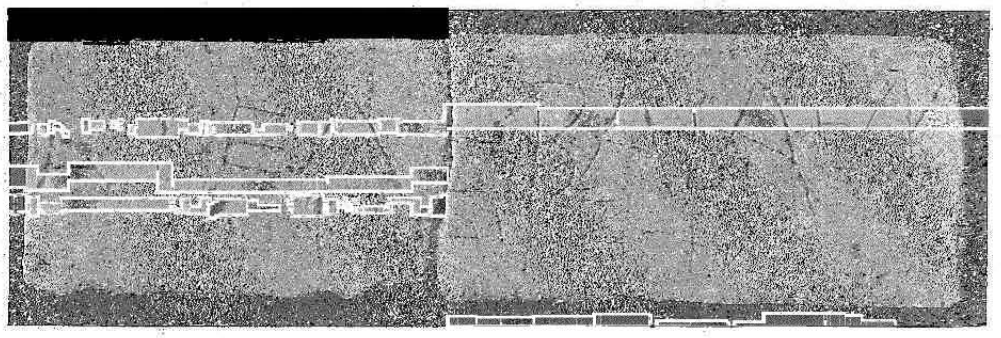
1 Γ. Σωτηρίου, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας, Ἀρχ. Ἐφημ. 1929, σελ. 84 κ. ἑ.

2 Πρβλ. ἐπιπεδόγλυφα θωράκια τῆς Βασιλικῆς Β΄ τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν (Γ. Σωτηρίου, ἔν. ἀν. σ. 136), ἐπιστύλια, ἐπιθήματα κλπ. τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (Α. Ξυγγοπούλου, Ἐπιπεδογλυφία, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1917, σ. 72 κ. ἑ., Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντ. Μουσείου, σ. 16 κ. ἑ.).

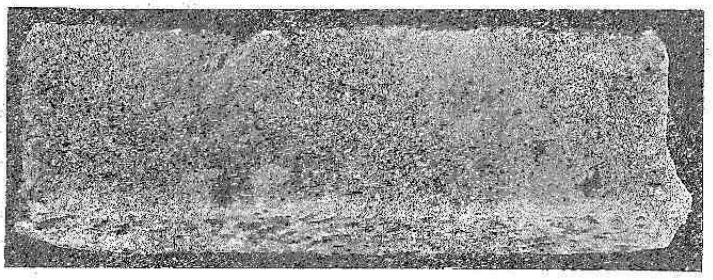
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

νονται λοξῶς γραμμίδια γωνιώδη ἐγχάρακτα ἐν εἴδει ἰχνῶν γραμμάτων τελευτῶντα εἰς ἓν ἀμυδρὸν Ε καὶ ἓν Τ. Κάτωθι δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιγραφῆς φαίνονται ἓν Τ καὶ ἓν τετράγωνον τεμνόμενον διαγωνίως διὰ προεκβαλλομένης γραμμῆς. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου τεμαχίου τῆς αὐτῆς πλευρᾶς ἕτερα γραμμίδια ἐν εἴδει ἀμφιβόλων γραμμάτων εἶναι ἐγκεχαραγμένα· (τοῦ τμήματος τούτου δὲν παρατίθεται φωτογραφία, ἀλλὰ μόνον τοῦ δεξιοῦ μέρους ***(εἰκ. 2)***.

Παρέχομεν ἐνταῦθα πανομοιότυπον τῆς στήλης μετὰ τῶν ὑψῶν τῶν γραμμάτων ***(εἰκ. 1)***.

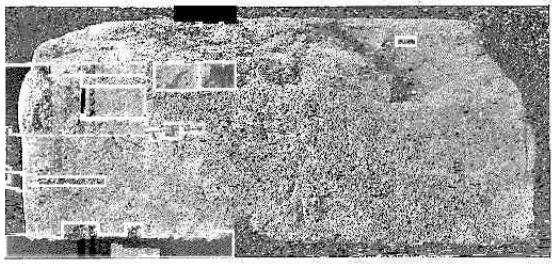
[ὄψις Α'] *Εἰκ. 1 Ἀρχαϊκὴ ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ Καραδεμιρτζῆ Φαρσάλων.*
Μέση σειρά: 1=ὕψ. 0.06. 2=0.055. 3=05. 4=. . . . 5=0.12. 6=0.13. 7=0.15. 8=0.12. 9=0.16. 10=0.1 11=0.09.
Κάτω σειρά: 1=ὕψ. 0.04. 2=0.04. 3=0.65. 4=0.025. 5=. . . 6=0.06. 7=0.65. 8=0.08. 9=. . . . 10=0.095.

ὄψις Β' ἐπὶ τοῦ πάχους: (εἰκ. 2)

ΟΕΑΤΛΒΑΣΕ ὕψ. 0,025 - 0,05.

Εἰκ. 2. Πλαγία ὄψις τῆς στήλης μετ' ἐπιγραφῆς.

ὄψις Γ' ἐπὶ τοῦ πάχους (εἰκ. 3).

ΑΤΕΙΕΒΓϟ ὕψ. 0,025 - 0,14
ΕΡΕΣΓ

Εἰκ. 3. Πλαγία ὄψις τῆς στήλης μετ' ἐπιγραφῆς.

Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ εἶναι περίεργος πρῶτον διὰ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον φέρει, καὶ δεύτερον διὰ τὸν γραφικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν λέξεων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Ἀναγινώσκομεν

ΑΤΕΛΕΒΑΙΑΕΜ[Ι] *Ἀτελεβαία ἐμ[ί].*

Τὰ γράμματα ἀκανόνιστα κατὰ τὸ σχῆμα εἶναι ἀσφαλῶς ἀρχαϊκά· ἀλλ' ἐπαναλαμβάνονται κάτωθεν τῆς μέσης σειρᾶς τὰ αὐτὰ εἰς μικρότερον σχῆμα. Ἐπίσης καὶ ἄνωθεν τῆς μέσης σειρᾶς ἐγένετο ἀπόπειρα ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν γραμμάτων ἐλλιπῶς.

Παρατηροῦμεν δὲ ὅτι ἀρχικῶς ἡ στήλη ἐπεγράφη κατὰ τὸ μέσον: ΑΤΕΛΕΒΑΙΑ ΕΜ[Ι]. Βραδύτερον δὲ δι' ἀρχαϊκῶν ἐπίσης γραμμάτων εἰς μικρότερον σχῆμα ἐπανελήφθησαν τὰ αὐτὰ γράμματα τῆς μέσης σειρᾶς ἐλλιπῶς, ἤτοι τῆς μέσης λέξεως ΑΤΕΛΕΒΑΙΑ παρελείφθησαν ὑπὸ τοῦ χαράκτου τὰ δύο Ε, τὸ δὲ δεύτερον ὁ χαράκτης ἐνεσφήνωσε μικρότατον μεταξὺ τῶν γραμμάτων Λ καὶ Β χωρὶς βεβαίως ν' ἀντιληφθῇ καὶ τὴν παράλειψιν τοῦ πρώτου Ε, ἵνα εἶναι ΑΤ(Ε)ΛΕΒΑΙΑ. Ἐπίσης παρέλιπε καὶ τὸ Ι τῆς λέξεως ΕΜΙ, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ μέσῃ σειρᾷ λείπει, εἴτε μὴ ἐπαρκέσαντος τοῦ λίθου, εἴτε ἀποκοπέντος ὕστερον αὐτοῦ κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον.

Ἄλλη ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἀτυχὴς ἐγένετο καὶ ἄνω τῆς μέσης σειρᾶς. Ἐνταῦθα ἐχαράχθη τὸ Α πλαγίως ⊳· παρελείφθη τὸ Τ, τὸ ὁποῖον ἐχαράχθη μετὰ τὸ Ε, ἤτοι μεταξὺ τοῦ Ε καὶ Λ. Ἀλλ' ἰδὼν ὁ χαράκτης τὴν ἀποτυχίαν του ἀφῆκε τὴν λέξιν ἡμιτελῆ.

Αἱ ἐπαναλήψεις αὗται ἄνω καὶ κάτω τῶν αὐτῶν λέξεων τῆς μέσης ἐπιγραφῆς ἐγένοντο, νομίζομεν, χάριν παιδιᾶς ὑπὸ μεταγενεστέρας χειρὸς κατ' ἀπομίμησιν τῆς μέσης ἐπιγραφῆς· διότι ἄλλως δὲν ἐξηγοῦνται αἱ ἐπαναλήψεις αὗται· ἀκόμη δὲ καὶ τὸ Μ τῆς κάτω σειρᾶς εἶναι ἐντελῶς ἀκανόνιστον καὶ βεβιασμένον. Ἀρχικῶς δὲ ἡ στήλη ἔφερε τὴν μέσην ἐπιγραφὴν ΑΤΕΛΕΒΑΙΑ ΕΜ[Ι] ἐννοεῖται ⋹ΤΑΛΑ (στήλη) κατὰ τὸ ἐκ Λαρίσης ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τῆς Πολυξένας ΠΟΛV+ΕΝΑΙΑ ΕΜΜΙ (=στάλα, ἤτοι στήλη τῆς Πολυξένης), καὶ ἀλλαχοῦ[1]. Ὁμοίαν δὲ ἐπιτύμβιον στήλην ἐπιγεγραμμένην κατὰ μῆκος ἐπὶ πωρίνου λίθου εὕρομεν καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ[2].

Ἑπομένως ἐννοεῖται ***στήλη τοῦ Ἀτ(τ)ελέβα.***

Τὸ ὄνομα ***Ἀτελεβαία*** ἔπρεπε νὰ γραφῇ διὰ δύο Τ ἤτοι ***Ἀτ(τ)ελεβαία,*** διότι παράγεται ἐκ τοῦ ὀνόματος κυρίου ***Ἀττελέβας*** ἰωνικῶς καὶ ***Ἀττέλαβος*** ἀττικῶς. Τοῦτο δὲ πάλιν ἐκ τοῦ οὐσιαστικοῦ ***ἀττέλεβος*** ἰωνικῶς καὶ ***ἀττέλαβος,*** σημαίνοντος εἶδος ἀκρίδος ἀπτέρου, ἀπαντῶντος παρ' Ἡροδότῳ (IV 172): «***τοὺς δὲ ἀττελέβους ἐπεὰν θηρεύσωσι*** (οἱ Νασσαμῶνες) ***αὑήναντες πρὸς τὸν ἥλιον καταλέουσι καὶ ἔπειτεν ἐπὶ γάλα ἐπιπάσσαντες πίνουσι***».

Ἐπίσης παρ' Ἀθηναίῳ ὁ Εὔβουλος ἀναφέρει ἐν «Σφιγγοκαρίωνι» (201 Kock) «***ἀττελεβόφθαλμος***», ἔχων ὀφθαλμοὺς ὁμοίους τοῖς ὀφαλμοῖς τῆς ἀκρίδος, οὕτω:

«ἀττελεβόφθαλμος μὴ πρόστομος, ἀμφικέφαλος,
αἰχμητής, παίδων ἀγόνων, γόνον ἐξαφανίζων».

(Ἀθήν. Δειπνοσ. X 449 - 450)[3].

1 *U. P. Boissevain,* Athen. Mitteil. 8 (1883) σ. 81 - 100 καὶ 223, πίν. II.

2 Ἡ στήλη τῆς Κεφαλληνίας εἶναι Ε'-Δ' π. Χ. αἰῶνος, ἀνέκδοτος ἔτι.

3 Ὁ κ. Hiller εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ παραπέμψῃ ἡμᾶς διὰ τὴν λέξιν ***ἀττέλεβος*** εἰς τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Εὔβουλον παρ' Ἀθηναίῳ. Ἐκφράζομεν δὲ τῷ κ. Hiller καὶ δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Κατὰ δὲ τὸν Ἡσύχιον ***ἀττέλαβος*** εἶναι ἀκρὶς μικρὰ καὶ εἶδος κνωδάλου, ζῴου μικροῦ καὶ λεπτοῦ (πρβλ. καὶ Ἀριστ. Ἱστ. Ζ 5.29, 5.30).

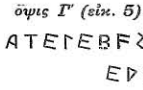
Κατ' ἐπιστολὴν δὲ τοῦ κ. Hiller πρὸς ἡμᾶς ἀνήρ τις ἔχων τοιούτους ὀφθαλμοὺς ὡς τῆς ἀκρίδος ἐσκώπτετο ὑπὸ τῶν ἀγυιοπαίδων ἢ καὶ συναδέλφων του, οἵτινες ἐπωνόμαζον αὐτὸν ***Ἀττέλαβον.*** Ὕστερον ὅμως ἐπεκράτησε τὸ ἐπώνυμον ὡς ὄνομα ἀπὸ τοῦ πάππου παραδιδόμενον εἰς τοὺς ἐγγόνους (βλέπε Bechtel, Spitznamen. καὶ Die historischen Personennamen der Griechen).

Αἱ δ' ἐκ πλαγίου ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ πάχους μικραὶ ἐγχάρακτοι ἐπιγραφαὶ:

ὄψις Β' (εἰκ. 4).

ὄψις Γ' (εἰκ. 5).

δι' ἀρχαϊκῶν γραμμάτων εἶναι ἡμῖν ἀκατανόητοι ὡς καὶ τὸ κάτωθι τετράγωνον σύμβολον. Μήπως εἶναι ἐπανάληψις τῆς λέξεως ἀτέλεβος;

Ἄλλη περίεργος ἐπιγραφὴ ἔχει κομισθῆ ἐκ Λαζαρμπούγας εἰς τὸ Μουσεῖον Ἁλμυροῦ τῷ 1927 ἐπὶ παχείας πλακὸς ὁμοίου λίθου πωρίνου μαλακοῦ ἔχουσα εἰς δύο στίχους τὰ αὐτὰ σχεδὸν δυσνόητα εὐμεγέθη γράμματα ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ἡ Λαζαρμποῦγα ἀπέχει τοῦ χωρίου Καραδεμιρτζῆ, ἔνθα εὑρέθη ἡ ἀνωτέρω ἐπιτύμβιος στήλη, μίαν ὥραν. Τὸ περίεργον δὲ εἶναι ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἐκ δύο στίχων ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτὰ γράμματα. Εἶναι ὅμως ἀποκεκρουμένη δεξιὰ καὶ λείπει ἡ συνέχεια. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ ***Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ*** τόμ. 10, σελ. 53, ἀρ. 11· ἀλλ' ἐκεῖ δὲν ἐδημοσιεύθη τὸ πανομοιότυπον τοῦ λίθου, μόνον δὲ διὰ μικρῶν κοινῶν λατινικῶν στοιχείων καὶ ἐλλιπῶς ἐδημοσιεύθη, καίτοι εἴχομεν στείλει πανομοιότυπον ἀντίγραφον. Οὕτως ἐν ***Ἀρχ. Δελτ.*** ἐδημοσιεύθη:

AesS
Aes

Ἐνῷ ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτω:

ΛESS
ΛΛES

Τὸ νόημα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀγνοοῦμεν. Ἀναδημοσιεύομεν ὅμως ἐνταῦθα αὐτὴν καὶ διὰ τὴν πληρεστέραν καὶ πιστοτέραν ἔκδοσιν αὐτῆς καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν γραμμάτων εἰς ἀμφοτέρους τοὺς στίχους, ὅπως δυνηθῶσιν ἄλλοι νὰ κρίνωσιν.

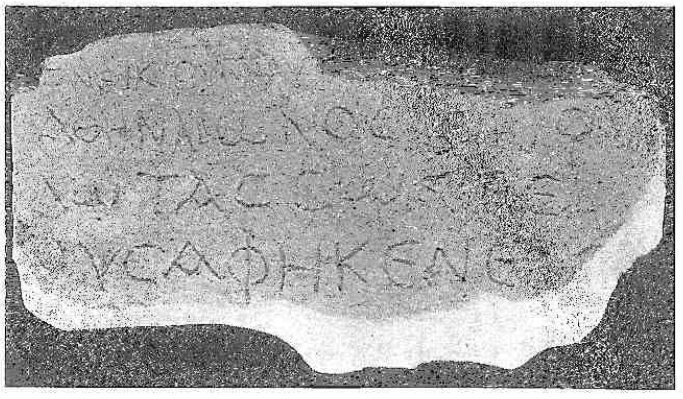
Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1930 καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1931 συνελέγησαν εἰς τὰ Μουσεῖα Βόλου, Ἁλμυροῦ καὶ Λαρίσης αἱ ἑξῆς δημοσιευόμεναι ἐπιγραφαί.

2. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΙΩΛΚΟΥ

1. Φρούριον Βόλου (συνοικία Βόλου). Παρὰ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, κατασκευαζομένης διὰ ῥυμοτομίας τῆς ὁδοῦ, πρὸς τὸ βόρειον τέρμα αὐτῆς, ἀνευρέθη ὑπὸ τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἐργατῶν βάσις λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω, δεξιὰ καὶ κάτω καὶ κατὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν. Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ πάχους εἶναι ἐπιγραφὴ ἀπελευθερωτικὴ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (ὕψ. 0,22. πλάτ. 0,50. πάχ. 0,34. ὕψ. γραμ. 0,04-0,05):

Εἰκ. 4. Ἐπιγραφὴ ἐξ Ἰωλκοῦ (Φρουρίου Βόλου).

1 *Στρ((ατηγοῦντος)) Νεικίου τοῦ Ι [. . . . . μη((νὸς))]*
Ἀθηναιῶνος Γι΄ Φι-
3 *λώτας Σωκλέ-*
ους ἀφῆκεν ἐλ[εύθερον]
[τὸν δεῖνα].

Στίχ. 1. — Τὸ ὄνομα τοῦ μηνὸς ἦτο μονογραμματικὸν Μ̈. Τὸ δὲ ὄνομα **τοῦ** στρατηγοῦ τῶν Μαγνήτων ***Νεικίου*** τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται.

Στίχ. 2. — ***Ἀθηναιῶνος.*** Τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται ὁ μὴν τῶν Μαγνήτων ***Ἀθηναιών,*** ἀφιερωμένος τῇ Ἀθηνᾷ. Ἐν τῇ ὑπ᾽ ἀριθ. 2 ἐπιγραφῇ θ᾽ ἀναφέρωμεν περὶ τοῦ Μαγνητικοῦ μηνολογίου.

Ὁ ἀριθμὸς ⊏Ι = ΙΓ΄ = 16. Τῇ 16ῃ τοῦ μηνὸς Ἀθηναιῶνος ἐγένετο ἡ πρᾶξις τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ δούλου ὑπὸ τοῦ Φιλώτα Σωκλέους. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ ἀπελευθέρου λείπει ἐξ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου.

2. Αὐτόθι. Εὑρέθη ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἔνθα καὶ ἡ ἀνωτέρω ὑπ᾽ ἀριθ. 1 ἐπιγραφή. Βάσις κυανολεύκου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη δεξιὰ καὶ ὄπισθεν. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς δὲ τοῦ πάχους ἐπιγραφὴ ἀπελευθερωτικὴ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (μήκ. 0,34. πλ. 0,21. πάχ. 0,18):

1 ΑΡΧΕΛΑΟΥΤΟΥΤΕΙΜΑCΙΘΕΟ
ΑΡΙCΤΟΦΥΛΙΔΟΥΛΥΤΡΟΝΔΟΥC
3 Μ̈ΕΡΜΑΙΟΥCΩΠΑΤΡΑΚΟΙΝΤΟ
. . ΘΗΝΕΘΕΤΟΔΙΑΘΗΚΗΝ
ΩΝΟCΠΑΪΠΑΤΡΩΝΟCΜ̈ΠΟCΙΔΕΩΝ
6 ΝΜΗΘΕΝΕΠΙΖΗΤΗCΑCΔΙΑΤΟΑΥΤΟΝ
ΠΡΟΓΟΝΩΝΑΥΤΟΥΟΝΤΩΝΘΡΕΨ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

1 *[ὑπὸ] Ἀρχελάου τοῦ Τειμασιθέο[υ ὁ δεῖνα ὑπὸ δεῖνος τοῦ]*
Ἀριστοφυλίδου λύτρον δοὺς – – – – – – – – – – – – – – – –]
3 *μη(νὸς) Ἑρμαίου. Σωπάτρα Κοΐντο[υ ὑπὸ δεῖνος τοῦ δεῖνος]*
[κα]θ' ἣν ἐθετο διαθήκην.
– – – – ωνος ΠΑΙ *Πάτρωνος. μη(νὸς Ποσιδεῶν[ος – – –]*
6 *[– – – – –]ν μηθὲν ἐπιζητήσας διὰ τὸ αὐτὸν [– – – – – –]*
[– – – –[τῶν;] προγόνων αὐτοῦ ὄντων, θρέψ[ας δὲ;– – – –

Ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ ἀναγράφονται πράξεις ἀπελευθερωτικαὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιγραφῆς θὰ ὑπῆρχεν ἐπὶ ἄλλου λίθου, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἕπεται αὕτη ἐπὶ τοῦ προκειμένου λίθου, διότι ἄνω δὲν λείπει τι ἐκ τοῦ λίθου, ἵνα ἔχωμεν τὴν συνέχειαν ἐκ τοῦ 1ου στίχου ΑΡΧΕΛΑΟΥ κλπ.

Οὐδὲν ὄνομα στρατηγοῦ τῶν Μαγνήτων ἔχομεν.

Στίχ. 2. — ΛΥΤΡΟΝ ΔΟΥΣ: πρβλ. ***Rensch,*** De manumissionum titulis apud Thessalos σ. 86 καὶ 95 - 102.

Ἐν στίχ. 3 καὶ 5 ἔχομεν δύο ὀνόματα μηνῶν τῶν Μαγνήτων ***Ἑρμαίου*** καὶ ***Ποσ(ε)ιδεῶνος.*** Ὁ Kern ἐν IG IX² τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Δημητριάδος τάσσων εἰς τὰς Παγασάς, διότι ἠγνοεῖτο τότε ἡ θέσις τῆς Δημητριάδος, λέγει ὅτι οἱ μῆνες τῶν Μαγνήτων εἶχον τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐκ θεῶν, εἰς οὓς ἦσαν ἀφιερωμένοι· ἀναγράφει δὲ τὰ ἑξῆς ὀνόματα μηνῶν: ***Ἄρειος*** (1909$_1$) καὶ ***Ἄρηος*** (359 c I καὶ 1117$_5$), ***Ἀρτεμισιὼν*** (1109$_{70}$ καὶ 1110$_4$), ***Ἀφροδισιὼν*** (359, β$_2$ καὶ 1100 α), ***Δημητριὼν*** (1100, β$_9$), ***Δεῖος*** (1121,$_2$), ***Ἑρμαιὼν*** (359, c III καὶ 1111,$_5$), ***Ἑστιος*** (1117$_{11}$), ***Ἡφαιστιὼν*** (1118$_4$)· λέγει δὲ ὁ Kern ὅτι λείπουσιν ἔτι οἱ μῆνες Ἀθηνᾶς, Ἥρας, Ἀπόλλωνος καὶ Ποσειδῶνος.

Διὰ τῶν ἡμετέρων ὅμως ἐπιγραφῶν ἔχομεν νέους μῆνας τῶν Μαγνήτων τοὺς ἑξῆς: ***Ἀθηναιὼν*** (ἀρ. 1 στ. 2), ***Ἑρμαῖος*** (ἀρ. 2 στ. 3) καὶ ***Ποσ(ε)ιδεὼν*** (ἀρ. 2 στ. 5). Ἐκτὸς λοιπὸν τῶν γνωστῶν ἐν IG IX² ὀκτὼ μηνῶν τῶν Μαγνήτων ἔχομεν διὰ τῶν ἡμετέρων ἐπιγραφῶν τρεῖς, ὧν ὁ εἷς, ὁ ***Ἑρμαῖος*** γνωστὸς ἐκ τῶν ὀκτὼ μηνῶν φέρεται ἐκεῖ ***Ἑρμαιών,*** καὶ δύο νέους μῆνας τὸν ***Ἀθηναιῶνα,*** ἀφιερωμένον τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ τὸν ***Ποσειδεῶνα,*** ἀφιερωμένον τῷ Ποσειδῶνι. Λείπουσιν ἀκόμη δύο μῆνες οἱ ἀφιερωμένοι εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἥραν ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ἐκ δώδεκα μηνῶν μηνολόγιον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῶν Μαγνήτων.

Ἐν στίχῳ 2 ΑΡΙΣΤΟΦΥΛΙΔΟΥ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν αὐτὸν ὡς στρατηγὸν τῶν Μαγνήτων, ἀναφερόμενον ἐν IG IX² 358, c III ἐπιγραφῇ Δημητριάδος· ἀλλ' ἐνταῦθα πρῶτον λείπει τὸν ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ***Τηλέφου,*** δεύτερον δὲ ἕπεται: ***λύτρον δούς,*** ἐπομένως πρόκειται περὶ ἀπελευθερωτοῦ.

Ἐν στίχῳ 4: ***[κα]θ' ἣν ἔθετο διαθήκην:*** Πρβλ. ***Rensch*** De manumissionum titulis apud Thessalos, σ. 115. Πρβλ. IG IX² 1301 β. 9 - 11 τῆς Ἐλασσῶνος.

Στίχ. 5 καὶ ἑξῆς. Ἐνταῦθα λείπει ἡ ἀρχὴ τριῶν στίχων ἐξ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου.

Στίχ. 5. — ΠΑΙ ***Πάτρωνος, μην(ὸς) Ποσιδεῶνος*** - - - - . Μετὰ τὴν κατάληξιν - - - -ΩΝΟΣ ἡ ἐπομένη λέξις ΠΑΙ μετὰ γραμμιδίου ἄνωθεν εἶναι δυσεξήγητος.

Στίχ. 6. — ***μηθὲν ἐπιζητήσας.*** Πρβλ. ***Rensch*** ὡς ἄνω σελ. 103 - 104. ἀριθ. 1100, III καὶ II, IG IX².

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

3. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΛΑΡΙΣΗΣ

Κατὰ Μάϊον τοῦ 1931 συνελέξαμεν ἐκ διαφόρων συνοικιῶν τῆς Λαρίσης εἰς τὴν ἐκεῖ συλλογὴν τὰς ἑξῆς ἐνεπιγράφους στήλας καί τινα ἄλλα γλυπτά.

1. Στήλη λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἀνθεμίου ἀκοσμήτου καὶ γείσου (ὕψ. 1,75. πλ. 0,42. παχ. 0,15. γραμμ. ὕψ. 0,02):

ΠΑΤΡΟΚΛΕΑΣ *Πατροκλέας*
ΠΕΤΘΑΛΟΚΡΑΤΕΙΟΣ *Πετθαλοκράτειος.*

Τὸ ὄνομα ***Πατροκλέας*** εἶναι γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλίας (πρβλ. IG IX² Δωτίου 1098. Μοψίου 1063).

Τὸ δὲ ὄνομα ***Πετθαλοκράτης*** ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ ***Ἑλλανοκράτης.*** Τὸ πρῶτον συνθετικὸν εἶναι ἐκ τοῦ ***Πετθαλὸς*** = ***Θεσσαλὸς*** καὶ νῦν τὸ πρῶτον γίνεται γνωστόν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὡς κύριον ὄνομα τὸ ***Πετθαλὸς*** καὶ ***Πετθάλα*** ἐξ ἐπιγραφῶν (IG IX² 517, 201, 516, 1228 κλπ.).

2. Στήλη μικρὰ λευκοῦ μαρμάρου ἐντελής, στρογγυλουμένη ἄνω κατὰ τὴν κορυφήν. (ὕψ. 0,43. πλάτ. 0,21. πάχ. 0,08. γραμ. ὕψ. 0,015):

ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΑ ***Αὐτοκράτεια***
ΥΒΡΙΣΤΑΙΑ ***Ὑβρισταία.***

Τὸ ὄνομα ***Αὐτοκράτεια*** νῦν τὸ πρῶτον γνωρίζεται. Εἶναι δὲ γνωστὸν ***Αὐτοκράτα*** (IG IX² 1184 καὶ 1232_{33}).

Ὑβρισταία πατρωνυμικὸν ἐκ τοῦ ***Ὑβρίστας*** ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Φαρσάλου (IG IX², 234_{96}). Ἀπαντᾷ δὲ καὶ ***Ὑβρέστας*** ἐν ἐπιγραφῇ Λαρίσης (IG IX², 517_{71}) καὶ πατρωνυμικὸν ***Ὑβρίσταιος*** ἐν ἐπιγραφαῖς Φαρσάλου (IG IX², 234), Τρίκκης (αὐτόθι 312), Λαρίσης (αὐτόθι 517) κλπ.

3. Στήλη ἐντελὴς λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἀετώματος καὶ ἁπλοῦ προέχοντος γείσου (ὕψ. 0,43. πλάτ. 0,44. πάχ. 0,05. γραμμ. ὕψ. 0,012).

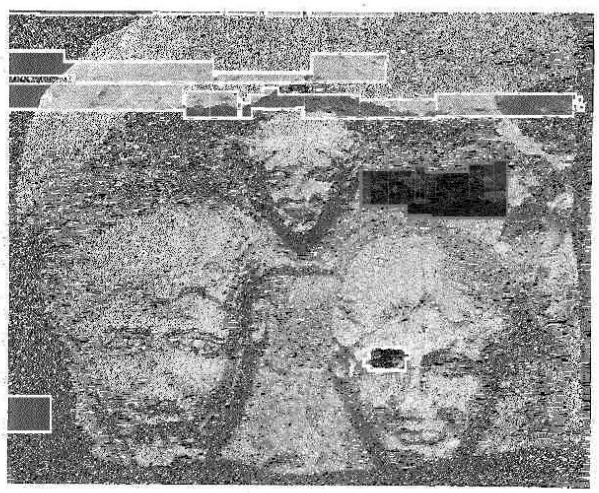
ΑΣΑΝΔΡΟΣΙΕΡΟΙΤΟΥΥΠΕΡΤΟ ΥΥΙΟΥ
ΠΟΣΕΙΔΩΝΙΜΥΙΩΙ
Ἄσανδρος ΙΕΡΟΙΤΟΥ *ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ*
Ποσειδῶνι Μυίωι.

Στίχ. 1. — ΥΠΕΡΤΟ ΥΥΙΟΥ. Τὸ Υ τοῦ ἄρθρου ***τοῦ*** ἐγράφη εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς γράμματος συνδεθὲν μετὰ τῆς λέξεως ΥΙΟΥ.

Τὸ ὄνομα ***Ἄσανδρος*** εἶναι λίαν σύνηθες ἐν ἐπιγραφαῖς (IG IX² Φαρσάλου 234 καὶ 241. Πυθίου 1282_{18}. Λαρίσης 517_{70}. Ἄτραγος 474_{38}. Μητροπόλεως 274 κλπ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

4. Ἐν Λαρίσῃ ἐν τῇ συνοικίᾳ «Σάλια» ἀνευρέθησαν καὶ ἐκομίσθησαν ὑπὸ τοῦ φύλακος εἰς τὴν ἐκεῖ συλλογὴν καὶ τὰ ἑξῆς τεμάχια ***(Εἰκ. 5):*** Στήλη ἐπιτύμβιος Ρωμαϊκῶν χρόνων ἀποκεκρουμένη ἄνω, κάτω καὶ ἀριστερά. Ἡ στήλη ἔφερεν ἄνω ἔγκοιλον ἀψιδωτὸν ἐν τῷ ὁποίῳ ἦσαν ἀναγεγλυμμέναι πιθανῶς δύο προτομαὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, τῶν ὁποίων ἐσώθησαν μόνον αἱ κεφαλαί, θραυσθείσης τῆς στήλης κάτωθι τῶν πωγώνων τῶν κεφαλῶν. Πιθανὸν νὰ ἦσαν ἀναγεγλυμμέναι μόνον κεφαλαὶ μετὰ ἢ ἄνευ λαιμοῦ, διότι ἄνω ἐν τῷ μέσῳ ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς εἶναι ἀναγεγλυμμένη ἑτέρα κεφαλὴ μικροτέρα νεανικῆς μορφῆς ἄνευ λαιμοῦ, τοῦθ' ὅπερ εἶναι πρωτοφανές, διότι ἐν οὐδεμιᾷ στήλῃ ἐπιτυμβίῳ ἐκ Θεσσαλίας δὲν ἀπαντῶσι τρεῖς κεφαλαί, ὡς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ στήλῃ.

Εἰκ. 5. Ἐπιτύμβιος Ρωμαϊκῶν χρόνων στήλη ἐκ τῆς συνοικίας Σάλια Λαρίσης.

Ἕνεκα δὲ τῆς ἀποκρούσεως τῆς στήλης εὐθὺς μετὰ τοὺς πώγωνας τῶν κεφαλῶν δὲν **ἐσώθη** ἡ ἐπιγραφή. Ἡ στήλη εὑρέθη τῷ 1931 καὶ ἐκομίσθη εἰς τὴν ἐν Λαρίσῃ συλλογὴν (ὕψ. 0,42. πλάτ. 0,43. πάχ. 0,08).

4. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΡΑΝΝΩΝΟΣ

Μετηνέχθησαν εἰς τὴν ἐν Λαρίσῃ συλλογὴν αἱ κάτωθι ἐπιγραφαὶ ἐκ **τοῦ** χωρίου Νεμπεγλέρ:

1. Στήλη ἐλαφρῶς ἀετωματοῦχος λευκοῦ μαρμάρου ἐντελής, (ὕψ. 0,44. πλάτ. 0,58. πάχ. 0,04. γραμ. ὕψ. 0,91):

ΡΑΝΑΠΕΡΤΑΣΚΟΡΑΣΤΟΥΕΥ . . . ΕΝΟΥΟΝΕΘΕΙΚΑ
Μ ; ΙΝΟΥ

*—[Φ]ανᾶ **πὲρ** τᾶς **κόρας** τοῦ **Εὐ** [. . .] **ένου ὀνεθεικα***
Μ ; ινου (;).

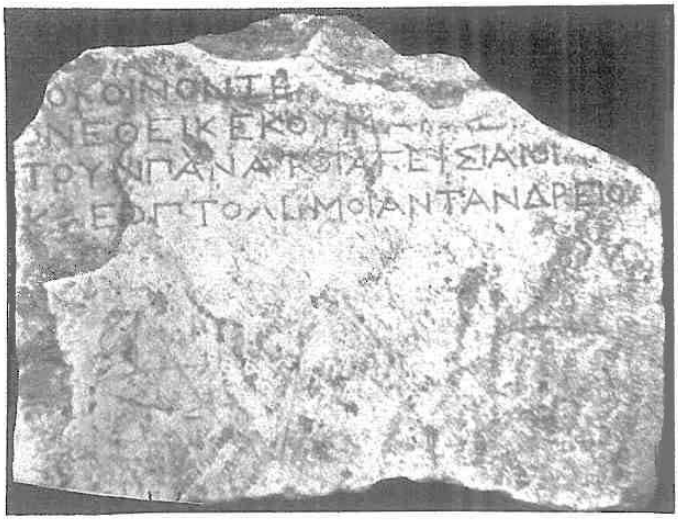
Φανᾶ (;). Εἶναι ὄνομα γνωστὸν κύριον ***Φανᾶς*** ἐκ Θαυμακῶν (IG IX², 216_{10}).

Ἐνταῦθα δὲν λείπει ἐν ἀρχῇ γράμμα τι, ἐπομένως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὄνομα θηλυκὸν ***Φανᾶ,*** κατὰ τὸ ***Δανᾶ*** (IG IX² 581). Εἰς δευτέραν ἐξέτασιν εἶδον ἐν ἀρχῇ: ΩΥ.ΑΕ.Λ.

πὲρ τᾶς κόρας: Πρβλ. ***Georg Fohlen,*** Untersuchungen zum thessalischen Dialekte, Strassburg 1910, 23 καὶ 55 ***πὲρ τοῖ παιδός, πὲρ τοῦν παρεχομένουν.*** σελ. 63 ***εὐξαμένα πὲρ παιδὸς*** (IG IX², 577).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

2. Στήλη ἀποκεκρουμένη ἄνω, κάτω καὶ κατὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν, λευκοῦ μαρμάρου (ὕψ. 0,23. πλάτ. 0,30. πάχ. 0,06. γραμ. ὕψ. 0,015). Γ' π. Χ. αἰών:

Εἰκ. 6. Ἀναθηματικὴ στήλη ἐκ Κραννῶνος.

1 *[Τ]ὸ Κοινὸν Ζε [— — — — — — —]*
ὀνέθεικε Κουμα ⏑ ⏑ — —
3 *τουν Παναίροι Ἀγεισιαῖοι* . ⏑ . — — —
Κ[λ]εοπτολέμοι Ἀντανδρείοι.

Ἐν τῇ προκειμένῃ ἀναθηματικῇ ἐπιγραφῇ ἔχομεν Κοινὸν Ζε [———], τὸ ὁποῖον δυστυχῶς λείπει ἐξ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου.

Στίχ. 2. *ὀνέθεικε* = ἀνέθηκε. Πρβλ. ***G. Fohlen,*** Untersuchungen zum thessalischen Dialekte, Strassburg 1910, σελ. 63.

Τὸ ὄνομα ΚΟΥΜΑΙ⏑Ι εἶναι ἐλλιπὲς ἐξ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου.

Στίχ. 3. ΤΟΥΝ κατάληξις γενικῆς πληθυντικῆς = τῶν.

ΠΑΝΑΙΡΟΙ. Εἶναι γνωστὸν ὄνομα ἐξ ἐπιγραφῆς, περὶ οὗ ἀμφιβάλλει ὁ Kern, ***Πάναιρος*** (πρβλ. GI IX² 247 Φαρσάλου).

Περὶ τῆς καταλήξεως τῆς γενικῆς εἰς ***-οι*** πρβλ. ***Fohlen,*** ὡς ἄνω, σελ. 60.

3. Στήλη λευκοῦ μαρμάρου ἀετωματοῦχος ἀποκεκρουμένη κατὰ τὸ ἥμισυ ἀριστερὰ λοξῶς ἐκ Νεμπεγλὲρ (ὕψ. 0,43. πλάτ. ἄνω 26. πλάτ. κάτω 0,19. πάχ. 0,04. γραμ. ὕψ. 0,01):

ΛΥΚΙΝΟΥ *Λυκίνου.*

Λυκῖνος ὄνομα γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν Λαρίσης (IG IX² 517$_{56, 63, 49, 77}$).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

5. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΓΟΝΝΟΥ

Ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων ***Γόννου*** ἀνεῦρεν ἐν τῷ χωρίῳ Γόννῳ (Δερελὶ) τὰς κάτωθι ἐπιγραφάς:

1. Στήλη ἐπιτυμβία λευκοῦ λίθου μετὰ πλουσίου ἀνθεμίου (ὕψ. 0,60. πλάτ. 0,50. πάχ. 0,20). Γ΄ αἰὼν π. Χ.

ΑΡΙΣΤΙΠΠΟϹ
ΜΕΝΕΛΑΟΥ

Ἀρίστιππος
Μενελάου.

2. Βωμίσκος λευκοῦ μαρμάρου μετὰ γείσου ἄνω καὶ κάτω, τετράπλευρος φέρων ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν Ρωμαϊκῶν χρόνων:

1 ΑΜΩΙϹ
ΡΗΤϹΥCACA
3 ΑΝϹΘΗΚϹ
ΛΑΟΥΧΟΥ
ΤΟΔϹΥΤΗ

1 *Ἀμὼ ἱε-*
ρητεύσασα
3 *ἀνέθηκε*
Λαούχου
Τοδευτη.

Ὄνομα ***Ἄμων Θεσσαλοῦ*** εἶναι γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς Μελιτείας (IG IX^2 206, β_4). ***Ἀμὼ*** θηλυκὸν ὄνομα νῦν τὸ πρῶτον γνωρίζεται.

Στίχ. 4. — ΛΑΟΥΧΟΥ. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐντελής, μηδὲν ἐλλείποντος ἐκ τοῦ λίθου· ἡ δὲ ἀνάγνωσις αὐτῆς βεβαιοῦται ἔκ τε τοῦ λίθου καὶ τοῦ ἐκτύπου. Ἡ δὲ λέξις ΛΑΟΥΧΟΥ μοὶ εἶναι ἄγνωστος ἄλλοθεν. Ὄνομα κύριον ***Λάοχος*** ἐν ἀνεκδότῳ ἐπιγραφῇ Λαρίσης

Στίχ. 5. — ΤΟΔΕΥΤΗ. Ἡ ἀνάγνωσις βεβαιοῦται ἔκ τε τοῦ λίθου καὶ τοῦ ἐκτύπου, ἡ δὲ λέξις ἄγνωστος ἄλλοθεν.

6. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΟΡΜΕΝΙΟΥ Ἢ ΕΥΫΔΡΙΟΥ;

1. Χωρίον ***Πολυνέρι*** (Σεμικλὶ) τῆς ἐπαρχίας Φαρσάλων. Ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων Φερῶν παριστάμενος εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς κατ᾽ Ἰούνιον τοῦ 1931 ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Πολυνέρι (Σεμικλὶ) λόφου ***Κτοῦρι*** ἀνεῦρεν ἔν τινι οἰκίᾳ τοῦ χωρίου Σεμικλὶ λίθον μέγαν, λευκοῦ μαρμάρου, ἡμικυλινδρικόν, φέροντα ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τοῦ κυλίνδρου ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ἐντὸς ἐκτύπου πλαισίου. Ὁ λίθος εἶναι ἀποκεκρουμένος ἄνω καὶ κάτω. Ἐκομίσθη δὲ εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου (ὕψ. 0,58. πλάτ. 0,55. πάχ. 0,33. γραμ. ὕψ. 0,30) (Εἰκ. 4):

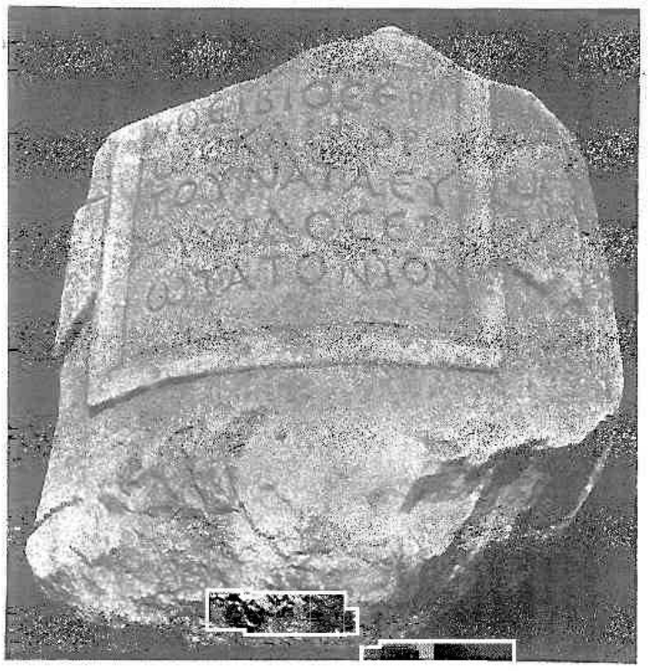
1 ΛΟϹΙΒΙΟϹ ϹΡ
ΩϹ ΚΑΙΦΟΡ
3 ΤΟΥΝΑΤΑϹΥ
ΤΥΧΙΔΟϹ ϹΡ
ΩΤΑΤΟΝΥΟΝ

1 ΛΟϹΙΒΙΟϹ *Ἑρ-*
ως καὶ Φορ-
3 *τουνάτα Εὐ-*
τυχίδος Ἑρ-
ωτα τὸν υἱόν.

Στίχ. 1. — ΛΟϹΙΒΙΟϹ. Ἡ ἀνάγνωσις βεβαιοῦται ἐπὶ τοῦ λίθου, μηδεμίαν φθορὰν ἐχούσης τῆς ἐπιγραφῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Ὁ λόφος Κτοῦρι ὡς ἀρχαιολογικὸς τόπος εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τοῦ ***Heuzey***. Ὁ λόφος οὗτος κεῖται τρεῖς ὥρας πρὸς δυσμὰς τῶν Φαρσάλων μεταξὺ τῶν χωρίων Πολυνέρι (Σεμικλὶ) καὶ Λασποχωρίου· ἐκ δὲ τῶν προπόδων αὐτοῦ ἀναβλύζει σπουδαία πηγὴ ὕδατος· ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ εἶναι ἐρείπια ἀκροπόλεως ἐκ κυκλωπείων τειχῶν. Ἐκ δὲ τῶν προπόδων τοῦ λόφου τούτου ἀναβλύζουσι κατὰ Σράβωνα (Θ΄ 432) δύο πηγαί, ἡ Μεσηΐς καὶ ἡ Ὑπέρεια, διάφορος τῆς Ὑπερείας τῶν Φερῶν. Ὁ Heuzey λοιπὸν ἀνεγνώρισε τὰ ἐπὶ τοῦ λόφου Κτοῦρι ἐρείπια ὡς τὰ τοῦ Ὁμηρικοῦ Ὀρμενίου, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι μετὰ τῶν νεμομένων τὰς ὄχθας τῆς Ὑπερείας συνεξεστράτευσαν ὑπὸ τῶν Εὐρύπυλον κατὰ τῆς Τροίας (Στράβ. Θ΄ 435, 20).

Εἰκ. 7. Ἐπιτύμ. στήλη Ρωμ. χρόνων ἐξ Εὐυδρίου (!) χωρ. Σιμικλί.

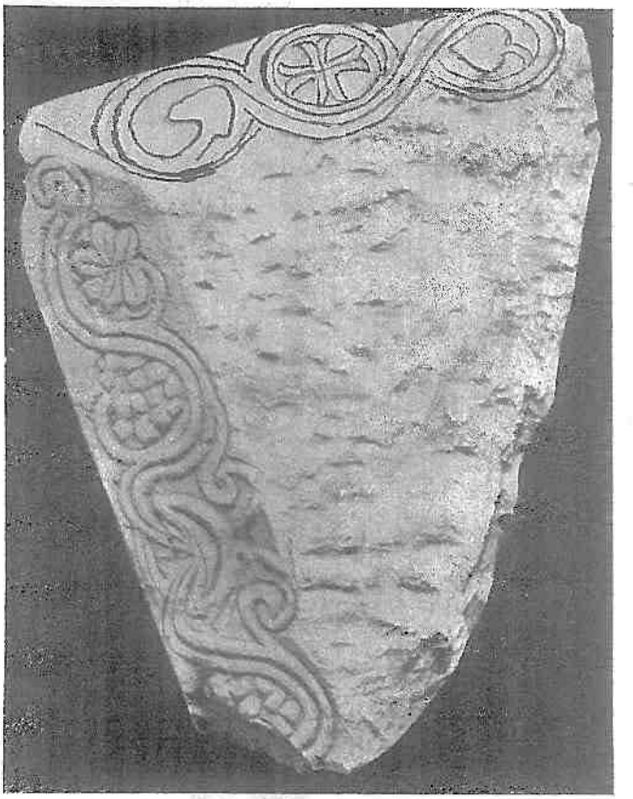
Ὁ δὲ ***Stählin***, Hellenische Thessalien, Stuttgart 1924, σελ. 143, δέχεται ἐπὶ τοῦ Κτοῦρι τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀρχαίου Εὐϋδρίου. Ἡμεῖς ὅμως τὴν μὲν θέσιν τοὐ Εὐϋδρίου ὑπεθέσαμεν εἰς τὸ χωρίων Δρίσκολι τῶν Φαρσάλων, μίαν ὥραν πρὸς βορρᾶν τοῦ λόφου Κτοῦρι, ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ χωρίου λόφου, ἔνθα παρατηροῦνται ἐρείπια ἀρχαίων τειχῶν, δύο τάφοι ἀλλεπάλληλοι λαξευτοὶ ἐν τῷ βράχῳ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου καὶ ἀνεύρομεν ἐπιγραφὰς ἐπιτυμβίους ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἀνάγλυψον ἀναθηματικὸν ἐξ 9 μορφῶν, ἅτινα ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ *Δελτίῳ* τῆς ἐν Ἀλμυρῷ Φιλαρχαίου Ἑταιρ. «Ὄθρυος» (τεῦχ. Ζ΄, 1911 σελ. 46-49. 50-52 καὶ 55-58, ἀριθ. 2, 3 καὶ 4. Πρβλ. εἰκόνα ἀναγλύφου ἐν *Δελτίῳ* Φιλαρχαίου Ἑταιρ. «Ὄθρυος» Ζ΄, 1911, σελ. 50 καὶ ***Fr. Stählin*** ἐν Photographische Einzelaufnahmen Antiker Sculpturen, ἔκδ. Paul Arndt und Georg Lippold, Serie XII Bruckmann,

Εἰκ. 8. Θωράκιον παλαιοχριστιανικὸν ἐκ τῆς συνοικίας Σάλια Λαρίσης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

München 1931, σελ. 47-48, ἀριθ. 3401). Ἐπειδὴ δὲ τῷ 1930 τυχαίως ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 11 ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ καὶ ἓν χαλκοῦν ἀρχαϊκῶν ἀγαλμάτιον Κούρου νεαροῦ γυμνοῦ ἐν ὀρθίᾳ στάσει, ὑψοῦντος τὴν δεξιὰν καὶ κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς μικρὸν ὄφιν, ὕψους 0,30 περίπου τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, εἰς τοὺς ἀγροὺς τοῦ χωρίου Πολυνέρι (Σεμικλι), εἶναι βέβαιον ὅτι παρὰ τὸ Κτοῦρι ἔκειτο παναρχαία τις πόλις, ἥτις κατῳκήθη μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἐὰν δὲ ἐνταῦθα πρέπῃ νὰ ζητηθῇ ἡ θέσις τοῦ Ὁμηρικοῦ Ὀρμενίου ἢ τοῦ Εὐϋδρίου, τοῦτο θ' ἀποδειχθῇ ἐξ ἀνασκαφῶν, ὧν ἤρξατο ἐφέτος ἡ Γαλλικὴ ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ διὰ τοῦ κ. Bequignon.

Εἰκ. 9. Ἐπίθημα παραστάδος παλαιοχριστιανικοῦ ἐκ χ. Κολαξίζ Φαρσάλων (Σκοτούσης).

7. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ

1. Ὁ φύλαξ Λαρίσης ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ συνοικίᾳ «Σάλια» τῆς Λαρίσης τεμάχιον θωρακίου παλαιοχριστιανικοῦ ἀποκεκρουμένου καθ' ὅλας τὰς πλευράς ***(Εἰκ. 8).*** Παρίσταται δὲ ἐν αὐτῷ ἐν ἀναγλύφῳ ἀετὸς βλέπων ἀριστερὰ μετ' ἀνοικτῶν πτερύγων τοῦ ὁποίου λείπουσιν οἱ πόδες καὶ ἡ οὐρὰ ἐξ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου, σωθέντος μόνον μέρους τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Περιβάλλει δὲ τὸν ἀετὸν πλούσιος φυτικὸς διάκοσμος. Ἐργασία ἐπιμεμελημένη τοῦ Ε΄ μ.Χ. αἰῶνος (ὕψ. 0,34. πλ. 0,45. πάχ. 0,08).

2. Ἐν τῷ χωρίῳ Κολαξίζ τῆς Σκυτούσης τῶν Φαρσάλων ἀνευρέθη καὶ τεμάχιον ἐπιθήματος παλαιοχριστιανικοῦ ἀποκεκρουμένον λοξῶς δεξιά, ὥστε νὰ λείπουν οἱ δύο πλευραὶ δεξιὰ καὶ κάτω ἀπὸ τῶν δύο γωνιῶν ***(Εἰκ. 9).*** Ὁ λίθος ἦτο τετράγωνος καὶ ἦτο ἐπίθημα τετραπλεύρου παραστάδος παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ. Ἔχει μῆκος 0,56 καὶ πλάτος 0,46 καὶ φέρει κατὰ τὰς σῳζομένας λοξοτμήτους πλευρὰς τοῦ πάχους ἐξελισσομένας κατὰ μῆκος ἕλικας ἀπολῃγούσας εἰς σταφυλὰς καὶ φύλλα ἐν εἴδει ῥοδάκων κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ πάχους καὶ κατὰ τὴν ἑτέραν ὁμοίαν πλευρὰν ὁμοίως ἕλικας περικλειούσας ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν ἰσοσκελῆ μετὰ πεπλατυσμένων τῶν ἄκρων τῶν κεραιῶν καὶ ἀπολῃγούσας κατὰ τὰ πλάγια εἰς φύλλα καρδιόσχημα κισσοῦ.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ πλευρὰ τοῦ μήκους λείπει ἐν μέρει κατὰ τὴν κάτω γωνίαν ἐξ ἀποκρούσεως· διότι ἐνῷ αἱ ἕλικες ἄρχονται ἐν τῷ μέσῳ ἐκφυόμεναι ἐξ ἐσχηματοποιημένου ἀμφορίσκου καὶ ἐξελισσόμεναι περικλείουσιν ἑκατέρωθεν τοῦ ἀμφορίσκου σταφυλάς, ἡ τοῦ κάτω ἄκρου ἕλιξ λείπει ἡ περικλείουσα ἐξάφυλον ῥόδακα, ὡς ἡ τοῦ ἄνω ἄκρου.

Τὸ ἐπίθημα τοῦτο ἔχει σῳζόμενον μῆκος 0,56 πλάτος 0,46 καὶ πάχος 0,11. Ἀνάγεται δὲ εἰς τὸν Ε΄ ἢ Ϝ΄ μ.Χ. αἰῶνα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΑΙ ΘΑΛΑΣΣΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΟΜΥΚΗΝΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ[1]

ὑπο ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ

Ἡ ἔρευνα τῶν διαφόρων θαλασσογραφικῶν παραστάσεων καὶ γενικώτερον τοῦ ὕδατος ἐν τῇ Κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ προσλαμβάνει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς τέχνης ταύτης. Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς Κρητομυκηναϊκῆς τέχνης εἶναι, ὅτι ἀποφεύγουσα τὰς αὐστηρῶς στερεοτύπους μεθόδους τοῦ αἰγυπτιακοῦ καὶ βαβυλωνιακοῦ πολιτισμοῦ, ἀναζητεῖ νέας ὁδοὺς ἐκφράσεως καὶ ἀσμενίζει πολλάκις εἰς τὰ τολμηρότερα τῶν θεμάτων. Οὐχ ἧττον ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Κρητομυκηναῖοι ἦσαν ὁ κατ' ἐξοχὴν ναυτικὸς λαὸς τῆς προϊστορικῆς Μεσογείου. Πλὴν τούτου, ἕνεκα τοῦ γεωγραφικοῦ καταμερισμοῦ τῶν παραλίων καὶ τοῦ πλήθους τῶν νήσων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου (γνωστὸν ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι μία τῶν μᾶλλον ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιβρεχομένων χωρῶν τῆς γῆς), οἱ κάτοικοι ἀναγκαστικῶς ἀπέβλεπον πρὸς τὴν θάλασσαν ὡς πρὸς μίαν τῶν πρωτίστων πηγῶν οὐ μόνον ὑλικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύσεως, ἔτι δὲ καὶ θρησκευτικῆς τοιαύτης. Οὕτως ἑρμηνεύονται δύο θεμελιώδη φαινόμενα, πρῶτον ἡ ἀξιοσημείωτος συνάφεια τῆς θρησκείας των πρὸς τὴν θάλασσαν, δεύτερον ἡ ἰδιαιτέρα ἀγάπη, μεθ' ἧς ἡ τέχνη των παρέστησε τὴν χλωρίδα καὶ πανίσκην τοῦ βασιλείου τῶν ὑδάτων[2]. Τὰ ἀνωτέρω, ἐννοεῖται, ἀφορῶσι πρωτίστως καὶ κυρίως εἰς τὸν μινωϊκὸν πολιτισμόν, οὐχὶ δὲ πάντοτε καὶ εἰς τὸν μυκηναϊκόν.

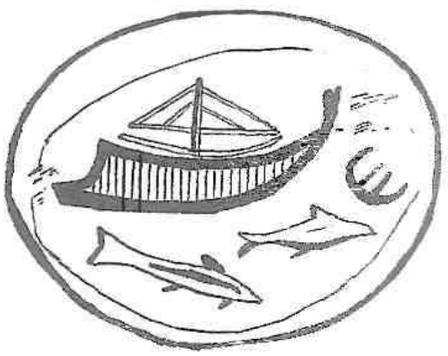
1 Ἡ παρουσα μελέτη ἀποτελει τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς μεγαλυτέρας ἐργασίας «Ἡ ἀρχαία θαλασσογραφία», ἥτις ὑπεβλήθη ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ κατὰ τὸ ἔτος 1925. Τὴν παρακίνησιν πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐργασίας ταύτης, ὡς καὶ σημαντικὴν βοήθειαν διαρκούσης τῆς ἐρεύνης μου, ὀφείλω εἰς τὸν τότε προϊστάμενόν μου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ, καθηγητὴν κ. Γεώργιον Οἰκονόμον, πρὸς ὃν ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν ζωηρὰς εὐχαριστίας. Ἡ διατριβὴ ἐκείνη ἐρευνᾷ τοὺς τρόπους παραστάσεως τοῦ ὕδατος καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ὄγκον καὶ διὰ τὴν ἀπαιτουμένην ἐπεξεργασίαν δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ δημοσίευσις ὁλοκλήρου τῆς πραγματείας. Τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον πρῶτον κεφάλαιον ἦτο ἕτοιμον πρὸς ἐκτύπωσιν ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 1927, ἀλλὰ πολλαπλῆς φύσεως κωλύματα ἐπεβράδυναν τὴν ἐμφάνισίν του μέχρι σήμερον. Ὅπως καὶ ὅπου ἦτο δυνατόν, προστίθενται κατὰ τὴν παροῦσαν ἐκτύπωσιν νεώτερα πορίσματα.

2 Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα πρβλ. Sir A. Evans, Palace of Minos 1, 519 ἑξ. καὶ τοὺς ἑπομένους τόμους passim, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ἐξαίρεται καὶ ἡ ναυτικὴ φύσις τῆς μεγάλης μινωϊκῆς θεότητος ὡς δεσποίνης τῶν ὑδάτων. Ἤδη ἐν τῇ νεολιθικῇ ἐποχῇ σχετίζεται τὸ θεῖον πρὸς τὴν θάλασσαν, διότι ἐν Φαιστῷ εὑρέθη εἰδώλιον ὁμοῦ μετὰ ὀστρέων τοῦ εἴδους pectunculus. Τοιούτων καὶ παντοίων ἄλλων κογχυλίων μεγάλαι ποσότητες εὑρέθησαν καὶ εἰς τὰ ἱερὰ θησαυροφυλάκια τῆς Κνωσοῦ, δι' ὧν ἐπεστρώνοντο οἱ βωμοί. Ἡ ἐκ φαγετιανῆς σύνθεσις θαλασσίων ὄντων, ἥτις φαίνεται ὅτι δίκην ζωφόρου ἐκόσμει τὸν βωμόν, εἶναι μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις, ὅτι ἡ θεότης εὕρισκε τέρψιν, ὡς βραδύτερον ἡ Ἀμφιτρίτη καὶ αἱ Νηρηίδες καὶ ὁ Ποσειδῶν, εἰς τὴν γειτονίαν θαλασσίων ὄντων. Μεταξὺ τῶν ὄντων τούτων εὑρίσκονται καὶ δύο δακτυλόπτεροι ἰχθύες (exocoetus volitans), οἵτινες ἀποτελοῦσι συνηθέστατον θέμα παραστάσεως διὰ τὴν τέχνην. (Τοιχογραφία Φυλακωπῆς, ἐγχειρίδιον Βαφειοῦ, πολλοὶ γλυπτοὶ λίθοι, ὀστέϊνα παραδείγματα ἐκ Μυκηνῶν). Δὲν εἶναι διόλου ἀπίθανον ὁ περίεργος οὗτος ἰχθύς, ὅστις μετέχει καὶ τῶν ἰδιοτήτων πτηνοῦ, νὰ ἦτο ἰδιαίτερον σύμβολον τῆς θεότητος, ὡς βραδύτερον τοῦ Ποσειδῶνος ὁ δελφίν. Ὁ λαὸς ὀνομάζει σήμερον τοὺς ἰχθῦς τούτους χελιδονόψαρα, ὄνομα ἀκριβῶς ἀντίστοιχον πρὸς ἐκεῖνο, δι' οὗ οἱ Χαλδαῖοι κατὰ τὰ σχόλια εἰς Ἄρατον (στ. 24, 2) ἐκάλουν τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Βορείου ἰχθύος. Μνημονευτέον τέλος ἐνταῦθα καὶ τοῦ μεγάλου χρυσοῦ δαλτυλοπτέρου μετὰ περιέργων ἐπ' αὐτοῦ παραστάσεων ἐκ τοῦ περιφήμου εὑρήματος του Wettersfelde (πρβλ. τελευταίως A. Anz. 1925, 14 ἑξ.). Χρονογραφικῶς μόνον ἀναφέρω τὰς ἐρεύνας τοῦ Houssay ἐν Rev. Arch. 1895 - 97 περὶ τοῦ φυτικοῦ διακόσμου τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων, αἵτινες τὸν ἤγαγον εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ μυκηναϊκοὶ λαοὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Πραγματικὰς θαλασσογραφίας συναντῶμεν ἐν τῇ μινωϊκῇ τέχνῃ ἀπὸ τῆς ΜΜ ἐποχῆς καὶ ἐφεξῆς τόσον ἐπὶ τοιχογραφιῶν, ὅσον ἐπὶ ἀγγείων καὶ σφραγίδων. Ἀλλ' ἤδη κατὰ τὸ τέλος τῆς ΠΜ ἐποχῆς ἐμφανίζονται ἔργα, ὡς ἡ ἐκ Πλατάνου ἐλεφαντίνη σφραγὶς μετὰ πλοίου καὶ ἰχθύων[1], δεικνύοντα ὅτι ὁ τεχνίτης ἐπεζήτει δι' ὧν διέθετε μέσων τὴν παράστασιν ἐνιαίας θαλασσογραφικῆς σκηνῆς. (Ἴδ. κατωτ.). Τέλος εἰς ἔργα, ὡς ἡ ἐκ φαγεντιανῆς σύνθεσις («Town Mosaic») ἢ τὸ ἀργυροῦν ῥυτὸν ἐκ τοῦ 4ου τάφου Μυκηνῶν ἔχομεν τὴν παράστασιν τῆς θαλάσσης ὡς στοιχεῖον πολυπλοκωτέρας συνθέσεως. Πάσας ταύτας τὰς παραστάσεις διαιροῦμεν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας: 1) Εἰς τὰς μὴ εἰκονιζούσας τὸ ὕδωρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ 2) εἰς τὰς παριστώσας τοῦτο καθ' ἕνα οἱονδήποτε τρόπον.

1. Ἀπουσία τοῦ ὕδατος. Εἰς τὰ πρώιμα ἀκόμη ἔργα, ἰδίως εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ΠΜ σφραγίδων, εἰκονίζονται πολλάκις πλοῖα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ εἶναι εἰς ἄλλας μὲν περιπτώσεις θέματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, εἰς ἄλλας ὅμως νὰ ἀποτελῶσι στοιχεῖον θαλασσογραφικῆς συνθέσεως. Ἡ δευτέρα περίπτωσις ὑπόκειται ἀσφαλῶς ἐν τῇ παραστάσει τῆς ΠΜ ἐλεφαντίνης σφραγίδος ἐκ Πλατάνου ***(εἰκ. 1)***. Ἐνταῦθα εἰκονίζονται ὑπὸ τὸ πλοῖον δύο ἰχθύες, ἑπομένως ὁ τεχνίτης παρέστησε τὸ πλοῖον οὐχὶ καθ' ἑαυτὸ ὡς θέμα, ἀλλ' ὡς εὑρισκόμενον ἐντὸς τοῦ ὕδατος, οὗ τὴν παρουσίαν συμβολίζουσιν οἱ ἐπὶ τούτῳ τεθέντες ἰχθύες. Περὶ τούτου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, διότι ὁ ἰχθύς, χρησιμοποιούμενος ἵνα δηλώσῃ καλύτερον τὸ ὕδωρ, ἀδιάφορον ἂν τοῦτο παρίσταται ἢ οὐ ἐπὶ τῆς παραστάσεως, ἀποτελεῖ ἓν τῶν περιεργοτάτων καὶ χαρακτηριστικωτάτων φαινομένων διὰ πάντα πολιτισμὸν καὶ πᾶσαν ἐποχήν. Οὕτω συναντᾶται ἐν πάσῃ περιόδῳ τῶν μακροχρονίων πολιτισμῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ Μεσοποταμίας, ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς κρητομυκηναϊκῆς, ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς τέχνης, ἀνευρίσκεται ἔτι εἰς τὰ ἔργα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν εἰκονογραφιῶν τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος καὶ διατηρεῖται μέχρι σήμερον εἰς τὴν λαϊκὴν

Εἰκ. 1. Πρωτομινωϊκὴ σφραγίς. Πλάτανος.

εἶχον λίαν ἀκριβεῖς γνώσεις περὶ τοῦ ποιοῦ τῶν διαφόρων φυτῶν. Ἐπηκολούθησεν ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ (1899, 1, 341) ἄρθρον του Constantin «Le mythe du chene marin», καθ' ὃ πολλαὶ περίεργοι σκηναὶ ὑστερομυκηναϊκῶν ἀγγείων ὑποτίθενται ἐκτυλισσόμεναι εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Ὡς συμπέρασμα ἐξάγεται ὅτι ἡ λατρεία τῆς θαλάσσης θὰ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς ἡμετέρους προγόνους συνεπείᾳ μεγάλου τινὸς κατακλυσμοῦ, ὅστις θὰ ἀφῆκε φοβερὰν ἀνάμνησιν εἰς τὰς ἐπιούσας γενεάς. Ἡ ἀξία τῶν παρατηρήσεων τῶν ἀνωτέρω ἄρθρων ἐλαττοῦται ἢ καὶ μηδενίζεται ἐντελῶς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι πολλὰς μορφὰς ἐκ τῶν ταυτισθέντων δῆθεν θαλασσίων φυτῶν γνωρίζομεν σήμερον ὡς τὸ τελευταῖον στάδιον ἐκφυλισμοῦ διαφόρων ἄλλων φυτικῶν, ἔτι δὲ καὶ ζωϊκῶν τύπων. Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι τοὐλάχιστον ὁ πολύπους, τὸ συνηθέστατον τοῦτο θέμα τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης, εἶχεν ἐνίοτε θρησκευτικὴν σημασίαν. Περὶ τούτου κατωτέρω.

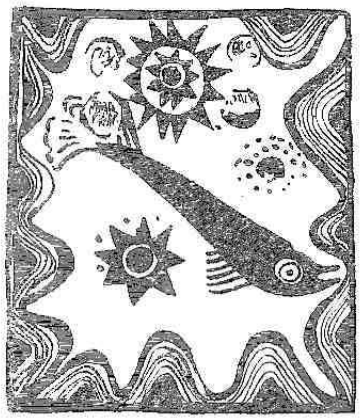
Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ζήτημα, τὴν περίεργον καὶ σχεδὸν μοναδικὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης ἀναζήτησιν μοτίβων ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης, σημειωτέον τὴν γνώμην τοῦ Val. Müller (Jahrb. d. Inst. 1925, 89), ὅστις θεωρεῖ τὴν πρὸς τὰ θαλάσσια ὄντα προτίμησιν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς εὐκόλου ἀπεικονίσεως. Τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ὀρθόν. Πλὴν τοῦ ὅτι ὁ πολύπους ἢ ὡρισμένα ὄστρεα δὲν εἶναι διόλου εὐκολώτερα ἄλλων θεμάτων εἰς τὴν παράστασιν, εἶναι καὶ κάπως δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν ὅτι μία τέχνη κατέφυγεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ἵνα ἀναζητήσῃ μοτίβα. Πολλῷ μᾶλλον θρησκευτικοὶ λόγοι συνδυαζόμενοι πρὸς τὰς κλίσεις λαοῦ κατ' ἐξοχὴν ναυτικοῦ, ὡς ἦσαν οἱ Κρῆτες, ἔδωκαν τὴν περίεργον ἐκείνην ὥθησιν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν τύπων ἐν τῇ τέχνῃ.

1 Xanthudidis, Vaulted Tombs of Mesara πίν. 14, 1097. Evans, Palace κλπ. 1, 120, εἰκ. 87, 7. 2, 239, εἰκ. 136α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τέχνην, ἀποδεικνυόμενος οὕτω ἓν τῶν αἰωνοβίων λαϊκῶν μοτίβων, τὸ ὁποῖον ἐπιζῇ πέντε καὶ πλέον χιλιετηρίδας[1].

Ἐπὶ μιᾶς ἄλλης σφραγῖδος συγχρόνου πρὸς τὴν προηγουμένην, ἥτις εἰκονίζει δύο πλοῖα τὸ ἓν ὑπὲρ τὸ ἄλλο[2], φαίνεται πιθανώτερον ὅτι τὰ πλοῖα εἰκονίζονται καθ' ἑαυτά, ἄνευ συναφείας πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ κείμενα ἐπὶ τοῦ «οὐδετέρου» ἐδάφους[3]. Ἀναλόγους παραστάσεις ἑπομένως δὲν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς θαλασσογραφίας, ἂν καὶ ὑπάρχει πλῆθος τοιούτων ἐπὶ ΜΜ καὶ ΥΜ ἔργων, ὅπου ἰχθύες καὶ ἄλλα θαλάσσια ὄντα παριστάνονται. Δυνατὸν πάντα ταῦτα νὰ εἶναι κοσμηματικοὶ τύποι. Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις ὡρισμέναι παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς θαλασσογραφικαὶ ἕνεκα τῆς συνθέσεώς των. Τοιοῦτον εἶναι τὸ ΜΜ ἐκ Κνωσοῦ σφράγισμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἰχθὺς ἐν τῷ μέσῳ διαβρώτων θαλασσίων βράχων παριστάνεται συλλαμβάνων πολύποδα[4]. Ἂν τὸ ὕδωρ ἔμεινεν ἀπαράστητον, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὸ δύσκολον τῆς ἀποδόσεως τοῦ ὑγροῦ στοιχείου[5]. Ὁμοίως «σύνθεσιν» οὐχὶ δὲ παράθεσιν ἁπλῶν θεμάτων, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἐπὶ τεμαχίου ΜΜ ἀγγείου ἐκ Κνωσοῦ[6], ὅπου ὁ τεχνίτης ὁμοῦ μετὰ τῶν ἰχθύων ἐζωγράφησε σπόγγους καὶ κοράλλια[7]. Μία ἄλλη ὁμοία περίπτωσις (ἵνα ἀναφέρωμεν τοιαύτην καὶ ἐκ τῆς τελευταίας περιόδου τῆς μινωϊκῆς ἐποχῆς) εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς λάρνακος τοῦ Παλαικάστρου *(εἰκ. 2)*[8]. Ἐνταῦθα οὐ μόνον εἰκονίζονται τὰ πτερύγια καὶ ἡ οὐρὰ τοῦ ἰχθύος ἀνοικτά, γεγονὸς ὅπερ προϋποθέτει ζωηρὰν κίνησιν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἰχθὺς οὗτος (δελφὶν ἐν σχηματοποιήσει) παρίσταται ἀνεστραμμένος, μετὰ τῆς κοιλίας δηλ. πρὸς τὰ ἄνω, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ἰχθὺν σκιρτῶντα ἐντὸς τοῦ ὕδατος[9]. Τὸ θαλάσσιον περι-

Εἰκ. 2. Ἐκ λάρνακος Παλαικάστρου.

1 Ἀναλόγου παλαιότητος καὶ διαρκείας τύπος εἶναι, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, καὶ ἡ σπεῖρα πρὸς δήλωσιν τοῦ ὑδατος.

2 Evans, Palace κλπ. 2, 239, εἰκ. 136 β.

3 Ὁ Val. Müller εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐργασίαν τοῦ (Kretisch - mykenische Studien I, Die kretische Raumdarstellung ἐν Jahrb. d. Inst. 1925) φρονεῖ ὅτι οὐδέποτε λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ δηλοῦται τὸ ἔδαφος. Κατ' αὐτὸν πλοῖα, ζῶα κλπ. ἀντικείμενα οὐδέποτε εἰκονίζονται εἰς σχέσιν βάθους πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ κεῖνται ἐπὶ ἑνὸς «ὁμοιομόρφως εὐρέος, πρὸς τὸν θεατὴν παραλλήλου ἐπιπέδου». Οὕτως ὁ Müller ἀρνεῖται νὰ θεωρήσῃ φέροντα ἐνιαίαν παράστασιν ἔργα ὡς τὸν πίθον τῆς Παχυάμμου (κατωτέρω εἰκ. 4) ἢ ἔτι καὶ τὸ ἀργυροῦν ῥυτὸν τῶν Μυκηνῶν μετὰ τῆς «πολιορκουμένης» πόλεως. Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὰ μᾶλλον ἀρχέγονα ἔργα πολλάκις ὁ τεχνίτης θὰ ἐφαντάσθη ἐν τῇ διανοίᾳ του τὸ ἓν ἐκ τῶν ἀντικειμένων τῆς παραστάσεώς του εἰς σχέσιν βάθους πρὸς τὸ ἕτερον, ἀδιάφορον πῶς ἡ τέχνη του ἠδυνήθη νὰ τὰ παραστήσῃ. Σκαλίζων ὁ ΜΜ σφραγιδογλύφος τὴν σφραγῖδα κατωτέρω εἰκ. 3α δὲν ἐφαντάζετο βεβαίως τὸ ῥυάκιον τρέχον εἰς τὸν ἀέρα ὑπὲρ τὴν δορκάδα, ἀλλ' ὄπισθεν ταύτης εἰς τὸ βάθος. Ἑπομένως οὔτε τὸ ἔδαφος εἶναι «οὐδέτερον» οὔτε τὸ ἐνιαῖον τῆς παραστάσεως δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν.

4 Evans, Palace κλπ. 1 273 εἰκ. 202 b.

5 Κατὰ τὸν Müller ἔ. ἀ. τὰ στοιχεῖα: «Ἰχθὺς» καὶ «Πλήρης σκοπέλων θάλασσα» ἔχουσι τεθῇ χωριστὰ ἐπὶ τῆς «οὐδετέρας» ἐπιφανείας.

6 Palace 1 εἰκ. 131 b.

7 Ἀξιοσημείωτον ὡς πρὸς τὴν ἀνωτέρω τονισθεῖσαν σχέσιν τῆς θεότητος πρὸς τὴν θάλασσαν εἶναι, ὅτι καὶ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο φαίνεται νὰ εἶχε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ἰδ. Evans ἔ. ἀ.

8 B S A 8, πίν. 19.

9 Οἱ παίζοντες δελφῖνες ὁσάκις πηδῶσιν ἐκτὸς τοῦ ὕδατος καὶ ἐπαναπίπτουσιν εἶτα εἰς τὴν θάλασσαν ποιοῦσι ποικίλους ἑλιγμοὺς καὶ μάλιστα διαγράφουσι καθέτους κύκλους, εἰς τρόπον ὥστε ἐν δεδομένῃ στιγμῇ εὑρίσκονται ἀνεστραμ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

βάλλον δηλοῦσιν ἔτι ῥοδακοειδῆ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἔχουσιν ἴσως τὴν σημασίαν θαλασσίου ἐχίνου ἐν ἡμικοσμηματικῇ καὶ ἡμιφυσικῇ χρησιμοποιήσει, πρᾶγμα λίαν σύνηθες καὶ αὐτὸ τοῦτο χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν μινωικὴν τέχνην. Ὑπάρχει ἐξ ἀνατολικῆς Κρήτης μία σειρὰ σφραγίδων εἰκονιζουσῶν τὸ αὐτὸ θέμα μέχρι πολλάκις καὶ λεπτομερειῶν[1]. Ἡ σειρὰ αὕτη δεικνύει οὐ μόνον ὅτι οἱ τεχνῖται τῶν διαφόρων τοπικῶν σχολῶν διετήρουν πιστῶς τὰ θέματά των παρὰ τὴν ἰσχυρὰν σχηματοποίησιν, ἀλλὰ καὶ καθιστᾷ καταφανέστερον, ὅτι τὰ ῥοδακοειδῆ κοσμήματα τῆς λάρνακος Παλαικάστρου παριστῶσι θαλασσίους ἐχίνους[2]. Μία ἔτι σπουδαία παράστασις δέον νὰ μνημονευθῇ, ὅπου τὸ ὕδωρ συμβολίζεται, ἥτις καὶ μένει μέχρι τοῦδε ἀρκούντως ἀκατάληπτος: Ἡ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τῶν χρυσῶν δακτυλίων τῆς Τίρυνθος, τοῦ φέροντος πλοῖον μετὰ πολλῶν μορφῶν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ παρ᾽ αὐτὸ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς[3]. Ὑπὸ τὸ περίεργον ἐκεῖνο πλοῖον εἰκονίζονται δύο δελφῖνες καὶ μία τευθίς, ἅτινα μέχρι τοῦδε εἶχον μείνει ἀκατανόητα σημεῖα. Ταῦτα χρησιμεύουσιν ἀποκλειστικῶς ὅπως δηλώσωσι τὴν θάλασσαν[4].

2. Δήλωσις τοῦ ὕδατος. Εἰς τὰς διασωθείσας παραστάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ τεχνίτης ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ αὐτὸ τοῦτο τὸ ὕδωρ, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο διαφόρους τρόπους ἀπεικονίσεως: Ἢ ἐπεζητήθη ἡ κατὰ φύσιν παράστασις τῶν ὑδάτων ἀναλόγως τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν μέσων, ἅτινα ὁ τεχνίτης διέθετεν, ἢ ἐδηλώθησαν ταῦτα κατὰ τρόπον συμβατικόν, τοὐτέστιν ἐχρησιμοποιήθη θέμα, τὸ ὁποῖον εἰς ἄλλας περιστάσεις δηλοῖ ἄλλο πρᾶγμα, ἢ εἶναι ἁπλῶς διακοσμητικὸν θέμα. Τοιαῦτα θέματα εἶναι ἡ σπεῖρα καὶ τὸ λεπιδωτὸν ἢ δικτυωτὸν κόσμημα. Τὰ ὅρια τῶν δύο τούτων μεθόδων συγχέονται πολλάκις, διότι τὸ λεπιδωτὸν ἢ δικτυωτὸν κόσμημα κατήντησε συμβατικὸς τύπος ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως, ἐνῷ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀρχικῶς ἤθελε νὰ δηλώσῃ τὴν κατὰ φύσιν παράστασιν ὡρισμένης καταστάσεως τῆς θαλάσσης.

Ὡς μᾶζα στερουμένη σχήματος, τὸ ὕδωρ ὑπῆρξε δυσκολώτατον νὰ ἀπεικονισθῇ ἐν τῇ τέχνῃ γενικῶς. Μόνον ὁ χρωστὴρ διὰ καταλλήλων χρωμάτων καὶ φωτοσκιάσεως δύναται νὰ μιμηθῇ τελείως τὴν φύσιν τοῦ ὕδατος. Αἱ λοιπαὶ τέχναι μετεχειρίσθησαν πάντοτε καὶ μεταχειρίζονται μέχρι σήμερον μεθόδους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον συμβατικάς. Εἰς τὰς ἰχνογραμένοι. Ὅστις ἔσχε ποτὲ τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσῃ παίζοντας δελφῖνας θὰ συλλογισθῇ ἀμέσως ὅτι καὶ οἱ μινωικοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀγγειογράφοι εἶχον ἀσφαλῶς προσέξει τὸ πρᾶγμα, διότι δὲν θὰ ἦτο ἄλλως δυνατὸν νὰ εἰκονίζωσι πλειστάκις τόσον πιστῶς τὰς κινήσεις τοῦ κατ᾽ ἐξοχὴν φιλοπαίγμονος τούτου κήτους.

1 R. Seager, Mochlos 22 εἰκ. 6. ΑΕ 1907 πίν. 7, 94. Σφραγὶς τοῦ μουσείου Ἡρακλείου ὑπ᾽ ἀριθ. 579.

2 Περὶ παραστάσεως ἐχίνου καὶ ἡλιακοῦ δίσκου εἰς τὰ ἔργα τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης βλέπε νῦν καὶ M. Nilsson, Minoan-Mycenaean Religion 357 ἑξ. Ἡ γνώμη τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ ὅτι τὸ κυματιστὸν περιθώριον τῆς παραστάσεως δηλοῖ τὰ κύματα τῆς θαλάσσης δὲν εἶναι ὀρθή, διότι κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον ταῦτα οὐδέποτε ἀπεικονίζονται ἐν τῇ κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ. Τὸ μοτίβον περιθέει καὶ τὰ ὑπόλοιπα φατνία τῆς λάρνακος, ἂν καὶ ταῦτα φέρουσιν ἀλλοτρίας τῆς θαλάσσης παραστάσεις. Πρόκειται ἁπλῶς περὶ διακοσμητικοῦ πλαισίου ἔχοντος παλαιότερα πρότυπα ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν, τῶν ἐμπιέσεων ἐγχειριδίων κλπ., ὅπου καθ᾽ ὅμοιον τρόπον δηλοῦνται οἱ βράχοι. Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀστεροειδοῦς κοσμήματος τοῦ «ἐχίνου» πρβλ. τελευταίως καὶ ἑτέραν γνώμην, τὴν τοῦ F. Matz, Die frühkretischen Siegel 129.

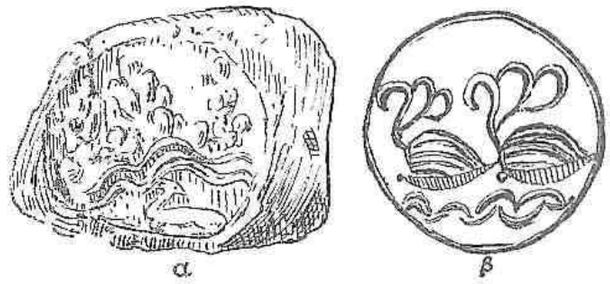
3 Ἀρχ. Δελτ. 2, 1916 Παράρτημα, σ. 16, εἰκ. 2. Evans, Palace κλπ. 2, 245 εἰκ. 142.

4 Περὶ τοῦ δακτυλίου τούτου καὶ τῆς ἐπ᾽ αὐτοῦ περιέργου παραστάσεως πραγματεύομαι ἐκτενῶς εἰς ἄλλην ἐργασίαν περὶ κρητομυκηναϊκοῦ ναυτικοῦ, δημοσιευομένην ἐντὸς ὀλίγου. [Κατὰ τὴν διόρθωσιν τῶν δοκιμίων ἔλαβον, χάρις εἰς τὴν εὐγένειαν τοῦ συγγραφέως, τὴν ἐργασίαν τοῦ κ. Karo, Schatz v. Tiryns (AM 1930). Μετὰ χαρᾶς παρατηρῶ, ὅτι καὶ οὗτος ἀναγνωρίζει νῦν ὑπὸ τὸ πλοῖον «Fisch» καὶ «Tintenfisch».]

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

φικάς, γλυφικὰς ἢ πλαστικὰς παραστάσεις ἡ προσφορωτέρα μέθοδος παραστάσεως τῶν ὑδάτων εἶναι ἡ διὰ λεπτῶν καὶ πυκνῶν γραμμῶν, εὐθειῶν εἴτε καμπύλων εἴτε κυματοειδῶν, ἐχουσῶν πάντοτε γενικὴν διεύθυνσιν ὁριζοντίαν. Τοιοῦτον τρόπον μετεχειρίζοντο κατὰ κανόνα οἱ σκαλισταὶ ἡμιπολυτίμων λίθων κατὰ τὸν 17ον-18ον αἰῶνα[1]. Σήμερον ἐπίσης τὸν αὐτὸν τρόπον μεταχειρίζονται πρὸς ἰχνογραφικὴν δήλωσιν τοῦ ὕδατος, διότι δι' ἀραιώσεως ἢ πυκνώσεως τῶν γραμμιδίων ἐπιτυγχάνονται ἀποτελέσματα τῆς λεγομένης ἰχνογραφικῆς φωτοσκιάσεως.

Ἐν τῇ κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ αἱ ὁριζόντιοι καμπύλαι ἢ κυματοειδεῖς γραμμαὶ εἶναι τρόπος γνωστὸς καὶ συνήθης, οὐχὶ ὅμως καὶ αἱ λεπταὶ πυκναὶ εὐθεῖαι γραμμαί. Ἕν μόνον παράδειγμα ὑπῆρχεν, ἀλλὰ προφανῶς ἀπατηλόν, ὁ χρυσοῦς δακτύλιος τοῦ Μόχλου. Εἰς ὅλας τὰς δημοσιευθείσας εἰκόνας τοῦ μνημείου τούτου ὑπὸ τὸ πλοῖον εἰκονίζονται λεπταὶ πυκναὶ γραμμαὶ πρὸς δήλωσιν τοῦ ὕδατος. Τοῦτο ὅμως εἶναι προφανῶς κολακεία τοῦ ἰχνογραφήσαντος τὴν παράστασιν, ἐνῷ ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου οὐδὲν ἴχνος γραμμῶν φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν[2].

Εἰκ. 3. α σφράγισμα, β σφραγιδόλιθος. Κνωσός.

Ὁ ἕτερος τρόπος τῶν κυματοειδῶν ἢ καμπύλων γραμμῶν εἶναι κοινός, ἀπαντῶν εἰς γλυφικὰ καὶ ἄλλα ἔργα. Ἡ *εἰκὼν 3* παρέχει τὰ δύο καλύτερα παραδείγματα τῆς μεθόδου ταύτης. τὸ πρῶτον εἶναι σφράγισμα ΜΜ ἐποχῆς[3], εἰκονίζον δορκάδα ἀναπαυομένην ἐν μέσῳ βραχώδους τοποθεσίας διαρρεομένης ὑπὸ ῥυακίου. Τὸ δεύτερον ἔργον β εἶναι φακοειδὴς ψῆφος ἐκ στεατίτου φέρουσα δύο ναυτίλους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους τὸ ὕδωρ εἰκονίζεται διὰ καμπύλων μηνοειδῶν γραμμῶν, στρεφουσῶν τὸ κοῖλον ἐναλλὰξ ἄνω καὶ κάτω[4].

Κατὰ βάσιν οἱ αὐτοὶ τρόποι παραστάσεως τοῦ ὕδατος, διαφέροντος μόνον κατά τι ἐν ταῖς λεπτομερείαις, ἀπαντῶσιν εἰς τὰ ἑξῆς ἔτι ἔργα: Εἰς τὸ νεωστὶ ἀνασυσταθὲν παρ' ἐμοῦ ἐγχειρίδιον μετ' ἐμπαιστικῆς παραστάσεως κολυμβητῶν ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ[5],

1 A. Furtwangler, Beschreibung der geschnitt Gemmen im Antiquarium 355, ἀρ. 11644-46, πίν. 70.

2 Τὸν δακτύλιον ἰχνογράφησεν ἅμα τῇ εὑρέσει του ὁ τότε μεσουρανῶν ἀρχαιολογικὸς καλλιτέχνης Gillieron pere. (R. Seager, Mochlos, πίναξ ἔναντι σ. 90). Ἔκτοτε τὸ ἰχνογράφημα ἐκεῖνο πλειστάκις ἀπεικονίσθη. Ὁ δακτύλιος ἐκλάπη ἐκ τοῦ μουσείου Ἡρακλείου ὀλίγον μετὰ τὴν εὕρεσίν του καὶ ἐγένετο ἄφαντος ἔκτοτε, παρ' ὅλας τὰς διεθνεῖς προσπαθείας πρὸς ἀνεύρεσίν του. (Πρβλ. Karo ἐν AM 35, 1910, 343). Ἡ γνώμη του ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου προσωπικοῦ τοῦ μουσείου Ἡρακλείου, μορφωθεισα ἔκτοτε βαθμηδὸν ἐπὶ τῇ βάσει ὡρισμένων περιστατικῶν καὶ ὡρισμένης ἐξελίξεως τῶν γεγονότων, εἶναι ὅτι ὁ δακτύλιος ἁφῃρέθη ὑπὸ εἰδήμονος χειρὸς οὐχὶ πρὸς πώλησιν, ἀλλ' ἵνα διαλυθῇ καὶ φωτίσῃ ὡρισμένα προβλήματα τεχνικῆς φύσεως. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον, διότι τότε ἀκριβῶς ἐτίθεντο καὶ αἱ βάσεις τῆς συστηματικῆς βιομηχανίας τῶν κιβδήλων δακτυλίων, οἵτινες ἐντὸς ὀλίγου ἐπλημμύρισαν τὰς διεθνεις ἀγοράς. Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται νὰ εἶναι καὶ ἡ ἀληθής, καθ' ὅσον ἂν καὶ παρῆλθον ἔκτοτε πλείονα τῶν 20 ἐτῶν οὐδαμοῦ ἀνεφάνη ὁ κλαπεὶς δακτύλιος. Εἰς τὴν θέσιν του ὑπάρχει σήμερον γαλβανοπλαστικὸν ἐκμαγεῖον τοῦ γνωστοῦ οἴκου Geisslingen, ἐφ' οὗ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος τῶν ἐν λόγῳ γραμμῶν πρὸς παράστασιν τῆς θαλάσσης διακρίνεται.

3 Evans, Palace of Minos 1 273 εἰκ. 202α.

4 Ἡ σφραγὶς εἶναι προφανῶς ἀδημοσίευτος. Ἐργασία ἀρκούντως ἐπιμελής. Φέρει ἀριθμὸν καταλ. 948 καὶ εὑρέθη εἰς τὰ περὶ τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ ἀπορριφθέντα χώματα τῶν ἀνασκαφῶν. Χρονολογικῶς ἀνήκει εἰς τὸ μεταίχμιον τῆς ΥΜ I-II ἐποχῆς.

5 Essays in Aegean Archoeology 63 ἑξ., πίναξ XI. Πρβλ. νῦν καὶ Evans, Palace 3, 127 ἑξ., ὅστις δὲν παραδέχεται ὅτι οἱ δακτυλόπτεροι ἀπετέλουν μέρος τῆς παραστάσεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ὅπου τὸ ὕδωρ εἰκονίζεται διὰ λεπτῶν χρυσῶν κυματοειδῶν συρμάτων. Εἰς τὸ γνωστὸν ἐμπίεστον ἐγχειρίδιον ἐκ τοῦ τετάρτου βασιλικοῦ τάφου τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν μετὰ «τοπίου τοῦ Νείλου», ὅπου ὁ ποταμὸς εἰκονίζεται διὰ πλατείας κυματοειδοῦς ταινίας ἀμαυροῦ ἀργύρου[1]. Εἰς τὴν γνωστὴν ἐκ φαγεντιανῆς σύνθεσιν ἐκ τοῦἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, ὅπου τὸ ὕδωρ εἰκονίζεται διὰ πλατειῶν κυματοειδῶν ταινιῶν φερουσῶν δύο διαφόρους ἀποχρώσεις[2].

Ὁ δακτύλιος τοῦ Μόχλου ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὅτι πρέπει νὰ διαγραφῇ ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἔργων μετὰ παραστάσεως τοῦ ὕδατος. Ἕνεκα τῆς παρουσίας τοῦ πλοίου εἶναι ἐν τούτοις ἀναμφίβολον, ὅτι ἡ σκηνὴ δέον νὰ νοηθῇ παρὰ τὴν παραλίαν, ὀρθια δὲ ἀντικείμενα ἐμπεπηγμένα κατὰ ζεύγη παριστῶσι πιθανώτατα πασσάλους προσδέσεως τῶν πλοίων. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι θαλάσσιον τοπίον παριστᾷ μία μελαγχολικὴ εἰκὼν ἐπὶ ΜΜ ἀποτυπώματος ἐκ Κνωσοῦ[3]. Ὁ τεχνίτης μετὰ δεξιότητος καὶ λεπτοῦ αἰσθήματος κατώρθωσε νὰ ἀποτυπώσῃ τὴν στυγνὴν χειμερινὴν ὥραν παραθέτων τρία δένδρα γυμνὰ καὶ μαστιζόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου. (Τὸ δένδρον εἶναι μοναδικὸν μέσον ἵνα δηλώσῃ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους, καταλλήλως χρησιμοποιούμενον ὑπὸ τοπιογράφων καὶ φωτογράφων ἔτι). Πρέπει ἴσως προχωροῦντες ἓν βῆμα περαιτέρω νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὸ σφράγισμα ἐκεῖνο παριστᾷ ἓν πραγματικὸν θαλάσσιον τοπίον, πρὸς τὸ ὁποῖον μετὰ πόθου θὰ προσηνέιζεν ὁ ἐπιστρέφων ναυτικός, διότι ἄλλως οὐδὲν τὸ χαρακτηριστικὸν θὰ εἶχεν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς θέμα μιᾶς σφραγῖδος.

Ἓν ἐκ τῶν σημείων τοῦ δίσκου τῆς Φαιστοῦ, ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν παραλλήλων καὶ ἰσομεγέθων κυματοειδῶν γραμμῶν, ἡρμηνεύθη ὡς ἱερογλυφικὴ παράστασις ὕδατος ὑπὸ τοῦ πρώτου δημοσιεύσαντος τὸν δίσκον καθ. Pernier[4]. Τὸ πρᾶγμα κατόπιν τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων μνημείων, ἰδίως τῶν πλακιδίων τῆς Φαγεντιανῆς, καθίσταται νῦν πιθανώτερον (δεδομένου πάντοτε, κατόπιν τῆς ἐργασίας τοῦ G. Ipsen ἐν Idg. Forsch. 47, 1929, 1 ἑξ., ὅτι τὸ σημεῖον ἔχει φθογγικὴν σημασίαν μιᾶς συλλαβῆς). Ὁ Evans κατατάσσει τὸ σημεῖον μεταξὺ τῶν ἀβεβαίας σημασίας[5].

Ὕδωρ ὑπετέθη ὅτι θέλουσι νὰ παραστήσωσι μερικαὶ γραμμαὶ μεταξὺ τῶν πλοκάμων πολύποδος ἐπὶ ὑστερομυκηναϊκοῦ ἀγγείου ἐκ Πιτάνης τῆς ἐν Αἰολίδι. Τοῦτο ὅμως ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ὀρθόν, πρόκειται δὲ μᾶλλον περὶ γραμμῶν τῆς ἀρχομένης ἤδη σχηματοποιήσεως

1 Perrot-Chipiez, Hist. de l'Art 6, πίν. 17. Evans, Palace κλπ. 3, ἔγχρωμος πίν. 20, ἔναντι σ. 114.

2 Ἡ σύνθεσις εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «The Town Mosaic», ἐκόσμει ἴσως ξυλίνην κιβωτὸν καὶ παρίστανε πόλιν πολιορκουμένην κατὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Evans, Palace κλπ. 1, 309 εἰκ. 228 g.g. Πρβλ. BSA 8, 21, εἰκ. 10. κάτω.

3 Evans, Palace κλπ. 1, 697 εἰκ. 519.

4 Ausonia 3, 1908, 297.

5 Palace κλπ. 1, 651-652 (σημ.) καὶ εἰκ. 483, 45. Πρβλ. Scripta Minoa 1, 276 εἰκ. 126, 45. Ἂς σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἀνάλογον ἀντικείμενον κρατεῖ ἐν τῇ χειρὶ εἷς τῶν Τριτοπατρέων ἐκ τοῦ γνωστοῦ πωρίνου ἀετώματος τῆς Ἀκροπόλεως. Τοῦτο παραδέχεται μετὰ τοῦ Bruckner ὡς πῦρ ὁ Th. Wiegand (Die archaische Porosarchitektur 76-77). Τοὐναντίον ὁ R.Heberdey(Altattische Porosskulptur 59-60) προτείνει τὴν πιθανωτέραν ἑρμηνείαν τοῦ ὕδατος, προσφεύγων εἰς τὴν ἀναλογίαν ἀσσυριακῶν παραδειγμάτων (σημαντικῶς ὅμως ἀρχαιοτέρων). Ὕδωρ παρεδέχθη τὸ σύμβολον καὶ ὁ καθ. Buschor (AM 1921, 59). Ἡ ἑρμηνεία αὕτη φαίνεται ἡ πιθανωτέρα, ἂν καὶ οὐδεμία ἄλλη ἀναλογία ἐκ τῆς ἀρχαϊκῆς πλαστικῆς ὑπάρχει, ὅτι μὴ αἱ λεπταὶ πυκναὶ γραμμαὶ πρὸς δήλωσιν ὑδάτων ἐπὶ μιᾶς τάξεως μελανομόρφων ἀγγείων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

μέχρι τοῦ ἀμόρφου. Ἐντὸς ὀλίγου ἔτι ἐπὶ ἀγγείων ἐκ Μουλιανῶν[1] ὁ πολύπους μεταβαλλόμενος ὅλος εἰς γραμμὰς δὲν ἀναγνωρίζεται πλέον[2].

Τέλος ὕδατος παράστασιν καὶ δὴ τῆς εἰς τὰ νέφη εὑρισκομένης βροχῆς ἀνεγνώρισεν ὁ Val. Müller ἐπὶ τοῦ μεγάλου χρυσοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος, ἐφ' οὗ τὸ πεδίον ἄνωθεν τῆς παραστάσεως εἰκονίζεται στικτόν[3]. Τὴν ἐστιγμένην ταύτην ἐπιφάνειαν ἡρμήνευσεν ὁ Müller ὡς παράστασιν βροχῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε προταθεῖσαν ἑρμηνείαν περὶ ἀστερόεντος οὐρανοῦ. Ἄλλας ἀναλογίας δὲν ἠδυνήθη φυσικὰ νὰ προσαγάγῃ ἐκ τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης, ἂν καὶ νῦν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραλληλίσωμεν τὴν ἐπὶ τοιχογραφίας παράστασιν πίδακος, τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Sir. A. Evans[4]. Ἡ ἑρμηνεία εἶναι πειστικὴ καὶ εἰς ἡμᾶς φαίνεται πιθανή, παρὰ τὰς ἐγερθείσας κατ' αὐτῆς ἀντιρρήσεις. Τὸ πρᾶγμα συνάδει πρὸς τὴν φύσιν τῶν σεβιζόντων τὴν καθημένην θεότητα δαιμόνων, οἵτινες εἶναι ὄντα τῆς εὐφορίας καὶ εἰκονίζονται πολλάκις ἀρδεύοντες δένδρα ἐκ τῶν πρόχων, ἃς καὶ ἐπὶ τοῦ δακτυλίου εἰκονίζονται φέροντες[5]. Ἴσως καὶ τὰ περιέργου σχήματος στικτὰ ἀντικείμενα ἐπὶ τοῦ ἐγχειριδίου τῶν κολυμβητῶν ἐκ Βαφειοῦ, ἅτινα ἡρμήνευσα ἐξ ἀναλογίας ἄλλων παραστάσεων ὡς δηλοῦντα βράχους[6], πρέπει νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον νέφη.

Κατὰ ταῦτα ὁ δακτύλιος φέρει παράστασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἀγαθοποιοὶ δαίμονες προστάται τῆς χλωρίδος λιτανεύουσιν ὑπὲρ τοῦ ὄμβρου. Ἡ Ἑλλὰς ὑπῆρξε πάντοτε χώρα ξηρασίας. Ἡ ἀγωνία μεθ' ἧς καὶ σήμερον ὁ γεωργὸς περιμένει μίαν καλὴν ἐαρινὴν βροχὴν ὅπως εὐδοκιμήσουν τὰ σπαρτά, ἡ παλαιὰ λατρεία τοῦ Ὑετίου Διὸς καὶ μνημεῖα ὡς τὸ ἐπὶ

1 ΑΕ 1904 πίν. 1, Ξανθουδίδης.

2 Ὁ μνημονευθεὶς ψευδόστομος ἀμφορεὺς τῆς Πιτάνης ἐδημοσιεύθη παρὰ Perrot, Hist. de l'Art 6, 931 εἰκ. 489 καὶ 491, ἔνθα καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν γραμμῶν ὡς ὕδατος. Ὑπάρχει εἷς ἔτι σχεδὸν πανόμοιος ψευδόστ. ἀμφορεὺς ἐκ Καλύμνης, δημοσιευθεὶς ἐν JHS. 16, 1897, 76, εἰκ. 13. Πρβλ. Forsdyke, Br. Mus. Catal. 1,$_1$ ἀρ. A 1051, ἔνθα αἱ γραμμαὶ καλοῦνται ἁπλῶς «networt of hatshed lines».

Προσθετέον ἔτι ἐνταῦθα, ὅτι μεταξὺ τῶν πλεκτανῶν τοῦ πολύποδος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀγγείων εἰκονίζονται διάφορα πτηνὰ καὶ ζῷα χερσαῖα καὶ θαλάσσια. (Χῆνες, φλαμανδοί, ἰχθύες, ἴππος, ἀκανθόχοιρος). Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῆς θεωρίας, ὅτι πρόκειται περὶ σκοπίμου ἐκδηλώσεως κοσμογονικῶν δοξασιῶν περὶ τῆς γενέσεως τῶν ὄντων (πρβλ. τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα ἄρθρα τοῦ Houssay καὶ ἄλλων ἐν Rev. arch. 1895 καὶ ἑξῆς, ἔτι δὲ τὰς διαφόρους ἀντιγνωμίας (Pottier. ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ 3. Serie, τόμ. 28 σ. 24, Perrot. ἔ. ἀ.) περὶ τῆς ἀποκληθείσης «Μυκηναϊκῆς Γενέσεως». Ἐνταῦθα δὲν εἶναι ὁ τόπος, ἵνα συζητηθῇ εὐρύτερον τὸ θέμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι χρήζει ἔτι ἐρεύνης. Ἀναφέρομεν μόνον ὅτι καὶ ὁ Forsdyke ἐπ' ἐσχάτων ἐ. ἀ. συμμερίζεται τὰς γνώμας τοῦ Houssay περὶ «Μυκηναϊκῆς Γενέσεως». Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁ πολύπους ἐξελαμβάνετο ὡς τὸ κύριον ἢ τὸ φοβερώτερον δημιούργημα τῆς θαλάσσης (πρβλ. τὰ εἰρημένα μοι περὶ ὁμηρικῆς Σκύλλης ἐν ΑΔ. 10, 1906, 53 ἑξ.). Ἐπομένως τὰ μεταξὺ τῶν πλοκάμων του εἰκονιζόμενα ζῷα δυνατὸν νὰ ἔχωσιν ὡρισμένην ἔννοιαν. Ἡ ἀλληγορικὴ σημασία τοῦ πολύποδος ἐξαπλοῦται μέχρι τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς, τῆς Κίνας καὶ Ἰαπωνίας ἔτι δὲ καὶ πέραν τοῦ Εἰρηνικοῦ εἰς τὸ Βανκοῦβερ, ὅπου τὸ ζῷον τοῦτο ἐλατρεύθη καὶ συνεδέθη πρὸς τὴν ὕπαρξιν θεῶν καὶ ἀνθρώπων. Περὶ τῆς σχέσεως τῶν θαλασσίων ὄντων πρὸς τὴν μινωικὴν θεότητα ἐλέχθησάν τινα ἤδη ἀνωτέρω, εἰδικώτερον δὲ περὶ τῆς ἱερότητος τοῦ πολύποδος πρβλ. καὶ Forsdyke ἔ. ἀ. εἰς τὰς σημειώσεις τῶν ἀρ. Α. 881, 776 καὶ 1015. Προφανῶς ὁλόκληρος ἡ τάξις τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων καὶ «φλασκίων» («pilgrim's flask»), ἐφ' ὧν ἀκριβῶς τὸ ἀγαπητότερον διακοσμητικὸν θέμα εἶναι ὁ πολύπους, εἶχεν ὡρισμένην ἱερὰν χρῆσιν ἢ σημασίαν. Προσθέτω τέλος, ὅτι ἐκ τῶν ὄντων τῶν εἰκονιζομένων μεταξὺ τῶν πλοκάμων τοῦ πολύποδος ὁ ἀκανθόχοιρος τοὐλάχιστον εἶχεν ὡρισμένην χθονίαν σημασίαν. Περὶ τούτου πραγματεύομαι ἀλλαχοῦ. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἴσως εἶχον καὶ τὰ ἄλλα ζῷα ἕκαστον τὴν σημασίαν του.

3 Jahrb. d. Inst. 42, 1927, σ. 1 καὶ εἰκ. 1. Εἰκόνες τοῦ δακτυλίου ἐπίσης: ΑΔ. 1926, Παράρτ. σ. 16-7 εἰκ. 1. Arch. Anz. 1916, 143 ἑξ.

4 Palace of Minos 2, 461, εἰκ. 272 καὶ ἐν ἐγχρώμῳ πίνακι τόμ. 3, ἔναντι σελ. 454. Ὁ Müller προσήγαγε δύο πολὺ μεταγενέστερα ἔργα, μίαν ἀσσυριακὴν παράστασιν τοῦ θεοῦ Ἀσσοὺρ μεταξὺ νεφελῶν (W. Andrae, Farbige Keramik, aus Assur πιν. 8) καὶ τὴν τοῦ γνωστοῦ ἀγγείου τῆς Ἀλκμήνης (JHS 9, 1890, πίν. 6).

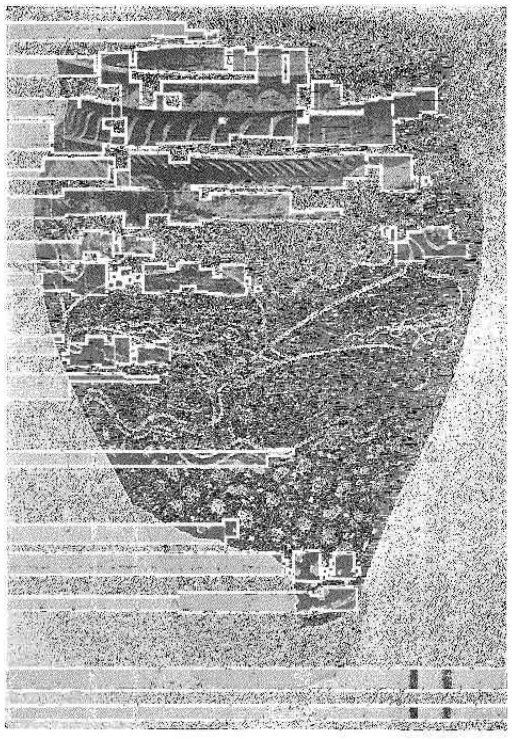
5 Ἴδ. λ. χ. γλυπτὸν λίθον ἐκ Βαφειοῦ, ΑΕ, 1889 πίν. 10, 35=JHS 1901, 101 καὶ ἔκτοτε πολλάκις ἀπεικονισθέντα.

6 Aegean Archaeology 68 - 69.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπερ εἰκόνιζε τὴν γῆν ἱκετεύουσαν τὸν Δία ὑπὲρ τοῦ ὄμβρου[1], καθιστᾷ λίαν πιθανόν, ὅτι καὶ ἐν τῇ μυκηναϊκῇ ἐποχῇ πρέπει νὰ ὑφίστατο ἀνάλογος λατρεία, ἴσως δὲ καὶ σχετικαὶ τελεταί[2].

Στραφῶμεν νῦν πρὸς τὰς τοιχογραφίας, ὅπου ἡ τέχνη ἠκολούθησεν ἄλλας μεθόδους πρὸς παράστασιν τοῦ ὕδατος. Ἡ πρώτη ἀνακαλυφθεῖσα θαλασσογραφικὴ σύνθεσις, ἡ ζωφόρος τῶν δακτυλοπτέρων τῆς Φυλακωπῆς[3] δὲν παριστᾷ κυρίως εἰπεῖν τὸ ὕδωρ. Τὸ ἔδαφος τῆς τοιχογραφίας, ἐφ' οὗ εἰκονίζονται ζωηρῶς νηχόμενοι οἱ ἰχθύες, δὲν εἶναι κυανοῦν, ἀλλ' ἔχει χρῶμα ὠχροκίτρινον. Ὁ τεχνίτης ὅμως ἐσκέφθη νὰ δηλώσῃ διὰ κυανῶν στιγμῶν τὰς ψεκάδας τοῦ ἀφροῦ καὶ τὰς τολύπας τῶν ὑδατίνων πομφολύγων. Στίγματα μελανὰ εἰς τὸν πυθμένα εἰκονίζουσι κοράλλια ἢ σπόγγους.

Εἰκ. 4. ΜΜ πίθος. Παχυάμμος.

Ὁ αὐτὸς ἀκριβῶς τρόπος παραστάσεως τοῦ ὕδατος διὰ κυανῶν στιγμῶν ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης τοιχογραφίας μετὰ δελφίνων καὶ ἄλλων ἰχθύων ἐκ τοῦ «Μεγάρου τῆς Βασιλίσσης» ἐν Κνωσῷ. Τὸ ἔδαφος εἶναι ἐνταῦθα λευκόν, αἱ δὲ φυσαλλίδες παράγονται ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ἰχθύων, προσδίδουσαι «θαυμαστὴν αἴσθησιν κινήσεως εἰς τὴν ὅλην εἰκόνα[4]». Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις καὶ τεμάχια ἄλλων θαλασσογραφιῶν, ὅπου ὁ τεχνίτης ἀποβλέπων ἐπὶ τὸ γενικώτερον εἰς τὴν κατὰ φύσιν παράστασιν, ἐχρωμάτισε τὸ ἔδαφος κυανοῦν[5].

Ἡ μνημειώδης τέχνη τῶν ἀνακτορικῶν τοιχογραφιῶν ἔσχε τὴν ἐπίδρασίν της καὶ ἐπὶ τῆς ἀγγειογραφίας. Τοῦτο φαίνεται ἐπὶ δύο πίθων τῆς τελευταίας ΜΜ ἐποχῆς ἐκ Παχυάμμου[6]. Ἐκ τούτων ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ εἰς *(εἰκὼν 4)*, διότι ὑπὲρ τοὺς δελφῖνας

1 Παυσ. 1, 24, 3.

2 Ὁ δακτύλιος, τὸν ὁποῖον θεωρῶ ΥΕ προκεχωρημένης ἐποχῆς, φέρει ἀδεξιότητας ἀποδοτέας ἴσως ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐποχήν του: Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη εἰκονίζονται ἐν μέσῳ τῆς ὑποτιθεμένης βροχῆς, ἐπίσης εἰκονίζονται καὶ κλάδοι φυτῶν τελείως ἀνόητοι. Κατὰ τῆς ἀνωτέρω ἑρμηνείας ἠναντιώθη ὁ καθ. Rodenwaldt (Arch. Anz. 1925, 170-71), ἀντειπὼν ὅτι ἡ παράστασις νεφελῶν εἶναί τι τελείως ἀσύνηθες εἰς τοὺς παλαιοὺς πολιτισμούς, ἑρμηνεύσας δὲ τὰς στιγμὰς ὡς προσπάθειαν τοῦ τεχνίτου, ὅπως δώσῃ τὴν ἐντύπωσιν ἐδάφους παραλλάσσοντος κατὰ τὸν χρωματισμόν.

3 Phylacopi, 70 πίν. 3. Πρβλ. Palace of Minos 1, 541. Bossert, Altkreta² πίν. 47 κλπ.

4 Palace κλπ. 1, 544, εἰκ. 394. (Τμῆμα μόνον τῆς ὅλης τοιχογραφίας, ἥτις ὁλόκληρος εὑρίσκεται παρὰ Seager, Pachyammos πίν. 15. Πρβλ. Bossert, Altkreta² πίν. 41. Αἱ κυαναῖ στιγμαὶ μόνον εἰς τὴν πρώτην εἰκόνα εἶναι ὁραταί.

5 Phylacopi εἰκ. 60, σ. 72. Ἓν ἐκ τῶν τεμαχίων φέρει συγχρόνως καὶ τὸ δικτυωτὸν κόσμημα πρὸς καλυτέραν παράστασιν τοῦ ὕδατος. Ἕτερον τεμάχιον τοιχογραφίας ἐκ Κνωσοῦ: Palace κλπ. 3, 364-5, εἰκ. 24.

6 Palace κλπ. 1, εἰκ. 477 a-b. Seager, Pachyammos πίν. 14.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

εἰκονίζεται ἐπιφάνεια πεπληρωμένη λευκῶν σημείων γενομένων διὰ πληγμάτων τοῦ χρωστῆρος. Ταῦτα ἡρμήνευσεν ὁ Seager ὡς τὴν ταρασσομένην ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης μετὰ νεφῶν ἀφροῦ ἀναρριπιζομένου ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὀρθῶς ὡς νομίζω. Ὑπάρχει μία ἔτι παράστασις, ὅπου οὐχὶ πλέον ὁ ἀγγειογράφος, ἀλλ' ὁ σφραγιδογλύφος ἐπεδίωξε διὰ τῶν ἰδικῶν του τεχνικῶν μέσων τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Πρόκειται περὶ σφραγιδολίθου ἐξ ἰάσπιδος ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ[1], εἰκονίζοντος τὴν μινωϊκὴν Πότνιαν θηρῶν κρατοῦσαν δύο κύκνους καὶ βαδίζουσαν ἐπὶ τῶν κυμάτων[2] Ταῦτα παριστάνονται κατὰ γλυφικὸν τρόπον ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὴν ζωγραφικὴν μέθοδον τοῦ πίθου τῆς Παχυάμμου. Αἱ δύο παράλληλοι κυματοειδεῖς γραμμαὶ ἐπὶ τοῦ λίθου παριστῶσι τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης, ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐπὶ τοῦ πίθου, οὗτινος ἐπὶ πλέον αἱ λευκαὶ στιγμαὶ εἰκονίζουσιν ἄμμον ἢ μᾶλλον χάλικας[3].

Οὕτως ἔχομεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς παραστάσεις μίαν ἐνιαίαν θαλασσογραφικὴν σύνθεσιν. Εἰδικώτερον ἐπὶ τοῦ πίθου ἔχομεν κάτω τὴν παράστασιν χαλικώδους πυθμένος, ὑπεράνω τούτου νηχομένους δελφῖνας καὶ ὑπὲρ τούτους ἀφροὺς τῶν κυμάτων, διότι ὁ τεχνίτης ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὴν θάλασσαν τρικυμιώδη[4].

Τὰ θέματα τῶν τοιχογραφιῶν παραλαμβανόμενα ὑπὸ τῶν ἀγγειογράφων ἁπλοποιοῦντο συμφώνως πρὸς τὰ περιωρισμένα τεχνικὰ μέσα καὶ τὴν ἀκατάλληλον ἐπιφάνειαν, ἅτινα οὗτοι διέθετον. Συγχρόνως ὑφίσταντο τὰ θέματα ταῦτα ἰδιαιτέραν ἐξέλιξιν καὶ ἀπετέλουν οὕτως εἰπεῖν Σχολὴν ἐν τῇ ἀγγειογραφίᾳ. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν θεμάτων τῆς μνημειωδεστέρας τέχνης, ἅτινα παρελάμβανον οἱ σφραγιδογλύφοι[5]. Οὕτω λοιπὸν ὑπάρχει προκειμένου περὶ τῶν θαλασσογραφικῶν θεμάτων ὁλόκληρος σειρὰ ἀγγείων, τῶν ὁποίων τὸ πρωτότυπον ἄνευ ἀμφιβολίας ζητητέον εἰς μίαν μνημειώδη τοιχογραφίαν, ἥτις παρίστανε θαλασσογραφικὴν σύνθεσιν μετὰ πλήθους θαλασσίων ὄντων, ἐν ᾧ ἄνω εἰκονίζετο ἥρεμος τῆς θαλάσσης ἡ ἐπιφάνεια, μόλις στολιδουμένη ὑπὸ ἐλαφρᾶς τοῦ ἀνέμου πνοῆς[6]. Τοιούτου εἴδους παράστασις μᾶς περιεσώθη ἐπὶ ῥυτοῦ ἐκ Ψείρας ***(εἰκ. 5α)***. Οἱ δελφῖνες νήχονται ἄνω καὶ κάτω ἐντὸς τοῦ ἡσύχου πελάγους, οὗ ἡ ἐπιφάνεια φρίσσει ἐλαφρῶς ὑπὸ τῆς αὔρας, ὁ δ' ἥλιος ἀντανακλώμενος ἐντὸς τῶν στολιδώσεων ἀποδίδει τὸ πλέγμα τῶν κινουμένων γραμμῶν καὶ ἐκπέμπει τὰς λάμψεις μυρίων φωτεινῶν σημείων. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς θὰ λάβῃ πολλάκις τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσῃ ὁ ζῶν εἰς τὰ

1 Br. Mus Catal. (νέα ἔκδ. ὑπὸ Walters) πίν. 2. ἀρ. 82. Furtwangler, Gemmen πίν. 2 ἀρ. 28.

2 Οὕτω πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ θεότης, ὡς ὀρθῶς ὁ Prinz (AM 35, 163$_1$) οὐχὶ δ' ὡς συγγενὴς τῆς Ἀφροδίτης ὡς ὁ Furtwängler ἐ.ἀ. Ἴδ. νῦν καὶ M. Nilsson, Minoan - Myceanaean Religion 309 ἑξ., 434 ἑξ.

3 Μίαν ἀναλογίαν ἔτι παρέχει ὁ μεταγενέστερος χρονικῶς (σύγχρονος περίπου πρὸς τὸν λίθον του Βρέττ. Μουσείου) «λυχνοστάτης» τῶν γραπτῶν ἁλιέων, Phylacopi πίν. 22.

4 Ὁ Sir A. Evans (Palace 1,608 σημ. 1) βλέπει μᾶλλον εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο μοτίβον ἀπεικονίσεις βράχων, ἂν καὶ δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Seager περὶ ἀφρῶν. Ἔχομεν ἐν πάσῃ περιπτώσει κατ' ἀμφοτέρους μίαν ἐνιαίαν θαλασσογραφικὴν σύνθεσιν, ἐν ᾧ ὁ Val. Müller εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐργασίαν του (Jahrb. d. Inst. 1925, 92) θεωρῶν ὅτι ἕκαστον στοιχεῖον διακοσμήσεως παρατίθεται χωριστὰ ἐπὶ του «οὐδετέρου» ἐδάφους, ἀρνεῖται νὰ ἀναγνωρίσῃ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀγγείου ἑνιαῖον χαρακτῆρα.

5 Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐπανέλθωμεν ἀλλαχοῦ, πρβλ. νῦν καὶ M. Nilsson, Minoan - Mycenaean Religion 199 καὶ εἰκ. 66, ἔνθα οὗτος ἐπικαλεῖται τὸ αὐτὸ φαινόμενον, ἵνα ἑρμηνεύσῃ ἕνα σφραγιδόλιθον ἐκ Φαιστοῦ. Περὶ τοῦ λίθου τούτου βλέπε καὶ τὰ μεταγενέστερον παρ' ἐμοῦ γραφέντα ἐν ΑΕ 1927 - 8, σ. 18.

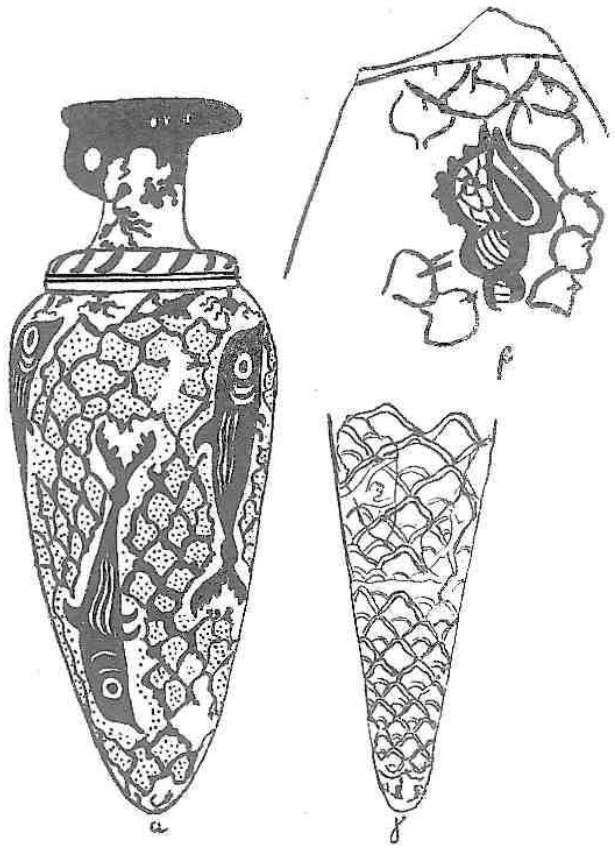
6 Βλέπε λ.χ. τοιούτου περιεχομένου τεμάχια τοιχογραφιῶν Palace of Minos 2, 501 εἰκ. 305.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἑλληνικὰ παράλια ***(εἰκ. 6)***[1]. Δὲν εἶναι διόλου ἐκπληκτικόν, ὅτι τοῦτο ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὁ ἀεὶ τολμηρὸς Κρὴς τεχνίτης. Ὁ τρόπος τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθη, τοὐλάχιστον ἐπὶ τοῦ ῥυτοῦ, εἶναι ἀληθῶς ὀλίγον ἁπλοϊκός (τὸ μέρος ὅπου ἐζωγραφήθησαν οἱ ἰχθύες ἀφέθη κενὸν ὕδατος, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ σύγχυσις τῶν στοιχείων τῆς παραστάσεως). Ἐν τούτοις τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀρκετόν, διὰ δὲ τοὺς συγχρόνους του ὁ τεχνίτης ἀναμφιβόλως ἐδημιούργει ἱκανὴν ἐντύπωσιν. Ἄνωθεν κρέμανται κοράλλια. Εἶναι μία γνωστὴ συμβατικὴ μέθοδος τῆς μινωικῆς τέχνης, ἥτις συγχωρεῖ τοιαῦτα φαινόμενα χάριν τῆς διακοσμητικῆς ἐντυπώσεως. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πίθου τῆς Παχυάμμου γραμμαὶ χωρίζουσι τὰ στοιχεῖα τῆς παραστάσεως, ὡσαύτως ἐπὶ τὸ διακοσμητικώτερον.

Τὴν αὐτὴν θαλασσογραφίαν συναντῶμεν ἐπὶ ἀπιοσχήμου ῥυτοῦ ἐξ Ἁγίας Τριάδος, λίαν ἐξιτήλου ***(εἰκ. 5 β′)***. Ἐνταῦθα παρελείφθησαν αἱ στιγμαί, ἐντὸς δὲ τοῦ ὕδατος εἰκονίζονται πορφύραι ἢ τρίτωνες[2].

Ἓν βῆμα πρὸς τὴν περαιτέρω σχηματοποίησιν παριστῶσι δύο ῥυτὰ τοῦ Παλαικάστρου[3] ***(εἰκ. 7)***, ἔτι δ' ἓν ἀλάβαστρον τοῦ μουσείου Ἡρακλείου ἐξ Ἁγίας Τριάδος[4]. Ὁ τεχνίτης φαίνεται νὰ γνωρίζῃ ἀκόμη τὴν σημασίαν τοῦ κοσμήματος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ δικτυωτοῦ ἀρχίζει νὰ μετατρέπεται εἰς λεπιδωτόν. Περιορίζει τοῦτο εἰς μικρὰ μέρη τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, προτιμῶν νὰ καλύψῃ τὸ ὑπόλοιπον διὰ πλουσιωτέρας θαλασσίας πανίσκης καὶ χλωρίδος. Ἐν τούτοις πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ ἐνιαίας θαλασσογραφικῆς συνθέσεως.

Εἰκ. 5. α, ῥυτὸν ἐκ Ψείρας. β, ἐξ ἀπιοσχήμου ἀλαβάστρου Ἁγίας Τριάδος. γ, ἐκ τοῦ ἀργυροῦ ῥυτοῦ τῶν Μυκηνῶν.

Ὁ χρονικῶς ἀκολουθῶν Ἀνακτορικὸς ῥυθμός, ὅστις παρουσιάζει ῥοπὰς διακοσμητικῆς σχηματοποιήσεως ἐμψύχων καὶ ἀψύχων τύπων, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐπιφέρῃ θανατηφόρον πλῆγμα οὐ μόνον ἐπὶ τῆς μορφῆς τῶν τύπων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἑνότητος τῶν συνθέσεων. Οὕτως ἐπὶ ἀγγείου ἐκ Φυλακωπῆς[5], ὅπου ἡ σχηματοποίησις τοῦ πολύποδος εἶναι ἔκδηλος,

1 Ἡ ἀνωτέρω εἰκὼν ἐλήφθη ἐντὸς τοῦ λιμένος Ἡρακλείου καὶ παριστᾷ τὰς ἀνταγκλάσεις τῶν θαλασσίων στολιδώσεων ἐπὶ τῶν πλευρῶν ἐλλιμενισμένου πλοίου.

2 Mon. Ant. 13, 1903, 66 καὶ εἰκ. 52. (Τὸ δικτυωτὸν σχῆμα ἡρμηνεύθη ἐσφαλμένως ὡς φύκη). Ἐπίσης M. Oulié, La représentation des animaux κλπ. εἰκ. 117 (τμῆμα μόνον, ὁπόθεν καὶ ἡ ἡμετέρα εἰκών.

3 BSA 1924, Supl. 1, πίν. 19, Oulie ἐ.ἀ. εἰκ. 105 καὶ 116.

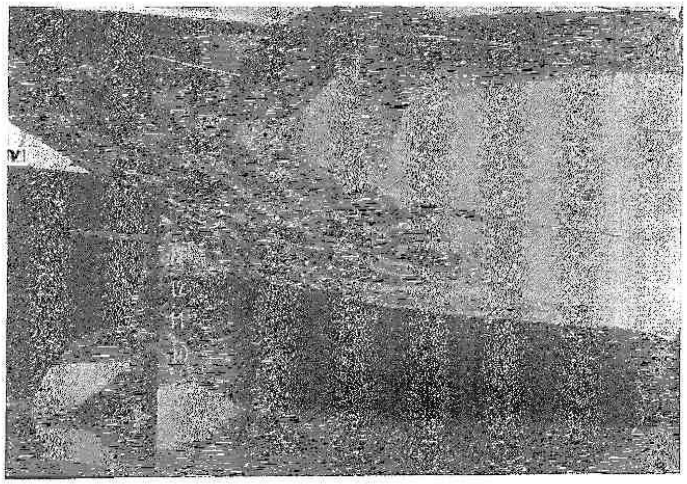
4 Ἀρ. καταλ. 2998.

5 JHS 1904 πίν. 126 (Bosanquet).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ὁ τεχνίτης μεταχειρίζεται τὸ ἐστιγμένον μοτίβον τοῦ ῥυτοῦ τῆς Ψείρας ὡς καὶ τὴν λεπιδωτὴν μορφὴν τοῦ κοσμήματος, ἀλλὰ περικλείει ταῦτα ἐντὸς γραμμῆς παριστώσης κοραλλιογενῆ σχηματισμόν. Ἐνταῦθα δὲν εἴμεθα πλέον βέβαιοι, ὅτι ὁ τεχνίτης ᾐσθάνετο τὸ κόσμημα ὡς δήλωσιν θαλάσσης, ἀσφαλῶς δὲ τοῦτο ἔχει χάσει ἐντελῶς τὴν σημασίαν του ἐπὶ ἀγγείου ὀλίγον ὑστερωτέρου[1], ἔνθα καταλαμβάνει μίαν καθέτως βαίνουσαν ὀφιοειδῆ γραμμήν, ὡς θέμα καθαρῶς διακοσμητικόν, ὁμοῦ μετὰ τῶν ῥοδάκων καὶ ἀνθεμωτῶν κοσμημάτων τοῦ ἀγγείου. Ἄλλας ταινίας τοῦ ἀγγείου καταλαμβάνει τὸ λεπιδωτὸν κόσμημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγκατασπείρονται ναυτίλοι, τὰ μόνα ἔμψυχα ὄντα τὰ εἰκονιζόμενα ἔτι ἐπὶ τοῦ ἀγγείου.

Ὁ συμβατισμός. Ἀνωτέρω κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως τὸ δικτυωτὸν ἢ τὸ λεπιδωτὸν κόσμημα κατανοηθῶσιν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς γενέσεώς των, ὡς ἐνσυνείδητοι τρόποι παραστά-

Εἰκ. 6. Ἀντανακλάσεις τοῦ ἡλίου ὑπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης.

σεως τοῦ ὕδατος. Τοὐτέστιν ἡ πρώτη χρησιμοποίησίς των πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀντεστοίχει πρὸς προσπάθειαν παραστάσεως τῆς φύσεως. Ἐν τούτοις αὐτὸς οὗτος ὁ ἐσώτερος χαρακτὴρ τῆς μινωικῆς τέχνης, ἥτις θηρεύει πανταχοῦ τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον, κατέστησε ταχέως τοὺς ἀνωτέρω τύπους συμβατικὰ κοσμήματα. Τοῦτο συμβαίνει ἤδη καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπὶ τῶν ῥυτῶν τοῦ Παλαιοκάστρου οἱ ἴδιοι τύποι παριστῶσι τὸ ὕδωρ, ἢ καὶ ὀλίγῳ πρότερον. Ταυτοχρόνως βλέπομεν τὸ ἴδιον κόσμημα ἐπὶ ἀγγείων καὶ τοιχογραφιῶν ὡς καθαρὰν διακόσμησιν, εἶναι μάλιστα ἓν τῶν προσφιλεστέρων θεμάτων. Εἴς τινας περιπτώσεις φαίνεται ὅτι ἐκπληροῖ ἀμφοτέρους τοὺς σκοπούς, τοιοῦτο δὲ παράδειγμα παρέχει τὸ περίφημον ἀργυροῦν ῥυτὸν ἐκ τοῦ 4ου τάφου τῶν Μυκηνῶν. Τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου τούτου καλύπτεται ὑπὸ τοῦ δικτυωτοῦ κοσμήματος ***(εἰκ. 5γ)***, ὅπερ κύριον σκοπὸν ἔχει, ὡς πιστεύω, τὴν διακόσμησιν τοῦ ἀγγείου, ἀλλὰ συγχρόνως παριστᾷ καὶ τὴν θάλασσαν, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ λοιπὴ παράστασις ἔτυχε νὰ εἶναι συναφὴς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο. Ὁ Sir A. Evans ἡρμήνευσε

1 JHS ἐ.ἀ. πίν. 11. Τὸ ἀγγεῖον ἀναπαρεστάθη ἐκ τεμαχίων εὑρεθέντων ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

πρῶτος τὸ κόσμημα ὡς παράστασιν τῆς θαλάσσης, προσάγων ὡς ἀνάλογον παράδειγμα τὸ ῥυτὸν τῆς Ψείρας[1], ἀλλὰ τὸ πραγμα εἶναι προφανέστερον, ὅταν τὸ ῥυτὸν θεωρήσωμεν ἐντὸς τῆς ὅλης σειρᾶς τῶν ἀνωτέρω ἐξετασθέντων ἀγγείων. Ὡς δήλωσιν τῆς θαλάσσης παραδέχεται τὸ κόσμημα καὶ ὁ Val. Müller[2].

Εἰκ. 7. Ρυτὰ ἐκ Παλαικάστρου.

Θάλασσαν πιθανώτατα εἰκονίζει τὸ λεπιδωτὸν κόσμημα καὶ ἐπὶ τεμαχίου τοιχογραφίας ἐκ Φυλακωπῆς[3], διότι ἐπὶ τοῦ ἰδίου ὡς καὶ συναφῶν τεμαχίων δηλοῦται ἐπιπροσθέτως καὶ διὰ κυανοῦ χρώματος τὸ ὕδωρ. Ὅπως δήποτε, τὸ λεπιδωτὸν κόσμημα ἐκ παραλλήλου ἐξειλίχθη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑστερομινωικῆς ἐποχῆς καὶ κατόπιν εἰς ἓν τῶν κοινοτέρων διακοσμητικῶν θεμάτων, ἁπαντῶν ἐπὶ τοιχογραφιῶν, ἐπὶ μεταλλίνων, λιθίνων καὶ πηλίνων ἀγγείων, ἐπὶ ἐλέφαντος, ἐπὶ σφραγίδων καὶ δακτυλίων. Ἡ κυριωτέρα ἐξέλιξίς του συνίσταται εἰς τὴν τοποθέτησιν μιᾶς στιγμῆς εἰς τὸ μέσον ἑκάστης λεπίδος[4].

Ἄλλης ἐντελῶς καταγωγῆς εἶναι τὸ αὐτὸ λεπιδωτὸν κόσμημα ὀσάκις, ἐν συμβατικῇ ἐπίσης χρησιμοποιήσει, δηλοῖ τοὺς βράχους ἢ τὰ ὄρη ἐν τῇ μινωικῇ τέχνῃ[5]. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θεωρεῖται δάνειον ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπαντᾷ ἤδη ἐπὶ σουμερικῶν ἔργων πρὸς δήλωσιν βράχων[6], ἀνευρίσκεται εἶτα ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Hammu-

1 Palace κλπ. 1, 698, εἰκ. 521 α. Ἰδ. νῦν καὶ τόμ. 3, σ. 11 καὶ 96.

2 Jahrbuch d. Inst. 1925, 113. Εἰς τὰ ἄλλα τεμάχια τοῦ ῥυτοῦ, ὅπου εἰκονίζονται κολυμβηταὶ καὶ ναυάγιον μυκηναϊκῶν πλοίων, οὐδεμία ἰδιαιτέρα δήλωσις τοῦ ὕδατος γίνεται, ἀλλὰ τοῦτο παριστάνεται ὑπὸ τῆς λείας ἐπιφανείας τοῦ ἀργύρου. Ἐνταῦθα εἶναι τὰ βσθέα ὕδατα κατὰ τὸν Evans, ἐνῷ τὸ ἀνωτέρω κόσμημα παριστᾷ ἀβαθῆ τοιαῦτα, διάκρισις ἣν ἀποκρούει ὁ Müller ἐ.ἀ. Σημειωτέον τέλος, ὅτι νέαν ἑρμηνείαν τῆς ἐπὶ τοῦ ῥυτοῦ παραστάσεως ἐδημοσίευσα ἐν ΑΔ τόμ. 10, 78 - 90, εἰς ἣν πιστεύω ἀκόμη ὡς τὴν πιθανωτάτην, παρ' ὅλην τὴν ἐκτεταμένην ἑρμηνείαν ἣν προτείνει ἐν τῷ νεοεκδοθέντι τρίτῳ τόμῳ τοῦ Palace of Minos ὁ Sir A. Evans. Οὗτος ἐνταῦθα ἐπανέρχεται εἰς τὴν παλαιοτέραν ἑρμηνείαν τῶν γυμνῶν μορφῶν ὡς σφενδονητῶν συλλεγόντων λίθινα βλήματα (σ. 97, εἰκ. 55). Ἀλλὰ καὶ οἱ τείνοντες πρὸς τὰ ἄνω τὰς χεῖρας; Ἔπειτα εἶναι ἀποδεδειγμένον ἢ τοὐλάχιστον πιθανόν, ὅτι ἐγίνετο χρῆσις προχείρων προστυχόντων λίθων ὡς βλημάτων; Τοῦτο εἶναι λίαν ἀπίθανον καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διότι ἕνεκα τοῦ μὴ κανονικοῦ σχήματος τῶν βλημάτων ἡ εὐθυβολία καθίσταται ἀδύνατος. Αὐτὸς δ' ὁ Sir. A. Evans νομίζει, ὅτι ἀνεκάλυψε μινωικὰ βλήματα σφενδονῶν μολύβδινα, παρόμοια πρὸς τὰ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος (Palace κλπ 2, 344 - 5).

3 Phylakopi 72.

4 Περὶ τοῦ κοσμήματος τούτου βλέπε καὶ G. Rodenwaldt, Tiryns 2, 227. Παραδείγματά τινα: Ἐπὶ δαπέδου τοῦ ἀνακτόρου Tiryns 2, πίν. 21. Ἐπὶ ρυτοῦ ἀσφαλῶς μεταλλίνου εἰς χεῖρας ἑνὸς τῶν «Κεφτὶ» ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Ρέχμερε: D. Fimmen, Kretisch-mykenische Kultur 132, εἰκ. 175. Ἐπὶ ἐλέφαντος: AE 1888 πίν. 8, 4. (Πρβλ. Perrot 6, σ. 815). Ἐπὶ σφραγίσματος Κνωσοῦ: Ἀρ. καταλ. μουσείου Ἡρακλείου 392. (Ἀδημοσίευτον. Μνημονεύεται ὑπὸ Rodenwaldt ἐ. ἀ.). Ἐπὶ χρυσοῦ δακτυλίου ἐκ Φαιστοῦ: Mon. Ant. 14,529 εἰκ. 53. Ἀγγεια ἐκ τῆς ὑστερωτέρας μινωικῆς καὶ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς εἶναι τοσαῦτα, ὥστε πᾶσα παραπομπὴ περιττεύει, ἀρκείτω ὡς παράδειγμα ὁ ἐκ τῆς ἐποχῆς τσῦ Ἀνακτορικοῦ ἔτι ρυθμοῦ ψευδόστομος ἀμφορεὺς Palace κλπ. 2, 413 εἰκ. 239 α.

5 Οὕτω δηλοῦται τὸ ὄρος ἐφ' οὗ ἐπιφαίνεται ἡ μεγάλη Θεὰ ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ σφραγίσματος (BSA 7, 29 εἰκ. 9). Ἐπίσης τὸ βραχῶδες περιβάλλον, ἔνθα κύων διώκει αἴγαγρον ἐπὶ ἄλλου σφραγίσματος (Palace κλπ. 1, 716 εἰκ. 539c). Ἴσως τὸν αὐτὸν προορισμὸν εἶχε τὸ κόσμημα ἐπὶ τοῦ »Town Mosaic« (Palace 1, 312, εἰκ. 288 j καὶ i) καὶ ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ τεμαχίου ἀγγείου ἐκ στεατίτου μετὰ παραστάσεως τοξότου (BSA 7, 44, πρβλ. Karo AM 1915, 214).

6 Palace κλπ. 1, 313 καὶ εἰκ. 232.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

rabi[1], ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων τῆς ἀσσυριακῆς τέχνης εἶναι κοινότατον καὶ ἐπανευρίσκεται ὅπως καὶ εἰς τὰ ὑστερομυκηναϊκὰ ἀγγεῖα[2] μετὰ μιᾶς κοκκίδος ἐν τῷ μέσῳ τῆς λεπίδος. Ἐν Ἀσσυρίᾳ ἐπίσης εἶναι ἐκ παραλλήλου καὶ καθαρῶς διακοσμητικὸν τὸ θέμα τοῦτο, ὡς πείθεται τις ἁπλῶς διεξερχόμενος μίαν τῶν μνημειωδῶν δημοσιεύσεων περὶ ἀσσυριακῆς τέχνης[3].

Ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ κόσμημα τοῦτο, ἁπαντῶν μετὰ τῆς κοκκίδος ἐν τῷ μέσῳ ὡς ἀποκλειστικὸς πολλάκις διάκοσμος πρωτοκορινθιακῶν ἀγγείων. Ἐν τῷ μελανομόρφῳ καὶ τῷ πρωίμῳ ἐρυθρομόρφῳ ῥυθμῷ ἀνευρίσκομεν τὸ κόσμημα ἐπὶ ἀσπίδων καὶ θωράκων. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει δυνατὸν πολλάκις νὰ δηλοῖ τὴν παράστασιν λεπιδωτῶν θωράκων, ὡς ἐπίσης ἀπόδοσις τῆς φύσεως θεωρητέα ἡ διὰ τοῦ κοσμήματος τούτου ἐπικάλυψις τοῦ σώματος τοῦ Τρίτωνος. Ἐπίσης οὕτω δηλοῦται καὶ ἡ αἰγὶς τῆς Ἀθηνᾶς[4].

Ἄξιον νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως εἶναι, ὅτι ἡ μινωικὴ τέχνη παραλαβοῦσα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς τὸ λεπιδωτὸν τοῦτο κόσμημα πρὸς δήλωσιν βράχων φαίνεται ὡς νὰ τὸ μετεμόρφωσεν ἐπί τινων ἔργων ἀπὸ ἀψύχου οἱονεὶ εἰς ἔμψυχον: Διότι ἡ παράστασις τῶν βράχων ἐπὶ τοῦ περιφήμου ἐκ φαγεντιανῆς ἀναγλύφου, ὅπου αἴγαγρος θηλάζει τὸ νεογνόν της, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ λεπιδωτὸν κόσμημα ἐπὶ τὸ φυσικώτερον διεσκευασμένον. Ὑπάρχει μάλιστα καὶ γραμμὴ ἐν τῷ μέσῳ ἑκάστης λεπίδος, ἀντίστοιχος πρὸς τὴν κοκκίδα τοῦ καθαρῶς διακοσμητικοῦ θέματος[5]. Ἐπὶ πλείστων παραστάσεων τῆς ἀκολουθούσης ΥΜ ἐποχῆς, αἵτινες εὑρίσκονται κυρίως ἐπὶ δακτυλίων ἢ σφραγισμάτων, ἡ δήλωσις τῶν βράχων ἀποβαίνει ἔτι φυσικωτέρα, τηροῦσα ἐν τούτοις πάντοτε τὴν γενικὴν διάταξιν τοῦ λεπιδωτοῦ κοσμήματος[6]. Ἀφοῦ δὲ οὕτω ἔδειξεν ἡ τέχνη ὅτι ἠδύνατο νὰ ζωντανεύσῃ τὸν ἄψυχον κοσμηματικὸν τύπον, ἐπανέρχεται πάλιν πρὸς αὐτὸν ὡς δεικνύει σφραγιδόλιθος ἐκ Βαφειοῦ, ἔνθα ὁ κυνηγὸς προσβάλλει ἀγριόχοιρον ἐν μέσῳ βράχων, παριστωμένων διὰ τοῦ καθαροῦ καὶ ἀψύχου λεπιδωτοῦ κοσμήματος τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων[7].

Ὀλίγαι ἔτι λέξεις φαίνονται ἀναγκαῖαι ὡς πρὸς τὴν αὐτόματον ἀναγέννησιν τοῦ λεπιδωτοῦ κοσμήματος πρὸς δήλωσιν θαλάσσης ἐν τῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ τοῦ Ε΄ καὶ Δ΄ αἰῶνος π.Χ. Ἡ περίπτωσις αὕτη εἶναι λίαν διδακτικὴ ὡς πρὸς τὴν αὐτόματον ἀναγέννησιν τῶν τύπων. Δὲν φαίνεται δυνατὸν ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιβιώσεως ἢ δανεισμοῦ. Εἰς τὸν μελανόμορφον ρυθμὸν εἶναι ἄγνωστος ἡ δήλωσις αὕτη τῆς θαλάσσης, ἁπαντῶσα τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν πρωίμων ἐρυθρομόρφων ἀγγείων, εἶτα δὲ καὶ ἐπὶ ἄλλων μεταγενεστέρων. Ἡ ἀνα-

1 Ἰδ. A. Reichel ἐν Öst. Jahreshefte 1903, 251, ἔνθα πραγματεύεται περὶ τοῦ κοσμήματος τούτου ὑπὸ τὸ ὄνομα Bogenstellung.

2 Ἰδ. λ. χ. τὸν ἐξ Ἰαλύσου ἀμφορέα Perrot 6, 921 εἰκ. 479.

3 Ἰδ. λ. χ. Layard, Monuments of Niniveh ἢ Birch-Pinches, The Bronze Ornaments of the Palace Gates of Balawat, 1902. (Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα προέρχονται ἐκ τῆς ἐποχῆς Σαλμανάσαρ τοῦ Β΄. (859-825 π. χ.), Balawat δὲ εἶναι τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ ἀσσυριακὴ πόλις Imgur-Enlil. Περὶ τῆς ἀναπαραστάσεως τῆς σπουδαίας ἐκείνης πύλης πρβλ. E. Unger, AM 45, 1921, πίν. 1-3.

4 Παραδείγματα ἁπλῶς ἔστωσαν: Ἐκ τοῦ πρωτοκορινθιακοῦ ρυθμοῦ τὰ ἀγγεῖα Furtwangler, Katal. d. Vasensammlungen im Antiquarium ἀρ. 343, 346, 1138, 1136 κλπ. Ἐκ τοῦ μελανομόρφου ῥυθμοῦ: ἐ.ἀ. 2099 (ἐπὶ ἀσπίδος ὁπλίτου). A. Rumpf, Chalkidische Vasen πίν. 139, (ἀσπίς), 142 (ἀσπὶς καὶ θώραξ). Ἐκ τοῦ ἐρυθρομόρφου ῥυθμοῦ ἀρκεῖτω ἓν παράδειγμα, ἡ γνωστὴ ἐν Βερολίνῳ κύλιξ τοῦ Σωσίου (Ἀχιλλέως - Πατρόκλου) Furtwangler ἐ. ἀ. 2278, Ant. Denkm. 1, 9. 10, 1. Buschor, Gr. Vasenmalerei[2] ἐν τῇ προμετωπίδι κλπ.

5 Ἰδ. τὸ ἀνάγλυφον ἐκεῖνο Palace κλπ. 1, 510.

6 Ἰδ. λ.χ. παράδειγμα ἐπὶ δακτυλίου ἐκ Μυκηνῶν Evans, Palace 1, 691 εἰκ. 513.

7 ΑΕ 1889, πίν. 10, 15.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

γέννησις τοῦ κοσμήματος δέον ἐπομένως νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐθόρμητον ἐκδήλωσιν τῆς καλλιτεχνικῆς ἀντιλήψεως. Τὰ δύο παραδείγματα ἅτινα ἀπεικονίζονται ἐνταῦθα *(εἰκ. 8)* εἶναι ἡ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βερολίνου φιάλη τοῦ Δούριδος μετὰ τῆς θανατώσεως τοῦ Σκείρωνος[1] καὶ ἑτέρα ἐκ κάτω Ἰταλίας φιάλη τοῦ αὐτοῦ μουσείου εἰκονίζουσα τὸν Φρῖξον[2]. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης οἱ ἰχθύες χρησιμεύουσι πρὸς καλυτέραν δήλωσιν τοῦ ὕδατος, ἐνῷ ἐπὶ τῆς φιάλης τοῦ Δούριδος εἰκονίζονται ἐχῖνοι ἐπὶ τῶν βράχων καὶ ἐπιφαίνεται ἡ θαλασσία χελώνη, ἥτις κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπαχύνετο ἀπὸ τὰς σάρκας τῶν θυμάτων

Εἰκ. 8. Φιάλαι ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βερολίνου.

τοῦ λῃστοῦ. Ὁ αὐτὸς τρόπος παραστάσεως τοῦ ὕδατος ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἐν τῇ πλαστικῇ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος (πρὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου), καὶ βραδύτερον (δι' ἐγχαράκτων γραμμῶν) ἐπὶ μιᾶς τῶν πλακῶν τοῦ βάθρου τῆς Σαμοθρᾳκίας Νίκης[3].

Ἕτερος συμβατικὸς τρόπος πρὸς δήλωσιν τοῦ ὕδατος εἶναι ἡ χρησιμοποίησις *τῆς σπείρας*. Ταύτην συναντῶμεν ἐπὶ τῶν τηγανοειδῶν σκευῶν τῆς Σύρου (ὁμοῦ μετὰ τῶν ὁμοκέντρων κύκλων), ὧν ἄλλα μὲν φέρουσι τὸ θέμα ὡς ἁπλῆν διακόσμησιν, ἕτερα ὅμως φέροντα ἐπ' αὐτῶν καὶ παραστάσεις πλοίων, χρησιμοποιοῦσι τὴν σπεῖραν πρὸς τῷ διακοσμητικῷ σκοπῷ καὶ ὡς

1 Ἐλήφθη ἐκ Jahrbuch d. Inst. 1916, πίν. 4 (Buschor).

2 Ἐλήφθη ἐκ τοῦ 2ου Winckelmanns Programm, 1842 (E. Gerhard, Phrixos der Herold).

3 Konze - Hauser - Benndorf, Samothrake 2, 55 καὶ εἰκ. 24. Τὰ ἀλλα μνημεῖα ἐφ' ὧν διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου εἰκονίζεται ἡ θάλασσα εἶναι: Ἑτέρα φιάλη τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Δούριδος, Pottier Vases antiques du Louvre 3, 168 ἀρ. 126, πίν. 112. Κύλιξ ἐν Βερολίνῳ, Furtwängler Kat. 2293. Τὸ ἀγγεῖον τὸ Ἰνοῦς καὶ Φρίξου λεγόμενον ἐν Νεαπόλει, Heydemann, Vasensamml. κλπ. ἀρ. 270 σελ. 693. Εἰκ. Annali dell Instituto 1867 πίν. 3. Ἓν ἀγγεῖον παρὰ J. Pellegrini, Catal dei vasi dipinti delle necropoli Felsinee ἀρ. 2886. Πρβλ. Studniczka, Jahrb. d. Inst. 1916, 303 εἰκ. 24. Ὁ ἐξ Ἀπουλίας περίφημος κρατὴρ μετὰ τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ἡλίου καὶ δύσεως τῶν ἀστέρων, F. R. πίν. 126. Ἕτερον ἀγγεῖον φειδιακοῦ ῥυθμοῦ ἐ. ἀ. πίν. 67 καὶ Pfuhl, Malerei u. Zeichnung d. Griechen εἰκ. 583. Κρατὴρ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Πύθωνος ἐν Βερολίνῳ, F. R. πίν 130. Εἰς τὰ τρία τελευταῖα ἀγγεῖα ἡ παράστασις ἔχει σημαντικῶς ἐκφυλισθῇ. Πρβλ. ὁμοίαν δήλωσιν τῆς θαλάσσης ἐπὶ ἀγγείου τοῦ Δ' αἰῶνος, εἰκονίζοντος τὴν ἀπαγωγὴν τῆς Εὐρώπης, C. R. 1870 - 71. 181. πίν. 5, 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

δήλωσιν τῆς θαλάσσης[1]. Τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, διότι ἡ σπεῖρα ὡς δήλωσις ὑδάτων εἶναι εἰς τῶν μακροβιωτάτων τύπων, διατηρηθεὶς χιλιετηρίδας ὅλας καὶ διατηρούμενος ἔτι μέχρι σήμερον. Ἡ κρητομυκηναϊκὴ τέχνη δὲν παρουσίασε μέχρι σήμερον τοιαύτην χρησιμοποίησιν τῆς σπείρας. Τοὐναντίον πάμπολλα παραδείγματα παρέχει ἡ ἀσσυριακὴ καὶ νεοβαβυλωνιακὴ ***(εἰκ. 9)***[2]. Κατὰ τὸν Wurz[3] ὅταν αἱ σπεῖραι πᾶσαι κανονικῶς στρέφωνται πρὸς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν πρόκειται περὶ ποταμίου ὕδατος, ὅταν δὲ φέρωνται πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν δηλοῦσι τὸ θαλάσσιον ὕδωρ. Συστηματικὴ παρακολούθησις τῶν παραστάσεων δύναται νὰ μᾶς διδάξῃ καὶ τὴν προέλευσιν τοῦ τύπου. Εἰς μερικὰ δηλ. μνημεῖα, ὅπου τὸ ὕδωρ παρίσταται διὰ πυκνῶν κυματοειδῶν παραλλήλων γραμμῶν, εἰκονίζονται σποραδικῶς καὶ σπεῖραι, αἵτινες ἀναμφιβόλως δηλοῦσι τὴν δίνην, τὴν παραγομένην ἰδίως εἰς τὰ ρεύματα τῶν ποταμῶν[4]. Προκειμένου περὶ θαλασσίου ὕδατος, φαίνεται ὅτι τὴν ἰδέαν πρὸς παράστασιν τούτου διὰ σπειρῶν ἔδωκεν ἡ μορφὴ τῶν κυμάτων, ἅτινα ὅταν θραύωνται κυρτοῦνται καὶ ἑλίσσονται τὴν κορυφὴν δίκην σπειρῶν.

Εἰκ. 9. Ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ ἀνακτόρου Σαργὼν τοῦ Β' τῆς Ἀσσυρίας.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο φαίνεται νὰ ἐπικυροῖ ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ παράστασις τῆς θαλάσσης διὰ σπειρῶν, πρᾶγμα ὅπερ συμβαίνει ὁσάκις αὕτη δηλοῦται τρικυμιώδης. Ὑπάρχει ἓν ἐξ Ἐρετρίας χαλκοῦν κάτοπτρον ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βερολίνου, ὅπερ δηλοῖ **τὴν θάλασσαν** δι' ἀναγλύφων σπειρῶν[5]. Πολλὰ δὲ ἄλλα ἑτρουσκικὰ παραδείγματα φέροντα τὰς σπείρας ἐγχαράκτως. Τὰ πλεῖστα τούτων εἰκονίζουσι τὴν **Σκύλλαν**, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον **κάτοπτρον**, ἐπιφαινομένην ἐν μέσῳ τῆς μαινομένης θαλάσσης. Ἐνταῦθα εἰκονίζεται ὡς παράδειγμα ἓν ἑτρουσκικὸν κάτοπτρον ***(εἰκ. 10)***[6], ἐφ' οὗ τὸ τέρας παρίσταται εἰς μανιώδη **κίνησιν. Εἰς** συμπλήρωσιν τῆς ἀγρίας σκηνῆς ἡ θάλασσα δέον νὰ ἐννοηθῇ φοβερῶς κυμαινομένη, ἐφ' ᾧ καὶ δηλοῦται δι' ἐγχαράκτων σπειρῶν ὡς εἰς τὰ ἀσσυριακὰ ἀνάγλυφα καὶ τὰ τηγάνια τῆς Σύρου. Συχνῶς ἐπίσης συναντᾶται καὶ ἐπὶ νομισμάτων ἡ σπεῖρα ἐν τοιαύτῃ χρήσει[7].

1 **ΑΕ. 1899**, 86 ἑξ. (Τσούντας). Εὑρέθησαν περὶ τὰ 32 τοιαυτα σκεύη, ὧν τὰ ἑπτὰ φέρουσι πλοῖα. Ἐπὶ τῶν τελευτσίων χρησιμοποιουνται κυρίως ὁμόκεντροι κύκλοι. Ἐπὶ μερικῶν σκευῶν ὑπάρχουσιν ὁμοῦ αἱ σπεῖραι καὶ αἱ ὁμόκεντροι κύκλοι.

2 Ἡ εἰκὼν προέρχεται ἐκ τοῦ ἐν Khorsabad ἀνακτόρου Σαργὼν τοῦ Β'.. (ἐγκαινιασθέντος περὶ τὸ 706 π. Χ.). Τὸ ἀνάκτορον ἐκοσμεῖτο διὰ πλήθους ἀναγλύφων μετὰ θαλασσιων παραστάσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ σκηναὶ μεταφορᾶς δένδρων διὰ φοινικικῶν πλοίων. (Ἡ εἰκὼν κατὰ τὸν B. Meissner, **Babylonien und** Assyrien 1, εἰκ. πινάκ. 206).

3 E. Wurz, **Spirale und** Volute 1, σ. 58.

4 Ἄφθονα παραδείγματα ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημείων κατέχει τὸ Λοῦβρον **καὶ τὸ Βρεττανικὸν** Μουσεῖον. Ἴδ. **τὰς** μνημονευθείσας **δημοσιεύσεις** Birch - Pinches, Palace Gates of Balawat **καὶ Layard, Monuments** of Nineveh, **ἔνθα** πλεῖστοι **πίνακες μετὰ παραστάσεων** ὑδάτων.

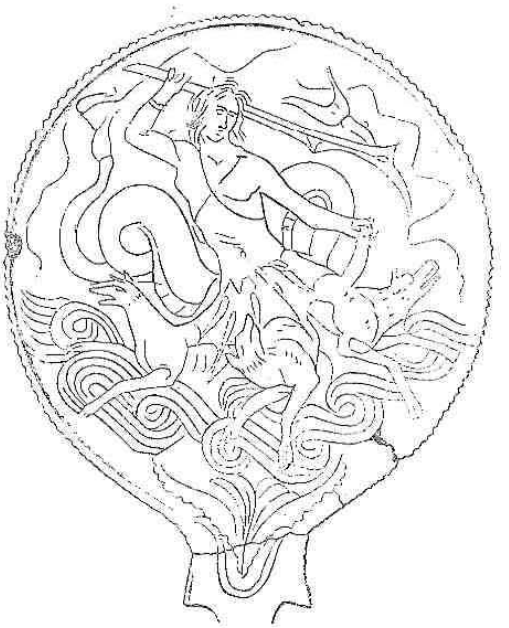
5 Τὸ **κάτοπτρον φέρει** παράστασιν τῆς Σκύλλης. **Ἀρ.** καταλ. **8391. Εἰκόνες** παρὰ Roscher, Lexikon ἐν λ. **Skylla**, σ. **1052 καὶ Arch.** Anz. 1894, 118, εἰκ. 15.

6 **E. Gerhard**, Etruskische Spiegel 5, 25.

7 **Νόμισμα** τοῦ Τάραντος παρὰ Imhoof - **Blumner** - Keller, **Tier** - und Pflanzenbilder auf Münzen **κ.** Gemmen πίν. **4, 27.** Πρβλ. ὅμοιον τύπον Evans, Horsemen **of** Tarentum **πίν. 2**, 1 (περίοδος 420 - 380 π. Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Ἐξ ἀπομονώσεως τοῦ «ἀτέρμονος» ἐπιφανειακοῦ θέματος τῆς σπείρας εἰς μίαν καὶ μόνην ὁριζοντίαν σειράν, ἐπλάσθη ἓν κόσμημα ἀνάλογον πρὸς τὸν μαίανδρον, ἡ *κυματόσπειρα*[1]. Αὕτη χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν τοῦ ὕδατος συχνότατα εἰς τὸν ἐρυθρόμορφον ρυθμὸν καὶ πᾶσαν τὴν κατόπιν ἐποχήν, ἐνῷ ἐκ παραλλήλου ἀπαντᾷ καὶ ὡς ἁπλοῦν διακοσμητικὸν θέμα ἐπὶ ἀναριθμήτων μνημείων.

Εἰκ. 10. Ἑτρουσκικὸν κάτοπτρον.

Αἱ σπεῖραι πρὸς δήλωσιν ὑδάτων εἶναι ἄγνωστοι εἰς τὸν μελανόμορφον ῥυθμόν, ὅστις τὰ κύματα δηλοῖ δι' ἰσχυρῶς ἀνωμάλου ἐπιφανείας, ἥτις ἐνθυμίζει ἐνίοτε τὰς σπείρας ὡς πρὸς τὴν διάταξιν[2].

Ἡ σπεῖρα πρὸς δήλωσιν κυμάτων ἐπέζησε τοῦ τέλους τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἀποδεικνύεται εἷς αἰωνόβιος λαϊκὸς τύπος, ἀπαντῶν ἐπὶ μεσαιωνικῶν ἔργων, ἐπὶ πορσελανῶν τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς, ἐπὶ βυζαντινῶν μνημείων καὶ τέλος ἐπὶ συγχρόνων ἔργων τῆς λαϊκῆς χειροτεχνίας[3].

Ὑπολείπεται νὰ ἐξετασθῇ εἷς τελευταῖος τρόπος παραστάσεως τοῦ ὕδατος ἐν τῇ κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ, ὅστις καὶ οὗτος κατατάσσεται εἰς τοὺς συμβατικούς: Ἡ διὰ τεθλασμένης πριονοειδοῦς γραμμῆς δήλωσις τοῦ ὕδατος. Ἡ μέθοδος αὕτη ἀπαντᾷ ἐπὶ μιᾶς ἐντελῶς περιωρισμένης κατηγορίας ἔργων, δηλαδὴ τῶν ἀμυγδαλοειδῶν σφραγιδολίθων τῆς ὑστερωτέρας περιόδου τῶν εἰκονιζόντων πλοῖα[4]. Ὑπὸ τὰ πλοῖα

1 Τὸν ὅρον προέτεινεν ὁ καθηγητὴς κ. Τσούντας ἐν τῇ εἰσηγήσει του περὶ τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου. Τὸ κόσμημα καλεῖται ὑπὸ τῶν Γερμανῶν Wellenlinie - Verzierung - Spirale (χαρακτηριστικὰ ὀνόματα ὡς πρὸς τὴν σημασίαν του!) ἔτι δὲ Spiralzacke καὶ Laufender Hund μία παραλλαγή του.

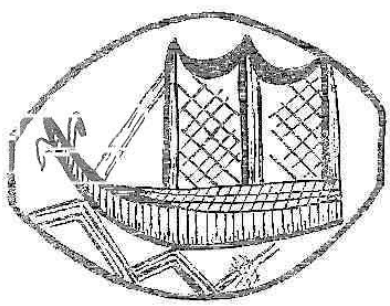
2 Παράδειγμα ἡ πάλη τοῦ Περσέως πρὸς τὸ κῆτος, Mon. del Inst. 10, 52. Χαλκιδικὴ φιάλη τοῦ Φινέως, τελευταίως παρὰ A. Rumpf, Chalkidische Vasen πίν. 40-42, πρβλ. AM. 46, 1921, 157 ἑξ. Ὡς πρὸς τὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ μνημεῖα τὰ εἰκονίζοντα τὸ ὕδωρ διὰ κυματοσπείρας παραιτοῦμαι πάσης παραπομπῆς, διότι εἶναι παμπληθῆ, ἀναφέρων μόνον τὸ παλαιότατον γνωστόν μοι παράδειγμα. νόμισμα τῶν Καμαριναίων τοῦ β'. ἡμίσεος τοῦ Ε'. αἰῶνος, φέρον τὴν νύμφην Καμάριναν ἐπὶ κύκνου ὑπὲρ τὰ κύματα: B. Head, Hist. numorum[2] 129, εἰκ. 68. Head - Σβορώνου πίν. 5 ἀρ. 2.

3 Βλέπε ἐπὶ παραδείγματι χειρόγραφον τοῦ 15ου αἰῶνος BSA 12, πίν. 1. Βυζαντινὴν εἰκόνα τοῦ ἔτους 1628 παριστῶσαν πειρατικὸν ἐπεισόδιον καὶ δημοσιευθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ ἐν ΑΔ 1920 - 21 παραρτ. σ. 195. (Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐδωκεν ἀφορμὴν καὶ εἰς συγγραφὴν τῆς παρούσης ἐργασίας). Ἐπ' ἴσης ἐν τῷ μουσείῳ Κωνσταντινουπόλεως ὑπάρχει λοπὰς ἐκ πορσελάνης τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Kia - Tsing, (1522 - 66), μετὰ παρατάσεως δύο θαλασσίων τεράτων καὶ θαλάσσης δηλουμένης διὰ σπειρῶν. Τέλος ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω, ὁποίαν ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν μοῦ ἐπροξένησε τὸ γεγονός, ὅτι πρὸ τριῶν ἐτῶν εἷς αὐτοσχέδιος τοιχογράφος ἐκόσμησε διὰ κλυδωνιζομένου ἀτμοπλοίου καὶ σπειροειδοῦς ἀποδόσεως τῆς τρικυμιώδους θαλάσσης τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νεοδμήτου ταβέρνας του εἰς τὴν ἰδιαιτέραν μου πατρίδα Ληξούριον. Τοσοῦτον ἀμετάβλητος παραμένει ἡ λαϊκὴ ψυχὴ εἰς τὴν ἐξωτερίκευσιν στοιχειωδῶν καλλιτεχνικῶν παραστάσεων. Ἡ δὲ λαϊκὴ τέχνη, ὡς ἐκδήλωσις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ἤρχισε καὶ αὐτὴ τελευταίως νὰ μελετᾶται ἐπιμελῶς.

4 Εἰς ἄλλην ἐργασίαν μου δίδω πλήρη κατάλογον τῶν μνημείων τούτων. Κυρίως ἡ κατηγορία τῶν ἐν λόγῳ σφραγίδων ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ 2 ἐποχήν. Τινὰ τελείως ἐκφυλισμένα παραδείγματα εἶναι ἀναμφιβόλως ΥΜ 3, τὸ δὲ σχῆμα τῶν σφραγιδολίθων ἐπιζῇ μέχρι τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς (ἰδίως ἐν τῇ νήσῳ Μήλῳ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ταῦτα ἡ θάλασσα, ὁσάκις δηλοῦται, εἰκονίζεται διὰ μιᾶς σπανίως ἁπλῆς, συνήθως δὲ διπλῆς τεθλασμένης γραμμῆς (zig-zag) καθ' ὁριζοντίαν διεύθυνσιν ***(εἰκ. 11)***. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐν τῇ κυρίως κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ μόνον ἐν τοιαύτῃ χρησιμοποιήσει ἀπαντᾷ ἡ τεθλασμένη γραμμή, ὀλίγῳ ὅμως βραδύτερον χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς διακοσμητικὸν θέμα[1]. Τὸ περιωρισμένον καὶ ὁμοιόμορφον τῶν μνημείων, ἐφ' ὧν ἁπαντᾷ ἡ τοιαύτη δήλωσις τοῦ ὕδατος ἐν τῇ κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ, καθιστᾷ πρόδηλον τὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται περὶ ὡρισμένης σχολῆς ἀντλησάσης ἔξωθεν τὸ θέμα τοῦτο. Ἐκ πάντων τῶν τρόπων παραστάσεως τοῦ ὕδατος οὗτος εἶναι ὁ μᾶλλον συμβατικὸς καὶ ὁ μᾶλλον ξενότροπος. Ἀλλὰ περὶ τούτου κατωτέρω.

Εἰκ. 11.
Σφραγιδόλιθος του Βρεττανικοῦ Μουσείου.

Ἡ ἐπίδρασις τῶν ξένων πολιτισμῶν. Συμπεράσματα. Ἓν συνολικὸν βλέμμα ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων καταδεικνύει, ὅτι ὁ κύριος τρόπος δηλώσεως τοῦ ὕδατος εἰς τὰ γλυπτικὰ ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔργα τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης (φαγεντιανὴν) εἶναι ὁ διὰ λεπτῶν πυκνῶν κυματοειδῶν γραμμῶν καθ' ὁριζοντίαν διεύθυνσιν. Ὁ τρόπος οὗτος εὑρίσκει τὰ παράλληλά του ἐν Ἀνατολῇ, ἔνθα ἀπὸ τῆς σουμερικῆς ἐποχῆς καὶ ἐφεξῆς συναντᾶται διαρκῶς ἐπὶ κυλίνδρων, ἀναγλύφων καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης. Ὡς τυπικὸν παράδειγμα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὁ ὡραιότατος κύλινδρος τοῦ βασιλέως Schargani-Scharri, παρέχων τὸ ἄλλως συνηθέστατον θέμα τοῦ Γιλγαμὲς ἢ ἄλλου θεοῦ κρατοῦντος ἀγγεῖον, ἐξ οὗ ἐκχέεται τὸ σωτήριον ὕδωρ τῆς ζωῆς[2]. Ὁμοίως παρίσταται τὸ ὕδωρ καὶ ἐπὶ κολοβοῦ ἀναγλύφου ἀγγείου ἔχοντος σχῆμα πλοίου[3], ἔτι δ' ἐπὶ πολλῶν ἄλλων ἔργων ὧν περιττεύει ἡ περαιτέρω ἀπαρίθμησις. Μία μόνον περίεργος διακόσμησις ἀναγλύφων δέον ἔτι νὰ μνημονευθῇ, ἥτις ἐν τῇ παραστάσει τοῦ ὕδατος παρέχει περίεργον ἀναλογίαν πρὸς τὸ δικτυωτὸν κόσμημα τῆς μινωικῆς τέχνης (λ. χ. ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ ῥυτοῦ τῶν Μυκηνῶν, ἀνωτέρω εἰκ. 5 γ΄ ἢ ἐπὶ τοῦ ῥυτοῦ τῆς Ψείρας εἰκ. 5 α΄). Πρόκειται περὶ ἀναγλύφων ἐκ Tello[4] σχηματιζόντων τὸ γνώριμον ἤδη φολιδωτὸν πλέγμα διὰ τῶν ναμάτων ὕδατος ἐξερχομένου ἐξ ἀγγείων ***(Εἰκ. 12)***[5]. Ἐν τούτοις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπῃ τις μετὰ βεβαιότητος, ἂν τὸ

1 Τοῦτο βλέπομεν ἤδη ἐπὶ τῆς πυξίδος τῆς εὑρεθείσης ὑπὸ Κουρουνιώτου ἐντὸς θολωτοῦ τάφου τῆς Πύλου (ΑΕ. 1914, 108, εἰκ. 14). ἥτις ὅπως δήποτε φέρει ἤδη στοιχεῖα πρωτογεωμετρικοῦ ῥυθμοῦ. Ἐνταῦθα εἰκονίζεται ἡ τεθλασμένη γραμμὴ καὶ ὡς διακοσμητικὸν θέμα ἐν ἑνὶ τμήματι τοῦ ἀγγείου καὶ ὡς δήλωσις θαλάσσης ἐν ἄλλῳ τμήματι, ὅπου παριστάνεται καὶ πλοῖον. (Ἐνταῦθα αἱ τεθλασμέναι γραμμαὶ κατὰ κάθετον διεύθυνσιν.). Τὰ γεωμετρικὰ παραδείγματα ἐπὶ ἀγγείων καὶ πορπῶν εἶναι πάμπολλα, ἐξικνούμενα μέχρι τοῦ πρωτοκορινθιακοῦ σκύφου ΑΕ 1898 πίν. 5, 3 (ὅστις ὅμως φέρει ἐμφανῆ ἔτι τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ῥυθμοῦ Διπύλου). Πρβλ. καὶ τὸν γνωστότατον κρατῆρα τοῦ Ἀριστονόφου.

2 Weber, Altorientalische Siegelbilder 60, εἰκ. 262. Πρβλ. Reall. d. Vorgeschichte 4, 2ον, πίν. 157 d (ἄρθρον Glyptik), ἔτι δὲ Meissner, Bab. und Assyrien 1, εἰκ. πινάκων 132. Πρβλ. ἔτι Weber ἐ.ἀ. εἰκ. 52, 261, 266 καὶ πλείστας ἄλλας παραστάσεις.

3 Ἐκ τοῦ ἔτους 2.000 π.Χ. περίπου, ἐκ Bismaya (Adab): Banks, Bismaya or the lost City of Adab 139=M. Jastow, the Civilisation of Babylonien and Assyrien πίν. 16, 6 (ἔναντι σ. 52).

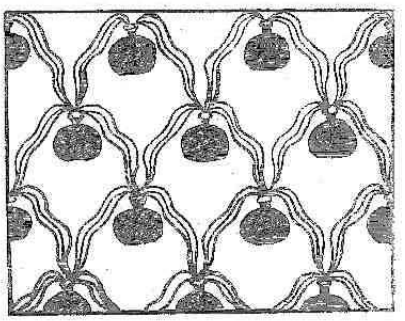
4 G. Gros, Nouvelles fouilles de Tello, 1910 πίν. 8, 2.

5 Τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνος ταύτης ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει ἰχνογραφήματος τῶν σημειώσεών μου, ληφθεισῶν ἐν Βερολίνῳ, διότι ἐν Ἑλλάδι δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω τὸ ἀνωτέρω βιβλίον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

θέμα ἐνταῦθα εἶναι ἁπλῶς διακοσμητικὸν ἢ φέρει καὶ τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν δηλώσεως μεγάλης ὑδατίνης ἐπιφανείας, ὡς συμβαίνει ἐν τῇ μινωϊκῇ τέχνῃ[1].

Ἡ αἰγυπτιακὴ παράστασις τοῦ ὕδατος εἶναι ξηροτέρα καὶ συμβατικωτέρα τῆς ἀνατολικῆς. Συνίσταται ἐκ πυκνῶν τεθλασμένων γραμμῶν (zig-zag) ἐχουσῶν συνήθως μὲν κάθετον διεύθυνσιν, ἐνίοτε ὅμως καὶ ὁριζοντίαν. Οὕτω παρίσταται τὸ ὕδωρ ἐπὶ ἀπειραρίθμων μνημείων, ἀπὸ τῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς μέχρι τῶν ἀναγλύφων καὶ τῶν τοιχογραφιῶν. Ἡ θάλασσα αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὕτω παρίσταται ἐπίσης[2]. Τὴν ἐπίδρασιν τῆς μεθόδου ταύτης πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης κατηγορίας τῶν ἀμυγδαλοειδῶν σφραγιδολίθων, ὅπου καὶ ἔμεινε περιωρισμένη χωρὶς νὰ ἐπεκταθῇ ἐπὶ ἄλλων μνημείων.

Εἰκ. 12.
Ἀνάπτυξις κοσμήματος ἐξ ἀναγλύφου ἐκ Tello.

Μία παρέκβασις ἐνταῦθα εἶναι ἀναγκαία, σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα πόθεν ἐκληροδοτήθη ἡ αὐτὴ μέθοδος εἰς τὸν γεωμετρικὸν ῥυθμόν. Δεδομένης τῆς μακροτάτης ἐπιβιώσεως τῶν γλυπτῶν λίθων καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἔχομεν ὡς κρῖκον συνδετικὸν ἐπὶ πλέον τὸ μνημονευθὲν «πρωτογεωμετρίζον» ἀγγεῖον τῆς Πύλου, πρέπει νὰ φανῇ τις διστακτικὸς ὡς πρὸς τὸν δικαίως ἀρχίζοντα ἤδη νὰ πολεμῆται, πανταχοῦ παρόντα ἀπὸ μηχανῆς θεὸν τῶν Φοινίκων. Ὁ Poulsen ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ τύπος τῆς τεθλασμένης γραμμῆς ἐκληροδοτήθη εἰς τὸν γεωμετρικὸν ῥυθμὸν ὑπὸ τῆς φοινικικῆς τέχνης, εὑρὼν ἓν καὶ μόνον φοινικικὸν πρότυπον, τὴν φιάλην τοῦ Σαλέρνου[3]. Ὁ v. Bissing εἶχε τοὐναντίον ὑποστηρίξει, ὅτι ὁ αἰγυπτιακὸς τρόπος παραστάσεως τοῦ ὕδατος διὰ τεθλασμένων γραμμῶν οὐδέποτε ἁπαντᾷ ἐπὶ φοινικικῶν ἔργων τέχνης[4]. Νῦν παρουσιάζεται ὁ πλοῦτος τῶν ὑστερομινωικῶν καὶ ὑστερομυκηναϊκῶν μνημείων, ὅστις δέον νὰ ὑπολογισθῇ. Σημειωτέον ἔτι, ὅτι ὁ γεωμετρικὸς ῥυθμὸς παρουσιάζει συχνότατα τὴν κάθετον διάταξιν τῶν τεθλασμένων γραμμῶν. Τοῦτο εἶναι ἄγνωστον ἐπὶ τῶν σφραγιδολίθων, ἁπαντᾷ ὅμως ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀγγείου τῆς Πύλου. Ἓν λοιπὸν τῶν δύο δέον νὰ ἀληθεύῃ: Ἢ τὸ θέμα εἶναι κρητομυκηναϊκὴ κληρονομία πρὸς τὸν γεωμετρικὸν ῥυθμόν, ἢ τὸ ἀγγεῖον τῆς Πύλου πρέπει νὰ θεωρηθῇ προδίδον ἤδη τὴν πρώτην παρουσίαν τῶν Φοινίκων.

Τὰ ἀνωτέρω ἀρκείτωσαν περὶ γλυπτικῶν ἔργων τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης. Εἰς

1 Ὑπάρχει μία ἀσφαλῶς πεπλανημένη θεωρία τοῦ J. Six (Syria 6, 1925, 205 ἑξ.) καθ' ἣν ὁ κοινότατος ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχοινοειδὴς πλοχμὸς παριστᾷ ὕδωρ. Ἀλλ' ἓν μόνον ἀσφαλὲς παράδειγμα ὑπάρχει, τὸ τοῦ σπένδοντος κυνηγέτου Ἀσσουρβανιπάλ (Πρβλ. λ. χ. O. Weber, Assyrische Kunst πίν. 39). Τὰ ἄλλα εἶναι προφανὴς ἄδικος ἐπέκτασις τοῦ πράγματος. (Ὁ Six φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ νομίζῃ ὅτι ὕδωρ παριστᾷ ὁ πλοχμὸς ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τοῦ Ἰδαίου ἄντρου καὶ ὅτι οὕτω πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὸν ῥόον ὠκεανοῖο ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως). Ὅπως δήποτε, ὁ πλοχμὸς οὗτος ἐν τῇ κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ εἶναι ἄγνωστος. (Πρβλ. Μαρινάτου ἐν Deutsche Lit. Zeitung 1928, 1568). Ἄδικος ἐπίσης ἐπέκτασις εἶναι ἡ γνώμη του, ὅτι ὕδωρ παριστᾷ πανταχοῦ τὸ κόσμημα τῆς σπείρας, ὡς ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ μικροῦ δωματίου τοῦ τάφου Ὀρχομενοῦ καὶ ἄλλων ἀναλόγων αἰγυπτιακῶν κοσμημάτων ἐπιφανείας.

2 Βλέπε ὡς ἁπλᾶ παραδείγματα Schäffer, Von agyptischer Kunst (ἔχω ὑπ' ὄψει τὴν α'. ἔκδ.) πίν. 13,37 ἀρ. 2 καὶ 5. Αἱ γραμμαὶ καθ' ὁριζοντίαν διεύθυνσιν πίν. 37, 3.

3 Orient und Frühgr. Stil 28.

4 Jahrb. d. Inst. 1910, 197.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐξαρτωμένην ἀγγειογραφίαν ἡ τέχνη διετήρησε παντελῆ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῶν ἄλλων πολιτισμῶν, τραπεῖσα ἄλλας ὁδούς: Εἴτε παρέστησε τὴν θάλασσαν διὰ τῆς πρωτοτύπου μεθόδου τῶν φυσσαλίδων εἴτε κατέφυγεν εἰς τὸ δικτυωτὸν καὶ λεπιδωτὸν κόσμημα εἴτε ἀφῆκε τελείως ἀδήλωτον τὸ ὕδωρ. Τῶν λεπτῶν πυκνῶν γραμμῶν δὲν ἐγένετο χρῆσις, ἂν καὶ κατὰ τὴν σήμερον ἀντίληψιν οὗτος θὰ ἦτο ὁ καταλληλότατος τῶν τρόπων. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ, ὅπου ἡ ἀγγειογραφία καὶ ἡ γλυπτικὴ ἐτράπησαν ἄλλας ὁδοὺς πρὸς παράστασιν τοῦ ὕδατος[1]. Ἔργα μνημειωδεστέρας τέχνης ὡς αἱ μινωικαὶ τοιχογραφίαι, ὅπου ὁ ὀφθαλμὸς οἱονεὶ δικαιωματικῶς ἀναζητεῖ τὴν παράστασιν τοῦ ὕδατος, δὲν παρουσιάζουσι ταύτην. Τοῦτο καθιστᾷ εἰς τοὺς ἡμετέρους ὀφθαλμοὺς τὰ ἀνωτέρω ἔργα συνθηματικὰ καὶ ἀφελῆ, ἀλλὰ δὲν πρέπει τὴν παράστασιν ἡμῶν ταύτην νὰ μεταβιβάζωμεν ἀναλογικῶς εἰς παλαιοὺς θεατάς. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, ὅστις ἐκ παραδόσεως δεκάδων γενεῶν ἔχει συνηθίσει εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ βάθους, τῆς προοπτικῆς καὶ γενικῶς τοῦ κατὰ φύσιν, βλέπει ἄλλως τὰ πράγματα ἢ οἱ ἀρχαῖοι. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν ἐκάλεσαν ἀδίκως ἐν τῇ μινωικῇ τέχνῃ προϊστορικὸν ἰμπρεσσιονισμὸν ὅ,τι ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι ἀφέλεια καὶ ἀτέλεια τῆς τέχνης. Ἐν τούτοις ἑκάστη ἐποχὴ βλέπει μὲ τὸ ὄμμα της. Ὁ Jaensch ὑπεστήριξεν ὅτι τὰ ἔργα τῆς Ἀναγεννήσεως ἐφαίνοντο τότε περισσότερον πλαστικὰ ἢ σήμερον[2], πρέπει δὲ νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὁ Ἀπολλόδωρός που ὁ Σκιαγράφος ἄφηνε κατὰ τὴν ἐποχήν του πολὺ μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν διὰ τῶν ἔργων του ἢ ὅσην τυχὸν θὰ ἐπροξένει σήμερον ἡ τέχνη του. Εἶναι ἐπίσης γνωστόν, ὅτι καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι μόνον κατόπιν ἀσκήσεως δυνάμεθα νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἔργων τῆς ἰμπρεσσιονιστικῆς καὶ ἐξπρεσσιονιστικῆς τέχνης, ἐνῷ αἱ σχολαὶ αὗται καλλιεργούμεναι ἐπὶ γενεὰς θὰ φαίνονται ἄλλως εἰς τοὺς ἐπιόντας. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι αἱ θαλασσογραφίαι τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Φυλακωπῆς ἕτερπον πλήρως τὰ ὄμματα τῶν τότε θεατῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ᾐσθάνοντο ἐπ' αὐτῶν τὰς ἐλλείψεις ἃς ἡμεῖς βλέπομεν σήμερον. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ἦτο εὔκολον διὰ τὸν τεχνίτην καὶ τὰ μέσα του νὰ διορθώσῃ ταύτας. Ἀλλ' ὅ,τι ἔβλεπον οἱ παλαιοὶ ὀφθαλμοὶ ἦτο ἀρκετὸν καὶ ἱκανοποιητικόν. Δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀπαιτήσουν τὸ περισσότερον τὸ ὁποῖον ἀναζητεῖ σήμερον ὁ θεατής[9], ὁ ἔχων ὄπισθεν αὐτοῦ αἰώνων μακρὰν παράδοσιν μεγάλης Τέχνης[3].

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

1 Ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι τὸ μὲν τρικυμιῶδες ὕδωρ δηλοῦται διὰ τῶν σπειροειδῶν συμπλεγμάτων, ἀπὸ τῶν τηγανίων τῆς Σύρου μέχρι τῶν ἔργων τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας λαϊκῆς τέχνης, πρὸς δὲ παράστασιν τοῦ γαληνιαίου ὕδατος μετεχειρίσθη πάλιν ὁ 5ος καὶ 4ος αἰὼν τὸ σύμπλεγμα τῶν πεταλοειδῶν ἢ λεπιδωτῶν γραμμῶν. Ἡ διὰ λεπτῶν πυκνῶν γραμμιδίων παράστασις ἀνευρίσκεται ἰδίως εἰς τὸν μελανόμορφον ῥυθμόν, ἀλλὰ δὲν ἐγενικεύθη, παραμείνασα περιωρισμένη καὶ ἐξαιρετική, ἂν καὶ εἶναι ὁ πιστότατος τῶν τρόπων. Παράδειγμα ἓν ὄστρακον ἐκ Ναυκράτιος, παρέχον τὴν πιστοτάτην ὅσων γνωρίζω ἀπεικονίσεων θαλάσσης ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀγγειογραφίας (Br. Mus. Catal. II σ. 80, πρωίμου ἀρχαϊκοῦ ῥυθμοῦ. Πρβλ. ὁμοίαν περίπου θαλάσσης ἀπεικόνισιν καὶ ἐπὶ κορινθιακοῦ πλακιδίου, Antike Denkmaler 2, πίν. 29, 21.) Ἐν τῇ πλαστικῇ πρὸ τοῦ Δ'. αἰῶνος (λ. χ. μνημεῖον Λυσικράτους) τὸ ὕδωρ δὲν εἰκονίζεται διὰ τῶν κυματοειδῶν γλυφῶν, ἀλλὰ μένει ἀδήλωτον σχεδὸν κατὰ κανόνα. Ἐν χρυσοῦν ἔλασμα δημοσιευθὲν τελευταίως (Rev. Arch. 27, 1928, 26 ἑξ., Deonna) ὡς δῆθεν ἀρχαϊκὸν εἶναι ἀναμφιβόλως κίβδηλον κατὰ τὴν ταπεινήν μου γνώμην. Τὸ ἐπ' αὐτοῦ πλοῖον μετὰ παραστάσεως θαλάσσης ἐνθυμίζει μᾶλλον μεσαιωνικῶν χειρογράφων μικρογραφίας ἢ σκηνὰς τῆς ἀρχαιότητος.

2 Über die Wahrnehmung des Raums, Zeitschrift für Psychol. und Physiologie der Sinnesorgane, 1, Ergänz. Bd. 6, 165. Παραπέμπω κατὰ τὸν Val. Müller.

3 Πρβλ. περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ Val. Müller, Jahrbuch d. Inst. 1925, 116, ὅστις ὀρθῶς τονίζει ὅτι ἡμεῖς αὐτοὶ εἴμεθα ὑπαίτιοι, προσθέτοντες εἰς τὴν ξένην τέχνην πολὺ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικότητα ἡμῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΠΗΛΙΝΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΘΥΜΙΑΤΗΡΙΟΝ

ΥΠΟ ΑΝΔΡΕΟΥ ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

Τὸ πήλινον θραῦσμα, τὸ μέλλον ν' ἀπασχολήσῃ ἡμας ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ, ἀνήκει εἰς τὰ τελευταῖα προσκτήματα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν καὶ προέρχεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ Θεσσαλονίκης[1]. Τοῦτο εἶναι ἄξιον πλείστου λόγου τόσον διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν σπανιότητα τοῦ σκεύους εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει, ὅσον καὶ διὰ τὴν διακόσμησιν ἣν ἐπ' αὐτοῦ φέρει.

Ἐν τῇ νῦν αὐτοῦ καταστάσει τὸ θραῦσμα τοῦτο ***(εἰκ. 1, 3)*** ἔχει ὁλικὸν μῆκος 0,156 καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους ἐλαφρῶς ἐλλειψοειδοῦς δίσκου συνεχομένου κατὰ τὸ ἄνω αὐτοῦ μέρος πρὸς ἕτερον στρογγύλον τοιοῦτον, τοῦ ὁποίου ἐλάχιστον μόνον μέρος διεσώθη, καὶ ὅστις εἰς τὸ μέσον ἔφερε στρογγύλην ἐπίσης κοιλότητα βάθους 0,02 περίπου. Εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ θραύσματος ὑπάρχει προσκεκολλημένος πήλινος σωλὴν διήκων καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος, πλατυνόμενος εἰς τὸ ἄνω μέρος, κάτω ἀκριβῶς τῆς στρογγύλης κοιλότητος, καὶ σχηματίζων οὕτω τὴν βάσιν τοῦ ἀντικειμένου ***(εἰκ. 2)***.

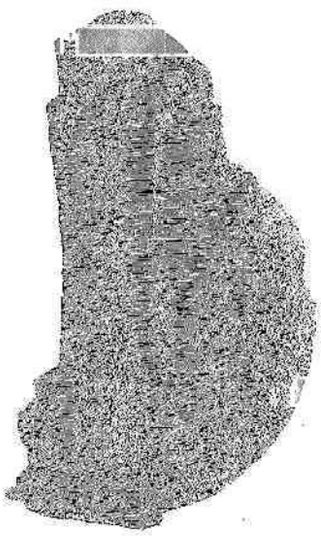
Εἰκ. 1 Θραῦσμα πηλίνου θυμιατηρίου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν Κυρία ὄψις (Μέγεθος πραγματικόν).

Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια ἀμφοτέρων τῶν δίσκων φέρει, ἐπὶ ἐπιχρίσματος λευκοκιτρίνου μετὰ γανώσεως, ἐγχάρακτον διακόσμησιν ***(εἰκ. 1, 4)***. Καὶ γύρω μὲν τῆς στρογγύλης κοιλότητος

1 Καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ εὐχαριστήσωμεν θερμῶς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κ. Γ. Σωτηρίου διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς παρεχώρησεν εἰς ἡμᾶς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο πρὸς μελέτην καὶ δημοσίευσιν, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ἐν εἰκ. 13 ἀνέκδοτον ἐπίθημα κιονίσκου ἀποκείμενον ὁμοίως ἐν τω Βυζαντινῷ Μουσείῳ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

εὑρίσκεται στεφάνη σχηματιζομένη ἐκ διπλῆς συστρεφομένης ταινίας, ἡ κυρία ὅμως διακόσμησις διασώζεται ἐπὶ τοῦ μεγαλυτέρου ἐλλειψοειδοῦς δίσκου. Ἐπ᾽ αὐτοῦ παρίσταται πτηνὸν μὲ ἀνθρωπίνην κεφαλὴν καθήμενον πρὸς ἀριστερᾶ ἐπὶ ἐσχηματοποιημένου κλάδου καὶ στρέφον τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω. Παρ᾽ αὐτὸ καὶ πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἀπομένοντος κενοῦ, εὑρίσκεται φυτὸν ἐσχηματοποιημένον, ἔχον τὴν μορφὴν κώνου πίτυος καὶ ἐκφυόμενον ἐκ διπλοῦ βλαστοῦ.

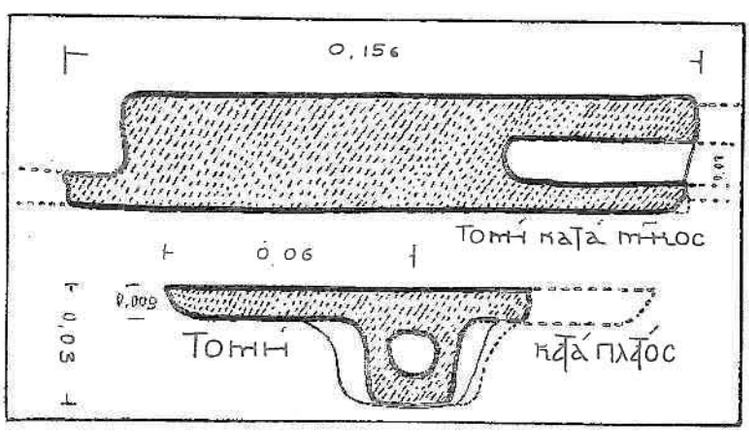

Εἰκ. 2. Θραῦσμα πηλίνου θυμιατηρίου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν. Ὀπισθία ὄψις.

Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διασωθέντος τεμαχίου εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν συμπλήρωσιν καὶ ἀναπαράστασιν τῆς ἀρχικῆς μορφῆστοῦ ἀντικειμένου, ἐξ οὗ τοῦτο προέρχεται. Τὴν ἀρχικὴν ταύτην μορφὴν δεικνύει ἡ ***εἰκ. 4.***

Κατὰ ταῦτα ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τμῆμα πηλίνου θυμιατηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ μὲν στρογγύλη κοιλότης ἐπὶ τοῦ μικροτέρου δίσκου ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἔνθεσιν τῶν ἀνθράκων καὶ τοῦ θυμιάματος, ὁ δὲ κάτωθεν εὑρισκόμενος σωλὴν διὰ τὴν τοποθέτησιν ξυλίνης λαβῆς.

Ὅτι ἡ συμπλήρωσις καὶ ὁ ταυτισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τούτου εἶναι ἀσφαλῆ δεικνύουσιν αἱ ἐπὶ τοιχογραφιῶν κυρίως διασωθεῖσαι ἀνάλογοι παραστάσεις θυμιατηρίων. Εἰς ἀπεικονίσεις πράγματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου[1], τῶν Μυροφόρων πρὸ τοῦ Μνημείου τοῦ Ἰησοῦ[2], ὡς καὶ εἰς ἄλλα ἀναλόγου φύσεως θέματα[3] εὑρίσκομεν παραστάσεις τοιούτων θυμιατηρίων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχουσι μορφὴν ἐντελῶς ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενον. Ἐκ τῶν πλείστων ὑπαρχόντων παραδειγμάτων παραθέτομεν ἐνταῦθα τρία τοιαῦτα ***(εἰκ. 5).*** Τούτων τὰ μὲν δύο πρῶτα εἶναι ἄνευ πώματος καὶ εὑρίσκονται μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Ὁμορφης Ἐκκλησιᾶς Αἰγίνης

Εἰκ. 3. Τομαὶ κατὰ μῆκος καὶ πλάτος τοῦ πηλίνου θυμιατηρίου.

1 Πρωτάτον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει: G. Millet, Monuments de l'Athos I Les Peintures, Paris 1927 Πίν. 30.2. (Φέρεται ὑπὸ ἀγγέλου ἀριστερᾷ). Ματεΐτσα ἐν Σερβίᾳ: Vl. Petkovic, La Peinture Serbe du Moyen Age I Beograd 1930. Πίν. 142α. (Κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον). Στάρο - Ναγορίτσινο ἐν Σερβίᾳ: L. Wratislaw - Mitrovic et N. Okunev, ἐν Byzantinoslavika III 1931 σ. 153 καὶ Πίν. VII. (Φέρεται ὑπὸ ἀγγέλου ἀριστερᾷ). Γρασανίτσα ἐν Σερβίᾳ: Wratilaw-Mitrovic et Okunev, ἔνθ' ἀν. Πίν. VIII. (Ὁμοίως).

2 Κώδ. Parisinus Gr. 74: [H. Omont], Evangiles avec peintures Byzantines du XIe siecle, Paris [1908] Πίν. 89. Μυστρᾶς, Ἅγ. Θεόδωροι: G. Millet, Monuments Byzantins de Mistra, Paris 1910. Πίν. 89.5.

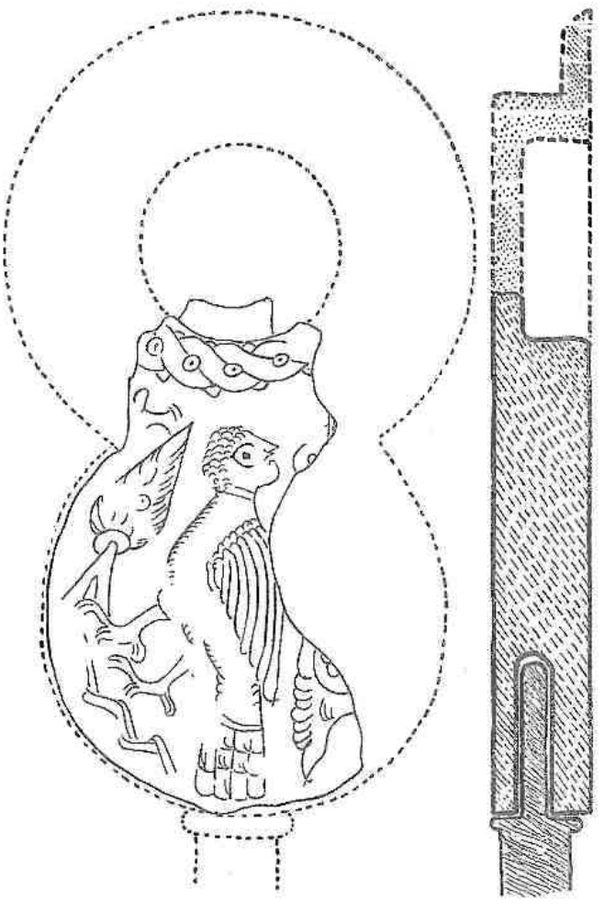
3 Ἐνταφιασμὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐν Στάρο - Ναγορίτσινο: N. Okunev, Monumenta Artis Serbicae III, Pragae 1931 Πίν. 8. Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου ἐν τῷ Πρωτάτῳ: Millet, Monuments de l'Athos Πίν. 32.3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

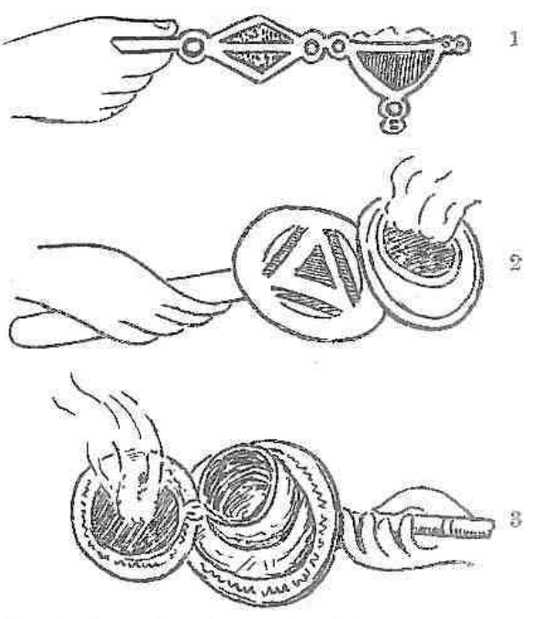
(τέλη 13ου αἰῶνος)[1] καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Πέτς ἐν Σερβίᾳ (14ος αἰών)[2], τὸ δὲ τρίτον μετὰ πώματος ἐλήφθη ἐκ τοιχογραφίας τῆς Σοπότσανι, ὁμοίως ἐν Σερβίᾳ (μέσα 13ου αἰῶνος)[3].

Τὸ σχῆμα τῶν θυμιατηρίων εἰς τὰς παραστάσεις ταύτας, ἰδίᾳ εἰς τὴν δευτέραν καὶ τὴν τρίτην, οὐδόλως σχεδὸν διαφέρει ἀπὸ τὸ ἡμέτερον, ὡς ἀπεκαταστήσαμεν αὐτό.

Τὸ θυμιατήριον τοῦ τύπου τούτου δὲν ἐξέλιπε μέχρι σήμερον, ἀλλὰ εἶναι ἀκόμη ἐν χρήσει εἰς τὰς Μονὰς καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ Ἅγιον

Εἰκ. 4. Ἀποκατάστασις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ πηλίνου θυμιατηρίου.

Εἰκ. 5. Παραστάσεις θυμιατηρίων ἐπὶ τοιχογραφιῶν. 1) Ὁμορφη Ἐκκλησιὰ Αἰγίνης, 2) Πέτς ἐν Σερβία, 3) Σοπότσανι ἐν Σερβίᾳ.

Ὄρος ὀνομαζόμενον, ὡς γνωστόν, «Κατσί»[4]. Χρησιμοποιεῖται δὲ ἀκόμη ἐν ταῖς Ἁγιορειτικαῖς Μοναῖς εἰς ὡρισμένας λειτουργικὰς περιπτώσεις κυρίως τὰς ἑξῆς: Κατὰ τὸν μικρὸν Ἑσπερινόν, εἰς τὰς Ἀγρυπνίας (κατὰ τὸν Πολυέλαιον), ἐπίσης εἰς τὴν Λειτουργίαν (εἰς τὸ Ἅγιος ὁ Θεὸς) ὡς καὶ εἰς τὰς Μεγάλας Ὥρας (Χριστουγέννων, Θεοφανείων καὶ Μεγ. Παρασκευῆς). Τέλος τοιοῦτον θυμιατήριον τίθεται κατὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν παρὰ τὸν Ἐπιτάφιον. Ἡ τελευταία αὕτη χρῆσις τοῦ Κατσίου νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὸν πένθιμον γενικῶς χαρακτῆρα αὐτοῦ, ὅστις ἄλλως τε ἐμφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν παρουσίαν

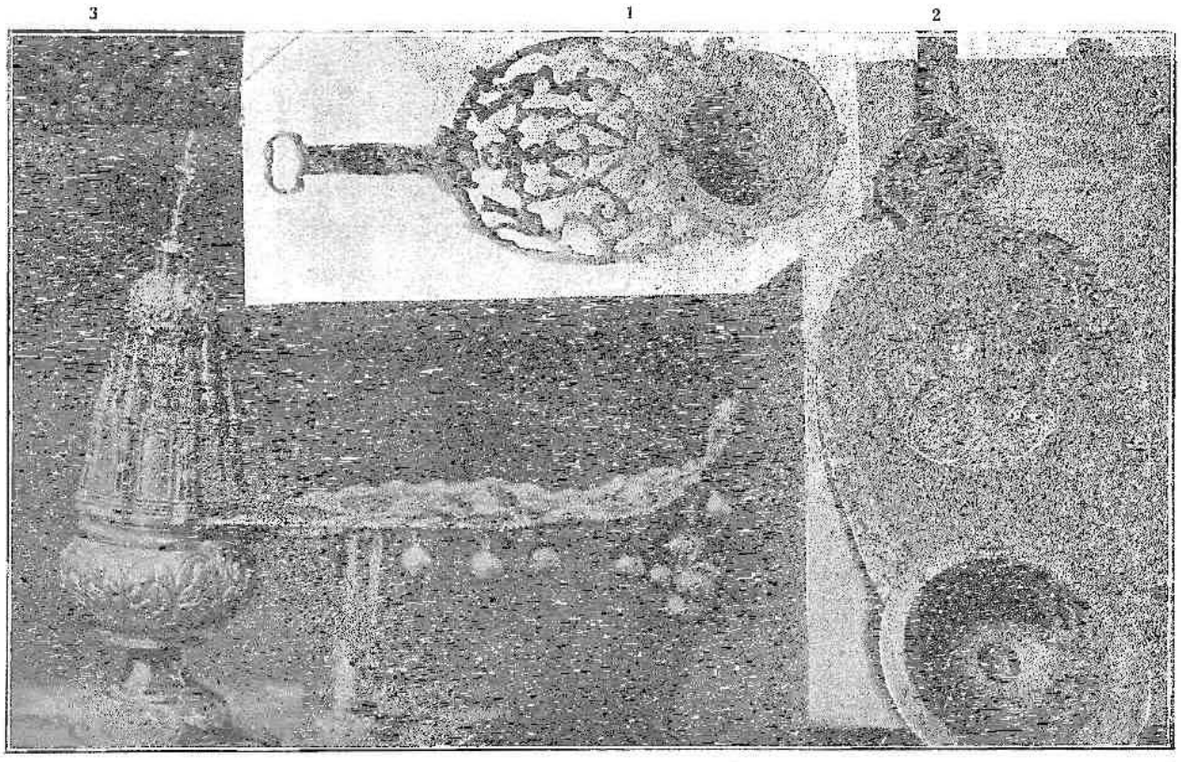
1 Γ. Σωτηρίου ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ΙΙ 1925 σελ. 263, εἰκ. 14,

2 Petkovic, La Peinture Serbe ἔνθ' ἀν. Πίν. 78α.

3 N. Okunev, Monumenta Artis Serbicae I, Zagrebiae - Pragae 1928. Πίν. 6.

4 Ὁ ὅρος εἶναι βυζαντινός, (Πρβ. Σ. Ψάλτην ἐν Ἀθηνᾶ, XXIX, 1917, Παράρτημα, σ. 37 κ.ἑξ.) Δὲν φαίνεται ὅμως νὰ εἶχεν οὗτος πάντοτε τὴν σημασίαν τοῦ θυμιατηρίου. Τοῦτο τοὐλάχιστον εἶναι φανερὸν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (Ἔκθεσις βασιλείου τάξεως Ι, 672,15 Bonn). Τὸ παρὰ Du Cange (Glossar. ἐν λ. Κατζι) χωρίον τοῦ Ἀνωνύμου εἰς τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου φαίνεται ἀνῆκον εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους, βυζαντινὴ ὅμως εἶναι πιθανώτατα ἡ αὐτόθι ἀναγραφὴ ἱερῶν σκευῶν, ἐν οἷς καὶ τὸ Κατσί.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 6. Μετάλλινα θυμιατήρια (Κατσια) 1) Μαρκοβ Μαναστηρ ἐν Σερβία, 2) Μ. Βαρλαὰμ Μετεώρων, 3) Ἅγ. Ὄρος.

τοῦ θυμιατηρίου τούτου εἰς τὰς ἀπεικονίσεις σκηνῶν κυρίως νεκρικῶν, ὅπως ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, ὁ ἐνταφιασμὸς ἁγίων, αἱ Μυροφόροι πρὸ τοῦ Μνημείου κ.λ.π. ὧν τινὰς ἀναφέραμεν ἀνωτέρω. Ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν ὅμως χρόνων μέχρι σήμερον ἡ μορφὴ τοῦ Κατσίου, κυρίως ὡς πρὸς τὴν λαβήν, ὑπέστη ἐξέλιξιν, ἣν δεικνύουσι τὰ ἐνταῦθα παρατιθέμενα παραδείγματα ***(Εἰκ. 6)***. Τὸ μετάλλινον διάτρητον θυμιατήριον τὸ φυλαττόμενον εἰς τὸ Μάρκοβ Μοναστὴρ παρὰ τὰ Σκόπια διατηρεῖ εἰσέτι τὸν παλαιὸν τύπον καὶ θὰ ἠδύνατο ἴσως, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῆς διακοσμήσεως αὐτοῦ, ν' ἀναχθῇ εἰς βυζαντινοὺς ἔτι χρόνους ***(εἰκ. 6, 1)***.[1] Τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν δεικνύει τὸ ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ τῆς Μονῆς Βαρλαὰμ τῶν Μετεώρων εὑρισκόμενον Κατσί, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλὰ διασῴζει περίπου τὴν παλαιὰν μορφὴν ***(εἰκ. 6. 2)***. Τέλος τὸ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι ἐξ Ἁγίου Ὄρους προερχόμενον δεικνύει τὴν σημερινὴν μορφὴν τοῦ εἴδους τούτου τῶν θυμιατηρίων ***(εἰκ. 6. 3)***. Ὡς βλέπει τις εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἡ λαβὴ δὲν εὑρίσκεται πλέον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἐλλειψοειδοῦς δίσκου, ἀλλὰ εἰς τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος[2].

Μεγαλειτέρας σπουδαιότητος εἶναι τὸ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ μελέτην θυμιατηρίου εἰκονιζόμενον ἀνθρωποκέφαλον πτηνόν.

Προτοῦ ὅμως ἐξετάσωμεν τὰ κατὰ τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν σημασίαν αὐτοῦ, ἀνάγκη ν' ἀσχοληθῶμεν διὰ βραχέων μὲ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ. Θὰ

1 L. Mirkovic-M. Tatic, Markov Manastir, Novi Sad 1925, σ. 27, εἰκ. 27.

2 Πρβ. καὶ N. Kondakov, Μνημεῖα τῆς Χριστιανικῆς τέχνης τοῦ Ἄθω, Πετρούπολις 1902 (ρωσ.) 219 κ.ἑξ., εἰκ. 87.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἠδύνατο τοῦτο νὰ ὀνομασθῇ Ἅρπυια, ὡς ἀπεκάλεσεν ὁ Rice ὁμοίαν παράστασιν ἐπὶ βυζαντινοῦ ἀγγείου, ἣν θὰ ἴδωμεν εὐθὺς ἀμέσως; Θὰ ἠδύνατο ἐπίσης ν' ἀποκληθῇ τοῦτο Σειρήν, ὡς ὠνόμασεν ὁ Dalton[1] τὸ ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀναγλύφου τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀνθρωποκέφαλον πτηνόν, τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω; Νομίζω ὅτι οὔτε ἡ μία, οὔτε ἡ ἄλλη τῶν ὀνομασιῶν τούτων δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς παράστασιν. Αἱ Ἅρπυιαι εἰς τὴν ἀρχαίαν τέχνην εἶναι γνωστόν, ὅτι παρίστανται εἴτε ὡς πτερωτὰ ὄντα μὲ κεφαλὴν καὶ τὸ ἄνω σῶμα γυναικὸς τὸ δὲ κάτω πτηνοῦ, φέρουσαι προσέτι χείρας, εἴτε ἁπλῶς ὡς γυναῖκες πτερωταί[2]. Εἰς τὴν Βυζαντινὴν τέχνην αἱ Ἅρπυαι, τῶν ὁποίων διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν παραστάσεις, ἀκολουθοῦσι τὸν δεύτερον τοῦτον τύπον. Πράγματι εἰς τὸ ἐν τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βενετίας διασῳζόμενον χειρόγραφον τῶν Κυνηγετικῶν τοῦ Ὀππιανοῦ (Κώδ. Marcianus gr. 479, 10ου αἰῶνος) ὑπάρχουσι δύο μικρογραφίαι εἰκονίζουσαι τὸν μῦθον τοῦ Φινέως (φ. 39α, 39β)[3], εἰς τὰς ὁποίας αἱ Ἅρπυιαι παρίστανται ὡς γυναῖκες πτερωταὶ φέρουσαι ἐζωσμένον χιτῶνα καὶ ὁμοιάζουσαι οὕτω πρὸς παλαιοχριστιανικὰς ἰδίᾳ ἀπεικονίσεις Νικῶν[4] καὶ Ἀγγέλων[5]. Αἱ μικρογραφίαι τοῦ χειρογράφου τούτου εἶναι βυζαντινὴ διασκευὴ ἑλληνιστικοῦ πρωτοτύπου[6] πρότυπον, κατὰ συνέπειαν αἱ ἐν αὐτῷ παραστάσεις τῶν Ἁρπυιῶν δίδουσιν εἰς ἡμᾶς ἀκριβῶς τὴν μορφὴν ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐφαντάζοντο αὐτὰς οἱ Βυζαντινοὶ καὶ ἥτις μορφὴ οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν παράστασιν τοῦ ὑπὸ μελέτην θυμιατηρίου.

Εἰκ. 7. Μουσουλμανικαὶ παραστάσεις πτηνου μετὰ γυναικείας κεφαλῆς, 1) ἐκ περσικου ἀγγείου ἐν τῷ Βρεττανικῳ Μουσείῳ, 2) ἐκ γυψίνης διακοσμησεως ἐν τῳ Μουσείῳ Κ|λεως.

Ὅσον ἀφορᾷ ἐπίσης τὰς Σειρῆνας εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης παρίστανται αὗται ὡς πτηνὰ μὲ γυναικείαν κεφαλήν[7], κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ῥωμαϊκοὺς ὅμως χρόνους, ὅπως δεικνύουσιν ἰδίᾳ σαρκοφάγοι, αὗται εἶναι

1 O. Dalton, Byzantine art and archaeology. Oxford 1911, σ. 161.

2 Πρβ. Daremberg - Saglio, Dictionnaire des Antiquites grecques et romaines III 14 κ.ἑξ. Roscher, Ausf. Lexikon der griechischen und romischen Mythologie, I. 2. σ. 1842 κ. ἑξ.

3 Αἱ μικρογραφίαι αὗται, ὡς καὶ αἱ πλεῖσται τοῦ ἐν λόγῳ χειρογράφου, εἶναι ἀνέκδοτοι εἰσέτι. Φωτογραφίαι ἐν τῃ ἐν Παρισίοις Collection des Hautes Etudes. Πρβ. G. Millet, La Collection chretienne et byzantine des Hautes Etudes, Paris 1903 σ. 45 Nos C. 519, 520.

4 Βλ. προχείρως O. Wulff, Altchristliche und Byzantinische Kunst σ. 20 εἰκ. 13 Κατακόμβη Παλμύρας, σ. 51 εἰκ. 38 Κατακόμβη Νεαπόλεως.

5 Wulff ἔνθ' ἀν. σ. 173 εἰκ. 168. Ἀνάγλυφον Ἀγγέλου(;) ἐν τω Μουσείῳ Κων/πόλεως, σ. 283 εἰκ. 266 Βίβλος τοῦ Cotton.

6 G. Millet, L'Art Byzantin I (ἐν A. Michel, Histoire de l'Art Τομ. I) σ. 212 κ. ἑξ. Πρβ. καὶ Ch. Diehl, Manuel d' Art Byzantin, 2α ἔκδ. Paris 1925-26 σ. 602 κ. ἑξ.

7 Daremberg - Saglio, ἔνθ' ἀν. IV. 1353 κ. ἑξ. Roscher, ἔνθ' ἀν. IV 617 κ. ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

πτερωταὶ καὶ ἔχουσι τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ ἄνω σῶμα γυναικός. τὸ δὲ κάτω μέρος πτηνοῦ[1]. Ὁ τελευταῖος οὗτος τύπος ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τοὺς παλαιοὺς χριστιανικοὺς χρόνους, ἂν ἐννοεῖται ἡ εἰς τὴν Κατακόμβην τοῦ Ἁγίου Καλλίστου ἐν Ρώμῃ εὑρεθεῖσα σαρκοφάγος εἶναι πράγματι ἔργον χριστιανικῶν χρόνων, περὶ τοῦ ὁποίου ἄλλως πλεῖσται ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι[2]. Τὸν τύπον τοῦτον ἠκολούθησαν καὶ οἱ Βυζαντινοί, οἵτινες ἐφαντάζοντο τὰς Σειρῆνας «ὡς ζῷα ἀνθρωπόμορφα, ἡδύφθογγα πάνυ καὶ θανατηφόρα, τὴν μορφὴν ἔχοντα ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ὀμφαλοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ λοιπὸν πτηνοῦ»[3]. Πρὸς τὴν περιγραφὴν ταύτην συμφωνοῦσι πληρέστατα καὶ αἱ μικρογραφίαι τοῦ Φυσιολόγου τῆς Σμύρνης[4].

Εἰκ. 8. Πτηνὸν μετὰ γυναικείας κεφαλῆς ἐπὶ τοῦ λωτοῦ του Παραδείσου. Λεπτομέρεια ἐκ περσικῆς εἰκόνος ἐν τῷ Ἐθνογραφικῷ Μουσείῳ τοῦ Ἀμστερδαμ.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου λοιπὸν θυμιατηρίου παράστασις οὔτε πρὸς Ἅρπυιαν, οὔτε πρὸς Σειρῆνα θὰ ἠδύνατο νὰ ταὐτισθῇ, καὶ ἑπομένως οὔτε μὲ τὸ ἕν, οὔτε μὲ τὸ ἄλλο ὄνομα εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ. Διὰ τοῦτο νομίζω, ὅτι θὰ ἔπρεπεν αὕτη νὰ ὀνομάζεται ἁπλῶς ἀνθρωποκέφαλον πτηνόν.

Τὰ πρότυπα τῆς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θυμιατηρίου παραστάσεως τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ δέον ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν τέχνην τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ἀληθῶς τὸ πτηνὸν μὲ τὴν γυναικείαν κεφαλὴν ἀπαντᾷ συχνότατα εἰς τὴν Ἀρμενικὴν τέχνην τόσον ἐπὶ γλυπτῶν[5], ὅσον καὶ εἰς τὰς μικρογραφίας πολυαρίθμων χειρογράφων[6]. Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ παρέλαβον τὸ θέμα τοῦτο ἀπὸ τὴν Ἀρμενικὴν τέχνην; Ὁ Gratzl, ὅστις ὀνομάζει αὐτὸ Σειρῆνα, (ἔνθ' ἀν. σελ. 9, σημ. 4) παραδέχεται τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἀρμένιοι παρέλαβον αὐτὸ ἐκ τῶν Βυζαντινῶν, εἰς τοὺς ὁποίους, ὡς λέγει, ἡ Σειρὴν ἦτο γνωστὴ ἐκ τοῦ Φυσιολόγου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Μεταξὺ τῆς Σειρῆνος τοῦ Φυσιολόγου καὶ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν πτηνοῦ μὲ τὴν γυναικείαν κεφαλὴν ὑπάρχουν, ὡς εἴδομεν, οὐσιῶδεις διαφοραὶ μὴ ἐπιτρέπουσαι ταὐτισμὸν τῶν δύο τούτων παραστάσεων.

Τὸ γεγονὸς εἶναι, ὅτι τόσον οἱ Ἀρμένιοι, ὅσον καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἀντέγραψαν κοινὸν πρότυπον. Τὸ πρότυπον τοῦτο εὑρίσκομεν εἰς τὴν μουσουλμανικὴν τέχνην τῆς Περσίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας. Πολυάριθμα πράγματι εἶναι τὰ παραδείγματα τῆς παραστάσεως ταύτης,

1 Πρβ. C. Robert, Die antiken Sarkophag-Reliefs II, Berlin 1890 Πίν. LII.

2 Βλ. Martigny, Dictionnaire des Antiquites chretiennes 2α ἔκδ. Paris 1877 σ. 769. F. Kraus, Real-Encyklopadie der christlichen Alterthümer II σ. 521.

3 Ν. Πολίτου, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ: Παραδόσεις Ἀθῆναι 1904 II σ. 1178 κ. ἑξ. ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς Βυζαντινοὺς συγγροφεῖς καὶ μνημεῖα.

4 J. Strzygowski, Der Bilderkreis des griechischen Physiologus, Leipzig 1899 σ. 16 κ. ἑξ. Πίν. II. Πρβ. καὶ σ. 102.

5 J. Baltrusaitis, Etudes sur l' Art medieval en Georgie et en Armenie Paris 1929. Πίν. LX 95, LXV 103.

6 J. Strzygowski, Das Etschmiadzin Evangeliar, Wien 1891 (Byzantinische Denkmaler I) σ. 1. E. Gratzl, Drei armenische Miniatur-Handschriften (Miniaturen aus Handschriften der Kgl-Hof und Staatsbibliothek in München. Herausg. von G. Leidinger Heft 4) Πίν. 2 καὶ σ. 9, ὅπου καὶ ἄλλα παραδείγματα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύνατο νὰ παραθέσῃ τις ἐκ Περσικῶν καὶ Μεσοποταμιακῶν ἔργων τέχνης[1]. Ἐνταῦθα παραθέτομεν δύο μόνον, πρὸς τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύνατο νὰ συγκριθῇ τὸ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θυμιατηρίου ἀνθρωποκέφαλον πτηνὸν ***(εἰκ. 7)***. Τὸ ἓν τούτων εὑρίσκεται ἐπὶ πολυχρώμου περσικοῦ ἀγγείου προερχομένου ἐκ Ραγὲς καὶ ἀποκειμένου ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ, χρονολογουμένου δὲ ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος. Τὸ ἕτερον εἶναι τμῆμα γυψίνης ἀναγλύφου διακοσμήσεως τῶν ἰδίων περίπου χρόνων, προερχομένης ἐξ Ἀμίδας (Dijarbekir) καὶ ἀπο-

Εἰκ. 9. Ἀνάγλυφον ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.

κειμένης ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως[2]. Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν παραδειγμάτων τούτων πρὸς τὸ ὑπὸ μελέτην θυμιατήριον γίνεται νομίζω φανερὰ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένη στενὴ σχέσις.

Τὸ πτηνὸν τοῦτο μὲ τὴν γυναικείαν κεφαλήν, ὀνομαζόμενον πιθανῶς «Χομὰ»[3] φαίνεται σχετιζόμενον πρὸς τὰς περὶ Παραδείσου μουσουλμανικὰς παραδόσεις. Τοῦτο τοὐλάχιστον δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ, ἂν ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν, μεταξὺ ἄλλων παραστάσεων, τὴν ἐπὶ χαρτονίου περσικὴν εἰκόνα τὴν ἀποκειμένην εἰς τὸ Ἐθνογραφικὸν Μουσεῖον τοῦ Ἀμστερδαμ καὶ παριστάνουσαν τὸν Μωάμεθ μετὰ τῶν συγγενῶν του ἐν τῷ Παραδείσῳ[4]. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνος ταύτης, ἐξ ἧς παραθέτομεν ἐνταῦθα μόνον τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἡμᾶς λεπτομέρειαν, ἐπὶ δένδρου, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Κορανίου μνημονευόμενος Λωτός, παρίσταται καὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πτηνὸν μὲ τὴν γυναικείαν κεφαλὴν ***(εἰκ. 8)***. Εἰς τὴν δοξασίαν ἴσως ταύτην δέον ν' ἀποδοθῇ ἡ μεγίστη διάδοσις τῆς παραστάσεως τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ εἰς τὴν Μουσουλμανικὴν τέχνην, παραστάσεως, ἣν εὑρίσκομεν καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς τέχνης ταύτης καὶ ἐπὶ Σελτζουκικῶν καὶ ἐπὶ Τουρκικῶν μνημείων, μέχρι καὶ τοῦ 17ου ἀκόμη αἰῶνος.

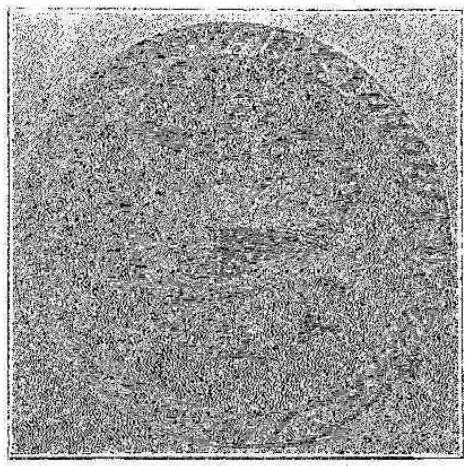
1 Πρβ. Manuel d'art musulman: G. Migeon, Les Arts plastiques et industriels, 2α ἔκδ. Paris 1927 I 268. Πρβ. καὶ II 10, 17.

2 M. van Berchen - J. Strzygowski, Amida, Heidelberg 1910, σ. 356 εἰκ. 302.

3 Βλ. Houtsma ἐν τῇ ἑπομένῃ σημειώσει.

4 Ἔγχρωμος εἰκὼν παρὰ M. Houtsma, Bilder aus einem persischen Falbuch ἐν Internat. Archiv fur Ethnographie III 1890, 149 κ. ἑξ. Πίν. XII. Ἀπεικόνισις καὶ παρὰ Th. Arnold, Painting in Islam, Oxford 1928. Πίν. XXXVb. Πρβ. καὶ σ. 110.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

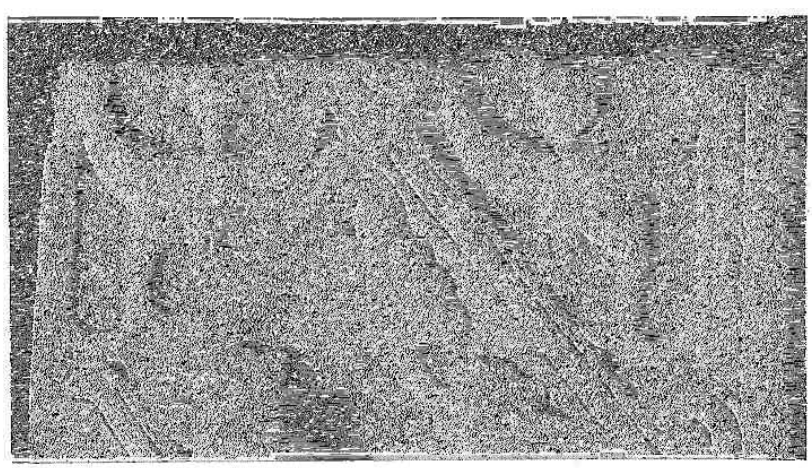

Εἰκ. 10. Περσικὸν πινάκιον ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ.

ὅπως τὸ ἐν Νίγδῃ Μαυσωλεῖον τῆς θυγατρὸς τοῦ Σουλτάνου Ἀχμὲτ Α΄ Φατμὰ Χανοὺμ (1610)[1] καὶ τὸ εἰς τοὺς ἰδίους περίπου χρόνους ἀναγόμενον μικρασιατικὸν πινάκιον τοῦ ἐν Παρισίοις Musée des Arts Decoratifs[2].

Τὸ θέμα τοῦτο διὰ τῶν κινητῶν ἔργων τέχνης ἔσχεν εὐρεῖαν διάδοσιν καὶ ἔξω τοῦ Μουσουλμανικοῦ κόσμου. Πλὴν τῆς Ἀρμενίας τὸ εὑρίσκομεν εἰς τὴν κεραμικὴν τοῦ Καυκάσου[3], συχνάκις δὲ καὶ εἰς τὴν τέχνην τῆς Δύσεως[4], ὅπου τὸ πτηνὸν μὲ τὴν γυναικείαν κεφαλὴν ταὐτίζεται καὶ πρὸς τὴν Λάμιαν[5].

Θέμα τοιαύτην λαβὸν διάδοσιν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ εἰσέλθῃ καὶ εἰς τὸν κύκλον τῆς Βυζαντινῆς διακοσμητικῆς. Τὰ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης παραδείγματα, ὅσα τοὐλάχιστον γνωρίζω, δὲν εἶναι πολυάριθμα, ἀλλὰ τὸ ὑπὸ μελέτην θυμιατήριον δὲν εἶναι βεβαίως τὸ μοναδικὸν βυζαντινὸν ἔργον ἐφ' οὗ εἰκονίζεται τὸ ἀνθρωποκέφαλον τοῦτο πτηνόν. Τοῦτο πράγματι εὑρίσκομεν ἐπὶ γλυπτῶν, ὅπως καὶ ἐπὶ ἀγγείων. Ἐνταῦθα παρέχομεν κατάλογον τῶν εἰς ἡμᾶς γνωστῶν ἔργων τέχνης, ἐφ' ὧν ἁπαντᾷ τὸ θέμα τοῦτο. Ἡ ἀναγραφὴ αὕτη πολὺ βεβαίως ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι πλήρης, δύναται ὅμως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις διὰ μελλούσας συμπληρώσεις.

Εἰκ. 11. Τὸ ἄνω μέρος θωρακίου ἐν τῷ Ναῷ Λαγουδιανῆς Θεσσαλονίκης.

Α΄ Ἐπὶ μαρμαρίνων ἀναγλύφων:

1) Ἀνάγλυφον εὑρισκόμενον ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν, γνωστὸν ἤδη ἐκ τῶν πολλῶν περὶ αὐτοῦ γενομένων συζητήσεων. Ἐπ' αὐτοῦ παρίσταται πτηνὸν μετὰ γυναι-

1 Ἀπεικόνισις παρὰ H. Much, Islamik, Hamburg 1921 εἰκ. 67α. Πρβ. καὶ Manuel d'Art Musulman I H. Saladin, L'Architecture, Paris 1907, 446 κ. ἑξ. ὅπου καὶ ἄλλα παραδείγματα.

2 R. Koechlin, L'Art de l'Islam, La Ceramique au Musee des Arts Decoratifs, Paris Πιν. 31 Nº 127.

3 D. Talbot Rice, Byzantine glazed Pottery, Oxford 1930 Πιν. XIXα. Πρβ. καὶ σ. 115.

4 Manuel d'Art Musulman, Migeon, ἔνθ' ἀν. II 406.

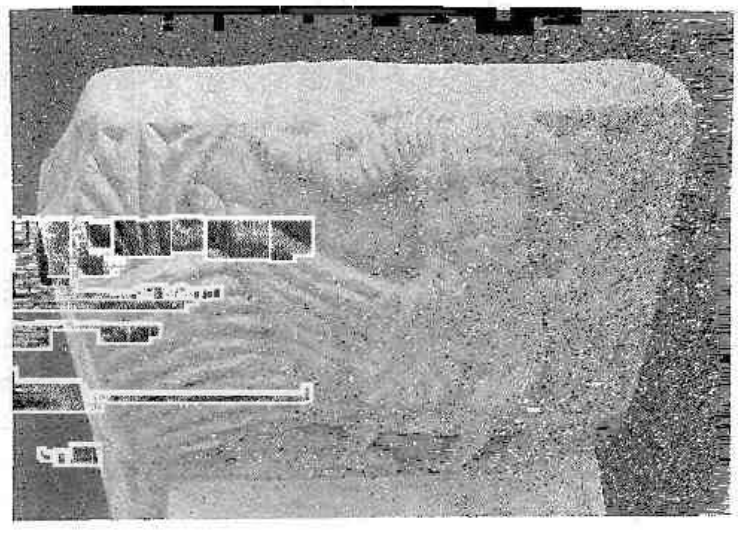
5 E. Male, L'Art religieux du XIIe siècle en France 3η ἔκδ. Paris 1928, σ. 336 κ. ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

κείας κεφαλῆς, φέρον στέμμα καὶ κρατοῦν ῥόπαλον[1]. Τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι ἀντιμέτωπον πρὸς πολεμιστήν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸ χωρίζει δένδρον, ἐφ᾽ οὗ περιελίσσεται ὄφις[2] ***(εἰκ. 9)***. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἡρμηνεύθη κατὰ διαφόρους μέχρι τοῦδε τρόπους, χωρὶς ἐν τούτοις καμμία ἐκ τῶν δοθεισῶν ἑρμηνειῶν νὰ εἶναι, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, ἀπολύτως ἱκανοποιητική. Ἐθεωρήθη ὡς σχετιζόμενον πρὸς τὸν Ludus gothicus τῶν Βυζαντινῶν[3], ὡς παράστασις τοῦ Ἰάσονος, ληφθεῖσα ἀπὸ τὸ ἔπος Ἀργοναυτικὰ[4] καὶ τέλος ὡς εἰκονίζον τὸν ἀγῶνα Πυγμαίου κατὰ τῆς Γεράνας[5]. Ἐν τούτοις, ἂν ἔχῃ τις πρὸ ὀφθαλμῶν τ᾽ ἀνωτέρω παρατεθέντα παραδείγματα ἐξ ἀνατολικῶν ἔργων ***(εἰκ. 7)*** καὶ μάλιστα πινάκιον περσικὸν ἐκ Ραγές,

Εἰκ. 12. Τμῆμα θωρακίου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.

Εἰκ. 13. Ἐπίθημα κιονίσκου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.

ἀποκείμενον ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ, ἐφ᾽ οὗ εἰκονίζεται ὅμοιον πτηνὸν μετὰ γυναικείας κεφαλῆς καὶ στέμματος, ***(εἰκ. 10)***[6] θὰ πεισθῇ, ὅτι ἡ ἑρμηνεία τῆς ἐπὶ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀναγλύφου εἰκονιζομένης σκηνῆς δέον ἴσως ν᾽ ἀναζητηθῇ εἰς ἀνατολικόν τινα μῦθον[7].

2) Ἀνάγλυφον θωράκιον εὑρισκόμενον εἰς τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἐκκλησίαν τῆς Λαγουδιανῆς. Ἐπ᾽ αὐτοῦ παρίστανται δύο ἀνθρωποκέφαλα πτηνὰ μετὰ στέμματος(;) καὶ οὐρᾶς χελιδόνος ***(εἰκ. 11)***. Τὸ γλυπτὸν τοῦτο, ἐπὶ μακρὰ ἔτη εὑρισκόμενον εἰς τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας, ἔχει ἀποτριβῆ οὕτως ὥστε τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προσώπων δὲν διακρίνονται πλέον.

1 Ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι ῥόπαλον καὶ ὄχι σκῆπτρον, ὡς εἶκασεν ὁ Brehier. (βλ. ἑπομ. σημείωσιν) ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅλου χαρακτῆρος τῆς σκηνῆς καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ ῥόπαλον ἦτο ὅπλον ἐν χρήσει παρὰ τοις Βυζαντινοῖς, ὡς δεικνύει μία μικρογραφία τοῦ ἐν Μαδρίτῃ χειρογράφου τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Σκυλίτζη. (Εἰκὼν παρὰ G. Schlumberger L'Epopée Byzantine II σ. 333).

2 Εἰκὼν παρὰ L. Brehier, Nouvelles recherches sur l'histoire de la Sculpture Byzantine ἐν Nouvelles Archives des Missions scientifiques Nouv. Serie Fasc. 9 (1913) Πίν. VIII. 15.

3 J. Strzygowski ἐν Jahrbuch der K. Preussischen Kunstsammlungen XIX, 1898, 16.

4 Supka Geza ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Οὐγγρικοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου 1912 (οὐγγρ.) σ. 250 κ. ἑξ. εἰκ. 44. Βλ. καὶ περίληψιν τοῦ ἄρθρου ὑπὸ Strzygowski ἐν B. Z. XXIII 1914 σελ. 353.

5 Brehier ἔνθ. ἀν. 22 κ. ἑξ. Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν Ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι, 1931, σ. 46, ἀρ. 177.

6 Ὅμοιον πτηνὸν εὑρίσκεται καὶ ἐπὶ γραπτου ἀγγείου τοῦ Καυκάσου. Πρβ. T. Rice ἔνθ᾽ ἀν. Πίν. XIXα.

7 Ἀνάλογος κάπως παράστασις εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος ἀναγλύφων τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τοῦ Freiburg im Breisgau, ὅπου εἰκονίζεται πολεμιστής, λίαν παρεμφερὴς πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου, ἀντιμέτωπος πρὸς γρῦπα. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ δένδρον δὲν ὑπάρχει. Ἀπεικόνισις παρὰ Cahier-Martin, Melanges d'Archeologie, I 1847-49, σ. 125 κ. ἑξ. Πίν. XXIV.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

3) Θωράκιον ἐν τῇ Φιάλῃ τῆς Μ. Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει. Μεταξὺ ἄλλων παραστάσεων γρυπῶν, λεόντων, παγωνίων κλπ, αἵτινες πληροῦσι τὰ τετράγωνα εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι διῃρημένη ἡ πλάξ, εὑρίσκεται καὶ πτηνὸν μετὰ γυναικείας κεφαλῆς διευθυνόμενον πρὸς ἀριστερᾶ[1].

Εἰκ. 14. Λεπτομέρεια ἐκ τοῦ ἐλεφαντίνου κιβωτιδίου τῆς Συλλογῆς M. de Rothschild.

4) Τμῆμα θωρακίου ὁμοίως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν[2]. Ἐπ' αὐτοῦ παρίσταται ἀνθρωποκέφαλον πτηνὸν μεταξὺ τῶν ὀπισθίων ποδῶν μεγάλου ζῴου, οὗτινος δὲν διασῴζεται τὸ ἐμπρόσθιον μέρος, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Supka Geza θεωρεῖ ὡς Κένταυρον[3] ***(εἰκ. 12).***

5) Μικρὸν ἐπίθημα κιονίσκου ἀποκείμενον εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Τὸ ἐπ' αὐτοῦ εἰκονιζόμενον πτηνὸν μετὰ γυναικείας κεφαλῆς φέρει μακρὰν κόμην συστρεφομένην ἑκατέρωθεν εἰς δύο παχεῖς πλοκάμους ἐν εἴδει κεράτων ***(εἰκ. 13).***

Β΄ Ἐπὶ ἐλεφαντίνων γλυπτῶν:

6) Ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ ἐλεφαντίνου κιβωτιδίου τῆς Συλλογῆς M. de Rothschild μεταξὺ πτηνῶν, γρυπῶν καὶ ἄλλων φανταστικῶν ζῴων, πληρούντων τὰ κενὰ ἑκατέρωθεν κυματοειδῶς βαίνοντος βλαστοῦ, εὑρίσκεται καὶ πτηνὸν μὲ γυναικείαν κεφαλὴν ***(εἰκ. 14).*** Ὁ τεχνίτης ὁ κατασκευάσας τὸ κιβωτίδιον, παρανοήσας πιθανῶς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ πρότυπον, μετέβαλε τὴν πλουσίαν γυναικείαν κόμην εἰς μορφὴν ζῴου, τοιουτοτρόπως δὲ τὸ πτηνὸν παρίσταται μὲ δύο ἀντιθέτως βλέποντα πρόσωπα, γυναικὸς καὶ ζῴου. Τὸ κιβωτίδιον τοῦτο, καθὼς καὶ τὰ ὅμοια πρὸς αὐτό, παρὰ τὴν ἐπ' αὐτῶν παρουσίαν θεμάτων ἐκ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, παρέχουν στοιχεῖα πείθοντα περὶ τῆς ἀνατολικῆς καταγωγῆς τῆς διακοσμήσεως αὐτῶν, ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ κ. Brehier[4].

Γ΄ Ἐπὶ ἀγγείων:

7) Τμῆμα ἀγγείου προερχόμενον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ εὑρισκόμενον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ κ. D. Talbot Rice, ὅστις χρονολογεῖ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ 13ου ἢ 14ου αἰῶνος[5]. Ἐπ' αὐτοῦ παρίσταται πτηνὸν μὲ γυναικείαν κεφαλὴν σχεδὸν κατ' ἐνώπιον, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἀνεμίζονται δύο πλόκαμοι ἐν εἴδει ταινιῶν ***(εἰκ. 15).***

8) Ἄγγεῖον εὑρεθὲν εἰς τὰς ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς διενεργου-

1 Ἀπεικόνισις παρὰ G. Schlumberger, L'epopée Byzantine II σ. 521. Διακρίνεται εἰς τὸ δεύτερον ἐξ ἀριστερῶν τετράγωνον τῆς κάτω σειρᾶς.

2 Περιεγράφη καὶ ἀπεικονίσθη ὑπὸ Supka Geza ἔνθ' ἀν. 249 κ. ἑξ. εἰκ. 43α. Πρβ. B. Z. XXIII, 1914, σ. 353, No 7.

3 Ἔνθ' ἀν. 250. Οὗτος παραβάλλει τὴν ἐν λόγῳ παράστασιν πρὸς τὰ ἀνάγλυφα τῆς Ἀψῖδος τῆς Σκριποῦς. Ἐκεῖ ὅμως δὲν εἰκονίζεται ἀνθρωποκέφαλον πτηνόν, ἀλλὰ τετράποδον μὲ ἀνθρωπίνην κεφαλήν. Πρβ. Strzygowski ἐν B. Z. III 1894, σ. 6 καὶ Πίν. II 5.

4 L. Brehier, Le Coffret byzantin de Reims et les Coffrets d'ivoire a rosettes. Gazette des Beaux - Arts, 1930, σ. 279 κ. ἑξ.

5 D. Talbot Rice, Byzantine glazed Pottery, Πίν. XVb καὶ σ. 114.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

μένας ἐν Παλ. Κορίνθῳ ἀνασκαφάς. Τοῦτο φέρει παράστασιν ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ καθημένου ἐπὶ τῶν νώτων ἄλλου πτηνοῦ μὲ μακροὺς πόδας (ἐρῳδιοῦ;) παρὰ τὸ ὁποῖον εἰκονίζεται ἰχθὺς ***(εἰκ. 16)***[1].

Τὸ ἀνθρωποκέφαλον τοῦτο πτηνόν, τὸ ἐκ τῆς Περσίας καὶ Μεσοποταμίας ἔλκον τὴν καταγωγήν, εἰσελθὸν εἰς τὸν κύκλον τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ὑπέστη οὐσιώδη ἐξέλιξιν, ἣν δυνάμεθα ὁπωσδήποτε νὰ παρακολουθήσωμεν ἐπὶ τῶν διασωθέντων μνημείων, ἰδιαιτέρως δὲ ἐπὶ τῶν ἀγγείων. Ἡ τοιαύτη δὲ ἔρευνα θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἡμᾶς νὰ ὁρίσωμεν ἀσφαλέστερον τὴν θέσιν ἣν ἐν τῇ ἐξελίξει ταύτῃ κατέχει ἡ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θυμιατηρίου παράστασις. Τὸ ἀγγεῖον τῆς Συλλογῆς T. Rice ***(εἰκ. 17, 2)*** εἶναι τὸ ἐγγύτερον εὑρισκόμενον πρὸς τὰ μουσουλμανικὰ πρότυπα, πρὸς τὰ ὁποῖα σχετίζεται στενώτατα ἡ σχεδὸν ἐντελῶς κατ' ἐνώπιον εἰκονιζομένη γυναικεία κεφαλὴ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ πτηνοῦ. Περὶ τούτου δύναταί τις νὰ πεισθῇ, ἂν παραβάλῃ αὐτὴν πρὸς τὴν ἐν ***(εἰκ. 17, 1)*** γυναικείαν μορφὴν εἰλημμένην ἐκ πολυχρώμου περσικοῦ ἀγγείου Ραγὲς τοῦ 13ου αἰῶνος[2]. Τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο δύναται ἐπίσης νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ ἀγγείου T. Rice ***(εἰκ. 17, 2)*** ἐν εἴδει ἀνεμιζομένων ταινιῶν εἰκονιζομένους πλοκάμους τῆς κόμης, τοὺς ὁποίους ὁ τεχνίτης τοῦ ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ ἐπιθήματος ***(εἰκ. 13)*** διέπλασεν ἐν εἴδει κεράτων. Ἡ κεφαλὴ τοῦ πτηνοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγγείου τῆς Κορίνθου ***(εἰκ. 17, 3)*** ἀπομακρύνεται οὐσιωδῶς τοῦ ἀνατολικοῦ προτύπου, ὡς δεικνύει καὶ ἡ κατὰ κρόταφον παράστασις αὐτῆς, ἥτις εἶναι, ὡς γνωστόν, σπανιωτάτη εἰς τὴν περσικὴν ζωγραφικὴν τοὐναντίον δὲ λίαν συνήθης εἰς τὴν βυζαντινὴν κεραμικήν. Εἰς τὸ ἀγγεῖον τοῦτο τῆς Κορίνθου τὰ γυναικεῖα χαρακτηριστικὰ εἶναι ἀκόμη καταφανῆ, ἀλλὰ οἱ πλόκαμοι ἐξαφανίζονται ἡ δὲ κόμη γίνεται βραχεῖα καὶ βοστρυχώδης. Ὁ γυναικεῖος ὅμως χαρακτὴρ ἔχει ἐντελῶς ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ πτηνοῦ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θυμιατηρίου ***(εἰκ. 17, 4)***. Αὕτη ὁμοιάζει πλέον ἐντελῶς σχεδὸν πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν ἀγγείων εἰκονιζομένας μορφὰς πολεμιστῶν. Περὶ τούτου δύναταί τις νὰ πεισθῇ, ἂν παραβάλῃ τὴν μορφὴν ταύτην πρὸς τὰ ἐνταῦθα παρατιθέμενα παραδείγματα ἐκ δύο ἀνεκδότων εἰσέτι ἀγγείων, ὧν τὸ μὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως ***(εἰκ. 17, 5)*** τὸ δὲ εἰς τὴν Συλλογὴν τῆς Θεσ-

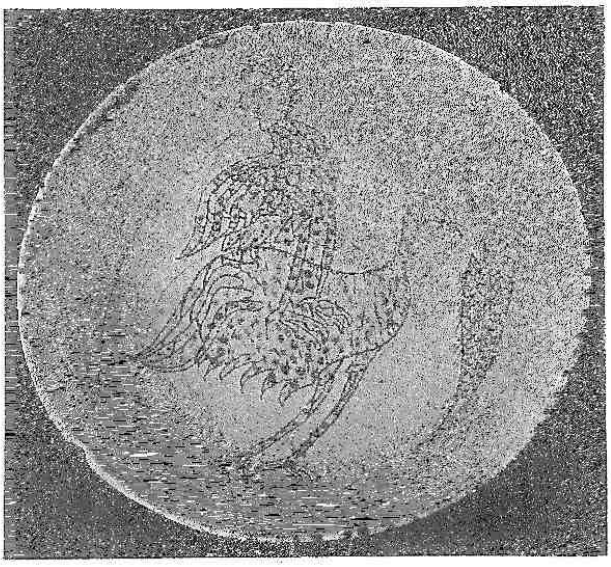
Εἰκ. 15. Βυζαντινὸν ἀγγεῖον ἐν τῇ Συλλογῇ D. Talbot Rice.

1 Τὴν ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἀγγείου τούτου, ἀνεκδότου εἰσέτι, παρέσχεν εἰς ἡμᾶς λίαν εὐγενῶς ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς κ. Rhys Carpenter, ὃν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης αἰσθανόμεθα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εὐχαριστήσωμεν θερμότατα.

2 Ἀνῆκεν εἰς τὸν κ. J. Moussa ἐκ Τεχεράνης καὶ ἐπωλήθη ἐν δημοπρασίᾳ γενομένῃ ἐν Παρισίοις τὴν 5ην Μαΐου 1922. Ἡ εἰκὼν ἐλήφθη ἐκ τοῦ Καταλόγου τῆς πωλήσεως Πίν. XI, Νο 63.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

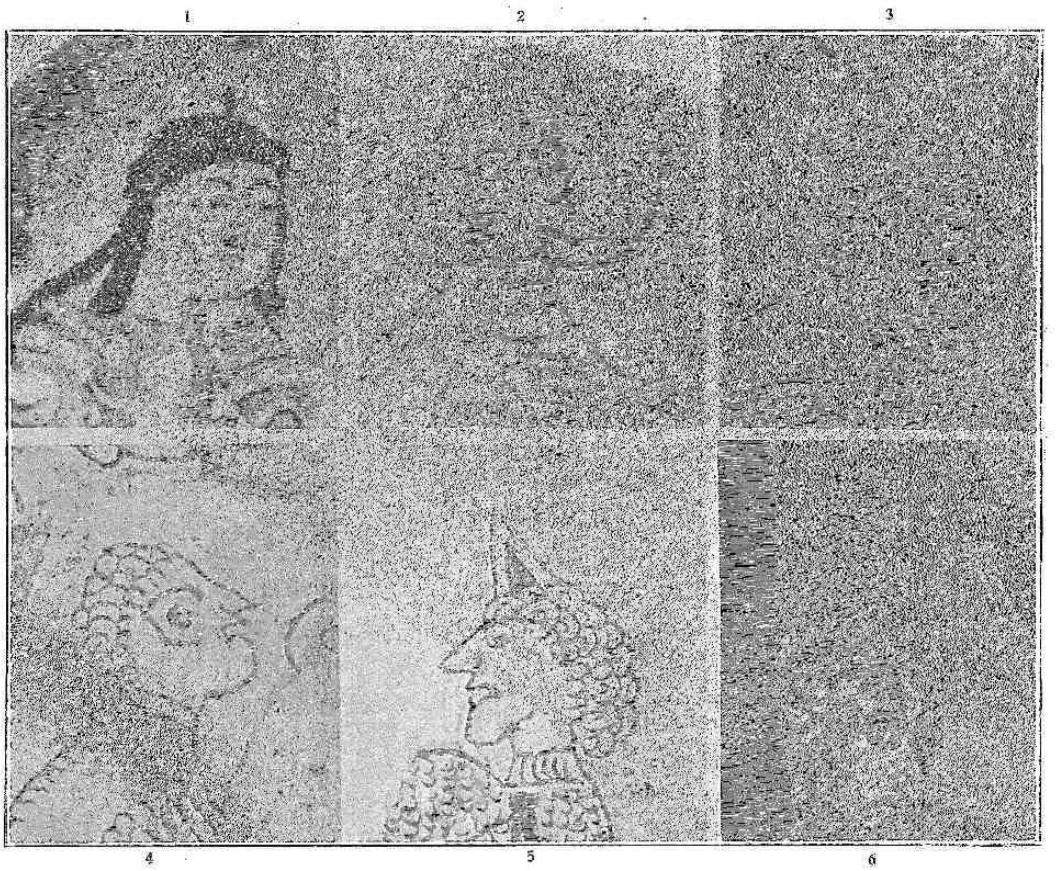
σαλονίκης ***(εἰκ. 17, 6)***. Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ἐν τῇ εἰκόνι 17 συγκεντρωμένων λεπτομερειῶν γίνεται, νομίζω, λίαν καταφανὴς ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις ἀπὸ τῆς γυναικείας πρὸς τὴν ἀνδρικὴν κεφαλήν. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ δύναταί τις ἐπίσης νὰ παρατηρήσῃ, πῶς, ἐφ' ὅσον ἀπομακρυνόμεθα τοῦ ἀνατολικοῦ προτύπου, ἐγγύτερον πρὸς τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται, ὡς εἴδομεν, τὸ ἀγγεῖον τῆς Συλλογῆς T. Rice, ὁ βυζαντινὸς τεχνίτης, μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσῃ τὴν σημασίαν τῆς παραστάσεως, μετέπλαθεν αὐτὴν συμφώνως πρὸς τὰς γνωρίμους εἰς αὐτὸν μορφάς, οἵαι ἦσαν αἱ ἀπεικονίσεις πολεμιστῶν, συχνότατα ὡς γνωστὸν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν ἀγγείων. Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν διαρκῆ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸ μουσουλμανικὸν πρότυπον χαρακτηριστικά τινα αὐτοῦ ἐξηκολούθησαν νὰ παραμένουν ἀκόμη λίαν αἰσθητά, ἰδίᾳ ἡ κατασκευὴ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Πράγματι τὸ ἀγγεῖον T. Rice ἀντιγράφει πιστῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ περσικοῦ προτύπου, εἰς τὸ ἀγγεῖον ὅμως τῆς Κορίνθου, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον θυμιατήριον, ἂν καὶ ἡ κεφαλὴ εἰκονίζεται πλέον κατὰ κρόταφον, ὁ ὀφθαλμὸς εἶναι σχηματισμένος κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὃν καὶ εἰς τὰ δύο προηγούμενα παραδείγματα ***(εἰκ. 17, 1, 2)*** εἰς τὰ ὁποῖα ἡ κεφαλὴ παρίσταται κατ' ἐνώπιον.

Εἰκ. 16. Βυζαντινὸν ἀγγεῖον ἐν τῷ Μουσείῳ Παλ. Κορίνθου.

Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις τῆς γυναικείας κεφαλῆς πρὸς τὴν ἀνδρικήν, ἣν ἀνωτέρω διεπιστώσαμεν, καὶ ἡ θέσις, ἣν κατέχει ἐν αὐτῇ τὸ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θυμιατηρίου ἀνθρωποκέφαλον πτηνὸν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀντικειμένου; Νομίζω ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, καθ' ὅσον τὰ ἀγγεῖα ἐφ' ὧν εὕρομεν τὰς διαφόρους βαθμίδας τῆς ἐξελίξεως τῆς μορφῆς ταύτης δὲν ἀπέχουσιν οὐδόλως ἴσως χρονολογικῶς ἀπ' ἀλλήλων. Εἶναι δὲ πολὺ πιθανὸν ἀγγεῖα μὲ παραστάσεις ὀλιγώτερον ἐξειλιγμένας νὰ εἶναι χρονολογικῶς μεταγενέστερα ἄλλων, ἐφ' ὧν ἡ ἐξέλιξις νὰ εἶναι μεγαλυτέρα, καὶ τοῦτο, διότι τοῦ τύπου ἅπαξ εἰσαχθέντος εἰς τὴν βυζαντινὴν κεραμικήν, οἱ τεχνῖται ἀντέγραφον, ὅπως εἶναι πολὺ φυσικόν, αὐτὰ πλέον τὰ βυζαντινὰ ἀγγεῖα, λησμονηθέντων τῶν ἀνατολικῶν αὐτῶν προτύπων. Τούτου ἄλλως τε ἔχομεν τὴν ἀπόδειξιν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σειρὰν τῶν ἀγγείων μὲ τὴν παράστασιν τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ. Τὸ ἀγγεῖον T. Rice, ἂν καί, ὡς εἴδομεν, εἶναι τὸ μόνον πλησιέστερον εὑρισκόμενον πρὸς τὰς ἀνατολικὰς παραστάσεις, καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ ἀρχαιότερον τῆς σειρᾶς, ἀνήκει ἐντούτοις εἰς τοὺς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 17. Ἐξέλιξις τῆς γυναικείας μορφῆς ἐν τῇ βυζαντινῇ κεραμικῇ.
1) Ἀγγεῖον Περσικόν. 2) Ἀγγεῖον Συλλ. D. T. Rice (πρβ. εἰκ. 15). 3) Ἀγγεῖον Π. Κορίνθου (πρβ. εἰκ. 16).
4) Θυμιατήριον Βυζ. Μουσείου. 5) Κεφαλὴ πολεμιστοῦ (;) ἐπὶ ἀγγείου ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀκροπόλεως. 6) Κεφαλὴ πολεμιστου ἐπὶ ἀγγείου ἐν τῇ Συλλογῇ Θεσσαλονίκης.

χρόνους τῶν Παλαιολόγων. Τοῦτο παρουσιάζει τὴν αὐτὴν τεχνικὴν μὲ τὸ βαθέως ἐγχάρακτον σχέδιον, ἣν καὶ τὸ ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ Ἱπποδρόμου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὑρεθὲν θραῦσμα, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται στρατιώτης κρατῶν σημαίαν ἐπὶ τῆς ὁποίας εὑρίσκεται σταυρὸς μὲ τὰ τέσσαρα Β, τὸ ἔμβλημα δηλαδὴ τῶν Παλαιολόγων[1]. Ἐντελῶς ἀκριβὴς ἄλλως τε χρονολογικὸς προσδιορισμὸς τῶν βυζαντινῶν ἀγγείων δὲν εἶναι ἀκόμη ἐφικτός, καὶ τοῦτο γνωρίζουσι πάντες οἱ ὁπωσδήποτε ἀσχοληθέντες μὲ τὴν βυζαντινὴν κεραμικήν, διὰ τὴν ἔλλειψιν κυρίως δειγμάτων ἀσφαλῶς χρονολογημένων. Ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ τρόπου τῆς σχεδιάσεως ὡς καὶ ἡ ἐλαφρὰ ἢ βαθεῖα χάραξις τοῦ θέματος ἐπὶ τοῦ ἀγγείου δὲν σημαίνει κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ διαφορὰν ἐποχῆς, διότι αἱ διάφοροι τεχνικαὶ αὗται συνήθως

1 S. Casson ἐν Preliminary Report upon the Excavations carried out in the Hippodrome of Constantinople in 1927 on behalf of the British Academy, London 1928, σ. 41 κ. ἑξ. εἰκ. 41.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

συνυπάρχουσι. Γενικῶς ὅμως τ᾽ ἀνωτέρω παρατεθέντα ἀγγεῖα, ἐφ᾽ ὧν τὸ ἀνθρωποκέφαλον πτηνόν, δύνανται ν᾽ ἀναχθῶσιν εἰς τοὺς περὶ τὸν 14ον αἰῶνα χρόνους.

Πρὸς τὴν χρονολόγησιν ὅμως ταύτην ὑπάρχει φαινομενική τις ἀντίφασις. Πάντα δηλαδὴ τὰ ἐξ ἀνατολικῶν ἔργων παραδείγματα, ἅτινα προσηγάγομεν ἀνωτέρω, τῆς παραστάσεως τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ ἀνήκουν εἰς τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα, ἐπίσης τὰ βυζαντινὰ ἀγγεῖα μὲ τὴν παράστασιν ταύτην χρονολογοῦμεν γενικῶς ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος. Τὰ ἀνάγλυφα ὅμως τ᾽ ἀνωτέρω περιγραφέντα ***(εἰκ. 9-13)*** δὲν δύνανται νὰ κατέλθωσι μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων. Ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ 10ου καὶ 12ου αἰῶνος περίοδον. Ποία λοιπὸν ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὰ μεταγενέστερα ἀγγεῖα καὶ ἐξ ἄλλου πόθεν ἔλαβον ταῦτα τὸ θέμα τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ, ἀφ᾽ οὗ τὰ ἀνατολικὰ πρότυπα εἶναι μεταγενέστερα; Αἱ ἀπορίαι αὗται λύονται ἀμέσως, ὅταν ἔχῃ τις πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι τὸ θέμα τοῦτο τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα, εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν περσικὴν κεραμικήν, ἥτις γενικῶς χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 9ου μέχρι τοῦ 13ου αἰῶνος. Ἀπὸ τὴν κεραμικὴν αὐτὴν ἀντεγράφησαν τόσον αἱ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν ἀναγλύφων, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν περσικῶν ἀγγείων καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης τοῦ 12ου καὶ 13ου αἰῶνος εὑρισκόμεναι παραστάσεις. Ἡ παρατηρουμένη λοιπὸν ἐκ πρώτης ὄψεως χρονολογικὴ ἀντίφασις εἶναι φαινομενικὴ μόνον. Περὶ τοῦ ζητήματος ὅμως τούτου, τὸ ὁποῖον χρῄζει εὐρυτέρας ἀναπτύξεως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκταθῶμεν ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ, προκειμένου ν᾽ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ θέμα τοῦτο διὰ μακρῶν ἐν ἄλλῃ προσεχεῖ ἐργασίᾳ ἡμῶν.

Κατὰ ταῦτα ἡ εἰς τὸν 14ον αἰῶνα τοποθέτησις γενικῶς τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς σειρᾶς τῶν ἀγγείων οὐδόλως συγκρούεται πρὸς τὴν χρονολογίαν τῶν γλυπτῶν. Εἰς τοὺς χρόνους λοιπὸν τούτους δέον νὰ τοποθετήσωμεν καὶ τὸ ἡμέτερον θυμιατήριον, πρὸς τοὺς ὁποίους ἄλλως φέρουσιν ἡμᾶς καὶ τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῆς μελέτης τοῦ σχήματος αὐτοῦ, ὅπερ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀπαντᾷ ἀπαράλλακτον ἐπὶ τοιχογραφιῶν τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἡ μεγάλη σπανιότης βυζαντινῶν θυμιατηρίων τοῦ εἴδους τούτου[1] καὶ ἡ οὐχὶ λίαν συνήθης διακόσμησις τοῦ θραύσματος τοῦ ἀπασχολήσαντος ἡμᾶς, πολυτίμου ἀληθῶς ἀποκτήματος τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου, δεικνύουσι τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ σημασίαν καὶ δικαιολογοῦσι τὸν μακρὸν ὅπως δήποτε περὶ αὐτοῦ γενόμενον λόγον ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

1 Πήλινον θυμιατήριον μετὰ συμφυοῦς λαβῆς, ἔχον τὴν μορφὴν κοχλιαρίου εὑρίσκεται εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Μουσεῖον Κοσμητικῶν Τεχνῶν, προερχόμενον ἐκ Π. Κορίνθου. (Ἀριθ. 1347). Τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸ φερόμενον ὑπὸ μιας τῶν Μυροφόρων ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων τοῦ Μυστρᾶ (Πρβ. Millet, Mistra Πίν. 84. 5).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΤΟ ΗΡΩΟΝ ΤΗΣ ΑΛΥΖΙΑΣ

ΥΠΟ Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΥ

(Πίναξ 1-2).

Παρὰ τὸν γνωστὸν λιμένα τοῦ Ἀστακοῦ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Ἀκαρνανίας τὰ δρομολόγια τῶν πλοίων ἀναφέρουν ἐνίοτε τὸν Μύτικαν καὶ τὴν Ζαβέρδαν. Ὁ Μύτικας, ἀπέναντι τῆς νησίδος τοῦ Καλάμου, τῆς Κάρνου τῶν ἀρχαίων, εἶναι παραλιακὸς συνοικισμὸς τῶν νεωτέρων χρόνων, ὀνομασθεὶς ἀπὸ τῆς γλωσσοειδοῦς ἀμμώδους ἀκτῆς, ἥτις κλείει πρὸς νότον τὸν καλούμενον Βοῦλκον, λιμένα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐγγὺς ἀρχαίαν πόλιν Ἀλυζίαν. Κατὰ τὸ πρὸς βορρᾶν πέρας τοῦ Βούλκου διακρίνει τις ἀμέσως ἐπὶ τῆς παραλίας τὸ ἐκκλησίδιον τῆς Ἁγ. Τριάδος καὶ παρ' αὐτὸ λευκάζοντα μακρόθεν σωρὸν λίθων καὶ μαρμάρων, ἀποκαλυφθέντων διὰ δαπάνης τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας εἰς τρεῖς ἀνασκαφάς, ἐνεργηθείσας δι' ἐμοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1919, 1921 καὶ 1922. Πρόκειται κυρίως ἐνταῦθα περὶ βωμοειδοῦς καὶ σημαντικοῦ εἰς μέγεθος ἐπιταφίου μνημείου, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς ἕνεκα τούτου ὀνομάζομεν ἡρῷον[1].

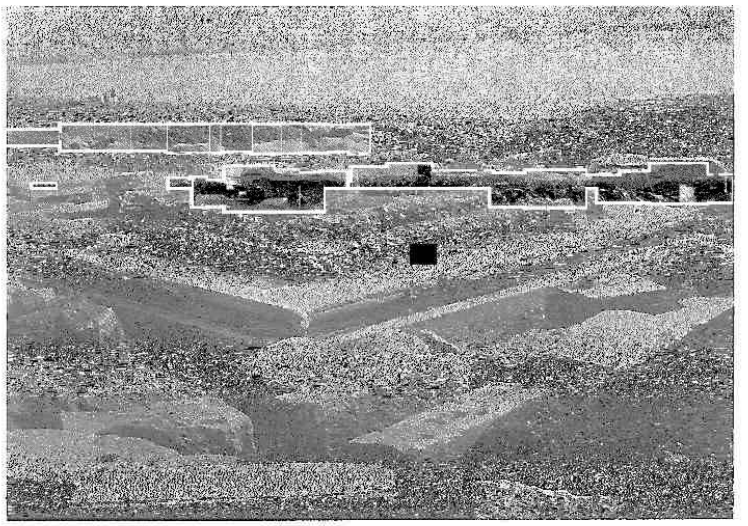
Εἶναι σκοπιμώτερον ἀντὶ παραπομπῶν εἰς τὰς τοπογραφικὰς ἐρεύνας τῶν νεωτέρων νὰ παραθέσωμεν ὁλόκληρον τὸ σημαντικὸν χωρίον τοῦ Στράβωνος. 10,2,21:... *Ἀπὸ δὲ Λευκάδος ἑξῆς Πάλαιρος καὶ Ἀλυζία τῆς Ἀκαρνανίας εἰσὶ πόλεις, ὧν ἡ Ἀλυζία πεντεκαίδεκα ἀπὸ θαλάττης διέχει σταδίους, καθ' ἣν ἐστι λιμὴν Ἡρακλέους ἱερὸς καὶ τέμενος, ἐξ οὗ τοὺς Ἡρακλέους ἄθλους, ἔργα Λυσίππου, μετήνεγκεν εἰς Ῥώμην τῶν ἡγεμόνων τις, παρὰ τόπον κειμένους διὰ τὴν ἐρημίαν. Εἶτ' ἄκρα Κριθώτη καὶ πόλις Ἀστακός... εἶτ' Οἰνιάδαι καὶ Ἀχελῷος... εἶθ' ὁ Εὔηνος, εἰς ὃν ἀπὸ τοῦ Ἀκτίου στάδιοι ἑξακόσιοι ἑβδομήκοντα.* Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου πρὸ πάντων[2] ὡδηγήθησαν οἱ νεώτεροι, ὥστε μετ' ἀσφαλείας νὰ τοποθετήσουν τὴν Ἀλυζίαν εἰς τὰ παρὰ τὴν σημερινὴν Καντήλαν, $^3/_4$ τῆς ὥρας ἀπέχουσαν πρὸς τὰ μεσόγεια, ἐκτεταμένα ἐρείπια τειχῶν καὶ ἄλλων ἀρχαίων, τὸν δὲ Βοῦλκον νὰ ταυτίσουν πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Ἡρακλέους. Ποῦ πρὸς τούτοις ἔδει νὰ ἀναζητηθῇ τὸ τέμενος τοῦ ἥρωος, ὑπεδείκνυον σαφῶς τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας παρὰ τὴν Ἁγ. Τριάδα φαινόμενα μάρμαρα καὶ ἄλλα σημάδια σπουδαίου ἀρχαίου κτίσματος. Ὁ ἀπόκεντρος καὶ ἄλλως ἄσημος τόπος ἔγινεν οὕτω κἄπως ὀνομαστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ ἦτο πολὺ ἑλκυστικὸν νὰ ἐρευνηθῇ δι' ἀνασκαφῆς ὄχι μόνον χάριν τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὡραίαν ἐλπίδα, μήπως εὑρεθοῦν οἱαδήποτε ἀπηχήσεις εἰς ἀντίγραφα μικρὰ ἢ μεγάλα τῶν λυσιππείων ἔργων ἢ μήπως τοὐλάχιστον ἐπανήρχοντο εἰς τὸ φῶς τὰ βάθρα τῶν ἀποκομισθέντων ἀγαλμάτων. Τὸ τελευταῖον θὰ ἐσήμαινε μέγα κέρδος, διότι θὰ εἴχομεν οὕτω σαφεστέραν ἰδέαν καὶ περὶ

1 Τὰ συναφῆ πρὸς τὸ ἄρθρον σχέδια καὶ ἡ ἀναπαράστασις ἐξετελέσθησαν συμφώνως πρὸς μετρήσεις μου ἐπὶ τόπου καὶ σχεδιάσματα ὑπὸ τοῦ νεαροῦ πτυχιούχου τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν κ. Χρ. Λεφάκη μὲ ἱκανὴν ἐπιτυχίαν.

2 Ἄλλα σημαντικὰ χωρία διὰ τὴν τοπογραφίαν εἶναι τοῦ Κικέρωνος, Epist. 16,2: tertio die abs te Alyziam accessimus. Is locus est citra Leucadem stadia CXX. καὶ τοῦ Σκύλακος, GGM, 34. «Μετὰ ταῦτα πόλις Ἀλυζία καὶ κατὰ ταύτην νῆσος Κάρνος.»

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

άλλων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεως τῶν πολλαπλῶν εἰκόνων. Πρὸς τούτοις θὰ ἐπιστοποιοῦντο, ὅσα ἀντίγραφα φυλασσόμενα εἰς τὰ νεώτερα Μουσεῖα εἶχον ὁπωσδήποτε ἐκεῖθεν τὴν καταγωγήν[1]. Εἶναι ἀληθές, ὅτι αἱ ὡραῖαι αὐταὶ ἐλπίδες, τὸ κίνητρον τῆς ἀνασκαφῆς, καθόλου δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, ἀλλ' ὅμως αἱ δαπάναι καὶ αἱ σχετικῶς μακροχρόνιοι προσπάθειαι — 7 περίπου μηνῶν ἐπιτόπιος ἐργασία κατὰ τὰ τρία ἔτη τῆς ἀνασκαφῆς — δὲν ἀπέβησαν εἰς μάτην. Ἐβεβαιώθη, ὅτι κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν ὑλικῶν, ἰδίως τῶν μαρμάρων, τοῦ παλαιοῦ Ἡρακλείου, ἐκεῖ που πλησίον ἱδρυμένου, ἐκτίσθη εἰς ὑστέραν ἐποχήν, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος, τετράγωνον, μὲ πλευρὰν κάτω 9.40 μ. ἐπιτάφιον μνημεῖον, ἀνῆκον εἰς

Εἰκ. 1. Τοῦ ἡρῴου ἄποψις ΒΔ.

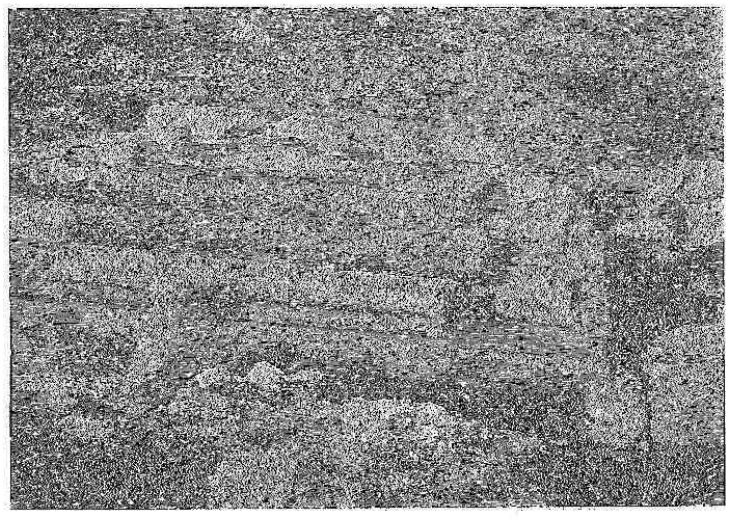
ἄγνωστον ἔπιφανὲς πρόσωπον. Ἡ ἀναπαράστασις τοῦ σημαντικοῦ μνημείου ἔγινε κατὰ τὸ μέγιστον μέρος δυνατή, τρία δὲ ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων, τοῦ σπουδαιοτάτου στολισμοῦ τοῦ ἡρῴου, μεταφερθέντα εἰς Ἀθήνας καὶ συμπληρωθέντα ἐπιτυχῶς διὰ γύψου ὑπὸ τοῦ γλύπτου κ. Παναγιωτάκη, ἀποτελοῦν ἰδιάζοντα ἐπιφανῆ κοσμήματα τῶν συλλογῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.

Τὸ ἐκκλησίδιον τῆς Ἁγ. Τριάδος ἐκτίσθη πρὸ ὀλίγων δεκάδων ἐτῶν ὑπὸ τῶν Μυτιληναίων πλησίον ἄλλου μικροτέρου καὶ εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἔργον πενιχρότατον τῆς τουρκοκρατίας, δὲν εἶναι τὸ πρῶτον ἱερὸν ἵδρυμα τοῦ τόπου, ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν ἐντειχισμένων μαρμάρων. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔπειτα ἔδειξεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὅτι τὸ ἐκκλησίδιον εἶναι τὸ τελευταῖον μέλος σειρᾶς ἀρχομένης ἀπὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων. Πέριξ δὲν εἶναι ὀλίγα τὰ λείψανα κατασκευῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλινθοκτίστων, τῶν

1 Τοιαῦται προσπάθειαι ἔχουν ἤδη γίνει, ὅπως π. χ. ἐπεχείρησαν νὰ συνάψουν τὸ ἐκ Πομπηΐας προερχόμενον χάλκινον μικρὸν σύμπλεγμα Ἡρακλέους καταβάλλοντος τὴν Κερυνῖτιν ἔλαφον καὶ φυλασσόμενον τώρα εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Παλέρμου πρὸς τὸ λυσίππειον πρότυπον τῆς Ἀλυζίας. Ἰδὲ M. Collignon, Lysippe, 75 κέ. εἰκ. 17.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ρωμαϊκῶν χρόνων. Παρόμοια ἴχνη παρατηροῦνται καὶ κατὰ τὴν ἐγγὺς παραλίαν καὶ ὑπὸ τὴν θάλασσαν εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν, ἐπειδή, ὅπως πανταχοῦ τῶν ἑλληνικῶν παραλιῶν, ἡ ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης, εἴτε διὰ τὰς προσχώσεις καὶ καθιζήσεις, εἴτε διὰ λόγους γενικωτέρους εὑρίσκεται εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον σήμερον. Βεβαίως τὰ ἐπιφανέστερα καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἀρχαῖα τοῦ τόπου ἦσαν μερικὰ μεγάλα μάρμαρα, ἐξ ὧν ἓν ἰωνικὸν ἐπιστύλιον, καί τινες μόλις ἐξέχοντες εἰργασμένοι ἀσβεστόλιθοι, ὁ δὲ Heuzey[1] πρὸ 75 ἐτῶν εἶχε παρατηρήσει περισσότερα. Ἀλλ' οἱ καλλιεργοῦντες χωρικοὶ εἶχον συγκινηθῆ πρὸ πάντων, ὅπως εἶναι εὔλογον, ἐκ τῆς εὑρέσεως τάφων καὶ πολλὰ διηγοῦντο κατὰ τὴν συνήθειαν περὶ πολυτίμων

Εἰκ. 2. Τοῦ ἡρῴου ἄποψις ΝΑ.

πραγμάτων, τὰ ὁποῖα φυσικὰ ἐγὼ δὲν εἶδον. Ἀντιθέτως ὁ κ. Κ. Καμαρέτσος παρεχώρησε σύντριμμα πηλίνου εἰδωλίου Ἡρακλέους, προελθὸν ἐκ τῆς καλλιεργείας γειτονικοῦ του κτήματος, πρῶτον καὶ μοναδικὸν μαρτύριον τῆς παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Ἡρακλέους λατρείας[2].

Τάφοι εὑρέθησαν καὶ δυτικώτερον περὶ τὰ 500 μ. εἰς τὴν θέσιν «Περίπατο» κατὰ τὴν

1 Εἰς τὸ πλούσιον εἰς εἰδήσεις καὶ ἰδέας βιβλίον του, Le mont Olympe et l'Akarnanie, βιβλίον, ὅπερ καὶ μετὰ τὴν ἀκριβεστέραν εἰς λεπτομερείας μονογραφίαν τοῦ Oberhummer, Akarnanien, παραμένει πολύτιμον, σελ. 411 ἀναφέρει, ὅτι παρετήρησεν ἀκόμη «un soubassement, formé encore de trois assises en pierre calcaire». Τὰ αὐτὰ περίπου μοῦ διηγήθη, ὅτι ἐνθυμεῖται ὁ γέρων Μάτζαρης ἐκ Μύτικα. «Ἦταν σὰ σπίτι μικρὸ καὶ μακρουλό. Τὸ λέγαμε χρηματοφυλάκιο. Ησαν καὶ τρεις πέτρες, μία ἀπάν' τὴν ἄλλη, πέτρες ἄγριες». Τὸ κτίσμα αὐτὸ πρέπει ὡς θὰ ἰδωμεν, νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἐξ ἀσβεστολίθου ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν τοῦ ἐξωτερικῶς μαρμαρίνου μνημείου.

2 Ὡς πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἡρακλέους ἐν Ἀλυζίᾳ σημαντικὸν εἶναι τὸ παρὰ τὴν πύλην τοῦ μικροῦ γειτονικοῦ φρουρίου τοῦ Καστριοῦ ἀνάγλυφον 2 ὥρας Ν τοῦ Μύτικα, ὅπερ μετὰ τῶν ἄλλων ἐκεῖ ἐπὶ βράχου ἀναγλύφων πρῶτος ἀνεῦρε καὶ περιέγραψεν ὁ Heuzey, σελ. 413 πίν. 11. Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι ἐπίσης σημαντικὸν ὡς ἐνθυμίζον τὸν λυσίππειον Ἡρακλῆ, γνωστὸν ὁπωσδήποτε ἐκ τῆς ὑστέρας παραλλαγῆς τοῦ Γλύκωνος. Εἰς τοῦτο πρέπει νὰ προστεθῇ ἀγαλμάτιον χάλκινον Ἡρακλέους, ἄνευ χειρῶν καὶ ἄκρων ποδῶν, εὑρεθὲν παρὰ τὴν Καντήλαν ὅπερ κατέθεσα εἰς τὴν χαλκοθήκην τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Εἶναι δυνατὸν ἀκόμη ἡ Β τῆς Καντήκας τοπωνυμία *του (Γ)ηρακλῆ τ' αλώνι* νὰ προέρχεται ἐκ γνησίας λαϊκῆς παραδόσεως,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

βάσιν τῆς ὑπερκειμένης βουνοσειρᾶς καλυπτούσης ἀπὸ βορρᾶ τὸν ὅρμον καὶ καταληγούσης εἰς μικρὸν ἀκρωτήριον. Ἡ τοπωνυμία ἔχει ὡρισμένως ἀρχαίαν τὴν καταγωγὴν[1] καὶ ἑρμηνεύεται ἐκ τοῦ παρακειμένου ἀρχαίου λαξευτοῦ ἐπὶ τῶν βράχων δρόμου, τῆς σημ. Σκάλας, πλάτους κατὰ τὰς βραχώδεις θέσεις 1.20 μ. μὲ πλατείας ταπεινὰς βαθμίδας, περιτρέχοντος τὸ ἀκρωτήριον καὶ διευθυνομένου εἶτα πρὸς τὴν Ζαβέρδαν καὶ τὴν ἀρχαίαν Πάλαιρον. Εἶναι εὔλογον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ δρόμος οὗτος ὁ περιβάλλων τὸ σημαντικὸν διὰ τὸν λιμένα τοῦ Ἡρακλέους ἀκρωτήριον, τὸν σημ. Κάβον, ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν παλαιῶν διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, ὅπως ἔχομεν μαρτυρημένον δι' ἐπιγραφῶν, ὅτι περίπατος ὠνομάζετο περιφερικὴ ὁδὸς περὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ αὐτὴ ἀρχαία ὁδὸς συνεχίζετο πιθανώτατα καὶ πρὸς νότον πρὸς τὸν Ἀστακόν, ἂν ἐκτὸς ἄλλων πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ κατὰ τὴν θέσιν Καστελλάκι κατὰ τὴν παραλίαν, 1 ὥραν Ν τοῦ Μύτικα, ἀρχαῖος πύργος ἐξ ὀγκολίθων ἐχρησίμευσεν ὡς ὁδοφυλάκιον. Ἡ βεβαίωσις τῆς ἀρχαίας ταύτης ὁδοῦ λύει τὸ ὑπὸ τοῦ Heuzey τεθὲν ζήτημα (Akarnanie, σ. 416), πῶς ὁ ἀρχαῖος χάρτης, ὁ λεγόμενος τοῦ Peutinger, σημειώνει ὁδὸν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς Νικοπόλεως καὶ διὰ τοῦ Διορύκτου τῆς Λευκάδος διευθυνομένην πρὸς τὴν Hallisso, προφανῶς τὴν Ἀλυζίαν, καὶ εἶτα πρὸς τὸν Ἀχελῷον, Εὔηνον μέχρι Ναυπάκτου, ἐνῷ βορείως τῆς Καντήλας οὐδαμοῦ φαίνονται ἴχνη ἀξίας λόγου ὁδοῦ, σήμερον δὲ κατέρχονται ἀπὸ τὸ Μοναστηράκι δι' ἀτραποῦ δυσκολωτάτης. Ὑπέθεσε διὰ τοῦτο ὁ Heuzey, ὅτι ἡ ὁδὸς τοῦ χάρτου εἶναι θαλασσία, ἐπειδὴ μάλιστα ἀναφέρεται ὁ Διόρυκτος. Ἀλλ' ἡ μνημονευθεῖσα παραλιακὴ ὁδὸς παρὰ τὴν δαιδαλώδη μορφήν της ἦτο σπουδαῖον συγκοινωνιακὸν μέσον τῶν παλαιῶν, ἔστω καὶ ἂν ἦτο βοηθητικόν, καὶ ὡς τοιοῦτον δυσκόλως θὰ διέφευγε τοὺς συντάξαντας τὰ Itineraria καὶ τὸν μνημονευθέντα χάρτην.

Γενικῶς οἱ περίοικοι καὶ ἐκ τῶν λειψάνων παρὰ τὴν Ἁγ. Τριάδα καὶ ἐκ τοῦ σημαντικοῦ ἐρειπίου παλαιοχριστιανικῆς πιθανῶς ἐκκλησίας τῆς Ἁγ. Σοφίας, 20′ Ν. τοῦ Μύτικα, ἔχουν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι μεγάλοι θησαυροὶ κρύπτονται ἐδῶ ὑπὸ τὴν γῆν καὶ τὴν ἐκφράζουν μὲ τὸ λαϊκὸν δίστιχον[2]:

Ἀνάμεσ' ἀπὸ Ἁγιὰ Σοφιὰ καὶ Ἁγία Ἑλένη
βασιλοπούλα κοίτεται στὰ ὁλόχρυσα ντυμένη

Ἂς ἰδωμεν τώρα, πῶς εἰς τὴν κοινὴν περιέργειαν ἀπήντησεν ἡ σκαπάνη.

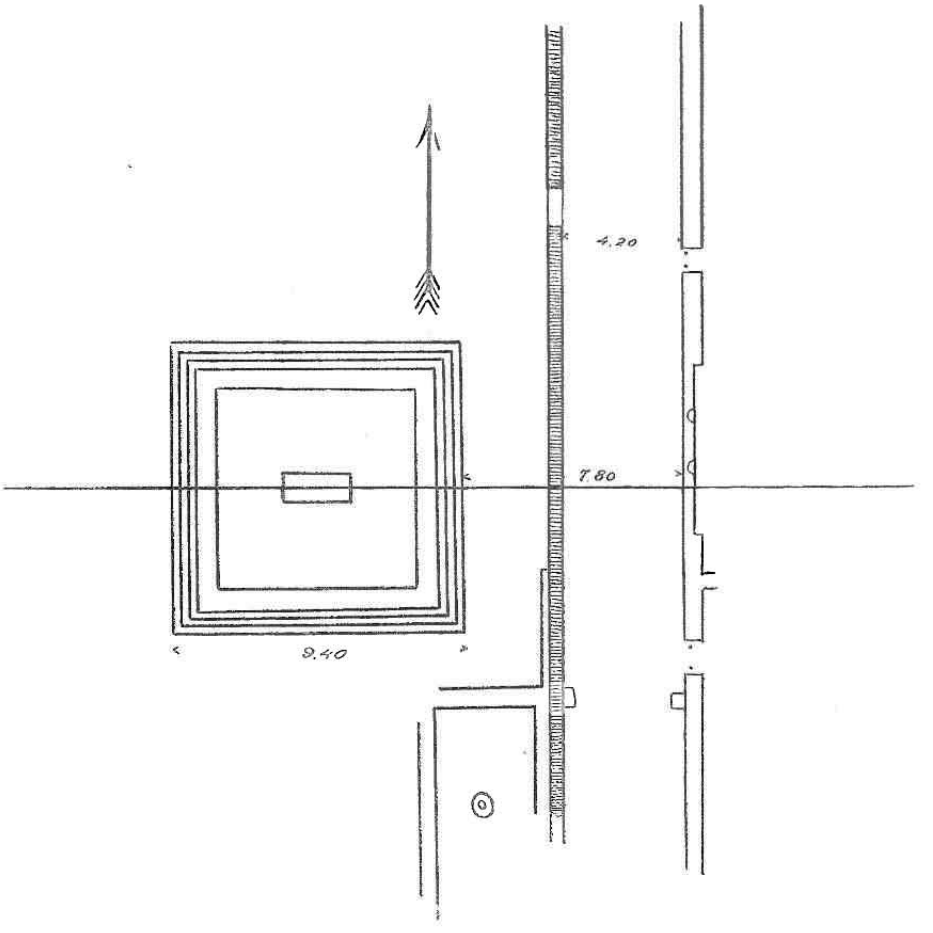
Τὸ ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς δὲν ἦτο εὔκολον. Ἐπρόκειτο περὶ λιθίνων ἢ μαρμαρίνων ὄγκων, οἵτινες διὰ τὴν ἔλλειψιν μηχανικῶν μέσων δυσκολώτατα ἑκάστοτε μετεκινοῦντο, οἱ χρηματικοὶ πόροι ἦσαν περιωρισμένοι καὶ τὸ χειρότερον, ἡ ἔρευνα μέχρι κάτω διὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἀνύψωσιν τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης δὲν ἦτο πανταχοῦ δυνατή. Διὰ τοῦτο ἡ

1 Ἡ διατήρησις τῆς ἀρχαιοπρεπους τοπωνυμίας δὲν εἶναι παράδοξος, ἀφοῦ διὰ πολλῶν πρδγμ. εἶναι γνωστὴ ἡ σχετικὴ γλωσσικὴ συντηρητικότης. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα δύο ἐκ τῶν ὀνομάτων γειτονικῶν τόπων. Ν. τοῦ Μύτικα ὑψώνεται τὸ Με(γ)ανόρος, εἰς τὸν Κάλαμον δὲ ὑπάρχει τοπωνυμία Τράχηλος—«ὁ τόπος εἶναι διάσελλο» — ἐνῷ ἔχει λησμονηθῆ ἐντελῶς ὁ τράχηλος τοῦ σώματος. Ἄλλως ὁ περίπατος, ὡς σημ. τὸ περιθέον ἄκρον τοίχων οἰκίας ὑπὸ τὴν στέγην, εἶναι γνωστὸς εἰς πολλὰ χωρία τῆς Αἰτωλίας, τὴν Ἀρτοτίναν π. χ. (Δ. Λουκόπουλος) τὸ Κεφαλόβρυσον κ.τ.λ.

2 Τὸ αὐτὸ δίστιχον ἔμαθον παρά τινος ναυτικοῦ, Πήλικα, ὅτι λέγεται καὶ διὰ τὴν Πόλιν τῆς Ἰθάκης καὶ εἶναι ἐνδεχόμενον ἐκεῖθεν ἢ ἀλλοθεν νὰ μετεφέρθησαν οἱ λαϊκοὶ στίχοι, ὅτε καὶ ἡ ὀνομασία τῆς Ἁγ. Σοφίας τοῦ Μύτικα ἴσως νὰ εἶναι ἐπείσακτος. Ὡς πρὸς τὴν Ἁγ. Ἑλένην μερικοὶ μὲ παρέπεμψαν εἰς τὸ ἄνωθεν τῆς Ἁγ. Τριάδος ἐπὶ τοῦ βουνοῦ ἀφανισθὲν σήμερον ἐκκλησίδιον τῆς Ἁγ. Ἐλεούσης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἐρευνηθεῖσα ἔκτασις δὲν ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὰς προσπαθείας τριῶν ἀνασκαφικῶν ἐτῶν. Τὸ ἀκολουθοῦν ἁπλοῦν σχεδίασμα ***(εἰκ. 3)*** παρέχει συνοπτικῶς τὸ σύνολον τῶν εἰς φῶς προελθόντων κτισμάτων. Ἐκτὸς τοῦ τετραγώνου κρηπιδώματος, τὸ ὁποῖον πανταχοῦ πέριξ καὶ μάλιστα κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν πρὸς τὴν θάλασσαν εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν ἀπηλλάγη τῶν χωμάτων, ἦλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ οἱ πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον τοῖχοι, οἵτινες ὅμως ἐν

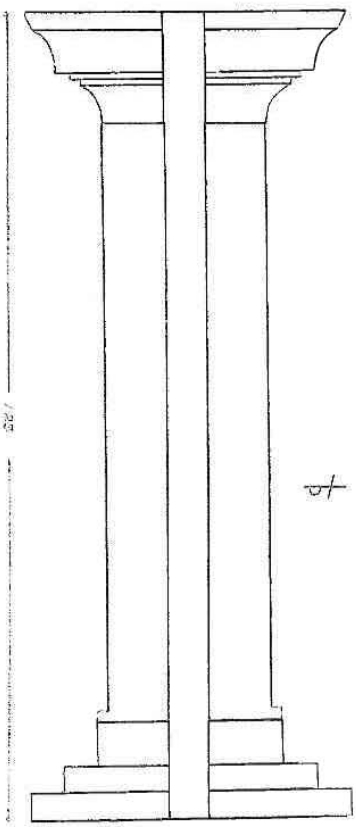

Εἰκ. 3. Σχεδίασμα τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς.

τέλει καὶ πάλιν ἐκαλύφθησαν δι' οἰκονομίαν μὲ τὰ ἄχρηστα ὑλικὰ τοῦ ἡρῴου, κυριωτάτου σκοποῦ τῆς ὅλης ἐρεύνης. Οἱ τοῖχοι οὗτοι, ὡς φαίνεται, πάντες ἀνήκουν εἰς συγχρόνους κατασκευὰς τοῦ 4ου ἢ 5ου αἰῶνος, κατασκευὰς τῆς νέας λατρείας, αἵτινες ἐν τούτοις δὲν ἔγιναν πρὸς βλάβην τοῦ σπουδαίου ἐθνικοῦ κτίσματος. Διότι ἐκτὸς μικροτέρων αὐτοτελῶν μαρμάρων, ὡς ὁ κατωτέρω περιγραφησόμενος στρογγύλος βωμός, οὐδαμοῦ παρετηρήθη ἐντειχισμένον οἱονδήποτε σύντριμμα ἐκ τοῦ ἡρῴου. Ἡ διάταξις ἔπειτα τῶν δύο μακρῶν τοίχων εἶναι ἀκριβῶς παράλληλος πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ μνημείου καὶ ὁ ἄξων αὐτοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ακόμη δὲν ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν χρόνον ἄρα τῶν χριστιανικῶν κατασκευῶν τὸ ἡρῷον διετηρεῖτο ὄρθιον, ἂν καὶ τὸν λόγον τῆς πρὸς αὐτὸ εὐλαβείας ἢ τὴν ὑστέραν χρησιμοποίησίν του ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Μεταξὺ τῶν δύο τοίχων τὸ ἔδαφος εὑρέθη ἐστρωμένον διὰ κοινῶν πλακῶν καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ κατέκειντο τὰ μέρη δύο ἀκεραίων ἀμφικιόνων πωρίνων καὶ ἄλλα παρομοίων συντρίμματα. Καὶ οἱ δύο ἂν καὶ διαφορετικοὶ τὸ μέγεθος — ὕψος τοῦ ἀπεικονιζομένου ***(εἰκ. 4)*** 1.23 μ., τοῦ ἑτέρου 1.42 — καὶ τὴν μορφήν, φέρουν ἐπὶ τῆς ἄνω καὶ κάτω ἐπιφανείας τὸ λεγόμενον χρῖσμα καὶ φανερώνουν οὕτω τὸν λατρευτικὸν χαρακτῆρα τῆς κατασκευῆς, εἰς ἣν ἀνήκουν. Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικωτέρου τῶν τοίχων σημειοῦται ἡ εἴσοδος τῆς ἐκκλησίας διὰ δύο βάσεων ἡμικιόνων διακρινομένων ἐκ τῶν ἴχνῶν ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου κατωφλίου. Λείψανα τοίχων ὄπισθεν τῶν ἡμικιονίων δὲν παρετηρήθησαν, οὔτε ἐπροχώρησεν ἡ ἀνασκαφὴ ἀνατολικώτερον. Ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου φαίνονται δύο θύραι, ὄχι ἐντελῶς συμμετρικῶς διατεθειμέναι. Ὁ δυτικὸς τοῖχος μὲ θύραν πρὸς τὸ βόρειον μέρος διατηρεῖται καλύτερον εἰς ὕψος 1,10 μ. καὶ ἐκτισμένος διὰ κοινῶν μικρῶν λίθων καὶ ἀσβέστου κοσμεῖται ὑπεράνω διὰ τριπλῆς σειρᾶς πλίνθων ἐπιμελῶς τοποθετημένων. Ἀπέναντι ἀλλήλων στηριζόμεναι ἐπὶ τῶν τοίχων ὑπάρχουν δύο βάσεις παραστάδων, ἐφ᾽ ὧν πιθανῶς, ὡς προτείνει ὁ συνάδελφος Εὐαγγελίδης, ὑψώνετο τόξον ὑπὲρ τὸν πλακόστρωτον διάδρομον, ὥς τινα ἐξωνάρθηκα ἢ τι τοιοῦτον. Ἐπίσης ὁ ἴδιος προτείνει καὶ μὲ πείθει, ὅτι οἱ μνημονευθέντες ἀμφικίονες ὑψώνοντο ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ ἀπήρτιζον οὕτω σειρὰν θυρωμάτων. Ἄξια προσοχῆς εἶναι καὶ ἄλλα τινὰ εὑρήματα ἀρχιτεκτονικά, ἀλλὰ τούτων προτιμότερον εἶναι νὰ ἀναβληθῇ ἡ ἐξέτασις, ἕως ὅτου ποτὲ κατορθωθῇ νὰ ἐρευνηθῇ ἀρτίως ἡ ἐκκλησία.

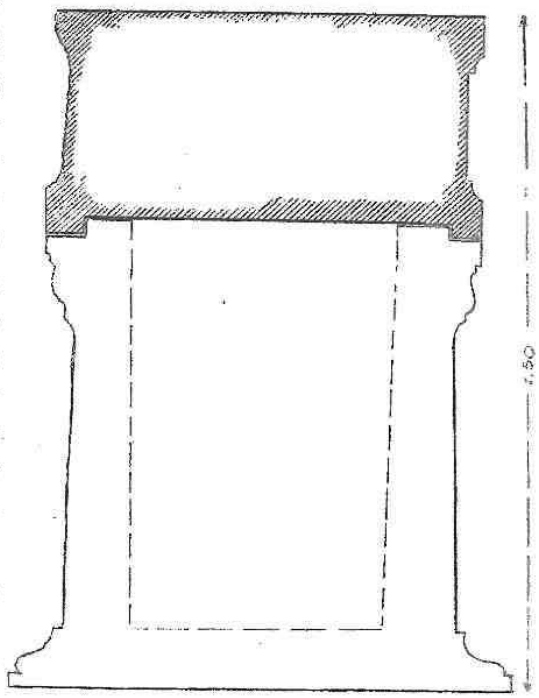

Εἰκ. 4.
Ὄψις ἀμφικίονος μὲ τὸ «χρῖσμα»

Ὡς πρὸς τὸ τετράγωνον κτίσμα εἶναι καλὸν ἐν πρώτοις νὰ βεβαιώσωμεν, πρὸς τίνα σκοπὸν προωρίζετο ἀρχικῶς τὸ μνημεῖον. Διότι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ ἐξ ἀρχῆς δι᾽ ἄλλον σκοπόν, π.χ. ὡς βωμός, ἱδρυθὲν κτίσμα μετετράπη κατόπιν εἰς τάφον ἐπιφανοῦς προσώπου τῆς νέας λατρείας. Ἡ ὑπόθεσις ἐν τούτοις ἐλέγχεται ἀστήρικτος. Τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἄνοιγμα τοῦ τάφου, 2.30 × 0,95, εὑρίσκεται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ τετραγώνου, ὑποδηλώνει κατὰ πρῶτον τὴν ἀρχικὴν τοποθέτησιν ***(πίν. 1)*** Ἡ σαρκοφάγος ἦτο μαρμαρίνη, τοῦ δὲ καλύμματος αὐτῆς, ἄνω ἐπιπέδου, διετηρήθη, κατὰ χώραν μέρος. Ἀλλὰ καὶ τῆς ὅλης σαρκοφάγου γνωρίζομεν τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, ἂν καὶ οὐδὲν ἐκ τῶν συντριμμάτων αὐτῆς διεσώθη, ἐπειδὴ εἴς τινας θέσεις διετηρήθησαν ἀκριβῶς τὰ ἀποτυπώματα τοῦ μαρμάρου ἐπὶ τοῦ κονιάματος τῶν πέριξ τοιχωμάτων, ἐκ τῶν τοιούτων δὲ τύπων συνεκροτήθη ἀσφαλῶς ὁλόκληρον τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν. Οὕτω ἔχομεν ἐπὶ τῆς ***(εἰκ. 5)*** ἐν τομῇ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τὴν μορφολογίαν τῆς σαρκοφάγου, ἡ δὲ ἁπλῆ αὕτη καὶ τυπολογικῶς ἀρχαία μορφολογία δὲν παραπέμπει ὑποχρεωτικῶς εἰς τοὺς πρωτοχριστιανικοὺς αἰῶνας. Ἔπειτα τὴν σαρκοφάγον μετὰ τοῦ καλύμματος ἐφρόντισαν οἱ τοποθετήσαντες νὰ καλύψουν πανταχόθεν διὰ λεπτοῦ κονιάματος, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς ἰσχυρότατον συνδετικὸν μέσον μεταξὺ τοῦ τάφου καὶ τοῦ πέριξ ἐκ λιθαρίων καὶ ἀσβέστου στρώματος, τοιαύτας δὲ προφυλάξεις ὑπὲρ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἡσυχίας τῶν νεκρῶν γνωρίζομεν, ὅτι πολὺ περισσότερον ὑπὲρ τοὺς χριστιανοὺς ἐλάμβανον οἱ ἐθνικοί. Τέλος, τὸ σπουδαιότερον, ἡ σαρκοφάγος ἠδράζετο ἐπὶ στρώματος τριῶν ἀσβεστολίθων, τοποθετηθέντων βαθύτερον, ἢ οἱ κατώτατοι λίθοι τῆς εὐθυντηρίας τοῦ μνημείου (ἰδὲ τομήν, πιν. 1). Κατὰ ταῦτα οὐδεμία μένει ἀμφιβολία, ὅτι τὸ ὅλον κτίσμα καὶ ὁ ἐν τῷ μέσῳ τάφος ἐμελετήθησαν καὶ κατεσκευάσθησαν συγχρόνως. Εἶναι δυνατὸν βεβαίως κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἐκβληθέντος τοῦ προκατόχου ἐθνικοῦ νὰ ἐνεταφιάσθη ἐκεῖ ἐπίσκοπος ἤ τις ἄλλος ἐπιφανής, πρᾶγμα, ὅπερ θὰ ἐδικαιολόγει τὴν διατήρησιν τοῦ μνημείου, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἄσχετον μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ.

Εἰκ. 5. Τομὴ σαρκοφάγου.

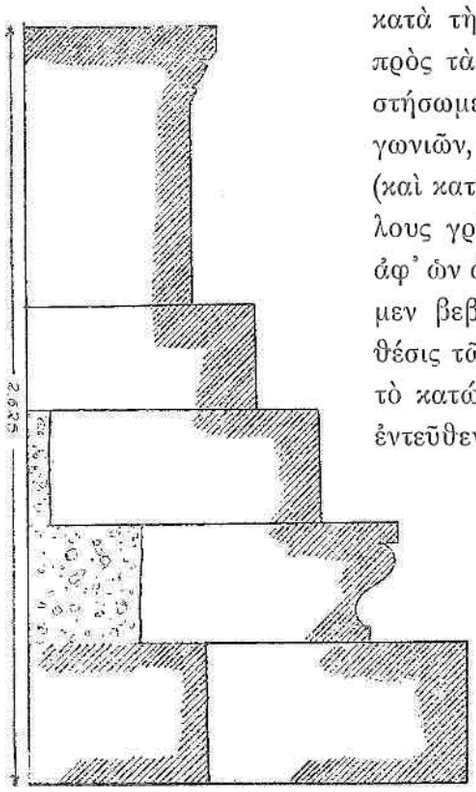
Τὸν τάφον περιέβαλλε τὸ μνημονευθὲν ἐκ λιθαρίων καὶ ἀσβέστου στερεώτατον στρῶμα (opus incertum) ἀνερχόμενον εἰς ὕψος ὄχι πολὺ πέραν τῆς σαρκοφάγου καὶ τοῦτο πέριξ ἡ κρηπὶς μὲ τέσσαρας βαθμίδας. Τὸ ὑλικὸν τῆς κρηπῖδος, τοῦ τοιχοβάτου ὡς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπενδύσεως εἶναι ἐντόπιος λευκὸς ἀσβεστόλιθος, ἡ δὲ λοιπὴ κατασκευή, ἀπὸ τῶν ὀρθοστατῶν μέχρι τῶν ἀκρωτηρίων, εἶναι εἰργασμένη ἐκ λευκοῦ καλοῦ μαρμάρου, ἐνίοτε ἐλαφρῶς κυανίζοντος, προερχομένου ἴσως ἐξ Εὐβοίας ἢ ἄλλων νήσων[1]. Ἡ κατωτάτη βαθμίς, ἥτις ἀκριβέστερον εἶναι ἡ εὐθυντηρία, ἀπετελέσθη ἐξ εὐμεγέθων πλακῶν καλῶς εἰργασμένων καὶ μὲ λεῖον μέχρι κάτω τὸ μέτωπον ὕψους 0,49 — 0,52 μ. Κατὰ τὴν νοτίαν καὶ βορείαν πλευρὰν μετρεῖ αὕτη μῆκος 9,40, ἐνῷ τὸ μῆκος τῶν ἄλλων πλευρῶν εἶναι κατὰ 5-6 ἑκατοστὰ μεγαλύτερον. Ἡ διαφορά, ὅσον καὶ ἂν θεωρηθῇ μικρά, ἐπειδὴ συνεχίζεται καὶ εἰς τὰς ὑπεράνω βαθμίδας, εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀτέλειαν τῆς ἐργασίας καὶ φαίνεται γενομένη ἐπίτηδες, καθόσον ἡ νοτία καὶ βορεία συνεπῶς πλευρά, ὡς προσόψεις, προϋπελογίσθησαν ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον, στενώτεραι.

Ἡ ἀμέσως ἀνωτέρα βαθμὶς ὑψώνεται 0,34 καὶ διαμορφώνεται ἐμπρὸς εἰς μέγα λέσβιον κυμάτιον, πρὸς ὃ κατὰ τὰς γωνίας καταλλήλως προσαρμόζεται προτομὴ γρυπὸς διὰ τὸν κοσμητικὸν λόγον μονόποδος. Ἡ προτομὴ διατηρεῖται ὁπωσδήποτε καλῶς κατὰ τὴν ΒΔ.

1 Τὸ μάρμαρον δὲν εἶναι πεντελικόν, δὲν παρουσιάζει τὴν χαρακτηριστικὴν ὀξείδωσιν καὶ μετὰ κροῦσιν μυρίζει, οὔτε πάριον, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Heuzey.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

γωνίαν καὶ παρὰ τὸ ἐφθαρμένον πρόσωπον φαίνεται, ὅτι εἶναι τοῦ λεγομένου περσικοῦ τύπου μὲ λεοντοκεφαλὴν κερασφόρον, τύπου συνηθεστάτου κατὰ τοὺς ὑστέρους ἰδίᾳ χρόνους[1]. Ἐπειδὴ ἡ δεξιά του πλευρὰ εἶναι φανερῶς συνεσταλμένη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀνεπτυγμένην ἀριστεράν, ὁ γρὺψ τῆς ΒΔ. γωνίας ἐστρέφετο μικρὸν πρὸς τὰ δεξιά του, ἐνῷ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τὰ διατηρούμενα μέρη ὑπαγορεύουν τὴν πρὸς τὰ ΝΑ. διεύθυνσιν. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν καὶ τοὺς ἀφανισθέντας ἐντελῶς γρῦπας τῶν δύο ἄλλων γωνιῶν, οἵτινες ἔδει νὰ εἶναι ἀντίστοιχοι. Ἡ νοτία ἄρα πλευρὰ (καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ βορεία) μὲ τοὺς ἀντιβλέποντας ἀλλήλους γρῦπας χαρακτηρίζεται ὡς πρόσοψις, ἐνῷ αἱ δύο ἄλλαι, ἀφ' ὧν ἀποστρέφονται, ἐθεωροῦντο πλάγιαι. Τὸ αὐτὸ ὡς θὰ ἴδωμεν βεβαιώνεται καὶ διὰ τῶν ἀκρωτηρίων. Ἐπειδὴ ἡ φυσικὴ θέσις τῶν τοιούτων κοσμηματικῶν τύπων εὑρίσκεται πάντοτε εἰς τὸ κατώτατον μέρος τοῦ βάθρου ἢ σκεύους, εἶναι εὐνόητον, ὅτι ἐντεῦθεν μόνον ἄρχεται τὸ κρηπίδωμα, ἡ δὲ κατωτάτη σειρὰ τῶν λίθων ἀποτελεῖ τὴν εὐθυντηρίαν ἢ τὸ ὑπόβαθρον τοῦ μνημείου. Τηρεῖται ἄρα καὶ ἐνταῦθα ὁ κανὼν τῶν τριῶν βαθμίδων, τῆς δὲ εὐθυντηρίας ἡ ἀνάπτυξις εἰς μέτωπον εὐμέγεθες δὲν εἶναι τι νέον[2]. Ἀλλ' εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι ὁ ἀρχιτέκτων ὑπήγαγεν εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα διαστάσεων τὴν εὐθυντηρίαν πρὸς τὰς τρεῖς βαθμίδας τοῦ κρηπιδώματος. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, καθόσον προχωροῦσε πρὸς τὰ ἄνω, ἐλαττώνεται τὸ ὕψος καὶ ἀναλόγως καὶ τὸ πλάτος τῆς βαθμίδος. Οὕτω τὸ μέγιστον ὕψος, 0,50, ἔχει ἡ εὐθυντηρία καὶ ὑπεράνω πλάτος 0,34, ἡ α΄ βαθμὶς ὕψ. 0,455 καὶ πλάτ. 0,28, ἡ β΄ 0,41 καὶ 0,245 καὶ ἡ τελευταία 0,38 καὶ 0,23 ***(εἰκ. 6)***. Οἱ λόγοι καὶ οἱ σκοποὶ τοῦ φανεροῦ τούτου συστήματος εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι πολλοί. Πιθανῶς ὁ ἀρχιτέκτων ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ὀργανικότητα τῶν διαφόρων μερῶν καὶ περισσότερον ἐφρόντισε μὲ τὸν τονισμὸν τῶν προοπτικῶν φαινομένων, ὡς εἶναι ἡ πρὸς τὰ ἄνω μείωσις τῶν διαστάσεων, νὰ ἐπιτύχῃ ἐντυπώσεις μεγαλυτέρου μεγέθους. Συγχρόνως, βάθρον καὶ ὑπόβαθρον ἀπαρτίζουν ἓν σύνολον, χωρὶς νὰ χάσουν τὴν αὐτοτέλειάν των.

Εἰκ. 6.

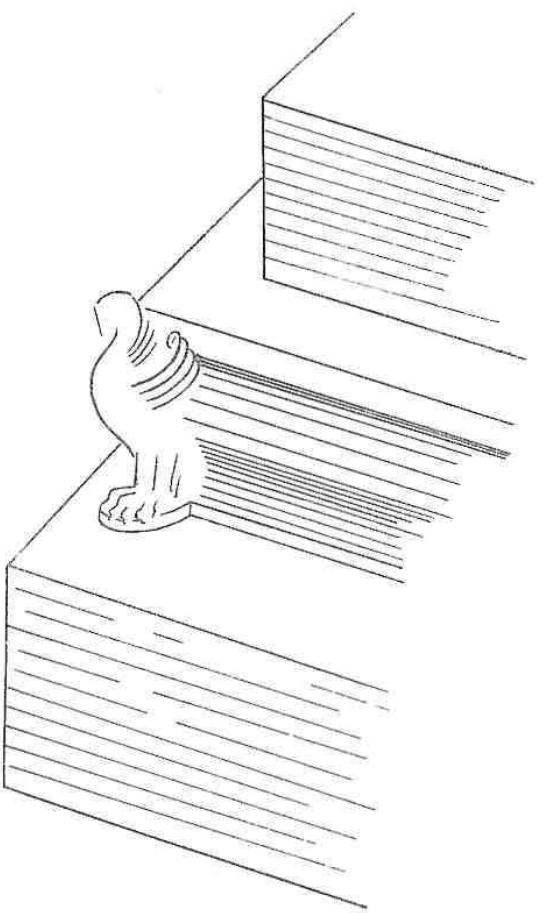
Αἱ τέσσαρες ἐπάλληλοι σειραὶ ἀναπαρεστάθησαν μὲ βεβαιότητα, ἐπειδὴ καὶ τὰ κενὰ

1 Λεξικὸν Roscher, I² σελ. 1775. Παρομοίας προτομὰς βλέπει τις προχείρως παρὰ Durm, Baukunst der Griechen, σ. 240 ἐπὶ μαρμαρίνης βάσεως τρίποδος τοῦ Λατερανοῦ Μουσείου τῆς Ῥώμης καὶ αὐτ. σ. 237 ἐπὶ θρήνυος ἀγάλματος Διὸς τοῦ Μουσείου τοῦ Παλέρμου. Ἐκ τοῦ θεάτρου τῆς Ἐρετρίας ὑπάρχουν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Χαλκίδος μαρμάρινοι θρόνοι κοσμούμενοι ἑκατέρωθεν μὲ τοιαύτας ἀκριβῶς ὡς ἐπὶ τοῦ ἠρῴου προτομάς, τὰς ὁποίας ἐσημείωσα ὡς τραγοκεφάλους.

2 Ἐνθυμίζομεν τὴν μαρμαρίνην εὐθυντηρίαν τῆς δυτικῆς κεντρικῆς στοᾶς τῶν Προπυλαίων, πρὸς ἣν ἀντιστοιχεῖ κατὰ τὰ πλάγια ἡ ἐξ ἐλευσινιακοῦ μελανωποῦ λίθου, τὴν ὑψουμένην ὡς αἱ λοιπαὶ βαθμίδες νεωτέραν εὐθυντηρίαν (400 π. Χ.) τοῦ ναοῦ τῆς Λαφρίας (Ἀρχ. Δελτ. 1926, Παραρτ. 34) τὸν ναὸν τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέᾳ καὶ τὸν ναὸν τῆς Στράτου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἐπὶ τοῦ χαλικοστρώματος πανταχοῦ καὶ ἡ διατήρησις κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν λίθων τῆς γ΄ σειρᾶς κατὰ χώραν καὶ ἑνὸς τῆς τετάρτης καθιστοῦν τὸ πρᾶγμα ἀναμφισβήτητον. Οἱ λίθοι ἐμφανίζουν ἄνω ὀπὰς ἀναρτήσεως, ἂν καὶ ὄχι πάντες, συνδέσμων, ἐννοεῖται πιοειδῶν, καὶ τόρμων γομφώσεως, ἐκ δὲ τῆς ἀρχῆς τῶν σχετικῶν αὐλάκων μολυβδοχοήσεως βεβαιώνεται τὸ πλάτος τῆς βαθμίδος (πρβλ. κάτοψιν πίν. 1). Ὑπὲρ τὴν τελευταίαν βαθμίδα ὑψοῦντο φυσικὰ οἱ τοῖχοι καὶ ὡς πρῶτον λίθον ἐπὶ τῆς τομῆς, ***(εἰκ. 6)***, ἐθέσαμεν τὸν ὀρθοστάτην, ἐνῷ ἐπὶ τῆς βραδύτερον γενομένης ἀναπαραστάσεως τοῦ ὅλου μνημείου ***(πίν. 2)***, ἐτοποθετήθη προηγουμένως σειρὰ τοιχοβατῶν. Ἐπειδὴ εἰς τὸ ἡμερολόγιόν μου τοῦ 1922 ἀνεῦρον τὴν σημείωσιν, ὅτι κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν εὑρέθησαν πλάκες ἀσβεστολίθου μὲ μέτωπον ὕψ. 0,23 - 4 καὶ ἐπειδὴ ἀφ᾽ ἑτέρου συνηθέστατα οἱ ὀρθοστάται βαίνουν ἐπὶ τοιχοβατῶν, συνεπέρανα, ὅτι ἡ τοιαύτη χρησιμοποίησις τῶν εἰρημένων πλακῶν εἶναι πολὺ πιθανή. Τὴν δευτέραν φροντίδα στηρίζει ἀκόμη ἡ παρατήρησις, ὅτι τὸ ὕψος 0,24 ἐναρμονίζεται ἀκριβῶς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἐκτεθὲν σύστημα τῆς προϊούσης μειώσεως τῶν διαστάσεων.

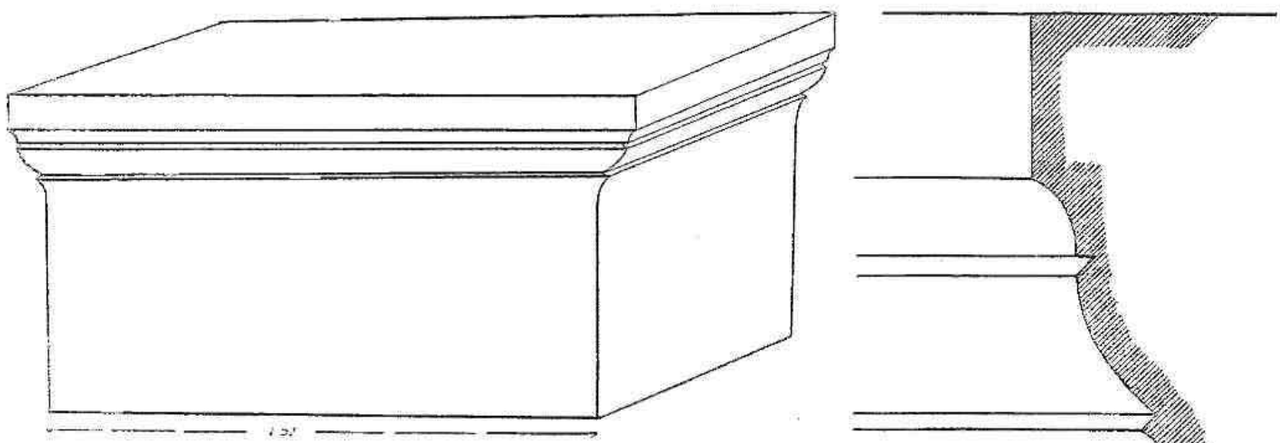
Εἰκ. 7. ΒΔ γωνία.

Ὀρθοστατῶν ἐβεβαιώθησαν δύο μεγέθη, ὕψους 0,88 καὶ 0,77, ἀμφότερα μὲ τὴν αὐτὴν ἄνω ἐπίστεψιν ὕψ. 0,22. Ὅτι ἐκ τούτων οἱ ὑψηλότεροι ἦσαν κάτω τοποθετημένοι, ἐδείχθη, ἀφότου διεπιστώθη, ὅτι οἱ ἄλλοι ἔβαινον ἐπὶ τῶν γείσων. Κατὰ τὴν ΒΔ. δηλ. γωνίαν ἀπεκαλύφθη γωνιαῖον γεῖσον, ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου φαίνονται δύο τόρμοι, ἀπέχοντες ἀλλήλων 0,57, διάστημα ἀκριβῶς ἴσον πρὸς τὴν ἀπόστασιν τῶν τόρμων ἐπὶ τοῦ πλησίον εὑρεθέντος γωνιαίου ὀρθοστάτου. Ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν ὑψηλοτέρων εὑρέθησαν ἓξ ἀκέραιοι, μὲ μῆκος ποικίλλον, 1.41 - 1.90 καὶ πάχος 0,54 - 0,59. Οἱ λίθοι ἐγομφοῦντο ἄνω καὶ κάτω, συνεδέοντο δὲ ὄχι μόνον μετὰ τῶν ἑκατέρωθεν γειτονικῶν ἀλλὰ μετ᾽ ἄλλων λίθων ὄπισθεν κειμένων, ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ σχεδιασθέντος γωνιαίου ***(εἰκ. 8)*** οὐδεμία τοιαύτη ἐντομὴ ἐδηλώθη διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐπιφανείας. Ἡ κορωνίς, ἐξέχουσα 0,07, ἀποτελεῖται ἐξ εὐμεγέθους ταινίας ἑνὸς πολὺ ἀνεπτυγμένου δωρικοῦ κυματίου, διχοτομουμένου ὑπὲρ τὸ μέσον του διὰ ζωηρᾶς ἐντομῆς καὶ δευτέρου κάτω ἁπλουστέρου κυματίου ***(εἰκ. 8)***.

Ἀκολουθοῦσιν ὑπεράνω οἱ δόμοι τῶν τοίχων. Τούτων ὁ ἀριθμὸς παραμένει ἄγνωστος καὶ ἡ ἀναπαράστασις εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ὑποθετική. Ἐκ τῶν σχετικῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

λίθων ἐμετρήθησαν ὀκτὼ ἀκέραιοι, μὲ μῆκος ποικίλλον 1.60-1.82, πάχος 0,52-0,62 καὶ ὕψος 0,59. Οἱ λίθοι ἐγομφοῦντο καὶ ὅπως οἱ ὀρθοστάται συνεδέοντο καὶ μετὰ λίθων ὄπισθεν κειμένων. Ὁποῖοι ἦσαν οἱ τελευταῖοι φαίνεται ἐκ σημαντικοῦ ἀριθμοῦ εἰργασμένων ὀρθογωνίων ἀσβεστολιθων, οἵτινες φέρουν κατὰ τὴν μίαν μόνον πλευρὰν ἴχνη συνδέσμων. Ἐκ τῶν 13 ἀκεραίων τοιούτων λίθων ἱκανοὶ παρουσιάζουν τὸ αὐτὸ ὕψος τῶν δόμων καὶ εἶναι φανερόν, ὅτι μὲ ἕνα στοῖχον ἀπετέλουν τὴν ἐπένδυσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ μνημείου καὶ συνανέβαινον μετὰ τῶν μαρμάρων μέχρι καὶ τῶν γείσων, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα παρέχουν ἴχνη ἐσωτερικῶν συνδέσμων. Ἐπειδὴ τὸ μέγιστον πάχος τῶν ἀσβεστολιθων εἶναι 0,75 τῶν δὲ ὀρθοστατῶν καὶ δόμων 0,60, συνάγομεν ὁλικὸν πάχος 1.35 καὶ ἐπομένως ἱκανὸν ἐλεύ-

Εἰκ. 8. Ὀρθοστάτης.

θερον ἐσωτερικὸν χῶρον (δύο ὡς ἔγγιστα μέτρα ἑκατέρωθεν τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ τάφου) ὅπου ἦτο δυνατὸν νὰ εὕρουν θέσιν καὶ ἄλλαι σαρκοφάγοι. Οἱ λίθοι τῶν δόμων χωρίζονται ἀλλήλων δι' ὀρθογωνίου πλαισίου ἐκ ταινιῶν βαθύτερον κειμένων πλάτους 0,03. Ἡ οὕτω σχηματιζομένη περιτένεια[1] πραγματικῶς ἐλαξεύθη ἑκάστοτε ἐπὶ δύο μόνον καθέτων πλευρῶν. Διὰ τὰς δύο ἄλλας ἀρκεῖ ἡ περιτάνεια τῶν ὑπεράνω μαρμάρων καὶ τοῦ παραπλεύρως κειμένου. Εἶναι περίεργον, ὅτι κατὰ τὰς γωνίας δὲν ἐλαξεύθησαν κάθετοι ταινίαι, ὅπως τοῦτο εἶναι συνηθέστατον καὶ παλαιὸν ἐπὶ τειχῶν καὶ πύργων.

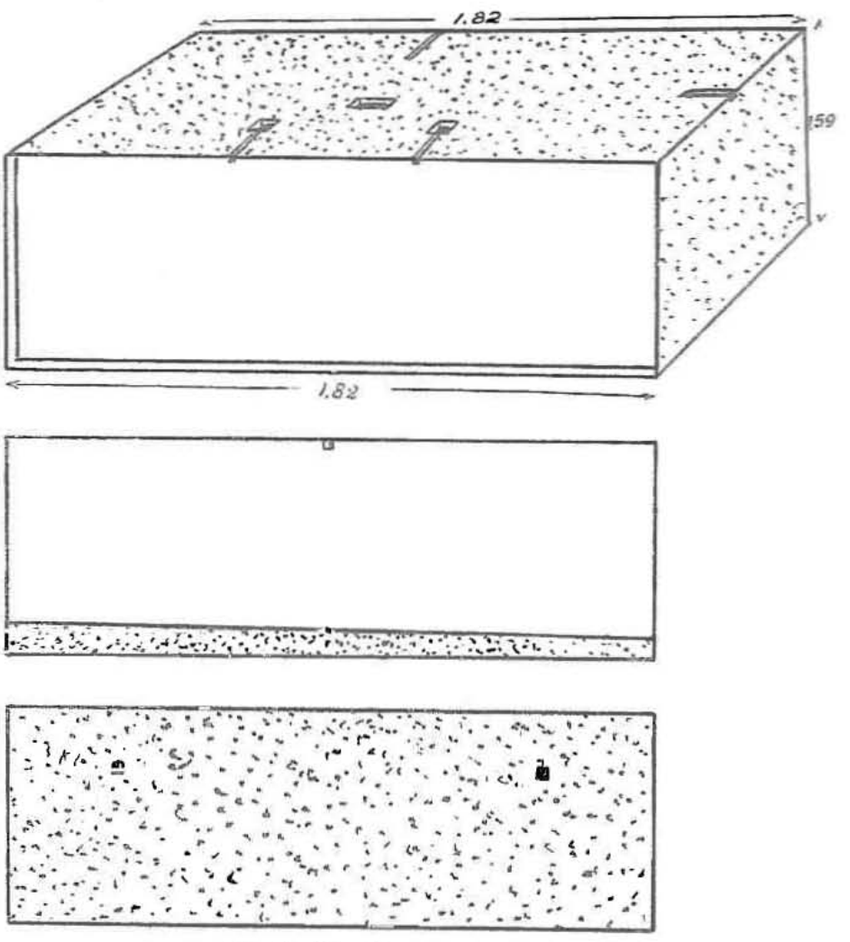
Τὸ ἀπεικονιζόμενον εἰς τρεῖς ὄψεις ***(εἰκ. 9)*** μάρμαρον, προερχόμενον ἔκ τινος τῶν δόμων, ἐμφανίζει τοῦτο τὸ ἐνδιαφέρον, ὅτι ἡ ὄπισθεν ἀφανὴς πλευρά του εἶναι πολὺ καλυτερον τῆς προσόψεως εἰργασμένη. Ἐνῷ δηλ. ἡ ἐργασία τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας εἶναι ἀρκετὰ κοινὴ καὶ τραχεῖα, ὅπως εἰς ὅλα τὰ μάρμαρα τοῦ ἡρῴου, ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ εἶναι τελείως εἰργασμένη καὶ ἔχει λειανθῆ. Εἶναι φανερόν, ὅτι τὸ μάρμαρον ἐχρησιμοποιήθη τὸ πρῶτον εἰς ἄλλο παλαιότερον κτίσμα. Εἰς τὴν παλαιοτέραν χρῆσιν ἀνήκει καὶ δυσερμήνευτος ταινία ἀνάγλυπτος καταστραφεῖσα διὰ τὴν νέαν τοποθέτησιν[2].

1 Περιτένεια εἶναι τεχνικὸς ὅρος καὶ σημαίνει ἐξηκριβωμένην λείαν ἐπιφάνειαν κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον λίθου, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς εὐθυντηρία διὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῆς θέσεως τῶν ἐπικειμένων (Sylloge², 540,68 = ἐπιγρ. Λεβαδείας), ἀλλ' οὐδὲν ἐμποδίζει νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν χρῆσιν τοῦ ὅρου καὶ ἐπὶ κοσμητικῶν σχημάτων ἐκ τῆς αὐτῆς τεχνικῆς συνηθείας προελθόντων.

2 Ἡ ταινία πλάτους εἰς τὸ ἄκρον δεξιὰ 0,04 ἀποβαίνει μετὰ μῆκος 1.82 πλατεῖα 0,08.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Θὰ ἐπεριμέναμεν νὰ κλείῃ τοὺς τοίχους ὑπεράνω σειρὰ ἐπικρανιτίδων. Ἀλλ' ἐπειδὴ κίονες οὐδαμοῦ ὑπῆρχον οὔτε παραστάδες, τῶν ὁποίων τὰ ἐπίκρανα θὰ ἀπῄτουν ἐπὶ τῶν τοίχων τὸ ἀντίστοιχον μέλος, ἐξ ἄλλου δὲ οὐδὲν σύντριμμα τοιαύτης ἐπικρανίτιδος ἀνευρέθη, ἐτοποθετήσαμεν τὰ ἐπιστύλια ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου δόμου. Ἐπιστυλίων ἔχομεν ἀκέραια τρία τεμάχια, ὕψους 0,68, πλάτους ἄνω 0,64 καὶ μήκους 1.75 (γωνιαῖον). 2.31 καὶ 2.75. Ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας παρουσιάζουν πάντα τόρμους, ἀλλὰ περιέργως ὄχι ἐπὶ τῆς ἄνω, ὅπου φαίνονται μόνον σύνδεσμοι καὶ ὀπαὶ ἀναρτήσεως. Ἐκτὸς τοῦ κυρίως ἐπιστυλίου, σχηματιζομένου μὲ κυμάτιον καὶ δύο ἀντὶ τριῶν ὑπερκειμένας ταινίας, ἔχομεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου καὶ τὴν ζῳοφόρον ὑπεράνω ***(εἰκ. 10)***. Ἡ συνένωσις ἐπιστυλίου καὶ ζῳοφόρου εἶναι συνήθης κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους ἰδίως εἰς μικρότερα κτίσματα, ἡ δὲ διαμόρφωσις τούτων ἐπὶ τοῦ ἡρῴου ὁμοιάζει πρὸς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἀντιθήματος τοῦ Ὀλυμπιείου ἐν Ἀθήναις. Ἐπὶ τοῦ μεγίστου τεμαχίου παρατηροῦμεν κατὰ τὴν ὄπισθεν πλευρὰν ***(εἰκ. 11)*** τὴν αὐτὴν τελείαν ἐργασίαν, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τοῦ τοίχου, κατεστραμμένας δὲ τὰς ἐξεχούσας ἀριστερὰ μορφὰς χάριν τῆς προσαρμογῆς. Ὅπως φαίνεται ἐκ τῆς γενικῶς βεβαίας ἀναπαραστάσεως ***(εἰκ. 10)***, ἡ πλευρὰ αὕτη ἦτο καὶ κατὰ τὴν παλαιοτέραν χρῆσιν ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ ἐπιστυλίου, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ πρέπει νὰ ἦτο διάφορος, χωρὶς δηλ. τὴν ζῳοφόρον καὶ μὲ τὰς κανονικὰς τρεῖς ταινίας στεφομένας ἄνω διὰ κυματίου. Τὸ παλαιότερον ἄρα κτίσμα εἶχε κιονοστοιχίαν μὲ διάστημα μεταξόνιον 2.75, τὸ ἐπιστύλιον δὲ ὡμοίαζε ὄπισθεν πρὸς τὸ τοῦ προπύλου τῆς Πριήνης ἢ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Μαγνησίᾳ[1].

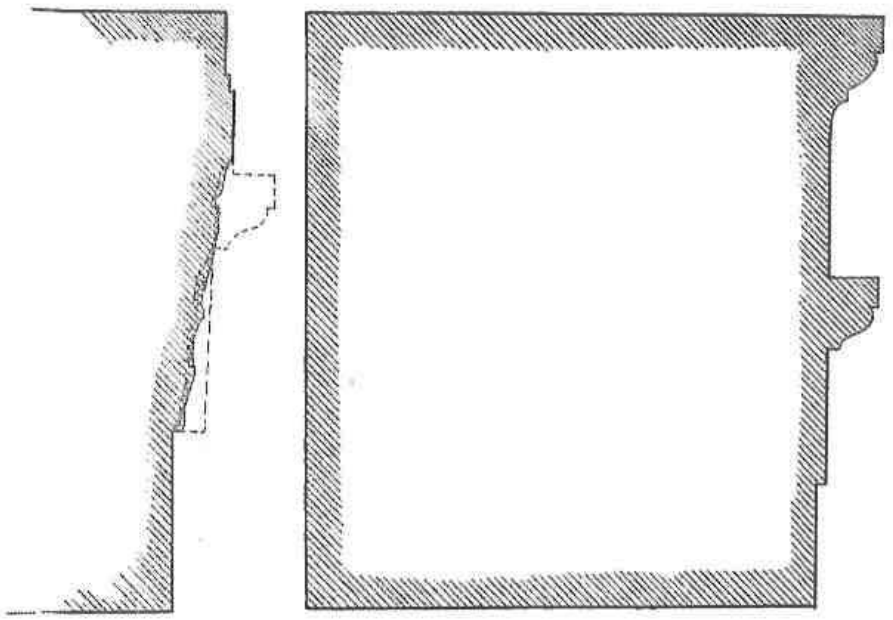
Εἰκ. 9. Λίθος δόμου.

Ἐκ γείσων ἀπεκαλύφθησαν τρία ἀκέραια τεμάχια (μέγιστον ὕψος: 44, πλάτ. 1.07 - 9, μήκ. 1.54, 1.64, 1.84), ἐξ ὧν ἓν γωνιαῖον καὶ ἐκ τριῶν ἄλλων κομμάτια. Τὸ γεῖσον ἀνήκει εἰς

1 Wiegand-Schrader, Priene, 135. Durm, Baukunst der Griechen, 178, 331. Allan Marquand, Greek architecture 107 εἰκ. 125.

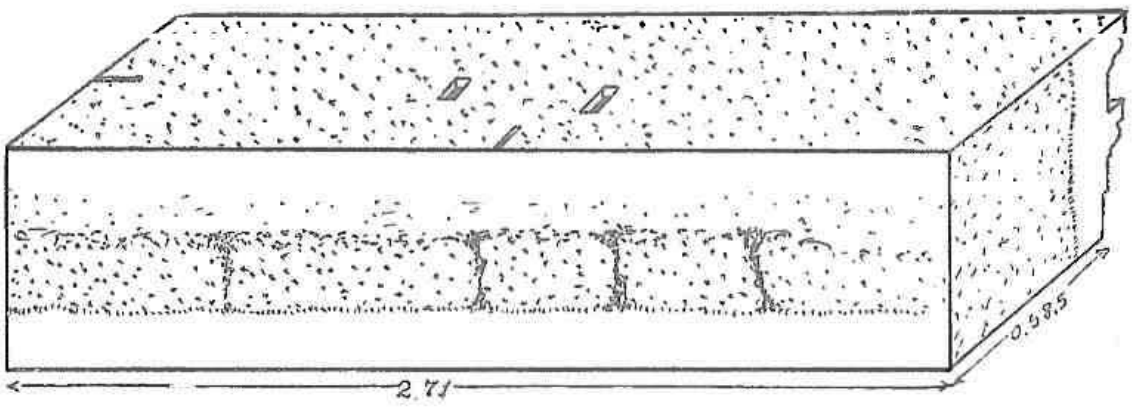
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τὸ μικρασιατικὸν καὶ κατόπιν κοινὸν γενόμενον εἶδος, μὲ γεισίποδας, καὶ εἶναι ηὐξημένον ἄνω μὲ τὴν σίμην πλήρη, ὅπως τὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐκ Λαβράνδων τῆς Καρίας[1] ***(εἰκ. 12).*** Κατὰ τὴν γωνίαν μεταξὺ τῶν γεισιπόδων ἀντὶ τοῦ συνήθους ἀνθεμίου φαίνεται καρπὸς ἀνάγλυπτος, οἷον ῥόα ἢ κυδώνιον. Ὅπως τὰ ἐπιστύλια οὕτω καὶ τὰ γεῖσα ἐπὶ τῆς ἀντιστοίχου κάτω ἐπιφανείας των δὲν παρουσιάζουν ἴχνος τόρμου. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι τὰ ὑπεράνω γεῖσα δὲν ἐγομφώνοντο μετὰ τοῦ κάτω κυρίου σώματος τῆς κατασκευῆς, ἀλλὰ συνδεόμενα μεταξύ των καὶ τῶν ὄπισθεν ἀσβεστολιθων, οἵτινες εἰς ὕψος ἔφθαναν μόνον ἕως ἐδῶ, ἐγομφώνοντο εἶτα μετὰ τῶν ὑπεράνω λίθων τοῦ θωρακίου καὶ οὗτοι τέλος μετὰ τῶν ἀκρωτηρίων κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας.

Εἰκ. 10. Τομὴ δύο ἐπιστυλίων.

Τὸ θωράκιον τοῦτο ἀποτελούμενον ἐκ μαρμάρων ὀρθογωνίων μὲ κορωνίδα ἄνω ὁμοίαν πρὸς τοὺς ὀρθοστάτας ἐνθυμίζει τὸ ἐπὶ πολλῶν τετραπλεύρων βωμῶν παρατηρούμενον ἄνω πλαίσιον, ὅπερ ἐχρησίμευε διὰ τὴν εὐόδωσιν τῆς καύσεως καὶ τὴν συγκράτησιν τῶν προσφερομένων. Τὸ αὐτὸ θωράκιον μετὰ τῶν ἀκρωτηρίων παρέχει τὴν χαρακτηριστικωτέραν ἔνδειξιν, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ κτίσματος βωμοειδοῦς[2]. Δύο ἀκέραια τεμάχια καὶ ἄλλων μέρη ἐσημειώθησαν. Τὸ μέγιστον, μήκ. 2.06, δεικνύει κάτω λείαν εἰργασμένην ἐπιφάνειαν καὶ ταινίαν ἀνάγλυπτον κατὰ τὸ μέσον, ἐλαφρότατα κατὰ τὸ μῆκος αὐξανομένην, παρομοίαν πρὸς τὴν τοῦ μνημονευθέντος μαρμάρου τοῦ τοίχου καὶ ἐπίσης δυσερμήνευτον.

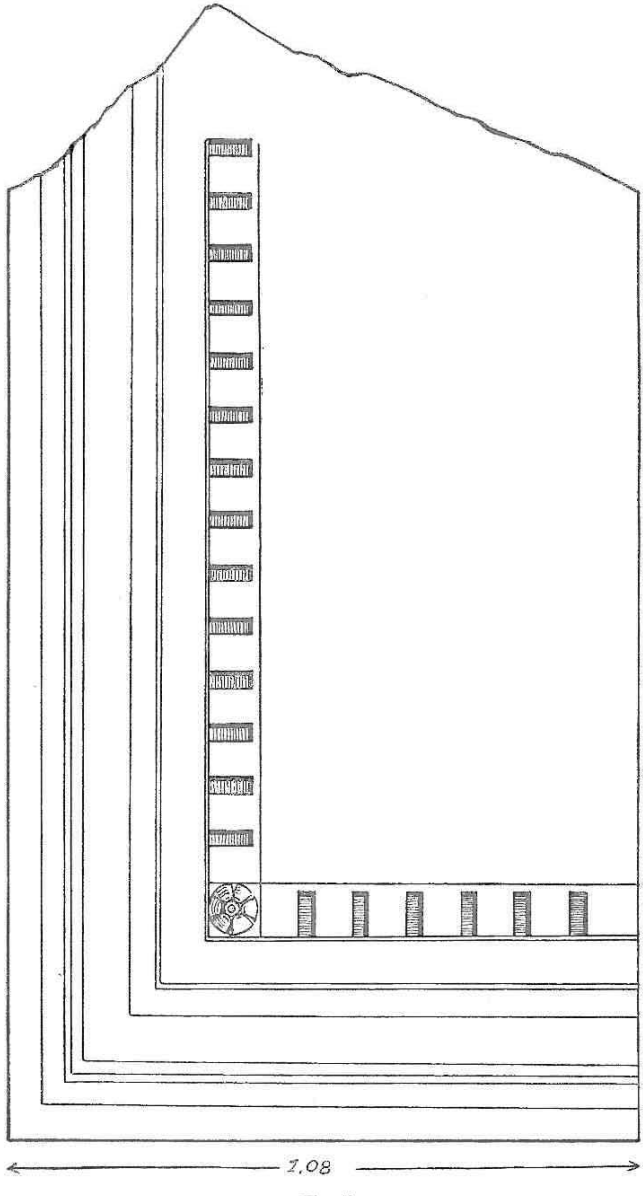
Εἰκ. 11. Ἡ ὄπισθεν πλευρὰ τοῦ μεγίστου ἐπιστυλίου.

Ἐκ τριῶν ἀκρωτηρίων συνελέχθησαν συντρίμματα εἰς μέγα πλῆθος, κατὰ τὰς οἰκείας θέσεις κατακείμενα, ὑπὸ τὴν ΝΑ. δηλ. γωνίαν τὴν ΝΔ. καὶ τὴν ΒΔ. Τοῦ τετάρτου ἀκρω-

1 Durm, ἐ.ά. 375 εἰκ. 348.

2 Παραδείγματα τοιούτων βωμῶν βλέπει τις πολλὰ παρὰ Altmann, Romische Grabaltare der Kaiserzeit, σ. 23 εἰκ. 17, 62 εἰκ. 54, 73 εἰκ. 62, 75 εἰκ. 64 κ.τ.λ. Πρβλ. καὶ σ. 131 εἰκ. 107, 271 εἰκ. 205, 278 εἰκ. 207α.

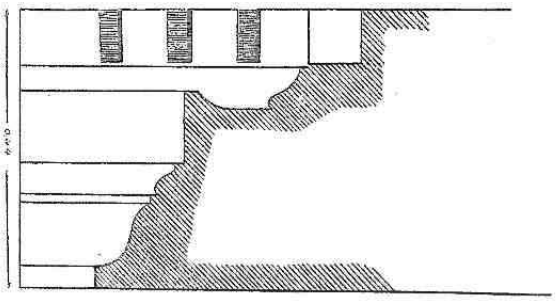
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Εικ. 12.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τηρίου οὐδὲν εὑρέθη σύντριμμα, ἀλλὰ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν παρετηρήθησαν μέρη τῶν γωνιαίων λίθων τοῦ θωρακίου παρέχοντα τοὺς δηλωτικοὺς αὐτοῦ δύο τόρμους. Πάντα τὰ συντρίμματα συλλεχθέντα μετὰ τῆς δυνατῆς ἀκριβείας μετεκομίσθησαν εἰς Ἀθήνας, ὅπου τῶν μὲν δύο πρώτων ἀκρωτηρίων ἐγένετο πλήρης ἡ ἀναπαράστασις, συμπληρωθέντων διὰ γύψου τῶν πολλῶν ἀλλ' ἀσημάντων κενῶν, ἐνῷ τοῦ τρίτου διὰ τὸ μέγα κατὰ τὸ μέσον χάσμα κατέστη ἀδύνατος ἡ ἀνασυγκρότησις. Τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς ΝΑ. γωνίας ἡ κάτω πλευρά, ἡ ἐκτεινομένη πρὸς ἀνατολάς, μετρεῖ μῆκος 0,83, ἐνῷ 0,85 εἶναι ἡ νοτία. Εἰς τοῦτο ἀντιστοιχεῖ τὸ ἀπέναντι ἀκρωτήριον μὲ πλευρὰν 0,79 πρὸς δυσμὰς καὶ 0,82 πρὸς νότον. Ἡ ὑπερτίμησις τῆς νοτίας πλευρᾶς δικαιολογεῖται ἐκ τῆς σαφοῦς διευθύνσεως τῶν ἀετῶν, οἵτινες ἐκβαίνοντες τῆς γωνίας ἀντιβλέπουσιν ἀλλήλους πρὸς νότον. Τὸ αὐτὸ θὰ συνέβαινε καὶ ἐπὶ τῆς βορείας, ἂν καὶ ἡ διαφορὰ τῶν δύο πλευρῶν τοῦ ΒΔ. ἀκρωτηρίου, 0,81 δυτικῆς καὶ 0,80 βορείας, εἶναι ἀσήμαντος. Τὸ μέγιστον ὕψος τῶν ἀκρωτηρίων εἶναι 1.08. Ὁπωσδήποτε εἶναι βέβαιον διὰ τῶν ἀετῶν τῶν ἀκρωτηρίων ὅπως καὶ διὰ τῶν γρυπῶν τῆς βάσεως, ὅτι ἡ νοτία πλευρὰ ἐθεωρεῖτο ὡς κυρία ὄψις. Εὔλογον εἶναι μετὰ τοῦτο νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ δημοσία ὁδός, ὁ ἀνωτέρω περιγραφεὶς περίπατος, παρήρχετο μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ἐπιφανοῦς μνημείου.

Εἰκ. 12.

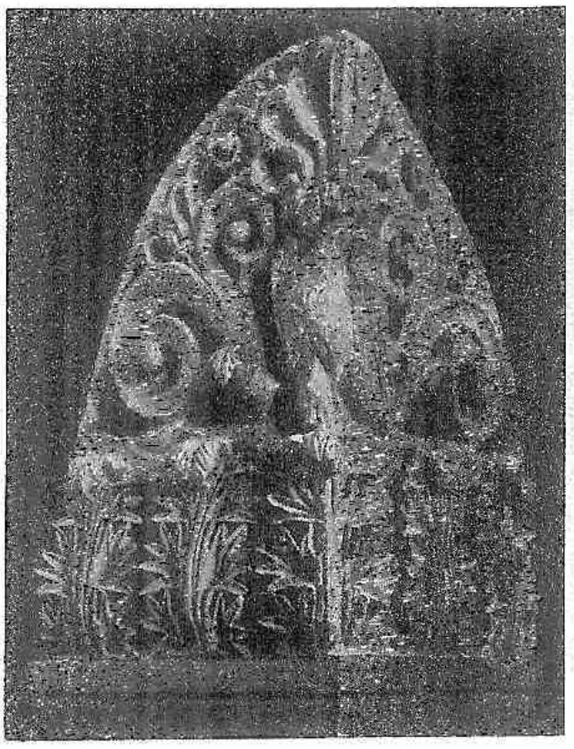
Παρὰ τὸν μέγαν πλοῦτον τῶν ἀναγλύπτων καὶ διατρήτων τούτων κοσμημάτων τὸ σύστημα εἶναι ἁπλοῦν καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως εὐνόητον. Ὑπὲρ τὴν σειρὰν τῶν εὐτάκτων πυκνῶν φύλλων ἑκατέρωθεν τῆς γωνίας ἐκφύονται δύο ζωηρῶς στρεφόμενοι κορμοί, διακλαδιζόμενοι εἰς τρεῖς ἕκαστος συμμετρικοὺς ἑλικομόρφους βλαστούς. Τὰ κενὰ γεμίζουν πλήρη ἢ μισὰ ἀνθέμια, ῥόδακες, οἱ ἀετοί, διαφορόσχημα φύλλα, ἕκαστον κατὰ τὴν οἰκείαν θέσιν. Τὸ ἀπώτατον τέλος καὶ πολυτρύπητον μέρος συνέχει καὶ περιορίζει ταινία εὐγραμμος τοξοειδής, ἀποκαθιστῶσα μετὰ τὴν ζωηρὰν κίνησιν τῶν μορφῶν τὴν ἀρχικὴν ἠρεμίαν. Βεβαίως τὰ ἀκρωτήρια ταῦτα παραβαλλόμενα πρὸς τὸ κεντρικὸν τῆς Μαγνησίας ἢ τὸ γωνιαῖον τοῦ Traianeum τῆς Περγάμου[1], ὑστεροῦν κατὰ τὴν εὐρετικότητα τῶν θεμάτων καὶ τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας, ἀλλ' ἐξεταζόμενα ἐντὸς τῶν ὁρίων μιᾶς κατασκευῆς μετριωτέρας εἶναι διὰ τὸ εὐσύνοπτον καὶ ἀπέριττον τῆς σχετικῶς πλουσίας διακοσμήσεως ἀληθινὰ καλλιτεχνικὰ κατορθώματα.

Ἵνα κατανοήσωμεν καλύτερον τὰ διακοσμητικὰ ἔργα, πρέπει νὰ τὰ ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον καὶ ἐν συγκρίσει. Πρὸς τοῦτο καλοῦμεν Α τὸ ἀνατολικὸν ἀκρωτήριον καὶ Δ τὸ δυτικόν, ἐπειδή, ὡς θὰ ἴδωμεν, διαφέρουν ταῦτα εἰς οὐσιώδεις λεπτομερείας καὶ ἢ θὰ τὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν αὐτὸν καλλιτέχνην ἐπιδιώξαντα ἑκάστοτε παραλλάσσουσαν λύσιν τῶν ζητημάτων, ἢ εἰς δύο αὐτοτελεῖς προσωπικότητας. Καὶ ἐπὶ τῶν δύο κατὰ τὴν ἀνάγλυπτον βάσιν ζητεῖται φανερῶς ὁ τονισμὸς τῶν ὁριζοντίων καὶ καθέτων. Αἱ ὁριζόντιαι τῶν περάτων

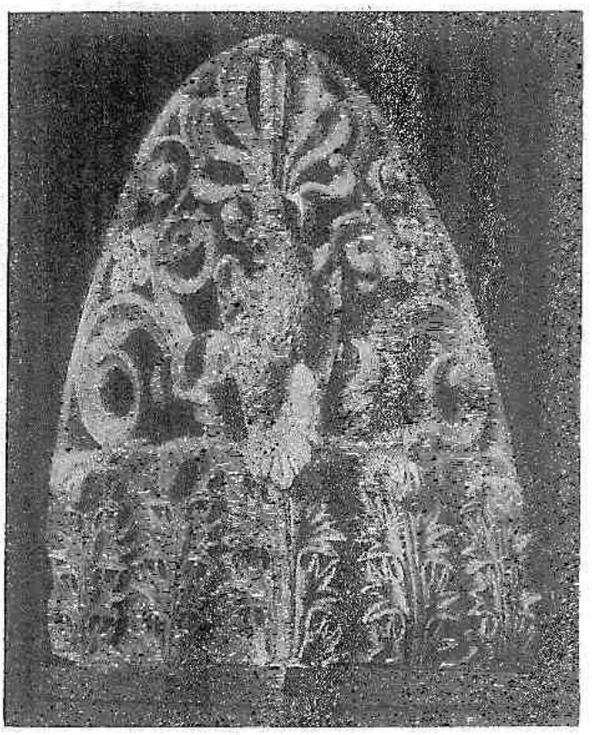
1 Καὶ τὰ δύο ἀκρωτήρια βλέπει τις παρὰ Durm, Baukunst σ. 337 εἰκ. 323.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

κάτω καὶ ἄνω ἐνισχύονται ὄχι μόνον διὰ τῶν ὁμοιομόρφως καμπτομένων κορυφῶν, ἀλλὰ τονίζονται πολλάκις διὰ τῶν ὁριζοντίως διευθυνομένων πρώτων ἐκ τῶν κάτω λοβίων τῆς ἀκάνθης. Αἱ κάθετοι ἐπίσης ἐπαναλαμβάνονται πολλάκις ὄχι μόνον μὲ τὴν ἀνάτασιν τῶν φύλλων ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν σχηματισμὸν τοῦ μεταξὺ ἐδάφους εἰς ἐπιφανείας γωνιώδεις καὶ τὴν γένεσιν πολυαρίθμων κενῶν μεταξὺ τῶν φυλλαρίων, σχημάτων καὶ τούτων ἀναβαινόντων. Ἡ κατάδηλος προσπάθεια τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων ὡδήγησεν εἰς

Εἰκ. 13. Ἀκρωτήριον Δ.

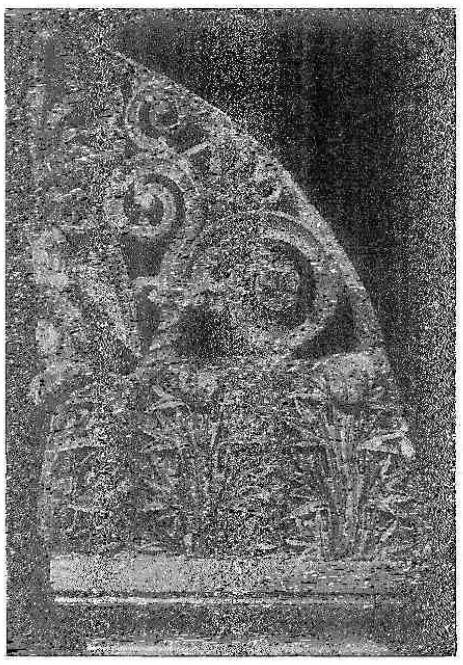
Εἰκ. 14. Ἀκρωτήριον Α.

τὴν ἰδέαν, ὡρισμένα λοβία ἑκάστου φυλλαρίου ἀκάνθης νὰ κάμπτωνται περίπου ὁριζοντίως καὶ νὰ συνιστοῦν μετὰ τῶν μίσχων σχεδὸν ἢ ἀκριβῶς ὀρθὰς γωνίας. Ἡ πρόθεσις ἐν τούτοις δὲν ἐξετελέσθη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπὶ τῶν δύο ἀκρωτηρίων. Ὁ σχεδιάσας τὸ Α, συντηρητικώτερος, δὲν ἐγκατέλειψεν ἐντελῶς τὸν παραδοθέντα τρόπον καὶ κατηύθυνε μὲν πρὸς τὰ κάτω τὰ σχετικὰ λοβία, ἀλλὰ διετήρησε τὰ καμπύλα περιγράμματα. Ὁ τοῦ Δ, προχωρήσας περαιτέρω, ἐπέτυχεν αὐστηροτέρας ὀρθὰς γωνίας καὶ εὐθύγραμμα γεωμετρικὰ τρίγωνα καὶ ὀρθογώνια. Διαφέρει ἐπίσης ὁ ῥυθμὸς ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν λοβίων ἑκάστου φυλλαρίου. Ἐπὶ τοῦ Α, ἔχομεν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω: 3, 4, 5, 3 λοβία καὶ ἐπὶ τοῦ Δ, 4, 5, 4, 3. Κατὰ τὸ ἀνώτερον διάτρητον μέρος τονίζεται μὲν ἡ κάθετος μὲ τὸν ἀετὸν καὶ τὸ κεντρικὸν φύλλον τοῦ ἀνθεμίου, ἀλλ' αἱ λοιπαὶ πᾶσαι μετατρέπονται, βέβαια ὄχι ἀποτόμως, εἰς καμπύλας ὀργανικάς. Ὁ ἀετός, θαυμασίως τοποθετημένος κατὰ τὴν γωνίαν, ὥστε νὰ σημαίνεται ἡ ὡρισμένη διεύθυνσις νὰ τηρῆται δὲ συγχρόνως ἡ ἰσορροπία μὲ τὸ μεγαλύτερον ἄνοιγμα τοῦ σκέλους κατὰ τὴν ἑτέραν πλευράν, κρατεῖ ἐπὶ τοῦ Δ διὰ τοῦ ῥάμφους στέφανον καὶ ἐπὶ Α συνοδεύεται μὲ ἀνέρποντα ἐπὶ τῆς πτέρυγος ὄφιν. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τὴν βάσιν τοῦ κεντρικοῦ ἀνθεμίου ἀποτε-

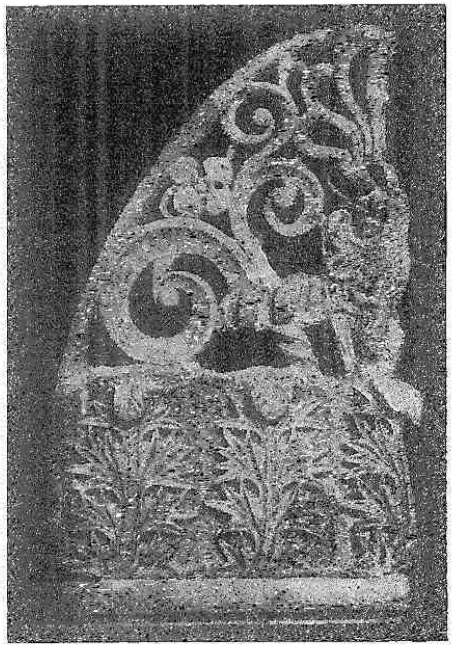
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

λοῦν ὡραῖα καὶ τολμηρῶς εἰργασμένα καλαμοειδῆ φύλλα, παρόμοια δὲ σκεπάζουν καὶ στολίζουν τὴν ἔκφυσιν ἐκ τοῦ κορμοῦ τῶν πρώτων ἑλίκων. Ἀντὶ τούτων ἐπὶ τοῦ Δ ἔχομεν τρυφερὰ φύλλα ἀκάνθης καὶ ἐπὶ τῶν πλαγίων μεταξὺ τῶν ἑλίκων κενῶν μισὰ ἀνθέμια, ἐνῷ ἐπὶ τοῦ ἄλλου ὑπάρχουν ῥόδακες. Τέλος τὸ τερματίζον τὴν ἀνάβασιν τῶν ἑλίκων φύλλον σχηματίζεται διαφορετικά, ὡς κοινὸν φύλλον ἐπὶ τοῦ Α μετὰ τριγωνικῆς δὲ προεξοχῆς ἐπὶ τοῦ Δ.

Εἶναι εὔλογον ἐκ τῆς πλουσίας μορφολογίας νὰ ἔχωμεν ἐνδείξεις δηλωτικὰς τῆς ἐποχῆς

Εἰκ. 15. Ἀκρωτήριον Δ.

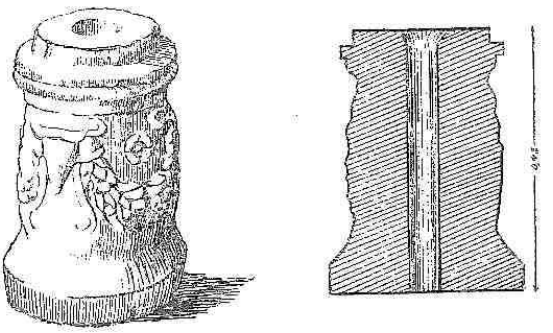
Εἰκ. 16. Ἀκρωτήριον Α.

τῶν κοσμημάτων καὶ τοῦ ὅλου μνημείου. Πράγματι, τὸ νέον καὶ ἐντυπωτικὸν γνώρισμα τῆς διακοσμήσεως, ἡ εὐθυγράμμισις τῶν φύλλων τῆς ἀκάνθης, σημαίνει τοιαύτην χρονικὴν ἔνδειξιν. Ἐπὶ τῆς Ἐξέδρας Ἡρῴδου τοῦ Ἀττικοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ εὑρίσκομεν ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἐξετελέσθη δὲ τὸ ὅλον ἔργον μετὰ τοῦ ὑδραγωγείου, τῆς ἐξέδρας καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς δύο ναϋδρίων περὶ τὸ ἔτος 170 μ.Χ. Τὰ κορινθιακὰ κιονόκρανα τῶν ναϋδρίων παρουσιάζουν καὶ τὰς δύο παραλλαγὰς τοῦ σχηματισμοῦ τῶν φύλλων ὡς εὕρομεν αὐτὰς ἐπὶ τῶν ἀκρωτηρίων Α καὶ Δ. Ἰδὲ Olympia, τομ. Β, πιν. 90 κείμ. σελ. 136 καὶ 142. Δὲν ἀποκλείεται τὸ ἡρῷον νὰ εἶναι κατά τι ἀρχαιότερον, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ἀσφαλέστερον εἶναι νὰ τὸ κατατάξωμεν εἰς τοὺς μεταξὺ 170 καὶ 200 μ.Χ. χρόνους[1].

1 Δύο κιονόκρανα μὲ τὸν αὐτὸν σχηματισμὸν τῶν φύλλων ἐσημείωσα ἄλλοτε παρὰ τὴν βασιλικὴν τοῦ Δουμετίου τῆς Νικοπόλεως. Προέρχονται ὅμως ἐξ ἄλλων ἀγνώστων μνημείων. Ἐπίσης πέρυσι παρετήρησα, ὅτι καὶ ἡ μεγάλη στοὰ ἡ ἀνασκαπτομένη ἐν Φιλίπποις εἶχε κιονόκρανα μὲ τὴν αὐτὴν λεπτομέρειαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Τὸ οὕτω ἀναπαρασταθὲν εἰς σχῆμα μεγάλου βωμοῦ ἐπιτάφιον μνημεῖον δυσκολώτατα θὰ εὕρῃ ἀνάλογα. Εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον δὲν ἔγινε δυνατὸν τὸ πρᾶγμα. Τὰ μεγάλα ἐπιτάφια μνημεῖα τῆς Ἀρχαιότητος, ὡς τὸ Μνημεῖον τῶν Νηρηίδων, τὸ Μαυσωλεῖον, ὁ λεγόμενος τάφος τοῦ Θήρωνος παρὰ τὸν Ἀκράγαντα καὶ αἱ πολυτελεῖς πυραί, ὡς Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου, τοῦ Ἡφαιστίωνος καί τινων Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, διαφέρουν οὐσιωδῶς διὰ τοὺς πλείονας τοῦ ἑνὸς ὀρόφους. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου εὐεξήγητος εἶναι ἡ μορφὴ τοῦ ἀκαρνανικοῦ ἡρῴου, διότι παλαιὰ καὶ συχνὴ εἶναι ἡ συνήθεια τοῦ νὰ ἐπιθέτουν βωμούς, πάντως μικρούς, ἐπὶ τῶν τάφων καὶ χάριν τῆς ὑποδοχῆς τῶν προσφορῶν καὶ συγχρόνως ἵνα χρησιμεύσουν ὡς σήματα[1]. Τοιοῦτος ἀκριβῶς μαρμάρινος κυλινδρικὸς βωμὸς εὑρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφάς, ἐντειχισμένος εἰς νεώτερον τοῖχον, ὀλίγα μέτρα νοτίως τοῦ ἡρῴου, παρουσιάζων ἅμα τὴν σημαντικὴν λεπτομέρειαν τῆς κυλινδρικῆς ὀπῆς τῶν χοῶν[2] ***(εἰκ. 17)***. Τί ἐμποδίζει μετὰ τοῦτο νὰ δεχθῶμεν, ὅτι προκειμένου νὰ ἱδρυθῇ σημαντικώτερον ἐπιτάφιον μνημεῖον ἐπηύξησαν εἰς μέγεθος τὸ σύνηθες μέσον τοῦ βωμοῦ; Ἀρχικῶς τὸ μνημεῖον ἱδρύθη, ὡς φαίνεται, δι' ἕνα μόνον νεκρόν, ἀλλ' εἶναι πιθανόν, ὅτι βραδύτερον περιέλαβε καὶ ἄλλους. Τοῦτο ὑπαγορεύει ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ἱκανῶς εὐρύς, ὡς εἴδομεν, ἐσωτερικὸς χῶρος καὶ ἀφ' ἑτέρου πολυάριθμα κομμάτια μαρμάρινα ἐκ στεγοειδῶν καλυμμάτων σαρκοφάγων, εὑρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ στολιζόμενα ἄνω μὲ φολιδωτὴν εἰκόνα κεραμώσεως, ὡς ἡ τοῦ Λυσικρατείου, καὶ τῶν συγχρονισθέντων ἀνωτέρω πρὸς τὸ ἡρῷον ναυδρίων τῆς Ἐξέδρας, μὲ καπνόφυλλα, ὡς ἔλεγον οἱ ἐργάται. Πῶς εἰσεβιβάζοντο εἰς τὸν ἐλεύθερον χῶρον αἱ νεώτεραι σαρκοφάγοι, μένει ἄδηλον, διότι ἴχνη θύρας πραγματικῆς ἢ εἰκονικῆς, ὡς εἶναι τοῦτο σύνηθες ἐπὶ βωμῶν[3], δὲν παρετηρήθησαν. Ἐπίσης οὐδὲν ἐμάθομεν περὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ ἀρχικοῦ νεκροῦ. Ὁ κρατῶν στέφανον ἀετὸς τίποτε δὲν λέγει τὸ ὡρισμένον, οὔτε ὁ ἀνέρπων ὄφις. Διότι ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς πυρᾶς τοῦ Ἡφαιστίωνος αἱ τοιαῦται εἰκόνες εἶχον ἀρκετὰ ἀόριστον σημασίαν καὶ ἦσαν ἁπλῶς κοσμητικαί[4].

Εἰκ. 17.

Ὑλικὰς δυσκολίας μεγάλας πρὸς ἵδρυσιν τοῦ μαρμαρίνου ἡρῴου δὲν εἶχον οἱ μελετήσαντες τὴν κατασκευὴν κατὰ τὸ τέλος τοῦ Β΄ μ. Χ. αἰῶνος. Ὑπῆρχεν εἰς τὴν διάθεσίν των ἄφθονον εἰργασμένον μαρμάρινον ὑλικὸν ἐξ ἐρειπωθέντος παλαιοτέρου κτίσματος. Ὁποῖον

1 Ὡς ὁ Δ. Εὐαγγελίδης ἀπέδειξεν, Ἀρχ. Ἐφημ. 1924, 82 κέ., ἡ συνήθεια ἐν Σάμῳ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ Ϛ΄ αἰῶνος.

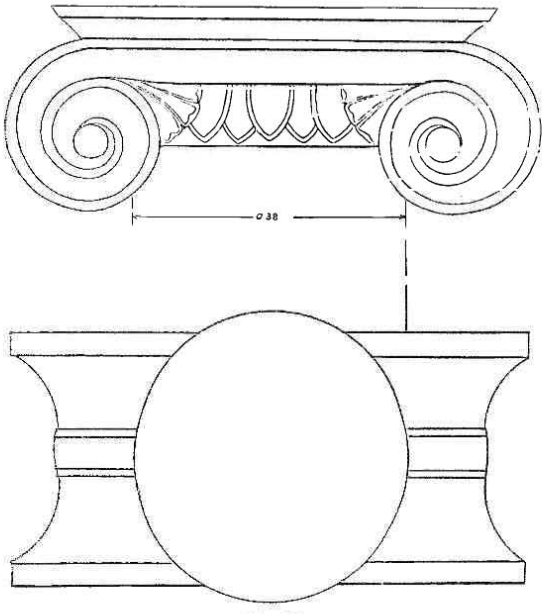
2 Τοιούτους βωμοὺς ἱκανοὺς ἀναφέρει ὁ Altmann ἐ. ἀ. σ. 33 καὶ ὁ Γ. Οἰκονόμος εἰς τὸ γνωστὸν ἔργον του De profusionum receptaculis sepulcralibus σ. 5 ἑ. εἰκ. 1.2, σ. 37 ἑ.

3 Altmann ἐ. ἀ. 14.

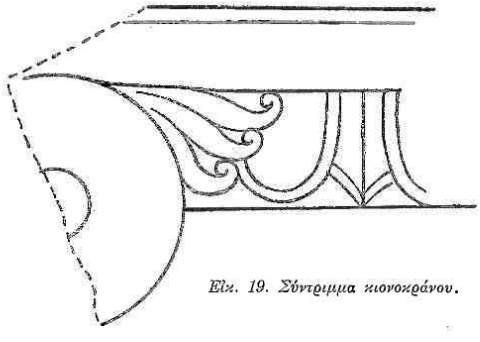
4 Περὶ τῆς πυρᾶς τοῦ Ἡφαιστίωνος μεταφέρομεν ἐκ τοῦ Διοδ. 17, 114 ... «ὑπεράνω δὲ τούτων ... δᾷδες ..., κατὰ μὲν τὴν λαβὴν ἔχουσαι χρυσοῦς στεφάνους, κατὰ δὲ τὴν ἐκφλόγωσιν ἀετοὺς διαπεπτακότας τὰς πτέρυγας καὶ κάτω νεύοντας παρὰ δὲ τὰς βάσεις δράκοντας ἀφορῶντας τοὺς ἀετούς». Ἐπὶ τῆς μεγαλειώδους σκηνῆς Πτολεμαίου τοῦ Β΄ «.... κατὰ δὲ τὸν ὑψηλότατον τόπον τῆς ὀροφῆς, ἀετοὶ κατὰ πρόσωπον ἀλλήλων ἦσαν χρυσοῖ, πεντεκαιδεκαπήχεις τὸ μέγεθος» Ἀθήν. 5, 196. Τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ Studniczka ἰδὲ παρὰ Springer - Wolters, 380 εἰκ. 714. Ἀντιμετώπους κοσμηματικοὺς ἀετοὺς ἐπὶ βωμῶν ἰδὲ παρὰ Altmann ἐα., 92, 93.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

δὲ ἦτο τὸ κτίσμα τοῦτο, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ. Τὸ μοναδικὸν κατὰ τὸν λιμένα μαρμάρινον οἰκοδόμημα ἔδει νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ κύριον ἱερὸν τοῦ τόπου, τὸ τέμενος τοῦ Ἡρακλέους, ὡς ἀναφέρει ὁ Στράβων. Ἔπειτα ἡ ὡραία ἐργασία τριῶν ἀνωτέρω ἐξετασθέντων μαρμάρων καὶ ἡ μορφολογία της ὄπισθεν πλευρᾶς τοῦ ἐπιστυλίου πείθουν, ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ ἱεροῦ ἡ μαρμαρίνη εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναβιβασθῇ εἰς τὸν Δ΄ π. Χ. αἰῶνα, πρᾶγμα σύμφωνον πρὸς τὴν εἴδησιν τῆς προσκλήσεως τοῦ περιφήμου Σικυωνίου. Ἐκτὸς τῶν τριῶν μνημονευθέντων μαρμάρων τῆς παλαιοτέρας κατασκευῆς συνελέχθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἄλλα θραύσματα μαρμαρίνων τεμαχίων μὴ χρησιμοποιηθέντων εἰς τὸ ἡρῷον. Μεταξὺ τούτων ἀξιόλογα εἶναι συντρίμματα λαμπρᾶς ἐργασίας, δι' ὧν συγκροτεῖται ἀρκετὰ ἀσφαλῶς βάσις τοίχου ἢ εὐθυγράμμου βάθρου. Καλῆς ἀλλὰ μετριωτέρας αἰσθητῶς ἐργασίας εἶναι τὸ ἰωνικὸν κιονόκρανον τῆς *(εἰκ. 18)* ὅπερ καὶ διὰ τὴν κατωτέραν ἐργασίαν καὶ τὴν μικρὰν διάμετρον, 0,38, ὡς καὶ τὸ σύντριμμα κιονοκράνου νεωτέρου καὶ κατά τι μικροτέρου τῆς *(εἰκ. 19)*, εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν κιονοστοιχίαν τοῦ ναοῦ, ἐκ τοῦ θριγκοῦ τοῦ ὁποίου κατέχομεν ὡς σημαντικὸν μέλος τὸ περιγραφὲν ἀντίθημα τοῦ ἐπιστυλίου, ἀλλὰ θὰ ἀνήκουν εἰς προπύλαια ἢ ἄλλας κατασκευὰς τοῦ ἱεροῦ. Περισσότερα περὶ τοῦ Ἡρακλείου τούτου εἶναι ῥιψοκίνδυνον νὰ εἴπωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ πῶς συνέβη νὰ χρησιμοποιήσουν ἰδιῶται οἱοιδήποτε τὸ ὑλικὸν τοῦ παλαιοῦ ἔστω ἐρειπωθέντος ἀλλ' ὁπωσδήποτε γνωστοῦ ἱεροῦ εἰς ἰδιαιτέραν των χρῆσιν;

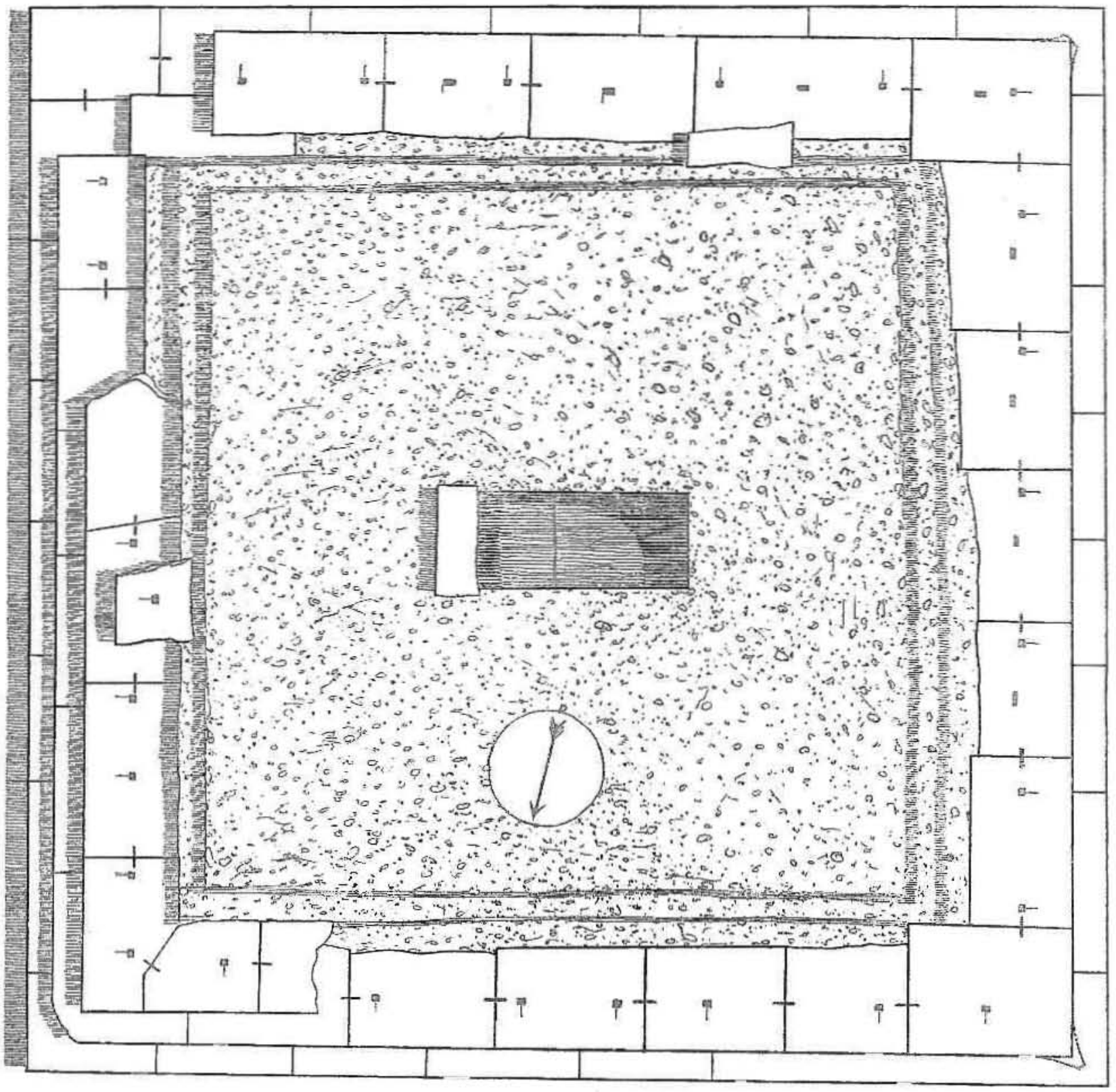
Εἰκ. 18.

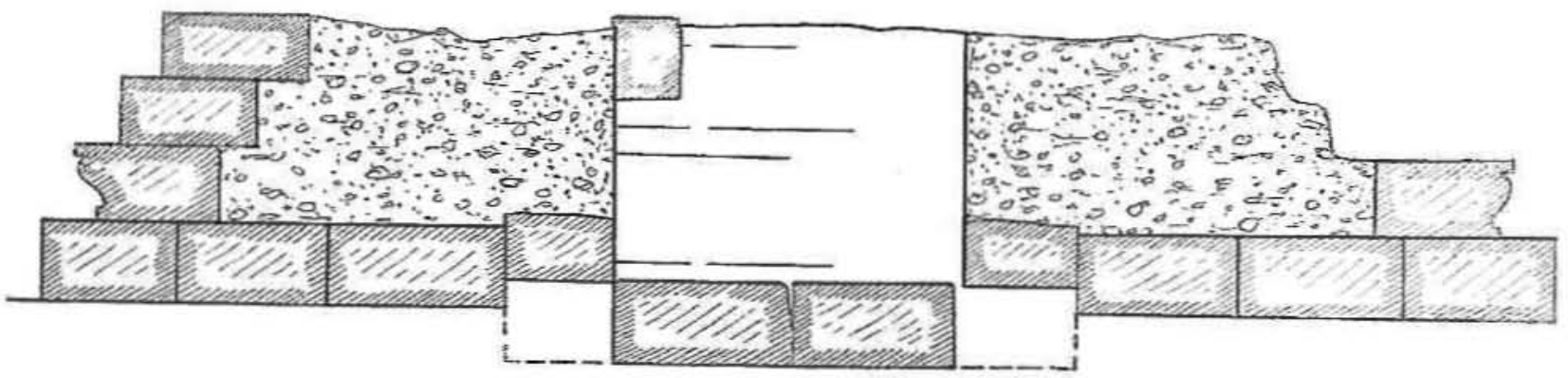

Εἰκ. 19. Σύντριμμα κιονοκράνου.

Ἐκ τῆς συντόμου εἰδήσεως τοῦ Στράβωνος, ὅτι «τῶν ἡγεμόνων τις» μετήνεγκεν εἰς Ῥώμην τὰ λυσίππεια ἔργα, τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους «παρὰ τόπον κειμένους, διὰ τὴν ἐρημίαν[1]» διδασκόμεθα περὶ τῆς προϊούσης ἐρημώσεως τοῦ τόπου καὶ τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὰς

1 Πολὺ ἀτυχὴς εἶναι ἡ ἑρμηνεία παρὰ Collignon, Lysippe, 76 ὅτι Ῥωμαῖος στρατηγὸς ἀπέσπασε τοὺς ἄθλους, ἐπειδὴ τοὺς εὗρε gisant sur le sol.

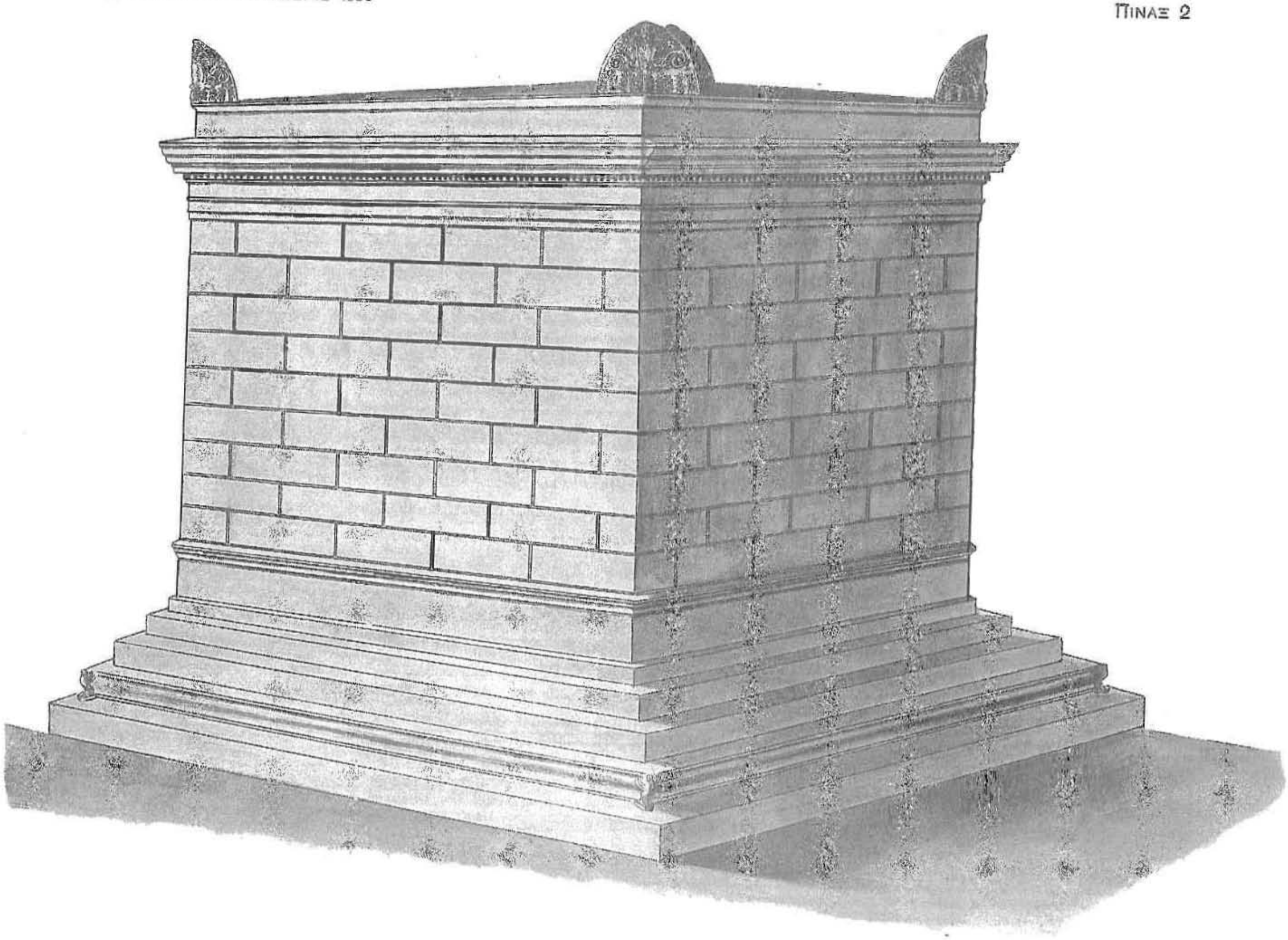
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΚΑΤΟΨΙΣ ΚΑΙ ΤΟΜΗ ΤΟΥ ΗΡΩΟΥ ΤΗΣ ΑΛΥΖΙΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΗΡΩΟΥ ΤΗΣ ΛΑΥΖΙΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἀρχὰς τοῦ Α΄ μ. Χ. αἰῶνος. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν ἡ ἀπόσπασις τῶν ἔργων ἔγινε ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου αὐτοῦ ἢ τινος ἐκ τῶν ἰδικῶν του μετὰ τὸν ἀκτιακὸν πόλεμον, ἢ εἰς ἐποχὴν παλαιοτέραν, ἀλλ᾽ εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ προηγηθεῖσα ἐρήμωσις μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων ἔγινε μεγαλυτέρα. Παρῆλθον ἔκτοτε περὶ τὰ 150 ἔτη καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πέριξ χῶρος εἶχεν οὐσιωδῶς ἀλλοιωθῆ μὲ νέας κατασκευὰς καὶ νεκροταφεῖον κατὰ τὴν παραθαλασσίαν ὁδόν.

Ἡ λατρεία τοῦ Ἡρακλέους δὲν ἦτο εὔκολον νὰ λησμονηθῇ ἐντελῶς, ἀλλ᾽ αἱ κατασκευαὶ θὰ εἶχον καταπέσει καὶ ἴσως χωθῆ. Ὅτι κατὰ τὸν Β΄ μ. Χ. αἰῶνα πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων ναῶν εἶχον καταρριφθῆ εἰς ἐρείπια, σχεδὸν ἢ ἐντελῶς ἀφανῆ, γνωρίζομεν καλῶς ἐκ τοῦ Παυσανίου. Πῶς λοιπὸν θὰ ἠμποδίζετο ἰσχυρός τις ἐγχώριος ἢ πλούσιος περίοικος νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἄχρηστον τοῦτο ὑλικὸν διὰ τὴν κατασκευὴν μεγάλου ἐπιταφίου μνημείου, νέου στολίσματος τοῦ τόπου; Τὸ παλαιὸν πνεῦμα τῆς εὐσεβείας πρὸς τὰ ἱερὰ εἶχε πολὺ χαλαρωθῆ ἢ ἐντελῶς ἐκλείψει. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τῆς Νεμέσεως ἐν Ῥαμνοῦντι ἔθαπτον[1] κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων, τὸ δὲ ὁμότερον δεῖγμα τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας τῆς ἐποχῆς παρέσχεν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Καλυδῶνος, ὅπου εὑρέθη προτομὴ Διὸς κατασκευασθεῖσα κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀδριανοῦ ἐκ τεμαχίου μαρμάρου εἰκονίζοντος παλαιότερον τὰ ὀπίσθια γυμνοῦ ἀνδρός[2].

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

1 Ἀρχ. Ἐφημ. 1891, σ. 45.
2 Poulsen - Rhomaios, Bericht, εἰκ. 106, 107.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΣΤΑΛΑΚΤΙΤΩΝ

ΥΠΟ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ε. ΠΛΑΤΩΝΟΣ

Αἱ ἀπὸ τοῦ 1900 καὶ ἐφεξῆς ἐν Κρήτῃ γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ἔφεραν εἰς φῶς καὶ τεμάχιά τινα σταλακτιτῶν, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ ἀνασκαφεῖς ἢ οὐδεμίαν ἔδοσαν προσοχὴν ἢ ἁπλῶς ἀναφέρουν εἰς τὰς δημοσιεύσεις των, χωρὶς νὰ ἀποδίδουν εἰς αὐτὰ ἰδιαιτέραν σημασίαν. Ἡ ἀνεύρεσις ὅμως τεμαχίων σταλακτιτῶν μακρὰν τοῦ φυσικοῦ των περιβάλλοντος εἰς τόπους κατοικηθέντας κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχήν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τυχαῖον γεγονὸς καὶ ὡς θὰ ἀποδειχθῇ ἐκ τῶν δημοσιευομένων ἀντικειμένων, ἔχει ἰδιαιτέραν λατρευτικὴν σημασίαν.

Εἰκ. 1. Λίθινα συσσωματώματα ἐκ τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ.

Τὴν τελειωτικὴν τούτου ἀπόδειξιν παρέσχεν ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Μαρινάτου[1] γενομένη εἰς τὸ σπήλαιον τῆς θεᾶς Εἰλειθυίας ἀνασκαφικὴ ἐξερεύνησις, ἡ ὁποία ἀπέδειξε τὴν λατρευτικὴν σημασίαν τῶν σταλακτιτῶν.

Εἰς τὰ δημοσιευόμενα ἀντικείμενα συμπεριλαμβάνω καὶ τὰ λίθινα συσσωματώματα, τὰ λόγῳ τῆς ἰδιαζούσης μορφῆς των λατρευόμενα εἰς τὰς Μινωϊκὰς κατοικίας καὶ τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον φαίνεται ὅτι μετεφέροντο ἐκ σπηλαίων θεωρουμένων ἱερῶν.

Περιγραφὴ τῶν ἀντικειμένων.

1) Φυσικὸν συσσωμάτωμα ἀνθρωποειδοῦς κατασκευῆς, προσομοιάζον πρὸς γυναῖκα εὔσωμον ***(εἰκ. 1).*** Ἡ κεφαλὴ συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα ἀπ' εὐθείας ἄνευ λαιμοῦ. Τὸ στῆθος καὶ ἡ κοιλία εἶναι ἐξωγκωμένα. Οὐδεμία ὑπάρχει δήλωσις ποδῶν. Εὑρέθη εἰς παρακείμενον τοῦ μικροῦ ἱεροῦ τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ δωμάτιον καὶ προφανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ὁπόθεν ἐρρίφθη. Ὕψος αὐτοῦ 0,55 μ. Ἐδημοσιεύθη ἐν B.S.A. XI 1901 σ. 9 κέξ. καὶ ἐν Palace of M. II σ. 342, εἰκ. 198.

2) Μικρότερον φυσικὸν ἀνθρωποειδὲς συσσωμάτωμα, μὲ τὸν κορμόν του μᾶλλον σχήματος πυραμιδικοῦ, προερχόμενον ἐκ τοῦ μικροῦ ἱεροῦ τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. ***(εἰκ. 1).*** Ὁμοιάζει ὀλίγον πρὸς παιδικὴν μορφὴν παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ἀνωτέρω. Εἶναι ὀλίγον τεθραυσμένον κατὰ τὸ σῶμα του καὶ οἱ πόδες του δὲν δηλοῦνται. Ὕψος 0,17 μ. Ἐδημοσιεύθη μετὰ τοῦ ἀνωτέρω.

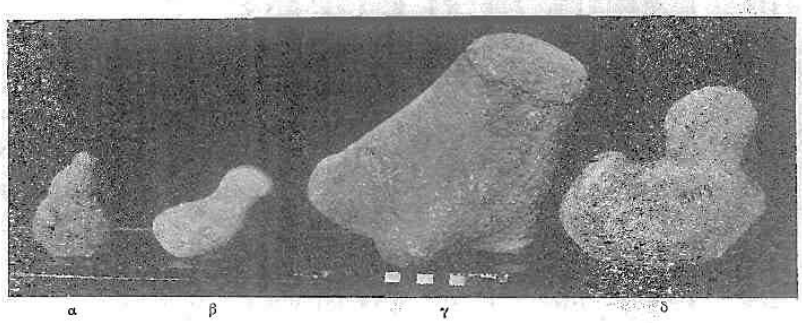
3) Μικρὸν φυσικὸν συσσωμάτωμα πιθηκοειδές. ***(εἰκ. 1).*** Ἡ κεφαλή του, πλάτους σχεδὸν προσεγγίζοντος τὸ τῶν ὤμων, συνδέεται ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν κορμόν. Ὑπάρχει ἐλα-

1 Χάριτας μεγίστας ὀφείλω εἰς τὸν προϊστάμενόν μου ἔφορον καὶ διευθυντὴν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Μαρινᾶτον, ὅστις πρῶτος ἀναγνωρίσας τὴν σπουδαιότητα τῶν σταλακτιτῶν εἰς τὴν λατρείαν κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχὴν μοὶ ὑπέδειξε τὸ θέμα τοῦτο καὶ καθόλου μὲ ἐβοήθησε κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐργασίας μου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

φρὰ δήλωσις τῶν ὀφθαλμῶν. Τὸ στῆθος καὶ ἡ κοιλία εἶναι ἐξωγκωμένα. Συνδέονται πρὸς ἄλληλα ὡς νὰ ἦσαν δύο χωριστὰ τεμάχια. Ὕψος 0,25 μ. Ἐδημοσιεύθη ὁμοῦ μετὰ τῶν δύο προηγουμένων, προερχόμενον καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὰ προηγούμενα τόπου.

4) Μικρὸν φυσικὸν συσσωμάτωμα κατασκευῆς προσομοιαζούσης πρὸς γυναῖκα, τῆς ὁποίας τὸ κάτω ἥμισυ εἶναι σχεδὸν σφαιροειδές, μὲ τρεῖς ἀποφύσεις, τῶν ὁποίων αἱ δύο ἀμβλύτεραι ἔμπροσθεν, ἡ δὲ ὀξυτέρα ὄπισθεν. ***(εἰκ. 2α).*** Ἐλαφραὶ ἀποφύσεις κάτωθεν δύνανται νὰ ἐκληφθοῦν ὡς τὰ ἄκρα ποδῶν. Ὁ κορμὸς εἶναι οὕτω διαπεπλασμένος, ὥστε δηλοῦται καὶ ἡ μία χεὶρ κεκαμμένη. Ἡ κεφαλὴ εἶναι σχετικῶς μικρά. Ἴσως τὸ συσσωμάτωμα τοῦτο ἔχουν ὀλίγον ἐπεξεργασθῇ τεχνικῶς. Προέρχεται ἐξ οἰκίας τοῦ συνοικισμοῦ Κουμά-

Εἰκ. 2. Λίθινα συσσωματώματα ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Κρήτης.

σας (Μεσαρᾶς) ἀνήκει ἐπομένως εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς. Ὕψος αὐτοῦ 0,045 μ. Δὲν ἔχει δημοσιευθῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων ἐκ Κουμάσας ὑπὸ τοῦ Ξανθουδίδου[1]. Ἀριθ. καταλόγου Μουσείου 1344.

5) Λίθινον συσσωμάτωμα ἐκ σταλακτίτου ἢ ἄλλου κροκάλου εἰς σχῆμα πτηνοῦ (μᾶλλον περιστερᾶς) μὲ κεφαλὴν σχήματος σφαίρας πεπιεσμένης καὶ οὐρὰν στρεφομένην πρὸς τὰ ἄνω ***(εἰκ. 2δ).*** Εἶναι τεθραυσμένον εἰς τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος ἴσως ἐπίτηδες διὰ νὰ λάβῃ μορφὴν μᾶλλον προσεγγίζουσαν τὴν τοῦ πτηνοῦ. Προέρχεται ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου ἀνασκαφείσης Μεσομινωϊκῆς οἰκίας Μεσαρᾶς καὶ ἀνήκει εἰς τὴν Μεσομινωϊκὴν ἐποχήν. Ἔχει ὕψος 0,12, μῆκος 0, 14. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου ἐν ΑΔ 1924 (σ. 74, εἰκ. 9). Ἀριθ. καταλ. Μουσείου 2179.

6) Ἀσβεστολιθικὸν συσσωμάτωμα εἰς σχῆμα πτηνοῦ χονδροειδῶς διαπεπλασμένου. ***(εἰκ. 2γ).*** Ἡ κεφαλὴ δὲν ἔχει ἀνάπτυξιν καὶ ἡ οὐρὰ δὲν ἀπολήγει εἰς ὀξύ. Ὡς πόδες δύνανται νὰ ἐκληφθῶσι δύο κάτωθεν προεξοχαὶ τοῦ λίθου, τῶν ὁποίων ἡ μία ἐφθαρμένη ἐν μέρει. Τὸ πλάτος τοῦ σώματος εἶναι ἱκανόν. Ὕψος μεγ. 0,15 μῆκ. μεγ. 0,26 μ. Προέρχεται ἐκ Γουρνιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ Ι ἐποχήν. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῆς Mrs Boyd-Hawes (Gournia σ. 38, εἰκ. Pl III n. 38), ἥτις τὰς ἐξέλαβεν ὡς ἄκρον σφύρας (hammer-ledge). Ἀριθ. καταλόγου Μουσείου 592.

7) Μικρὸν ἀσβεστολιθικὸν συσσωμάτωμα εἰς σχῆμα πτηνοῦ (περιστερᾶς). ***(εἰκ. 2β).*** Ἡ κεφαλὴ δηλοῦται καλύτερον ἢ εἰς τὸ προηγούμενον, ἀλλ᾽ οὔτε οἱ πόδες, οὔτε ἡ οὐρὰ δηλοῦ-

1 Xanthudides. The vaulted tombs of Mesara London. 1924.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ται. Ὕψος αὐτοῦ 0,065 μ. Μεγιστ. μῆκος 0,09 μ. Προέρχεται ἐκ Γουρνιῶν ἐπίσης καὶ ἐδημοσιεύθη ὁμοῦ μὲ τὸ προηγούμενον (εἰκ. III 27) ὑπὸ τῆς αὐτῆς, ἥτις τὸ ἐκλαμβάνει ὡς μικρὰν περιστερόμορφον σφῦραν, ἀλλὰ δέχεται ὅτι δύναται νὰ εἶναι φετιχιστικῆς σημασίας. Ἀριθ. καταλόγου Μουσείου 593.

8) Συσσωμάτωμα πιθανῶς σταλακτιτικόν, θραυσθὲν εἰς περισσότερα τεμάχια, τῶν ὁποίων τρία προσαρμόζονται πρὸς ἄλληλα, ἀποτελοῦντα οἱονεὶ κορμὸν ἀνθρωπίνου σώματος, χονδροειδῶς καὶ μὲ πολλὰς πτυχώσεις διαπεπλασμένον ***(εἰκ. 3)***. Ἕτερον μικρότερον τεμάχιον ἐκ τοῦ αὐτοῦ συσσωματώματος δὲν προσαρμόζεται. Ὕψος τοῦ συναρμοσθέντος ἐκ τῶν τεμαχίων σώματος 0,45, μεγ. πλάτος 0,25 μ. Προέρχεται ἐκ τοῦ νοτίου μέρους τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ἀδημοσίευτον.

Εἰκ. 3. Συσσωμάτωμα πιθανῶς σταλακτιτικὸν ἐκ τοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ.

9) Ἓξ τεμάχια συσσωματώματος σταλακτιτικῆς φύσεως, προσαρμοζόμενα πρὸς ἄλληλα καὶ ἀποτελοῦντα ἀκατέργαστον ὄγκον ἐξωτερικῶς, σχήματος μεταξὺ τοῦ κυβικοῦ καὶ σφαιροειδοῦς, κοῖλον ἔσωθεν καὶ φέροντα εἰς τὴν ἐσωτερικήν του ἐπιφάνειαν κρυσταλλικὰς ἐκβλαστήσεις ***(εἰκ. 4β)***. Ἐλλείπουν τεμάχιά τινα διὰ νὰ συμπληρωθῇ ὁ ὄγκος, τοῦ ὁποίου αἱ διαστάσεις εἶναι περίπου 0,33 × 0,30 μ. Εὑρέθη εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Μουσείου μὲ τὰ ἀντικείμενα τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἰταλικῆς ἀποστολῆς. Φαίνεται ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ λόφου τῆς Φαιστοῦ. Οἱ ὅροι τῆς εὑρέσεως του ἀγνοοῦνται. Ἀδημοσίευτον[1].

10) Τεμάχιον σταλακτίτου κωνοειδοῦς μορφῆς μὲ ἐκβλάστησιν κυλινδρικὴν παρὰ τὸ πλευρόν του τεθραυσμένην εἰς τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποχωρίζεται τοῦ κορμοῦ, μὲ βάσιν προεκτεινομένην πρὸς τὰ ἔξω ὡς κάλυξ κρίνου, κοίλην κάτωθεν καὶ τεθραυσμένην κατὰ τὰ ἄκρα ***(εἰκ. 4α)***. Ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν παρουσίαζεν ἀκέραιον ὄν, δὲν εἶναι καταφανής. Ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι τραχεῖα καὶ ἐσχηματισμένη κατὰ δακτυλίους διαδεχομένους ἀλλήλους. Ὕψος αὐτοῦ 0,20 μ. Ἡ προέλευσίς του εἶναι ἄγνωστος. Εὑρέθη εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Μουσείου, πιθανῶς μετακομισθὲν μετ' ἄλλων ἀντικειμένων ἔκ τινος ἀνασκαφῆς. Ἀδημοσίευτον.

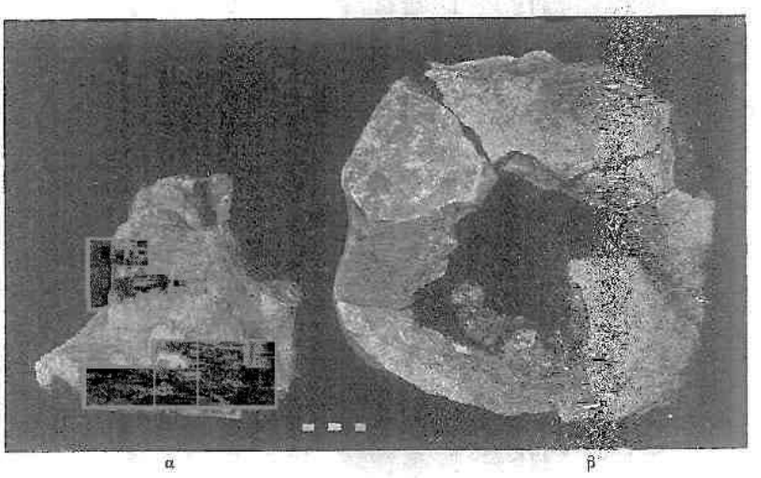
11 καὶ 12) Δύο τεμάχια σταλακτιτῶν ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Παλαικάστρου τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, εἰς ἓν δωμάτιον μιᾶς τῶν οἰκιῶν τῆς Β συστάδος ὁμοῦ μετὰ τραπέζης προσφορῶν μὲ τρία λακκώματα, ὡς δοχεῖα τῶν σπονδῶν, καὶ μετὰ ζεύγους μικρογραφικῶν κεράτων. Ταῦτα δὲν ἀνεῦρον εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Μουσείου καὶ φαίνεται ὅτι παρέμειναν εἰς τὸν τόπον τῆς εὑρέσεώς των, μὴ μεταφερθέντα ἐκεῖθεν. Ἀναφέρονται ἁπλῶς ἐν τῇ δημοσιεύσει B.S.A. IX (1902-1903) σ. 289.

Συμπεράσματα. Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, τῶν ὁποίων πολλὰ εὑρέθησαν ὁμοῦ μετὰ

1 Πλησίον τοῦ συσσωματώματος τούτου ὑπῆρχε τεμάχιον ξύλου, ἐφ' οὗ ἀνεγράφετο Ἰταλιστί: μεσημβρινὴ κλιτύς. Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἶναι ἐκ τοῦ λόφου τῆς Φαιστοῦ, διότι τὰ πλησίον αὐτοῦ ἀντικείμενα προήρχοντο ἐκεῖθεν καὶ ἐκ τῆς νεκροπόλεως τῆς Φαιστοῦ, ἂν καὶ ὁ κ. Περνιὲ οὐδαμῶς ἐνθυμεῖται ἀνεύρεσιν παρομοίου ἀντικειμένου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἀδιαμφισβητήτως ἱερῶν ἀντικειμένων ἢ ἐντὸς ἱεροῦ χώρου, προφανῶς ἐχρησίμευσαν ὡς ἀντικείμενα λατρείας. Τὰ τρία συσσωματώματα ἐκ τοῦ μικροῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (ἀριθ. 1-3) ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ (τὸ μεγαλύτερον εἰς τὸ παρακείμενον αὐτοῦ δωμάτιον) τοῦ ἀνακτόρου τούτου ὁμοῦ μὲ ἓν πήλινον ὁμοίωμα αἰγός. Τὰ τεμάχια σταλακτιτῶν ἐκ Παλαικάστρου (ἀριθ. 11-12) ἀνευρέθησαν ὁμοῦ μὲ τράπεζαν προσφορῶν καὶ διπλᾶ κέρατα. Τῶν λοιπῶν ἀγνοοῦμεν τοὺς ὅρους εὑρέσεως, διότι τὸ μὲν τῆς Κουμάσας (ἀριθ. 4) δὲν ἐδημοσιεύθη, τοῦ δὲ ὑπ' ἀριθ. 5 ἐκ τῆς Μεσομινωϊκῆς οἰκίας τῆς Μεσαρᾶς δὲν καθωρίσθη ἡ σχέσις πρὸς ἄλλα ἀντικείμενα, διότι τὰ στρώματα εἶχον διαταραχθῆ, λόγῳ τῆς συλήσεως τῆς οἰκίας. Τῶν ὑπ' ἀριθ. 6-10 ἀγνοοῦμεν τοὺς ὅρους ἀνευρέσεως. Ἀλλὰ ἡ σχέσις των πρὸς ἱερὰ ἀντικείμενα καὶ χώρους εἶναι μᾶλλον πιθανή, ἀφοῦ, ὅσων γνωρίζομεν τοὺς ὅρους ἀνευρέσεως, ἡ ἀπὸ τῆς λατρείας ἐξάρτησις εἶναι φανερά. Αἱ προτιμώμεναι μορφαὶ εἰς τὰ ἀντικείμενα ταῦτα εἶναι αἱ τῆς γυναικός, παιδός, πτηνοῦ, πιθήκου. Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 ἀπεκόπη, ὡς φαίνεται, ἡ κάτωθεν αὐτοῦ προεξοχὴ διὰ νὰ προσεγγίσῃ ἔτι μᾶλλον πρὸς τὴν μορφὴν τοῦ πτηνοῦ. Φαίνεται ὅτι αἱ μορφαὶ αὗται ἐξελέγοντο, διότι ἦσαν σύμφωνοι πρὸς θρησκευτικὰς αὐτῶν δοξασίας.

α β

Εἰκ. 4. Σταλακτιτικὰ συσσωματώματα ἐκ Κρήτης.

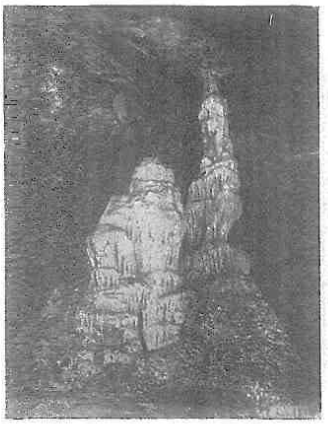
Ἡ ἱερότης τῶν ἀντικειμένων τούτων ἐπήγαζεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς μορφῆς των, προσεγγιζούσης κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πρὸς μορφάς, τὰς ὁποίας ἀπέδιδον εἰς τὴν θεότητα καὶ πρὸς πρόσωπα ἢ συναφῆ πρὸς αὐτήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς προελεύσεώς των. Τὰ πλεῖστα τούτων φαίνονται μετακομισθέντα ἐκ τῶν ἱερῶν σπηλαίων, ὅπου ἐγίνετο λατρεία τῶν σταλακτιτῶν[1]. Τὴν λατρείαν ταύτην ἀπέδειξε τελειωτικῶς ἡ ἀνασκαφικὴ ἐξερεύνησις ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου κ. Μαρινάτου ἐν τῷ παρὰ τὸν Καρτερὸν σπηλαίῳ τῆς θεᾶς Εἰλειθυίας. Εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο ἐγίνετο λατρεία ἀπὸ τῶν νεολιθικῶν χρόνων μέχρι τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχὴν ἀπεδίδετο λατρεία καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς σταλακτίτας τοῦ σπηλαίου, οἵτινες παρουσιάζουν διαφόρους μορφάς, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι τῶν τότε χρόνων θὰ διέβλεπον ἔτι ποικιλωτέρας, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς φαντασίας των καὶ τῶν θρησκευτικῶν των δοξασιῶν[2]. Πρὸς τὸ βάθος τοῦ σπηλαίου

1 Ὁ Bosanquet εἰς τὴν ἀναφερομένην ἀνωτέρω δημοσίευσιν ἐκφέρει τὴν γνώμην ὅτι οἱ εἰς Παλαίκαστρον ἀνευρεθέντες σταλακτῖται μετεφέρθησαν ἔκ τινος ἐκεῖ πλησίον κειμένου ἱεροῦ σπηλαίου. (Πιθανῶς, ὡς ὑποθέτω, τοιοῦτο ἦτο τὸ σπήλαιον Στὶς Σκάλαις παρὰ τὸ Ζάκρον, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ σταλαγμικόν, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ ἀνευρέθησαν λείψανα ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς μέχρι τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς).

2 Ἡ ἐντὸς τοῦ σπηλαίου λατρεία τοῦ σταλακτίτου προῆλθε προφανῶς ἐκ τῆς ὑπ' αὐτου ἐμποιουμένης ἐν τῷ μυστηριώδει περιβάλλοντι τοῦ σπηλαίου ἐντυπώσεως διὰ τῶν ἀκαθορίστων μορφῶν, ὑφ' ἃς οὗτος παρουσιάζεται, προσεγγιζουσῶν ἐνίοτε καταπληκτικῶς πρὸς ζωϊκὰς καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

δύναται νὰ διακρίνῃ τις σταλακτίτην, τοῦ ὁποίου ἡ μορφὴ προσεγγίζει πρὸς τὴν τῆς γυναικὸς καθημένης ἐπὶ θρόνου, ἄλλον μὲ μορφὴν προσεγγίζουσαν πρὸς τὴν τοῦ λέοντος ἐπὶ βάσεως καθημένου κλπ. ***(εἰκ. 5).*** Εἷς τῶν σταλακτιτῶν τοῦ σπηλαίου, κείμενος περὶ τὸ μέσον αὐτοῦ, περιβάλλεται ὑπὸ τεμένους ἐκτισμένου διὰ μεγάλων ἀκανονίστων λίθων καὶ ἔχοντος σχῆμα ὀρθογώνιον μὲ εἴσοδον ἐκ Βορρᾶ. Παρὰ τὴν εἴσοδον ὁ τοῖχος κάμπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν, εἰσερχόμενος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τεμένους, τοῦ ὁποίου αἱ διαστάσεις εἶναι 3,20 × 4,30. Τὸ ὕψος τῶν τοίχων του δὲν εἶναι μέγα ***(εἰκ. 6).*** Ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ σταλακτίτης οὗτος, εἶναι ὁμοία πρὸς ἀνθρωπίνην καὶ μᾶλλον γυναικείαν, ὑψηλὴ καὶ περικεκαλυμμένη ὑπὸ μακροῦ πέπλου. Ὑπάρχει μεγάλη ἀναλογία τῆς μορφῆς ταύτης καὶ τῆς τοῦ μεγαλυτέρου φετιχιστικοῦ εἰδώλου τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (ὑπ' ἀριθ. 1), καθότι καὶ ταύτης ἡ κεφαλὴ συνδέεται ἄνευ λαιμοῦ πρὸς τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐξωγκωμένον εἰς τὸ ἄνω μέρος, ὡς ἐὰν ὑπὸ τὸν πέπλον ἦσαν διεσταυρωμέναι αἱ χεῖρες. Παρὰ τὸν σταλακτίτην τοῦτον ἔχοντα ὕψος 1,80 μ.[1] ὑπάρχει σταλακτίτης μικρότερος ὕψους 0,60 μ., ὄχι πολὺ καθωρισμένης μορφῆς, ὁ ὁποῖος ὅμως κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν παρακειμένην του σταλακτιτικὴν μορφὴν ἐμφανίζεται εἰς τὴν φαντασίαν μας ὡς παῖς ἱστάμενος παρὰ τὴν μητέρα του. Παρὰ τοὺς δύο τούτους σταλακτίτας περιβαλλομένους ὑπὸ τοῦ τεμένους ὑπάρχει τρίτος σταλακτίτης εὑρισκόμενος ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἐκτισμένου τοίχου, ὀγκωδέστερος τῶν δύο ἄλλων, εἰς τὸν ὁποῖον, ὡς φαίνεται, δὲν ἀπεδόθη ἰδιαιτέρα λατρευτικὴ σημασία. Περὶ τὸν σταλακτίτην ἐκτίσθη τοῖχος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον περιετοιχίζοντο ἐντὸς ὁμοίου τεμένους τὰ ἱερὰ δένδρα.

Εἰκ. 5. Δύο τῶν σταλακτιτῶν τοῦ σπηλαίου Ειλειθυίας.

Τὰ τοιαῦτα τεμένη φαίνεται ὅτι δὲν θὰ ἦσαν προσιτὰ παρὰ μόνον εἰς τὰς ἱερείας τῆς θεότητος. Εἰς τὰ σπήλαια φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ἓν μέρος αὐτῶν ὡς ἄδυτον, ὅπου μόνον εἰς τὰς ἱερείας τῆς θεότητος ἦτο ἐπιτετραμμένη ἡ εἴσοδος. Ὡς ἄδυτα ἐχρησιμοποιοῦντο τὰ πλέον ἀποκεχωρισμένα καὶ μυστικώτερα μέρη τῶν σπηλαίων. Οὕτω εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Ψυχροῦ, ἐπὶ τῆς Δίκτης, ἐχρησιμοποιήθη ὡς τοιοῦτον τὸ ἐνδότερον καὶ κείμενον χαμηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τοῦ λοιποῦ σπηλαίου μέρος, τὸ περικλεῖον τὰς πυκνὰς συστάδας τῶν σταλακτιτῶν, εἰς τὰς σχισμὰς τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν τὰ πλεῖστα χαλκᾶ ἀναθηματικὰ ὅπλα καὶ ἀναθηματικοὶ διπλοῖ πέλεκεις[2], πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἱκανῶς ἀποδεικνύει ὅτι ἐθεω-

ἀνθρωπίνας μορφάς. Ἦτο φυσικὸν ὅτι αἱ μορφαὶ αὗται ἐπέδρων ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ κόσμου τῶν Μινωικῶν ἀνθρώπων, διεπομένου ζωηρῶς καὶ διαπλασσομένου ὑπὸ τῆς φαντασίας. Ἡ μυστηριώδης γένεσις των ἐντὸς τῶν σπηλαίων, προβαλλόντων ἐκ τοῦ βραχώδους ἐδάφους τοῦ σπηλαίου, ἐκ τοῦ τόπου τῆς κατοικίας τῆς ἐντὸς τῶν σπηλαίων λατρευομένης ὑποχθονίου θεότητος, ἐπίσης καθίστα τούτους ἱερὰ ἀντικείμενα, ὡς ἐκδηλοῦντα τὴν παρουσίαν τῆς θεότητος.

1 Πλάτος ὤμων 0.40 μ. τοῦ ἄκρου σταλακτίτου ὕψ. περίπου 2 μ. Τῶν δύο ἐσωτερικώτερον κειμένων σταλακτιτῶν (ὑπὸ μορφὴν σφιγγὸς ἢ λέοντος καθημένου καὶ ἱσταμένης μορφῆς), ὕψος 1,90 καὶ 2 μ. (τὰ μέτρα ἐλήφθησαν ἀπὸ τῆς βάσεως, ἐφ' ἧς ἵστανται).

2 Περὶ τοῦ σπηλαίου τοῦ Ψυχροῦ, ταυτιζομένου πρὸς τὸ Δικταῖον ἄντρον ἴδε: Mon. Ant. IX 411 κἑξ. B.S.A. VI 84 κἑξ. J. H. S. XVII 352 κἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ροῦντο ἱεροὶ καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνετίθεντο τὰ πλεῖστα ἀναθήματα. Ἐὰν τὸ μέρος τοῦτο δὲν ἐφαίνετο ἀρκετὰ ἀποκεχωρισμένον, ἐτοιχίζετο ἓν μέρος αὐτοῦ διὰ τοίχου καὶ οὕτω καθίστατο ἄδυτον τέμενος. Τούτου παράδειγμα ἔχομεν εἰς τὸ σπήλαιον τῶν Καμαρῶν ἐπὶ τῆς Ἴδης, ὅπου περιετειχίσθη ἓν μέρος αὐτοῦ χρησιμοποιηθὲν ὡς ἄδυτον[1].

Εἰς τὸ «σπέος Εἰλειθυίης» εἰς τοὺς πόδας ἑνὸς τῶν σταλακτιτῶν ἀνευρέθη στενὸν ἄνοιγμα ἄγον εἰς ὑπόγειον θαλαμίσκον, ὅστις πιθανώτατα ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἄδυτον, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθέντων θραυσμάτων ἀγγείων. Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν σταλακτιτῶν ἐντὸς τῶν σπηλαίων ἀπεδίδετο ὅλως ἰδιάζουσα σημασία, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπεφεύγετο ἡ λατρεία ἐντὸς μὴ σταλακτιτικῶν σπηλαίων· οὕτως ἑρμηνεύεται ὅτι εἰς τὸ Ἰδαῖον ἄντρον, ὅπου κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν ἤκμασεν ἐπὶ τοσοῦτον ἡ λατρεία, ὥστε εἰς αὐτὸ νὰ ἐντοπισθοῦν οἱ περὶ τὴν γέννησιν τοῦ Διὸς μῦθοι, οὐδεμία λατρεία ἐγίνετο κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχήν, ἂν καὶ ἡ ὕπαρξίς του ὤφειλε νὰ εἶναι γνωστὴ εἰς τοὺς Μινωϊκοὺς ἀνθρώπους, λόγῳ τῆς θέσεώς του παρὰ τὸ ὀροπέδιον τῆς Ἴδης. Ἀντιθέτως τὰ σπήλαια Καμαρῶν, Ψυχροῦ, Εἰλειθυίας, Σκοτεινό, Χωστὸ Νερὸ (ἐπὶ τοῦ ὄρους Γιοῦκτα) κ.ἄ. ὅσα ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχήν, εἶναι ἅπαντα σταλακτιτικά.

Εἰκ. 6. Ὁ ἐντὸς τεμένους σταλακτίτης τοῦ σπηλαίου Εἰλειθυίας.

Μεγάλα σταλακτιτικὰ σπήλαια ὑπάρχουν εἰς τὴν Δυτικὴν Κρήτην, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐγίνετο λατρεία κατὰ τοὺς Μινωϊκοὺς χρόνους[2]. Τινὰ τούτων, ὡς εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον Τσικαλαριά, εἰς τὸν κόλπον τῆς Σούδας, ὑπάρχουσιν πολλοὶ ἀνθρωπόμορφοι σταλακτῖται, τοὺς ὁποίους οἱ ἐπιχώριοι θεωροῦν ὡς ἀπολιθωθέντας ἀνθρώπους (ἕνα τούτων ὡς ἀπολιθωθέντα ἐρημίτην)[3]. Εἰς σπήλαιον παρὰ τὴν μονὴν Γουβερνέττου (Ἀρκουδόσπηλον ἢ Κουμαρόσπηλο καλούμενον) ὑπάρχει σταλακτίτης ἔχων καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς

1 Περὶ τοῦ σπηλαίου Καμαρῶν, ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Ἴδης ἰδέ: A. J. A. 1901 σ. 437 κέξ. (ὑπὸ Taramelli) M. A. VI 333 κέξ. Arch. Anz. 1913 σ. 118. B. S. A. XIX σ. 1 κέξ.

2 Τὰ σπήλαια ταῦτα δὲν ἔχουν ἐπαρκῶς ἐξερευνηθῆ. Σύντομος ἐξερεύνησις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Κάρο καὶ τῶν μαθητῶν του καὶ τοῦ κ. Μαρινάτου κατὰ τὸ ἔτος 1926. Τὰ πορίσματα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου ἐν Mitteil. über Höhlen und Karstforschung 1928 H. 4. Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε γενομένης ἐξερευνήσεως μόνον λείψανα ἐκ τῆς νεολιθικῆς καὶ ὑστερομυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἀνευρέθησαν (ἀμφοτέρων τῶν ἐποχῶν τούτων εἰς τὸ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Δικτυνναίου Ἑλληνόσπηλον, τῆς δευτέρας μόνον εἰς τὸ 12 χμ. κείμενον ἀνατολικῶς τῶν Χανίων εἰς τὴν χερσόνησον Ἀκρωτῆρι Κουμαρόσπηλον) κατὰ τὰς ὁποίας ἐποχὰς φαίνεται ὅτι ἐπεκράτησε κοινὸς πολιτισμὸς καθ' ὅλην τὴν Κρήτην, ἐνῷ κατὰ τὰς ἄλλας ἐποχὰς δὲν ἀνευρέθησαν ἴχνη Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Δυτικὴν Κρήτην.

Σημ. Ἐπ' ἐσχάτων γενομένων ἀνασκαφῶν ἐν Ἑλλέναις Ἀμαρίου, ἀνευρέθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου ἴχνη πασῶν τῶν Μινωϊκῶν ἐποχῶν.

3 Περὶ τῶν σπηλαίων τῆς Κρήτης, τῶν σχετιζομένων μὲ τὴν Μινωϊκὴν λατρείαν, ὁμιλεῖ ὁ Nilsson ἐν Minoan Religion σ. 49 κέξ. Περὶ τῶν τῆς Δυτικῆς Κρήτης ὑπάρχουσι πληροφορίαι εἰς τοὺς διαφόρους περιηγητὰς Pashley, Sieber, Spratt. κἄ. καί τινα ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ τοῦ κ. Μαρινάτου. Ἐίπσης ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς A. Trevor-Battye Camping in Crete πραγματεία ἐν εἴδει παραρτήματος The caves of Creta ὑπὸ Dor. Bate (σ. 239 κέ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἄρκτον. Ὁ Ἄγγλος ἐξερευνητὴς Πάσλεϋ παρατηρεῖ ὅτι εἷς σταλακτίτης παρόμοιος εἶναι δυνατὸν νὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ μύθου τῆς μεταμορφώσεως τῶν δύο τροφῶν τοῦ Διὸς Ἑλίκης καὶ Κυνοσούρας εἰς ἄρκτους. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἐντὸς παρομοίων σταλακτιτικῶν σπηλαίων ἔλαβον ἀνάπτυξιν οἱ περὶ τὴν γέννησιν τοῦ Διὸς μῦθοι, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παραστάσεων, ἐκληρονομήθησαν εἰς τὴν Δωρικὴν λατρείαν ὑπὸ τῆς Μινωϊκῆς. Σταλακτίτης εἰς σχῆμα γυναικὸς μὲ παῖδα παρ' αὐτήν, μορφὴ αἰγὸς μὲ παῖδα κάτωθεν αὐτῆς, ὑπῆρξαν πιθανῶς τὰ στοιχεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη τὸ ἱερὸν δρᾶμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους ἐνετοπίσθη εἰς τὸ Ἰδαῖον ἄντρον. Τὰ ἱερὰ σπήλαια φαίνεται ὅτι ὑπῆρξαν τόποι λατρευτικοὶ προσκυνήματος καθ' ὡρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, καθ' ἃς ὁλόκληρα καραβάνια προσκυνητῶν ἀνήρχοντο ἐκ τῶν Μινωϊκῶν κέντρων εἰς τὰ πλησιέστερα ἱερὰ σπήλαια διὰ νὰ προσφέρουν εἰς τὴν θεότητα καὶ πρὸ τῶν σταλακτιτῶν τὰ ἀναθήματά των.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ λατρεία τῶν κιόνων, ἡ τοσοῦτον διαδεδομένη κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχήν, ἐπήγασεν ἐκ τῆς λατρείας τῶν σταλακτιτῶν κιόνων, οἵτινες ἐλατρεύοντο ἐντὸς τῶν σπηλαίων. Κίονες παμμέγιστοι, τῶν ὁποίων αἱ κορυφαὶ ἐχάνοντο εἰς τὸν βυθισμένον εἰς τὸ σκότος θόλον τοῦ σπηλαίου, ἐθεωροῦντο ἱεροὶ καὶ ἀπεδίδετο εἰς αὐτοὺς λατρεία, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐντὸς τῶν σχισμῶν τῶν σταλακτιτῶν τοῦ Δικταίου ἄντρου ἀνευρεθέντων ἀναθηματικῶν ἀντικειμένων. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐξήνεγκεν ὁ Ἔβανς[1].

Δὲν εἶναι τολμηρὸν νὰ προχωρήσωμεν ἓν ἔτι βῆμα καὶ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ λατρεία τῶν σταλακτιτῶν κιόνων ἐπηκολούθησεν εἰς τὴν λατρείαν τῶν σταλακτιτῶν μορφῶν, ἀφοῦ ἀπεδείχθη ὅτι αἱ φανταστικαὶ μορφαὶ τῶν σταλακτιτῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν λατρείαν των. Εἶτα οἱ σταλακτῖται ἐθεωροῦντο ἱεροὶ ἀδιαφόρως ἐὰν εἶχον μορφὴν προσεγγίζουσαν πρὸς ἀνθρωπίνην ἢ ζῴου καὶ ἐπειδὴ τὸ σύνηθες σχῆμα τῶν σταλακτιτῶν εἶναι τὸ τοῦ κίονος ἀπεδόθη εἰς τοὺς κίονας τούτους ἱερὰ σημασία καὶ ἐλατρεύθησαν καὶ αὐτοί. Τοιαύτη, ὡς φαίνεται, ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς κιονολατρείας, τὴν ὁποίαν τόσον σαφῶς ἀναγνωρίζομεν εἰς τὰ Μινωϊκὰ ἀνάκτορα καὶ οἰκίας.

Ἀλλ' ἀφοῦ οἱ ἐντὸς τῶν σπηλαίων σταλακτῖται ἐθεωρήθησαν ἱεροὶ καὶ τεμάχια ἀποσπώμενα τῶν σταλακτιτῶν ἐξηκολούθουν νὰ διατηροῦν τὴν ἱερὰν σημασίαν των ἔστω καὶ μεταφερόμενα ἔξω τοῦ φυσικοῦ αὐτῶν περιβάλλοντος, ἰδίως ἂν τὰ τεμάχια ταῦτα εἶχον μορφὴν πλησιάζουσαν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἢ ἱεροῦ ζῴου σχῆμα (πτηνοῦ, πιθήκου κλπ.)[2]. Ἀλλὰ καὶ λίθινα συσσωματώματα μετεφέροντο ἐκ τῶν σπηλαίων ἰδίως ἐὰν εἶχον ἀναλόγους μορφάς. Τινὰ τῶν σταλακτιτικῶν τεμαχίων δὲν εἶχον καθωρισμένην μορφήν, ἐθεωροῦντο ὅμως ἱερὰ λόγῳ τῆς προελεύσεως τούτων ἐξ ἱερῶν σπηλαίων. Τὰ τεμάχια τῶν σταλακτιτῶν καὶ τὰ συσσωματώματα ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰ ἱερὰ τῶν Μινωϊκῶν κατοικιῶν μετ' ἄλλων ἱερῶν ἀντικειμένων ἐπὶ βωμοειδῶν τραπεζῶν ἢ περικλείοντο ἐντὸς φραγμάτων, σχηματιζομένων οὕτω μικρῶν τεμενῶν. Τοιαῦτα μικρὰ τεμένη ἀναγνωρίζομεν εἰς πολλὰς παραστάσεις, ἰδίως ἐπὶ σφραγιδολίθων καὶ πηλίνων σφραγισμάτων, δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν ἐπὶ τῶν παραστάσεων τούτων νὰ γίνῃ διάκρισις βαιτύλων λίθων καὶ σταλακτιτῶν. Εἷς ἐνίας τῶν ἀπεικονί-

1 Evans: Myc. Tree and Pillar Cult σ. 13.

2 Ὁ Evans ἐν Palace of M. III σ. 446 (εἰκ. 311) ἀναφέρει ΠΜ περίαπτον σταλαγμιτικὸν ἐκ Μεσαρᾶς εἰς σχῆμα ὀκλάζοντος παιδός. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι τεχνούργημα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

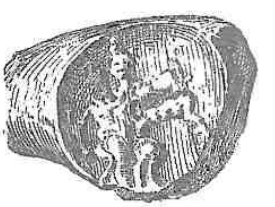
σεων τούτων καθίσταται πιθανωτέρα ἡ ὑπόθεσις, ὅτι παρίσταται τεμάχιον σταλακτίτου. Διὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν τεμαχίων τούτων εἰς τοὺς τόπους τῆς κατοικίας των οἱ Μινωϊκοὶ ἄνθρωποι δὲν ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ὑποβάλλωνται συχνὰ εἰς μακρὰς καὶ κοπιώδεις ὁδοιπορίας πρὸς τὰ ἱερὰ σπήλαια.

Ἀπήχησιν τῆς λατρείας τῶν σταλακτιτῶν ἐντὸς τῶν σπηλαίων ἔχομεν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ σπηλαίου τοῦ Φόρκυνος παρ' Ὁμήρῳ, ὅπου ἡ λατρεία τῶν Νυμφῶν, ἡ γινομένη εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο, φαίνεται εὑρισκομένη εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τοὺς σταλακτίτας, οἵ ὁποῖοι παρουσιάζονται ὡς ἔκφανσις τῆς παρουσίας καὶ ἐργασίας τῶν Νυμφῶν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου: Ὀδυσ. ν. 103:

αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη,
ἀγχόθι δὲ αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον, ἠεροειδές,
ἱρὸν Νυμφάων, αἳ νηιάδες καλέονται.
ἐν δὲ κρητῆρές τε καὶ ἀμφιφορῆες ἔασιν
λάϊνοι· ἔνθα δ' ἔπειτα τιθαιβώσσουσι μέλισσαι.
ἐν δ' ἱστοὶ λίθεοι περιμήκεες, ἔνθα τε νύμφαι
φάρε' ὑφαίνουσιν ἁλιπόρφυρα, θαῦμα ἰδέσθαι·

Οἱ «κρητῆρες» καὶ «ἀμφιφορῆες» λάϊνοι οἱ «λίθεοι περιμήκεες ἱστοὶ» καὶ τὰ «ἁλιπόρφυρα[1] φάρεα» εἶναι προφανῶς σταλακτιτικαὶ διαμορφώσεις, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν συχνὰ τὸ σχῆμα ἀγγείων, ὑφασμάτων καὶ ἰδίως ἱστῶν.

Ἀφοῦ οἱ σταλακτῖται ἦσαν ἀντικείμενον λατρείας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὰς διαφόρους παραστάσεις τῆς Μινωϊκῆς ἐποχῆς. Πράγματι μεταξὺ τῶν παραστάσεων, εἰς δύο τοὐλάχιστον ἐπὶ πηλίνων σφραγισμάτων, ἔχομεν σχεδὸν ἀσφαλῶς παραστάσεις σταλακτιτῶν, αἱ ὁποῖαι παρεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῶν δημοσιευσάντων αὐτά. Τὸ πρῶτον προέρχεται ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ καὶ θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἔβανς ὡς παριστῶν παράκτιον σπήλαιον[2] ***(εἰκ. 7).*** Ἡ πιθανωτέρα ὅμως τούτου ἑρμηνεία εἶναι ὅτι παριστᾷ σταλακτίτην μὲ μορφὴν γυναικός, παρὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει μορφὴ αἰγός. Αἱ μορφαὶ αὗται, ὡς ἀνέφερα ἀνωτέρω, ἦσαν ἐξ ἐκείνων, τὰς ὁποίας οἱ Μινωϊκοὶ ἄνθρωποι διέβλεπον εἰς τὰς ἐντὸς τῶν σπηλαίων σταλακτιτικὰς μορφὰς καὶ ὁ τεχνίτης τοιαύτας ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ προσδίδων καὶ τὸ ἀκαθόριστον τῶν σταλακτιτῶν. Εἰς τὸ δεύτερον σφράγισμα[3], προερχόμενον ἐξ Ἁγίας Τριάδος ἡ παράστασις ἑρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ δημοσιεύσαντος αὐτὸ κ. Levi ὡς παριστῶσα ζεύγη διπλῶν κεράτων ἀποκείμενα ἐπὶ ἱερᾶς τραπέζης ἢ βωμοῦ, ἅτινα λατρεύονται ὑπὸ τῆς πρὸ τούτων ἱσταμένης ἐν λατρευτικῇ στάσει γυναικείας μορφῆς. ***(εἰκ. 8).*** Εἶναι ὅμως πολὺ πιθανώτερον ὅτι εἰκονίζεται ἱερὰ τράπεζα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπόκεινται τέσ-

Εἰκ. 7.
Σφράγισμα ἐκ Κνωσοῦ παριστῶν σταλακτιτικὴν μορφήν.

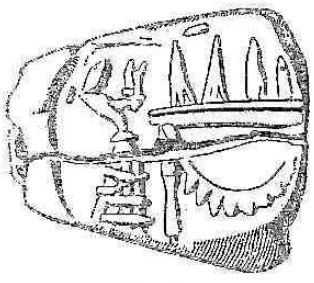
1 Τὸ ἐπίθετον «ἁλιπόρφυρος» (=ὁ ἔχων τὸ χρῶμα τῆς ἀφριζούσης καὶ συντεταραγμένης θαλάσσης) προσφυέστατα δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς σταλακτιτικὰς διαμορφώσεις.

2 Palace of M. I 273. II 453.

3 Annuario VIII-IX σ. 139 εἰκ. 152.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

σαρα τεμάχια σταλακτιτῶν, καθ' ὅτι οὔτε σύνθεσις τούτων ὑπάρχει, ὡς πάντοτε συμβαίνει, διὰ νὰ ἑρμηνευθῶσιν ὡς ἱερὰ κέρατα, οὔτε ὅλα τοῦ αὐτοῦ μήκους εἶναι, ἔχουν δὲ κατὰ τὸ κατώτερον τούτων μέρος γραμμίδια δηλοῦντα προεξοχὰς καὶ ἀνωμαλίας σταλακτιτικῶν τεμαχίων[1]. Ἴσως καὶ εἰς ἄλλας παραστάσεις ἐπὶ σφραγισμάτων καὶ σφραγιδολίθων παρίστανται ὅμοιαι λατρευτικαὶ σκηναὶ ἐντὸς σπηλαίων (ἰδίως εἰς παραστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀπεικονίζονται ἐπικρεμάμενοι βράχοι, πιθανῶς σταλακτῖται) ἢ σταλακτῖται, χρήζουσιν ὅμως ταῦτα ἐπιμελεστέρας ἐξακριβώσεως.

Εἰκ. 8.
Σφράγισμα ἐξ Ἁγ. Τριάδος παριστῶν τεμάχια σταλακτιτῶν ἐπὶ βωμου.

Ἡ λατρεία τῶν σταλακτιτῶν φαίνεται οὕτω ἐπικυρουμένη καὶ ἀποδεικνυομένη. Ἀσφαλῶς οἱ σταλακτῖται ὡς λατρευτικὸν στοιχεῖον ἔπαιξαν σπουδαιότερον μέρος παρ' ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται καὶ ἔδοσαν μὲ τὰς ἀλλοκότους αὐτῶν μορφὰς γένεσιν εἰς μύθους ἀφορῶντας εἰς πρόσωπα τερατώδη τὴν φύσιν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ μῦθοι τῶν Δακτύλων καὶ τῶν Τιτάνων, ἀναμφισβητήτως Κρητικῆς καταγωγῆς καὶ λαβόντες γένεσιν ἐντὸς τῶν σπηλαίων, ἔσχον ὡς βάσιν τὰς σταλακτιτικὰς διαμορφώσεις καὶ ἐντὸς τούτων τῶν ἱερῶν σταλακτιτικῶν σπηλαίων συνεδέθησαν τὰ πρόσωπα ταῦτα μὲ τὴν λατρείαν τῆς θεότητος.

Παρακολούθησις τοῦ σημείου τούτου κατὰ μελλούσας ἀνασκαφάς, ἰδίως ἐντὸς σπηλαίων, θὰ ἀποδειξῃ πληρέστερον τὴν ὑποστηριζομένην ἄποψιν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ε. ΠΛΑΤΩΝ

1 Ὁ Nilsson λέγει περὶ τούτου «on it (the table) rest what may be taken for two pairs of horns of consecration, although the objects seem rather to ressemble pointed stones or some similar objects».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ

Α. ΓΛΥΠΤΑ ΕΚ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

1. ΕΚ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ — Η ΠΟΛΙΣ ΜΕΛΙΒΟΙΑ

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1931 ὁ πρόσφυξ κάτοικος τοῦ συνοικισμοῦ Σκιαθᾶ παρὰ τὸ κάτω Πολυδένδρι τῆς ἐπαρχίας Ἁγυιᾶς, ἐξορύσσων ἐκ παλαιοῦ τοίχου λίθους ἐν τῷ πρὸ τῆς οἰκίας του οἰκοπέδῳ, τυχαίως ἀνεῦρε τρεῖς κορμοὺς ἀγαλμάτων μετρίου μεγέθους, δύο ἐπιγραφὰς καὶ μέγαν πίθον πήλινον, ὃν ἐξήγαγεν εἰς τεμάχια.

Πληροφορηθεὶς τὴν ἀνεύρεσιν τούτων ὁ κ. Διοικητὴς τῆς Ὑπ/σεως τῆς χωροφυλακῆς Ἁγυιᾶς μετέβη ἐπὶ τόπου καὶ παρέλαβε τἀνωτέρω εὑρήματα εἰδοποιήσας τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν Βόλου συγχρόνως, ἥτις ἔσπευσε νὰ παραλάβῃ καὶ μεταφέρῃ τὰ εὑρήματα ταῦτα εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου διὰ τοῦ φύλακος Φερῶν, ὅστις πρὸς τούτοις ἐκόμισε καὶ κεφαλὴν μαρμαρίνην γυναικείαν φυσικοῦ μεγέθους, περισυλλεγεῖσαν μὲν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ παρακείμενον χωρίον Σκήτη, ἀλλ' εὑρεθεῖσαν πρότερον ὑπὸ χωρικοῦ εἰς τὸν συνοικισμὸν Σκιαθᾶ.

Τὰ εὑρήματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα εἶναι καλῆς τέχνης δημοσιεύομεν ἐνταῦθα, προτάσσοντες ὀλίγα περὶ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεώς των.

Τὸ Πολυδένδρι κεῖται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους Μαυροβουνίου, τὸ ὁποῖον συνδέει τὸ Πήλιον μετὰ τῆς Ὄσσης καὶ ἀπέχει τῆς πόλεως Ἁγυιᾶς περὶ τὰς 5 ὥρας διὰ βατῆς ὁδοῦ. Παρὰ δὲ τὸ κάτω Πολυδένδρι κεῖται ὁ προσφυγικὸς συνοικισμὸς *Σκιαθᾶ* μὴ ἀπέχων πολὺ τῆς θαλάσσης. Βορειότερον τοῦ Πολυδενδρίου καὶ πλησίον αὐτοῦ κεῖται τὸ χωρίον Σκήτη. Κάτω δὲ ἐν τῇ παραλίᾳ μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρίων ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις *Μελίβοια*, πόλις τῆς Μαγνησίας, ἐκτεινομένης, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Αἰαντείου (πορθμοῦ Τρικκέρων) μέχρι τῶν Τεμπῶν (Τζάγεζι). Ἡ Μελίβοια λοιπὸν κεῖται ΒΑ τοῦ χωρίου Πολυδένδρι ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ, (***Stählin,*** Das hellenische Thessalien, σ. 49 — ***Ν. Γεωργιάδης,*** Θεσσαλία, ἐκδ. β΄ σ. 144 — ***Mezières,*** Mémoire sur le Pelion et l'Ossa, Paris 1853, σ. 227). Ἦτο δὲ ἡ Μελίβοια πατρὶς τοῦ Φιλοκτήτου καὶ ἀναφέρεται ὑπό τε τοῦ Ἡροδότου, λέγοντος ὅτι εἰς αὐτὴν ἐξεβράσθη μέρος τοῦ ναυαγήσαντος Περσικοῦ στόλου (Ἡροδ. IX, 5) καὶ τοῦ Ἀπολλωνίου Ροδίου (1. 592). Περὶ δὲ τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν τῆς πόλεως μανθάνομεν ἐκ τοῦ Λιβίου ὅτι αὕτη ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ κατὰ τοῦ Περσέως πολέμῳ ἀντέστη, κατεχομένη ὑπὸ Μακεδονικῆς φρουρᾶς, κατὰ τοῦ προσβαλόντος αὐτὴν Ποπλίου ἀποκρούσασα τοὺς προσβαλόντας αὐτὴν πεντακισχιλίους Ρωμαίους (Λίβ. XXXXIV, 13), ἀλλ' ὕστερον ἡλώθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταβίου καὶ κατεστράφη (capitur et diripitur. Liv. XLIV, 46). Ἡ πόλις αὕτη ἐφημίζετο διὰ τὴν ἐν αὐτῇ κατασκευαζομένην ἐρυθρὰν βαφὴν (Purpura Meliboea), ἥτις ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων διεσῴζετο μέχρι πρὸ μικροῦ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἐπὶ τῆς Ὄσσης χωρίων ***(Ν. Γεωργιάδης,*** Θεσσαλία, ἔκδ. β΄. 144).

Ἐπιγραφαὶ ἐκ Μελιβοίας δὲν εἶναι γνωσταὶ ἄλλαι, πλὴν τῶν κατωτέρω δημοσιευομένων δύο. Μία ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή, προερχομένη ἐκ Δημητριάδος πιθανῶς, διότι ἐξήχθη ἐκ τοῦ φρουρίου Βόλου καὶ ἀποκειμένη νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου, ἔχει τὸ ἐθνικὸν ***Μελιβόϊσσα.*** Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς: *Ἡρωΐσσει / Παρμενίσκα Μενάνδρου Μελιβόϊσσα* (IG, IX ² 1187).

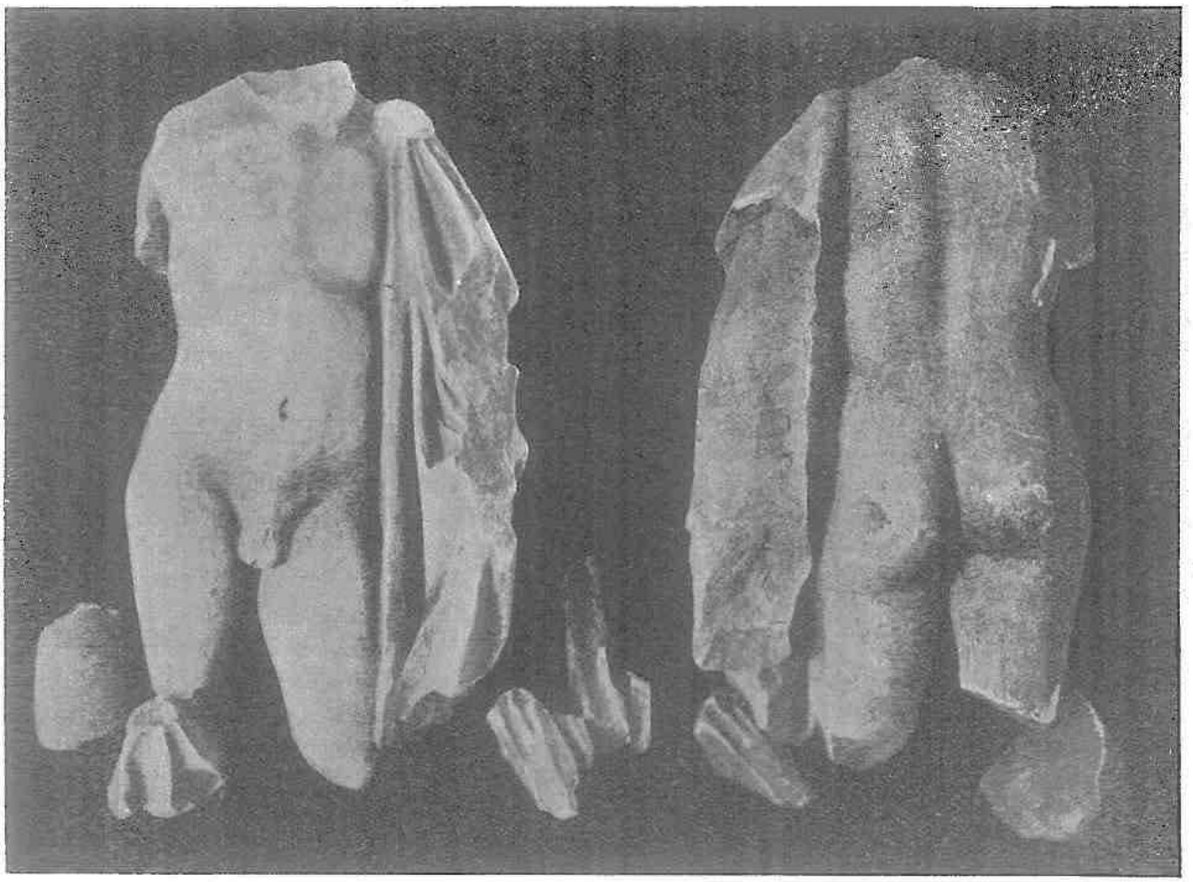
2. ΚΟΡΜΟΣ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ ΕΡΜΟΥ(;)

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων κορμῶν ἀγαλμάτων μετρίου μεγέθους ὁ πρῶτος ***(εἰκ. 1α καὶ 1β)*** εἶναι κορμὸς μετρίου μεγέθους, τοῦ ἡμίσεος περίπου τοῦ φυσικοῦ, ἀκέφαλος καὶ ἄνευ ἄκρων, (χειρῶν καὶ ποδῶν). Ἔχει ὕψος 0,60. Φέρει δὲ χλαμύδα πορπουμένην κατὰ τὸν ἀριστερὸν ὦμον καὶ πίπτουσαν κάτω πλαγίως κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, πτυχουμένην μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος, καλύπτουσαν δὲ ὁλόκληρον τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ σώματος καὶ ἀφίνουσαν γυμνὸν ὁλόκληρον τὸ σῶμα ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν. Ἐκ τῆς χλαμύδος λείπουσιν ἐξ ἀποκρούσεως αἱ πρόσθιαι πτυχαί, αἵτινες εὑρέθησαν εἰς τέσσαρα τεμάχια ἐφαρμόζοντα ***(εἰκ. 1, α, β, γ)***

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

καὶ ὄπισθεν κατὰ μῆκος μακρὰ σειρὰ τῆς χλαμύδος ***(εἰκὼν 1β)***. Τὸ δὲ κομβίον, διὰ τοῦ ὁποίου συγκρατεῖται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ἡ χλαμύς, εἶναι εὐμέγεθες (διαμ. 0,06) ἀμφίκυρτον ἐν εἴδει Μακεδονικῆς ἀσπίδος. Λείπει δὲ ἐξ ἀποκρούσεως ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ ἀφίνουσα πρὸς τὸν ὦμον τμῆμα τοῦ βραχίονος, καὶ ἀμφότεραι αἱ κνῆμαι ὀλίγον ἄνω τῶν γονάτων. Ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ λαιμοῦ λείπει. Ὁ θεὸς ἵσταται ὄρθιος, στηρίζων ὁλόκληρον τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, προβάλλει δὲ πρὸς τὰ ἔμπροσθεν ἐλαφρῶς *ἀνασύρων* τὸν δεξιὸν πόδα.

Τὸ ἐκ Πολυδενδρίου (συνοικισμοῦ Σκιαθᾶ) ἐκ Μελιβοίας ἡμέτερον ἄγαλμα ὁμοιάζει καταπληκτικῶς καθ' ὅλα πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Δαμαλᾶ, τῆς ἀρχαίας Τροιζῆνος. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀγάλματος μετὰ τοῦ λαιμοῦ λείπει μὴ εὑρεθεῖσα εἰσέτι, ἐπίσης αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ κάτω. Παρ' ὅλας ὅμως τὰς ἐλλείψεις ταύτας τὸ ἄγαλμα διατηρεῖται ἐν καλῇ καταστάσει. Ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων Βόλου Α. Κουκουβῖνος συνεκόλλησε προχείρως τὰ τεμάχια τῆς χλαμύδος διὰ γύψου. Οὕτω δ' ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα παρουσιάζει μεγίστην ὁμοιότητα καὶ μεγίστας ἀναλογίας πρὸς τὸ ἐκ Δαμαλᾶ ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Τροιζῆνος, δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ κ. ***E. Legrand*** ἐν τῷ Bulletin de Correspondence Hellenique 1892 (p. 165 - 174 pl. II καὶ XVII), διαφέρει ὅμως ἐκείνου κατὰ τὴν στήριξιν τοῦ βάρους τοῦ σώματος.

Εἰκ. 1α-β. Κορμὸς ἀγάλματος Ἑρμοῦ ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας (Πολυδένδρι Ἁγνιας)· ὄψις προσθία καὶ νώτων.

Ἂν καὶ λείπει ἡ κεφαλή, ἥτις προφανῶς θὰ ἔφερε τὸν πέτασον, ἡ ὅλη παράστασις τοῦ ἀγάλματος ἐμφαίνει Ἑρμῆν. Ὁ Ἑρμῆς τῆς Μελιβοίας, ὡς ὁ Ἑρμῆς τῆς Τροιζῆνος, ἔχουσι παρασταθῆ εἰς ἓν βάδισμα βραδὺ καὶ εὔστροφον τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ὁ εἷς τῶν ποδῶν, ὁ δεξιός, ἔχει μόλις ἐγγίσει τὸ ἔδαφος, ἐν ᾧ ἐν τῷ τῆς Τροιζῆνος ὁ ἀριστερός. Εἰς τὸν Δορυφόρον, ὅσον καὶ εἰς τὸ ἄγαλμα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Τροιζῆνος, τὸ βάρος τοῦ σώματος φέρεται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς κνήμης καὶ ὁ δεξιὸς ὦμος εἶναι χαμηλότερος τοῦ ἀριστεροῦ, ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὅμως ἐκ Μελιβοίας τὸ βάρος τοῦ σώματος πίπτει ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς κνήμης καὶ ὁ δεξιὸς ὦμος εἶναι χαμηλότερος τοῦ ἀριστεροῦ καὶ ἀνάλογος φαίνεται ἡ κύμανσις τῶν ἰσχύων εἰς τὰ ἄλλα δύο ἀγάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ κίνησις τῶν βραχιόνων. Ὑποθέτομεν δὲ ὅτι ἀνάλογον πρὸς τὰ ἀριστερὰ κλίσιν, θὰ εἶχε καὶ ἡ κεφαλὴ πρὸς τὸ βάρος τοῦ σώματος. Ὡς δὲ ἐκ τοῦ ὑπολείμματος τοῦ δεξιοῦ βραχίονος φαίνεται, ὁ βραχίων οὗτος θὰ εἶχε κίνησιν κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, ὡς ἐν τῷ Ἑρμῇ τῆς Τροιζῆνος, ὁ δὲ ἀριστερὸς καμπτόμενος κατὰ τὸν ἀγκῶνα πρὸς τὰ ἔμπροσθεν καλύπτεται ὑπὸ τῆς χλαμύδος καὶ μόλις ἀφίνεται γυμνὸν τὸ ἀπὸ τοῦ καρποῦ μέρος μετὰ τῆς παλάμης, ὡς ἐν τῷ Ἑρμῇ τῆς Τροιζῆνος.

Τί ἐκράτει ἡ δεξιὰ χεὶρ δὲν γνωρίζομεν. Κριός, ὡς ἐν τῷ Ἑρμῇ τῆς Τροιζῆνος, δὲν ὑπῆρχεν ὄρθιος, διότι δὲν ἐσώθη ἴχνος συγκεκολλημένον ἐπὶ τοῦ μηροῦ. Οὔτε κορμὸς δένδρου ὑπῆρχε παρὰ τὸν δεξιὸν πόδα, διότι τὸ βάρος τοῦ σώματος τοῦ ἀγάλματος ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, ὡς ἐν τῷ Ἑρμῇ τοῦ Πραξιτέλους. Ἐπίσης δὲν γνωρίζομεν, τὶ ἐκράτει ἡ ἀριστερὰ χείρ, ἥτις λείπει ἀπὸ τοῦ καρποῦ.

Ἡ χλαμὺς ὄπισθεν ἔχει μακρὰν ἀπόκρουσιν, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἂν τὸ στήριγμα ἦτο κορμὸς δένδρου ἢ στυλίσκος.

Κάτω δὲ ἡ χλαμὺς φαίνεται ὅτι δὲν λείπει ἐξ ἀποκρούσεως, ἀλλὰ κρέμαται πτυχουμένη εἰς τρεῖς σειράς.

Ὁ τύπος τῆς παραστάσεως τοῦ Ἑρμοῦ ἀπαντῶν εἰς διάφορα μέρη διεσκορπισμένος διῆλθεν ἐκ τοῦ Πολυκλείτου, κατὰ τὸν κ. Legrand, εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καλλιτέχνας καὶ μετεβιβάσθη ἀπὸ σχολῆς εἰς σχολὴν μέχρι τῶν τελευταίων ἐποχῶν τῆς κλασσικῆς τέχνης. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἑρμῆς τῆς Τροιζῆνος εἶναι μεταξὺ τῶν μνημείων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν, φαίνεται δὲ τὸ πλησιέστερον πρὸς τὸ πρωτότυπον ἔργον, ὑποθέτομεν ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος ἐκ Μελιβοίας Ἑρμῆς ἀνάγεται χρονολογικῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ Δ΄ ἢ μᾶλλον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄ π. Χ. αἰῶνος. Εἰς τὴν χρονολόγησιν δὲ ταύτην δὲν ἀντίκειται καὶ ὁ γραφικὸς χαρακτὴρ τῆς εὐρεθείσης ἐκεῖ μικρᾶς βάσεως ἀναθηματικῆς, ἀνηκούσης προφανῶς εἰς μικρότερον ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ καὶ ἐχούσης τὴν ἐπιγραφὴν ΜΟΝΙΜΟΣ, /ΕΡΜΗΙ, ὡς ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφέρομεν.

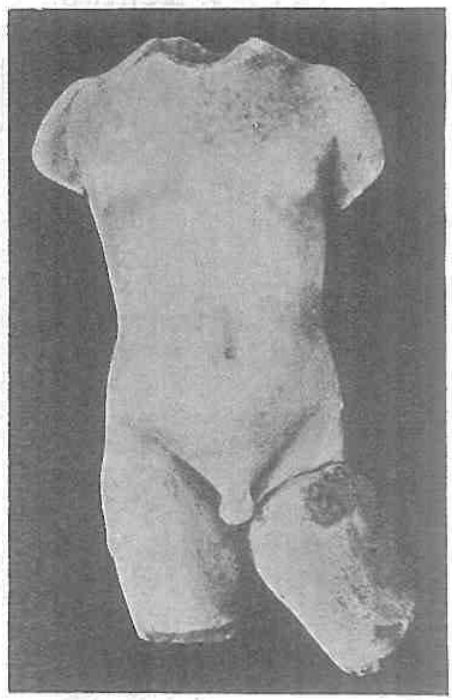
ΕΤΕΡΟΙ ΚΟΡΜΟΙ ΑΓΑΛΜΑΤΩΝ

(Μουσεῖον Βόλου).

ΚΑΙ ΚΕΦΑΛΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ

(Μουσεῖον Ἀλμυροῦ).

3. Κορμὸς ἀγάλματος μικροῦ νεανικοῦ γυμνοῦ ἄνευ κεφαλῆς, χειρῶν καὶ ποδῶν ***(εἰκ. 2).*** Ὁ κορμὸς εἶναι ἐντελῶς γυμνὸς μὴ παρουσιάζων οὐδὲν ἴχνος ἀμφιέσεως. Ἀμφότεραι δὲ αἱ χεῖρες λείπουσιν ἐξ ἀποκρούσεως κατὰ τοὺς βραχίονας ὀλίγον κάτωθι τῆς μασχάλης κατὰ 0,04 - 0,05. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ φαίνεται ὅτι θὰ ἔπιπτε πρὸς τὰ κάτω, ἡ δὲ δεξιὰ ἴσως θὰ ἐξετείνετο πλαγίως πρὸς τὰ κάτω. Ἀμφότεροι δὲ οἱ πόδες εἶναι ἀποκεκρουμένοι ἄνωθι τῶν γονάτων. Ἀλλ' ὁ ἀριστερὸς ποὺς φαίνεται ὅτι προὐβάλλετο ἐμπρὸς ἐλαφρῶς, ἐπὶ δὲ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς θὰ ἐστηρίζετο τὸ βάρος τοῦ σώματος. Εἶναι δὲ ὁ ἀριστερὸς μηρὸς ἀποκεκρουμένος ἀπὸ τῶν σκελῶν καὶ κάτω καὶ τῆς κοιλίας, ἀλλὰ κομισθεὶς μετὰ τοῦ ἀγάλματος ἐφαρμόζεται καὶ δέον νὰ συγκολληθῇ. Πλαγίως δὲ τοῦ στήθους κατὰ τὸ δεξιὸν ἰσχίον φαίνεται ἐξόγκωμά τι ἐν εἴδει ἀποφύσεως θραυσθέν, ὡς καὶ κάτωθι αὐτοῦ κατὰ τὴν

Εἰκ. 2. Κορμὸς ἀγάλματος ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας (Πολυδένδρι Ἁγυιας).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ὀσφὺν ἀποκρουσθέν. Ἡ ἐργασία δὲ καὶ ἡ ἀνατομικὴ ἀναλογία τοῦ κορμοῦ φαίνεται καλὴ καὶ λεπτή. Ὕψος ἐν συνόλῳ τοῦ κορμοῦ 0,40, μετὰ δὲ τοῦ τεμαχίου τοῦ μηροῦ 0,45 περίπου.

Τίνος θεοῦ εἶναι ἄγαλμα ὁ κορμὸς οὗτος δὲν γνωρίζομεν. Ἡ δὲ κοιλία τοῦ ἀγάλματος τούτου φαίνεται κατά τι ἐξωγκωμένη ὡς μικροῦ παιδίου.

Χρονολογικῶς τὸ ἄγαλμα ἀνάγεται εἰς τὸν Δ΄ π. Χ. αἰῶνα καὶ ἰδίως περὶ τὰ τέλη αὐτοῦ.

4. Κορμὸς ἀγάλματος γυναικείου ἄνευ κεφαλῆς, χειρῶν καὶ ποδῶν ἐξ ἀποκρούσεως. ***(εἰκ. 3).*** Ὁ κορμὸς εἶναι ἀποκεκρουμένος ὀλίγον κάτωθι τῆς κοιλίας καὶ μέχρι τῶν ποδῶν, οὕτως ὥστε σῴζεται μόνον τὸ στῆθος μετὰ τῆς κοιλίας. Αἱ χεῖρες λείπουσιν ἀπὸ τοῦ βραχίονος καὶ κάτω, οὕτως ὥστε ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου σῴζεται ὁ βραχίων εἰς μῆκος 0,065· ὁ δὲ δεξιὸς βραχίων ἀπεκόπη ὑψηλότερον μέχρι σχεδὸν τοῦ ὤμου. Ἡ γυνὴ ἔφερεν ἐσθῆτα πιθανῶς βραχεῖαν μέχρι τῶν γονάτων ἡ ποδήρη, χειριδωτήν, πτυχουμένην κατὰ τὸ στῆθος, περὶ τὸν λαιμὸν καὶ καθέτως εἰς στενὰς παραλλήλους πτυχώσεις καὶ εἶναι ἐζωσμένη κατὰ τὴν ὀσφὺν διὰ ζώνης. Ἀπὸ δὲ τοῦ λαιμοῦ στενὸς τελαμὼν κρέμαται περιβάλλων κάτωθι τῆς μασχάλης τὸν

Εἰκ. 3. Κορμὸς Ἀγάλματος ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας (Πολυδένδρι Ἁγνιας).

ἀριστερὸν βραχίονα. Ἐκ τοῦ τελαμῶνος δὲ τούτου ὑποθέτομεν ὅτι ὁ κορμὸς οὗτος θ' ἀνήκῃ εἰς ἄγαλμα μετρίου μεγέθους τῆς Ἀρτέμιδος, ἐκ δὲ τοῦ περιβάλλοντος τὸν ἀριστερὸν βραχίονα τελαμῶνος θὰ ἐξήρτετο ἡ φαρέτρα (;)

Ὕψος τοῦ κορμοῦ 0,27. διάμ. κάτω 0,20. Ἡ τεχνοτροπία εἶναι καλὴ ὡς καὶ ἡ ἀνατομικὴ ἀναλογία. Ἀνάγεται δὲ τὸ ἄγαλμα εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Γ΄. π. Χ. αἰῶνος.

5. Κεφαλὴ λευκοῦ μαρμάρου γυναικείου ἀγάλματος σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους! ἄνευ λαιμοῦ, τεθραυσμένου εὐθὺς ὑπὸ τὸν πώγωνα ***(εἰκὼν 4).*** Ἡ ῥὶς, τὸ στόμα καὶ ὀλίγον ὁ πώγων εἶναι τετριμμένα, μάλιστα δὲ ἡ ῥὶς ἀποκεκομμένη κατά τι.

Εἰκ. 4. Κεφαλὴ ἀγάλματος ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας (Πολυδένδρι Ἁγνιας)

Ἡ κόμη εἶναι ἐπιμελῶς ἐκτενισμένη καὶ ἔμπροσθεν μὲν σχηματίζει βοστρύχους σπειροειδεῖς, ὡς εἰς τὰ ἀρχαϊκὰ ἀγάλματα, ὄπισθεν δὲ δύο κοσύμβους περιελισσομένους γύρωθεν κατὰ τὸν κρόταφον καὶ διασταυρουμένους. Ἡ κόμμωσις αὕτη τῆς κεφαλῆς εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει παρὰ ταῖς χωρικαῖς. Ὕψος τῆς κεφαλῆς 0,20· διάμ. λαιμοῦ 0,11. Ἡ τεχνοτροπία εἶναι καλὴ καὶ ἐπιμεμελημένη τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰῶνος τελευτῶντος.

6. ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ ΕΚ ΒΡΥΝΙΝΗΣ ΤΟΥ ΑΛΜΥΡΟΥ (Μουσεῖον Ἀλμυροῦ).

Ὁ φύλαξ Φερῶν ἐκόμισεν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀλμυροῦ ἐκ Βρυνίνης, χωρίου τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ ἐπὶ τῆς Ὄθρυος, ἀπέχοντος τοῦ Ἀλμυροῦ περὶ τὰς 5 ὥρας, ἀνάγλυφον λευκοῦ μαρμάρου ἐπιτύμβιον, εὑρεθὲν ἐν τῇ θέσει «Παληόπυργος,» ἢ «Μνηματάκια» τῆς περιφερείας τοῦ χωρίου Βρυνίνης, ἔνθα ὑπάρχουσιν ὡραῖα τείχη μετὰ πύλης μιᾶς ἀρχαίας Φθιωτικῆς πόλεως.

Ἡ στήλη, ἡ φέρουσα τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, εἶναι ἀποκεκρουμένη ἄνω, κάτω καὶ κατὰ τὰς γωνίας ἰδίως κάτω λοξῶς καὶ δεξιά, ὡς φαίνεται ἐν τῇ ***εἰκόνι 5.*** Ἡ στήλη εἶχεν ἄνω ἐπιστύλιον, ἴσως μετ' ἀετώματος, στηριζομένου ἐπὶ δύο κιονίσκων τετραπλεύρων, ὧν ἐσώθη τμῆμα κατὰ τὸ μέσον ἐν τῇ ἀριστερᾷ πλευρᾷ. Ἔχει δὲ ὕψος σωζόμενον ἡ στήλη 0,65 πλάτος σωζόμενον 0,48 καὶ πάχος 0,10.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Παρίσταται δ' ἐν αὐτῇ γυνὴ καθημένη ἀριστερὰ καὶ βλέπουσα δεξιά, ἧς τὸ μὲν πρόσωπον ἀπεκόπη θραυσθέν, σώζεται δὲ ἡ κεφαλὴ ἄνευ τοῦ προσώπου· ἐθραύσθησαν δὲ οἱ πόδες κάτω ἀπὸ τῶν κνημῶν. Ἡ γυνὴ εἶναι περιβεβλημένη χιτῶνα ἀχειρίδωτον καὶ ἱμάτιον πτυχούμενον κατὰ τὰ γόνατα. Καὶ τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα ἐκτείνει ἐμπρὸς ἐν εἴδει χειραψίας, ἀλλὰ δὲν ἅπτεται ἑτέρας χειρός, μᾶλλον δὲ φαίνεται ὅτι ἐκράτει κἄτι· διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνασύρει τὸν πέπλον πρὸ τοῦ προσώπου κατεχομένη προφανῶς ὑπὸ θλίψεως, ὡς ἐν ταῖς στήλαις τῆς Πολυξένας ἐκ Λαρίσης, τῆς Φρασιμήδας ἐκ Φερῶν καὶ τῆς ἐκ Παλαμᾶ τῆς Καρδίτσης ἀνεκδότου ἔτι. (***A. Rudgers van der Loeff AM***, 1904, 213-221, πίν. 22 *Δελτίον* Φιλαρχ. Ἑταιρ. «Ὄθρυος» τεῦχ. Γ΄ 1906, 24-26, πίν. Β΄.) Ὄπισθεν δὲ τῆς γυναικείας ταύτης μορφῆς ἵσταται ἑτέρα γυναικεία μορφή, ἧς λείπει ἡ κεφαλὴ ἐξ ἀποκρούσεως τῆς στήλης. Πρὸ δὲ τῶν δύο τούτων γυναικείων μορφῶν ἵστατο τρίτη μεγαλειτέρα τὸ μέγεθος, ἀνδρικὴ μᾶλλον, ἧς ἐσώθη τὸ περὶ τὸ στῆθος μέρος μετὰ τῶν δύο χειρῶν, φερομένων ἐμπρὸς πρὸ τοῦ στήθους κεκλεισμένων τῆς μιᾶς ἐπὶ τῆς ἑτέρας, κάτωθεν δὲ τῶν χειρῶν φαίνεται φερομένη πρὸς τὰ κάτω βακτηρία· πιθανῶς δὲ ἡ ἀνδρικὴ αὕτη μορφὴ θὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ βακτηρίας.

Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως, ἀδήλου ἔτι. Ὑποθέτομεν δὲ ἀδιστάκτως, ὅτι καὶ τὸ ἐν Κοκκωτοῖς, χωρίῳ ἀπέχοντι μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως, ἐντετειχισμένον ἐπὶ τῆς δυτ. πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, παριστῶν δὲ ἱππέα μετὰ δένδρου, πρὸ αὐτοῦ, περὶ ὃ ἑλίσσεται ὄφις, μετὰ βωμοῦ πρὸ τῶν προσθίων ποδῶν τοῦ ἵππου καὶ κυνὸς πρὸ τοῦ βωμοῦ καὶ ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς μετόπης τοῦ ἀετώματος «*Ἄβις Ονασιμβρότου ἥρως χρηστὲ χαῖρε*», θὰ προέρχηται ἐκ τῆς ἀδήλου ταύτης πόλεως (***Fougères***, BCH, XIII, 1889, 406, 25).

Τὸ ἡμέτερον ὅμως ἀνάγλυφον, ἂν καὶ περιεσώθη μέχρις ἡμῶν ἐν κακῇ καταστάσει, εἶναι καλλιτέρας τεχνοτροπίας ἐκείνου, μετὰ συμπλέγματος ἐκ τριῶν μορφῶν, ἀνατομικῆς ἀναλογίας καὶ ὁμοιάζει πρὸς τὰ Ἀττικὰ ἐκεῖνα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τοῦ Δ΄ καὶ Γ΄ π.Χ. αἰῶνος. Καίτοι δὲ ἡ γυνὴ παρίσταται ἐνταῦθα ἀνασύρουσα πρὸ τοῦ προσώπου τὸν πέπλον, ὁμοιάζει ταῖς ἀνωτέρω μνημονευθείσαις ἐπιτυμβίαις στήλαις τῆς Λαρίσης, τῶν Φερῶν καὶ τοῦ Παλαμᾶ. Ἐπειδὴ εἶναι τὸ ἀνάγλυφον ὑψηλὸν καὶ ἔχει ἐλευθερίαν ἐπεξεργασίας καὶ κινήσεων δύναται κατὰ προσέγγισιν νὰ χρονολογηθῇ μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ Δ΄ καὶ ἀρχῶν τοῦ Γ΄ π.Χ. αἰῶνος.

Ἤδη ἀναφέρομεν ὀλίγα καὶ περὶ τῆς ἀδήλου ταύτης πόλεως παρὰ τὴν Βρύνιναν. Πρῶτοι ἡμεῖς, περιεγράψαμεν τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως ταύτης, (*Φθιωτικά*, περιγραφὴ τῆς Ἐπαρχ. Ἁλμυροῦ, Ἀθῆναι 1891, σ. 63.— ***Ν. Γιαννοπούλου***, *Περιγραφὴ Μονῆς Ξενιᾶς*, Ἀθῆναι 1896 σελ. 694, ἀνατύπ. ἐκ τοῦ Δελτ. Ἱστ. καὶ Ἐθνολ. Ἑτ. τ. Δ΄.— Τοῦ ***αὐτου***, *Θεσσ. Προελλην. ἐπιγραφαί*, Ἀθῆναι,

Εἰκ. 5. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Βρυνίνης του Ἁλμυροῦ.

1908, σελ. 40. — Τοῦ αὐτοῦ ἐν *BCH*, 15, 1891, σ. 568. — Δελτίον τῆς ἐν Ἁλμυρῷ Φιλαρχ. Ἑταιρ. «Ὄθρυος», τεῦχος Α΄. 1899, σ. 27-30).

Ἐκ τῆς ἀδήλου ταύτης πόλεως ἔχομεν γνωστὴν εὑρεθεῖσαν ἐπὶ τόπου ἐπιτύμβιον στήλην λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἐπιγραφῆς «*Σωσιμένης/Νικάνδρου*», τοῦ Β΄. π.Χ. αἰῶνος (*Δελτίον* Φιλ. Ἑτ. «Ὄθρυος», τεῦχος Δ΄, 1901, σ. 8, ἀριθ. 15). Ἐπίσης ἐκ τῆς πόλεως ταύτης προέρχονται χαλκᾶ κτερίσματα καὶ ἰδίως πόρπη γεωμετρικὴ ἐν καλῇ διατηρήσει, στυλίσκος κυλινδρικὸς μετὰ διακοσμήσεων λευκοῦ μαρμάρου καὶ λαβὴ χαλκῆ σκεύους ἀπολήγουσα εἰς πίθηκον ἢ κύνα ὀκλάζοντα, ἀποκείμενα πάντα ἐν τῷ Μουσείῳ Ἁλμυροῦ.

Ἡ πόλις ἐξετείνετο πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ ποταμοῦ τῆς Ξενιᾶς (ἢ Ματάζη). Σήμερον ἡ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ἔκτασις αὕτη εἶναι δασώδης, φαίνονται ὅμως συντρίμματα κεράμων καὶ ἀγγείων διεσπαρμένα καθ' ὅλην τὴν δασώδη ἔκτασιν.

Ὁ κ. Stählin (Athen. Mitteil. XXI, 1906, σ. 33-36 Abild. 12 καὶ Das hellenische Thessalien σελ. 185) θεωρεῖ τὰ τείχη ταῦτα ὡς ἀνήκοντα εἰς Μακεδονικὸν φρούριον, ἀλλὰ τὰ εὑρήματα ἀποδεικνύουσι τὸ ἀντίθετον τῆς γνώμης τοῦ κ. Stählin. Ἴσως ἐνταῦθα νὰ ἔκειτο τὸ Δῖον ἢ ὁ Ὀρχομενὸς τῆς Φθιώτιδος, πόλεις συνοικισθεῖσαι βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου εἰς τὰς Φθιώτιδας Θήβας.

7. ΑΓΑΛΜΑ ΑΘΗΝΑΣ ΕΞ ΑΤΡΑΓΟΣ—ΧΩΡΙΟΥ ΑΛΗΦΑΚΑ
(Μουσεῖον Λαρισης).

Κατ' Αὔγουστον τοῦ 1931 ἀνευρέθη ὑπὸ χωρικῶν τοῦ χωρίου Ἀλήφακα τῆς Λαρίσης παρὰ τὸν Πηνειὸν μέγας κορμὸς ἀγάλματος λευκοῦ μαρμάρου. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ χωρίου εἰδοποίησε τὸν

Εἰκ. 6α. Κορμὸς ἀγάλματος Ἀθηνᾶς ἐξ Ἄτραγος.

ἐν Λαρίσῃ καθηγητὴν τοῦ Γυμνασίου κ. Νικόλαον Μπαρμπῆν, ἔκτακτον ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων Λαρίσης, περὶ τῆς ἀνευρέσεως αὐτοῦ, ὁ δὲ κ. Ν. Μπαρμπῆς εἰδοποίησεν ἡμᾶς καὶ ἐσπεύσαμεν ἐπὶ τόπου πρὸς παραλαβὴν τοῦ ἀγάλματος καὶ μεταφορὰν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Λαρίσῃ Ἀρχαιολογικὴν συλλογήν.

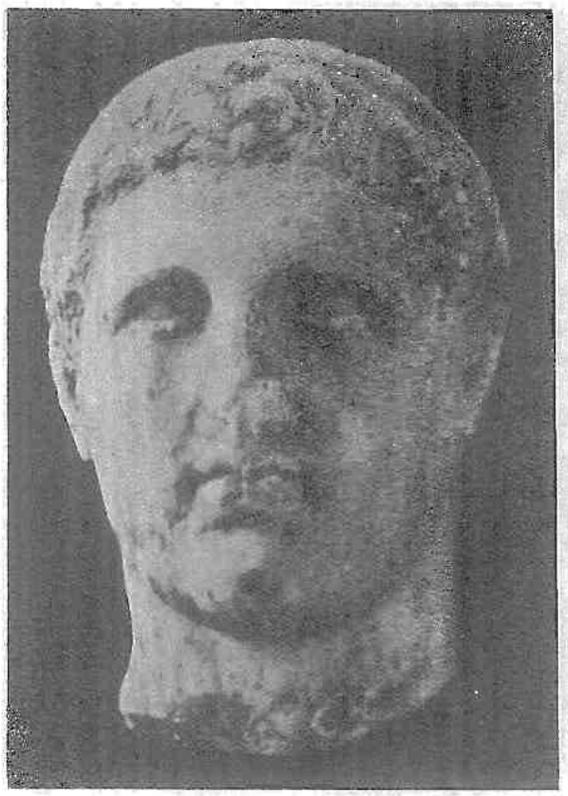
Εἰκ. 6β. Πλαγία ὄψις ἀγάλματος Ἀθηνας.

Ὁ κορμὸς οὗτος τοῦ ἀγάλματος ἔχει ὕψος 1,25· διάμετρον ἄνω 0,47· διάμετρον κάτω 0,70-065. Ἄνω εἶναι λεῖος ἐξειργασμένος ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου καὶ φέρει τόρμον πρὸς γόμφωσιν τοῦ ἄνω ἡμίσεος τοῦ κορμοῦ μήκους 0,06, ἴσου πλάτους καὶ βάθους *(εἰκ. 6, α΄ καὶ β΄)*.

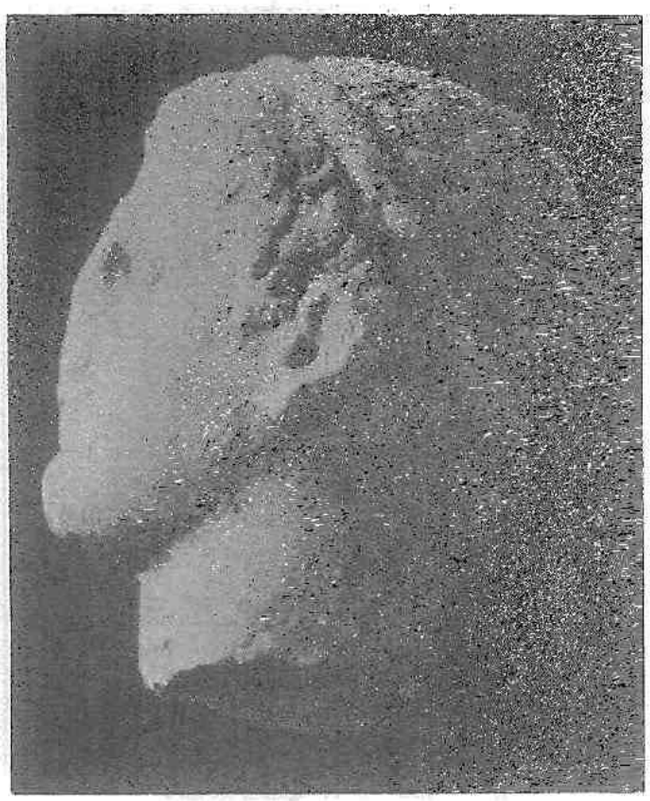
Ὁ κορμὸς οὗτος ἀνήκει εἰς ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς ἐκ τῆς στάσεως αὐτοῦ δηλοῦται. Εἶναι ἐντελὴς καὶ οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ λείπει, πλὴν κάτω κατὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα, ἔνθα εἶναι μικρὰ ἀπόκρουσις τῶν δακτύλων καὶ τῆς πλίνθου.

Τὸ ἄγαλμα πατεῖ ἐπὶ πλίνθου συμφυοῦς αὐτῷ στρογγυλης. Ἡ Ἀθηνᾶ ἵσταται ὀρθία κατ' ἐνώπιον *(εἰκ. 6. α΄)*, εἶναι δὲ περιβεβλημένη χιτῶνα ποδήρη προφανῶς ἀχειρίδωτον καὶ ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον ποίαν διάταξιν ἔχει ἄνω ἐκ τῶν ὤμων δὲν γνωρίζομεν, διότι λείπει τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος ἀπὸ τοῦ στήθους καὶ ἄνω, καθ' ὅσον τὸ ἀπὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 7α. Κεφαλὴ ἐφήβου ἐκ Φαρσάλου (Μουσεῖον Ἅλμυρου).

Εἰκ. 7β. Κεφαλὴ ἐφήβου ἐκ Φαρσάλου Πλαγία ὄψις (Μουσεῖον Ἅλμυρου).

τοῦ στήθους καὶ ἄνω μέρος τοῦ σώματος μετὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ποδῶν λείπει ἀρχικῶς, ἀποσπασθὲν ἀπὸ τοῦ ἄλλου κορμοῦ.

Ἐν τούτοις ὅμως ὁ διασωθεὶς κάτω κορμὸς τοῦ ἀγάλματος ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὸ ἱμάτιον περιβάλλει στενῶς τὸ σῶμα διπλούμενον εἰς δύο διπλώσεις, ὧν ἡ μία ἄρχεται ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἰσχίου, διευθυνομένη λοξῶς πρὸς τἀριστερά, φθάνει μέχρις ἄνω τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ καὶ ἐκεῖθεν στρεφομένη περιβάλλει ἐκ τῶν ὄπισθεν τὸ σῶμα, ἡ δὲ ἑτέρα περιβάλλουσα κάτωθι τῆς πρώτης διπλώσεως τὸ σῶμα στενῶς, φθάνει ἀριστερὰ μὲν μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος δεξιὰ δὲ μέχρι τοῦ μέσου τῆς δεξιᾶς κνήμης. Ὄπισθεν τὸ ἱμάτιον, φερόμενον ἐκ τῶν ὤμων πρὸς τὴν ἀριστερὰν πλευράν, καταπίπτει μακρὸν πρὸς τὰ κάτω μέχρι τῶν ποδῶν πτυχούμενον πολλαπλῶς.

Τὸ βάρος τοῦ σώματος στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, ὁ δὲ ἀριστερὸς πούς, καμπτόμενος κατὰ τὸ γόνυ ἀνασύρεται μόλις ἐγγίζων διὰ τῶν δακτύλων τὸ ἔδαφος, ἀλλ᾽ ἐνταῦθα λείπει ἐξ ἀποκρούσεως ***(εἰκ. 6. β′).***

Αἱ πτυχαὶ τοῦ ἱματίου εἶναι κανονικαὶ καὶ ἀνάλογοι, βαίνουσαι λοξῶς καὶ προδίδουσαι φυσικότητα, αἱ δὲ πτυχαὶ τοῦ ποδήρους χιτῶνος εἶναι κάθετοι καὶ μόλις κατὰ τὸν δεξιὸν πόδα ἀναδιπλοῦται πρὸς τὰ ἄνω ὀλίγον ὁ χιτών, ἵνα φανῶσιν οἱ δάκτυλοι τοῦ δεξιοῦ ποδός. Κατὰ τὴν πλαγίαν ὄψιν ***(εἰκ. 6. β′)*** κατὰ τὴν κάμψιν τοῦ γόνατος ὁ χιτὼν πτυχοῦται λοξῶς κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀριστερᾶς κνήμης.

Ἡ στάσις τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἀγάλματι εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν στάσιν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τύπου τῶν νομισμάτων τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν; Μᾶλλον φαίνεται ὅτι ἡ θεὰ ἵσταται ὀρθία, στηρίζουσα τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ ἀνασύρουσα ἐλαφρῶς τὸν ἀριστερόν, καμπτόμενον κατὰ τὸ γόνυ. Βεβαίως εἰς τὰς χεῖρας θὰ ἐκράτει ἀσπίδα καὶ δόρυ καὶ πιθανῶς νὰ εἶχε τὴν στάσιν τοῦ ἀγάλματος τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς, τῆς εὑρεθείσης παρὰ τὸ Βαρβάκειον.

Ὡς δ᾽ ἐξάγεται ἐκ τῆς καθόλου τεχνοτροπίας τοῦ κορμοῦ τούτου, εἰ καὶ δὲν ἔχομεν ὑπ᾽ ὄψει τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος, ἵνα κρίνωμεν ἀσφαλέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

στερον, ἐν τούτοις ὅμως δὲν διστάζομεν νὰ ἀναγάγωμεν τὸ ἄγαλμα εἰς τὸν Δ΄ π.Χ. αἰῶνα τελευτῶντα ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄.

Περὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἄτραγος πρβλ. **Leake,** Travels in Northern Greece, III, 369. IV, 202. ***N. Γεωργιάδης,*** **Θεσσαλία,** ἔκδ. β΄ 162. ***Kromayer,*** 56, 2. ***Kern,*** IG, IX² 472-486. Νομίσματα φέροντα ἐπιγραφὴν ΑΤΡΑΓΙΩΝ εἶναι γνωστὰ χαλκᾶ.

8. ΚΕΦΑΛΗ ΕΦΗΒΟΥ ΕΚ ΦΑΡΣΑΛΟΥ

(Μουσεῖον Ἁλμυροῦ).

Τῷ 1930 ἀνευρέθη ἐν τῷ χωρίῳ Γκουογκουνάρι πλησίον τῶν Φαρσάλων κεφαλὴ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ὀλίγον μικροτέρα τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, ὕψους 0,18, ἀποκεκρουμένη ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ λαιμοῦ (*εἰκ. 7α* καὶ *7β*).

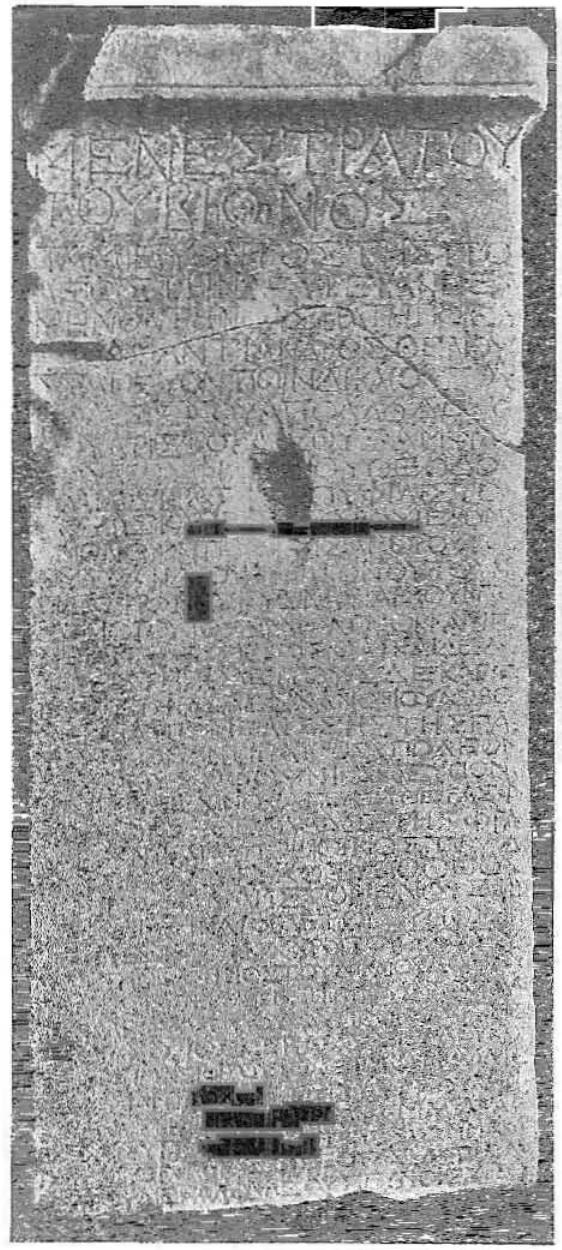
Ἡ κεφαλὴ αὕτη παρεδόθη ὑπὸ τοῦ εὑρόντος αὐτὴν χωρικοῦ εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν καὶ κατετέθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἁλμυροῦ, ἔνθα καὶ ἄλλαι ἀρχαιότητες ἐκ Φαρσάλων ἀπόκεινται. Ἡ κεφαλὴ εἶναι ἐν καλῇ καταστάσει, μόνον εἶναι ἀποτετριμμένη ἐλαφρῶς ἡ ῥὶς καὶ τὸ ἄνω μέρος τῶν χειλέων. Ἡ κόμη ἄνω εἶναι περιδεδεμένη διὰ ταινίας, ἡ δὲ τεχνοτροπία εἶναι ἀρίστη καὶ ἀνάγεται ἀσφαλῶς τὸ ἔργον εἰς τὸν Δ΄. π.Χ. αἰῶνα.

Βραχεῖαν ἀναγραφὴν αὐτῆς ἐποιήσατο ὁ κ. *Y. Béquignon* ἐν τοῖς Chroniques des fouilles etc. τοῦ *BCH* (LIV, 1930, p. 495, fig. 26)· καὶ ὁ κ. Stählin δι' ὀλίγων λέξεων ἐν τῇ Συλλογῇ τοῦ Bruckmann. Einzelaufnahmen antiker Skulpturen Serie XII, München 1931. No 3408, von Paul Arndt und Georg Lippold.

Β. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

α΄. ΛΑΡΙΣΗΣ

1. ***Λάρισα.*** Στήλη μετὰ γείσου λευκοῦ μαρμάρου, τεθραυσμένη κατὰ τὸ ἄνω μέρος εἰς δύο ἄνισα τεμάχια ἐφαρμόζοντα. Ἄνω τοῦ μέσου ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως φέρει τόρμον ἔγκοιλον ὀρθογώνιον, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι πάλαι ποτὲ ἡ στήλη εἶχε χρησιμοποιηθῆ, ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο ἕτερος λίθος, γομφούμενος ἐπ' αὐτῆς. Ἐκ τοῦ τόρμου δὲ τούτου ἐφθάρησαν τὰ γράμματα κατὰ τὸ μέσον στίχων τινῶν. Ἡ στήλη μὴ ὑποστᾶσα οὐδεμίαν ἄλλην φθοράν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι τεθραυσμένη κάτω, ἔχει ὕψος 1 μέτρου, πλάτος 0,41 καὶ πάχος 0,15. Γραμ. ὕψος ἄνω δύο στίχων 0,03, κάτωθι δὲ 0,02.

Εἰκ. 8. Ἐπιγραφὴ Λαρίσης.

ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΥ
ΤΟΥΒΙΩΝΟΣ
ΤΑΜΙΕΥΟΝΤΟΣΤΗΣΠΟ
ΛΕΩΣΤΗΝΔΕΥΤΕΡΑΝΕΞΑ
ΜΗΝΟΝΤΗΝΕΠΙΣΤΡΑΤΗΓΩΙΕΥ
ΡΥΔΑΜΑΝΤΙΑΝΔΡΟΣΘΕΝΟΥ
ΣΤΑΓΕΥΟΝΤΩΝΔΙΚΑΙΟΥ.ΟΥ
.ΟΛΥΞΕΝΟΥΑΠΟΛΛΟΔ..ΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΤΟΥΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΟΥΣΑΜΦΙΑ
. .ΟΥΤΟΥΦΙΑ[ ]ΟΥΘΕΟΔΟ
ΤΟΥΤΟΥΚΡΑΤ[ ]ΟΥΦΙΛΙΣΤΟΥ
.ΟΥΑΣΚΛΗΠ[ ]ΩΡΟΥΙΕΡΟΜΝ
.ΟΝΟΥΝΤΩ[ ]ΣΑΓΟΡΟΥΤΟΥ
ΝΥΣΣΑΝΔΡΟΥΛΥ. .ΠΟΝΟΥΤΟΥΚΡΑ
ΤΕΡΟΦΡΟΝΟΣΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥΝΤΟΣ
ΕΥΒΙΟΤΟΥΤΟΥΕΥ.ΟΛΟΥΟΙΦΑΜΕ
ΝΟΙΑΠΗΛΕΥΘΕΡΩΣΘΑΙΚΑΙΔΕΔ.
ΚΟΤΕΣΤΗΙΠΟΛΕΙΤΟΥΣΔΕΚΑΠΕΝ
ΤΕΣΤΑΤΗΡΑΣΛΕΣΧΑΝΟΡΙΟΥΑΦΡΟ
ΔΕΙΣΙΑΥΠΟΜΕΛΙΣΣΗΣΤΗΣΠΑΡ
ΜΟΝΔΟΥΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣΥΠΟΛΕΟΝ
ΤΟΣΤΟΥΣΟΦΟΥΝΙΚΑΙΟΣΥΠΟΝΙ
ΚΗΣΤΗΣΑΙΣΧΙΝΟΥΑΠΕΛΕΥΘΕΡΑΣΦΙ
ΛΙΠΠΩΝΥΠΟΕΛΛΑΔΟΣΤΗΣΦΙΛ.
ΛΑΟΥΝΙΚΑΙΑΥΠΟΒΙΩΝΟΣΤΟΥΔΙ
.ΝΥΣΙΟΥΕΥΤΥΧΟΣΥΠΟΘΕΟ
.ΟΣΙΟΥΤΟΥΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣΕ
.ΠΕΔΙΩΝΚΑΙΦΙΛΕΡΩΣΥΠΟΧ.
ΡΙΠΠΙΔΟΣΤΗΣΧΑΡΟΠΟΥΣΩΣΥ
ΛΟΣΥΠΟΕΛΛΗΝΟΣΤΟΔΙΚΑΙΟΥΔΟΞΑ
ΥΠΟΕΥΔΗΜΟΥΤΟΥΓΕΝΙΠΠΟΥΚΑΙΣΩΣΥΛΑΣ
ΤΗΣΚΛΕΟΜΑΧΟΥΡΟΥΦΑΥΠΟΘΕΟΔΟΤΗΣ
ΤΗΣΙΑΣΩΝΟΣΚΙΕΡΙΑΙΑΣΣΕΛΕΥΚΟΣ
ΥΠΟΤΕΙΜΑΣΙΘΕΟΥΤΟΥΕΡΜΙΟΥΚΑΛΛΙΟ
ΠΗΥΠΟΑΝΤΙΟΧΟΥΤΟΥΠΡΩΤΕΟΥΚΑΙΝΙ
.ΗΣΟΥΣΤΗΣΔΗΜΗΤΡΙΟΥΑΜΜΙΑΚΑΙ.
ΘΗΝΑΙΣΥΠΟΜΗΔΕΙΟΥΤΟΥΘΡΑΣΥΜΜΑΚΛΗ
ΤΑΥΠΟΜΕΓΑΛΟΚΛΕΟΥΣΤΟΥΑΣΚΛΗΠΙΟΔΩ
.ΟΥΤΟΥΜΕΓΑΛΟΚΛΕΟΥΣΕΥΝΟΙΣΥΠΟ

(λείπει)

Μεταγραφή

Μενεστράτου
τοῦ Βίωνος,

Ταμιεύοντος τῆς πό-
λεως τὴν δευτέραν ἐξά-
μηνον τὴν ἐπὶ στρατηγῶι Εὐ-
ρυδάμαντι Ἀνδροσθένου-
ς, ταγευόντων Δικαίο[υ τ]οῦ
[Π]ολυξένου, Ἀπολλοδ[ώρ]ου
τοῦ Ἀριστοκράτους, Ἀμφιλ-
[όχ]ου τοῦ Φι[λ][ ]*ου, Θεοδό-*
του τοῦ Κρατ[εραί]ου, Φιλίστου
[τ]οῦ Ἀσκληπ[ιοδ]ώρου, ἱερομν[η-]
μονούντω[ν Ἰ]σαγόρου τοῦ
Νυσσάνδρου, Δ[υσι]πόνου τοῦ Κρα-
τερόφρονος, γυμνασιαρχοῦντος
Εὐβιότου τοῦ Εὐ[κ]όλου, οἱ φάμε-
νοι ἀπηλευθερῶσθαι καὶ δεδ[ω-]
κότες τῆι πόλει τοὺς δεκαπέν-
*τε στατῆρας, **Λεσχανορίου**. Ἀφρο-*
δεισία ὑπὸ Μελίσσης τῆς Παρ-
μόνδου, Ἀντίπατρος ὑπὸ Λέον-
τος τοῦ Σόφου, Νίκαιος ὑπὸ Νί-
κης τῆς Αἰσχίνου ἀπελευθέρας, Φι-
λίππων ὑπὸ Ἑλλάδος τῆς Φιλ[ο-]
λάου, Νικαία ὑπὸ Βίωνος τοῦ Δι-
[ον]υσίου, Εὔτυχος ὑπὸ Θεο-
[δ]οσίου τοῦ Ἀριστομένους, Ἐ-
[μ;]πεδί[ω]ν καὶ Φιλέρως ὑπὸ Χ[α-]
ριππίδος τῆς Χαρόπου, Σωσύ-
λος ὑπὸ Ἕλληνος τοῦ Δικαίου, Δόξα ὑ-
πὸ Εὐδήμου τοῦ Γενίππου καὶ Σωσύλας
τῆς Κλεομάχου, Ρούφα ὑπὸ Θεοδότης
τῆς Ἰάσωνος, Κιριαίας, Σέλευκος
ὑπὸ Τειμασιθέου τοῦ Ἑρμίου, Καλλιό-
πη ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Πρωτέου καὶ Νι-
[κ]ησοῦς τῆς Δημητρίου, Ἀμμία καὶ [Ἀ-]
θηναῖς ὑπὸ Μηδείου τοῦ Θρασύμμα, Κλή-
τα ὑπὸ Μεγαλοκλέους τοῦ Ἀσκληπιοδώ-
[ρ]ου τοῦ Μεγαλοκλέους ΕΥΝΟΙΣ ὑπὸ

Ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ ἀναγράφονται πράξεις ἀπελευθερώσεως δούλων τῶν ἐπὶ Αὐγούστου χρόνων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀναφερομένου στρατηγοῦ τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν *Εὐρυδάμαντος τοῦ Ἀνδροσθένους (εἰκ. 8)*.

Ἐν ἀρχῇ κάτωθι τοῦ πλατέος γείσου τῆς στήλης ἀνεγράφη τὸ ὄνομα τοῦ ταμίου τῆς πόλεως *Μενεστράτου τοῦ Βίωνος* διὰ μεγαλειτέρων πως γραμμάτων (ὕψους 0,03 - 0,035). Αἱ πράξεις ἀπελευθερώσεως ἐγένοντο τὴν δευτέραν ἐξάμηνον ἐπὶ τῆς στρατηγίας *Εὐρυδάμαντος τοῦ Ἀνδροσθένους*, ἀναφερομένου καὶ ἐν ἄλλαις ἐπιγραφαῖς Γόννου (IG, IX ² 1040 β, 7-8) καὶ ἄλλων πόλεων. Περὶ δὲ τῆς στρατηγίας τοῦ Εὐρυδάμαντος Ἀνδροσθένους πρβλ. **Kern**, (IG, IX ² XXIV) καὶ **Kroog** (De foederis Thessalarum praetoribus p. 32 καὶ 60) κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου (aetate Augusti). Εἶναι δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη μία ἐξ ἐκείνων, ἐν αἷς ἀναφέρονται ὅλαι αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως.

Τοιαῦται ἐπιγραφαὶ ἀπελευθερωτικαὶ ἀναγράφουσαι μετὰ τοῦ ἐπωνύμου στρατηγοῦ καὶ τοῦ ταμίου καὶ ὅλας τὰς λοιπὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως εἶναι γνωσταὶ δύο ἐκ Λαρίσης αἱ ἐν IG, IX ², 539 καὶ 541. Ὁ δὲ **Rensch** προσθέτει: «Omnes fere magistratus urbis, quorum nominibus annus significatur, hic ita apparent ut tempus quasi

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

omnibus eponymis difiniatur». (***Rensch,*** De manumissionum titulis apud Thessalos p. 89).

Μετὰ δὲ τὸν στρατηγὸν ἀναφέρονται οἱ *ταγοὶ* τῆς **πόλεως** *(ταγευόντων)*, οἵτινες εἶναι πέντε.

Μετὰ δὲ τοὺς ταγοὺς ἀναφέρονται οἱ *ἱερομνήμονες* (ἱερομν[η]μονούντω[ν]), οἵτινες **εἶναι** δύο, *[Ἀ]σαγόρας ὁ Νυσσάνδρου* καὶ *Δ[υσί-]πονος ὁ Κρατερόφρονος*. Ὅτι δὲ ἦσαν **δύο** ἱερομνήμονες **ἐν** Λαρίσῃ εἶναι γνωστὸν ἐξ **ἑτέρων** ἐπιγραφῶν Λαρίσης, ἐν αἷς ἀναφέρεται: «*ἱερομνημονούντων* (IG, IX ², 541 ₂). Εἶναι **δὲ** δύο ἱερομνήμονες καὶ δύο γυμνασίαρχοι (πρβλ. ***Rensch*** De manumissionum titulis apud Thessalos (p. 88 - 89), **καὶ** ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. ἐν IG, IX ² 539 τῆς Λαρίσης **ἐπι**γραφῇ ἀναφέρονται δύο ἱερομνήμονες **καὶ** τρεῖς γυμνασίαρχοι (***Rensch,*** ἔνθ' ἀνωτ. σ. 88 - 89), ἐνῷ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ὑπῆρχεν εἷς ἱερομνήμων, ὡς ἐν Κραννῶνι (IG, IX ² 459 ₈) καὶ Φαλάννῃ *(ἱερομναμονείσας* IG, IX ² 1234). Οἱ ἱερομνήμονες οὗτοι ἦσαν μέλη τῆς Δελφικῆς Ἀμφικτυονίας (***Kip,*** Thessalische Studien p. 133 - 134).

Μετὰ δὲ τοὺς ἱερομνήμονας ἕπεται ὁ *γυμνασίαρχος (γυμνασιαρχοῦντος)*, ὅστις ἦτο *Εὐβίοτος ὁ Εὐ[κ]όλου*. Γυμνασίαρχοι δὲ εἶναι γνωστοὶ καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν· Λαρίσης (IG, IX ² 517 ₂, 522 ₂₂, ἔνθ' ἀναφέρεται ὡς ἐπώνυμος ἄρχων, 541 ₇ καὶ 620 *γυμνασιαρχείσας)*· ἐν Κραννῶνι (IG, IX ₂, 460 ₁₀, 461 ₁, 459 ₉)· ἐν Ὑπάτῃ (IG, IX ², 31 καὶ ἐν **τῇ** ὑπ' ἀριθ. 56, ἔνθ' ἀναφέρονται πολλοὶ γυμνασίαρχοι). Ἐν τῇ ἐν IG, XI ² 539 τῆς Λαρίσης ἐπιγραφῇ εἶναι τρεῖς γυμνασίαρχοι καὶ ἐν Φαλάννῃ δύο γυμνασίαρχοι (IG, IX ² 1237. πρβλ. καὶ ***Rensch,*** De manumissionum titulis apud Thessalos p. 88 - 89). Περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τῶν γυμνασιάρχων πρβλ. ***Kip,*** Thessalische Studien, σ. 133.

Τὸ τίμημα τῆς ἀπελευθερώσεως ἦτο δεκαπέντε στατῆρες, *(οἱ φάμενοι ἀπηλευθερῶσθαι και δεδωκότες τῆι πόλει τοὺς δεκαπέντε στατῆρας)*. Ὁ δὲ μὴν τῆς ἀπελευθερώσεως εἶναι ὁ *Λεσχανόριος*, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων Θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν (Ἀζώρου, ***Ἀρβανιτόπουλος,*** ΑΕ, 1923, 361 ₅. Πυθίου 417 ₉ κλπ. — ***Rensch,*** De manumiss. titulis apud Thessalos, 128 - 129. — Μελιτείας IG, IX ² 207 c). Ἐπίσης ἐξ ἐπιγραφῶν Θεσσαλῶν, Περραιβῶν, Κυρετιῶν καὶ Δολίχης Πυθίου κλπ.

Ὁ κατάλογος τῶν ἀπελευθέρων φέρεται κανονικῶς· ἀναγράφονται τὰ κύρια ὀνόματα τῶν ἀπελευθέρων καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀπελευθερωτῶν μετὰ τῶν πατρωνυμικῶν. Οὕτως ἔχομεν τὰ ὀνόματα:

Στίχ. 20. *Ἀφροδεισία* γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν (IG, IX ² Δημητριάδος 1191. Λαρίσης 553 ₃₇. Δωτίου 107 ₁₁. Γόμφων 288 ₁₀. Φερῶν 415 ₄₈).

Στίχ. 20. *Μέλισσα* (***Ἀρβανιτόπουλος,*** ΑΕ, 1925 - 26 Πυθίου 401 ₁₁. IG, IX ². Φαλάννης 1235. Παγασῶν 382. Λαρίσης 672).

Στίχ. 20 - 21. *Λέοντος* (***Ἀρβανιτόπουλος*** ΑΕ, 1925 - 26, Ἀζώρου 362 ₉. ἐν ΑΕ 1923, σ. 127 καὶ ἐξ. αὐτόθι 375 ₁₇ 361 ₇ κλπ. IG, IX ₂, 89, 509 κλπ. καὶ *Λίουν* 461 ₁₅ κλπ., 414 ₉, *Λέουν* 517 ₆₇ κλπ).

Στίχ. 22. *Σόφου*, (IG, IX ² Φαλάννης 1228 ₄₄, *Σόφουν*. Λαρίσης θηλ. *Σόφη* 548 ₆).

Στίχ. 22. *Νίκαιος* (IG, IX ² Λαρίσης 540 ₁₁,₁₂. *Νείκαιος* Λαρίσης 546 ₁₂).

Στίχ. 22 - 23. *Φιλίππων* (πρβλ. *Φιλίππα Φρυνιχεία*, Φαλάννης IG, IX ² 1227 ₁₁. *Φιλιππᾶς* Λαρίσης 985). *Φιλίππων* τὸ πρῶτον ἤδη γίγνεται γνωστὸν ὡς κύριον ὄνομα.

Στίχ. 24. *Ὑπὸ Ἑλλάδος*. *Ἑλλὰς* ὡς κύριον ὄνομα τὸ πρῶτον ἤδη γίγνεται γνωστὸν ἐν Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς (πρβλ. *Ἑλλαδίκα Θύρσου*, Ἅλου IG, IX ² 109 β ₂₃).

Στίχ. 25. *Φιλολάου*, (πρβλ. IG, IX ² Φαλάννης 1229 ₃₀. Λαρίσης 590. Ἅτραγος 474 ₂₆).

Στίχ. 25. *Νικαία* (πρβλ. Φερῶν IG, IX ² 414 α ₃. Ὑπάτης 29. Ἀζώρου 1295 ₉ *Νεικαία)*.

Στίχ. 26 - 27. *Θεοδοσίου* (πρβλ. IG, IX ² Πυράσου 1237).

Στίχ. 27 - 28. *Ἐμπε[δ]ί[ων]* (πρβλ. IG, IX ² Λαρίσης 531 *Ἐμπεδίων*. Κραννῶνος 470 *Ἐμπεδίουν* καὶ 459 ₇. Φαρσάλου 247 *Ἐμπεδιούνειος)*.

Στίχ. 28. *Φιλέρως* (πρβλ. IG, IX ² Ὑπάτης 21 ₁₂. Λαρίσης 562 ₉).

Στίχ. 28 - 29. *Χ[α]ριππίδος*. Ὄνομα Χαριππὶς παρὰ τὸ *Χάριππος* τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται. (Πρβλ. *Χαροπὶς Φιλοκράτους* Τρίκκης IG, IX ² 303).

Στίχ. 29. *Χαρόπου*. Τὸ ὄνομα *Χάροπος* τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται ἐν Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς.

Στίχ. 29 - 30. *Σωσύλος*. (Πρβλ. ***Ἀρβανιτόπουλος,*** ΑΕ 1925 - 26, Δολίχης 379, ₁₄ καὶ ΑΕ 1923 σ. 144, 379 ₁₄. — IG, IX ² Λαμίας 71 ₅. Λαρίσης 875. Ὑπάτης 30 ₆ καὶ 38 Λαρίσης 848).

Στίχ. 30. *Ὑπὸ Ἕλληνος*. Τὸ ὄνομα *Ἕλλην* ὡς κύριον τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται ἐν ταῖς Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς.

Στίχ. 30. *Δόξα*. Ὄνομα κύριον τὸ πρῶτον ἤδη ἐμφανιζόμενον ἐν Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς.

Στίχ. 31. *Σωσύλα* (πρβλ. ***Ἀρβανιτόπουλος*** ΑΕ 1925 - 26 Ἀζώρου καὶ ἐν ΑΕ 1923, σ. 130 ἀρ. 361. — IG, IX ² Ἅλου 109. β ₄₇. Λαρίσης 538 ₉.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Ἀζώρου 1296 18. Ὑπάτης 14 α 14 Πυράσου 133 10).

Στίχ. 32. *Ρούφα* γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν (πρβλ. IG, IX 2 Λαρίσης 550 13. 562 2. Ἄτραγος 474 21. Γόννου 1042. Λαμίας 72 13).

Στίχ. 32. *Ὑπὸ Θεοδότης της Ἰάσωνος Κιεριαίας.* Ἐνταῦθα ἔχομεν τὸ ἐθνικὸν *Κιεριαίας*, τῆς Θεοδότης Ἰάσωνος, ἥτις ἀπηλευθέρωσε τὴν *Ροῦφαν*. Ἑπομένως ἡ Θεοδότη κατήγετο ἐκ Κιερίου τῆς Θεσσαλιώτιδος. Ἀπελευθερωτικαὶ δὲ ἐπιγραφαὶ μετ' ἐθνικῶν τῶν ἀπελευθερωτῶν ἢ ἀπελευθέρων εἶναι ὀλίγαι. Οὕτως ἔχομεν δύο (πρβλ. *ΑΔ*, 1927 - 1928 σ. 58, 3 6 καὶ 58, 5 11, 12, 19-20 *Μακεδών, Ἀθηναῖος, Βονθίτης)* Λαρίσης καὶ Μουσείου Ἁλμυροῦ (IG, IX 110 β 8 - 9).

Στίχ. 34. Τοῦ *Ἑρμίου*. Εἶναι γνωστὸς *Ἑρμείας* στρατηγὸς Μαγνήτων γραφόμενος *Ἰούλιος Ἑρμείας* (IG, IX 2 1119 6 Δημητριάδος). Ἕτερος *Ἑρμίας* στρατηγὸς Θεσσαλῶν εἶναι γνωστὸς ἐξ ἐπιγραφῆς Γόννων (αὐτόθι 1044, c.). *Ἑρμίας* ὡς ὄνομα ἐν ἐπιγραφαῖς Λαρίσης (IG, IX 2 834, 559 17), Φαλάννης (IG, IX 2 1228 71) κλπ.

Στίχ. 35. *Τοῦ Πρωτέου*. Πρωτέας ὡς στρατηγὸς Θεσσαλῶν, *Πρωτέας Μονίμου, Ματροπολίτας*, εἶναι γνωστὸς ἐξ ἐπιγραφῆς Λαμίας καὶ ὡς ὄνομα ἐξ ἐπιγραφῶν Ἅλου καὶ Λαρίσης (IG, IX 2 66 α 1, 109, α 68, 749).

Στίχ. 35 - 36. *Νι[κ]ησοῦς*. Τὸ ὄνομα *Νικησὼ* γυναικὸς τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται ἐν Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς.

Στίχ. 36. *Ἀμμία* γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν (IG, IX 2 Δρανίστας 230. — Λαρίσης 568 27, 895. — Φαλάννης 1261. — ΑΕ, 1930 σ. 105 Γόννων ἀριθ. 2 *Ἀμὼ ἰε/ρητευσασα).*

Στίχ. 35 - 36. *Ἀθηναῖς*, γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς Γόμφων *(Ἀθηναὶς Ταροσίνου*, IG, IX 2 288 8).

Στίχ. 37. *ὑπὸ Μηδείου τοῦ Θρασύμμα*. Τὸ ὄνομα *Μήδειος* εἶναι γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν (IG, IX 2 Λαρίσης 583. Ναρθακίου 89 α 27). Τὸ δὲ ὄνομα Θρασύμμας τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται.

Στίχ. 37 - 38. *Κλήτα* ὄνομα γυναικὸς γνωστὸν (IG, IX 2 Φερῶν 415 14).

β'. ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ
(Μουσεῖον Βόλου).

Κατὰ τὴν ἐξόρυξιν λίθων ὁ Ν. Λυντέρης εἰς τὸν συνοικισμὸν Σκιαθᾶ μεταξὺ τῶν κορμῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν, εὗρε καὶ δύο ἐπιγραφὰς τὰς ἑξῆς:

1. Στήλη ἐπιτύμβιος λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἀνθεμίου στρογγυλουμένου ἄνω καὶ ἀκρωτηρίων Ὑπὸ τὸ ἀνθέμιον γεῖσον. Τὸ ἀνθέμιον κοσμεῖται δι' ἑνὸς καταθέτου καὶ δύο πλαγίων φύλλων ἀκάνθου καὶ πλαγίως τῶν δύο φύλλων δι' ἑνὸς ῥόδακος ἑκατέρωθεν. (Ὕψος 0,47. Πλάτ. 0,36. Πάχ. 0,10). Δ΄ αἰὼν π.Χ: ***(Εἰκ. 9).***

Εἰκ. 9. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ Μελιβοίας.

ΑΡΙΣΤΙΩΝ *Ἀριστίων*

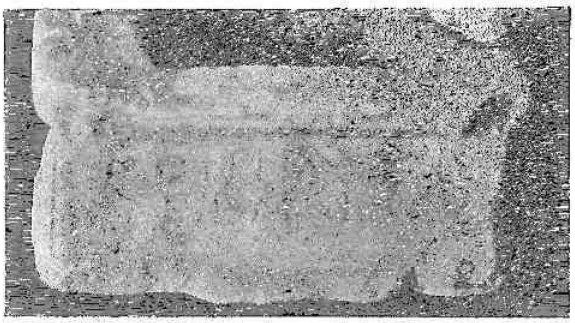
ΑΡΙΣΤ⊂ΜΓ‴ *Ἀριστ[ομένους].*

2. Βάσις ὀρθογώνιος ***(εἰκ. 10)*** λευκοῦ μαρμάρου, πλαισιουμένη γύρωθεν ἄνω καὶ κάτω κατὰ τὰς τέσσαρας πλευράς, φέρουσα δὲ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τόρμον πρὸς γόμφωσιν ἀγάλματος μετρίου μεγέθους τοῦ Ἑρμοῦ. Ἡ βάσις ἔχει μῆκος 0,32· πλάτος 0,245· ὕψος 0,15· ὁ δὲ τόρμος ἔχει μῆκος 0,17· πλάτος 0,14· βάθος 0,045. Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας τῆς βάσεως εἶναι ἐπιγραφὴ ἀναθηματικὴ τοῦ Δ΄ π.Χ. αἰῶνος.

ΜΟΝΙΜΟΣ *Μόνιμος*

ΕΡΜΗΙ *Ἑρμῆι.*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 10. Βάσις ἀγάλματος μετ' ἐπιγραφῆς ἐκ Μελιβοίας.

γ'. ΦΕΡΩΝ

(Μουσεῖον Ἀλμυροῦ).

3. ***Βελεστῖνος.*** Στήλη ἀναθηματικὴ ἐντελὴς λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἀετώματος καὶ ἀκρωτηρίων, εὑρεθεῖσα κατ' ἐκσκαφὴν ἐν τῇ «Μαγούλᾳ» τοῦ ἀγροκηπίου Βελεστίνου πλησίον τοῦ μνημείου τῶν πεσόντων ὁπλιτῶν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897. Ἡ στήλη ἔχει ὕψος 1,20. πλάτος 0,32 καὶ κάτω 0,37. πάχος 0,10. ὕψ. γραμ. 0,015.

ΚΟΤΤΥΦΑΠΕΤΑΛΙΑΙΑ *Κοττύφα Πεταλιαία*
ΠΕΡΣΙΜΟΥΝΟΣΕΥΞΑ *πὲρ Σίμουνος εὐξα-*
ΜΕΝΑΔΙΟΣΣΚΟΥΡΟΙΣ *μένα Διοσσκούροις.*

Ἡ προκειμένη διαλεκτικὴ ἐπιγραφὴ μετηνέχθη ὑπὸ τοῦ φύλακος Φερῶν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀλμυροῦ. Εἶναι ἡ δευτέρα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῖς Διοσκούροις ἐκ Φερῶν, διότι ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀλμυροῦ πρὸ τριακονταετίας καὶ πλέον εἶχε μετενεχθῆ ἐκ Φερῶν ἑτέρα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῖς Διοσκούροις ὑφ' ἡμῶν (πρβλ. IG, IX ² 419. — *Δελτίον* Φιλαρχαίου Ἑταιρ. «Ὄθρυος», Β΄ 1889, 9, 12. — ***Jardé - Laurent,*** *BCH,* XXVI, 1902, 388, ἀριθ. 96).

Στίχ. 1. *Κοττύφα,* ὄνομα γυναικὸς νῦν τὸ πρῶτον γιγνόμενον γνωστόν. Ἔχομεν ὅμως γνωστὸν ὄνομα ἀνδρὸς *Κόττυφος* ἐν ἐπιγραφῇ Λαρίσης (IG, IX ² 532 18 *Κόττυφος Φρασίνου,* νικητής, καὶ Λαρίσης αὐτόθι 594, *Στράτουν Κοττύφειος).*

Στίχ. 2. *Πεταλιαία* πατρωνυμικὸν ἐν τοῦ *Πεταλίας* γνωστοῦ ἐξ ἐπιγραφῆς Κραννῶνος (IG, IX ² 517 60 Λαρίσης: «*Πεταλίας Τιμογένειος, Κρανούνειος*». 517 70 «*Βερεκκᾶς Πεταλιαῖος*». 517 90 κλπ.). Ὡς ὄνομα θηλυκὸν *Πεταλὶς* Λαρίσης (IG, IX ² 711, καὶ 618: «*Πεταλὶς Πεταλιαία*»). Ἔχομεν γνωστὰ ἐπίσης ὀνόματα ἀνδρῶν *Πέταλος* (Λαρίσης 712. Ἀζώρου 1295. Μελιτείας 205 35) καὶ *Πετάλων,* νικητὴς Λαρισαῖος (Λαρίσης 531 20).

πὲρ Σίμουνος=ὑπὲρ Σίμωνος. Τὸ ὄνομα *Σίμουν* εἶναι γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς Φαρσάλου (IG, IX ², 234 82). *Σίμων* Λαμίας (αὐτόθι 75 32). *Σίμων* Φαρσάλου (αὐτόθι 250 *Σίμων Μυλ(λ)ίδειος).* Περὶ δὲ τῆς *ὑπὲρ* προθέσεως ἐν Θεσσαλικῷ ἰδιώματι *πὲρ* πρβλ. ***Fohlen,*** Untersuchungen zum thessalischen Dialekte, Strassburg 1910, 23 καὶ 55. — ΑΕ 1930, 103, 1.

δ'. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ

(Μουσεῖον Βόλου).

4. ***Παλαιαὶ Ἄλυκαὶ*** Βόλου, ἔνθα τὸ ἐπίνειον τῶν Παγασῶν καὶ τὸ νεκροταφεῖον τῆς Δημητριάδος. Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1932 ἀπετοιχίσθη ἐκ τινος παλαιοῦ οἰκίσκου ἐπιτύμβιος στήλη μετ' ἀετώματος καὶ ἀκρωτηρίων ἀποκεκρουμένων, λευκοφαίου μαρμάρου μετὰ γείσου προέχοντος, ἐφ' οὗ ἴχνη χρωματισμοῦ μετ' ᾠῶν. Κατὰ τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν εἶναι ὀλίγον ἀποκεκρουμένη ἡ στήλη, ὡς καὶ κάτω λοξῶς. Κάτωθι δὲ τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει δύο ἀσπίδια. (ὕψος 1,10. πλάτ. 0,40. πάχ. 0,10,:

ΑΡΙΣΤΙΣ *Ἀριστὶς*
ΑΡΙΣΤΕΟΥ *Ἀριστέου*
ΞΕΝΟΚΛΕΟΥΣΓΥΝΗ *Ξενοκλέους γυνή.*

Τὸ ὄνομα *Ἀριστὶς* νῦν τὸ πρῶτον γνωρίζεται. Τὸ δὲ ὄνομα *Ἀριστέας* εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν (IG, IX ² Ὑπάτης 6 α, 9 α καὶ 27. Δημητριάδος 1188).

5. ***Παλαιαὶ Ἄλυκαὶ*** Βόλου. Ἐπιστύλιον σηκομόρφου μνημείου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἔχον ἐπὶ τῆς μακρᾶς στενῆς πλευρᾶς τοῦ πάχους ἐπιτύμβιον ἐπιγραφήν. Ἐξήχθη ἐκ θεμελίων οἰκίας κατὰ Μάρτιον 1932 (μῆκος 1,35, πλάτ. 0,20. πάχ. 0,12):

ΔΙΟΝΥΣΙΑ ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ
ΗΡΩΙΣΣΑ
Διονυσία Ἐπικτήτου
ἡρῴϊσσα

6. ***Παλαιαὶ Ἄλυκαὶ*** Βόλου. Ἐξήχθη ἐκ θεμελίων οἰκίας ἐν Παλαιαῖς Ἀλυκαῖς κατὰ Μάρτιον 1932 μετὰ τῆς προηγουμένης ὑπ' ἀριθ. 4 ἐπιγραφῆς. Στήλη ἐπιτύμβιος ναϊδιόσχημος μετ' ἀετώματος καὶ δύο παραστάδων μετὰ δωρικῶν κιονοκράνων, ἀποκεκρουμένη ἐν μέρει κατὰ τὰ ἀκρωτήρια, ἀριστερὰ καὶ κάτω. Μάρμαρον λευκόν. (ὕψος 0,50. πλάτ. 0,45, πάχ. 0,10).

Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου:

[illegible]ΚΤΗΤΟΣ ΛΥΚΙΣΚΟΥ ΗΡΩΣ
[Ἐπί;]⟨κ⟩κτητος Λυκίσκου ἥρως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Παρατηροῦμεν ὅτι το πρῶτον ὄνομα συμπληροῦται ευκόλως εἰς *[Ἐπί]κτητος*· αλλ' ὁ χαράκτης ἐκ παραδρομῆς ἐχάραξε δυο Κ. Ἐξοβελιστέον ὅθεν τὸ εν Κ.

7. ***Ἀποθηκαι ὑλικου πολέμου*** παρὰ τὴν θέσιν *Φανὸς* εναντι τοῦ Βόλου. Κατ' εσκαφὴν υπὸ τῆς στρατιωτικῆς υπηρεσίας ἀνευρέθη επιστύλιον σηκομόρφου μνημείου λευκοῦ μαρμάρου μετὰ γείσου (corniche), τὸ ὁποιον παρέλαβεν ὁ κ. Scheffel, πρόξενος Γερμανίας εν Βόλῳ προς διάσωσιν εν τω κτήματι αὐτοῦ μεταξὺ τῶν Στρατ. Ἀποθηκῶν καὶ τῶν Πευκακίων. (μῆκος 1,09. πλάτ. 0,45. πάχ. 0,09. γρ. ὕψ. 0,02) Κατὰ μῆκος τῆς μακρᾶς στενῆς πλευρᾶς τοῦ πάχους επιτύμβιος επιγραφὴ Ρωμαϊκῶν χρόνων εἰς μίαν σειράν:

ΦΛΒΙΑ ΕΙΡΗΝΗ ΦΛΒΙΟΥ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ ΘΥΓΑΤΗΡ
ΗΡΩΙΣΣΑ ΧΑΙΡΕ

Φλ(αβία) Εἰρήνη Φλ(αβίου) Ἀρτεμιδώρου θυγάτηρ ἡρωϊσσα, χαῖρε.

Ἐν Βόλῳ τῇ 15 Ἀπριλίου 1932.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΗΝ

Εἰς τὸ Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1922 σελ. 307 ἐδημοσίευσα τὴν εικόνα ἀναγλύφου εἰκονίζοντος Ἡρακλέα τοῦ Φαρνεσίου τύπου μετ' επιγραφῆς. Τὸ ἀνάγλυφον προέρχεται εκ τοῦ χωρίου τῆς Ἐορδαίας (Ἄνω Μακεδονία), ὅπερ πρότερον μεν ελέγετο Μορανλι νῦν δὲ μετωνομάσθη Ρυάκι (Πρβλ. καὶ Πρακτικὰ τῆς ΑΕ 1912, 240. ΑΕ 1912, 267. Berl. Phil. Woch. 1915, 55. BCH 1923, 291 εξ. Ἔκθεσις τῆς επιτροπείας περὶ πληρώσεως τῆς κενῆς τακτικῆς εδρας τῆς Ἀρχαιολ. 1926, 66 εξ. καὶ Πρακτικὰ τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς περι πληρώσεως κλ. σ. 9 και 45). Ἡ επιγραφὴ ἀνεγνώσθη

....ΙΝΙΣ	ΓΝΙ	
ΤΑΛΜΕ	ΑΣΜΗΡΙ	*Σ;]ταλμέας (!) Μ(οι)ρι-(η Μητρι-)*
ΓΕΝΟΥΗ	ΡΑΚΛΕΙΚΥ	*γένου Ἡρακλεῖ Κυ*
ΝΑΓΙΔΑΙ	ΕΥΧΗΝ	*ναγίδα εὐχήν.*

Ἐπιθυμῶ νὰ διορθώσω τὴν ἀνάγνωσιν ὡς προς τὸ πρῶτον ὄνομα· τοῦτο πρέπει νὰ εἶνε τὸ γνωστὸν Μακεδονικὸν ὄνομα· Σταδμέας αντὶ Σταθμέας κατὰ γνωστὸν νόμον τῆς Μακεδονικῆς διαλέκτου. Τὸ ὄνομα εὑρηται ἐν τῇ συνθήκῃ Ἀθηναίων και Περδίκκου (IG. I 42) μεταξὺ τῶν Μακεδόνων εγγυητῶν τῆς συνθήκης και εκρίθη υπὸ τοῦ Hoffmann *Die Makedonen* σελ. 144 ὡς παραγόμενον εκ τοῦ θέματος *στάθμη*.

Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Σελ. 59, ἐπιγρ. στίχ. 6 αντὶ **Ναυ[σικλεους]** γράφε: **Ναυ[————?]**

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

(1837 - 1931)

Δραχμ.

1. *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* 1837-1931 (ΑΕ 1-69: πρβ. πινάκιον παρὰ ⟨Β. Λεονάρδῳ⟩, Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον.

(Περίοδος Α'): τόμος 1-16 (1837-1860).

1837-1843: τεύχη α' - ιβ', ιγ' (καὶ ιδ'), ιε' (τευχος ιF' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ' - κθ'· 1852 - 1860: τεύχη λ' -νε'· πωλουνται τάδε τὰ τεύχη: α', β', γ', δ', ιθ' κβ'-κθ', ν', να', νγ'-νε'· ἕκαστον τευχος . . . . 15.—

(Περίοδος Β'): τόμος 17-21 (1862-1874).

1862: τεύχη α'- ιβ' (τὰ τεύχη θ'- ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τευχος . . . . . 15.—
1869: τευχος ιγ'· 1870: τευχος ιδ'· 1872: τεύχη ιε' καὶ ιF' (τὸ ιF' ἐξεδόθη τῳ 1873)· 1874: τευχος ιζ'· ἕκαστον τευχος . . . . . 45.—

(Περίοδος Γ'): τόμος 22-62 (1883-1923).

1883-1923: εἷς τόμος κατ' ἔτος, ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος· ἕκαστος τόμος . . . . . 400.—

(Περίοδος Δ'): τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).

1924, 1925-1926 (εἰς ἕνα τόμον), 1927 - 1928 (εἰς ἕνα τόμον), 1929, 1930· εἷς τόμος κατ' ἔτος μετὰ μονοστήλου κειμένου· ἕκαστος τόμος . . . . . 400.—

2. *Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου*· ὑπὸ ***Ἀλεξάνδρου Λαμπροπουλου***· τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 550. 1902 . . . . . 80.—

3. *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας* 1837 - 1931 (ΠΑΕ 1-84: πρβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).

(Περίοδος Α'): τόμος 1-13 (1837-1848/9).

1-3 (1837, 1837/8, 1838/9): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨της Α'— Γ' συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ⟨Ἔκδοσις 1η.⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93.1840. (Δὲν πωλειται). —

4 (1839/40): Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλειται). —

5 (1840/41) Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλειται). —

6 (1841/42): Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφε: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842 . . . . . 15.—

7-11 (1842/3-1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως. —

1-11 (1837-1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α'—ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. Ἔκδοσις 2α. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, Πίναξ 1. 1846 (γράφε: 1847). Δὲν πωλεῖται. —

12 (1847/48): Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848 . . . . . 15.—

13 (1848/49): Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849 . . . . . 15.—

(Περίοδος Β'): τόμος 14-25 (1858/9-1869/70):

14 (1858/59): Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α'+43. 1859 . . . . . 15.—

15-25 (1859/60-1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας· 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864). 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τευχος . . . . . 15.—

(Περίοδος Γ'): τόμος 26 κέ. (1870/71 κέ.).

26-74 (1870/71-1919): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ.—1902, 1903 κέ.—1909 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ.—1915, 1916—1919 (εἰς ἕνα τόμον). Σχῆμα 8ον. ἕκαστος τόμος . . . . . 80.—

75-86 (1920-1931): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς εταιρείας 1920, 1921, 1922 — 1924 (εἰς ἕνα τόμον), 1925—1926 (εἰς ἕνα τόμον), 1927, 1928, 1929, 1930, 1931. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . . 80.—

3Α. *Ὀργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας.* (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24, 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48, 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41, 1912. (Δὲν πωλοῦνται). —

4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι,* ἀνακαλυφθεισαι καὶ ἐκδοθεισαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια'+22+5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον . . . . . 15.—

5. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας* ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 21, πίνακες 8. 1853. . 25.—

6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί,* κατὰ τὸ πλειστον ἀνέκδοτοι. φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β'+34, πίνακες 9. 1860. . . . . 15.—

7. ***Εὐθύμιος Καστόρχης***· *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς το 1837 μέχρι του 1879 τελευτῶντος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879 . . 45.—

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

7ᴬ.	*Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας.* Τευχος 1ον, σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. Τευχος 2ον, σχῆμα 8ον, σελίδες 126, 1906. (Δεν πωλουνται).	δραχμ. —
8.	***H. G. Lolling*** *Κατάλογος του εν Ἀθήναις ἐπιγραφικου μουσείου·* τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τευχος α′: Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η′+στῆλαι 152 + η′, πίναξ 1. 1899	180.—
9.	***Π. Καββαδίας*** *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ και ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εικόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900.	250.—
10.	***Π. Καββαδίας*** *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι του 1900.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900.	45.—
10ᴬ.	⟨***Βαλέριος Στάης***⟩ *Τὰ εὑρήματα τοῦ ναναγίου τῶν Ἀντικυθήρων* ἐκ τῆς ΑΕ 1902: στήλη 145-173/4, εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11	75.—
11.	*Comptes rendus du congres international d'archéologie, 1ere session: Athenes 1905.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εικόνων. 1905	90.—
12.	*Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος·* τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: ***Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters***). Σχῆμα 4ον, σελίδες β′+ στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906	400.—
13.	***P. Cavvadias + G. Kawerau*** *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890.— Π. Καββαδίας+Γ. Καβεράου Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890.* Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150+σελίδεσ 2, εικόνες 14, πίνακες 13. 1906/7	600.—
14.	***Χρῖστος Τσούντας*** *Αἱ προϊστορικαὶ ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου.* Σχῆμα 4ον στῆλαι ιF′ + 432, εικόνες 312, πίνακες 47. 1908	600.—
15.	***Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου*** *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν* Σχῆμα 4ον, στῆλαι β′ + 108, εικόνες 53, πίνακες 21. 1910	150.—
16.	***Κωνσταντινος Κουρουνιώτης*** *Κατάλογος τοῦ μουσείου Λυκοσούρας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εικόνες 74. 1911	60.—
16ᴬ.	⟨***Βασίλειος Λεονάρδος***⟩ *Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λευκωμα.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δεν πωλειται)	—
17.	***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος*** *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας·* τευχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εικόνες 29. 1915	60.—
18.	***Γεώργιος Κ. Γαρδίκας*** *Μελετήματα ἀρχαιολογικά.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915	15.—
19.	***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος*** *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν·* τευχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εικόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 1917	50.—
20.	***Βαλέριος Στάης*** *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος και Ἀθηνᾶς.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εικόνες 14, πίνακες 5. 1920	50.—
21.	***Georgius P. Oeconomus*** *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εικόνες 17. 1921	60.—
22.	***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος*** *Ὁ ἀποτυμπανισμός,* συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν του ποινικου δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εικόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι. 1923	80.—
23.	***Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος*** *Γραπται στῆλαι Δημητριάδος—Παγασῶν.* Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εικόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἐγχρωμοι 10. 1928	1200.—
24.	***Γεώργιος Ε. Μυλωνας*** *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εικόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928	225.—
25.	***Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος*** *Ὁ Λόρδος Ἔλγιν καὶ οἱ προ αὐτοῦ ανά τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837.* Σχῆμα 8ον, σελ. α - κF′+257, πίνακες 5. 1930.	250.—
26.	***Ἰωσὴφ Χατζιδάκη.*** *Ἱστορία τοῦ Κρητικου Μουσείου και τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931	60.—
27.	***Γ. Σωτηρίου*** *Χριστιανικαὶ Θῆβαι.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εικ. 270 πίν. 5. 1931	400.—

Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα :

1.	*Βασιλείου Λεονάρδου:* Ἡ Ὀλυμπία, Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901	δραχμ. 100.—
2.	*Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου:* Θηβαϊκὰ (=Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 1917). Σχῆμα 4ον, σελίδες 503, εικόνες 212, πίνακες 1	λίρ. ἀγλλ. 6.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχυουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Πανεπιστημίου 20)· περὶ δὲ τῆς ἐκτὸς του μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν αγορα-ζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (69ος) τόμος τῇ 2ᾳ Ἰουλίου 1932.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

1. ***Blinkenberg, Chr.-Kinch, K. F.:*** Lindos. Fouilles et recherches 1902-1914. [1],1. Texte [καὶ] planches. Berlin: Walter de Gruyter et Cie, 1931, 4°. Texte: σελ. XIII+775. Planches σ. IV, π. 152. (Fondation Carlsberg, Copenhague).
2. ***Θεσσαλικὰ Χρονικά.*** Δελτίον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορ. καὶ Λαογρ. Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν. Τ. 1 ⟨τεῦχος πανηγυρικὸν⟩ 1830-1930. Ἐν Ἀθ.: Τυπ. Ι. Βάρτσου, Πραξιτέλους 21, 1930. 8° σ. 143:
3. ***Corinth.*** Results of excavations conducted by the Amer. School of Class. Studies at Athens. V. 8,2 καὶ 9. Harvard University Press. Cambridge, Mass. 1931. 4°.-8,1: Latin Inscriptions 1896-1926 ed. by Allen Brown West, σ. XIV+171.-9: Sculpture 1896-1923 by Franklin-P. Johnson, σ. XIII+161.
4. ***Ἐλευθεριάδου, Ν. Π.:*** Πελασγικὴ Ἑλλάς, οἱ Προέλληνες. Ἐν Ἀθ.: 1931. 8° σ. 351.
5. ***Études Crétoises:*** publ. sous la dir. de Ch. Picard et P. Roussel. T. 2: Les écritures minoennes au palais de Mallia par F. Chapoutier. Paris: P. Geuthner, 1930. σ. XII+99, π. 8 (Éc. Franç. d'Athènes et de Rome).
6. ***Fouilles de Delphes.*** Exécutées par ordre du Gouvernement Francais ef publ. sons la direct. de M. Théophile Homolle. T. 5,1.4: καὶ 4,3. Paris: E. de Boccard, 1929-31. 4°. 3,1.4: Epigraphie. 3,1: par Em. Bourget. 3,4: Texte par M. G. Colin. 4,3: Monuments figurés, sculpture. Texte par Ch. Picard, P. de la Coste Messelière. (Éc. Franç. d'Athènes).
7. ***Fuerst, C. M.:*** Zur Anthropologie der prähistorischen Griechen in Argolis. Lund. Leipzig: (1930) 8° σ. 130, πίν. 40. (Lunds Universitets Aersskrift. N. F. Avd 2. Bd 26 Nr. 8).
8. ***Orchomenos.*** 2: Die neolithische Keramik von Emil Kunze. München: 1931. 4° σ. 55, πίν. 26 (Abhandl. d. Bayer. Akad. d. Wiss. Philos.-Hist. Abhandl. N. F. 5, 1931).
9. ***Papyri Osloenses.*** F. 2. Ed. by S. Eitrem and L. Amundsen. Oslo: 1931. 4° σ. XI+182, πίν. 9 (The Academy of science and letters of Oslo).
10. ***Payne, H.:*** Necrocorinthia; a Study of Corinthian Art in the Archaic Period. Oxford: Clarendon press, 1931. 4° σ. XIV+263, πίν. 53.
11. ***Robinson, D. M.-Harcum, C. G.:*** A Catalogue of the Greek Vases in the R. Ontario Museum of Archaeology Toronto. V. 1-2. Toronto, Canada. The University of Toronto Press, 1930. V. 1: Texts and drawings, σ. VIII+288. V. 2: Plates 108.
12. ***Σῶχος, Ξενοφῶν:*** Λεύκωμα Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν. Νικηφόρος Λύτρας 1832-1904. Ἐν Ἀθ.: Τυπ. Παρασκευᾶ Λεώνη, 1929. 4° σ. 132, πίν. 28.
13. ***Σωτηρίου, Γ. Α.:*** Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. ***Ἔκδ. 2.*** Ἐν Ἀθ.: Τυπ. «Ἑστία» 1931. 8° σ. 155, πίν. 8.
14. ***Tiryns:*** Die Ergebnisse der Ausgrabungen des Instituts. Bd 3: Die Architektur der Burg und des Palastes von Kurt Müller. Mit Plänen und Zeichnungen von H. Sulze. Text καὶ Tafeln. Augsburg: Benno Filser, 1930. Text: σ. XV+221. Taf.: πίν. 43 (D. Archäol. Institut in Athen).
15. ***Diez, E.-Demus, O.:*** Byzantine mosaics in Greece Hosios Lucas and Daphni. Harvard University press. Cambridge, Mas.: 1931, 4°, σ. XV+123, εἰκ. 136.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:15:47 EEST - 216.73.217.38